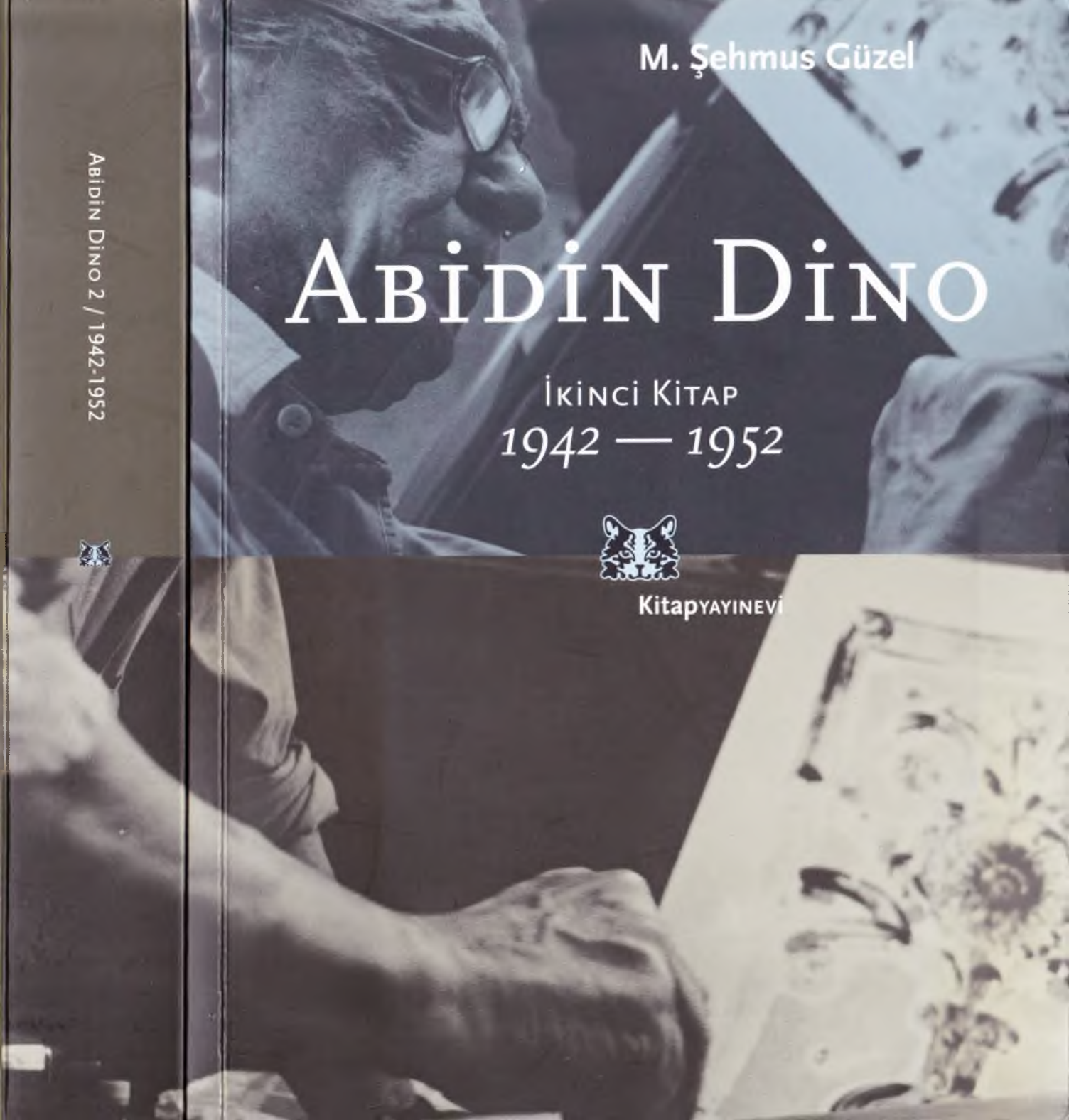

M. Şehmus Güzel
ABİDİN DİNO
İKİNCİ KİTAP
1942 — 1952
Kitap YAYINEVİ
ABİDİN DİNO 2 / 1942-1952

KİTAP YAYINEVİ – 169
ANI VE YAŞAM DİZİSİ – 14

ABİDİN DİNO 1942-1952 / M. ŞEHMUS GÜZEL

© 2008, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ

DÜZELTİ
FEYZİ GÖLOĞLU

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK FOTOĞRAFI
SIPA / İ. ÖĞRETMEN

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KAĞITHANE
SERTİFİKA NO. 0905-34-000415
T: 0212 294 10 00 F: 212 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
ŞUBAT 2008, İSTANBUL

ISBN TAKIM: 978 975 6051-85-6
ISBN 2. CİLT: 978 975 6051-87-0

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KAĞITHANE İSTANBUL

Abidin Dino

İkinci Kitap

1942-1952

M. Şehmus Güzel

Abidin Dino'yu sevenlere.
Abidin'i biraz daha iyi tanıyabilmek için.
Ve özellikle unutmamak için...

İçindekiler

1- İç Sürgün: Önce Mecitözü 13
Tarabya'dan Tünel'e 13
"Parmaksız Hamdi" 15
Sadece Abidin de Değil 16
Haydarpaşa'dan Kalkar Anadolu 20
Yol Arkadaşları/Yoldaşları 22
"Başparmak Kelepçesi" 23
"Yitik Bir İstasyonda" 24
Çorum 25
Mecitözü Alevileri 29
Piroğlu Halil 32
Atlılar 34
Kel Diye Piyes mi Olur? 35
"Emece" 38
"Bre Sürgün Ağa" 41
Dağsaray 44
Resim 45
Arif'in Eminanım Ailesi 46
Ankara Kaç Kilometre? 47
Tarihi Yüzler/Düş Kuran Yüzler 48
Savaş ve Sürgün 53
Zelzele 54
Nişan Ankara'da: Şubat 1943'te 57
Azra Azarlıyor 58

2- Sonra Adana 60
Adana: Bizim Adana 60
Üç Kardeş 61
"Otlakiye" 63
Verese 69
Siyasi Tarih Dersi: Abidin'den 72
Yeniden Gazeteci Abidin 76

Halkevi Kapisi 80
Türk Sözü Gazetesi: Buluşma Noktasi 83
"Türküler Müfettişi" 84
"Ağitlar" 88
Yazma Eylemi 89
Ağustos 1943: Güzin Adana'ya Gelin Gidiyor 91
Babalik Görevi 95
Haydarpaşa Gari'nda Gelin 98
Bu Aşk Değilse, Nedir Aşk? 100
Adana'da Beton Direkler Üstünde 101
Eylül 1943: Adana'da Evlenmek 105
"İnsan Ömrü Kadinsiz Olur mu?" 108
"Öyle İri Kesilmez Patates" 109
Antakyali Cesur Kadin Öğretmen: Meziyet Barutçu 110
Özgür Orhan Kemal 112
"İstasyon'daki Küçük Evimiz" 116
Abidin Paşa Caddesi'nde 118
Fransizca Öğretmeni Güzin 120
Teletez 124
Hastaliklar Kol Geziyor Adana'da 126
6 Kasim 1943: Kiev Özgür 127
25 Aralik 1943: Noel Gelmiş Neyime 130
31 Aralik 1943 131
Başka Ziyaretçiler de Var 133
Özgürlük Sesi mi Bu Duyulan? 136
"Arif Dino Üniversitesi" 138
Don Kişot 139
Ah! O Tatli Sohbetler 140
Hem Okur Hem Yazar 142
Şiirden Düz Yaziya 144
Coğrafyadan "Kendi Coğrafyasina" 146
Abidin "Çiçeklemesi" 148
Çukurova Köylüleri 150
Resimde Çukurova Emekçileri 153
Adana'da Sitmayi Yenmek 158
Yumurtalik'ta Deniz 160

Buyrun Heykel Yapalım 162
Adana'da Fresk 164
İlkbahar Gelmiş 164
Mersin'de Bir Akşam Üzeri 166
Adana'da Yaz 167
25 Ağustos 1944: Özgür Paris 169
Sulh: Bize de Bekleriz 173
"Çıkış"ıar 174
Reşat Enis Aygen 175
"Kitap Dediğin Okun-ma-mak İçindir" 177
Adana'da Senaryo Yazmak 179
Su Destanı 180
Yeni Bir Dergi: Yaratılış 182
31 Aralık 1944: Adana'da Şehir Kulübünde Abidin Dans Ediyor Güzin'le 184
Whittemore'ıa Adana'da 186
Şubat 1945 188
Adana'da Bir Ziyaretçi Daha 189
15 Mart 1945: *Ant* Çıkıyor 190
Mayıs 1945: "Demokrasi" Geliyor! 192

3- Asker Abidin: Kayseri'de 194
"Abidin Paşa Caddesi'dir, Kara Öküzün Gezindiği Cadde..." 196
Komşuların Dayanışma Gösterileri 199
Kayseri-may-seri 202
Abidin'in Asker Arkadaşları 203
Güzin'in Ziyareti 205
Ağustos 1945: Güzin'in Babası 210
Ağırnaslı Ailesi 212
Kaç Ay Sürdü Askerlik? 213
Döner Kümbet Dönmez Ola! 215
Mimar Sinan İle Köyünde 216
Güzin Ankara'da: Azra'nın Evinde İki Ay 217
Çok Komik Bir Başlangıç 219
Çorapıarını Bana Satar mısın 220
Güzin Fakültede 222
Güzin'in Dersleri 225

Öğretim Üyeleri Resmi Geçitte 226
Nusret Hızır 230
İnönü Ansiklopedisi 231
Yeni Dergiler: Aynı Takımların 231
1 Aralık 1945, Görüşler Çıktı: Tek Sayı. Türkiye Sallanıyor 233
İstanbul'dan Ankara'ya 236
5 Aralık 1945: Suphi Nuri İleri Öldü 238
7 Ocak 1946: Demokrat Parti (DP) Kuruldu 240
16 Mart 1946: Behice Boran Evleniyor 241
"Küçük Amca": Esat Dikel 243
Kurtuldu Abidin 245
Bozacıı 248

4- Ankara-Mankara 250
Öbür Yaka 254
Ulan Ankara! 257
Abidin'in Akrabaları 260
"Arkadaş Islıkları" 261
"Rahatı Kaçan Ağaç" 262
Orhan Veli Gezegeni 265
Nahit Hanım'ın Evinde 267
Oktay Rifat 267
Döverim Bak! 269
Muvaffak Şeref 270
Canlı ve Heyecanlı Tartışmalar/Atışmalar 271
Erol Güney 272
Kadınlar 273
"Misuri"/Ankara 275
İki Sosyalist Parti 276
Ankara'da "Dada" Gösterileri 278
Hasanoğlan'ı Ziyaret 279
21 Temmuz 1946: "Hileli Seçimler" 280
Sirer'in İcraatı 281
Hayat Pahalı 283
Ekim 1946 283
Kasım 1946: *Marko Paşa* 285

Sessizlik Hüküm Sürmeli 287
Barbarlar Ankara'da 288
Bir de Güzin Anlatsın 289
Hürriyet ve Zincirli Hürriyet 291
Bir Mayıs 1947: Ankara 293
Kışkırtmalar Sürüyor 294
Abidin Çizi-yor-umluyor 297
Ekim 1947: Kömürde Abidin 300
Abidin'in Böbrek Ameliyatı 302
Celal Cündoğlu 305
Mimar Selçuk Milar 307
Tekir Kedi Dediğin 310
Aralık 1947: İstanbul Çağırıyor 312
Abidin'in İstanbul Seferi 313
27 Aralık 1947: Yaslı Ankara 316
Ankara'daki Fransa 319
Philippe Soupault Ankara'da 322
"Ankara'da Philippe Soupault'yu Şaşırttık Yani" 323
Başka Tür Dergiler 325
"Otuz Üç Kurşun" 326
"Sırça Köşk" 332
2 Nisan 1948: Sabahattin Ali Yola Çıkıyor 333
Abidin Ne Diyor? 336
Bir Mayıs 1948: Ankara'da 339
"Komünizmle Mücadele Derneği" 341
15 Mayıs 1948: Ankara'da Meydan 342
Nâzım Hikmet Şiiri Duvarı Aşıyor 345
Ah! Canım İstanbul. Ah! Boğaziçi Canımın İçi 347
Kamelya Apartmanına 350
Arkadaşlar 354
Ankara: Yine 355
Ankara'da "Terziler Tevkifatı" 356
Nâzım Hikmet Hâlâ Hapis 357
1 Ocak 1949: Yaprak Çıkıyor 339
Resim Sergileri 365
Ocak 1949: Siyaset 368

1 Nisan Şakası: Şadırvan 373
Barış Hareketi 374
Abidin Ankara'da Sergi Açıyor 375
Abidin'in Farklı Arkadaşları, Dostları 378
Yaz Geldi: İstanbul'da 381
Nâzım'dan Mektup Var 382
Nâzım Serbest Bırakılmalı 384
2 Kasım 1949: Nuhun Gemisi Geliyor! Hey! 387
Şu Bin Dokuz Yüzelli Yılı 391
Aşık Veysel'le Bir Gece 392
Af Çıkmıyor 394
Nâzım Hikmet Ne Yapacak? 395
Imza Kampanyası Başlıyor 397
14 Mayıs 1950: NÂzım Hapis. Seçimler "Serbest" 398
Bu İşi Ancak Abidin Çözebilir 400
İstanbul'da Dostlar da Var 401
Menders Hükümetini Kuruyor 404
NÂzım'ı Unutmamak 405
Barış 406
İki Zaman İki Mekan Arasında NÂzım Özgür 408
Dostlarla Bir Arada 410
Ruhi Su, NÂzım ve Diğerleri 412
Tekir Kedi ve Nâzım 413
Deniz ve Nâzım 413
"Hapishane Usulü Uskumru" Yer misiniz? 414
Abidin Türkiye'yi Terk Etmeye Hazırlanıyor 417
Ana-Oğul Resim Tartışır. Daha Ne Olsun? 419
İstanbul'da Bir Ev Satın Al ve Yan Gelip Yat! 421
Eylül 1950 423
Sinemada: Polis Seansı 424
Cadde ve Sokaklarıyla Ankara 425
Orhan Vel 1914-1950 429
Bizde Böyle Olur Barış 430
Ankara'da Seramikler Eylemde (!) 431
1951 Yılı 435
Gazeteci Olacak Yaşar 435

Nâzım Hikmet Türkiye'den Ayrılmak Zorunda Kalıyor 438
İstanbul'da Ev-Atölye 444
Önce Kurban Şart 445
İlk Misafirler Polisler 449
İstanbul'daki Son Yaz 452
Ekim 1951: Sıkıntı 457
Abidin Gözaltına Alınıyor 459
Kasım Tedirginliği 463
Nihayet Pas-a-port 463
25 Ocak 1952: Yeniköy'de Nüfus Hüviyet Cüzdanı 466
İstanbul'da Öğle Üzeri: Bir Çift 467
O Gece 469
Roma'ya Yolcu Var 470
Akşamüstü Boğaziçi'nde 472
Abidin Pırrrrrrr Pırrrrrrr 474

İÇ SÜRGÜN: ÖNCE MECİTÖZÜ

Tarabya'dan Tünel'e

O akşamüzeri Güzin, Tarabya'da yaz dinlencesi için kiraladığı odadan çıktı. Akşam Abidin'le randevusu var. Asmalımescit'te bir barın iç dekorasyonunu üstlenen Abidin, böylece geçimi için birkaç kuruş kazanmanın yolunu bulmuştu. Daha iyi günleri bekleyerek. Tarabya İskelesinden yolcu vapuruna bindi Güzin. Şirket-i Hayriye vapuru bu, evlere şenlik. Abidin'le buluşup herhalde Abidin'in Galata Kulesi yakınında "nöbet tutan" atölyesine gideceklerdi. Herhalde. Vapur iskeleden ayrıldı. Unutulacak gibi değil o akşamüzeri. Güneş alıp başını gitmiş ama ışıkları hâlâ gündüzü sürdürüyor. Hani o eylül aylarının sedef ışığı var ya, işte o sedef ışık. Vakit geç ama o sedef ışık içinde yolculuğun tadı bir başka. Sanki hiç bitmeyecek gibi. Bütün Boğaziçi/Canımın içi o ışığın içinde. Yıkanıyor. Pırıl pırıl bir deniz. Güzin o ışığın içinde, ışık da onun içinde. Hem Boğaziçi'nin hem Güzin'in içinde. Ne güzel bir hava. Eylül ayı bütün güzelliklerini takmış takıştırmış ve kalkıp İstanbul'a gelmiş. İstanbul, Boğaziçi, Şirket-i Hayriye vapuru yolcuları o ışık ve o güzellik içinde yok oluyorlar. Vapur belki Beykoz'dan kalkıp Tarabya'ya geldi. Oradan da belki Yeniköy'e uğradı. Belki karşıya geçti yeniden. Beşiktaş yaptı. Belki. Güzin güvertede ışık içinde, güzellikleri seyreyleyerek düşüncelerinin derinliğinde mutlu. Birdenbire Karaköy. Oradan Tünel'e ulaştı Güzin. İki adımlık yer. İşte geldik: Su Terazi Sokak. Tünel'i Pera Palas'ın sokağına bağlayan küçük sokak. İşte Abidin'in dekorasyon işini yaptığı bar. Ama Abidin yok. Çok iyi bir arkadaşı olan ressam Fuat işi sürdürüyor. Merdiven üstünde tavanı boyuyor, Abidin'in başladığı işleri bitirmeye uğraşıyor. Güzin, "Abidin nerede" diye sorunca, merdivenin üzerinde hiç kıpırdamadan ve Güzin'e hiç bakmadan, sanki birileri görmesin duymasın, sanki Güzin'le konuştuğu belli olmasın diye, "Abidin'i götürdüler ve giderken Güzin beni sakın aramasın diye not bıraktı" diyor. Başını bile kıpırdatmadan.

Sonrasını Güzin şöyle anlatıyor:

"Dünyam başıma yıkıldı sanki. Çok feci biçimde sarsıldım. Artık Tarabya'daki evime dönemezdim. Nişantaşı'na ana-baba evine döndüm. Derdimi anneme açtım. Derdimi ancak ona dökebilirdim:

– Abidin'i tevkif ettiler diyorum.

– Eyvah! diyor annem. İkimiz de korkuyoruz. Tevkifin sonunun nereye nasıl varacağını bilemiyoruz çünkü. Hemen Minalara ve diğer arkadaşlara telefonlar ediyorum. Bu arada Leyla Ablalara çıktım. Üst katta oturuyorlar. Abidin'in ablası ve yeğeni Rasih Nuri İleri haberi almışlar önceden. Bizim eve telefonlar geliyor ardı arkası kesilmeden. Babam da eve döndükten sonra telefonların böylesine sık çalması üzerine şaka bile yapıyor: 'Sanki Mistir Eden tevkif edildi!' O sıradaki İngiltere Dışişleri Bakanını anımsatarak.

Abidin'in tevkif edilmesinden bir süre sonra sürgüne gönderileceğini öğrendik. Cevdet Kerim İncedayı'ya durumu ilettik. CHP içinde etkili bir isim ve milletvekili, babamın da yakın arkadaşı olduğu için bir şeyler yapabileceğini umuyorduk. Ama Cevdet Kerim 'Sürgün konusunda maalesef elimden bir şey gelmez' dedi. 'Sürüldü, sürüldü...' diye ekledi. Biz de o zaman 'Tamam anla meseleyi, Abidin hiçbir şey yapmadı, neden sürüldü, ne haindir ne de vatanı sattı' dedik. Ama Cevdet Kerim etkili olamadı. Babamın arkadaşı İstanbul Emniyet Müdürü de 'Hiçbir şey yapamam' dedi.

Abidin Sıkıyönetim Komutanlığının emriyle İstanbul Emniyet Müdürlüğüne bağlı sivil polislerce gözaltına alınmıştı. Ve ne milletvekili ne de emniyet müdürü bu konuda etkili olabiliyordu.

Bizlere Abidin'in 15 gün sonra sürgüne gönderileceğini söylediler. Ama Abidin'i bir cumartesi günü, hiç beklemediğimiz bir anda alıp sürgün ettiler. Aileden bir tek Rasih Nuri İleri'nin haberi olmuştu sürgün gününden. Abidin ona 'Beni aramayın, hele Güzin beni kesinlikle aramasın' diye mesaj bırakıyor.

Güzin'in bana anlattığına göre, Mina Urgan gibi yakın arkadaşlar çok üzülüyorlar. Ama bu arada birçok sanatçı ve ressam arkadaşı da Abidin'e sırt çevirdi. Sürgüne gönderilince. Bir tek Avni Arbaş dost olarak kaldı. Bu işte elbette kıskançlığın büyük rolü var. Bahane olarak da Abidin'in "komünist" olduğu ileri sürüldü. Dahası hem yazar olması, hem de iyi ya-

zıyor olması da etkiliydi kıskançlık belirtilerinin ortaya çıkmasında. Abidin olağanüstü üslubu olan bir yazar olarak sadece dost değil, epeyce de düşman rakip edinmişti. Hele eski kuşak yazarlar arasında.

"Parmaksız Hamdi"

Abidin'i gözaltına alan sivil polisler onu Sansaryan Han'a götürdüler. Abidin'in *Fikret Muallâ* isimli kitabında anlattığı haliyle Sansaryan Han: "Az ötesi Sansaryan kokar, yani sidik ve küf, tutuklanma kokusu... Çabucak geçelim..." Ama bu defa Abidin "çabucak geçemiyor" maalesef ve orada birtakım insanlar tanıyor: En başta "Komiser Hamdi Bey." Abidin onun portresini *Kızılbaş Günlerim* isimli minik ve sevimli kitabında (Sel Yayıncılık, İstanbul, 2001) aynen şöyle çiziyor:

"Elini havaya kaldırarak: 'Mecitözü,' demişti bir parmağı eksik Komiser Hamdi Bey, 'ikamete memursunuz, sizi Mecitözü'ne gönderiyorum...' Sanırsın, Sultan İkinci Hamid, bendeleri Abidin kuluna tımar ve zeametler bahşediyor ve el etek öpmemi bekliyor. Oysa sultan değil, kara kuru, hırçın bir küçük adamdı İkinci Şube Şefi Parmaksız Hamdi.

Ama keyfi yerinde. Etrafına üşüşen, bekleşen sivil polislere sert emirler veriyor, koşuşturuyor, zaman zaman odada fır dolanıyor, değil mi ki elindesiniz ve sizin gibi daha nicelerin, değil mi ki canı isterse kimsenin ruhu duymadan çeşitli yöntemlerle canınıza okuyabilir, Hamdi Bey keyiflenmeyecek de ne yapacak?

Parmaksız Hamdi önce kendi kendine bir şeyler mırıldandı, masadaki kalemlerle oynadı ve sonra memnun bir sesle:

'Mecitözü' dedi tekrar.

'Neresi orası?' diyecek oldum.

'Görürsünüz efendim, görürsünüz' karşılığını verdi sırıtkan komiser.

'Sadece biraz uzak, ama iki jandarma refakatinde gidersiniz. Hiç merak etmeyin, neresi olduğunu gösterirler size.'

Derken kafasında ne estiyse esti, polislere:

'Alın götürün şunu' deyiverdi birdenbire sertleşerek...

Tamam. Tekrar deliğe tıktılar beni. Çok dar bir yer. Penceresiz. Gece gündüz yanan sert bir elektrik ışığı tepede...

Zarar yok, ama Mecitözü neresi? Nereye düşer, Akdeniz taraflarında olsa duyardım adını, Karadeniz'de mi yoksa, yoksa Doğu'da mı Mecitözü?

Bu bilmece çok geçmeden çözülecek, kendimi Mecitözü'nde bulacaktım. Çorum'la Amasya arası bir yer. İri bir köyle kasaba arası, hoş..."

Rasih Nuri İleri o günleri çok iyi anımsıyor:

> "Bizim eve Sansaryan Handaki tutuklu Abidin'den bir mektup geldi. Aşağı yukarı şunu diyordu Abidin: Kimseyi telaşa vermeyin. Mesele fazla yayılmasın. Beni buradan yollayacaklar, şu şu şu eşyayı bir valize veya bir çantaya koyup getirin. İstediği bir diş fırçası, tarak, iç çamaşırı, ceket, palto, yani sürgüne gönderilecek bir insana gerekli olan temel şeyler. İşin ilginç tarafı şu: Mektupta tarih kısmının kesilmiş olması. Tarih yok. Emniyetten resmen getirmişler mektubu. Ben çantasını hazırlayıp Sansaryan Han'a bizzat götürdüm."

Güzin Dino'ya göre "Abidin İstanbul'da gözaltında bir aydan fazla kalmadı." Rasih Nuri İleri bu konuda şöyle diyor: "Abidin Sansaryan Han'dan üç veya dört gün kaldı."

Sadece Abidin de Değil

O günlerde, Abidin gibi pek çok yazar, aydın, gazeteci, çizer, sanatçı sürgüne gönderildi. Daha önce isimlerini saydım.

Onlardan biri de Abidin'in "dev abisi" Arif Dino'dur. *Fikret Muallâ*'da Abidin şöyle yazar: "Kırk bir (Abidin tarih konusunda yanılıyor, ağabeyinin ve kendisinin sürgüne gönderiliş tarihi kırk bir değil kırk ikidir. Abidin'in rakamlarla arası hiç iyi değil, bildiğiniz gibi. MŞG) yılında Develi'ye sürülmesi o yüzdendir, elleri kelepçeli" (s. 30). Abidin, Çok *Yaşasın Ölüler*'de (Adam Yayınları, İstanbul, 1985) Arif ağabeyinin sürgüne gönderilmesini epey etkileyici, biraz alaycı bir biçimde, gerçekçi ve son derece edebi bir dille yazıyor:

> "Yine de, o yıllarda, aşkolsun yukarıdakilere! Arif'in kurulu düzen bakımından ne büyük bir tehlike oluşturduğunu bal gibi kavrayıp onu apar topar Erciyes dağının arkasına Develi'ye sürdüler...

Arif başkalığı nedeniyle sürüldü ve bu başkalığın devrimci gücünü pekâlâ sezmişti 'ilgili makamlar'; kravatsız gezmesi bile kuşku verici idi besbelli. Hem Arif neden bunca etkindi? Elcevap: Bambaşka tütün içen, yemek yiyen, giyinen, saç uzatan, gözlük takan, şiir söyleyen bir kişi; faşizme, faşistlere saldırıyor, yerleşik kuralları hepten sarsıyordu. Gereği görülüp haydi Develi'ye, Adana'ya 'ikamete memur'! Yerinde bir karar kuşkusuz, Hippy'lerden, Beat Generation'dan, 68'cilerden çok önce ve bence daha ilginç yöntemlerle yeryüzünde başka türlü yaşanırlığın kanıtlarını vermiş idi...

Rasih Nuri İleri 1942'de.

Arif kelepçeli olarak Sansaryan Han'dan Parmaksız Hamdi tarafından yolcu edilmişti. Silahlı dört candarma eşliğinde ve yaya olarak, Yeni Cami güvercinlerini ürküttükten sonra, Karaköy iskelesinden Şirket vapuruna bindirilip Haydarpaşa'ya ulaşması, garın merdivenlerini acelesiz ve dimdik çıkması, dört candarmanm yardımı ile üçüncü mevki vagona oturtulması, ona yol boyunca rastlamış olan İstanbulluları dehşete düşürmüştür elbet! Kimdi bu adam? Kelepçeli bunca iri bir tutuklu, akşam gazetelerinin iri puntolarla haber verdiği Karacaahmet Canavarı'ydı olsa olsa! Gel gör ki bu tosun gibi adamın uzun kirpikli gözlerinin içi o kadar sevgi ve iyilik doluydu ki...

Sivri külahlı Haydarpaşa Garı, bilirsiniz Anadolu'nun somurtkan ve saygıdeğer kapısıdır. Ne var ki kelepçeler bileklerinizi sımsıkı sıkıyorsa, cebinizde bulunan paketten bir cigara çekip fitilli çakmakla yakmanıza, derin

bir nefes alarak aldırışsız koca İstanbul'un ve köpürmüş çivit mavisi denizin suratına giderayak, bir 'veda' dumanı salmanıza imkân yok demektir. Bildiğim kadarıyla Arif'in sürgün konusunda başkaca bir şikâyeti olmamıştır."

Ama Arif öyle kolay kolay "ele *geçirilememiştir*." Bunun ispatı için Mina Urgan'ı tanık olarak çağırmamız gerekiyor: *Bir Dinozor'un Anıları*'nda (YKY, İstanbul, 1998, s. 228) yazıyor:

> "Arif, politik sorunlarla pek ilgilenmezdi ama, savaş yıllarında, Abidin ve solcu bilinen başka aydınlarla birlikte Anadolu'ya sürüldü. Polisler, Abidin'in o güzel ellerine galiba parmak kelepçesi denen bir acayip zırıltı takıp onu sanırım Çorum dolaylarında bir küçük kasabaya sevk etmişlerdi bile. Gelgelelim, Arif saklanmadığı halde, bir türlü bulunamıyordu nedense. Oysa, herkesten uzun boylu, alnındaki gözlükle, kalabalık arasında bile hemen göze çarpardı.
>
> Bir sabah erkenden kapım çalındı. Bir de baktım Rasih Nuri İleri, yanında o sıralarda Beyoğlu'nda da Beyazıt'ta da sık sık görülen entel tipinde, kolunun altında bir gazete, gazetenin içinde iki üç kitap taşıyan, temiz yüzlü, efendiden bir delikanlı Arif'in nerede olduğunu onu en son ne zaman gördüğümü sordular bana. Dün gece gördüğümü söyledim. Sonra da 'O namussuz polisler, Abidin'in başparmaklarına kelepçe takmışlar. Acaba ona başka eziyetler de ettiler mi?' diye sordum. Kitaplı delikanlı, 'Mina Hanım, biz hiç öyle şeyler yapar mıyız? Abidin Bey'e çok iyi muamele ettik' diye açıklamada bulununca, temiz yüzlünün de bir sivil olduğunu anladım. Meğer Rasih, hiç gizlenmeyen dayısının polisten kaçtığı sanılmaması için, güvenlik güçleriyle birlikte onu arıyormuş.
>
> Bizler de sokaklara dökülüp onu aramaya başladık. Nisuaz'da bulabildik sonunda. Arif hemen karşıya geçip, 'Bunları akşam bana getir' diyerek, İnci Pastahanesi'nden koskocaman iki kutu pasta alıp bana teslim ettikten sonra Sansaryan'a götürüldü.
>
> Akşam Haydarpaşa İstasyonu'na koştuk. Tren kalkmadan beş dakika önce, Arif, trenin penceresinden 'kutuları aç, ikram et' diye em-

retti bana. Kutuları açtım; herkese, polislere, jandarmalara, Arif'in dostlarına pasta servisi yaptım. Çikolatalarla kremaları ağızlarımıza burunlarımıza bulaşmış bir halde, Arif'i sürgüne uğurladık."

Rasih Nuri İleri'ye bu meseleyi sorunca bakın ne ilginç şeyler anlattı:

Arif, Abidin'den üç dört gün sonra yakalandı. Beni zorla Mina'ya şuraya buraya polis götürdü. Güya Arif'i aramak için. Olay şöyle başladı: Polisler önce bizim eve geldiler. Doğal çünkü bizim ev ablasının yani annem Leyla Dino-İleri'nin evi ve Arif zaman zaman bizde kalıyor.

– Arif Dino'yu arıyoruz dediler.

– Şu anda yok dedim.

Onu arayacağız sen de bizimle geleceksin dediler. Reddedemezdim. Şüphelenecekler başka meseleler çıkacak, vb. Mecburen onlarla çıktım.

Polislerin elinde bir adres listesi var: Arif'in arkadaşlarının isimleri ve adresleri yazılı. Mina'ya gittik. Kitabında anlatıyor. Biliyorsun. Şimdi bir şey anlatacağım, daha önce hiçbir yerde yazmadım. Ama burada anlatabilirim sanıyorum. Polisleri başımdan savmak için tam Yüksek Kaldırım'dan geçerken bir sululuk yapayım dedim.

Arif çok defa kerhaneye gider, belki oradadır dedim (Gülüyoruz). Bana inandılar. Ve polislerle birlikte ben de hayatımda ilk kez bir kerhane baskını yaptım. (Katıla katıla gülüyoruz.)."

O zaman şu soruyu sordum: "Arif gerçekten gider miydi?" Yanıt şu oldu:

"Yok canım. (Daha çok gülüyoruz.) Rasih Nuri İleri anlatımını sürdürüyor:

"Bu masum 'işletme' faslından sonra polisin listesini izleyerek Mina'ya, Halet'e (Halet Çambel) ve belki başka arkadaşlarına gittik. Ama Arif'i bulamadık. Sonra nasıl yakalandı bilmiyorum. Ama İstanbul küçük yer neticede buldular

Rasih Nuri İleri'ye baklava meselesini de sordum. Şöyle yanıtladı:

"Arif yakalandıktan sonra Sansaryan Handa iki üç gün kaldı. O arada bana haber iletti ve istediği üzerine bir veya iki kilo kutu baklava aldım götürdüm. Artık bilmiyorum kendisi için mi polisler için mi?

İşte böyle, aynen böyle, Arif Dino İstanbul'dan alındı, elleri kelepçeli, ama ikramını unutmadan, dört jandarma gözetiminde, Kayseri'nin güneyindeki Develi kasabasına sürgüne gönderildi. Abidin ise çoook uzaklara, Develi'den gidilmesi mümkün olmayan bir yere: "Leblebi ülkesi" ama asla "leblebistan" olmayan Çorum'un güneydoğusundaki Mecitözü'ne.

Haydarpaşa'dan Kalkar Anadolu

Herkes ve her şey, İstanbul'da, mutlaka Haydarpaşa Garı'nda kesişiyor, karşılaşıyor, birleşiyor ve ayrılıyor. Böyle bu. Bu gar inşa edildiğinden, ilk tren kalktığından bu yana. Çorum'un "hoş" kasabası Mecitözü'ne "ikamete memur" Abidin de bu gardan geçecek nitekim. Anadolu'nun kapısı çünkü. Nâzım Hikmet'in *İnsan Manzaraları*'nı gel de anma şimdi. Mümkün mü?

"Haydarpaşa garında
1941 baharında
saat 15.
Merdivenlerin üstünde güneş
yorgunluk
ve telaş.
Bir adam
merdivenlerde duruyor
bir şeyler düşünerek.

Abidin gara nasıl getirildiğini bakın nasıl aktarıyor:

"Haydarpaşa Garı.

Boz Mehmet'le yan yana Sansaryan Handan çıkıp, Yeni Cami'nin kuşlarını ürkütüp (elbette yaya ve kelepçeli olarak, ikişer jandarma eşliğinde), hınca hınç Kadıköy vapuruna nasıl bindiğimizi, Haydarpaşa Garı'na nasıl indiğimizi, hele ondan sonraki yolculuğu anlatacak değilim, hem uzun sürer, hem de merak edenler daha güzelini '*İnsan Manzaraları*'nın Haydarpaşa bölümünü okumakla, seyahatimizin ayrıntılarını üç aşağı beş yukarı öğrenebilirler.

Merdivenlerin üstünde güneş
yorgunluk
(ve) telaş"

Abidin'in götürülüşünden Rasih Nuri İleri'nin haberi var. Ve Rasih Nuri İleri dayısını Gar'da bekliyor. Güzin'in bana anlattığına göre "Bir O (Rasih Nuri İleri) haber alıp, koşa koşa vapura yetişiyor. Vapurdan Gar'a. Trene yetişiyor. Tasavvur edin Abidin'e ne götürdüğünü: Küçük bir kavanoz hardal." Rasih, herhalde Abidin'in Çorum'un Mecitözü kasabasında Kasap Şükrü'nün evinde misafir edileceğini sanki önceden biliyor. Kasap evinde kalan çok et yer nasıl olsa. Çok et yiyene de herhalde hardal lazım olur? Her neyse neden hardal götürdüğünü en iyisi Rasih Nuri İleri'ye sormak. İşte yanıtı: "Hatırlamıyorum. Hardal götürmüş olabilirim. Annem verdi veya herhalde kendisi istemiştir." Abidin'in şunu söylediğini, sıkı sıkı tembih ettiğini biliyoruz: "Güzin sakın beni aramasın! "

Rasih Nuri İleri, Abidin'in sürgüne gönderilmesi sonrasında Kamondo Han'daki atölyesinin akıbetini sorduğumda bana şunları anlattı:

"O atölyeyi biliyorsun. Liman Sergisi orada düzenlendi. Ben de oraya giderdim. Sanatçıları, yazarları, şairleri dinlerdim. Abidin sürgün edilince, nasıl olsa bir-iki seneye kadar dönerse atölyesini bıraktığı gibi bulabilsin diye, o atölyeye ben yerleştim ve Abidin'in eşyasını muhafaza ettim. Hatta bu arada Arif'in eşyasını da oraya taşıdım ve yerleştirdim mahsus. Ailede doğru dürüst eşyası, koleksiyonları, kitapları olan insan Arif'ti. Resim dersen İbrahim Çallılar, Avni Çelebiler vardı birçok, Hakkı Anlılar da ve başka birçok önemli resimler de. Otuz adet Bedri Rahmi de vardı ayrıca. Arif'te müthiş hoş kitaplar vardı. Dino ailesinden gelen/kalan akıl almaz derecede değerli kitap koleksiyonu. Arif Abidin Paşa'dan beri gelen birçok şeyi saklamıştı ve bu tür şeylere kendisi de son derece meraklıydı. Evet ailede bu tür işlerle uğraşan tek kişi oydu.

Abidin'in atölyesinin kirası on altı liraydı. Ve ben çok iyi iki arkadaşımla, Tevfik Fuat Kent ve Fuat İzer ile orayı tuttum. Daha çok Fuat

İzer'le ben kalıyorduk orada. Fuat İzer ressamdı. Zeki Faik İzer'le herhangi bir akrabalığı yok. Son derece sevimli bir arkadaşımdı. Tevfik Fuat Kent daha çok edebiyata meraklıydı ve dergilerde yazıyordu. Hatta bir ara Arif üzerine bir kitap hazırlamaya başladı. Ben de kendisine bilgi vermiştim. Ama bu kitap çıkmadı.

1946 sonunda Havagazı Şirketi'nden ayrıldım ve bilinen siyasi gelişmeler sonucunda (16 Aralık 1946'da iki sosyalist partinin kapatılması, yöneticilerinin tutuklanması, yayınlarının yasaklanması, vb. MŞG) siyaset yapamaz durumda kalınca ekmek paramızı çıkarabilmek için o atölyede Fuat İzer ile serigrafçılığa başladım. Yani uzun sözün özü Abidin sürgüne gönderildikten sonra atölyesinde dört beş yıl kaldım. Eşyasını muhafaza ettim. Arif'inkileri de."

Yol Arkadaşları/Yoldaşları

Abidin Haydarpaşa Garı'nda Arif'in de çıkageleceğini sanıyor, ama Arif görünmüyor: "Belki Arif de çıkagelir umuduna kapılmıştım, fakat hayır; Parmaksız Hamdi, Arif'e haşmetlû Erciyes Dağı'nın doğu eteklerinde Develi kasabasını yakıştırmış."

Rasih Nuri İleri'nin anlattıklarından şu ortaya çıkıyor: Arif Dino, Abidin yola çıktıktan sonra tutuklanıyor. Ve Abidin'den sonra sürgüne gönderiliyor. Arada anlaşılan birkaç günlük bir fark var.

Evet Arif gel(e)mez ama başka bir yol arkadaşı daha çıkar. Sözü Abidin'e bırakıyorum:

"Derken, iki jandarma arasında Nudiye Hüseyin'e rastlamayalım mı?

Ne garip şey, üzülmedense seviniyor insan tutuklu bir tanıdığa rastlayınca!

Tren başında anlaşıldı ki, Nudiye ile beraber yolculuk edeceğiz. O yüzden sevinçli o da! (İnsanoğlu nelere sevinmiyor ki!...)

Her birimiz başka tarafa. Yollarımız ayrılacaktı ama Boz Mehmet ve Nudiye Hüseyin'le yol arkadaşlığı edecektik (altı jandarmayı saymazsak). Tren yolcuları için oldukça ilginçtik anlayacağınız.

Tren arkadaşlarımı tanıyordum. Boz Mehmet, kimi gün Ahmet Dede ile Bayezit Kahvesine uğrar; sanat üstüne, siyaset üstüne tartışmalarımıza şakalarımıza karışırlardı. İkisi, işçi çevresinin görmüş geçirmiş, sevecen bilgeleriydiler, ikisi de cin gibi.

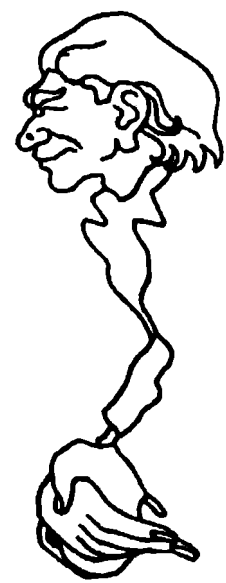
Boz Mehmet'le –tesadüf– Sansaryan Han sefasında yan yana, fakat ayrı birer 'deliğe' tıkılacaktık. Öğretici bir komşuluktu benim için; şimdi de sürgün seferine beraber çıkacaktık...

Nudiye Hüseyin'i ta 1930'ların başından beri tanırdım. Babıâli'de eli kalem tutan, güzel, kalender bir kadındı."

Rasih Nuri İleri hem bana anlattı hem de bir-iki yazısında değindi: "Abidin kurşun kalemle solmuş bir kâğıt parçasına yazılmış bir pusula iletti bana. Tramvaycı Mehmet ile parmak kelepçeli trendeyiz. Tramvaycı Mehmet ünlü komünist Mehmet Bozışık'tan başkası değildi."

"Başparmak Kelepçesi"

Üç aydın, altı jandarmanın gözetiminde sürgüne gönderilirken, ne olur ne olmaz "firar ederler, kaçarlar" kim bilir neler yapabilirler, diye bakın işe ki polis şeflerinin emri üzerine "ikamete memur"ların kelepçeleri akıl almaz "çapraşık demir taklavatlı" ve "kuramsal bir sanat ürünü"ne benzeyen "koca vidalı bir makine"dir. Sigara içmelerine izin vermez ama ne gam ayrılış anı gelip çattığında "yine de selamlaşma"larına engel olamaz. Kelepçeleriniz batsın emi! Abidin yazıyor:

Kendi kaleminden Abidin.

"Hani Nâzım'ın dizeleri vardır: Bileklerine takılan kelepçeyi altın bilezik sayıp taşımış ya... Bizimki biraz başka... Her şey bir yana, kelepçelerimiz bilezik değil, olsa olsa birer yüzüktü. Değil mi ki, Hamdi Bey dostumuz, bize nedense başparmak kelepçesi taktırmayı daha uygun bulmuştu: Ortaçağdan kalma, çapraşık demir takla-

vatlı bir şey. Kuramsal bir sanat türü ürün sanıp, Hilton müzayede salonunda bugün, bu kelepçe cinsine, heykel niyetine yüksek para yatıracak sanatseverler çıkar mutlaka. Tasavvur buyurun efendim, insanın iki başparmağını sırt sırta sımsıkı birleştiren, müzelik, acayip, koca bir makineydi bizim kelepçeler. Ne var ki, ayrılan dostların el sallamalarına pek elverişli değildi demek istiyorum bu kelepçe cinsi.

Yine de selamlaştık pekâlâ.

Tam tren kalktı, birdenbire, bir süredir trenimizin tepesinde dolaşan kara bulutlar boşalıverdi üstümüze, korkunç gök gümbürtüleriyle. Pencereden sarkıp bakan diğer tren yolcularının şaşırmış bakışları önünde..."

Güzin'in bana anlattığına göre, Abidin parmak kelepçesi veya başka bir şey ne olursa olsun, bir yolunu bulup ona bir mektup yazabilmiş. Güzin anlatıyor: "Abidin'in sürgüne gönderildiğini öğrendik. Abidin'den bana bir mektup geldi. Ama ne garip mektup Ankara'dan postalanmış. Halbuki Abidin Mecitözü'ne gönderiliyor ve Ankara'da trenden inmesine müsaade edilmiyor, fakat trenden Ankara'da inen sürgün yol arkadaşlarından birine rica ediyor, mektubu veriyor ve böylece mektup Ankara'dan postalanıyor. Mektubun içeriğini pek hatırlamıyorum, ama herhalde işte 'yolcuyum, gidiyorum' türünden bir şeyler yazmıştı sanıyorum. Mektubu maalesef bulamadık, saklamamışım herhalde."

"Yitik Bir İstasyonda"

Abidin ve iki jandarması Çerikli isimli "yitik bir istasyonda" indiler. Boz Mehmet ile Nudiye Hüseyin'in daha gidecek yolları vardı. Başparmak kelepçesine inat, zor da olsa dostlarının el sallamalarına baktı Abidin. Yoldaşlarından ayrılıyordu Abidin: Yollar ayrıldığı için. Trende konuşulanları ve olup bitenleri aklında tutarak, Abidin, vagon penceresinde gittikçe küçülen yoldaşlarına ve yolculara baktı bir süre. Sonra yağmurun böyle birdenbire bindirmesine bir anlam bulmaya çalışıyor. Ama o da ne! "Bir bu eksikti! Çerikli İstasyonu bir kulübeden ibaret, baktık ki az ötede topu topu, yarı yıkık, belki Selçuklulardan kalma bir han pusuda duruyor sağanaklar al-

tında. Jandarmalarla seğirttik, hana attık kendimizi. Bir anda sırılsıklam olmuştuk ve ortada ne bir hancı vardı ne bir yolcu. Jandarmalar çakmak yakıp, göllenip akmayan bir oda buldular zar zor. Derken uzaktan gelen sesler fark ettik bir ara. Jandarmalardan biri keşfe çıktı. Hancıyı nihayet arayıp bulmuş; mum ışığında rakı içip üç beş yolcuyla kumar oynuyormuş öbür uçta bir yerlerde. Böylece, hele şükür birer şilte edindik ve de titrek birer mum. Mühim değil.

Jandarmalar sağ olsunlar, az bir azık ikram ettiler bana, fakat kelepçeyi –emir emirdir– çözmeye yanaşmadılar.

Darülbedayi tiyatrosunun en kötü piyesinde bile, bunca şıngırtılı bir gök gümbürtüsü, harap odayı birden ışığa boğup yutan yıldırımlar; bunca acemice, bunca kötü bir dekor olamaz!

Şiltelere uzandık. Ne var ki Bozkır yağmurundan kaçan yüz binlerce aç pirenin saldırısı başlayacaktı çok geçmeden. Sarılmıştık. Avrupa'ya saldıran Nazi panzerleri solda sıfır, öylesi sistemli bir savaşa ne jandarma tüfeği ne de tutuklu direnişi karşı koyabilirdi. Dayanabilirsen dayan, hele başparmak kelepçesi ile kaşınmak tümden olanaksız! Jandarmalar ne de olsa Anadolu çocuğu, debelenip duruyorlar ama, mum ışığını gören bulut gibi sivrisinekler de teşrif edince yapılacak bir şey kalmamıştı; zaman zaman saniyelik bir mavi ışıkla merkezi aydınlatan yıldırımlar çakadursun, kaşınmak imkânsız. Birkaç saat umutsuzca direndikten sonra, cehennemde bile olsa uyuyakalabileceğini anlıyor insan. Anlaşılan uyuya kalınabilinirmiş; sonunda bir uçuruma yuvarlanır gibi uykuya dalmışım...

Ertesi sabah ortalık pırıl pırıl. Çerikli İstasyonu'ndan Çorum'a, Çorum'dan Mecitözü'ne nasıl gittiğimizi anlatmak için küçük bir roman yazmam lazım."

Çorum

Orta Karadeniz Bölgesi'nin mütevazı kenti Çorum. Bak kapma kim geldi? Abidin Dino nam ressam. Ne Paris, ne İstanbul, işte Çorum. Şirin. Kendi halinde. Düzgün. İnsanları hoş.

Abidin Çorum'da ilginç olaylarla karşılaşıyor. Örneğin *"Türkiye Çingene kralının senelik düğünü,"* Çingenelerin derdest edilmeleri, yüz kadarının

Abidin'in bulunduğu karakola düşmeleri. Abidin, vali tarafından çağrılıyor ve orada Bedri Rahmi ile karşılaşıyor. Bedri Rahmi (Eyüboğlu) oraya resim yapmaya gelmiş. Bedri Rahmi ile karşılaşması çok çarpıcı. Çünkü ikisi de aydın, ikisi de ressam, ikisi de zaman zaman aynı dergilerde yazılar/şiirler yayınladılar. Ama Çorum'da valinin makamında biri "resim yapmak için ziyarete gelmiş" öbürü "ikamete memur." Birinin ismi Bedri Rahmi Eyüboğlu, öbürününki Abidin Dino. Resmi kayıtlara böyle geçer o an. Resmi kayıtlara göre yine o yıllarda/günlerde Çorum valisinin ismi Muzaffer Akalın olmalı. 1941'den 1943'e. 1943'ten sonra Sahip Örge tayin edilecektir. O artık ayrı hikaye. Çorum'da başka şeyler de oluyor elbette. Evet, yine Çorum'da karakola götürüldüğünde, Abidin, "*Beni görür görmez karakolda bir 'yazıcı' jandarma boynuma atılıyor: 'Sen Tophane esrarkeş tekkesinde resmimi çizen ağabey değil misin?' 'Evet, benim.'*" İşte Abidin bu. Alın götürün sürgüne, en yitik Anadolu kentine, kasabasına, köyüne; her çevreden insan tanıyacaktır mutlaka.

Ülkesinin değişik katlarını, toplumunun değişik katmanlarını tanımak herkesin harcı değildir, olamaz.

O günlerden, yoksa o günden mi demeli, iki fotoğrafımız var:

Birinde Abidin ile Bedri Rahmi. O gözünü sevdiğimin Anadolu'nun o eşi bulunmaz, kaplayıcı, sarıp sarmalayıcı gökyüzü altında. Bozkır'da işte kardeşim. Çorum yaylasıdır burası. Dehşet. "Barut mu, kükürt mü, bir taş kokuyor." Kokar. Daha ne olsun? Abidin'in sırtında bir ceket, boynunda atkı var. İkisinin de iki elleri ceplerinde. Bedri Rahmi'de şık bir kravat. İkisi de sanki biraz hüzünlü. İki genç adam, iki dost. Abidin üzgün. Abidin'de bıyıklar delikanlı bıyığı. Birkaç yıldır bıyık merakı var Abidin'in. İnanmayan fotoğraflarına, hele 1941'li ve 1942'li hatta 1943'lü fotolarına bakabilir. Bedri Rahmi o gün mü hediye etti o güzelim desenini Abidin'e? Yıllar sonra Güzin buldu bu deseni. Ve bir gün, Paris'teki ev-atölyede kendisini ziyaret ettiğim bir gün, 23 Kasım 2004'te, dile kolay altmış iki yıl sonra, Güzin bana aynen şöyle dedi, son derece mutlu: "Çerçeveleteceğim. Yukarıda buldum. Herkes görsün diye çıkarıp, buraya koydum." Güzin'in alt katta oturduğu koltuğun sağında, kaloriferin üstündeki rafa yerleştirilmiş desen, yaşanmış bir dostluğun tanıklığı gibi o günü bizimle geçirdi. Memnun: Desen memnun. Güzin memnun. Ben memnun.

Abidin Dino Bedri Rahmi Eyüboğlu ile Çorum-Mecitözü bozkırında, 1942 eylül sonu veya ekim başı.
M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

Abidin Dino Çorum-Mecitözü bozkırında, Bedri Rahmi Eyüboğlu ile halkının içinde.
M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

İkinci fotoğraf aynı gün mü çekildi? Abidin ve Bedri Rahmi on dört çocuk, kadın ve erkekle birlikte. Aslında bir tek kadın var. Bedri Rahmi tebessüm ediyor. Abidin'i bu fotoğrafta hemen bulmak kolay değil. Çünkü biri kasketli üç çocuğun arasında diz çökmüş vaziyette. Profilden görünüyor. Ve Abidin de tebessüm ediyor. Oh ne güzel. İyi haber bu Güzin. Bu insanların kimler olduklarını ne kadar çok bilmek isterdim. Bir varsayım yapılabilir belki, giyinişlerine bakarak. Biri oturmuş biri ayakta iki öğretmen, diğerleri kasabalılar olmalı. Çorum mu? Mecitözü mü? Meçhul.

Abidin yazmaya fırsat bulamadığı romanın/kitabın bölüm başlıklarını bize miras bırakmayı ne iyi ki ihmal etmedi. *Kızılbaş Günlerim*'den aktarıyorum: Aynen:

> "Yazılmamış kitabın bölüm başlıklarını yazayım diyorum, kestirmeden, hiç olmazsa serüvenin üstüne bir fikir verebilir: 1) Çorum yaylası barut mu kükürt mü, bir taş kokuyor. 2) Ben galiba buralarda ya-

şamışım neolitik çağda. 3) Yılda bir Çorum yaylasında toplanan Türkiye Çingene kralının senelik düğününe rastlıyoruz. 4) Vilâyet Sarayı'nın altında "mapusane." 5) Hapishanede aynı kızı seven iki kardeş var, başka bir damat adayını güpegündüz birlikte vurmuşlar. 6) Vali Bey çağırıyor. 7) Çorum'da resim yapmaya gelmiş Bedri Rahmi, valinin yanında. Öpüşüyoruz. 8) Valiyi tanıyorum. İstanbul emniyet müdürüydü bir yıl önce. Çorum'a sürülmüş o da, nedense! 9) *S. E. S.* dergisinde yayınladığımız, başka bir imza altında Nâzım'ın bir şiiri yüzünden beni kibar bir sorguya çekmişti. Şiir ve de sanat meraklısı bir yetkili. Çok. 10) Ama böylece başparmak kelepçesinden kurtuluyorum ve jandarma karakoluna gönderiliyorum "mahfuzen." 11) Beni görür görmez karakolda bir 'yazıcı' jandarma boynuma atılıyor: 'Sen Tophane esrarkeş tekkesinde resmimi çizen ağabey değil misin?' 'Evet, benim.' 12) Ondan sonra ikram kıyamet, karakolda kral kesiliyorum. 13) Ankara'dan gelen keskin bir emirle, Çingene düğünü bozulup dört bucağa dağıtılınca, yüz kadar Çingene bizim karakolun sularına düşüyor. 14) Akşam ondan sonra sabaha kadar çal oynasın. (Bereket versin yüzbaşı izinli.) Çingene kızları memnun, Çingene kralı memnun, kraliçe memnun, çavuşlar memnun, ben memnun. Sabaha kadar karakolda festival. Biz kız oynatmıyoruz, kızlar bizi oynatıyor. 15) Ertesi sabah öpüşüp helalleşiyoruz; yazıcı arkadaş ve Çingenelerle, hepimiz mahmuruz daha. Yani, iki jandarma artık kelepçe takmıyorlar bana. Açık kamyonda tekrar yolculuk."

Mecitözü'ne doğru. Mecitözü Çorum'a 37 hadi bilemedeniz 40 kilometre uzaklıktadır. İki adımlık. Onca yolculuk, onca serüvenden sonra hiçbir şey bu. Henüz saat başı minibüs kalkmıyor ama yine de giden geleni az değil. Mecitözü ve Çorum kapı komşusu gibi canım.

Mecitözü Alevileri

Sürgüne gönderildiğinizde sigara tüttürememek zordur mutlaka. Ama sürgün daha da zordur. Hele kuş uçmaz kervan geçmez bir dağ başındaysanız. Ama bazen şansınız yaver gider ve sevimli insanlara rastlaya-

bilirsiniz. İşte Abidin'i, Osmanlı'dan beri sürgün mekânı olmakla ünlü Çorum kasabası Mecitözü'nde böyle tatlı bir sürpriz bekliyordu.

Abidin o günleri, 1990'da France-Culture Radyosu için kendisiyle uzun bir söyleşi yapan yakın arkadaşı şair Andre Velter'e şöyle anlatıyor:

> "Günün birinde kendimi Anadolu'nun ücra bir köşesinde buldum. Sait Faik'in deyişiyle 'Haritada bir nokta.' Doğrusunu isterseniz haritada bulmak bile olası değil. Demiryolunun bile ulaşmadığı bir yöre. Ama olağanüstü halkı olan bir yer. Şansım benden yanaydı yine. Ve Mecitözü'nde Alevilerin içindeydim. Varır varmaz beni korumaları altına aldılar. 'Hükümetin sürgüne gönderdiği biri, mutlaka iyi bir insandır, mutlaka bizdendir' diyerek. Aleviler, tek eşli, kadının kaçması filan yok, dostluk ve dayanışma içinde yaşayan insanlar. Dış dünyaya açıklar. Şiir, dans ve alkolle, çok iyi şaraplarıyla Cem ayinlerini yapıyorlar. Aralarındaki dostluk ve dayanışmaya, biz, belki on-on beş yüzyıl sonra varabiliriz. Belki hiç varamayız. Bizden, bugünkü insanların pek çoğundan pek ilerideydiler. Bana kalırsa bu konularda öncü insanlar Aleviler."

Evet, Mecitözü'nün Alevileri, o güzel insanlar Abidin'i bağırlarına bastılar. Abidin "yazılmamış kitabın bölüm başlıklarında" birçoğundan övgü ve sevgiyle söz ediyor. Kahveci Şükrü, Kasap Şükrü, her ikisinin de ismi Şükrü. Mecitözü'ne vardığından beri peşini bırakmayan "velet," Kasap Şükrü'nün annesi, Mecitözü'nün ileri gelenleri ve "bölgenin Kızılbaş önderi Piroğlu Halil." Hepsi Abidin'e "geçmiş olsun"a geliyorlar. Ve dehşet bir yakınlık gösteriyorlar. Abidin çok mutlu. İşte belli olmuyor mu?

"16) Hele şükür, işte yeni ikamete memuriyetimin başkenti Mecitözü! 17) Fena değil, hoş bir yer. 18) Harapça, kaymakamlık binası işte şu... 19) Kaymakama çıkıyoruz, sanırsın kırk yıllık ahbap Kaymakam Sabri Bey. 20) Her gün jandarma karakolunda deftere imza atılacak, o kadar, başka bir derdim yok, kekâ! 21) Cebimde topu topu iki buçuk kuruş. 22) 'Serbes'im. Sokağa çıkınca başlangıçtan beri peşime takılan 'velet'e soruyorum: Kahve nerede? 23) Şükrü'nün kahvesi (zaten başkası yok). 24) Şük-

Abidin'in deseniyle Mecitözü Alevileri.

rü'nün kahvesinde ne kahve kalmış ne çay. 25) Ama bir şişe 'boğma'sı var ki Şükrü'nün, 'ilk ağız', enfes, '*Fine Napoleo*'dan lezzetli ama barut gibi, kaç derece bilemiyorum. İcabına bakıyoruz. 26) Görünüşe göre başka eğlencesi olmayan 'velet' bizi seyrediyor, sıtmadan titreyen iki köylü de var dipte, yumulmuş, boğma içmeyi reddeden. 27) 'Boğma' şansını kazanmış olmalıyım ki, Şükrü elini omzuma dayıyor: 'İkramdaş sayılırsın, bre sürgün Ağa' diyor. 'Eyvallah' diyorum. 28) Şükrü kapının eşiğinde saygılı duran velede, 'Git Kasap Şükrü'yü çağır bakayım' diyor. 29) Kasap Şükrü seğirtip geliyor. Kahveci Şükrü, Şükrü'ye: 'Sende oturacak bu can' diyor. El cevap: 'Başüstüne!' Oldu bitti. 30) 'Kira kaça?' diyecek oluyorum. 31) 'Sus, sus, ayıp ediyorsun, ne demek para...' diyorlar, koro halinde iki Şükrü birden. 32) Kasap Şükrü'nün evi hoş, iki katlı bir köy evi. Avluyu, koca incir ağacını, kuyuyu, ahırı, helayı ve evi saran yüksek bir duvar, çepeçevre kıvrılıyor. 33) Kasap Şükrü'nün anası Erzurumlu, uzun, zayıf, kupkuru, tüm iyilik saçan bir yaratık, bir mumya. 34) Odam mükemmel, kerevetli, ocak-

lı bir oda. Ama tamtakır. Olsun. 35) Kasap Şükrü'nün dükkânı yok, kaçak kesiyor hayvanları hesapça, o bakımdan etten yana sorunu yok, üstelik bulguru, şarabı, şusu busu tamam. Para vermeye kalkışıyorum, kıyamet kopuyor. Ana bir güzel paylıyor beni. 'Sus, ayıp ediyorsun evlat' korosu bir daha sürüyor dakikalarca. 36) Bir 'cicim' altında iyi bir uyku. Kerevette şiltesiz de yatılıyormuş pek güzel. Zaten şilte de gelecek ertesi günü.

Mecitözü küçük ama şirin. Topu topu üç beş dükkân, birkaç ev, karakol, şu bu... Şükrü'nün kahvesinde Mecitözü'nün önde gelenleriyle tanışıyoruz artık. 'Geçmiş olsun'a geliyorlar hepsi, sürgünlüğüm, sürgünlüğümün nedeni umurlarında değil. Çabucak farkına varıyorum ki, 'ikamete memur' olmam bir çeşit erdem, ressamlıktan 'terfi' edip, saygıdeğer sürgün 'pâyesine' yükselmişim bilmeden... 37) 'Yıllar önce Hüseyin Cahit Bey de sizin gibi bize misafir olmuştu efendim' diyorlar, yaşlı iki Mecitözülü. Hem Abdülhamid, pek seçkin sürgünleri, özellikle Mecitözü'ne gönderirmiş... Ne şeref! Koltuklarım kabarıyor. Tevekkeli değil, II. Abdülhamid'den sonra, II. Parmaksız Hamdi, bana buralarını 'tensip' buyurmuş. Meğer iltifat etmiş de kadrini bilememişim işte."

Evet, işte böyle. Çorum'un Mecitözü kasabası, Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri ve özellikle Abdülhamid döneminde sürgün yeridir. Siyasi nedenlerle dışlananlar, tecrit edilmek istenenler, İstanbul'dan, o zamanki başkentten, Dersaadet'ten (bu isim işte böyle durumlarda bilhassa gerçek tanımına ulaşıyor mutlaka!) uzaklaştırılıyorlar. Kimler var kimler sürgün edilenler arasında. Hele Güzin'in ve Abidin'in ailelerinden...

Güzin, Abidin'in ilk sürgünlük günlerine ilişkin şunları anlatıyor: "Abidin varınca kasabaya, jandarma onu bir kasabın (Kasap Şükrü) evine yerleştiriyor. Bir taş odaya. Hiçbir şeyi olmayan. Ne çanak çömlek. Ne masa, ne sandalye. Ne hiçbir şey. Hiçbir şeysiz bir oda. Yere doğrudan doğruya gazete filan sererek yemek yiyor, yine gazete sererek yerde uyuyor. Tam bir yokluk içinde."

Piroğlu Halil

Mecitözü Alevileri güzel insanlar, Piroğlu Halil onların lideri ve O da Abidin'i görmek, tanımak, söyleşmek ister. Bir gün çıkagelir nitekim. Abidin yazıyor:

"İki üç gün geçti geçmedi, sabah erken Kasap Şükrü heyecandan nefes nefese daldı odaya: 'Çabuk, kalk kardeşim. Piroğlu Halil ziyaretine geliyor!'

Uyku sersemi, neye uğradığımı pek anlamadan kalktım, şilte, yorgan acele dürüldü. Bir de pencereden baktım ki, avluda, kırbaç elde beş-on çizmeli adam, bekleşiyorlar aşağıda. Yoksa basılıyor muyuz, ne oluyor, tatsız şeyler mi patlak verecek demeye kalmadan, Piroğlu Halil yavaşça odaya girdi. Uzun söze ne hâcet! Öylesine bir saygı, ömür boyu ne gördüm ne de göreceğim vardı bir daha. Piroğlu'nun arkasında duranlar elpençe bekleşiyorlar karşımda. Buyur ettim kerevete misafiri. Karşılıklı hoşbeş, hal hatır sormalar filan... Bir türlü neye uğradığımı, misafirin kim olduğunu, ne istediğini kestiremiyorum. İyiye alâmet! Kasap Şükrü'nün anası seğirtip elini öpüyor Piroğlu'nun.

Çok geçmeden kahve getiriyor, bir erkân, bir nezaket, saraylarda böylesi yok. Çok geçmeden anladım ince, çevik, cesur misafirimin kim olduğunu. Piroğlu Halil, bölgenin Kızılbaş (Alevi olmalı. MŞG) önderi.

Bunca ikram elbette bana değil, herhangi sürülmüş, başı derde düşmüş bir insana, gurbet yolcusuna gösteriliyordu.

Koca Anadolu, öylesine denemişti ki, tepeden inme yüzyıllık buyrukların, fermanların, emirlerin, zorbalıkların baskısını, kendiliğinden bir dayanışma çıkıyordu ortaya. Siyasaldan öte insansal.

Sultanlık, arkasından Cumhuriyet, tamam da, Anadolu kendine özgü hayatını yaşıyordu yüzyıllar içre töresiyle, hoşgörüsüyle, sevgisiyle. İnsanoğlunun kutsallığına inancını yitirmeden, eziyetlere aldırmadan doğur doğurabildiğin kadar Anadolu."

Bu güzel insanın fotoğrafı *A'dan Z'ye Abidin Dino*'da da (YKY, İstanbul, 2000, s. 156) görülebilir. Bu kaynaktaki "Kızılbaşlar" (Aleviler olmalı. MŞG) maddesi şöyle bitiyor:

"Dünya ile özdeşleşmiş insanoğlunun kutsallığına inanmış bir ülkedir Anadolu.

İşte benim Kızılbaş (Alevi. MŞG) günlerim böyle başladı.
Hacı Bektaş Veli'nin dediği ne güzel:
'Yeryüzü etim benim
Akan sulardır kanım.'"

Yörenin Alevi lideri Halil Piroğlu 1968'de. Fotoğrafın altına "Rahmetli Peder Halil Piroğlu notunu düşen onun kızıdır. Fotoğrafı mayıs 1968'de Paris'e kadar gelip Abidin'e teslim eden kızı.

Güzin'in değişik tarihlerde bana anlattığına göre, Piroğlu ile Abidin arasında şöyle bir konuşma geçiyor:

Piroğlu Abidin'e

– Gel seni köye götürelim, orada daha rahat edersin diyor.

– Teşekkür ederim ama ben buradan ayrılamam, ikamete memurum, her gün karakola gidip imza atmam şart diyor Abidin, kibarca.

– Sen o işi bize bırak, biz hallederiz, kaymakam adamımızdır.

– Yok olmaz, öyle şeylere girmeyelim. Şimdiye kadar başımıza zaten birçok dert çıktı, bu kadarı yeter.

– O zaman gelir ara sıra seni köye bizzat götürürüz diye bitiriyor Piroğlu Halil.

Piroğlu Abidin'i böylece kanatları altına alıyor.

Atlılar

Ve hemen ertesi günü, sabah on-on beş atlı geliyor. Atlılar taş odayı donatmaya geliyorlar. Şilte mi istersin, al sana şilte. Keçe mi keçe. Halı mı halı. Yorgan mı yorgan. Kilim mi kilim. Ne istersen hepsi var. Erzak filan da. Böylece Abidin'in taş odasını biraz yaşanabilecek hale koyuyorlar. Kilimler, halılar içinde taş bir oda yaşanabilir hale gelebilir mi? Bilinmez. Yaşar Kemal'in bir yerde şunları yazdığı ise biliniyor: "Çorum'da Mecitö-

zü'nde bir bilge kilim dokuyucusu ona arkadaşlık etmiştir." Bu kadarı yeter. Dokumacı ile okumacı arasında bir "d"lik fark vardır sadece. Bir "d"lik.

Atlılar geldikleri gibi, Kasap Şükrü'nün kaçak hayvan kestiği ve bir anlamda mezbaha gibi kullandığı avludan atlarına atlayıp ayrıldılar. Abidin için gelmişlerdi. Abidin'i sevdiler bir kere. Ve bu bir kere yeter. Ömür boyunca.

Atlılar daha sonra yeniden ve yeniden geldiler Abidin'i almaya. Köye götürmeye. Yaylaya çıkmaya. Abidin bir-iki gece misafir ediliyor. Cem törenlerine katılıyor. İzliyor Abidin. Dinliyor. Öğreniyor Alevileri, geleneklerini, göreneklerini, "ağızlarını"/dillerini/şivelerini.

İstanbulları, Odessaları, Leningradları, Cenevre ve Parisleri, Londra, Oxford ve Moskovaları ve daha bilmem nereleri, bütün büyük ve küçük kentleri tanımış olan Abidin, artık Anadolu'nun göbeğinde halkıyla iç içedir. Ve böylesi bir iletişim, böylesi bir etkileşim mümkünü yok mutlaka yaratıcılığa gebedir. İşte belgesi/işte ispatı: *KEL*.

Kel Diye Piyes mi Olur?

Evet, olur. Hem de bal gibi olur. Abidin'in sürgün yaşantısının ilk kısmının kimi yansımalarını Abidin'in kaleminden *Kel* isimli oyununda bulabiliyoruz. 1943'te Adana'da yazıp 1944'te yayınlattığı oyun maalesef hemen toplatıldı. Bakanlar Kurulunun aldığı kararla. Ve "derhal." *Kel* müthiş bir oyundur. O günlerinin yansıması olmasının dışında, çevresini o kadar kısa zamanda tanıyan ve değerlendiren Abidin'in "Yazar olarak" çıkışını muştulayan bir eserdir. Daha sonra Adana'da ise *Verese* isimli oyununu kaleme aldı.

Abidin'in *Kel* ve *Verese* isimli piyeslerinde sürgün yaşantısına ilişkin kimi öğeler bulunuyor. Bu iki eser yazıldıklarından epey sonra, 1996 sonunda yayınlandı, Adam Yayınlarınca. *Kel*'in ikinci basımıdır bu, *Verese*'nin ise ilk. Bu iki piyes Abidin Dino'nun az bilinen yönlerinden birini, "yazarlığı"nı ortaya çıkarmaları açısından anılmaya ve incelenmeye değer. Sadece bu kadar da değil. Abidin'in ne kadar iyi bir gözlemci –neredeyse toplumbilimci/sosyolog diyeceğim– olduğunu da ispatlıyor. Aslına bakarsanız Abidin Dino'nun yazarlığını ispatlayan başka örnekler de var: Birçok makalesi, dergi ve gazetelerde bıraktıkları. Abidin Dino ressam olduğu kadar yazardır da. *Kel* ve *Verese* isimli piyeslerinin tarihi önemi hem bu özelliğinin ilk örnekleri olma-

ları, hem de daha sonra tartışılacak ve tartışması sürecek olan "köy romanı" konusunda ilk örnekler arasında bulunmalarıdır. Bunlar roman değildir elbette, ama köylüyü, köyü ve köy emekçilerini betimleyen önemli yapıtlardır.

Kimi "Şehirli yazar köy romanı yazamaz, (çünkü uzaktan görmüştür (!?), yaşamamıştır. Köyü ancak köyde yetişen, köylü olan romancı yazabilir" demektedir. 1960'lı yıllarda çok tartışılan konulardan biri buydu: "Köylü köy romancısı" ile "şehirli köy romancısı" arasındaki uyuşmazlıklar...

Bir ara ise "ilk köy romanı" hangisidir meselesi tartışıldı: Ebubekir Hâzım Tepeyran'ın *Küçük Paşa*'sı mı (1908 ya da 1910'da yayınlandığı söyleniyor), Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban*'ı mı (1932), Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf*'u mu (1937), Samim Kocagöz'ün *Bir Şehrin İki Kapısı* mı? (Köy-kasaba arasını anlatan yapıt 1948'de yayınlandı.), Mahmut Makal'ın *Bizim Köy*'ü mü (1950), Yaşar Kemal'in *İnce Memed*'i mi (1955), Fakir Baykurt'un *Yılanların Öcü* mü (1958)?

Bu isimler ve kitaplar sıralanır ve tartışılır. Yazar olan yazarların romanlarıdır tartışılan. Bu arada unutulanlar da vardır. Örneğin, Reşat Enis Aygen ve romanı *Toprak Kokusu*. Abidin'le 1987'de bu konuları konuştuğumuz bir gün, Abidin, Reşat Enis'in yapıtını övmüş ve nasıl yazdığını anlatmıştı. Çetin Altan, Abidin'in vefatı sonrasında dostunu anmak için kaleme aldığı köşe yazısında şu notu düşüyor: "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu arşivinde/koleksiyonunda Abidin'in yaptığı bir Reşat Enis portresini gördüğümü anımsıyorum." Reşat Enis, *Yeni Adana* gazetesinde çalışırken toprak ağalarını dinleyip notlar almış ve ciddi bir çalışmadan sonra kitabını yazmış. *Toprak Kokusu* 1944'te yayınlandı. Şükran Kurdakul, *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*'nde (Cem Yayınevi, İstanbul, 1985), Reşat Enis'in 1940-1945'te Adana'da çıkan *Bugün* gazetesinin yayın müdürlüğünü yaptığını belirtiyor ve şunları ekliyor: "Adana'da bulunduğu yıllarda yayınladığı *Toprak Kokusu*... üzerine kovuşturma açıldı, beraat etti." Kurdakul, yazarın "kişilerinin çok canlı ve bizden oluşunun ve halk dilinden faydalanmasının" da altını çiziyor.

Ebubekir Hâzım Tepeyran'a gelince, o, kişiliği ve yaptıkları yanında yazdıklarıyla da dikkat çekiyor. Yapıtlarında "köylü sözleri mümkün mertebe kendi lisanlarıyla düşünülüp yazılmıştır. *Küçük Paşa*'da çevrenin

ve olayların anlatılışı ve kişiler, ruh hallerinin çözümlenmesi bakımından üstünde durulmaya değer."

Bu açıdan bakılınca Abidin Dino, yazar olarak, Ebubekir Hâzım ve Reşat Enis gibi, "kahramanlarının" çevresini son derece yetkin bir biçimde gözlemiş, değerlendirmiş ve kendi dilleriyle, birçok dilleriyle ve kendi ruh halleriyle vermiştir.

Mecitözü'nde birlikte olduğu ve yakından izleme olanağını elde ettiği insanları *Kel*'de, biz de onlarla oradaymışız gibi, anlatıyor ve duyumsatıyor.

İki perdelik oyun, Abidin'in köyü, köylüyü, kasabalıyı ve emekçilerini anlatan bir yazar olduğunun ispatıdır.

Dil son derece önemli yapıtta. Her "kahraman" kendi diliyle, kendi "ağzıyla" konuşuyor. Sözcüklerin, hele yeni olanlarının, seslendirilişi tümüyle kişisel. Renkli. Canlı. Ve neredeyse görseldir. Görüntüseldir. Örneğin zerzele sözcüğüyle her şey verilmiştir. Hem dilde hem coğrafyada yer yerinden oynamaktadır. Veya daha sonra kaleme aldığı *Verese*'deki sözcükler: Örneğin filan festekan.

Dilden sonra kişiler/kahramanlar gelir. Gelir gelmesine de Abidin sınavından hepsi "geçemez." "İhbarcı mütekait"i ele alalım. Sürgündür o da. Ama elinde değil. "Jurnalini" mutlaka yapacak. Ne de olsa kötü alışkanlık. Öteden beri, Abdülhamidlerden beri yapar. Jurnalcidir kendileri.

"İkamete memur takımından Banker Selim" ismiyle tanınan şahıs da pek kötüdür. Aşçıdır. Pespaye bir tiptir. Mebrure ile Selim, *Kel*'de (s. 49-50) döktürüyorlar. İşte numunelik birkaç cümle:

> Mebrure: Buz gibi yataklarda yatamam. Selim Bey, lafımı dinle, kocamı kimseye kaptırmam (Ellerini gösterir). Bu ellerimle İzmir'de 10 sene ölü yıkadım, kocamı kaptırmam, ben insanı gözünden anlarım, seni bilirim. Seba Melikesi seni, ahçı parçası seni, ben soğuk yataklarda yatamam!
>
> Selim: O senin soğuk yatağını Postacı da bilir, Mübaşir Ahmet de bilir, Kasap Hüseyin de bilir, daha sayayım mı!
> Mebrure: Uydur, uydur söyle, pis!

Selim: Teneşir suratlı karı, melun! Kocan yatağına girer mi hiç, daha sayalım mı, ya mütahit tek gözlü mütahit!

Mebrure: Kokmuş keçiyi kim köfte yaptı! Bulaşık suyu artığı, mundar!

Selim: Cadaloz, sen o pamukları kendi burnuna tık, anladın mı, kendi burnuna. Aman Allah ne günlere kaldık!

Mebrure: Kösele suratlı!

Selim: Leş!

İşte herkes kendi "ağzıyla" böyle konuşturulur.

Öte yandan Selim ve Mebrure'yi başka maceralarıyla, bu kez birlikte, demek ki Mecitözü'nden Adana'ya birlikte kaçtılar, kocayı terk ederek, "*Verese*'de yeniden bulmak da cabası. Yine atışırlar elbette. Çünkü Mebrure bezlerine başka taraklar aramaktan bir türlü vazgeçemez. Ve Selim canını sıkınca da, basar kalayı:

"Zırnık vermem işte, kokmuş bir ahçı dükkânından çıkardık da adam ettik, hayatı mahvoluyormuş, ne hayatı, ben yuvamı yıktım, kocamı feda ettim..." (s. 151-152).

İhbarcılar, siviller, "gölgeler" eksik değil elbette. O günlerin Türkiye'sinde vatandaşların nasıl izlendiklerini başka nasıl anlatırsınız?

Başka tipler de var elbette. Turşu meraklısı mühendis, berber, aktar, sıtmalı...

Abidin'in eserinde olumlu tiplerin isimlerine bakalım önce: Ali, Hasan, Hüseyin. Kendisine yoldaşlık eden, yardımcı olan Aleviler Abidin'in teşekkürü böyle olur işte.

"Emece"

Bu arada bir de "Garip" vardır. Kahramanlar arasında. Sessiz, sedasız. Sorulmadan ağzını açmayan. Olumlu tiplerin bütün eylemlerinde yanlarında hemen yerini alan "Garip."

Olumlu tiplerden Hasan ile Hüseyin'in "Emece"yi bir anlatışı var ki Abidin'in, kolektif çalışmaktan, ortak yaratmaktan kısacası komünistlikten ne anladığının somutlaştırılmasıdır sanki:

Hüseyin: Bizde bir ev yanınca...
Hasan: Kimi kereste getirir...
Hüseyin: Kimi çivi...
Hasan: Kimi sıva yapar...
Hüseyin: Ayrı gayrı yok...
Hasan: Her şey oluverir...
Hasan: Emece harman kaldırırıh...
(Yazımda hata yoktur. MŞG)
Köylü: Bugdeyi sel almasın deyi, akran arasında olur...
Hasan: Akran arasında.

Abidin'in İmece sözcüğünü 1939'da Balıkesir taraflarında "ressam gezisindeyken" duyduğunu ve popülerleştirdiğini biliyoruz. Bunun ispatı yazılı olarak buradadır.

Kel'de isyancılar vardır elbette. Çiftliğe gidip çalışarak sıtma olacaklarına, kömür madenine gidip işçi olmayı seçenler: "Delikanlı," Abdullah, Garip (evet o da), Hasan ve Hüseyin, köylüler ve yoksullar. Aktar Siyamettin Efendi'ye, ihbarcılara ve mütekaitlere inat: İnat.

Verese'de Delioğlan, Hasan ve Hüseyin "pavlikada" işçidirler.

Kel'de bütün emekçiler, "madene giderler arzuları hilafına." İşçi olurlar. İşçileşmek için. İş yapmak: Cevher çıkarmak için.

Verese'de Hasan, "Pavlikadan iyisi bulunmaz" der. Delioğlan için ise "pavlika" kent yaşamıdır, sevgiliyle sinemaya gidebilmektir, gazoz içmektir: "Olmaz olur mu? Pazar günü tak koluna kızı, sende yeni şapka, onda entari yeni, çık asfalta, akşam filmlere gir, gazoz ikram et... Pavlikanın düğünleri de bir hoş..."

Abidin'in emekçi konusuna yaklaşımı dönemin sosyalist, "toplumsal gerçekçi" diye betimlenen edebi anlayışına uygundur: "İşçileşmek." Fabrika yaşamının ve proleterleşmenin olumlu yönlerini öne çıkarmak.

Ama hiç belli olmaz. Bu topraklar isyanlara da gebedir. Örneğin, adamlardan birkaçı "aleykümselam" diyorlar önce, "selamaleyküm" sonra. Hele devreye bir de "zerzele" girince ne olacağı önceden bilinemez tümüyle...

Garip: "Artık vakit geldi, gidiyoruz Ali" der.

Yılmaz Güney Parisli günlerinde Abidin'in *Kel* oyununu filme almak için çalışıyordu. Abidin'in oyunu aylarca Yılmaz Güney'in çalışma masasında bekledi (*İnsan Yılmaz Güney* isimli kitabıma bakılabilir: Kaynak Yayınları, İstanbul, 1994). Önce hastalık sonra ölüm izin vermedi, Güney *Kel*'i filmleştiremedi.

Kel, Çorum, Mecitözü ve köylerinde, yaylalarında, sürgün günlerinin kurgulaştırılmış ve bin bir Abidinik buluşla zenginleştirilmiş biçimidir. Bu yapıtta isimleri biraz değiştirilerek takdim edilen kahramanları, *Kızılbaş Günlerim* isimli kitabında Abidin gerçek isimleriyle tanıtıyor. Örneğin *Kel*'deki "Alevi ileri gelenlerinden Pir Ali" gerçekte Piroğlu Halil'den başkası değildir. Kasap Şükrü, Kahveci Şükrü, Abidin'in en olumlu tipleri olarak hem yapıtlarında hem de hafızalarımızda. Abidin'in, Güzin'in, benim ve şimdi bu satırları okuyanların. O güzel insanlar o güzel atlarıyla yine Çorum, Mecitözü senin Amasya benim koşuşturuyorlar. Hayat bu.

Hayat bu, evet. Ve hayat sürgün de bile anlamlı kılınabilir. Sürgünün bir anlamı olur o zaman. Hele Abidin, Arif ve benzerlerininki gibi yıllarca sürerse iç sürgün. Sonuçta bu bir iç sürgündür. Yinelemekte yarar var: Kendi ülkesinde sürgün. Böylece Anadolu halkını çok yakından tanıma olanağı buldu sürgünler. Ve elbette Abidin ile Arif.

Abidin aynen şunları dile getiriyor: "Çok ilginçti gerçekten. Gerçek Anadolu ile karşı karşıya kaldım. Dost Anadolu ile. Ben ister istemez ve her zaman olduğu gibi çizdim. Bol bol çizmeye başladım. Aynı zamanda yazıyordum da. Bir piyes düşünmüştüm ve yazmaya da başladım. İsmi *Kel*."

Sürgün olmasaydı belki ne Abidin, ne de Arif uğrayacaktı Anadolu'ya: Çorum, Mecitözü, Kayseri, Develi, Adana ve daha bir dizi kent, kasaba ve köye. Onlar buralara uğradılar. Buradaki insanları tanıdılar. Buradaki insanlar da bu iki kardeşi. Ve bu iki kardeş, gidip yaşadıkları her yerde bütün bildiklerini, bütün bilgilerini yaydılar, sanki ektiler. Ekilenler zamanla yeşerdi. Sürgün bu anlamda İstanbullu aydınlarla Anadolulu okumuş-yazmışların buluşmasıdır. Sıkıyönetim ile İstanbul'daki bir tür antifaşist mekânlar, dergiler, gazeteler dağıtıldı. Dağılanlar/dağıtılanlar Anadolu'da baş-

ka biçimlerde toparlanmasını bildiler. Bu açıdan hiç olmazsa sürgün "yararlı" oldu demek abartı olmaz. Böyle bir gelişme için sürgün elbette tercih edilmez. Ama somut olarak böyle bir sonuç doğduğunu da vurgulamak zorundayız. Sürgün edilmiş muhaliflere gittikleri yerlerde gençlerin, öğretmenlerin, okumuş-yazmışların ilgisi ve yakınlığı bu oluşumu yaratmıştır.

"Bre Sürgün Ağa"

Bilenler bilir Mecitözü'ne şöyle birkaç kilometrelik uzaklıkta "bir havuz bulunur. Antikçağdan mı, Roma çağından mı, Bizans'tan mı kalmış, pek üstünde durmayalım; çünkü Alevi ileri gelenleri iyi ve hoş insanlar, o gün oradalar Abidin'le birlikte." Ekmek karneyle dağıtılabilir. Kimi maddeler; vurguncular, hırsızlar, karaborsacılar ve bilmem kimler yüzünden piyasada bulunmayabilir. Ama Mecitözü Anadolu'dur. Her şey bulunur. Evet, her şey. Rakısı bile var, ama "kaçak." O nedenle ismini "boğma" koymuşlar. İçimi nefis. Abidin ne yazıyordu: "Barut gibi, kaç derece bilinmiyor." İşte aynen öyle. Mecitözü'nün iyi peyniri vardır. Eti, bulguru, iyi şarabı, sebzesi, meyvesi, şusu busu. Verimli topraklardır buralar kardeşim. "Dost Anadolu." Bereketli topraklar.

"Havuzda"sınız, biraz yüzdünüz. Nerede o Boğaziçi'ni bir baştan öbürüne geçmek ve geri dönmek Yeniköy'e. Burada daha çok "çimilir" ve sonra "havuz sefası" yapılır. Bakın nasıl: Havuzda sırtınızı duvara verdiniz, ayaklarınız bıcı bıcı yapıyor/yapa duruyorlar. Tahta bir tepsi var. O da yüzüyor. Alevi buluşu deyip geçmeyin. Tepsi tahta ama tepsidekiler saraylarda bulunmaz. Mezeler, ne istersen var. "Boğma" en iyisinden. Bir yudum boğma, birkaç meze, birkaç lokma ve sonra ayağınızla yaptığınız küçük bir vuruşla tahta tepsiyi komşunuza veya karşınızdakine gönderiyorsunuz. Küçük bir ayak darbesiyle ve kibarca. Ve dönüyor tahta tepsi. Bunun adıdır havuz sefası. Abidin bu işi seviyor, arada sırada uğruyor ya da gelip götürüyorlar: Atlılar. Sürgünün "keyfi" de böyle sürülür hani. Bunları bana aynen bu biçimiyle Güzin anlattı. Eğer yanılmıyorsam burada söz konusu edilen "havuz" büyük olasılıkla Beki Kaplıcası'dır. Bedri Rahmi Çorum günlerini anlattığı bir makalesinde aynen şöyle yazar: "Çorum'da gördüğüm en harikulade şeylerden birisi de Amasya yolu üzerindeki, Bizans'tan

Abidin'in desenleriyle ağıt.

kalma Beki Kaplıcası'dır." Bedri Rahmi'den birkaç satır daha okumaya ne dersiniz? Bir içim su, buyrun lütfen:

> "Tesadüf, bana bu kaplıcayı bütün zenginliği ile gösterdi. Oraya Ramazan Bayramı arefesinde gittim. Meğer arefe günü, bütün civar köy sakinleri kaplıcaya yıkanmaya gelirlermiş. Kaplıcanın yanı başındaki tepelerden birisinde civar köylülerin rengarenk demetler halinde, halka halka halay çekerek hamama doğru yaklaştıklarını seyrettim. Kadınlı erkekli geliyorlardı. Aralarında çocuklar da vardı. Kaplıcaya gündelik iş elbiseleriyle geldiler, yıkandıktan sonra rengarenk bayramlıklarını giydiler, sıralarını beklerken, türlü çeşit oyunlar çıkardılar, bütün bunlar kendiliğinden ve harikulade bir intizam içinde olup bitti. Ben de kırmızı dağların arasında kaybolan Beki kaplıcalarında, hayatımın en güzel bayramını yaşadım." (*Hep Bu Topraklarda*, Sayı: 3, Nisan 1944, s. 32-35. *Yurt Gezileri ve Yurt Resimler*i isimli kitapta, s. 145.)

Şimdi bir soru takılıyor aklıma: Abidin ve Bedri Rahmi de o gün hamama girip ter attıktan sonra mı yukarıda sözünü ettiğim fotoğraf için poz verdiler? Ve yine Abidin ile Bedri Rahmi o insanlarla birlikte o gün mü fotoğraf çektirdiler?

Abidin'in "havuz sefası" bir kere ile sınırlı değil. Bunu biliyoruz. Nitekim Güzin bana anlattı. Bu havuz sefaları sırasında Abidin fark ediyor: Bir adam var, hep yanında ve/veya çevresinde yüzen. Abidin önce "Belki polistir" diye düşünüyor. Sonra adamın kendisiyle konuşmak isteğinde olduğunu fark ediyor. Ve bir gün o adam Abidin'e açılıyor: "Ben ortaokul tarih öğretmeniyim" diye kendini tanıttıktan sonra ekliyor: "Sizin burada olduğunuzu okuduk. Daha önce yazdığınız birçok yazıyı da okudum; ben ve talebelerim, hepimiz hazırız. Ne isterseniz yapmaya hazırız, emirlerinizi bekliyoruz. Ne isterseniz yapmaya çalışırız." Abidin'le eylem yapacaklar. (Bunları bana anlatan Güzin burada katıla katıla gülüyor.) Abidin bunun üzerine "Bekleyin, şimdilik bir şey yapmayacağız" yanıtını veriyor. İşte böylece aralarında bir ahbaplık da doğuyor.

Sürgünde zaman zaman değişik şölenler bile eksik değil. Mecitözü taraflarında da "bağbozumu zamanı" eylül ve ekim aylarına rastlar. Anadolu'nun neresinde olursanız olun bağbozumu vakti gelince şölen zamanı da gelmiş demektir. Abidin'in Dağsaray köyünü ziyareti böyle bir döneme rastlıyor. Daha önce yazdım, Abidin de söyledi. Mecitözü kasabası Çorum ile Amasya arasındadır. İkisine de neredeyse 40-50 kilometre kadar uzaklıkta. Ama sanki Amasya'ya biraz daha yakın. Gönül ilişkisi olmalı bu. Ve Aleviler/atlılar, Abidin'i alıp götürüyorlar. Bu kez bir bağbozumu şölenine.

Abidin bizzat yazdı. 29 Ağustos 1962 tarihli *Öncü* gazetesindeki "Görüntü" başlıklı ve "imece/emece" konusuna değinen makalesinden bir bölümü aynen aktarıyorum:

> "Eski Anadolu inançlarını deşin; ortaya çıkan yasa, çoğu zaman bir köylü yasası. Kızılbaşların (Alevilerin. MŞG) "tek kazan"da aş pişirdiği bir bağbozumu şöleninde karnını doyurmuş mutlu bir kişiyim. Sene 1942, Dağsaray köyü (Çorum-Amasya arası), köyün damları ayağımın altında basamak basamak, uçurumun dibinde buğular içinde Amasya ovası, mavimtırak. Biz bir topaç çam ormanında, dev boyu yüksekteyiz. Kız erkek halay çeker. Kazana kişi gücüne göre aş katmıştır, isteğine göre yer içer. Yüzlerce köylü bir arada, kardeşçe beni de aralarına almışlar, sürgünüm, buyur efendi demişler, sen de al kaşığını çal kazana, baş köşeye oturtmuşlar. Ben ne yüzden sürülmüşüm. Dağsaray'da bulduğum bu tören, bu kardeşlik ne? Geçelim. Babailerden Kızılbaşlara (Alevilere. MŞG) kadar has kaynak böylesine. Fuat Köprülü'de okudum, bu serden geçti inanç çeşnileri, Türk töresine en yakın olanlarıymış. Anadolu'nun duygu zincirinde, Tanpınar'ın 'his tarihi' dediği üst yapı oluşunda süregelen 'benlik'ten sıyrılma çabası, benliği yok etme sarhoşluğu, 'bizliğe' erişme özlemi değil de nedir? Bir ovanın buğdayını kaldırmaktan bir kilim dokumaya, en büyük işlerden en küçük işlere varıncaya kadar bu bir yasa. Bir tek kilim üzerinde nöbetleşe nakış dokuyan bacıları görmediniz mi? Nakışta yaratma birliği. Çorum'da bir beyaz ekmek yapılır, üç gün üç gece

beyaz bir kazanda durmadan dövülüp, koyu bal renginden süt beyaza çalar sonunda. Doyum olmaz. 'Arı biziz, bal bizdedir' demiş Anadolu, 'arı benim, bal bendedir' dememiş, 'beni' çiğnemiş, tepmiş, kusmuş... Anadolu 'biz'i aramış, topluluğu. Hakça, kardeşçe, eşitlik içinde. Hani ikide bir de bilirkişilerin, 'milli geleneklere aykırı, milli örf ve âdetlere yabancı' dedikleri ne varsa, işe bakın ki milli geleneklerimize tıpatıp uygun. Haberleri mi yok dersiniz? Var. Höttürü zöttürü etmelerine bakmayın, çıkar dünyası onlarınki, bilmezlikten gelirler." (*Yazılar*, s. 517-518)

Resim

Mecitözü sürgünlüğünde zaman böyle geçti denebilir mi? Alevilerle yaylalara çıkmak, köylere inmek, havuza gitmek, Kahveci Şükrü'nün "enfes" boğmasından yudumlamak. Bu arada Abidin *Kel* isimli piyesini yazmaya veya en azından kafasında notlamaya da zaman buldu anlaşılan. Ama bu kadar da değil. Ressam olduğunu unutmayalım sürgünümüzün.

Canan Gerede'nin Abidin üzerine belgesel filminde, bir ara Abidin aynen şunları söylüyor: "Sürgün edildim Mecitözü'ne. İkamete memur yani. Anadolu'yla karşı karşıya kaldım. Gerçek Anadolu'yla. Orta Anadolu'yla. Ve ister istemez her zaman olduğu gibi çizmeye başladım. Bol bol çizdim." Abidin'in o günlerde çizdikleri "Irgatlar," "Göç" dizisi resimleri, desenleri olarak ortaya çıktılar. Görücüye çıkar gibi. Resimler ve desenler gösterilmek için yaratılmıyorlar mı?

Evet, sen gel Anadolu ile karşı karşıya kal ve Anadolu insanını, kadınını, erkeğini, çoluk-çocuğunu çizme. Mümkün mü ? Değil elbette: Abidin Çorum'da, Mecitözü'nde, Dağsaray'da ve birçok mekânda Anadolu halkını, köylüsü, işçisi, emekçisi, kadını, erkeği, çoluk-çocuğu ile ve onları kendi doğal ve hayali çevreleriyle/çevrelerinde resmetti. Resimler izledi resimleri. Resmileri değil. Asla! Resimler halaya durdular Amasya ovasında, Çorum yaylasında. Yüzleri güneşe dönük.

Bu resimleri önce en yakınları izledi. Daha sonra Adana'da yaptıklarıyla birlikte Ankara'daki sergilerinde meraklılarına sunuldular.

Abidin'in "Göç" dizisinden ırgatlar.

Arif'in Eminanım Ailesi

O günlerde Arif ne yapıyordu Develi'de?

Arif bir miktar sıkıntıdadır. Şöyle ki Arif evlenmeden hem bir aile hem de çoluk-çocuk sahibi olmuştur! Öyle az buz da değil. Bir anne, Abidin'in deyişi ve yazışıyla "Eminanım," kızı ve kızının çocukları.

Aslında Arif bu "belayı" başına İstanbul'da sarmıştı. 1930'ların ikinci yarısında Arif, Süleymaniye taraflarında bir ev tutunca, Eminanım, Ahmet ve Nermin Dinoların evini ve onlara hizmeti bırakıp Arif'i izliyor. Abidin'in yazdığı gibi "Eminanım –bu yiğit Anadolu kadını– Nermin'in evini terk edip saçını süpürge eylemiş, Arif'e bakar olmuştu."

Ama kader ağlarını dramatik örmek istemişti. Eminanım'ın şoför damadı neredeyse Arif'in kollarında vefat edince, Arif namus borcu verir

gibi, "Sen merak etme, eşine ve çocuklarına ben bakarım ölene kadar" deyivermişti. Ve sözünün eri adam Arif, böylece kalabalık bir ailenin "babası" olmuştu. İstanbul'dayken, "Süleymaniye'nin bir minaresi dibindeki eski püskü ahşap kiralık evde, çubuğuna cigaralar takıyor, etrafında olan biteni seyrediyordu, gayet sakin, gülümseyerek." Abidin böyle yazıyor.

"Ailesi," eksik olmasın, Arif'i Develi'de de yalnız bırakmadı. Ee, düzenli geliri olmayan sürgün adamın yapacağı nedir? Adana'daki otlakiyeden geleceklere göre bakkaldan borçla alışveriş yapmak. Ailece elbette. Borçlar yiyip içmekle gittikçe artıyor.

Arif evet yalnız değildir, ama böyle bir aileye bakmak da kolay değildir. Bu borç gittikçe artacak ve Arif'i Adana'da da izleyecektir.

Ankara Kaç Kilometre?

Arif fırsat bulunca ve bilhassa "yetkililerden izin alınca" Develi'den "kaçıyor." Kayseri'nin ta öte yanındaki bu küçük kasabadan Ankara'ya gitmek olası herhalde. O günlerin koşullarında trenle mi, otobüsle mi, kamyonla mı? Artık ne varsa onunla. Evet Arif bir yolunu buluyor ve arada bir Ankara'ya uğruyor. Ankara burası, koskoca başkent. Her an mutlaka bir şeyler olup bitiyor. Heyecanlı günler yaşanıyor memlekette ve dünyada. Arif hem haberlere geliyor hem de arkadaşlarını ziyarete. Hani 1930'ların ikinci yarısında İstanbul'u Dersaadet yapan dinamik, yaratıcı ve sevimli arkadaşlarını.

Çok Yaşasın Ölüler'de (Bundan böyle ÇYÖ) (s. 34) Arif'in kurşunkalem bir portresi var. Çizen ne Abidin'dir ne de bir başka ressam. Çizen bizim Orhan Veli'den başkası değil. Ve daha güzeli çizgisini imzalamış ve altına tarihini de atmıştır. 27. V. 1942. Bu Arif'in 27 Mayıs 1942'de Ankara'da bulunduğu anlamına gelmez mi? Güzin "Belki" diyor. Orhan Veli o tarihte Ankara'dadır hem de İstanbul'da kimi zaman. Arif de boş durmaz. Büyük olasılıkla aynı gün O da kalkar Orhan Veli'nin portresini çizer ince kâğıda kurşunkalemle (ÇYÖ'de s. 126). Bunlar sürgün faslından önce yaşananlar. Sürgün sırasında yaşananlar da var elbette. Hem Orhan Veli ile hem de diğerleriyle.

İşte Arif'in Ankara'ya gelişine tanıklık eden bir arkadaş, Melih Cevdet Anday, *Akan Zaman, Duran Zaman*'da (Adam Yayınları, İstanbul, 1984, s. 84 ve 85'te) anlatıyor:

"Milli Eğitim Bakanlığının altında bir kantinimiz vardı, ucuz yemek verirdi. Öğleyin bütün arkadaşlar orada yerdik. Fakat akşam olunca evliler evine giderdi. Ben ve bir iki bekâr, kantinin ölü gözü gibi yanan elektrik lambasının altında, öğlen yemekleri yerdik akşamları da...

Bir gün Arif Dino, sürgün olduğu Develi'den izinli geldi Ankara'ya. Parası yok. Onu da buyur ettim bizim kantine öğle akşam. Öyle neşeli yiyor ki yemeğini, durumundan hüzünlenmeyi unuttum. (Anday burada Eminanım ailesi olayını aktarıyor. Ama sanki bu olay Kayseri'de olmuş gibi. Oysa birinci elden tanık Abidin'in ÇYÖ'deki anlatımını yukarıda aktardım. Olay İstanbul'da yaşandı. Sonra sözü şöyle bağlıyor Anday) Çaresiz, Arif Dino kadınla çocuğunu yanına almış. 'Şimdi onlar ne yiyip içiyorlar?' diye sordum. Arif Dino 'Bir teneke kavurma yaptırıp bıraktım onlara' dedi."

İşte böyledir Arif Dino. Cebinde metelik yok. Ama ne eder eder Eminanım, torunları ve gelininin aç kalmaması için tedbirini alır. Burada adı geçenlerin diğer zaruri ihtiyaçlarını gidermek için bakkaldan borca alışveriş yapma olanakları bulunduğunu da anımsatmalıyım.

Tarihi Yüzler/Düş Kuran Yüzler

Arif'in Ankara'ya gitmesinin bir nedeni daha var. Ki o neden işte tam da bu parasızlık, geçim zorluğu meselelerini çözmeye yöneliktir. Arif, Abidin'le birlikte dedeleri Abidin Paşa'nın geniş otlakiyelerinin bulunduğu Adana'da sürgünlüklerini geçirebilmek için izin koparmaya geliyor Ankara'ya.

Bir önceki Başbakan Refik Saydam, kıtlık, yokluk, mal darlığı ve benzeri sorunları çözmek için İstanbul'da bulunduğu sırada, 7 Temmuz 1942'de kalp krizi sonucu vefat edince yerine o günlerin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu atandı. Şükrü Saraçoğlu Dino ailesine hiç de yabancı bir isim değildir.

Anımsayalım: 1920 öncesinde İsviçre'de, Cenevre'de, Abidin ailesiyle yaşarken Türk Talebe Cemiyeti reisinin ismi Saraçoğlu Şükrü değil miydi? Evet, işte bu Saraçoğlu, o günlerin "ateşli genci," Arif'in çok iyi ar-

kadaşı ve Arif'in boylu boslu olması nedeniyle resmi geçitlerde "bayraktarlık" yapmasını isteyen öğrenci genç. Ve Arif Türk bayrağını hep önde taşıdı o günlerde. Hani "Türk gibi güçlü" demek için gösteri niyetine. Evet, aradan yıllar geçti o günkü Saraçoğlu Şükrü, Şükrü Saraçoğlu oldu ve birçok kez değişik bakanlıklar üstlendikten sonra nihayet başbakanlığa getirildi. Ve bu görevinde önce 9 Mart 1943'e kadar, sonra ikinci hükümetini kurarak 7 Ağustos 1946'ya kadar kaldı. Birinci Saraçoğlu hükümetinde Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen Numan Menemencioğlu Namık Kemal'in torundur. Ve Abidin ailesinin uzaktan akrabasıdır. Menemencioğlu ailesinden ve Numan'ın kardeşi Muvaffak Anadolu Ajansının müdürüdür. Nermin Menemencioğlu ise öteden beri Abidin'in arkadaşıdır. Bir İngilizle evli olan Nermin Hanım ile Abidin ve Güzin'in ailece görüşmeleri özellikle Ankara yıllarına ve daha sonraya rastlıyor. Yeri gelince göreceğiz. Şunu söylemeliyim: Numan Menemencioğlu'nun, Abidin ile ilişkisi olmadı. O günlerde adı geçenin Nazi Almanya yanlısı olduğunu herkes biliyordu. (Nazilerin yenilmesinin kaçınılmazlığı ortaya çıkınca görevinden alınan ve Paris Büyükelçiliğine atanan ve orada uzun yıllar yaşayan Numan Menemencioğlu ile Abidin'in Parisli yıllarında da hiçbir ilişkisi olmadı.)

Saraçoğlu'nun, daha birinci hükümetinde Milli Savunma Bakanlığında, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığından emekli olduktan sonra CHP'den milletvekili "seçilen" Ali Rıza Artunkal'ı buluyoruz. Milli Eğitim Bakanlığında Hasan Âli Yücel yerini korudu.

Saraçoğlu'nun, daha önce gördüğümüz gibi, öğrenciliğini Lozan'da ve Almanca yapmış olmasından ve daha başka nedenlerden dolayı onun bu göreve getirilmesini o günlerde "Nazi Almanya'nın başarısı" olarak değerlendirenler oldu. Ne olursa olsun bu atama o günlerde Nazilerin Türkiye Cumhuriyeti yönetici çevrelerindeki etkisi ve etkinliğiyle doğru orantılıydı. Dahası, dış politikada hiçbir değişiklik olmaması için de, yıllardır Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığı görevini yürüten Numan Menemencioğlu bakanlığa terfi ettirildi. Hiçbir şey değiştirilmemeliydi.

Nitekim bu hükümet döneminde, aralık 1942'de Nazi Almanya ile "Mali Protokol" imzalandı. 8 Aralık 1942'de dönemin Müttefik yanlısı veya

kimine göre "İngilizci" *Vatan* gazetesi Nazi Almanya'ya karşı yayın yapması nedeniyle iki ay süreyle kapatıldı. Çünkü anlaşılacağı gibi, Nazi Almanya öncelikle "dost ve müttefik bir devlet" olarak değerlendiriliyordu, yüksek makamlarca.

Bu hükümet döneminde daha ilginç bir olay var: 14 Temmuz 1942'de Deniz Kuvvetlerinin "Atılay" denizaltısı Çanakkale Boğazı açıklarında battı. Kimi aletlerinin denetimini yapmak için dalış yapan gemi anlaşılamayan bir nedenle seksen metre derinlikte, bir denizaltı için asla çok olmayan bir derinlikte yani, bir daha gün yüzüne çıkamadı. Kurtarma takımlarının çalışmaları da sonuç vermedi ve binbaşı Sadettin Gürcan komutasındaki beş subay, on sekiz erbaş ve on altı er şehit oldu. İşin garip, dramatik ve çarpıcı tarafı şurada:

Denizaltının Almanya'nın pek ünlü ve başından beri Nazileri desteklemesiyle bilinen Krupp Firması tarafından veya daha ince deyişiyle "gözetiminde" Türkiye'de yapılan bir denizaltı olmasıdır. Ve daha dramatik yönü "kimi araç ve gereçlerin denetimi" için, yani iyi çalışıp çalışmadıklarını saptamak için "canlı" tatbikat yapılması ve bir anlamda kobay olarak kullanılan canların bizim canlar olmasıdır. Nitekim deniz içinde dokuz mil deniz üstünde yirmi mil hıza ulaşabilen denizaltıda büyük bir top ve altı torpido kovanı bulunuyordu.

Son yıllarda artık herkesin duyduğu ve öğrendiği Varlık Vergisi Kanunu da bu hükmet döneminde Kasım 1942'de kabul edildi. 12 İkinci teşrin (Kasım) 1942 tarihli *Cumhuriyet*, "Büyük kazançlı vatandaşlardan vergi alınacak" başlığı altında varlık vergisinin "bir defalık" olduğunu belirtiyor. Aynı gazete "Büyük Millet Meclisinde hararetli müzakereler" başlığı altında ise "Başvekilin nutku alkışlarla karşılandı, varlık kanun layihası (tasarısı) müttefikan (oybirliğiyle) kabul edildi" haberini veriyor. Neredeyse keyfi bir biçimde belirlenen vergisini zamanında öde(ye)meyen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları sürgüne ve taş kırmaya gönderiliyordu. Bir örnek vermek gerekirse buyrun: "Tümü İstanbullu gayrimüslimlerden oluşan 32 kişilik ilk kafile Aşkale'ye doğru 27 Ocak 1943'te" yola çıktı. Eylül 1943'e kadar Aşkale'ye gönderilen ve zorunlu çalışma yaptırımıyla yükümlü insan sayısı bin üç yüze yaklaşıyordu ... O günlerde Varlık Vergisi ödemek zorun-

da olanların sayısının 26. 404 olduğu biliniyor ...Kanun daha çok, tümüyle dememek için, "Müslüman olmayanlar" diye tanımlanan Rumlar, Ermeniler ve Yahudi vatandaşlara karşı uygulandı. Birçoğu vergi borcunu ödemek için zaman zaman yok pahasına mallarını mülklerini varlarını yoklarını satmak ve bir süre sonra Türkiye'yi terk etmek zorunda kaldılar. Böylece çok açık biçimde ayrımcılık, daha fazlasını söylememek için, uygulandı Türkiye Cumhuriyeti'nde.

Kasım 1942 aynı zamanda Nazi Almanya ile taraftarlarının askeri alanda ciddi yenilgiler aldığı Müttefiklerin en önemli zaferlerini elde etmeye başladığı zaman dilimidir. Bunun en önemlisi İngilizlerin ve müttefiklerinin El-Alamein Zaferidir, Kasım 1942'de. 27 Kasım 1942'de Toulon Limanında Fransa Deniz Kuvvetlerinin kendi gemilerini, Almanların eline geçmesini önlemek için batırması bu aşamada değerlendirilmelidir. 1942 Sonbaharında Müttefikler, Kuzey Afrika'daki işgalci Nazi ordularına karşı "Meşale Harekâtı"nı düzenledi. Naziler de buna cevap vermek üzere Fransa'nın, o güne dek işgalleri altında bulunmayan, güneyine saldırdılar. Toulon'da Fransa Deniz Kuvvetleri yanıtını verdi: Teslim olmak yerine gemileri batırmak, Nazilere yeni bir zafer olanağı vermemek.

O günlerde Fransa'nın bir vilayeti olarak değerlendirdiği Cezayir'de üstlenmiş askeri ve sivil çevrelerde, Afrika'ya çıkan ABD ve İngiltere Krallığı kuvvetlerine karşı nasıl tavır takınılacağı konusu ciddi tartışmalara yol açtı. General Darlan ve taraftarları Müttefiklere karşı savaşılmasını savundular ve birkaç yerde çatıştılar bile. Ama çoğunluk ve hele Direniş yanlıları Müttefiklerle işbirliği yapılmasını ve Nazilere ve faşistlere karşı birlikte savaşın sürdürülmesini arzuluyorlardı.

Nesrin Celal Nuri'nin eşi ve Abidin'in 1937-1938'de Paris'te görüştüğü Jacques Tarbe de Saint-Hardouin, general Maxime Weygand'ın yardımcısı olarak Müttefiklerin Kasım 1942'deki Kuzey Afrika çıkarması hazırlıklarına ve fiilen çıkarmaya katıldı. Cezayir'de general Darlan'ın kurduğu "Geçici Hükümet"te Dışişleri Bakanlığına atandı. General Darlan 24 Aralık 1942'de Direnişçi iki kardeş tarafından öldürüldükten sonra, görevi alan general Giraud'nun Dışişleri Bakanlığını sürdürdü. Çok kısa ömürlü bu görevi sırasında bir ara Fransa'da yeniden krallık rejimi kurulmasını savunanlarla işbirliği yaptığı sanılıyor.

Ancak General Charles de Gaulle'ün 30 Mayıs 1943'te Cezayir'e gelmesinden sonra işlerin merkezileştirilmesi üzerine, bu görevini general de Gaulle taraftarı Rene Massigli'ye bırakıyor ve kendisi Fransa Geçici Hükümetinin "*delegue general*"i, temsilcisi diyelim, olarak Türkiye'ye gönderiliyor. Bir Osmanlı tebaası ile evli olması elbette bu konuda belirleyici olmalı. Belki Türkçe de biliyordu. Önemli olan nokta o yıllarda Türkiye'nin jeostratejik konumu ve savaşa girip yeni bir cephe açması olasılığı nedeniyle özenle değerlendirilmesidir.

Fransa'da olup bitenler bizi ilgilendiriyor. Hem Jacques Tarbe Saint-Hardouin nedeniyle. Çünkü adı geçen önce İstanbul'da sonra Ankara'daki görevi sırasında (Ayrıntıları bir kenara bırakmak zorundayım, yoksa bu iş çok uzayacak) sürgündeki Abidin'e, Güzin'in bana anlattığı gibi, "Fransa'da yayınlanan avant-garde dergileri düzenli bir biçimde gönderecektir." Yani adı geçen Abidin'le ve durumu ile ilgilidir. Durumu biliyor. Ocak 1945'e kadar Ankara'da görevini sürdürüyor.

Nihat Erim, *Günlükler*'inde (Birinci cilt, s. 29-30) bakın neler yazıyor: "5 Ocak 1945, (...) Cuma günü Raif Meto'nun Ankara'dan ayrılacak olan Fransız Muvakkat (Geçici) Hükümeti temsilcisi Hardouin şerefine verdiği öğle yemeğinde İnhisar (Gümrük) Vekili Suat Hayri (Ürgüplü) ile bu mesele üzerinde görüştüm."

Evet adı geçen Ankara'da bulunduğu günlerde Abidin ve Arif ile onların sürgün belasından kurtulması için uğraştı mı? Böyle bir soruyu sorma hakkım var. Ama yanıtını şimdilik veremiyorum.

Ancak Abidin'in Ocak 1945'te birkaç günlüğüne, (Güzin'in bana söylediğine göre "İki gün için gitti ama dört gün kaldı.") Ankara'da bulunduğunu da bilince şu akla geliyor: Abidin Adana'dan Ankara'ya başka bir yere sürülmesini engellemek için geldiğinde, Ankara'yı terk edecek olan Nesrin Celal Nuri ile eniştesini de gitmelerinden önce son kez ziyaret etmiş olabilir. Bu noktaları elbette araştırmak gerekiyor.

Bu konuyu epey uzattım özür dilerim ama bitirmeden önce şunu da eklemek istiyorum. Rene Massigli 1938-1940 arasında Ankara'da Fransa Cumhuriyeti büyükelçiliği görevini yürütmüştü. İşin daha ilginç tarafı da şurada. Jacques Tarbe de Saint-Hardouin'in 1952'de yeniden

Türkiye'ye büyükelçi olarak gönderilmesi. Bu kez 1955'e kadar görevinde kalan büyükelçi 1954 yazında Türkiye'yi temelli terk edecek Güzin'e Fransa için vizeyi hemen verdi. Zamanı gelince göreceğimiz gibi, bu, Güzin'i epey rahatlatan bir yardımdı. Nesrin Celal Nuri 1947'de vefat ettiği için J. Tarbe de Saint-Hardouin Ankara'ya büyük ihtimalle yeni eşi Helene Operholfer ile geldi.

Bütün bu gelişmeler Fransa'da olup bitenlerin kahramanımız için önemini vurguluyor. Aynı zamanda general Charles de Gaulle'ün daha o yıllarda Ortadoğu politikası açısından Türkiye'ye biçtiği pahayı da gözler önüne seriyor.

Savaş ve Sürgün

Savaş sürecinde olup bitenler Abidin'i ve Arif'i birinci dereceden ilgilendiriyor. O günkü ve daha sonraki yaşamlarının değişik aşamalarında da bu savaş sırasında olup bitenler ve olaylara karışanlarla arkadaşlık ettiklerini de şimdiden eklemem gerekiyor. Hele Abidin'in: Fransa'daki Résistance (Direniş) Hareketine katılan, sadece katılanlar da değil, örgütleyenler Abidin'in Parisli yıllarında yakın arkadaşlarıdırlar. Yeri gelince göreceğiz.

1942'nin sonunda Fransa'daki yoldaşlar, Direnişin başarısı için canla başla mücadele ederken Türkiye'deki iki kardeş, sürgün yaşamını daha "insancıl koşullarda" sürdürmek için çabalıyorlardı.

Arif Dino'nun Saraçoğlu nezdinde ve/veya hükümetindeki diğer tanıdıklar nezdinde ne zaman ve nasıl ilk başvurusunu yaptığını bilemiyorum. Ama şu kesin. Mesele hemen çözül(e)miyor. Epey bir zaman alıyor.

Aralık 1942'de, Avrupa'da da İkinci Dünya Savaşının seyri değişiyor. 17 Aralıkta SSCB orduları Nazilere karşı hücuma geçtiler. SSCB ordularının başarıları her geçen gün arttı. 22 Aralıkta Kafkaslarda Naziler geri çekilmeye başladılar. 24 Aralık'ta Naziler Stalingrad'ın 60 kilometre güneyine kadar "kovalandılar." Ancak, Mareşal Paulus ve askerleri, bilhassa panzerlerinin yeterince benzini kalmadığından, Stalingrad'dan çıkamadılar. Naziler her bakımdan yıkılmak üzereydiler ... Bu durum o ana kadar kimi destekleyeceği konusunda kararsız kalan Türkiye Cumhuriyeti'nde, Müttefiklerden yana takıma birkaç puan kazandırdı.

Zelzele

Kuzey komşusu savaşın dayattığı dramlarla yanıp tutuşurken Türkiye başka tür acılarla karşılaştı: 11 Aralık 1942'de Çorum Hamamözü Vadisi'nde 5, 9 büyüklüğünde ve hemen sonra 20 Aralık 1942'de Tokat'ın Erbaa ilçesinde bir deprem oldu, beş yüze yakın insan yaşamını yitirdi, binlerce bina yıkıldı. Deprem etkisini Mecitözü'nde de gösterdi. Abidin'in kaldığı bina sarsıldı, odasının duvarı yarıldı. O günleri anımsayan Güzin bana 30 Ocak 2004'te şunları anlattı: "Tevfik Fuat'la (Tevfik Fuat Kent, 1930'larda D Grubu sergileri için yazılar kaleme alan, 1940'larda hoş hikâyeleriyle tanınan, Abidin'in ve Rasih Nuri İleri'nin o günlerdeki canciğer arkadaşı. MŞG) Abidin'e bir şeyler yollamak istiyoruz. Ortaklaşa bir şey almak niyetindeyiz. İkimiz aramızda paralarımızı denkleştirdik ve Abidin'e kışlık, yani epeyce kalın böyle gocuk türünden bir şey aldık. Hani gemiciler giyer ya, onun gibi bir hırka. Lacivert. Onu nasıl yolladığımızı şimdi anımsayamıyorum...

Abidin'e bir de fener yolladık. Öyle bir fener ki böyle böyle sıkıyorsun ve o sayede pili bitmiyor. Bu pilli fener Abidin'in çok işine yaradı. Çünkü Abidin mektuplarında yazıyordu: 'Gece olunca ortalık zifiri karanlık.' Yani bir ışığa ihtiyacı vardı geceleri.

Bu iki hediyemizi Tevfik Fuat'la birlikte kotardık ve yolladık."

Soğuk kış gecelerinde Abidin, Güzin'in o yün ve kalın hırka ve gocuğuyla ısındı ısınabileceği kadar ve o pilli feneriyle aydınlandı.

1940'larda öyküler yazan Tevfik (Fuat) Kent, 1942'de Fransızlarca işletilen İstanbul Havagazı Şirketinde çalışıyor. Ve Şirket Kooperatif Müdürlüğü görevini yapıyor. Büyük olasılıkla onun yardımıyla bu şirkette sırasıyla Rasih Nuri İleri, Rasih'in arkadaşı Hıfzı Topuz ve bir süre sonra Yaşar Kemal de çalışıyorlar. Şirket müdürü M. Bussac Galatasaray Lisesi mezunu öğrencileri özellikle tercih ediyordu. Bunun da etkisi oldu elbette. O günlerde Hıfzı Topuz Galatasaray Lisesini yeni bitirmiş, Hukuk Fakültesinde öğrenci ve yarım gün şirkette çalışarak ekmek ve kitap parasını çıkarıyor (Topuz'un *Eski Dostlar* isimli kitabına bakılabilir, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 12 ve 13).

Müttefiklerin Afrika'da ve Avrupa'da askeri ve siyasi başarılar elde etmesinin de etkisiyle ülke içinde kimi sınırlı olumlu gelişmeler üzerine, Arif

Dino artık Develi'yi terk etmenin zamanı geldiğine karar veriyor. Abidin de Mecitözü'nün sevimli insanlarından ayrılma saatinin çaldığını duyuyor.

Bu arada Güzin'le mektuplaşmalarında Abidin evlenme arzusundan söz ediyor. Hatta Güzin'in babasının kızının "bir sürgünle evlenmesine karşı olduğunu" bildiği için, bir ara Güzin'e "istersen babana dest-i izdivacın için resmi mektubu yazayım" önerisini bile yaptı. Güzin elbette hemen "Sakın ha! " diye yanıtladı. Çünkü Güzin, babasının böyle bir istek karşısında nasıl davranacağını çok iyi tahmin ediyordu. Ve işi zamana bıraktı. Güzin de elbette mektuplarıyla Abidin'i mümkün olduğunca yalnız bırakmamaya çabalıyordu. Ancak bu dönem mektuplarından maalesef elimizde hiçbir örnek yok bugün. Ama kim bilir Abidin'in kâğıtları arasından bir gün veya başka bir gün bir bakarsınız birkaç mektup çıkıvermiş. Abidin bu hiç belli olmaz.

Ocak 1943'te Ankara güneşli günlerle tanışıyor. Siyasi hava berraklaşıyor. 15 Ocakta TBMM seçim kararı alarak dağılıyor. Seçimlerin yapılması 28 Şubata kadar sürüyor.

Yeni Meclis 8 Mart 1943'te toplandı. İsmet İnönü yeniden ve "oybirliğiyle" cumhurbaşkanı seçildi. Saraçoğlu yeni hükümetini kurdu. Aslında eskilerle devam etti demek daha yerinde olacak; çünkü sadece altı bakan değiştirildi.

18 Ocak 1943'te iki yıldır süren Leningrad kuşatması SSCB ordusu tarafından kırıldı. Stalingrad kuşatması, üzerinde daha çok durulması ve son derece dramatik olaylara yol açması nedeniyle daha iyi biliniyor; ama Leningrad'da da çok büyük bir savunma yaptı, SSCB ordusu ve sivil halk. Leningrad kuşatması tam bir yıl sürdü. En uzun kuşatmalardan biridir ve 1944 başında sona ermiştir. Naziler yenildiler. 23 Ocak 1943'te İngiltere Krallığı ordusu Trablusgarb'ı Nazilerden aldı.

Ocak ayında Özgür Fransa Hava Kuvvetleri pilotları Müttefiklerin emrinde savaşa katıldılar. Örneğin ünlü yazar Antoine de Saint-Exupery'nin de içinde bulunduğu pilotlar Afrika'daki savaşta önemli görevler üstlendiler. 1943'te başeseri *Le Petit Prince*'i [Küçük Prens] yayınlayan Saint-Exupery bir "gece uçuşu" (elbette tarihin bir göz kırpması bu, 1941'deki romanın başlığı *Vol de Nuit*'di) sırasında, 1944'te uçağının düşmesi üzerine vefat etti. Uçağı yıllar sonra bulundu Côte d'Azur açıklarında...

31 Ocak 1943'te Stalingrad'da kendi kendilerinin mahkûmu Naziler teslim oldular. Mareşal Friedrich Paulus'un 100.000'den çok askeriyle teslim olması Hitler'in sonunun yakın olduğunu muştuluyordu. Binlerce, on binlerce, yüz binlerce Alman genci kaldı oralarda. Barış antlaşması imzalandıktan sonra sağ kalan sadece altı bin asker ülkesine döndü. Kıyım ve sorumluları belli. 3 Şubat 1943'te Stalingrad kuşatmasına katılan son Nazi de teslim oldu ve kuşatma bitti. Dünya derin bir nefes aldı. Ankara'da da siyasette göreceli bir temiz hava alma arzusu belirdi. Ankara dış politikasını "ortaya" çekmeye girişti. Aynı zamanda iç politikasında o zamana dek sırtlarını sıvazladığı kendilerine "turancı" veya "Türkçü" adını veren sivil ırkçılara hoşgörüsünden vazgeçmeye koyuldu.

16 Ocakta Başbakan Şükrü Saraçoğlu *The Times*'a verdiği söyleşide şunu vurguladı: "Türk-Rus ilişkileri dostane niteliğini hiçbir zaman yitirmemiştir."

30 Ocakta İsmet İnönü Adana-Tarsus arasındaki Yenice'de, kenara çekilmiş cumhurbaşkanlığı vagonunda, İngiltere Başbakanı Winston Churchill ile gizli bir görüşme yaptı. Türkiye'nin Müttefikler yanında savaşa girmesi halinde yapılacak yardım konuşuldu. Türkiye, bilindiği gibi, her seferinde isteklerini artırarak, veya yeni askeri durumlara göre değiştirerek savaşa girmeyi sürekli olarak erteledi. Böylece ülkeyi ve insanlarını savaş belasından uzakta tuttu. Birçok olumsuz sonuçlarına katlanılsa bile savaşa girilmedi. 13 Şubat 1943'te Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu SSCB'ye görüşmelerde bulunulmasını ve karşılıklı ilişkilerin düzeltilmesini önerdi. Ve bu günlerden itibaren ırkçı, "Turancı," Nazizm ve faşizm hayranı dergi, gazete, dernek ve kişilere karşı kimi önlemler alındı. (Bunların ayrıntılı bir dökümü için şu kitabıma bakılabilir: *Türk Usulü "Demokrasi,"* Doruk Yayımcılık, Ankara, 1997, s. 20-39.)

Ocak 1943'te Nâzım Hikmet ile Zeki Baştımar Tolstoy'un *Harp ve Sulh*'unu (Savaş ve Barış) Türkçeleştirmeye başladılar. Evet savaşın sonu görünüyor barış "geliyorum" işareti veriyordu. Türkiye'de sol takıma karşı göreceli bir hoşgörü başlıyor gibiydi. Çok uzun ömürlü olmayan bu "güneşli günlerde" Arif Dino kardeşiyle birlikte sürgünü Adana'da sürdürme işini çözümleyebildi nihayet.

Arif Dino Ankara'ya gidip gelmeleri sırasında, öğrencilik yıllarından arkadaşı Şükrü Saraçoğlu ile bir araya gelme olanağı buldu. Ve ondan şunu rica etti: "Abidin'le birlikte sürgünlüğümüzü dedemiz Abidin Paşa'nın daha önce valilik yaptığı ve ailenin topraklarının, mal ve mülkünün bulunduğu Adana'da sürdürmemiz için gerekli iznin verilmesi." Güzin'in bana değişik tarihlerde belirttiği gibi, Şükrü Saraçoğlu, "Arif ve Abidin'in sürgünlerini Adana'da devam ettirmeleri için gerekli iznin verilmesinde yardımcı oldu."

Güzin, *Gel Zaman Git Zaman*'da şöyle yazıyor: "Abidin, sürgün bulunduğu Mecitözü'nden Adana'ya gidip yerleşme izni Koparıyor" (Büyük harfle ben yazıyorum. MŞG)... Arif, Saraçoğlu'ndan izin almış. Saraçoğlu İsviçre'den gençlik arkadaşı..." (s. 93).

Arif ve Abidin böylece, "Adana'da bizi tanıyorlar, işlerimizi bizzat takip etmek ve dede Abidin Paşa'dan kalan otlakiyeden gelecek gelirimizi bizzat almak olanağını buluruz" diye düşünüyorlar. O yıllarda herkes gibi iki kardeşin de geçim sorunu olduğunu biliyoruz. Savaş, kıtlık, karaborsa vesaire köşe başlarını tutmuşlar çünkü. Sürgün insan nerede ve nasıl çalışsın? Nereden ve nasıl geçinsin? Hele Mecitözü veya Develi gibi kendileri zor geçinen, sevimli ama küçücük kasabalarda. Öte yandan her gün veya her hafta ne "havuz sefası" mümkün ne de yaylaya çıkmak.

Evet Şubat 1943'te iki kardeş ilk sürgünlük mekânlarını bırakmak üzereler.

Nişan Ankara'da: Şubat 1943'te

Güzin'in bana değişik tarihlerde birkaç kez anlattığı biçimiyle Abidin ve Güzin'in nişan "merasimi" Ankara'da Güzin'in kadim dostu Azra Erhat'ın evinde şöyle oluyor:

> "İki kardeşin Adana'ya gitme işi kesinleşince beni çağırmaya karar veriyorlar. Abidin Leyla Abla'sına telefon edip Rasih aracılığıyla bana haber gönderdi: 'Şu tarihlerde Ankara'da olacağız, sen de gel, Azra'nın evinde buluşalım.' Ben de palas pandras gittim Ankara'ya. Trenle. Gara vardım, boğazıma kadar kar var. Şubat ayı. Taksiye mi

ne bindim. Azra'nın evi Karanfil Sokak'ta. Meşrutiyet Caddesi'nden girince hemen sağda.

Azra, Abidin'in yalnız geleceğini sanarak evi bana bıraktı. Azra evden ayrıldı ve saat 21. 00'e doğru döndü. O arada olanlar oldu. Abidin Arif'le geldi. Çünkü Arif, aile ve Abidin adına bana evlenme teklifi yapacak. Yani tam tekmil ciddi bir dest-i izdivaç sahnesi. Ama ben de hazırlıklı geldim. Çünkü biliyorum Abidin, o gün içinde bulunduğu koşullarda katiyen evlenmek istemeyecek ve hele 'Gel benimle yaşa' filan demeyecek diye düşünüyorum; bu nedenle de bu öneriyi ben yaparsam iş hallolur diye kuruyorum. Annem de taraftar.

İşte bu ruh hali içinde Azra'nın evinde bekliyorum. Arif de gelince canım sıkıldı. Arif'in önünde böyle şeyler konuşulmaz filan diyorum. Ama işe bakın, önce Arif kalktı ceketinin düğmesini iliklediv ve 'Şimdi çok önemli bir şey söyleyeceğim' diye söze başladı ve söyleyeceğini söyledi: 'Seni istemeye...' Anladım ve ben hemen pür şiddet kalkıp 'Ne demek? Hayır! Ben isteyeceğim' filan deyince iş şakaya ve eğlenceli bir havaya büründü. Ve biz bu hava içinde nişanlandık. Kendi aramızda yani. En hoş ve en sevimli hallerimizle."

Güzin, *Gel Zaman Git Zaman*'da bu anı şöyle yansıtıyor: "Arif, Abidin adına Güzin'e resmen evlenme teklifi yapıyor! Arif konuşuyor hep; oysa Güzin de Ankara'ya evlenme teklifi yapmaya gelmiş! Bu kararı üçü, karşılıklı kutluyorlar. Abidin ise mahcup damat durumunda! Sonra iki kardeş kalkıp otellerine gidiyorlar. İki günlük izinleri var Ankara'da kalmak için."

Azra Azarlıyor

Güzin bana anlattıklarını sürdürüyor: "İki kardeş gittikten sonra ben sevinç içindeyim. Azra'nın dönmesini bekliyorum. Gelince müjdeyi vereceğim, olan biteni anlatacağım. Heyecanlıyım da. Azra'ya işte şunları konuştuk, şu kararı verdik diyeceğim ve onun da sevineceğini umuyorum. Azra geç geldi. Ben hemen karar verdik evleneceğiz deyince bir kızdı, bir kızdı, müthiş. Sonra öyle bir canıma okudu ki anlatamam. 'Bütün kariyerin, bütün bilmem neyin havaya uçacak' ve daha neler neler. Babamdan be-

ter. Dışarısı buz tutmuş, kar diz boyu ve gece kapkaranlık olmasa beni resmen kapı dışarı edecek, yani o derece kızdı. Oysa Azra Abidin'i canı gibi seviyor. Mesele Abidin değil. Azra benim evlilikle birlikte üniversite geleceğimin tehlikeye girmesini istemiyor. Bilimsel geleceğimi tehlikeye sokmama şiddetle muhalif. Çünkü artık çok açıktı ki Abidin'le evlenince İstanbul'da Edebiyat Fakültesinde Prof. Auerbach'ın asistanlığını bırakmam ve benim de Adana'ya yerleşmem gerekecekti. Azra işte buna feci şekilde kızıyordu. Karşıydı. Kıyameti kopardı. 'Bir çılgınlık yapıyorsun!' filan dedi. Beni iyice payladı."

Kariyer önemli mutlaka ama daha önemlisi aşk. Bir bilenin söylediği gibi: "Her şeyden önce aşk!"

Güzin'in Abidin'le, bir sürgün ile evlenmesi, değişik nedenlerle hem ailesini ikiye böldü, hem geniş ailesini, hem fakültedeki öğretim üyelerini ve hatta öğrencilerini. Annesi taraftar ama babası karşı. O sırada yurtdışında öğrenimini sürdüren kardeşi Behlül fikrini beyan ed(e)miyor. Ama daha sonra fikrini açıklama olanağı bulduğunda onun da evlenmeye pek taraftar olmadığı anlaşılacak. Akrabalarından Güzin'e destek verenler babasına açıktan açığa takılmayı da ihmal etmeyecekler. Bütün bu tartışma, ikili kamplaşma, Güzin'in ders yılı sonunda, Ağustos 1943'te Adana'ya gitmesine ve Eylül 1943'te evlenmesine kadar sürecek.

İkinci Bölüm

SONRA ADANA

Adana: Bizim Adana

Önce akşam, sonra gece birdenbire yuvarlandı ovaya Toros'un tepesinden." Adana'da "ikamete memur" Abidin, 30 yaşına Adana'da girdi. Dile kolay. Otuz yaşında Abidin, "dünya evine" de Adana'da girdi.

"Seyhan Ceyhan derken Adana karşılarına çıktı. Adana değil, toslarcasına Toros vardı karşılarında. Boydan boya arşa kadar yükselen, kanatları gergin kocaman bir kuş. Aşılır gibi değil! Öylesine erişilmez bir yaratık ki, ayağı dibinde otur ağla. Bu dağ, Anadolu yaylasını kilitlemiş. Akdeniz'den Karadeniz'e Güney Anadolu'yu boydan boya verev kesen bu dağ, öylesine kocaman ki, belki Munzur, Palandöken, Allahuekber, Yalnızçam dağları bile Toros'un birer uzantısı sadece." Abidin'den bu satırlar. (*Sinan*'da, s. 69, 70 ve 72)

"Konakladılar... Ulu Cami'yi görünce...; Selçuk tadı taşıyordu bu Ramazanoğlu yapısı. Çarşı-pazarda rastladığı insanlar Türkmendi, Kürttü, Araptı, Ermeniydi, Süryaniydi, bir arada geçinip gidiyorlardı pekâlâ."

Adana gerçekten bir gece ve gün şehriydi. Bir gün bu güzelim kenti neden zulüm ve sürgün kenti yaptılar?

İşte al sana kardeşim bak iki adım ötede "Büyük Saat Kulesi" Abidin Paşa'nın eseri. Tamamı kesme taştan, 32 metre yükseklikte. Saati de cabası. Çık üstüne, istersen seyreyle cümle bölgeyi. Gözünü sevdiğimin Çukurovası'nı.

İki adım daha sonra işte Taş Köprü. O da taştan. Boşuna dememişler: "Adana'nın yolları taştan." Bu köprü Seyhan nehri üzerinde bir Roma devri şaheseridir. Mimarının ismi bile bilinir: Auxentios. Mimar Sinan, zamanı gelince bu köprüden geçtiğinde kim bilir neler neler düşlemiştir/düşünmüştür.

Sonra Yağ Camii vardır. Bebekli Kilise. Ulu Cami Medresesi ile. Çarşı Hamamı. Ramazanoğlu Çarşısı. Daha ne olsun? Adana hoş bir kent-

tir. Sivrisineklerini, sıtmasını, ırkçılarını, sivil polislerini, kazandıklarını hazmedememiş "hacı ağaları" ve daha bilmem nelerini saymazsak. Ama onları da asla es geçmeden. Çünkü bir kent birçok kattan oluşur ve biri diğerini görmemezlikten gelemez. Asla!

Bu kent bir şark çıbanıdır kardeşim yüzlere şenlik. Abidinlik "yüz"lere elbette

Adana'nın çok da sıcağı vardır. Adana'nın çok da sokağı, caddesi, meydanı vardır. İşte Abidin Paşa Caddesi, işte İstasyon Caddesi.

İşte böyle bir akşamüzeri İstasyon Caddesi'nde Adanalı gençler turluyorlar. Onlardan biri, İlhan Selçuk anlatıyor:

"O yılların Adana'sında 'İstasyon Caddesi', kadınlı erkekli grupların Allah'ın sıcağında bir aşağı bir yukarı gidip geldiği 'piyasa' yeriydi...

Biz öğrenciler (İlhan Selçuk o günlerde 17-18 yaşındadır) için bu piyasada bir tür eğlence fırsatı da doğuyordu.

Bir gün arkadaşlar karşı kaldırımda yürüyen birini gösterdiler:

– Abidin Dino!..

Ressam, Adana'ya sürgün gelmişti...

Şehrin zenginleri de öğrencilerin keyifle belledikleri adlardı; Ömer Ağa'yı (Ömer Sabancı) ya da Salih Bosna'yı tanımayan yoktu!..

Oğlu Salih Bosna sınıf arkadaşımdı; yeğeni Faruk'la aynı sırada yan yana otururduk; aklımız fikrimiz futboldu ama edebiyata ve karikatüre (Burada mutlaka kardeşi Turhan Selçuk'u anımsatıyor. MŞG) dönük rüzgârlar da çoğumuzun başında kavak yelleri gibi esiyordu." (İlhan Selçuk, "Güneş rengi bir yığın yaprak...," *Cumhuriyet*, 13 Nisan 2004. İlhan Selçuk 1925'te Aydın'da doğdu, Adana Erkek Lisesinde okudu, Adana kültürünü aldı yani. Ona da Adanalı denebilir bir anlamda. Çukurovalıdır ve Çukurova okulundandır o da.)

Üç Kardeş

1943 Şubat sonu veya Mart başında Adana'ya varan Abidin, ağustos ayında gelecek ve eylül ayında evleneceği Güzin'i beklerken, önce otelde kalıyor. Sonra Güzin'le birlikte oturacakları ilk evi buluyor ve evlilik hazırlığı içinde, oraya geçiyor.

Adana parkında üç kardeş: O sıcakta.

Abidin'in kaldığı otel daha önce babası Rasih Bey'in kaldığı ve 1927'de vefat ettiği otel. Abidin vardığında, o günlerde ve Rasih Bey öldüğünden beri, aile adına işleri yürütmek için zaman zaman Adana'da bulunan ağabeyi Ahmet de orada. Ve aynı otelde kalıyorlar. Ahmet Dino o günlerde 44 yaşındadır. Arif daha sonra Adana'ya geliyor. Ve aynı otele yerleşiyor.

O günlerde Adana Parkında çekilmiş bir fotoğraf var: Abidin kara gözlükleri ile zayıf, ince, bir deri bir kemik ve bıyıklı. Mecitözü sürgünü Abidin'i "eritmiş," zayıflatmış belli. İpince bir Abidin. Üç kardeşin en yaşlısı Arif ortada, güleç. Takım elbiseli. Ahmet Dino da tebessüm ediyor. O da bıyıklı. Adana'nın o sıcağında. Saat kaç acaba? Arif 51 yaşında. Yine Dev.

Ahmet Dino Adana'da geçiriyor zamanının bir bölümünü. "Cenevre'nin en iyi dansörüydü" gençliğinde. Ahmet tangoda birinciydi. Yakışıklıydı ve nice kalpleri alevlendirmişti. Avrupa'yı da unutmamıştı elbette. Bu nedenle fırsatlar yaratıp ver elini Avrupa da diyordu. Dayı kızı, yani Dayko Cevat Bey'in tek kızı Nermin'le evlilik ne kadar sürdü? Rasih Nuri İleri yanıtlıyor: "Beş yıl. Ahmet'in bütün evlilikleri zaten hep beşer yıl sürmüştür. Sanki matematiksel bir kural." Ahmet Fikret Âdil'in ilk eşi ve Güzin'in Dame de Sion günlerinin ilk gençlik arkadaşlarından Remide ile ne zaman evlendi? Ahmet Dino'nun yaşamını tümüyle bilmek çok zor. Ama şunu biliyoruz: "Çoluk

çocuk sahibi olmadı." Nermin'den ayrıldı, Remide ile evlendi, ondan da ayrıldı ...

Güzin anlatıyor: "Ahmet Adana Şehir Kulübünden işlerini yürütürdü. Adana Şehir Kulübü deyip geçmemeli. Milyarderler Kulübü çünkü. Adana'nın zenginleri, o günlerde Türkiye'nin en büyük zenginleri. Kadınları Monte Carlo'dan giyinir bilmem ne, beyleri orada sıkı kumar oynar. Abidin'in babası Rasih Bey'e zaten 'Zengin Rasih Bey' deniyormuş. Çünkü o sırada, 1920'lerin sonuna doğru, zengin. Çünkü Abidin Paşa'dan kalmış 48 bin dönümlük otlakiye var. Rasih Bey ölüyor otel odasında. Ahmet gidiyor babasının yerini almak üzere. Sonrası vur patlasın çal oynasın. Kimi parçalar satılıyor. Kimi parçaları köylüler işgal ediyor. Ahmet Şehir Kulübünden çıkmadan işleri uzaktan yönetiyor. İşlerin başında ise fiilen çiftlikbaşı/kâhya var, o yürütüyor. Ahmet'in nasıl para yediğine bakın bir örnek vereyim: Bir yıl hiç kış yüzü görmeden, soğuklarla hiç karşılaşmadan yaşamaya karar veriyor ve aynen uyguluyor. Yaz mevsimi nerede Ahmet orada. Yani öyle yerlere gitmiş ki oralarda kış yok. Soğuk yok. Yani bu açıdan bakınca insanın para yemesini bilmesi de lazım diyesi geliyor. Abidin'in *Verese* piyesindeki 'Paşazade' tiplemesi Ahmet ve babası Rasih Bey. Hatta Ahmet çiftliğe gidecek, pazarlık yapacak, el sıkacak adam bile değil. Adam Şehir Kulübünden çıkmıyor."

"Otlakiye"

Arif ve Abidin Dino'nun Adana'ya gelmelerinin birincil nedeni, biraz önce vurguladığım gibi, geçim meselesidir. Arif, dedeleri Abidin Paşa'dan kalan mal-mülk ve toprakları yakından "idare etmek" ve "verese"yi almak istemektedir. Nedir bu verese?

Daha önce gördük: Abidin ve Arif'lerin dedesi Abidin Paşa, 1881'den itibaren dört yıl dokuz ay Adana valiliği yaptı ve bu süre içinde Adana'da çok ama pek çok toprak satın aldı. O zamanlar 60.000 dönüm kadar olduğu bilinen topraklar aradan geçen süre içinde, çocuklarının arada bir satışları sonucu 1940'ların başında 40 ilâ 48.000 dönümlük son derece büyük bir varlıktır yine de. Elbette, bizzat çalıştıranı/yöneteni olursa.

Dinolarda durum biraz farklıdır.

Abidin Dino'nun çizgileriyle Çukurova kadını.

Bir defa Adana'da bulunma nedenlerine bakalım: Sürgün. Daha 60 yıl kadar önce dedelerinin vali olarak bulunduğu kentte torunlar sürgündür. Bir defa burada bir gariplik var. Dedelerinin Zaptiye Nazırı olan kardeşi Veysel Paşa bu işi duysaydı mutlaka müthiş şaşardı. Ve kardeşinin torunlarını fena halde haşlardı: Fesuphanallah!

Güzin, Abidin Paşa çiftliğinden söz ederken "Agba çiftliği" diyor. Aslına bakarsanız "40. 000 dönüm kadar mal-mülk var, ama çiftlik değil. Verimli de değil bu topraklar. Ormanlık bir bölümü. Kalanını da su basıyor. Bu nedenle otlakiye olarak yıllık kiraya veriliyordu. Diyelim 10 bin baş hayvan otlatılıyor, o zaman hayvan başına bir miktar saptanarak toplam bir para alınıyor. Otlak mevsimi gelince elbette. O nedenle her zaman paramız olmuyordu. Ahmet gibi Arif de bir miktar har vurup harman savuran cinsinden bir tip. Hesabı kitabı yoktu. Dolayısıyla otlakiye gelirleri bir gün gelir, ertesi gün biterdi desem yanlış olmaz."

Dino ailesinin Yumurtalık'ta da mal ve mülkü var.

Güzin'in bana aktardığına göre, 1919 sonrasında Adana'yı işgal eden Fransızlar tapu-kadastro işleri yapıyorlar. Güzin bu işe ilişkin belgelerin ve tapuların Champs-Elysées civarındaki resmi kurumda bulunabileceğini sandığını söyledi. Ne olursa olsun "Agba çiftliği" ekime elverişli değil. Devamlı su var bataklık gibi ama otlakiye olarak çok para getiriyor, yılda bir. Yayladan göçerler iniyor, aşiretler halinde, kiminin 10 bin kuzusu var, kiminin üç bin inek ve koyunu. Göz alabildiğine otlakiye, yedi köyü çevreleyen kocaman bir alan. Senede bir kere, nisan veya mayıs ayında epeyce bir para geliyor. Bu para Arif, Leyla Abla, Ahmet, Abidin ve belki 1938'de Atina'da vefat edene kadar Ali Ekrem arasında paylaşılıyor. Ali Dino'ya hiçbir zaman para gönderilmediğini tahmin ediyorum. Otlakiyeden gelen para dört kardeş arasında paylaşılıyor.

Abidin'den, Güzin'den dinlediklerimden ve bu konuda okuduklarımdan anladığım şudur: Otlakiye oldukça önemli bir gelir getiriyor. O para ele geçene kadar Adana'da yaşayan Ahmet ile başka mekânlarda yaşayan Arif özellikle 'keseden yiyorlar." Yani otel, lokanta, kahve, bakkal ve benzeri giderler deftere yazılıyor. Her yerde bir defter. Ayrıca şunu da eklemeli, o yıllarda, hani paranın pek kullanılmadığı zaman dilimleri

içindeyiz, herkes ama özellikle zenginler borca alışveriş yapar ve giderler defterlere yazılırdı. Ahmet ve Arif de öyle yapıyor. Güzin'in bana anlattığı gibi, "Deftere" yazılan borçlar birikiyor, birikiyor, birikiyor. Ve mevsimi gelince, otlakiye gelirleri varıyor ve hemen borçlara yatırılıyor. Defterdekiler hesaplanıyor, borçlar ödeniyor, bazen elde avuçta çok az bir şey kalıyor. Ve o kalan da kısa bir süre içinde uçup gidiyor. O zaman yeniden deftere yazılıyor. Ve bu böyle sürüp gidiyor. Borçlar artıyor. Deftere yazıldığı ve özel bir biçimde izlenmediği için, ne nerede, ne kadar harcanmış bilinmiyordu.

Rasih Nuri İleri, *Sahne ve Kostüm Tasarımı, Abidin Dino*'da şu bilgiyi veriyor: Abidin "...Adana'ya gitmek için izin aldığında aynı sırada sürgüne gönderilen Arif Dino ile beraber diğer kardeşlerinin de tarlaları Adana Valisi Akif İyidoğan tarafından kanunsuz olarak köylüye dağıtılmaya başlandı."(s. 19).

Rasih Nuri İleri ile bu meseleyi ve verese konusunu 17 Aralık 2006'da uzun bir telefon görüşmemizde konuştuk. Burada bu söyleşimizin bir bölümünü aktarmak istiyorum:

MŞG: Adana Valisi Akif İyidoğan neler yaptı?

RNİ: Abidin ve Arif solcu oldukları için onlara karşı epey pislik yaptı. Bir sürü toprağı dağıttı. Abidin Paşa'nın topraklarını kanunsuz olarak köylülere dağıttı, 1942'de. Abidin'e ve Arif'e fazla kötülük yapamadı. Yani bireysel, kişisel düzeyde. Çünkü Abidin'in arkasında *Türk Sözü* sahibi, CHP milletvekili ve Adana'nın o günlerdeki etkili siyasetçilerinden Ferit Celal Bey vardı. Ama epey toprak dağıttı. Ayrıca Abidin de o konuları hiç bilmediğinden Arif'le birlikte çiftlik işlerini öyle bir karıştırdılar ki yıllarca işleri rayına oturtamamıştık. Kanunsuz olarak dağıtılan toprakları geri almak için davalar açtık. 1969'da bir iki davayı kazandık. Ondan sonra 12 Mart 1971 askeri darbesi sonrasında siyasi ortam değişince yine kaybettirdiler davaları...

MŞG: Abidin 1969'da Türkiye'ye geldiğinde Adana'ya gidip toprakların/tarlaların bir bölümünü sattı mı?

RNİ: Sattı.

(1969'daki gelişmelere daha sonra değineceğim. Burada şu varsayımı yapmamız olası: 1942 sonunda Abidin ve Arif'in Adana'ya gitmek iste-

meleri ve bunu nihayet 1943 başında başarmaları Adana valisinin Abidin Paşa'dan kalan toprakları, tarlaları, malı mülkü "kanunsuz olarak köylülere dağıtması"nı önlemek arzusuyla da ilintili olmalı. Tekrar söyleşimize dönüyoruz.)

MŞG: Abidin, Arif ve Ahmet para pulla uğraşmıyorlar anlaşılan.

RNİ: Doğru.

MŞG: Ahmet ve Arif otelde ve lokantada deftere yazdırıyorlar.

RNİ: Hayır. Ahmet öyle yapmış olabilir. Arif değil.

MŞG: Arif çıkarıp, peşin parayla öder miydi?

RNİ: Normal olarak Arif parası olmadığı zaman lokantaya gitmezdi. Parası olduğu zamanda pek sık gitmezdi. Arif'le çok uzun konuşmalarımız var. Ona sorardım: Kuzum neden her gün acayip şeyler yiyorsun da neden lokantaya gitmiyorsun? Arif o zaman "Gücüm yok" derdi. Nasıl olur evde yediklerine gücün var da lokantaya gitmeye niye yok? "Lokantaya gidersem en az on kişiyi de davet etmem lazım, derdi, halbuki evde istersem ekmek peynir, istersem biftek yerim, viskimi de içerim."

Ahmet'in yaşam tarzı değişikti.

MŞG: Ahmet sürekli olarak otelde kalan bir insan.

RNİ: Evet Ahmet evlenene kadar hep otelde kaldı.

MŞG: Zaten çok uzun süre evli de kalmıyor.

RNİ: Evet, hep beş yıl.

MŞG: Özellikle Adana'da yaşadığı yıllarda hep otelde kalıyor. Şehir Kulübünden çıkmıyor. Kaldığı otel de daha önce babası Rasih Bey'in kaldığı otel.

RNİ: Zaten bir otel vardı o sıralarda.

O gün Rasih Nuri İleri ile birçok şey daha konuştuk. Bitirirken Rasih Nuri İleri şunu özellikle vurguladı: "Burada da tekrarlıyorum: Arif'le, Abidin, annem ve babam ve benim, toprak satarak, toprak kiralayarak geçindiğimiz palavrası gerçeğe uygun değildir."

Rasih Abi'yi çok iyi anlıyorum. Yıllar boyu, hatta on yıllar boyunca ve kimi kez en yakın arkadaşları tarafından "Paşa torunu" olmakla, "dedelerinden kalan toprakları satarak geçinmekle" suçlandılar. Suçlayanlar şunu özellikle vurgulamak istiyorlardı: "Yani nasıl olur da hem komünist

hem de paşa torunu onuru!" Hele sol partiler, gruplar ve hareketler arasındaki bölünmeler ve benzeri gelişmeler üzerine/vesilesiyle bunun siyasi malzeme haline getirildiğini düşünürsek. Evet bunu ileri sürenler suçlamak için bu tür kolay formüller kullandılar. Abidin Dino'nun kim olduğunu bu çalışmanın daha ilk cildinin ilk sayfalarında belirttim. Yaklaşımımı sergiledim. Ancak Abidin Dino'nun hayatını yazarken gerçeklerini de araştırıyorum ve emin olduğum bilgileri, verileri sizlerle paylaşmak istiyorum. Burada ve daha sonraki dönemlerinde göreceğimiz gibi, Abidin ve Arif evet Abidin Paşa'nın topraklarından gelen gelirle geçinmek için yan olanaklar buldular. Bunun ayıbı yok. Abidin her zaman çalıştı, ekmek parasını bazen taştan çıkarmak zorunda bile kaldı. Aç kaldığı veya yarı tok çalıştığı /yaşadığı zamanlar da oldu. Ama el insaf Abidin Paşa'nın mirası da torunları için değil miydi? Ve bunu istedikleri gibi kullanmak haklarına sahip değiller mi(ydi)? Elbette bu hakları vardı ve var. Türkiye Cumhuriyeti'nde miras hakkı korunuyor. Güzel. İyi. Bunu görmemezlikten de gelemeyiz. Önemli olan Abidin'in ne yaptığıdır, sadece nasıl yaşadığı değil. Yaşamak için zaman zaman dedesinden kalan miras olanaklarından yararlanmasını kınamadığım gibi, bunun hiçbir biçimde kullanılmadığını ileri sürmenin de anlamsız ve hatta yersiz olduğunu sanıyorum. Nitekim yeri gelince göreceğimiz gibi, hem Abidin hem de Arif ellerine geçen toplu paralarla İstanbul'da ev satın alabildiler, 1951'de. 1969'da ise İstanbul'a ikinci kez gelen ve sonra Adana'ya giden Abidin tarlaların yasal biçimde satışı sonucu eline geçen ve geçecek parayla İstanbul'da ev satın almayı ve Paris'ten dönüp gelmeyi, yeniden İstanbul'a, Galata'nın eteklerine yerleşmeyi bile tasarladı. Bu neden ayıp olsun? Nihayet şunu eklememe de izin veriniz: Abidin sürekli olarak çalıştı, yarattı, geçimini bizzat sağlamanın erdemini biliyordu çünkü. En son şunu da belirtmek gerekiyor: Abidin örneğin *Çok Yaşasın Ölüler*'de, Arif için "Adana'dan, çiftlik artıklarından beklenmedik bir para çıkagelince, rahatlar gibi oluyor, ama çok geçmeden Sahaflarda gözüne kestirdiği eşsiz ve çok pahalı bir 16. yüzyıl el yazması, deri ciltli mutfak kitabına yatırıyordu varını yoğunu," diyor. Güzin de kitabında değişik yerlerde bu konuya değiniyor. Biraz önce gördük Rasih Nuri İleri de Abidin'in 1969'da tarlaların bir bölümünü sattığını bizzat söyle-

di. Yani bilineni es geçemeyeceğimiz gibi, dededen kalan mirasın torunlardan bizi ilgilendiren Abidin tarafından nasıl kullanıldığını da yeri ve zamanı gelince yazmamız tarihçilik ahlakı gereği dayatıyor. Burada ne gereksiz övgüye yer var, ne de anlamsız "körlüğe." Böyle bir şey yapsaydım en başta Abidin kaşlarını çatar, kolumu dirseğimden tutar, birazcık sıkar ve "Olmamış Şehmus" derdi. Benim böyle bir lüksüm yok. Abidin'i kızdırmak, üzmek bir lükstür çünkü. Bana yakışmaz.

Verese

Abidin, dede malının nasıl yenildiğini, çar çur edildiğini ve buna bağlı birçok şeyi ve fazlasını *Verese* isimli iki perdelik oyununda çok güzel bir biçimde anlatıyor. Abidin'in bu oyunu Adana yıllarında oluşturduğunu biliyoruz. Kaleme alınması, Ankara ve İstanbul yıllarında olsa bile, yazacakları Adana'da kafasındaydı sanıyorum. Piyesin bir versiyonu, İstanbul'daki ev 1951'de polis tarafından arandığı sırada polis tarafından götürüldü. Ama Abidin daha sonra yazdı yine. Ve bu çalışmasını Güzin, bir sergi hazırlığı sırasında 1996'da Abidin'in bıraktığı "kâğıtları arasında" buldu, ilk kez *Kel* başlıklı ve daha önce sözünü ettiğim oyunuyla birlikte yayınlandı, 1996'da. Yani Adana yıllarından tam 53 yıl sonra, İstanbul yıllarından ise 45 yıl sonra. Ama olsun sonuçta bu eser de gün ışığına çıktı ya. Önemli olan budur artık.

Verese'de Abidin'in özgeçmişine ilişkin unsurlar bulmak olası. Daha önce Güzin'in söylediği ve benim belirttiğim gibi, "Paşazade" Ahmet Dino ve kimi özellikleriyle Abidin'in babası Rasih Bey'den çizgiler taşıyor. Bu arada Abidin belki tanıdığı diğer akrabalarından da bir şeyler katmıştır bu tipe. Ve daha önemlisi Paşazade, Ahmet gibi kumara düşkün. Kâhyalığı almaya can atan hatta takla bile atan Zülfikâr (ismine lütfen dikkat: Abidin'in piyeslerinde hiçbir isim "masum" değildir) ile güya pazarlık sahnesinde bu nokta vurgulanıyor (s. 125 vd.). Evlere şenlik bir pazarlık. Zülfikâr ille de "malı götürmek" istiyor.

İşte bir parça:

"Zülfikâr: Beni dinle, borçları üzerime alıyorum, ipotek bana çevriliyor, size 30 bin borç veriyorum, siz bana umumi vekâlet ve 10 sene tescil

edilmiş kira veriyorsunuz. Ahzukabz da isterim. İşte son söz paşazadem, bundan fazla fedakârlık yapılmaz..."

Paşazade sanki pazarlık yapıyormuş gibi bir-iki laf eder ama bütün niyeti *"liquide"* para alıp bu işi bir an önce bitirmektir.

Sonrasını okuyalım/seyredelim:

Zülfikâr: Mal sahibi yine kendileri (yani paşazade. MŞG), bu sadece bir yardım, ben kâr peşinde değilim. Evet mi, hayır mı paşazadem?

Paşazade: Prensip itibarıyla evet, fakat...

Zülfikâr: Fakatı bırak, ver elini paşazadem.

Paşazade: Al çabuk, yoksa uykuya dalarım, şöyle biraz silk elimi.

Paşazade: Zaten bunlar boş şeyler, anlaştık, üst tarafı mühim değil. Faiz müddeti filan insaflı bir hadde insin, ötesi kolay. Hastayım, İsviçre'de tedavi olmam lazım, bu işi çabuk halletmeliyiz."

Neyse uzatmayalım, paşazade o sırada rastlantı sonucu hemen oradan geçen bir kamyonda tek kişilik yer bulunca, atlayıp hemen kaçar. Ve Zülfikâr ile yardakçısı Selman, arada bir Fransızca paralayan "kahraman," ile zaferini kutlar: "Ben vereseyim. Ve-re-se! " (s. 132).

Oyundan "veresenin 50 bin borcu olduğunu" öğreniyoruz. Ve paşazade "Veresenin hiç değilse 50 bin borcu var, geriye ne kalır. Üç kişiyiz" diyerek alacağın üç kişi arasında bölüneceğini de vurguluyor (s. 119).

Güzin'le *Verese* üzerine konuştuğumuz 20 Temmuz 1997'de, 1940'larda "kâhyanın/ çiftçibaşının/veresenin" Şahin kâhya olduğunu söyledi. Onun otlakiyeyi sahibi gibi yönettiğini de ekledi. Güzin 1943'te Adana'ya gittiğinde, kâhya, "İstanbul'dan gelinimiz geldi" diyerek, Abidinlere bir kuzu, bir hindi, bilmem taç tane tavuk, teneke teneke yağlar, peynirler ve aklınıza gelebilecek başka türlü nevale getirdi. Kâhya genellikle bütün paşazadelerle arasının iyi olmasına elbette gayret gösteriyor. Bu bazen son derece sıradan işler için bile yararlı olabileceği gibi, yıllardır yerleşmiş bir gelenektir. Hele paşazadeler Abidin, Arif ve Güzin gibi sevimli ve para-puldan anlamayan insanlar olunca. Sıradan bir iyilik için bir örnek. Güzin anlattı:

"Kâhyanın 13-14 yaşındaki oğlu kendi yaşlarında bir kız çocuğunu kandırmış. Kâhya, oğlunu saklamak için alıp bize Adana'ya getirdi. Biz bir

hafta o çocuğu sakladık. Bir hafta sonunda Abidin, kâhyaya 'Gel bu çocuğu al' dedi. 'Biz zaten sürgünüz, bir de senin çocuk yüzünden başımız belalara girmesin!' Neyse kâhya bunun üzerine geldi çocuğunu alıp götürdü..."

Rasih Nuri İleri, bana gönderdiği 4 Aralık 2006 tarihli mektubunda şu bilgileri iletti: "Şahin Ağa'nın üvey oğulları Adana'nın ünlü kabadayıları mafyacı katil Süleyman Sırrı ile 'Asfalt' Rıza." Bu veriler kâhyalık işinin öyle pek kolay olmadığının sanki ispatı. O kadar taşı tarlayı, toprağı, malı mülkü idare etmek için böyle belalı tiplerin babası olmak mı gerekiyordu? Pes doğrusu!

Güzin başka bir sohbetimizde ise şunları söyledi: "Adana'da otlakiye kâhyası önce Şahin'di. Sonra hapisten çıkan biriydi. İsmini unuttum. Bu sonuncuyu çok az görürdük."

Verese'de, Abidin sadece vereseyi ve pazarlığını anlatmıyor elbette. Toprak ağalarının hödüklüğünden örnekler veriyor: Şehir Kulübünde Müttefikçilerle Mihverciler, Berlin radyosunu dinleyenlerle Londra radyosunu dinleyenler arasında çıkan savaş da var. Ve radyonun kendini paramparça yerde bulmasıyla bir güzel kavga: "şişe, iskemle, tabak gırla..." Vali müdahaleye mecbur oldu...

İkinci Savaş yıllarındaki karaborsa, savaş vurgunculuğu da anlatılıyor:

Abidin, bu iş için daha önce *Kel* oyununda adı geçen muhbir Selim'e bir rol veriyor ki tam ona uygun. "Foturafcı"dır artık "ikamete memur takımından Banker Selim ismiyle maruf şahıs." Ama ne foturafcı: "Fotoğraf makinesinden sarkan siyah kolluklar" kolluk değil sanki seyyar süpermarket, seyyar bakkal dükkânı. Elini her attığında bir kutu kahve mi, bir kutu bilmem ne mi? Karaborsada ne ararsanız orada.

Rüşvet de var elbette! Haciz memurunun şahsında. Haciz memuru ile Selim arasındaki muhabbet son derece öğretici (s. 136-138).

Daha önce *Kel*'i incelerken belirttiğim gibi, Selim, Mebrure tarafından kaçırılmış. Selim'e kalırsa elbette! "Bir evli kadın bendenizi kaçırdı."

Adana'daki ihbarcılık, gözleme ve izleme de anlatılıyor. O kadar ki bu işlerin uzmanı, görünüşte Ayraaan buuuzcudur. Aslında ise en büyük muhbir. Adına bakın hele bir: Yedikulak. Abidinik bir isim daha. İsmine bak mesleğini bul/çıkar cinsinden.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Çukurova'yı, Adana'yı ve çevresini işgal eden Fransızlarla işbirliği yapanları da gözler önüne seriyor Abidin. Tanıtmakla da kalmıyor. Bu adamların o günlerde ve hemen sonrasında yani Cumhuriyet döneminde "işlerini" ama her türlü işlerini yoluna koyan kişiler olduğunu, servetlerini nasıl çalıp-çırpma, vurgun, karaborsa, dolandırma ve el koyma sonucu elde ettiklerini de. Böylece savaş yıllarında kirli yollardan ilk sermaye birikiminin oluştuğunu saptama olanağını buluyoruz. Abidin'in yarattığı Zülfikâr işte böyle bir kişidir. İlyas isimli olanı da. Bu bölümler ekonomi-politik dersleri kadar öğretici.

Olumlu kahramanlar elbette eksik değil. *Kel*'den söz ederken adlarını andığım olumlu kahramanlar gibi, *Verese*'de de olumlu yüzler bulunuyor: En başta Koca Kadri. Yurtsever, dayanışma yanlısı, içten, özveri sahibi, mücadeleler vermiş ve mücadelelerde yoğrulmuş "Doğrucu Davut"un ta kendisi. Ancak Abidin'in vermek istediği mesaj gereği Koca Kadri yaşlıdır ve yaşanan zamanın, geçen zamanın, akan zamanın artık kendi zamanı olmadığının feci şekilde farkındadır. Ve nitekim Koca Kadri'nin son sözü şudur, oyundaki elbette: "Çek yorganı... ölem" (s. 165). Oyundaki, çünkü Abidin Koca Kadri türündeki insanların tümüyle yok olmadığının farkında. Ve bunu duyumsatıyor.

Siyasi Tarih Dersi: Abidin'den

Verese siyasi tarih açısından dikkat çekici öğeler içeriyor, Koca Kadri bu bağlamda sadece bir piyes kahramanı olarak algılanamaz. Algılanmamalıdır. O, büyük olasılıkla Cumhuriyetçilerin devrimci, ilerici, yenilikçi yönlerini temsil eden bir simgedir. Kurtuluş Savaşının başarıya ulaşması için canını dişine takan ve başarı elde edildikten sonra kendisi için tek şey, tek kolaylık, tek kayırma, tek torpil istemeyen bir simge. Bir insan ki, insanlar güzeli. Ancak, II. Dünya Savaşının vurgun ve çapulu içinde ahlaki ve fiziki açıdan yıkılması –yıkılması demeyelim isterseniz sarsılması diyelim– ise Cumhuriyetin ilerici, yenilikçi, devrimci ve atılımcı yüzlerinin/yönlerinin bittiğine veya en azından ağır bir darbe aldığına işaret ediyor mutlaka. Abidin bizzat gördüklerinden, tanıdığı insanlardan ve onların bir bölümünün en azından akıl almaz derecede vurguncu ve gözü aç olma-

sından umutsuzluğa düşmüştür. Hani Abidin'in yaşadıklarını bir parça gözümüzün önüne getirsek onunla İstanbul, Ankara, Çorum, Mecitözü, Adana ve daha değişik mekânlarda iki gün dolaşmış olsak ona hak vereceğiz. Hem de nasıl! O günlerde Abidin'in simgesel boyutlarda ortaya koyduğu bu saptamalar, hemen sonra çok daha açık bir biçimde kendi kendilerini ele verdi. Bütün ekonomi ve ekonomi siyaseti kitaplarında yazıldı. Türkiye Cumhuriyet'inde ilk ciddi sermaye birikimi hareketleri II. Dünya Savaşı yıllarında oldu. Özellikle Adana ve İstanbul'da. Abidin'in bunu daha 1940'ların başında sergilemesi, öngörüsünün ne derece yerinde ve sağlam olduğunun ispatıdır.

Dahası var. Abidin bu saptamaları sadece gözlemlerine dayanarak yazmadı. Bizzat kendisinin belirttiği gibi araştırmaları sayesinde bu sonuçlara ulaştı. Abidin'in araştırmacı özelliğini de bu vesileyle görme olanağı bulacağız. Adana'dasınız, Halkevinin bir dolabında, yığınla dosyalar buluyorsunuz. Ne yaparsınız? Abidin'in yaptığını! Yani? Yanisi yok. Abidin bizzat anlatıyor. Sözü Abidin'e bırakmadan önce iki satır eklemek zorundayım. Adana 24 Aralık 1918'de Fransızlar ve yandaşlarınca işgal edildi. 5 Ocak 1922'de kurtarıldı. Ve bu nedenle 5 Ocak "Kurtuluş Günü" olarak şenliklerle kutlanır Adana'da. Söz artık Abidin'in: "Türk Milli Kurtuluş Savaşı bir imeceydi. Kuvva-yı Milliye ne kentlerden gelme varlıklı kişilerin öğütleri ile başladı, ne de devrimci bir aydın azınlığın yol göstermesi ile. İstiklal Harbi, Türk tarihi boyunca var olagelen özgürlük uğruna direnişin bir halkası.

Türk köylüsü dıştan gelen akımlara olduğu kadar sultanların da zorbalıklarına karşıydı. 'Ferman padişahın, dağlar bizimdir' sözü, oldum olası Anadolu insanının tutumunu yansıtır.

Milli Kurtuluş Savaşımız dış ve iç sömürgecilere karşı, ikisine birden ve doğrudan doğruya fakir Türk köylüsünün, halkın savaşa atılmasıdır. Kuvva-yı Milliye su götürmez bir devrimcilik içgüdüsüyle doğdu. 19 Mayıs'a varıncaya dek, bir yıl boyunca Türk köylüsü imece içinde büyük bir savaşa girmiştir, tek başına. Ağalar çıkarları uğruna günlerini gün ederken fakir köylü, savaş imecesine atılmıştı bile. 19 Mayıs'tan önce İstiklal Harbini, yurt çapında inceleyen bir araştırma yok sanıyorum. 1943 seneleri idi, Adana Halkevinin bir dolabında, yığınla dosyalar görmüştüm, bir köşede

unutulmuş dosyalar. İlgilendim, yazarı ile tanıştım, okudum hepsini, notlar aldım. Yaşlıca bir tarih öğretmeniydi çalışmayı yapan. (Kendisinden özür dilerim, yanımda adı yok ama Adanalı dostlar tanırlar elbet.) Bu değerli tarih öğretmeni Halkevi için bu araştırmayı yapmış. Çukurova'da çete reislerini teker teker aramış bulmuş, köylerine giderek uzun uzadıya konuşmuş, hiçbir şey eklemeden anılarını aktarmış. Her çeteye bir dosya ayırmış. Bir yığın dosya okudum böylece. Birbirine uyan, birbirini açıklayan ortak özellikleri vardı. Bunları size özetleyebilirim:

1. Çetelere ön ayak olanlar fakir köylüydü.
2. Yabancı işgal ordusu ile yerli ağaların baskısına dayanamayıp çeteler kurulmuştur.
3. Türk olmayan ağalar işgal ordusuna güvenerek azgınlığı son kerteye vardırmışlardı.
4. Çoğu zaman Türk ağaları ve beyleri, mal ve canlarına zarar gelir diye kavgaya karışmamışlardı.
5. Eşrafa karşı yabancı ordusu nispeten yumuşak davrandığı gibi, Türk olmayan ağalar varlıklı komşularını fazla tedirgin etmemeyi yeğ sayıyorlardı.
6. Fakir köylülerin kaybedilecek canından başka nesnesi yoktu, köleleşmedense vuruşmayı seçmişlerdi.
7. Düşmana silahla karşı koyup dağa çıkmayı ve milletçe kurtulmayı doğru bulmuşlardı.
8. Yabancı askere ateş açıp, köylüler ovada ve dağda sığınaklara çekilmişlerdi, üçer beşer kişilik çeteler halinde.
9. Köylerde genel olarak denklerinden yardım görmüşlerdi. Silah ve yiyecek yardımı fakir köylüden geliyordu. Savaş imecesi kurulmuştu.
10. Yabancı ordu bunu sezinleyerek köylere baskıda bulunuyordu, mezalim koyulaşıyordu.
11. Köylere baskı arttıkça çetelere katılanların sayısı çığ gibi artıyordu. Çeteler sayıca kabarıyor, tepeden inme baskınlarla, düşmana en umulmadık yerde ve zamanda saldırıyorlardı.

12. Yabancı işgal ordusunun silahça ve sayıca ezici üstünlükleri böylece hiçe iniyordu. Türk Kuvva-yı Milliye çeteleri ise iyi bildikleri yerlerde bütün güçlerini bir noktada toplayıp, düşmanı en zayıf noktasından vuruyorlardı. "Çarıklı Erkânıharp" tabiyesi buydu.
13. Düşman şaşırıyor, bocalıyor, yenildikçe kuduruyordu. Baskıyı artırmaktan, körü körüne çarpışmaktan başka bir şey yapamıyordu, o kadar ki, ağa ve beyler de büyüyen tehlike karşısında selameti dağda bulmaya başlamışlardı.
14. Çeteler birleşiyor, aralarında bağlar kuruluyor, buyruğunu tüm Çukurova'ya geçirebilecek bir örgüt kurmaya çalışıyorlardı. Yabancıların olduğu kadar, yerli hainlerin de cezalarını veriyorlardı.
15. Demiryollarına, yollara, zırhlı trenlere, askeri topluluklara saldırıyor, 'hattı müdafaa yok, sathı müdafaa var' parolası sezgi ile uygulanıyordu. Üstün kuvvetler karşısında çekilmek, çevirmeler yapmak, başka başka noktalarda saldırı korkuları yaratıp düşmanı çekip parçalamak, Çukurovalıların savaş kuralları arasındaydı.
16. Çukurova'nın kurtuluşu yolunda böylece önemli zaferler kazanılmıştır. Nihayet Mustafa Kemal Paşa'nın Çukurova'ya Sinan Paşa'yı göndermesi çetelere üstün bir savaşma gücü vermiş, çeteden tam anlamı ile orduya geçişi hızlandırmıştır.
17. 1943 yılında, bütün eski çete reisleri savaştan önce olduğu gibi fakir köylü olarak yaşıyorlardı. 'Fidye' toplamaya tenezzül etmemişlerdi. Parsayı ya hiç savaşa katılmamış veya geç katılmış ağalar, beyler toplamışlardı. Hakçası bunların da içinden tek tük büyük yararlılık gösterenleri olmuştu, faydasını da gördüler. Fakir çete reisleri ise imeceye ihanet etmemişlerdi, aralarında büsbütün fakirleşmiş olanları bile vardı, kurtardıkları vatanın tapusunu çıkarmamışlardı, dertleri içine kapanıp türedilere sırtlarını çeviriyorlardı."

Abidin bunları 18 Eylül 1962 tarihli *Öncü* gazetesinde yazdı. Hemen sonra bu konuda *Toros Destanı* başlıklı bir senaryo yazdığını ekliyor. Aynen şöyle: "Kuru bir özet içinde topladığım bu anıların aslı, en güzel destandan şiirden güzel. İşte bu Milli Kurtuluş başlangıcını, içine ünlü

Menzil Zaferini de alarak bir senaryo yazmıştım o ara. Bilmez olası 'bilirkişiler' geri çevirdiler senaryoyu, 'milli menfaatlere aykırı' diye..."

İşte böyle. Yazısının başlığını unutmamalı: "Savaşta İmece." (*Yazılar*'da, s. 521-523)

Burada olaylara dayanarak verilen bir siyasi tarih dersi var. Çünkü Abidin büyük olasılıkla ilk kez, Kurtuluş Savaşı başlamadan veya nasıl demeli resmi açıdan başladığı ilan edilmeden, Anadolu insanının hemen direnişe geçtiğini vurguladı. Bu saptama daha sonra Bülent Tanör başta, 1980'lerin sonunda ve 1990'larda birkaç ciddi araştırmacı, bilim kadını ve adamı ile öğretim üyesi tarafından yazıldı, ispat edildi ve daha geniş çevrelere yayıldı. Abidin ise bunu çoook önceden saptamış, yazmıştı. Ama *Toros Destanı* senaryosu hemen yasaklandı. Abidin'in diğer yapıtları gibi. Ne yazık! (Burada değerli bilim adamı, yeri doldurulamaz dost Bülent Tanör'ün kitabını anmak isterim: *Kurtuluş Kuruluş*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, değişik tarihlerde birçok baskısı yapıldı. Ve yanılmıyorsam *Cumhuriyet* gazetesi okuyucularına armağan olarak dağıttı.)

Abidin yine de, yani yazıldığından yarım yüzyıl sonra olsa da, *Verese* ile bu konuların okuyucularına ulaşmasını sağladı. Adana'dan bir kesiti, gerçekçi, alaycı, kurgucu, ilerisini gören ve gösteren bir biçimde aktarıyor. Birçok açıdan daha sonra yazılacak romanların, oyunların, öykülerin ve biraz önce vurguladığım gibi bilimsel çalışmaların habercisidir *Verese*.

Yeniden Gazeteci Abidin

Çukurova'nın başkenti Adana, o yılları, Taş Köprü, İşçi Pazarı, Abidin Paşa Caddesi, İstasyon, Toros Ekspresinin getirip-götürdükleri, getirip götüremedikleri, Şehir Kulübü, Halkevi, kadınlara sinema matineleri, bir kez uğrayan ve unutulmayan bir konser veren Müzeyyen Senar'ın etkisi, düğünleri, cılız ve vursan düşecek cinsten atların çektiği ve bitten geçilmez koltuklarıyla hafif baygın faytonları, şalvarlı faytoncuları, "Arapları," birbirinden ölümcül hastalıkları arasında geçiriyor. Belki de geçiremiyor. Dokunsan düşüp ölecek çünkü. Sürgünleri ve yaz aylarında gölgede 44 derece sıcağını da unutmamalı. Adana bu.

Para pul Abidin'in umurunda mı? Sürgün-mürgün Abidin'i üzüyor mutlaka. Ama biraz. Hepsi o kadar ve üstünde durmaya değmez. Para pul umurunda değil. Abidin ille de çalışmak istiyor. Çalışmak, yazmak, çizmek, yaratmak.

İşe bakın hele. Adana'da birkaç gazete var. Dergileri şimdilik sayınazsak. *Türk Sözü* gazetesi sahibi, çalışanları, öyle pek çok çalışanı da yok hani, hemen sahipleniyor Abidin'i. Ne de olsa "dünya görmüş" adam. İstanbul'da dergiler yayınlamış biri. Hem de çizer, hem de ressam, hem de bin bir dil bilir. Hem de Abidin! Abidin Paşa'yı bilirsiniz, "Adana'yı ihya eden" valilerden en ünlüsü, işte onun torunu. Böyle adam kaçırılır mı kuzum? Kaçırılmaz. Ve Abidin neredeyse gelir gelmez ellerini mürekkepte bulur. Eller mürekkepte ve zaman zaman da çini mürekkepte. Hani çizilmeden de olmaz. Çizilmek ve çizmek! Arif ve Abidin birbirine destek. Abidin ellerini kavuşturmuş: Eller. Arif çiziyor. Gözlükler yine alnında. Ama bu deseni çizen Abidin'dir.

Evet, Abidin 1930'ların başından beri zaman zaman yaptığı, 1930'ların sonunda zamanının büyük bölümünü alan gazetecilik ve yazarlık mesleğini yeniden icra ediyor Adana'da. Resmi makamlara göre görevi "gece sekreteri" gibi bir şey. Ama Abidin bizzat kendisi yazdı ve söyledi: "Gazetenin her şeyi ile ilgileniyordum. Temizliğinden düzeltisine, başyazısından haberlerine, söyleşi yapılmasından fotoğraf çekimine kadar her şeyiyle meşgul oluyordum." Abidin gece çalışıyordu. Ve bilhassa bin bir dil bilmesi sayesinde yabancı dillerde yayın yapan radyoları dinliyor ve ertesi günkü gazetede en taze haberleri patlatıyordu.

Adana'nın diğer gazeteleri "nal topluyordu:" Bal gibi. Abidin o günlerde imzalı imzasız veya takma isimle birçok makale yazdı, birçok haber. Abidin'in en çok kullandığı takma isim "Sarı Çizmeli"dir. (Abidin'in bütün yazılarını derlemek gibi son derece zor bir işi büyük bir özveri ile kotaran Turgut Çeviker, elinde olmayan ve hemen hemen hiçbir kütüphanede koleksiyonu bulunmayan *Türk Sözü* gazetesinin birkaç sayısını, Adanalı arkadaşı çevirmen Ayşe Ak sayesinde edindiğini belirtiyor ve bu yazıları yayınlıyor. *Yazılar*'da, s. 508, 516 ve 672.)

Türk Sözü gazetesinin sahibi bir ara "Ankara Halkevi Reis"liği de yapmış olan CHP "İçel mebusu" Ferit Celal Güven'dir. Melih Cevdet An-

day, *Akan Zaman Duran Zaman*'da bakın onun hakkında neler yazıyor: "Tanıdığım gerçek idealist kişilerden biri odur. Yaşamının son gününe değin, karakterinin sağlamlığı, halk severliği, umutsuzluğa hiç düşmemesi ve boyuna kişiliğini yenilemesi ile Güven, onu tanımış olanların belleğinde unutulmaz bir anı bırakmıştır. Gözü pek bir Atatürkçü idi." (s. 151)

F. C. Güven Abidin'i tanıyor. Anımsayalım: 1939'da Ankara'daki sergide jüri üyesiydi. Daha sonra da birkaç kez "Yurt Gezisi Resim Sergisi" vesileleriyle jüri üyeliği yaptı. Örneğin 1942'de.

Güzin'in bana değişik tarihlerde anlattığı gibi, Ferit Celal Güven gazeteyi ve matbaayı iki kardeşi, Coşkun ve Nevzat Güven ile birlikte yürütüyor: Ferit Celal Güven görevi icabı zamanının çoğunu Ankara'da geçirdiği için gazeteyi fiilen Nevzat Güven yönetiyor. Nevzat Güven'in eşi Fransız, ismi Colette. Güzin'e soruyorum:

– Bir Fransız ne arıyor Adana'da? İşte yanıtı:

– Herhalde Paris'te tanıştılar. Hiç bilmiyorum. Çünkü Nevzat gazetenin sahibi, müdürüydü. İlişkilerimiz resmi, mesleki ve mesafeliydi. Bireysel veya ailesel ilişkimiz yoktu. Doğal bir dostluk ilişkisi de doğmadı. Nevzat çeşitli eğilimleri olan, tam eğilimini de pek belli etmeyen bir insandı. Ferit Celal'in kardeşi olduğu için orada gazetenin başındaydı. Ama açık, belirgin bir insan değil. Şahsiyeti öyle bir kişi. Ferit Celal onu işte idareci diye koymuş. Nevzat da Ahmet Dino gibi, Şehir Kulübünden çıkmayan biri. Ahbaplığımız yoktu. Özel bir ilişkimiz olmadı. Coşkun Güven ise matbaayı yönetiyordu. Biraz şişmanca bir adam. Ayağında bir sorunu vardı. Ve bu yüzden yürümekle yuvarlanmak arasında gider gelirdi.

Güzin, F. C. Güven ile tanıştığı günkü bir anısını anlatıyor: "*Türk Sözü*'nün başlığı kırmızı zemin üzerine siyah iri puntolarla yazılıydı. Ferit Celal Bey, bana, 'Güzin Hanım gazetemizde kırmızı, başlıktan daha aşağıya inmemelidir' diyor. Yani solculuk ancak bu kadar olur. Daha fazlasına tahammül edilemez. Ben de o zaman kendisine 'Hiç merak etmeyin, daha aşağıya inmez kırmızı' dedim. O da 'Evet. Aman kırmızı daha aşağılara inmesin' dedi. Çok kibar bir insandı.

Nevzat Bey ve eşi Colette ise Abidin Paşa Caddesinde, gazetenin tam karşısında ve bizim eve çok yakın bir evde oturuyordu. Abidin'in resmi görevi gece sekreteriydi, fakat Nevzat Güven başyazı veya makale yazmaya zaman ve fırsat bulamayınca, bazen Şehir Kulübünden gazeteye telefon eder, 'Abidin bana şunu yazar mısın?' veya 'Abidin şu konuda bir başyazı yazar mısın?' derdi. Abidin de oturur paşa paşa yazardı. Böylece birçok yazısı imzasız yayınlandı. Abidin kendi imzasıyla veya takma adıyla daha çok sanat dalında tanıtıcı yazılar veya eleştiriler yayınlıyordu."

O günlerde birçok Halkevinde olduğu gibi Adana Halkevinde de oyunlar sergileniyor, bin bir sanatsal eylem yapılıyordu. Abidin'in meraklı olduğu meseleler yani. Adana'nın sanat meraklısı gençleri bizzat birçok alanda yaratıcılıklarını sergilerken; zaman zaman Ankara ve İstanbul'dan da sanatçılar geliyor, tiyatro gösterileri sahneliyorlardı. Örneğin Sadi Tek ile Muammer Karaca Adana Halkevine temsiller vermeye gelince Abidin hemen kaleme sarılıyor:

> Önce, "Fedai" başlıklı bir yazı yazıyor? "Sarı Çizmeli" lakabıyla: "Seyyar tiyatro kumpanyasında çalışan aktör, bence fedailerin bir nevi hulasası (özeti), remzidir (simgesidir). Okur yazar adamdır, sözü, yüzü düzgündür." Adanalıları gösteriye şöyle davet ediyor: "Türk sahnesinin en serden geçmiş iki fedaisi şehrimizdedir. Halkevinde temsillere başlıyorlar. Sadi Tek ile Muammer, Adana'da. Gidin görün. Onları methedecek değilim, zira ikisi de 'var olanlardandır' bilen bilir (*Yazılar*, s. 514).

Daha sonra iki sanatçıya sevgi ve selam dolu bir mektup yayınlar Abidin. O günlerdeki kimi gazetecileri de eleştiren bu makaleyi buraya aynen almak istiyorum:

Makalenin başlığı "Sadi Tek ile Muammer'e Mektup"tur: İmza "Sarı Çizmeli"dir (*Yazılar*, s. 516).

"İki gözüm Sadi, iki gözüm Muammer [Karaca]:

Anladınız ya, biz gazeteciler müşkülpesent adamlarız.

Beğenmedik mi yandınız. Ona göre bize her temsilde 4, 8, 12, 24, 48 bilet hazırlayıp bir dediğimizi iki etmeyin.

Beğenmedik mi diyorum, temsili filan değil, bize ayırdığınız bilet miktarını kastediyorum. İsterseniz sahnede ağzınızla kuş tutun, Mounet Sully gibi oynayın, Shakspeare'e hususi piyes ısmarlayın; boşuna. Bizim ehemmiyetimizi anlayın, ondan sonra konuşuruz.

Yoksa sizi 1,5 ayda çocuk doğurtmakla itham eder, deriz ki: 'Hiçbir zaman 1,5 aylık çocuğun meşru olacağına en basit duygular bile inandıramaz... Sahne bir mektepse bu kepazelik neye... Değilse halkı bu şekilde iğfal etmek cüret ve cesareti nerden doğuyor...'

Daha pek mühim laflar ederiz, kızdırırsanız. Amma siz hayretler içinde kalırsınız, dersiniz ki;

9 ayda da gayri meşru çocuk olur, şaka ettik, oynadığımız vodvildir, Dahiliye Vekâletinin izniyle oynanıyor, vodviller bütün dünyada başka türlü değillerdir, biliyorum ki daha pek çok makul şeyler söyleyeceksiniz ama nafile.

Bilet ayırın ve susun, bize de şükredin, bu seferlik fazla bir şey söylemiyoruz. Hem de ne hacet; demin gördüm. Halkevi kapısı hıncahınç dolu..

Halk beğendikten sonra bizler Tatar Ağası sayılırız.

(Bu gece yarısı mektubu acele oldu, kusura bakmayın.)"

Böylece gece yarısı bile olsa yazma işini yaptığını bizzat belirtiyor.

Halkevi Kapısı

Abidin Halkevi kapısının "hıncahınç" dolu olduğunu yazıyor. Adana halkı sanata, tiyatroya meraklı. Adana Halkevi bu nedenle fotoğraf sergisinden tut türkü derlemelerine, türkü çalışmalarına ve tiyatroya birçok dalda çabalar sarf ediyor. Bir de şu baş belası savaş olmasaydı.

Abidin savaş ile müzik arasında ilginç ve tarihi bir bağ kuran "Lili Marlen" başlıklı bir makale yayınlıyor. 1914-1918 Savaşından başlayarak. Ve 1939'dan hemen sonra Lili Marlen şarkısının neden birdenbire tuttuğunu şöyle açıklıyor:

"Gelelim 'Lili Marlen'e. 'Lili Marlen' türküsü harpten evvel bestelenmiş, çalınmış, fakat kimseyi alakadar etmemişti. Vaktaki (ne zaman ki) harp başladı ve tesadüfen radyoda duyulan bu ses, evvela Alman askeri tarafından, sonra da Avrupa tarafından benimsendi.
Yeni nizam tutmadı ama 'Lili Marlen' tuttu.
Niçin mi?
Çünkü 'Lili Marlen' bir hasret türküsüdür.
İşte iyi kötü tercüme edilmiş birkaç mısra:
Tekrar buluşacağız bir fener ışığı altında
Eskiden olduğu gibi
Sen ve ben Lili Marlen
Sen ve ben Lili Marlen.
İşte Avrupa'yı, bir türkü etrafında birleştiren sır.
Sevgilisine avdet etmek (dönme) arzusu.
İşte bir yeni nizam ki müşkülatsız (zorlanmadan/sorunsuz) kabul edilir.
Rusya kışı stepleri örtüyor ve Lili Marlen'in beklediği sevgili donmuş kaskatı bir askerdir.
Boşuna bekler Lili Marlen ve boşuna şarkı söyler."

Bu arada Türkiye'de taşlar yerlerinden oynuyor: Örneğin "Yabancı radyolardan hiçbir havadis alınmaması" ve sadece Anadolu Ajansı'nın (AA) haberleriyle yetinilmesi kararı 1943 yazında terk ediliyor. "Dış kaynaklı haberlerin tek sütun üzerinde verilmesi kararı" da değiştiriliyor. "Başlıkta sütun sınırlaması kararı" da kaldırılıyor. O zaman işte Abidin İngilizcesini, Rusçasını, Yunancasını, Fransızcasını ve İtalyancasını konuşturuyor. Değişik dillerden radyoları dinleyerek en taze haberleri *Türk Sözü*'nde yayınlıyor. Bunun en ilginç örneği Churchill'in söylevini doğrudan doğruya çevirerek ertesi günkü gazetede yayınlamasıydı.

Güzin'in anlattığına göre, Abidin sabahın saat üçüne veya dördüne kadar gazetede çalışıyor.

Abidin'in o günlerde dönemin siyasi liderlerinin nutuklarına/söylevlerine ilişkin ve bilhassa Hitler'i eleştirmeye yönelik çok iyi bir makalesi var. Onu buraya aynen alıyorum. Yazının başlığı "Führer'in Sinirleri," imza her zamanki gibi "Sarı Çizmeli."

Nutuk sevenler bugünlerde şikâyet edemez.

İnönü, Stalin, Churchill, Roosevelt ve Hitler birer nutuk söylediler.

Büyük bir orkestra halinde, müttefik nutuklarının birbirini tamamlayan ahengi ve nikbinliği (iyimserliği) karşısında, refakatsiz kalmış Führer'in tek sazlı konseri ne ifade etmiştir?

Münih birahanesinden yükselen ses bazı tiryakilere göre mana itibariyle değil, sırf bir musiki olarak dinlenmelidir. Mühim olan güftesi değil, bestesidir.

Nutku dinleyemediğimiz için bu hususu takdir etmek mümkün olamamıştır.

Ve en nihayet, bir nutkun oldukça manasız oluşu, ancak yıldırım harbi yapan motorlu kolların ilerleyişi ile bir sanat bütünlüğü kazanabilir.

Şair Verlaine; 'Her şeyden evvel musiki' demişti.

Ne çare ki bozgunlar musiki kaldırmaz.

Sadede gelelim; Führer pek taze olmayan sözler söyledikten sonra, kanaatince varit olmayacak (gerçekleşemeyecek) bazı hususlar üzerinde ısrarla durmuştur.

Bunların başında, 1918 senesinin tekerrür etmeyeceği geliyor.

İkinci mühim nokta; her şeyin mümkün olduğu, ancak sinirlerinin bozulmayacağı kanaatidir.

Birinci iddiayı desteklemek için Führer'in ileri sürdüğü delil, iki harbin aynı netice ile bitemeyeceğidir.

Bizce harbin aynı şekilde bitmesine bundan başka bir sebep ve mani yoksa, 1918 senesinin tekerrürü pekâlâ mümkün.

Filhakika (doğrusu) harpler münavebe (nöbetleşe) ile kazanılsa idi, kan dökülmesine pek de lüzum kalmazdı.

Gelelim ikinci bahse; dünyada veya Almanya'da her şeyin olması mümkündür; fikir.

Dağlar birbiriyle toslaşabilir, beis yok (önemi yok), Führer sinirlenmeyecek.

Hamburg, Kassel ve daha nice Alman şehri kökünden kazınabilir, beis yok, Führer sinirlenmeyecek.

Almanya Avrupa'nın dört bucağında evlatlarını gömebilir, beis yok, Führer sinirlenmeyecek.

Berlin parklarında kolsuz bacaksız asker, çocuk arabalarında gezdirilebilir, beis yok, Führer sinirlenmeyecek.

II. Dünya Harbinin seyrini değiştirmesi Führer'i sinirlendirmek için uydurulmuş bir muziplikse tekrar ediyoruz, boşuna zahmet, zira taş çatlasa Führer sinirlenmeyecektir. Almanya daha birkaç milyon gencini boşuna harcayabilir, bundan ne çıkar, Führer sinirlenmeyecekse herkes müsterih." (*Yazılar*, s. 509-510).

Türk Sözü Gazetesi: Buluşma Noktası

Abidin her gittiği yerde yaptığı gibi, Adana'da da, müzeyi ziyaret ediyor: Adana Müzesinde bulunan dağ kristali tanrı heykeli (İÖ 14-13. yüzyıl) örneğin hemen dikkatini çekiyor. Başka bin bir yapıtla. Çukurova yanında Maraş, Antep, Mersin ve daha başka yörelerden çıkarılmış bin bir arkeolojik buluntu.

Abidin, Selçuk Demirel'le yaptığı söyleşide o günleri anımsıyor:

"Adana doğurgan toprak, güney. Bir de Naci Kum vardı...: Müze müdürü dostumuz Naci Kum... Adana Müzesinde sergilenen ya da yersizlik yüzünden kasalarda saklanan 'arkaik' parçaları bin bir itinayla çıkartıp bize (Abidin'in "bize" dediği kendisi ve ağabeyi Arif Dino'dur. MŞG) gösterir, yine emniyet altına alırdı. Hitit öncesi heykelciklerdi bunlar. Dünya güzeli, 6000 yıllık filan." (*Özel Koleksiyon*, s. 243.)

Abidin 1969'da Adana'da bulunduğu günlerde, 19 Kasım 1969'da Güzin'e yazdığı mektubunda, Naci Kum'u hatırlıyor: "Yazmış mıydım, Adana Müzesi değişmemiş, Naci Bey'in evi olduğu gibi duruyor" (*Mektuplar*, s. 205).

Yine her kendini bilen ve kendini sayan aydının yaptığı gibi, gider gitmez kentin kitaplığını da ziyaret ediyor. Adana'nın ünlü Ramazanoğlu Kütüphanesine uğruyor elbette.

Yürüyerek gidip geliyor Abidin. Yürümeyi sever Abidin: Seyir için bulunmaz yöntem. Taş Köprü'den Seyhan'ı geçer. Yüreğir'e yürür. Döner Abidin Paşa Caddesi'nden geçer. İşçi Pazarı ilginçtir çok. Çünkü erkekler yanında kadınlar da iş bekler. Abidin yürür. Öğrenci ve genç İlhan Selçuk gibi birçok gencin ve daha az gencin dikkatini çeker Abidin Paşa'nın torunu ve sürgün.

Abidin'in *Türk Sözü*'nde çalıştığı kısa sürede Adana'da duyuldu. Gazeteye gelen gidenlerin sayısı arttı. Ve *Türk Sözü* gazetesi bir tür buluşma ve sohbet mekânına dönüştü. Bu biraz da doğal. Çünkü Abidin gününün ve gecesinin en büyük bölümünü burada geçiriyor. Güzin'in anlattığı gibi öğleden sonra saat 16. 00'dan ertesi sabahın dördüne kadar çalışıyor Abidin. Sonra evine dönüp uyuyor, saat 13.00'e kadar. Sonra bazen birlikte bazen herkes kendi kendine öğlen yemeği veya kahvaltı, biraz sohbet ve sonra yeniden aynı iş çemberi. Saat 16.00'da gazetede olmak. Sabahın dördüne kadar.

Gazeteye gelip Abidin'le tanışanlar arasında bir delikanlı var. Filinta delikanlı. O günlerdeki adıyla Kemal Sadık Göğceli. Önce Abidin'in bu delikanlıyı anlatışını aktarmalıyım.

"Türküler Müfettişi"

Bu, Abidin'in Kemal Sadık Göğceli'ye ilk tanıştıkları günlerde taktığı isimdir. Kemal Sadık Göğceli'nin, yani Yaşar Kemal'in yazdığına göre, Abidin'le "...bir mayıs günü karşılaş"tılar. O günlerde daha ancak yirmi yaşında olan bu delikanlı yerinde duramayan, Çukurova ve Torosları dağ taş, dere tepe dolaşıp deviren bir gezgindir. Abidin'in 1978'de, yani epey zaman sonra çizdiği bir desen var. Abidin imzalamış ve kenarına sadece "Göğceli" diye bir not düşmüştür. Bu desen o çocuğun 1940'ların başındaki resmidir. Ta kendisidir.

Evet, Arifler, Abidinler, Güzinler olmasaydı, 1940'ların gönüllü sürgünleri veya kısaca sürgünleri, ya da resmi biçimiyle "ikamete memur"ları olmasaydı Anadolu'da ateşi kim yakacaktı? Orhan Kemallerin, Yaşar Kemallerin yetişmelerinde, gelişmelerinde bu trajik siyasi olgunun belirleyiciliği yadsınabilir mi?

Kemal Sadık Göğceli daha sonra Yaşar Kemal adını aldı. Onu anlatmak elbette haddimiz değil. Onun Abidin, Güzin ve Arif Dino ile

"Bir deri bir kemik bir delikanlı" Göğceli. Yaşar Kemal'in bu gençlik portresini Abidin 1978'de çizdi. Anılar silinmezler hafızasından ressamın.

tanışma faslını, dostluklarını ve sonrasını Arif dışındaki bütün kahramanlar anlattılar. Hem de değişik nedenlerle değişik biçimlerde ve birçok kez. O zaman burada ne yapmalı? Abidin'den onun yazdıklarından başlayarak kimi noktalara değinmek. Gerisi meraklılarının ilgisine kalıyor. İsteyenler yazılanları bütünlükleri içinde kaynaklarından okuyabilirler. Burada her zamanki gibi Güzin kimi boşlukları doldurmak için anlattıklarıyla yardımıma koşuyor. Bir kez daha teşekkür etmek isterim Güzin'e.

Kemal Sadık Göğceli o günlerde çevre köyleri dolaşıyor ve "Âşık Kemal" adıyla destanlar anlatıyor. Destan anlatıcılığı yapıyor. Dengbejdir anlayacağınız. Destancıdır. Âşıkların her biri ayrı ayrı destan anlatır. Âşık Kemal ise Köroğlu'ndan şaşmaz. Peki sonra ne olur? Sonrasını bizzat kendisi anlatıyor: "Destanı anlattıktan sonra cebimdeki sarı defteri çıkarırım. Ağıt topluyorum derim. Analar, bacılar başıma üşüşür, ağıt yazdırırlar. Herkes yarışırdı bana ağıt vermek için."

Burada sözü Abidin Dino'ya bırakmalıyız. O günlerin Kemal'ini anlatması için:

"Gözümüzün önüne, bir deri bir kemik köylü delikanlının biri çıkacak. Adı Kemal Sadık Göğceli. Hemite köyünden gelmedir. Dağ bayır dinlemez, köyünden, dağ köylerinden, obalardan, ovalardan, kasabalardan ikide bir de kopup gelir Adana'ya, çöker önümüze, ağıtlar, türküler, destanlar serer buruşuk sarı kâğıtlar üstüne yazılmış.

Peki neden toplamıştır bunları? Anadolu bacılarının hep birlikte yaktıkları ağıtların yazıcılığını üstlenmişti, bu zorunluluğu duyuyordu, esnek ve kararlı yazısı ile. O hızla koşup geliyordu tabana kuvvet, sanki kaderi ile kaderimiz buna bağlıymışçasına... Önümüze serdiği söz dizileri, Çukurova kadınlarının ölüm karşısında uyaklı sözleri, bağırtıları, dövünmeleriydi. Sanki ölenin, vurulanın, ezilenin yitikliği söz kalıplarına dökülünce, yok olmaktan kurtuluyordu. Ağacı, otu, çiçeği, böceği, kurdu kuşu, ırmağı, pınarı, yılanı, çıyanı, serçesi, kartalı, ceylanı, camuzu, çakalı, çorçocuğu, avradı, tutması, yanaşması, elçisi, parababası, körtopalı, çiftçibaşısı, ırgatı, işçisi, yarıcısı ile büyük değişimlerin içinde bulunan Çukurova'nın avaz avaz ağıtlarından sorumluydu bu çocuk. Bu sorumluluğu paylaşmak için Göğceli, ilk ağızda bi-

zi seçmişti nedense, üç beş kişiyi ilkin. Tartışılacak bir yönü yoktu bunun, işimiz, gücümüz, yorgunluğumuz, uykumuz, kendi derdimiz nolursa olsun, kışın çamurlarını, yazın tozlarını saçarak delikanlı sökün ediyor ve hemen orda, oturduğumuz kümes misali barınak odamızda ya da *Türk Sözü* gazetesinin gümbür gümbür işleyen baskı makinesinin yamacında, daha olmazsa ayaküstü sokakta bizi kıstırıyor, tepkimizi merakla bekliyordu.

Her getirdiği söz yumağı akıllara durgunluktu. Dehşetli acı, dehşetli güzel. Delikanlı, köylü usulü büzülüp çöküyor, ya da bir duvara sırt veriyor ve izliyordu şaşkınlığımızı, hınzır ve sevinçli. Halkın yarattığı büyülü sözler bizi duygulandırdıkça, sardıkça, coşturdukça delikanlının sipsivri yüzünde, burgu burgu cin gibi bakışında koskocaman bir sevinç beliriyor, bir kahkaha atıyordu. Ağıtları toplamak, ölümle kavgaya tutuşmak gibi bir şeydi. Yitebilecek olanla, yitenle, ölümle, yok olmakla bir yarışma.

Kurtarmak gerekti Çukurova ve de Toros doğasının, insanının söz serüvenini.

Söz sözden ötedir elbet, önemli olan sözlerin yaşantı gücü, kavga gücü, düş gücü. Göğceli de sezinliyordu bunu besbelli ve bu yüzden kilometrelerce yürüyüp, dağ bayır koşup ne kurtarırsa kârdır kuralınca, önce ağıtları, sonra da türküleri, koşmaları, destanları, Çukurova'nın tüm uyaklı uyaksız söz çeşitlerini, tekerlemelerini, küfürlerini 'avlıyordu.' Folklor derlemesi filan değildi bu iş, hayat memat işiydi, özbeöz malını kurtarıyordu Çukurova'nın, sorumluydu kuşa kurda karşı, şaka değil. Biliyordu ki gün gelir, sigaya çekerler adamı, 'lan hırbo, nerdeydin, neden yazmadın bizi?' Böylece söz avlıyordu Toros eteklerinde, Gavurdağı'nda, ormanlarda, bataklıklarda, pirinç tarlalarında, nadaslarda, felhanlarda. Bunu yapabilmek için Göğceli yürüyordu tabana kuvvet, boyuna yürüyordu, topladığı dizelerle yürümek arasında doğrudan bir ilişki vardı. Bir sözcük on adım, bir adım karşılığı, bir tümce kilometreler karşılığı olabilirdi yerine göre.

Erenler bir tek söz duyma uğruna az mı yürürlerdi Horasan'a, Kahire'ye dek, ya Çukurovalı Karacaoğlan az mı yürümüştü, tüm Yürükler, Türkmenler...Ovalardan yaylalara, yaylalardan ovalara in çık, az mı 'koşmalar', maniler düzmüşlerdi yol boyunca? Bizim edebiyat dediğimiz bir uzun yürüyüş. Göğceli bu okulun öğrencisiydi."

Abidin'den daha güzel anlatamazdık. (Abidin'in bu yazısı 5 Şubat 1979 tarihli *Milliyet Sanat*'ta yayınlandı. *Yazılar*'da bir kez daha okuyucuya sunuldu. s. 195-202. "Çukurova doğasının, insanının serüveni ardında kırk yıldır yürüyen sevgi dolu romancımız" başlığı, *Ağıtlar* kitabının YKY'de birinci baskısında, 2004'te, "Yaşar Kemal bir uzun yürüyüştür sevgi dolu" biçiminde bir kez daha yayınlandı. Çok da iyi oldu. Artık bu kaynaklardan birinden veya diğerinden bu bir içim su makaleyi okuyabilirsiniz. Ben kendi adıma herkese dostça tavsiye ediyorum. Bu kadar hoş bir makale mutlaka okunmalı. Yeniden okunmalı. Unutmadan eklemeliyim Oral Çalışlar arkadaşım, *Deniz Gezmiş'ten Yaşar Kemal'e Portreler* başlıklı kitabında, "Abidin Dino Yaşar Kemal'i Anlatıyor" başlığı altında bu metnin biraz farklı bir biçimini sunuyor, s. 52-56. Oradan da okunabilir elbette.)

Halk şairi, destan anlatıcısı, ağıt toplayıcısı, tabana kuvvet dağ taş, yürüyen evet yürüyen, Torosların ve Çukurova'nın 'Âşık Kemal'i köy köy, kahve kahve, kasaba kasaba, dağ, ova, bayır topladı, derledi, yazdı. Bu kadar da değil; İstanbul, Ankara, İzmir nerede ne yayınlanıyorsa izliyor, okuyor. Abidin'in örneğin o zamana kadar yayınladığı makalelerin birçoğundan haberli. Folklor araştırmalarını da izliyor Göğceli. Bu alanda o günlerde en önde gelen isimlerden Pertev Naili Boratav, Ahmet Kutsi Tecer ve Nurullah Ataç ile mektuplaşıyor.

Abidin'in "sıska, bir deri bir kemik" diye betimlediği delikanlı işte böyle her parmağında (parmaklar) bin bir hüner olan son derece akıllı bir "deli"dir. Daha ne olsun?

"Ağıtlar"

Yaşar Kemal, Abidin'e "Peder" veya "Peder Bey" diye hitap ederdi. Güzin böyle anlatıyor. Kemal de aksini söylemiyor zaten. Ama bunu herkesler de bilmez.

Yaşar Kemal'in ilk kitabının adı *Ağıtlar*'dır. Adana Halkevi tarafından yayınlandı. Abidin'in isteğiyle. Yaşar Kemal bunu Alain Bosquet ile konuşmalarında şöyle aktarıyor: "İlk kitabım, bu bir folklor derlemesi, *Ağıtlar*'dı. 1943'te yayınlandı. Derlemelere on altı, on yedi yaşlarında başlamıştım. Kitabın giriş yazısında 1. 11. 1942 tarihi yazılı" (s. 133).

Yaşar Kemal Oral Çalışlar'a da anlatıyor bu meseleyi: "Bu ağıtları topluyordum. O sıralarda Abidin Dino ile tanıştım... Bir kısmını ona veriyordum. O bunları hayranlıkla okuyordu... Ferit Celal Güven Halkevleri Başkanıydı ve *Türk Sözü* gazetesinin sahibiydi... Ferit Celal Güven *Ağıtlar*'ı Halkevine götürdü, 1943'te bu ağıtlar benim derlemem olarak Halkevi Yayınları arasında çıktı. Kapağını da Abidin Dino düzenlemişti."

Adana Halkevi "Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi" neşriyatından ve "Sayı: 1" ve "Çukurova Folklor Derlemeleri: 1" üst başlıkları altında bir isim var: Kemal Sadık Göğceli. İsmin altında ise aynen şunu okuyoruz: "AGITLAR I." Ve sonra yayın tarihi: 1943. Evet kitabın kapağında gördüklerimiz bunlar. Bu kitap 2004'te Abidin'in desenleriyle yeniden yayınlandı. Ek olarak diğer Ağıtlar da var yeni baskıda.

Yazma Eylemi

O yılların Adana'sında *Türk Sözü, Bugün, Yeni Adana* gibi gazeteler ve dergiler ya Abidin Paşa Caddesi'ndedirler ya da iki adım ötedeki İstasyon Caddesi'nde. Ferit Celal Güven *Türk Sözü* yanında *Yeni Adana*'nın da sahibidir. Abidin'in bu yayına katkısını araştırmak ilginç olabilir. Öte yandan o günlerde Adana Halkevi'nin yayınladığı *Görüşler* isimli bir dergi var. Abidin'in bu dergiye yazı ve/veya desenleriyle, karikatürleriyle kısacası çizgileriyle yardımı olup olmadığı da araştırılması gereken bir nokta.

Abidin yazmayı ve çizmeyi seviyor. Yaşamını bu iki yaratıcı eyleme adamıştır. En azından o günlerde. Ve başka şeyler arasında, ama özellikle ve öncelikle.

Adana'da hayat bu biçimde sürerken Ankara'da daha önce *Yurt ve Dünya* dergisini çıkaranlar, aralarındaki küçük ama önemli bir yaklaşım ve bakış farkı sonucu ayrıldılar. Ve Mayıs 1943'te *Adımlar* dergisi yayma başladı. *Yurt ve Dünya* ise yayınını sürdürdü. Mart 1944'e dek. *Adımlar* Nisan 1944'e dek 12 sayı çıktı. Derginin yaratıcıları Behice Boran, Muzaffer Şerif Başoğlu ve Hilmi Ziya Ülken'dir. *Yurt ve Dünya*'ya oranla daha soldadır. Dergi Marksist bir yaklaşımla toplumbilim, tarih, ekonomi konularına eğiliyor. Boran'ın çok iyi bir toplumbilimci olduğu-

nu anımsatmalı. Dergi aynı zamanda edebiyat ve sanata da toplumcu gerçekçi bir görüşle bakıyor, eleştiri ve tanıtım makaleleriyle söyleyeceğini dile getiriyor. Boran örneğin Haziran 1943 sayısında "'Sanat sanat içindir', 'Sanat cemiyet içindir' dolambacı" başlıklı makalesini yayınlıyor (Dergide, s. 37-42).

Adımlar'ın yazarları arasında Adnan Cemgil, Sabahattin Ali gibi isimleri de anmak lazım. Burada isimleri geçenler kısa bir süre sonra Ankara'ya gelecek olan Güzin ile ve bir süre sonra onunla Ankara'da yaşayacak olan Abidin'in çevresini oluşturacak arkadaşlarından birkaçıdırlar. Abidin ve Güzin kimilerini İstanbul'dan da tanıyorlar ayrıca. Bu sanatçı, yazar, bilim kadın ve adamları ile siyasetçiler o günlerde Ankara'da özgür, o günlerin koşulları içinde olabildiği kadarıyla özgür, bir alan oluşturmaktaydılar. Bu çerçevenin içine Azra Erhat'ı, Niyazi Ağırnaslı'yı, Melih Cevdet Anday'ı, Oktay Rifat ile Orhan Veli'yi, Niyazi ve Meliha Berkes çiftini de mutlaka katmak gerekiyor. Hele Pertev Naili Boratav ve eşi Hayrunissa Hanımı asla unutmamalı. Başkaları da var. Sabahattin Eyüboğlu gibi. Ama hepsini sıralamak çok uzatacak bu bölümü. En iyisi biraz sonra hepsiyle birlikte Ankara'da buluşmak.

Ama geçerken o günlerin Behice Boran'ını tasvir eden çok kısa ve son derece şirin bir alıntı yapmama izin veriniz:

16 Ekim 1987 tarihli *Cumhuriyet*'te Müşerref Hekimoğlu anımsıyor: "Kürk yakalı mantosu, elinde *Yurt ve Dünya* (*Adımlar*'ı unutmamalı. MŞG) dergileriyle dolu kocaman çanta, kısacık saçları, kalkık burnu, çekik gözleriyle bir Behice Boran canlanıyor gözümde. Her zaman bakımlı, hep aynı elbiseleri giyse de her zaman tertemiz ve şık. Türküler söyler, dans eder, yaşama sevincini, savaş gücünü tüm davranışlarıyla vurgulardı."

Abidin'in yakından tanıdığı ve dostlukları daha sonraki dönemlerde de sürecek olan Zekeriya ve Sabiha Sertel'in de Nazizme, faşizme ve ırkçılara karşı çalışmaları sürüyor. Ve *Tan* gazetesi o günlerin en ilerici yayın organı olarak dikkat çekiyor.

Zaman, faşizmin ve Nazizmin ağır darbeler aldığı zamandır. Nitekim 25 Temmuz 1943'te Mussolini tepetaklak devrildi. İtalya faşizm belasından kurtuluyordu.

Ağustos 1943: Güzin Adana'ya Gelin Gidiyor

Şubat 1943'te Ankara'da Azra Erhat'ın evinde, Abidin'le, Arif'in tanıklığında, "nişanlanan" Güzin'in evlilik kararı İstanbul'daki baba evinde bir bomba gibi patladı desem abartmış olmam. Hele babası için "bu bir felaketti! " Ne demek yani bir sürgünle evlenmek? Güzin diretiyor elbette. İnatçılıktan değil inanmışlığından. Aşkından. Aile o zaman tam anlamıyla ikiye ayrılıyor. Kimi evlilikten yana. Kimi karşı. Babası kızının "istikbali" nedeniyle, Abidin gibi "adı kötüye çıkmış," "komünistlikle suçlanan" ve "halen sürgün" biriyle evlenmesini istemiyor. Ama annesi taraftar evlenmesine. Amcası da öyle. Amcaoğlu Naim, eşi ve başka birçok akraba da. (Güzin bütün bunları son derece eğlenceli bir biçimde *Gel Zaman Git Zaman*'da anlatıyor.) Evde evlilik tartışmaları sürerken Güzin Edebiyat Fakültesindeki çalışmasını en iyi biçimde yapıyor: "Auerbach'ın asistanı olmak öyle kolay iş değil, hiç."

Auerbach Güzin'in Fakültede kalıp doktorasını yapmasını ve başarıyla sonuçlandırmasını arzuluyor. Güzin Osmanlı Edebiyatı üzerine doktora tezini hazırlıyor bir yandan. Bir yandan da epey eğlenceli dersler yapıyor: Adnan Benk gibi zeki ve uyanık, akıllı ve takılmayı seven öğrencilerinin de katkısıyla dersler çok hoş geçiyor: Tartışmalı, atışmalı. Bu arada başka birçok iş daha yapıyor: Nevin Korel ile Moliere'den *Küskün Âşıklar*'ı çeviriyor. Yine Moliere'den *Hekim Uçtu* piyesinin çevirisini yönetiyor: Edebiyat Fakültesi Fransız Filolojisi öğrencilerinin seminer çalışması olarak gerçekleştirdikleri bir çeviri olmalı. Güzin'e bu konuları sorduğumda hiç hatırlamadığını söyledi. Oysa bu bilgileri M. Nihat Özön ile Baha Dürder, *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi* isimli kitaplarında (Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 143) veriyorlar. İki yazar da Güzin'in 1943'te evlendiğinden herhalde habersiz olmalılar: Çünkü bu bilgileri "Güzin Dikel" adı altında veriyorlar ve Güzin'in "Çevirici yazar" olduğunu belirtiyorlar.

Fakülte yaz tatiline girince Güzin ayrılmak kararını açıklıyor: Adana'ya gitme kararına Auerbach üzülüyor. Ve Güzin'i kalıp çalışmasını sürdürmesi için iknaya çabalıyor. Sorun Adana'ya giderek meslekten uzaklaşması. Yoksa evlenmesine kimse karşı değil. Kimi öğrencilerini saymazsak.

Abidin evlenirken "eğleniyor": Desenin altına "Bir evlenme" notunu düşmeyi unutmadan.

22 eylül 1943 Adana'da evlilik hatırası.

Adnan Benk örneğin. Güzin'in anlattığına göre, Adnan Benk bir arkadaşını da yanına alarak Güzin'i evinde ziyaret ediyor. Adana'ya gitmekten ve evlenmekten vazgeçirmek umuduyla. O günlerde Adnan Benk "evlilik kurumuna feci biçimde karşı." Ama bir süre sonra, hatta çok kısa bir süre sonra bizzat evlenerek evlilik kurumuna muhalefetinden vazgeçti. O ayrı bir konu. Güzin'in profesörlerinin canını sıkan sorun, Adana gibi bir yere gidip öğretim üyeliğini bırakmak zorunda kalması. Hatta en yakın kimi bayan arkadaşı bile, akıllı, uslu ve mesleki savlar ileri sürüp Güzin'i bu işten vazgeçirmeye çabalıyorlar. Oysa Güzin sadece kendisini dinlemek istiyor. Başkalarını değil. Bu, fakülte dekanı bile olsa.

O günlerdeki dekan Hamid Bey Galatasaray Lisesi eski öğretmeni, Dikel ailesinin öteden beri tanıştığı bir insan. Güzin' in babasının dostu. İş sonrası "Çiçek Pasajı"na az mı uğradılar, birlikte. Güzin bana bu konuda şunları anlattı:

"Ayrılıyorum artık Fakülteden. Abidin'le evlenmeye gitmek için.

Hamid Bey muhterem bir kişi. Ben böyle hop diye yok olmayı ayıp saydığım için, dedim gidip Hamid Bey'e 'allahaısmarladık' diyeyim. Gittim ziyaretine; üzülüyorum ayrılacağım için gibi, birkaç beylik laf söyledim. Aramızda şöyle bir konuşma geçti:

Güzin: Ayrılıyorum artık.

Hamid Bey: Niçin? Nasıl olur? Nereye? Hamid Bey şaşkın.

Güzin: Evleniyorum.

Hamid Bey: Aaaa kimle?

Güzin: Ama kocam burada değil Adana'da.

Hamid Bey: Ama neden Adana'da oturan bir adamla evleniyorsun? Zengin mi nedir? (Güzin burada gülüyor.)

Güzin: Hayır efendim, hiç alakası yok.

Hamid Bey: Peki neden orada? Buraya gelemez mi?"

Adamcağız çıldırıyor. Bense kimle evleneceğim konusunda hiçbir şey söylemiyorum. Bana bin bir nasihat ediyor. 'Gitme kal, asistan olarak doktoranı tamamla. Auerbach'a asistan olmak şaka değil.' Sonra ille de kimle evleneceğimi öğrenmek için ısrar ediyor. O kadar sıkıştırıyor ki ben de en sonunda ağzımdaki baklayı çıkardım:

Güzin: Eşimin adı Abidin, Adana'da sürgündür. O nedenle Adana'ya gidiyorum.

Hamid Bey: Aaahhh! Sizin ailede var bu, irsi midir nedir? Sizin ailede sürgünlük bir tecelli... Neredeyse bir gelenek kızım, ne diyeyim.

Hamid Bey dedemin Abdülhamid tarafından sürülmesini anımsayarak böyle konuşuyor. Haksız değil elbette. Kim bilir? Ve sonra ekliyor:

Hamid Bey: Demek damat da sürgün. Peki kızım hayırlısı olsun.

O an orada işte böyle acıklı bir sahne yaşadık. Hamid Bey ile karşılıklı."

Nasihat masihat hiçbir şey umurunda değil Güzin'in. Kendini, aşkını dinleyerek sürgün Abidin'i bulmakta kararlı.

Gitmeden önce Güzin, Abidin'in ablası Leyla Abla'yı ziyaret ediyor. Güzin anlatıyor: "Leyla Abla beni çok seviyor elbette. Ailenin yeni gelini oluyorum. O sıralarda Ahmet, Remide'den ayrılmıştı. Dolayısıyla ailenin sürdürücüsü rolünü benim oynamam gerekiyor. Bu nedenle Leyla Abla bana birtakım şeyler armağan etti. En önemlisi Abidin Paşa'nın mührü. Mührü alan padişah olur gibi, mührü ben alıyorum ve artık ailenin gelini benim. Leyla Abla bana aynı zamanda kendisinin 1918'de İtalya'da yaptırdığı Abidin'i temsil eden minyatürü de verdi."

Vernisy imzalı minyatür Güzin'in çalışma odasındadır öteden beri. (*A'dan Z'ye Abidin Dino'da* s. 12'de görülebilir.)

Güzin daha sonra şunları ekliyor: "Leyla Abla pek yanılmıyorsam on tane filan bilezik de hediye etti. İncecik çok şık bilezikler. Bu bilezikler Abidin'in annesinden kalma çok kıymetli şeyler. (Ama 1945-1946'da mali ve maddi açıdan çok fena zorlanınca Adana'da onları satmak zorunda kaldık.) Evet Leyla Abla beni giderayak hediyelere boğdu desem yeridir."

Babalık Görevi

Güzin'in babası Mehmet Asım Bey, kızının Abidin'le evlenmesine, Abidin'in "sürgün edilmiş bir adam olması" nedeniyle ve "poliste dosyası var" diye karşı. Güzin anlatıyor:

"Babam bana, 'Kızım sürgün edilmiş bir adam, poliste dosyası var' diyordu. Ve ekliyordu 'Bu dosya onu ölümüne kadar izler.' Nereden

biliyordu bunları babam? Bir kere kendi öz deneyiminden, kendi hayatından. Kendi babasının Abdülhamid döneminde Yemen'de dokuz yıl sürgün yaşadığını ondan iyi kim bilebilirdi? Ve bu sürgünün, kardeşleri, çocukları ve torunlarına yaşamları boyunca ne tür dertlere yol açtığını da çok iyi biliyordu. Bu açılardan nasıl bir dertten veya dertler dizininden söz ettiğini pekâlâ biliyordu. Yoksa Abidin'in kişiliğine ya da yaptıklarına karşı değildi. Nitekim bizim apartmanın üst katında oturan Abidin'in ablası Leyla Nuri Dino, İleri ve ailesiyle düzenli görüşüyordu, araları çok iyiydi. İş dönüşü babam Leyla Abla ile bezik oynardı örneğin.

Babam Abidin'in durumunu o günlerdeki İstanbul Emniyet Müdürü ile görüştü ve bu görüşmeyi izleyen cumartesi günü benimle özel olarak konuştu: 'Bunları sana söylemezsem babalık görevimi yerine getirmemiş olacağım' diyerek başladı ve ekledi:

> 'Bu adamın (Abidin'in) dosyası var poliste ve aynen şunlar yazılı: 'Müfrit (aşırı), müflis (iflah olmaz) komünist.' Bu kadar da değil. Buna bir de ek var: 'Yanında dolaşan kız Asım Bey'in kızı. 'Hepsi bu kadar. Başka bir şey yazılı değil. Şimdi sen onunla evlenirsen, senin için de aynı şeyler yazılacak ve bunlar seni yaşamın boyunca izleyecek. Ben senin evlenmene karşı değilim, ama baban olarak bildirmek zorundayım.'"

Bu arada Abidin Adana'dan yazıyor: "Babana yazıp resmen izdivacını talep edeyim." Güzin hemen yanıtlıyor: "Çıldırdın mı? Sakın yazma!" Ama Abidin bu defa, "Babanı çok iyi anlıyorum, ama ona sor bakalım, bizim yerimizde olsaydı ne yapardı?" diye yazıyor. Güzin bu soruyu babasına sormadı elbette. Ayrıca buna ihtiyaç da yoktu. Çünkü aile, baba hariç, toptan evlenme işini iyi karşılıyordu.

> Dahası bir süre sonra babası da değişti. Güzin anlatıyor:
> "Bir süre sonra babam bakmış benim evlilik konusunda kararım kesin. O zaman anneme demiş 'Madem evlenmeye ve Adana'ya gitmeye niyetli, bari söylesin ihtiyaçlarını karşılayalım.' Ben anneme bana

para lazım dedim, çeyiz için gerekli harcamaların parasını bana verin yeter dedim. Öyle yaptık.

Gitmem yaklaşınca babam yine annem aracılığıyla babalığını gösterdi, sevimli adamdı babam, 'Güzin ile bir gün birlikte alışverişe çıkalım, evlilik hediyesi olarak ne isterse onu alayım kendisine' haberini iletti. Babamla birlikte alışverişe çıktık. Çok hoştu. Ve ben, şimdi inanmayacaksınız çok şık, çok pahalı ve kırmızı renkli bir el çantası seçtim ve onu aldık. Aslında çocukluk. Çünkü Adana'ya gidiyorum ve öyle bir çantaya hiç ihtiyacım olmayacak. Herhalde bir yerde gördüm ve heves ettim: Kırmızı el çantası. Neyse."

Burada hatırlatmak için yazmalıyım: Güzin'in babasının babası Sait Bey, nam-ı diğer "Lastik Sait," *Vakit*'te yazdıklarıyla ve bilhassa dönemin yöneticilerini alaya alan mizahi makaleleriyle ünlüydü. Ama zamanın "büyükleri"ni ürkütünce sürgüne gönderildi: Dokuz yıl Yemen'de. Sana'da. Mahzende. Zindanın en belalılarından birinde. O kadar ki 24 Temmuz 1908'de "Hürriyet gelince" Sait Bey İstanbul'a ancak sedyede getirilebildi. O arada çocukları ve kardeşleri istibdat döneminin baskı ve zulmünden canlarını kurtarmak için bin bir çare ürettiler. Anlatılması başlı başına bir roman. Güzin bir parçasını *Gel Zaman Git Zaman*'da aktarıyor. Ama anlatılacak dünya kadar şey var daha.

İşte böylesine eziyet çekmiş bir babanın oğlu ve bizzat kendisi de baskı ve zulüm altında büyümüş, bu arada büyük zorluklar içinde öğrenimini tamamlamış Asım Bey, kızının hem sürgün hem de komünist Abidin Dino ile evlenmek üzere Adana'ya gitmesine artık muhalefet etmiyor. Güzin, babasının Adana'ya gideceği gün yaptıklarını bakın nasıl anlatıyor:

"Gidiş, yola çıkış sabahı, saat 6.00'da herkes uyandı. Babam da.

Kalktı ve beni kapıya kadar yolcu etti. Ben ellerini öptüm, O yanaklarımdan öptü. Öpüştük. Çok duygulu anlar yaşadık. Ne olacağı belli olmayan, nereye ve nasıl varacağı bilinmeyen bir serüvene atılıyordum. Ayrıldık babamla. 8.00 vapuruna yetişmek lazım. Sonra saat tam 9.00'da Haydarpaşa Garı'ndan kalkacak olan Toros Ekspresi'ne. Adana'ya gitmek için." Adana ah Adana!

Abidin'i sürgüne göndermiştik Haydarpaşa Garı'ndan. Bu kez Abidin'e gelin gidiyor Haydarpaşa Garı'ndan. Merdivenler üstünde yine güneş var. Güzel bir ağustos günü başlıyor İstanbul'da. Martılar çığlık çığlığa. Yorgunluk yok. Ama yine bir "telaş" yoldaş. Ne bit korkusu, ne sıkıyönetim, ne başka bir şey Güzin'i Adana yolculuğundan alıkoyabildi. Ver elini Adana. Ver elini. İyi de İstanbul'dan Adana'ya nasıl gidiliyordu o zamanlar? Güzin anlatıyor:

> "Birinci mevki yataklı vagonda. Haydarpaşa Garı'nda yolcu etmeye gelen epeyce insan var. En başta annem, Racia Teyzem, annemin ablası yani eşi Ragıp enişte, Sulh Mahkemesi hâkimi, en tutucu çevrenin adamı güya. Ama babamın Abidin'le evlenmeme karşı olduğunu bilerek bütün ailem yolcu etmeye geldi. Bu çok kibarca bir davranıştı. Böylece bütün ailem Abidin'le evlenmeme destek veren annemden yana tavır takındığı havasını sergiliyordu. Çok hoştu bu tavır, bu davranış. Amcam oğlu Naim ile eşi Fatma'yı da unutmamalıyım. Fatma çok hoş bir kadın, çok hoş, genç, güzel, konuşkan, cana yakın, çok neşeli, açık, rahat bir kadın. Babam çok severdi Fatma'yı. Naim'e gelince o hiç unutulamaz. Babam onu kendi oğlu gibi severdi. Ona karşı babam gerçek bir baba sevgisi gösterirdi. Fatma, Sadiye Hanımın kızı, ünlü ve zengin bir aileden. Annesinin sevgilisi var: İsmail Müştak Bey. Ünlü gazeteci. Atatürk'ün çevresinden.
>
> İşte bütün bu insanlar Haydarpaşa Garı'nda beni yolcu ediyorlar. Sabahın 9. 00'unda. Hepsinin ellerinde birçok hediye. Ben evlenmeye gidiyorum diye herkes evlilik hediyesini de almış getirmiş. O sırada yataklı vagondaki kompartımanımın yanındaki kompartımanda Kıbrıslı Şevket peyda oldu. O da yolcu. O kompartımanının penceresinden bakıyor ve beni yolcu etmeye gelen bütün bu insanları görüyor. Kıbrıslı Şevket de çok tanınmış bir adam. Prenses Hürriyet'in sevgilisi ayrıca. Beni yolcu edenlerin hepsini tanıyor. Fatma ile çok canciğer ahbaplar örneğin. Aynı çevrenin hani nasıl

demeli, yüksek sosyetenin insanları. İkisi de Nişantaşı'ndan. Şevket Bey bizim eve gelir giderdi. Annemi iyi tanıyor. Bakıyor penceresinden ve bütün bu insanların benim için gelmiş olduklarını görüyor. Neyse, gelenlerle vedalaştıktan sonra trene bindim. Tren yola çıkmak üzere. Ben tifüsten, bit hastalığından feci biçimde korkuyorum: Nasıl korkmayayım? O sırada İstanbul'da, Adana'da her yerde salgın hastalık bu. Adana'da örneğin tifüsten bin kişi yatıyor. Bu nedenle trene biner binmez ilk iş pencereyi sıkıca kapayıp bütün kompartımanı baştan aşağıya bir güzel dezenfekte ediyorum. Özel, kâfurulu bir ilaçla. Zaten bu bulaşıcı hastalık korkusundan birinci mevkii yataklı almışım. Bırakın ikinci mevkii, yataklının ikinci mevkisine bile razı olmadım. İlaçlama işi bitince kapıyı da kapatıp koridora çıktım. Özel, kâfurulu ilacın bütün mikropları mahvetmesini bekleyeceğim (katıla katıla gülüyoruz).

O sırada Kıbrıslı Şevket Bey yanıma geldi.

– Kuzum sizi mi yolcu etmeye geldiler? diye sordu.

– Evet dedim. Ama evlenmek için Adana'ya Abidin'e gidiyorum demek istemiyorum. Ve onlar beni evlenmeye gidiyorum diye yolcu etmeye geldiler de demek istemiyorum. Çocukluk tabii. Ama böyle bir yanıt verirsem, 'Kuzum kimle evleneceksiniz veya kimle evleniyorsunuz?' diye yeni bir soru sorup işi uzatması olasılığı da var. Benim de yanıt vermek için canım çıkacak. Ama bin bir tane hediye de var, öyle bir yanıt vermeliyim ki inandırıcı olsun ve iş de fazla uzamasın.

– Çok yakın bir akrabamız evleniyor, ona gidiyorum diyorum. Ne yanıt ama! Evlere şenlik! Şevket Bey teyzelerin, Fatmalarm ve diğerlerinin hediyeleri orada verdiklerini gördü ve pek çok paket de var. Bense ona 'Evlenecek yakın arkadaşımıza bu hediyeleri benim götürmem uygun görüldü' filan diyorum. Şevket Bey kibar insan. İnandı. Veya inanmış göründü, yani işi fazla kurcalamadı. Daha sonra gerçeği öğrenince epey gülmüş. Trende son derece nazik davrandı. Sohbet ettik. Sonra 'Yemeği birlikte yiyelim' dedi. Yemeği birlikte yedik. O benden de titiz bir insan. Eldivenle yemek yiyordu

örneğin. Kendisine anlattım. İşte kompartımana giremem dedim, çünkü ilaç sıktım filan. İzmit'e dek böyle geçti yolculuk.

Şevket Bey Mısır'a gidiyordu. O Adana'dan sonra yoluna devam etti. Bağdat'a filan. Prenses Hürriyet'e gidiyordu. Dehşet adamdı. Daha önce Füreya'nın (sonranın ünlü seramikçisi) sevgilisiydi. O da çok hoş bir kadındı. Adana'ya kadar yolculuk iki gün bir gece sürdü."

Adana'ya varınca Abidin'le Ahmet karşıladılar. Ev tutulmuş, İstasyon Caddesi'ndeki ev. Adana'daki ilk evimiz. Oraya gidiyoruz. Yanılmıyorsam faytonla gittik eve kadar. Hani Yılmaz Güney'in *Umut*'taki faytonu gibi bir fayton. Perişan ve bit içinde. Atlar felaket cılız, bir deri bir kemik. O günlerde bitlerden çok korkuyorduk. Herkeste ama özellikle bende bir bit korkusu vardı ki inanılmaz" (Gülüyor Güzin).

Bu Aşk Değilse, Nedir Aşk?

Güzin'le 22 Şubat 2005'te, Adana'ya gidişini, Abidin'le evlenmesini ve gelişmeleri konuşurken bana aynen şunları anlattı:

"Âşık olunca insanın gözü dönüyor. Gözü görmüyor herhalde. Benim kadar titiz biri ahçılı mahçılı, hizmetçisi olan, içtiği su bile ayrı kaynaktan verilen biri, nasıl kalkıp Adana'ya, o günün Adana'sına gider? Babamın evinde ayrı su küpüm var kardeşim, onların küpünden su içmem. Onlar Hamidiye suyu içiyorlar basbayağı, benim suyum ise 'çok özel' böyle sepet içinde 'binlik' şişelerde getiriliyor. Ayrı su küpüm, ayrı maşrapam var. Böyle bir mahlukum. Bütün bunları bir yana itiyorum; bit yuvası, tifüs, sıtma, dizanteri ve bin bir türlü salgın hastalığın cirit attığı Adana'ya gidiyorum. Ve sıtma. Sıtma ki akıllar almaz. Üç yıl boyunca her gün ama istisnasız her gün kinin aldım. Yapmadığım çılgınlık kalmadı. Bu, aşktan başka nedir?"

Evet, bu aşktır. Ve âşık olanın yapmayacağı da yoktur. Ferhat ile Şirin'i, Leyla ile Mecnun'u, Kerem ile Aslı'yı tanık olarak çağırmaya ge-

rek var mı? Güzin Abidin'e şimdi kimsenin aklının alamayacağı derecede âşıktır, hayrandır.

Güzin İstanbul'un en iyi fakültelerinden birindeki öğretim üyeliğini, yedi odası ve 11 metrelik koridoru olan baba evini elinin tersiyle itti ve Abidin'in yaşam serüvenine katıldı. Dertleri, sorunları, baskıları, ölüm tehditlerini, hatta öldürülme tehlikelerini, acıları, zorlukları paylaşan eş. Abidin'in yaşam ve yol arkadaşı.

Adana'da Beton Direkler Üstünde

Güzin'i karşılayan Abidin ve Ahmet, onu Abidin'in evlenince yerleşilmek üzere yeni tuttuğu eve götürdü. Ev İstasyon Caddesi'nde, yani istasyona yakın. "Almanya Konsolosluğu caddenin üstünde, onun tam karşısından aşağıya doğru hafif bir toprak yol iner, bizim ev oradaydı. Çalı, çimen, ot, diken fışkıran viraneyle tarla arası ve telle veya teneke bir duvarla çevrili bir arsanın ortasında. Arsa diyorum ama tam bir virane, güya bahçe yapılacak. Koca bir olimpiyat sahası gibi ama bakımsız. Bahçe değil virane. Oldukça ıssız bir yer. Komşumuz yok. İstasyona çok yakın ama komşumuz yok. Ev bakımsız bir bahçe içinde ama ultra modern. Avrupai bir ev. Belki Hollanda veya İsviçre'de filan benzerleri vardır. Deniz, nehir veya göl kenarında filan görkemli evler olur ya, onlar gibi. Ben, görür görmez bayıldım. Çok şık bir ev. Beyaza boyalı ev, betonarme direkler üstünde yükseliyor. Yan taraftaki bir merdivenle üst kata çıkılıyor. Üst katta biri büyük iki oda var. Bir de balkon. Ahşap yapı. Bayıldım eve. Ferah filan. Küçük oda yatak odamız olacak. Büyük odayı ise oturma odası, Abidin'in çalışma mekânı ve salon olarak kullanacağız. Altta bir taş oda var. Taş bir oda yani, orası mutfak. Öyle bir oda ki kapısı var ama penceresi yok. Bu nedenle ismi taş oda ya. Kör oda desem daha yerinde olacak. Penceresi yok, mutfak borusu da yok. O zaman Adana sıcağında içeride yemek yapmak mümkün değil. Müthiş bir sıcak bastırıyor ki akıllar almaz. Bu nedenle yemekleri dışarıda maltızda yapıyorum. İskemleye oturur, tava mava yapardım, işte patates kızartırdım. Orhan Kemal bizi ziyarete ilk geldiğinde orada, bahçede iskemleye oturmuş maltızda yemek yapıyordum. Maltızda yemek yapınca elbette bir de kömür almak işi var. Kömürü alacaksınız, bir fayton bulacaksınız, bit

Ekim 1943, Adana. "Birinci Ev"de. Yeni evli Güzin Adana sıcağında sütunların gölgesinde maltızda yemek hazırlıyor.
M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

korkusu sonucu bin bir tedbirle faytona binecek ve kömürü eve kadar taşıyacaksınız. Adana bu!"

Abidin, "Adana'daki küçük evimiz" dediği bu "dünya evi"ne bir de isim takmış, evlere şenlik: "Kutu Saray." Adana'daki birinci evin fotoğrafının arkasına elle yazıvermiş Abidin: Unutulmasın diye. Bu kadar da değil:

Abidin'in eğlenmek için çizdiği bir karikatür var. Buna kroki-katür demek daha yerinde olacak. Veya Güzin'in bir kelime oyunuyla yarattığı sözcükle harikatür. Abidin direkler üstünde yükselen eve İstasyon Cadde-

si'nden bakarak çizmiş. Evin sağında garın su deposu görülüyor. Güneş gülümsüyor. Başka ne yapacak Adana'da? Çatının üstünde bir kalp/gönül. Oku yemiş ortasından. Aşktan söz etmiyor muyduk biraz önce, işte aşk. Ok bir mi iki mi? Harikatür-krokiye yakından bir kez daha bakmalı. Sonra pırıl pırıl güneşin ışıkları altında eriyen taş oda. Yani mutfak. Evin ikinci katında solda balkon çok iyi görülüyor. İki pencere çizmiş Abidin. Güzin'e bakarsanız bunu "şirinlik olsun diye yaptı." Pencerelerinden birine A diğerine G harflerini kondurmuş. Abidin bu. Oysa Güzin'in yalancısıyım, bu cepheden bakınca, evde iki değil bir pencere vardı. İnanmayan evin yine bu cepheden alınmış fotosuna bakabilir. (*A'dan Z'ye Abidin Dino*, s. 116). Fotoğrafa iyi bakınca belli oluyor. Balkon dediğimiz aslında koskocaman bir teras. Yan gelip yatılacak cinsten. Ya da oturup veya ayakta resim çizilecek.

Bir dakika canım evde çok vakit geçirdik. Hemen çıkmak gerekiyor. Evlilik başvurusu için Belediye'ye kadar gitmek lazım. Abidin'in gazeteye uğraması da şart. Sonra Adana'yı dolanmak da...

"Okaliptüs kokusu, baharat, kebap, at fışkısı, hepsi karışıp insanın burun direğine Çukurova'yı haber veriyor."

Abidin'dir bunu yazan. Güzin ise bakın İstasyon Caddesi'ni nasıl betimliyor *Gel Zaman Git Zaman*'da (s. 96-97):

> "Adana Garı'nı kentin merkezine bağlayan caddenin üstünde, 1943 yılında henüz fazla yapı yok. Halkevi binası ve bahçesinden başka, sağlı sollu ama tek tük köşk, konak ya da villa iddiasında yeni yapılar ve önlerinde, bahçe içine oturtulmuş, kiminde bir, kiminde ötekine nispet olsun diye iki, aslana benzeyen yontular...Bu konutlar, o yılların sivrilmiş, 'Hacı ağalarının' kâşaneleri. Rivayet edilir ki; bu beton konakların iç döşemesi ve mobilyaları, birbirleriyle yarışırcasına, saray eşyası niyetine, altın pahasına getirtilmiştir...Yaldızlı, atlaslı koltuklar, aynalı, oyma sütunlu, kuşlu, çiçekli, melekli, boyanmış, cilalanmış konsollar dillere destan...
>
> Adana istasyonundan kentin merkezine giden caddede göze batan köşk ve villa bozuntularından başka, Orta Anadolu'dan gelen yorganlı ırgatlar patır patır dökülüyor kaldırımlara...Kinin yok, ateb-

Abidin'in çizdiği desende Adanada'ki birinci ev. Çatıda kalp. Güneş güleç. Soldaki pencerede A (Abidin), yanındakinde G (Güzin). Balkon tamam. Sütunlar sağlam. Eksik bir şey var mı?
M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

rin karaborsada... Atebrini ele geçirip yutanlar kanarya sarısı suratlarla dolaşıyorlar. Ama bu da bir fiyaka nedeni olmuş. 'Baksana basmış paraları, yutmuş atebrini...' deniyor sarı benizli kişiler için. Gölgede 44 derece... Sağda solda, konuda komşuda, tiril tiril titre-

yenler dolu. Beden sıtmasız bile olsa, gece gündüz, haftalarca şırıl şırıl ter içinde insan. Sular musluktan sıcak akıyor, boğucu sıcak havada gözlere bile sızan ter yüzünden gerçeküstü bir bunalım yaşanıyor. Öğleden sonra, bomboş bırakılmış caddeden, aheste beste, boydan boya ve çaprazlama bir öküz geçiyor; alıyor başını, azametle Taş Köprü'ye doğru gidiyor."

Eylül 1943: Adana'da Evlenmek

Belediye'de işlemler gelir gelmez yapıldı, yoluna konuldu. Evlilik ilanı "askıda kaldı." Ve bir ay kadar sonra Abidin ile Güzin evlendi. Güzin yirmili yaşlarında Abidin ise otuz yaşını idrak edeli birkaç ay oluyor. Güzin'in nüfus cüzdanında doğum tarihi 1910 olarak yazılı. Buna göre otuz üç yaşında. Ama Güzin Abidin'den "üç yaş küçük" olduğunu söylüyor: O zaman 1916 doğumlu olması gerekiyor.

Nikâh işlemleri Adana Belediyesi'nde yapıldı.

Güzin'in bana anlattığına göre, "nikâh tanığı *Türk Sözü* gazetesinin 'ikinci adamı' Nevzat Güven. Abidin'in tanığı ise Romanya kökenli bir Türk. *Türk Sözü*'nde gazeteci. Abidin'in İstanbul'dan ahbabı. İstanbul'dan Adana'ya o sırada birlikte yaşadığı kadınla (gazeteci dünyasında kadın-erkek ilişkileri rahat o günlerde) gelen bu gazeteci, Adana'nın sıcağına dayanamayarak bir süre sonra Adana'yı temelli terk etti. Aslında Abidin onun yerine işe alınmıştı. Abidin O oradayken bile işleri fiilen yürütüyordu. Ama O kesinkes İstanbul'a dönünce Abidin'in gazetedeki işi daha da arttı."

Güzin'in ismini anımsayamadığı bu gazeteci Cavit Yamaç'tır. Romanya'dan Türkiye'ye göçmüş bir ailenin üyelerinden biridir. Daha önce İstanbul'da gazetecilik yapıyor. Bu arada Abidin'in yayınlanmasında önemli rol oynadığı S. E. S.'te kimi makaleler yayınlıyor: Örneğin 4. Sayısındaki "Gölge Çiftliği" başlıklı makalesi: O yılların ünlü kıraathanesi "Küllük" üzerine. Cavit Yamaç İstanbul'a yeniden döndükten sonra *Vatan* gazetesinde çalışıyor. 1950'de Nâzım Hikmet'in açlık grevleri günlerinde ozanın özgürlüğüne kavuşması için imza vermek cesaretini gösteren ender gazetecilerden biri oluyor...Kardeşi Ziya Yamaç ise Ankara'da AA'da Fransızca çevirmenliği ve gazetecilikle geçiniyor. Ziya Yamaç, 1948'de

Fahri Erdinç ve Tuğrul Deliorman ile Bulgaristan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne sığınacaktır...

Abidin evliliği şöyle anımsıyor: "Evliliğimiz dehşet oldu. Bi kere iki şahidimiz vardı. Biri Nevzat Güven, öbürü Naci Kum. Naci Kum hem müze müdürü hem de Alevi dedesi. O Güzin'in şahidi. Benim şahidim Nevzat Güven ise Nasreddin Hoca hikayelerini en güzel anlatan insan. Olağanüstü bir biçimde anlatırdı. *Türk Sözü* gazetesinin sahiplerinden biri."

Tanıklar konusunda iki anlatım arasında fark var. Bunu ancak evlilik cüzdanına bakarak çözebiliriz. Bu arada Abidin'in Nevzat Güven hakkındaki değerlendirmesinin daha önce aktardığım Güzin'inkinden değişik olduğunu da saptayabiliyoruz. Eh her gün ve her gece aynı gazetede yıllarca çalışırsanız ortak kimi şeyler oluşuyor, insanlar birbirlerini daha iyi tanıyabiliyorlar demek.

Abidin ve Güzin öteden beri evlilik tarihi olarak 23 Eylül 1943'ten söz ettiler. Yazdılar. Evlilik yıldönümlerini 23 Eylülde kutladılar. Oysa o gün, evlendikleri gün, Adana Belediyesi'nde Güzin'in nüfus cüzdanına bir not düşüldü. Aynen şunlar yazılı: "Sarıyer Yeniköy 153. Hanede mukim Celal Abidin Dino ile 22 Eylül 1943'te evlenmiştir."

Kim yanılıyor? Nüfus cüzdanı mı? Bizimkiler mi? Nüfus memuru veya nikâh dairesinin sorumlusu yanılmış olabilir. Bunlar çok önemli değil, geçelim. Önemli olan hemen sonrası. Söz Güzin'de:

"Nikâh dairesinden çıktık. Gölgede 44 derece sıcak. Adana kavruluyor. Felaket bir sıcak. Ben de kalkmış çorap giymişim, evleniyoruz ya. Olacak şey değil ama olmuş bir kere. Elbisem filan da fena değil. İyi hoş ta sıcakta fena halde terliyoruz. Neyse nikâh dairesinden, belediyeden çıktık ve hemen şipşak fotoğraf çeken birine rastladık. Hani askerler askerlik hatırası olarak el ele tutuşup fotoğraf çektirir ya biz de hemen öyle bir fotoğraf çektirdik. Bu fotoğraftan 15-20 adet bastırdık. Ve bunları çok yakın eş, dost, arkadaş ve akrabaya evlenme davetiyesi/hatırası olarak gönderdik. Komik bir şeydi aynı zamanda. İşte şenlik olsun diye gönderdik. Annem bunun üzerine helva yapıp dağıtıyor etrafa. Babam... Babam defterine bakın şunu yazmış: 'Mektup geldi Güzin'den. Çok mutlu. Belki ben aldanmışım.' Ya-

ni evliliğime karşı olmaktan üzgün. Bu notu daha sonra Abidin'e gösterdim. Abidin çok sevindi çok. O defter hâlâ bende. İki buçuk sayfa kadar, güzel bir anı olarak saklıyorum."

O gün Adana sıcağında çekilen bu fotoğraf karşımda. Güzin Abidin'e bakıyor gülerek. Güzin'i böylesine gülerken görmek son derece ender bir şeydir. Onun için iyi bakmalı. Yaklaşın canım, biraz daha yaklaşın. Evet, Güzin mutlu. Abidin de. İnce bıyık biraz daha uzamış. Ceket yerinde. Kravatı bile var. El ele tutuşmuşlar. Güzin'in sol elinde bir demet çiçek. Birer ayak öbüründen biraz öne doğru. Simetrik bir duruş. "Adana Hatırası" diye buna denir işte: Ama o da ne? Sağda bir pırpır uçak, yoksa tayyare mi demeli? Bir bayrak. Ama ay yıldızı "kanuna uygun" değil. Hiç değil. Neyse ki 1943'teyiz. Bir bina. Belediye binası olmasın? Önde bir küçük havuz, fıskiyesiyle? Yoksa çiçekler mi onlar? Ve kaldırım taşları. Sokak fotoğrafçısında olduğumuzu ele veren deliller. Deliler değil.

Abidin'in hınzırlığı tutmuş ve kalkmış bu fotonun bir de karikatürünü/harikatürünü çizmiş. Pes! Güzin bunu bana 24 Aralık 2004'te gösterdi: "Geçen gün bir şeyler karıştırırken buldum" dedi. Orijinalini henüz bulamadık. Abidin'in "Bir evlenme" altyazısı iyi okunuyor. Çok iyi olmayan bir fotokopisinden gördüklerim: Fotoğraftakilerin çizimi, ama fazlası da var. Abidin sokak fotoğrafçısını da kondurmuş sol kenara. Adamın başı makinenin "körüğü" içinde kayıp. Abidin'in pırpırı solda. Yoksa bir kuş mu? Ve bir kuş daha. Bırakalım bu harikatürü, fotoğrafa bakalım yeniden. Evet, bir sokak fotoğrafçısında çekilen Adana evlilik hatırası vardır artık. Ve bu solmayan bir fotodur. O kadar ki, Eylül 1993'te, Abidin'le Güzin evliliklerinin 50. yılını, dile kolay, 50. yılını evet, kutladılar. Paris'te. La Coupole'da. O gün çekilen bir dizi fotoğraf vardır: La Coupole'da, oradan çıkıldıktan sonra. Kaldırımda. Fotoğrafları çeken o gün o anı Abidin ve Güzin ile o güzelim mekânda kutlayan Selçuk Demirel ve aile bireyleridir: Eşi, çocuğu. Ve bu dizi fotoğrafları Selçuk Demirel'in *Özel Koleksiyonu'nda* seyreylemek mümkündür. O gün kaldırımda çekilen fotoğrafa bakınız lütfen: Abidin'in elinde bir demet çiçek. Her zaman bir demet çiçek hayat. Abidin tebessümle Güzin'e bakıyor. Güzin biraz tedirgin objektife bakıyor.

"İnsan Ömrü Kadınsız Olur mu?"

Abidin bir yerde bu soruyu soruyor ve yanıtını veriyor: "Olmaz. İnsan ömrü kadınsız olmaz! "

İki âşık evlendiler. Ve akşam yemeğini Adana'da Abidin'in "Nehir Kenarı Lokantamız" dediği Taş Köprü'ye yakın ve Seyhan Nehri kenarındaki mekânda yediler: Abidin, Güzin, nikâh tanıkları ve tanıkların eşleri.

Güzin "Düğün 'diner'mizde tek konuklarımız tanıklarımız ve eşleriydiler. Yemekten sonra bizi evimize kadar götürdüler. İşte böyle oldu düğün gecemiz."

Güzin bana birkaç kez aynen şunları söyledi Abidin'le evlenmesi konusunda: "Türk polisine teşekkür borçluyum. Çünkü Abidin sürgüne gönderilmeseydi, ben, onunla evlenemezdim. Çünkü İstanbul'da birçok üniversiteli genç ve çok güzel bayan Abidin'in etrafında fır dönüyorlardı (Gülüyoruz). Aslında şöyle demek te mümkün: Polis evlenmemizi zorunlu hale getirdi, yoksa İstanbul'da evlenmeden çok iyi yaşıyorduk birlikte. Ama bu birliktelik daha ne kadar dayanabilirdi İstanbul'un genç ve güzel bayanlarının o aralıksız hücumlarına? "

8 Ekim 1943'te Güzin Dikel-Dino Seyhan (O zamanlar Adana ili bu isimle anılıyordu) Nüfus İdaresine kayıt yaptırdı ve böylece bütün resmi işlemleriyle "Adanalı" oldu. Çiftçibaşı Şahin bu merasimleri filan beklememişti: Güzin Adana'ya gelir gelmez birdenbire zuhur etmiş, İstanbul'dan "gelin geldi" diyerek bir koyun, bir kaz ve de bir hindi ile tenekeler dolusu yağları takdim etmişti. Çiftçibaşı Şahin deyip geçmemeli, koskoca "Agba Çiftliği"nin kâhyası. İstanbul'da veya daha uzaklardaki bazıları için Adana'da yaşamak bile bir "uzaklık" duygusu, yaşasalar bile "sahipler" adına her şeyi çekip çeviren adam. Koskoca Abidin Paşa otlakiyesi, veresesi, şusu busu ondan sorulur. Bilhassa ondan.

Bir rastlantı olmalı. Abidin'in çok iyi tanıdığı, çok sevdiği ve yakın akrabası, daha önce birkaç kez sözünü ettiğimiz karikatürist ve işadamı Sedat Nuri İleri; kimi kaynaklara göre 21, kimine göre 22 Eylül 1943'te Fransa'da vefat etti. O günlerde haberler bugünkü gibi hemen ulaş(a)mıyordu. Dolayısıyla Abidin ve Güzin'in kara haberi daha sonra aldıklarını tahmin ediyorum. Güzin bu olayı hiç hatırlamadığını söyledi. Ama bugün unutulmuş bile olsa,

o günlerde bu kara haberin Abidin'lerde mutlaka bir üzüntü havası yarattığından emin olabiliriz. Abidin'in, Arif'in ve Ahmet Dino'nun çocukluk ve ilk gençlik arkadaşı. Hele Arif'in: Birlikte az mı karikatür çizdiler.

4 Kasım 1943 tarihli *Yeni Adam* dergisinde Sedat Nuri'nin ağabeyi, Abidin'in büyük halası oğlu ve eniştesi, yani Leyla Abla'nın eşi, Rasih Nuri'nin babası Suphi Nuri İleri, kardeşini anlatan bir yazı yayınladı (Tuna Baltacıoğlu'nun kitabında, s. 59-60).

Tuna Baltacıoğlu kitabında Arif Dino'nun Sedat Nuri'yi anlatmasını da aktarıyor. Bunun birkaç satırını alıyorum: "Avrupa gezilerinde sergilerde göz bilgisini, kitaplarla da fikir bilgisini kuvvetlendirmiştir. Diyebiliriz ki artistlerimiz arasında sanat bilgisi en kuvvetli olanlardan biri de odur. Sedat Nuri'nin sanatçı yapısına gelince, her şeyden önce dehşetli bir gözdür. Renk konusunda, Cezanne'ı çok sevdiği halde, diyebiliriz ki, deseni renginden üstündür... Sedat'ın bu kroki yeteneği açıklayıcı çizime ve resimli röportaja girer. İyi bir çizgici olmak tüm büyük ressamların imrendikleri bir şeydir" (A. g. k., s. 58-59).

61 yaşında vefat eden kardeşi için Suphi Nuri İleri'nin makalesinden şu satırları da aktarmak isterim: "Dostu çoktu, düşmanı yoktu. Zekâsı ve etkinlikleri sınırları aşardı. Örneğin Paris'te oturduğu halde, Amerika'nın koyunlarını Almanya'ya, Almanya'nın kerestelerini Amerika'ya satardı. Bu savaşta (İkinci Dünya Savaşında. MŞG), Fransa'nın Batı kıyılarında batan gemilerin demir kısımlarını denizden kurtarmak için Paris'te bir dalgıç şirketi kurarak para kazanmanın yolunu bile bulmuştu" (A.g.k., s. 61).

"Öyle İri Kesilmez Patates! "

Direkler üstündeki evde artık evli iki genç yaşıyor: Yeni evli genç çift. Güzin bazen şezlong türü bir koltuğa uzanıyor, dinleniyor gölgede. Arkasında bahçeleşmeyi bekleyen, bahçeleşmek için biraz ilgi ve özen isteyen o virane ve Abidin'in deyişiyle "o deli bitkiler." Ekim 1943'teyiz. Ve Güzin böylesi bir gün çektirdiği (Abidin olmasın çeken?) çok hoş bir fotoğrafını babasına gönderiyor. Arkasında sadece "Babama" yazılı olarak.

"Adana'da yemekleri ben yapıyordum hep" diyor Güzin. Evin mutfak görevini üstlenen taş odanın hemen önündeki açık alanda betonarme

direkler arasında, ama dikkat bilhassa gölgede, maltızda yapılıyor yemekler. Fotoğrafta çok açık olarak görebiliyoruz: Gencecik Güzin, tenceresindeki yemeğini hazırlıyor, maltızın kapısı açık, kömür küreği hemen önünde. İşiyle uğraşan bir ev kadını. Güzin'in kimi yemekleri çok iyi yaptığı biliniyor. Nohutlu pilav örneğin. Fikret Muallâ'nın 1950'lerin sonundaki kimi mektubunda sözünü ettiği gibi, "yoğurtlu patlıcan tava" ve hele yanında "sarımsaklı yoğurdu" da olursa... Baba evinde elini sıcak sudan soğuk suya sokmayan, hizmetçilerin birçok işi yaptığı bir mekândan çıkıp gelen Güzin için bir evi bizzat yönetmek, yürütmek ilk günler herhalde zor oldu. Zaman içinde O da birçok şeyi yaparak öğrendi.

Güzin, "Yemek işi benim için zor olmadı" deyip açıklıyor: "Çünkü galiba insiyaki bir benimseme durumu yaşadım. İstanbul'da baba evinde mutfakta yemek işlerini yapan bir kadın vardı, ama ben de uğrardım mutfağa: Çünkü ayrı su küpüm ve maşrapam var ya en azından su içmek için. Yemekleri o kadın pişirirdi ama biz de ilgilenirdik. Bizde yemek önemliydi. Babam gourmet idi, iyi yemek yemeyi severdi. O da yemek işiyle ilgilenirdi. İyi şeyler alıp gönderirdi vb. Bütün bunların tesiri oluyor doğal biçimde. Bende yemek konusunda böyle bir yetenek vardı anlaşılan. Bakarak, görerek öğrendiğim, edindiğim. Yaradılıştan neredeyse. Adana'da bunun yararını gördüm. Ama hemen öyle dehşet yemekler yapamıyorum elbette. Hatta oldum olası 'takılmayı' şaka yapmayı çok seven Arif fırsatı yakalayınca bana mutfak konusunda ders bile vermeye kalkıyordu: Örneğin, patates kızartması için patatesleri hazırlıyorum, Arif müdahale ederdi: 'Öyle iri kesilmez patates' diye! "

Şunu da vurgulamak lazım mutlaka: Adana'nın o akıl almaz sıcağında maltız karşısında yemek yapmak da öyle çok zevkli bir iş değil. Nitekim Güzin'in yemek yaparken çekilen fotoğrafına bakınız, hiç memnun değil; sanki uykusundan yeni uyandırılmış, yemek yapsın diye!

Antakyalı Cesur Kadın Öğretmen: Meziyet Barutçu

Adana'nın elbette tadına doyum olmaz kebapları var. Muhallebileri de. Abidin "Kebap ve turunç beni şişmanlatıyor" diyebilir ama tadına bakmadan da olmaz. Hele su muhallebisi: Ağzınıza layık. Sabah yenen böreklerini de unutmamalı. Portakal ve mandalinler dehşet.

Abidin ne yazıyor bakalım: "Mandalinler çok nefis. Bir de su muhallebisi." Güzin ekliyor: "Adana'da çok paramız yoktu ama düzenli yemek yerdik. Adana'da dehşet muhallebiciler vardı o günlerde. Zaman zaman öğretmen arkadaşım Nezihe ile giderdik ve o güzelim muhallebiden yerdik. Abidin'le de gittiğimiz olurdu."

Güzin'in burada ve *Gel Zaman Git Zaman'* da bazen "Zehra" bazen "Nezihe" ismini takarak andığı, "öğretmen arkadaşı," değerli dostum yazar ve araştırmacı Arif Okay'ın yardımlarıyla yaptığım araştırmalara göre, Meziyet Barutçu'dur. Antakyalı olması vesilesiyle Arif Okay'ın yakından tanıdığı Meziyet Hanım ile gerçekleştirdiği söyleşide, Meziyet Barutçu Adana ve Ankara'da öğretmenken, Güzin ve Abidin Dino'yu çok iyi tanıdığını, onlarla Adana'da ve daha sonra Ankara'da arkadaşlığını sürdürdüğünü, evlerine gidip geldiğini ve nihayet birlikte çekilmiş fotoğraflarının bulunduğunu anlattı. Elbette bunlar çok önemli bilgiler ve veriler. Güzin'e Meziyet Hanım'dan, İstanbul'da yaşadığından söz ettiğimde, Güzin ismini ve kendisini hatırladı ve sonra şunları konuştuk:

GD: Meziyet Hanım Adana'da küçük kardeşiyle yaşıyordu. Meziyet komünist değildi. Fakat çok cesurdu. Ve çok sevimliydi. Ancak ne yazık ki cesaret konusunda tekti. Başka kadın öğretmenler benimle ve/veya Abidin'le selamlaşmaktan bile kaçınırken Meziyet sürekli yanımdaydı. Meziyet, İstanbul Edebiyat Fakültesinde bir hafta öğrencim bile olmuş, düşünebiliyor musunuz? Sonra beni Adana'da buldu. Hatta 1991 yazında, yıllar sonra, İstanbul'a döndüğümüzü gazetelerden öğrenince geldi beni buldu, görüştük. Her zamanki gibi sevimli ve hoştu.

MŞG: Küçük kardeşinin ismi Suavi Barutçu. Hani kitabınızda anlatıyorsunuz ya, bir ara Adana'da ortadan kaybolan çocuk. Hani bir trene atlayıp İstanbul'a kadar giden ve birkaç gün sonra Adana'ya dönen çocuk.

GD: Suavi ismini hiç hatırlamıyorum. Aklımda sanki Haluk gibi kalmış küçük kardeşinin ismi.

MŞG: İstanbul'da yaşayan dostum Arif Okay, Suavi Barutçu ile konuştu ve O bu "firar" olayını doğruladı. Demek ki Suavi Barutçu...

GD: Hiç bilemiyorum. Hiç hatırlamıyorum bu ismi.

MŞG: Daha çarpıcı olan şu: Suavi Barutçu'nun komünist olması. Ve 1951'de TKP'ye yönelik o tutuklama furyasında onun da tutuklanması. Suavi Barutçu'nun komünistliği benimsemesinde Abidin'in veya Abidin'le birlikte Adana'da Arif'in etrafında toplanan o sevimli genç topluluğun etkisi oldu mu?

GD: Hiç bilemem.

Özgür Orhan Kemal

Bir gün o bilinen noktasında Güzin maltızda yemek yaparken Orhan Kemal çıkageldi. Güzin'in bana değişik tarihlerde anlattığına göre, şöyle: "Orhan Kemal bize uğrayacağını bildirdi. Geleceğinden haberimiz vardı. Geldiğinde ben dışarıda, maltızda yemek pişiriyordum. Oturmuşum. Orhan Kemal geldi, 'Merhaba' dedi. Onun sesini duyan Abidin üst kattan aşağıya doğru şöyle bir eğildi ve 'İşte Orhan Kemal' diyerek tanıtma işini yaptı. (Abidin, Orhan Kemal'i büyük olasılıkla Nâzım Hikmet'i Bursa Hapishanesinde ziyareti sırasında tanıdı. MŞG. Bu savımı Güzin ne doğruladı ne yanlışladı.) Orhan Kemal de bir sandalye aldı, oturdu. Konuşmaya başladık. Nâzım'dan epey söz etti. Nâzım'ın yeni şiirlerini ezberinden okudu. O sırada yemek kokusu sardı etrafı, ben bunun üzerine kusura bakmayın, fena kokuyor değil mi deyince onun cevabı çok hoştu: 'Ooo, dedi, hapishanede biz bu kokulara hasret kaldık, bırakın koksun ne olur.' Hapishaneden yeni çıkmıştı. Bu ziyaretinden sonra sık sık görüştük. O şehir içinde ailesiyle oturuyordu. Eşi Nuriye Hanım pek öyle dışarı çıkan bir hanım değildi. O nedenle ailece fazla göremedik. Ama Orhan Kemal'i görüyorduk. Şunu da eklemek lazım, Adana'da pek kimse bizi ziyarete cesaret etmezdi. Biz de başkalarına bir zarar gelebilir korkusuyla hiç kimseyi ziyarete gitmezdik."

Orhan Kemal, Bursa Hapishanesinden 26 Eylül 1943'te çıktı. "Beş seneyi doldurup." Bir gün sonra Adana'daydı. (Orhan Kemal, *Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl* başlıklı kitabında, sayfa 108'de 27 Eylül, sayfa 120'de 26 Eylül 1943 tarihini veriyor, özgürlüğe kavuştuğu gün için. Başka kaynaklarda 24 Eylül tarihini verenler de var: Örneğin *A'dan Z'ye Nâzım Hikmet'te*, s. 359.)

Her neyse Eylül sonunda Abidin ve Güzin'i ziyaret ettiğini çıkarsayabiliriz. Abidin o günlerin Orhan Kemal'ini bakın nasıl anlatıyor: "Bir de

Orhan Kemal *Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl* kitabını yayınlayınca Güzin ve Abidin'e ithaf eder ve "Güzin ve Abidin Dino'lara her zamanki sevgilerimizle 2 Haz. 965, Ev halkı adına, Orhan Kemal" diye yazar ve imzalar. Abidin için özel bir not düşer sonra: "Abidin Dino, Ben bu kitabı Adana'da senin işaretinle hazırlamıştım. Kısmet bugüne imiş O. K."

filinta gibi acı bir delikanlı daha katılmıştı çevremize, Bursa Hapishanesi tornasından çıkan Orhan Kemal. Böylece 'Adana Okulu' oluştu, tamamlanmış bulundu.

Bursa'dakinden haberler getiriyordu Orhan Kemal, taptaze yazılmış dizeler getirmişti ezberinde; Nâzım Hikmet'in imgeleri ile, insanları ile, kalabalıkları, bozkırları, destanları ile, köylüleri ile..."

Orhan Kemal yukarıda adını andığım kitapta Nâzım Hikmet'ten ayrılış anını şöyle anlatıyor:

"Ve fevkalade parlak bir güneşle başlayan 26 Eylül 1943 günü sabahı, onunla hapishane kapısında, hapishanede bıraktığım öteki mahpus arkadaşların hasret dolu bakışları önünde tekrar tekrar sarılıp vedalaştıktan sonra, elimde bavulum çıktım...

Evime, memleketime, bilhassa 40 günlük bıraktığım beş yaşındaki kızıma kavuşacağıma ne kadar seviniyorsam, Nâzım'dan, onun ölçüsüz dostluğundan ayrıldığım için o kadar mahzundum...

Nâzım'dan başkası bilmiyordu, bilemezdi ki, yüreğimin büyük bir parçasını hapishanede bırakıp, hapishanedekilerin dostluklarını evime götürüyordum."

Orhan Kemal eşine ve kızına kavuştu. 13 Temmuz 1944'te oğlu doğduğunda isim konusunda hiç zorluk çekmedi. Ustanın ismini verdi. Dünyadaki Nâzımlara bir Nâzım daha eklendi. Orhan Kemallere de bu yakışır hani. Ustaya saygıda kusur olmaz. Yok. (Bu çocuk daha sonra petrol mühendisi olacaktır. Sonraki yıllarda Orhan Kemal'in bir oğlu daha dünyaya gelecektir...)

Orhan Kemal o günlerde tamı tamamına 29 yaşındadır. İyi giyinmeyi sever. Adana'da iş arar, vermezler. Çünkü adı "komüniste" çıkmıştır. Epey zorluk çeker. Ama hapishane Orhan Kemal için "bir çeşit üniversite" olmuştur. Şöyle anlatıyor: "Hikâyeci, romancı kabiliyetim orada keşfedildi ve gelişme yoluna girdi."

Güzin'in bana anlattığına göre, "Orhan Kemal çok dikkat ederdi, bu nedenle gazeteye dadanmamıştı." Ama yine de hapislik bittiğinde hazır olan yapıtlarından Abidin, Güzin ve Arif'e söz edecek zamanı buluyordu. Bunlardan biri *Bereketli Topraklar Üzerinde* ismini taşıyordu. (Birinci versiyonu ancak 1954'te yayınlandı. Genişletilmiş baskısı ise 1964'te.) Neden böyle bir çalışma yaptığını Orhan Kemal şöyle anlatıyor:

> "Köy romanını neden yazdım? Hayatımda benim köy problemim var. Yani babam çiftçilik yapıyordu. Çiftlik işletiyordu. Çiftlik beyiydi. Ağasıydı. Çocukluğum böyle geçti. Birtakım intibalar almışım, çocukluğumda bilmeyerek... Bu sosyal problemlerin daha köklerine inerek gördüm, anladım ki, ülkemde de bütün geri ülkeler gibi istismar hadisesi var. Peki, bu ne olacaktı? Bu büyük bir haksızlıktı...

Bu haksızlıkla savaşmak için kendimde hazırlık mı buldum, gücüm yettiği kadar bunu belirtmek mi istedim? Bilmiyorum"

Adana Okulunda, yeşermek üzere olan yazarların hatalarını görecek, onların eksik ve fazlalıklarını düzeltecek biri vardır: Abidin'in "romanoloji uzmanı," eşi Güzin. Abidin'in Nisan-Mayıs 1980'de Stuttgart'taki sergisi için kaleme aldığı tanıtım broşüründeki "Adana Okulundan Günümüze" başlıklı yazısından bir bölümü aktarıyorum:

"Stuttgart'ta sergilediğim bu resimlerin çoğu 1941-1944 arası Adana'da çizdiğim şeyler. Demek oluyor ki büyük Türk şairi Nâzım Hikmet'in Bursa Hapishanesinde 'İnsan Manzaraları' destanını yazdığı yıllardı bunlar. Nâzım'ın koğuş arkadaşı ve düzyazı öğrencisi Orhan Kemal, Bursa Hapishanesinden 'çıkış diploması' alınca dosdoğru Adana'ya gelmiş, aramıza karışmıştı. '*Bereketli Topraklar Üzerinde*' adlı romanına başlamamıştı daha, peyderpey ilk denemelerini okuyordu bizlere. Adana'ya ilginç bir köylü delikanlısı gelirdi sık sık, eskiden Göğceli derdik ona. Sonrasını biliyorsunuz, dünyaca ünlü *İnce Memed* romanının yazarı oldu Yaşar Kemal. Daha başka arkadaşlar vardı, şiirle, romanla, resimle ilgili. Hele hepimizi kanadı altında koruyan iri bir adam, bir usta, Adana'da benim gibi sürgün bulunan ağabeyim Arif. Eleştiri işini, incecik bir genç kadın üstlenmişti tek başına: Hitler Almanya'sından Türkiye'ye göçen profesör Leo Spitzer'in ve Erich Auerbach'ın öğrencisi, asistanı, eşim Güzin. Romanoloji uzmanına iş beğendirmek çok zordu, çok... Bilemezsiniz neler çektirdi hepimize kahkahalar atarak, tatlı ve alaycı. Diyeceğim şu ki, hep birlikte Türk köylüsünü kavramaya çalışıyor, Türk sanatı için yeni yöntemler arıyor, deniyorduk. O güne dek yapılanları –haklı haksız olarak– yetersiz saymıştık. O güne dek çizilen resimlerde Türk köylüsü süslü bir operet çobanı gibi bir şeydi bizce... Malaryanın, ondan da beter sosyal baskıların kasıp kavurduğu insanlar mutlaka yansıtılmalıydı, yeni sözcükler, yeni çizgiler ve renklerle. Bunu deniyorduk 'Adana Okulunda.' Bursa'dakinin dizeleri bize ulaşıyor, destek oluyordu."

Güzin'e Abidin'in sözünü ettiği "eleştiri işini" sordum. İşte yanıtı:

"Ders vermiyorum kardeşim, ama tartışmalarda, kavgalarda belki arada bir haklı şeyler söylüyordum herhalde. Orhan'la hiç böyle bir tartışmamız olduğunu hatırlamıyorum. Yaşar'la farklıydı durum: Çünkü Yaşar bize daha yakın, evin çocuğu gibiydi. Yaşar'la bir yandan coğrafya dersinden bütünlemeye kalmıştı ya, o dersi vermesi konusunda tartışıyorum. İlle o dersi verip diplomasını almasını ısrarla istiyorum. Öte yandan Yaşar'ın Balzac'ı, Stendhal'ı, Flaubert'i, şunları bunları okumasını, oturup okumasını istiyordum. Sorduğumda 'Okudum' filan gibi yanıtlar veriyordu ama bunlar bana palavra gibi geliyordu. İnandıramıyordu beni. Bunları tartışıyorum Yaşar'la. İstiyordum ki okusun. Yaşar'ın da yazacaklarına tarih girebilir diye onları okuması için ısrar ederdim. O kadar. Kavgalar ediyoruz yani."

"İstasyon'daki Küçük Evimiz"

Abidin Adana'daki ilk evlerini böyle isimlendiriyor ve şunları ekliyor: "teneke bahçe duvarı" ve "etrafında hep o deli bitkiler." Adana'daki en iyi ve kötü şeylerden söz ettik. Belki bir şeyi unuttuk: Adana'daki ırkçıları. "Faşist eğilimli kişileri." Evet, Adana'da maalesef onlardan da var(dı). Abidin ve Arif'in peşinde düzenli ve sürekli bir biçimde sivil polisler zaten varken bir de yerli ırkçılar kendilerini gösteriyorlar:

> *Gel Zaman Git Zaman*'da Güzin şunları yazıyor: Birinci evde "Küçük yatak odasının pencereleri yüksek, dar ve devrilerek açılıyor –bereket versin! Yine de keskin nişancıların attığı taşlar, az kalsın hedefini bulacaktı. Abidin'in burnunun ucundan geçip karşıdaki duvarda oyuklar yapan taşlar. Savaş meydanlarından uzakta da olsalar, ölümle burun buruna geliyorlar işte... Camlar paramparça saldırıdan sonra..." (s. 95-96).
>
> Güzin bana şunları anlattı: "Evimizi taşlayanlar Adana'daki ırkçılar. Adanalı ırkçılar o günlerde Adana Erkek Lisesinde bulunuyorlardı. Evimizi taşlayanlar kocaman taşlarla penceremizi kırarak bizi yaralamak veya öldürmek kastını taşıyorlardı. Öylesine kocaman bir taştı ki başımıza gelseydi yaralanırdık mutlaka. Taşın atılmasından,

penceremizin kırılmasından hemen sonra, belki yarım saat kadar bir zaman geçti, mahalle bekçisiyle evimizin biraz ilerisinde İstasyon Caddesi üstündeki Almanya Konsolosluğu ahçısı geldiler: Ne olup bittiğine bakmaya, anlamaya. Herhalde bir şeyler gördüler ve/veya duydular. Sonra bizim evin kapısına gelen mahalle bekçisi kapımızı tıklattı. Ama o saatte ve öylesi bir olaydan sonra kime güvenebilirsiniz? Ben ısrar edip Abidin'in kapıyı açmasını engelledim. Sonunda anladık ki adam gerçekten mahalle bekçisi, ama yine de kapıyı açtırmıyorum. Peki, kapı kapalı dursun ama isterseniz kapı arkasından konuşalım dedik. Kabul etti. Abidin bana kızdı mızdı ama o anda kime güvenebileceğimizi bilemezdik. Abidin kapı arkasından bekçiye, 'Şehir Kulübüne gidin, olan biteni anlatın, Abidinlerin evi taşlandı diye haber verin' dedi. Yarım saat daha geçti. Sonra iki atlı polis geldi. Evin etrafında dolaşmaya başladılar. Ve bir hafta boyunca atlı polisler evin etrafında dolaştılar. Evin ve bizim güvenliğimiz için. Gündüz pek değil ama gece sürekli dolaştılar. Çünkü gündüz evin önündeki İstasyon Caddesi oldukça canlıydı, ayrıca tam karşımızda da Almanya Konsolosluğu var."

Ama bu evde başlarına bir şey gelmesinden artık iyice tedirgin Abidin ve Güzin başka bir eve taşınmak istiyorlar. Ve bu şartlar altında Abidin Paşa Caddesi'ndeki evi bulup oraya taşınıyorlar. Aslında Güzin'in anlattığına göre, "Orası da pek uygun değil. Başımıza bir şeyler gelebilir diye orada da tedirginiz ama bir şey olmadı." Sivil polisler yine sürekli peşlerinde. Ve Abidin, Arif de her gün karakola kadar gidiyor ve masanın üstündeki deftere imza atıyorlar. Unutmayalım sakın: Abidin ve Arif Adana'ya gezmeye gitmediler: Sürgündürler. Resmi ağızla "ikamete memur" her iki kardeş de.

Bütün olumsuz çevre koşullarına karşın yaşamı ve çalışmalarını sürdürüyorlar. Sürdürmeye çalışıyorlar. O günlerin Adana'sını Güzin şöyle yansıtıyor *Gel Zaman Git Zaman*'da:

"Bembeyaz Toros duvarının dibine yayılmış Çukurova'da kış, rutubetli, yağmurlu. Kentin dolaylarında çakalların ulumasıyla, savaştan

ötürü karartmasıyla, trenlerin geceleri sanki daha tiz, daha acı düdük sesleriyle, evin önünde adımları duyulan gözleyici sivil polisleriyle Adana gerçekten bir sürgün ve gurbet kenti."(s. 105-106)

Abidin Paşa Caddesi'nde

Abidin ve Güzin çalışmak, yazmak, desen ve resim yapmak; kısacası sürgünü unutup yaşamak, yaşayabilmek için ikinci eve yerleşiyorlar: Ev, başlı başına bir âlem. Döşenmesi, eğer burada bu sözcüğü kullanabilirsek, ayrı bir âlem. Bütün bunları Güzin anlatacak izninizle:

"Abidin ve Güzin, Abidin Paşa Caddesi üzerinde çarşı esnafından zengin bir kumaşçının (Mahmut Bey) boyasız, ahşap evine yerleşiyorlar. Uydurma bir yarım kat, iki oda... Uydurma kata marangoz merdiveniyle çıkılıyor. Bir buçuk odanın kapı tokmakları yok, içeriden de dışarıdan da uzun çengeller kullanılıyor, kapalı tutmak için.

Abidin Paşa Caddesi'nde oturdukları uydurma katı, bitpazarından aldıkları eşyalarla döşemiş. 'Döşemek' abartılı bir sözcük. Borusu pencereden çıkan sac bir soba, yedi liraya alınmış tahta bir masa. Soba odunla hemen ısınır, borularıyla tümden, hemen kor gibi kızıllaşır. İstanbul'dan, açılır kapanır, üç ayaklı bir ressam iskemlesi, bir de o çeşitten boz, keten koltuk. Trenle gelen somyayı istasyondan almak bir serüven olmuş. Atlı bir yük arabasının üstünde, telli ve sustalı somyanın üstüne oturulunca, Hint fakirlerinin çivili döşeklerde çektikleri işkencelerle eve gelinebilmiş...

Toprak, taş, betonla uydurma doldurulmuş üstteki taraçadan yatağın üstüne kum, toprak ve beton kırıntıları düşmesin diye, bitpazarından alınmış yeşil, mor, vişneçürüğü, siyah, geniş yollu, savanımsı yün bir örtü gerilmiş tavana, boydan boya. Çinko parçalarıyla taban tahtalarını da onarmışlar, aşağıdaki bakkala açılan delikleri, aralıkları biraz kapatmışlar.

Tek tük de kilimler serilmiş, şuraya buraya."

İstanbul'dan Adana'ya getirilen somyanın taşınması faslında, atlı yük arabasında somya üstüne oturan Abidin'den başkası değildir. Ve bu bir yerde Adana eşrafına naniktir. Düşünün ta İstasyondan Abidin Paşa Caddesi'ne kadar. Abidin Paşa, dede, görseydi ne derdi?

Türk Sözü gazetesi ile ev arasında mekik dokuyan genç çift.

Adana'da satın alınan kilimlerin seçiminde bir numaralı danışman Göğceli'dir: "Saat Kulesi taraflarında kilim satan bir dükkânda en güzel kilimi saniye yitirmeden gösteriyordu bana" diye yazan bizzat Abidin'dir.

Bu evin çarpıcı bir yanı ise "aşağıdaki bakkal"dır; pardon ne bakkalı canım bal gibi "gizli meyhane." Hele geceleri. Güzin hâlâ el-aman-lardadır: "Aşağıdaki bakkal dükkânında bütün olup bitenler ve söylenenler, yukarıda onların (Güzin ve Abidin'in) odasından duyuluyor zaten. Tabanın aralıklı, delikli tahtalarından sadece sarhoş lafları, kentin dedikodusu, gecenin sonuna doğru da çatlak sesli türküler değil, aşağının pis bakkaliyesinin fareleri de fırdolanıyor odada... Aşağıdaki bakkalın zararları sadece farelerle bitmiyor, her gece gizli meyhanecilik yapması, gürültü, sarhoş türküleri, rakı ve pastırma kokusuyla geçen geceler, Abidin'in gazeteye gittiği, onunsa (Güzin'inse) evde kaldığı geceler, hasta olduğu geceler, aşağıdaki meyhane adamakıllı bela... Zaten biraz da bundan ötürü O da (Güzin) gazeteye gidip, geceleri orada çalışmayı yeğliyor; tezini bitirmek için. Bu yüzden kibarca da olsa, bakkalla kavgalar sürüp gidiyor. Gece müşterileri kentin nüfuzlu kişileri, bekçiyi de ele geçirmişler... Ama Abidin'in gazetede çalıştığını bilen bekçi ondan da çekiniyor ve kimi geceler gelip alttaki gizli meyhaneyi zorla boşaltıyor. Bakkal, yukarı kata doğru sarhoş küfürleri mırıldanıyor. Ertesi sabah da dükkânının önüne, onların penceresinin altına bir iskemle atıyor ve gelip geçen müşterilere, 'Çocuklarımın nafakasına mani oluyorlar' diye yakınarak, onları kınıyor." (*Gel Zaman Git Zaman*, s. 100-101)

Ama araları o kadar da açık değil hani. Nitekim bir gün Abidin, evden çıkıp giderken, Abidin'in dalgınlıkları anlatmakla bitmez, dalgaya düşüp dışarıdan çengelleyince kapıları, evde kapalı kalıyor Güzin. Ve bunun üzerine Güzin, pencereden aşağıdaki bakkalı çağırıp, avlu kapısını omuzlayarak çengeli açmasını istemiş. Sonra o gece, bakkal, içkili müşterilerine, "yukarıdaki ressam karısını bir kıskanıyor ki, sorma: Bugün kapıyı çengellemiş, kapatmış kızcağızı. Ben gittim kurtardım..." diye anlatmış. (A.g.k., s. 99-100)

Fransızca Öğretmeni Güzin

Ekim 1943 başında "Kızıl Ordu" Nazilere karşı büyük hücumu başlattı. Ankara'da ise "Çiçero" casusluk oyunu oynanıyor: Ekim 1943'ten Ma-

yıs 1944'e (Ayrıntısı için Altan Öymen'in *Bir Dönem Bir Çocuk* kitabına bakılabilir, s. 414 vd.) "Casuslar aramızda" filmini canlı olarak yaşamak veya seyretmek budur herhalde.

Güzin, "aşağıdaki gizli meyhane"nin gürültüsünden kurtulmak için geceleri *Türk Sözü* gazetesine Abidin'in yanına gidiyor. Ama şunu da eklemek lazım sanıyorum: O gizli meyhanenin gürültüsü, gecenin belli bir saatine kadar açık olması da iyi bir şey belki: Hani Abidin ve Güzin'in evine yeniden saldırmak isteyecek olan ırkçıları bu alçakça niyetlerinden vazgeçirmek için. Kim bilir? Güzin gazetede geçirdiği gecelerde Edebiyat Fakültesindeki profesörü Auerbach yönetimindeki doktora tezini bitirmek için çabalıyor.

Bana anlattı; şöyle: "Gazetede çalışmıyordum. Abidin'i almaya gidiyordum. Tezimi hazırlıyordum, gazetede kendi çalışmalarımı yapıyordum. Lisede İngilizce öğretmeni sempatik bir adam vardı, öğretmenlik ücretine birkaç kuruş daha ekleyebilmek birkaç kuruş daha kazanabilmek için gazeteye gelip düzelti yapıyordu. Ama maalesef alkolikti ve bazı zamanlar, bazı geceler uyuyup kalıyordu; o zaman düzelti işini ben yapıyordum. Çok şirin bir insandı. Ama işte alkolik ve kimi zaman, saati gelince bir köşede sızıp kalıyordu. Eh işi bitirmek bana düşüyordu. Her sabah saat üçe dörde kadar uyanık kalmak da kolay değildi hani."

O günlerde Adana'nın şirin mi şirin bir sokağında çekilmiş bir fotoğraf var: Arkada yükselen bir minare, sokak sanki arkalara doğru gittikçe daralıyor, belki de kapanıyor! Hiç belli olmaz: Burası Adana'dır çünkü! Sol taraftaki kubbe caminin kubbesi mi? Abidin ve Güzin gülümseyerek bize bakıyorlar. Abidin'in bir elinde sigarası, öbüründe gazetesi. *Türk Sözü* mutlaka. Güzin mutlu, elinde çantası. Minik çanta. Babasına evlilik hediyesi olarak aldırttığı kırmızı el çantası değil. Giyim kuşam yerinde. Paşa torununa da bu yakışır hani. Giyim kuşam hoş, sevimli eş. Güzin'in bana verdiği bu fotoğrafın arkasında Abidin'in el yazısıyla "1943" ve yazılı bir not var: Çözebilene aşk olsun! Evleneceğiz mi? Evlendiğimiz yıl mı? Ah! Abidin neden böyle bilmeceler bırakırsın? Neden? Neyse ki başka bir notu daha var. Bunu daktilo ile yazmış. Bu fotoğrafa ilişkin ve aynen şöyle: "Güzin'le Adana'da. Evlendikleri yıl. 1943." Bu kadar. Arif olan anlar.

Abidin olan da! Fotoğrafa iyice bakın lütfen: Abidin asıl kendisi bir deri bir kemik. Sadece Göğceli değil. Bir soru daha kalıyor: Bu fotoğrafı kim çekti? Güzin bu fotoğraftan bir tanesini annesine göndermiş: Arkasında "Anneme" yazılı.

Abidin ve Güzin'in, Güzin'in Adana'ya ilk geldiği günlerde, tanıdıkları sevimli bir adam var: Erkek Lisesi Fransızca öğretmeni. Sevimli ve maalesef hasta biraz. Güzin'in anlattığına göre, "Bir-iki kez görüştük. Birdenbire öldü adam. Çok üzüldük. Erkek Lisesine Fransızca dersleri için bir öğretmen aranıyor. Öte yandan Adana'ya geldiğimden beri başta Sabahattin Eyüboğlu birçok tanıdık, eş ve dost beni Adana'da bir okula tayin ettirmek istiyorlardı. Ben hemen Ankara'ya yanılmıyorsam Sabahattin Eyüboğlu'na, haber verdim. Beni hemen tayin ettiler. Büyük ihtimalle 1943 sonuna doğru. Eyüboğlu o günlerde Talim ve Terbiye Dairesi Başkanı Kadri Yörükoğlu ile çok iyi dost, neredeyse yedikleri içtikleri ayrı değil. Dolayısıyla tayinim hemen yapıldı."

Şunu da ben ekleyeyim: Edebiyat Fakültesinde Fransızca Bölümünde romanoloji asistanı olarak yıllarca çalışmış böyle bir elemanı kim olsa kaçırmazdı. Adana Erkek Lisesi niye kaçırsın? Ama şunu da vurgulamak gerek: Bir sürgünün ve adı komüniste çıkmış bir insanın, Abidin Dino'nun eşi Adana Erkek Lisesine Fransızca öğretmeni olarak atanıyor. Bu da çok ilginç ve cesaret işi. Hasan Âli Yücel gibi biri Milli Eğitim Bakanı olmasaydı bu atama yapılabilir miydi? Hayır elbette.

Güzin anlatıyor: "Lise müdürü sağcı olduğu halde, son derece kibar davrandı bana karşı. Efendi bir adamdı."

Gel Zaman Git Zaman'da Güzin ilk derse girişini ve öğrencileriyle ilk tanışmasını aynen şöyle yazıyor:

> "Lise müdürüyle ilk kez sınıfa girdiğinde, bir kenarda, ötekilerden ayrı oturtulmuş on iki öğrenci görüyor. 'Bunlar neden böyle oturuyor?' diye sorduğunda, 'Onlarda göz nezlesi başladı' diyor, müdür. Göz nezlesi, trahomun başlangıcı... Onların da defterlerini okuyup Fransızca yanlışlarını düzeltmek gerek... (Güzin'in) İkide bir, gözü kaşındığında göz doktorlarına koşuyor, ama defterlerdeki Fransızca

yanlışları da düzeltiyor. Onlara Fransızca öğretiyor mu, bilinmez, ama trahomdan korkmamayı genç bir ilkokul öğretmeninden öğreniyor. Adana'nın yedi kilometre ötesinde, yaya olarak o diz boyu tozlu, insanı boğan yollardan her sabah şafakla yürüyüp, trahomlu çocuklar için özel olarak açılmış bir okula gönüllü giden öğretmen Zehra... Zaten trahoma gelinceye kadar ne hastalıklar kol gezmiyor ki Çukurova'da! Başta sıtma... Dört saatte öldüren 'Tropikana', yedi saat titreteniyle... Karşıki büyük köşklerden birindeki şoförün oğlu dört saatte ölüveriyor, örneğin..."

"Zehra" o öğretmenin gerçek adı değildir. Bunu bana Güzin söyledi. Ama bu bayanın gerçek ismini hatırlamıyor. Güzin kitabında kimi isimleri bilerek ve isteyerek değiştirdi. Ama olsun, yıllar sonra, çok yıllar sonra, 1991'de, Güzin İstanbul'a döndüğünde Adanalı günlerin arkadaşını buldu. Hani dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur denir ya işte öyle. Güzin "Zehra o zaman emekli olmuştu" dedi. İki arkadaş geçmişi andılar elbette. Güzin'i İstanbul'da gelip bulan öğretmen arkadaşının Meziyet Hanım olduğunu daha önce yazdım. Güzin'in ve Meziyet Hanım'ın anlattıklarına dayanarak. O zaman Güzin isimleri, adı geçenlerin başına bir şey gelmesin diye veya gerçek isimlerini hatırlayamadığı için kitabında değiştirirken Meziyet Barutçu'ya iki ayrı isim vermiş olabilir.

Güzin 1943 sonuna doğru, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde o günlerde ve günümüzde bile birçok bayanın ve bayın imrendiği, elde etmek için birçok şey yapmaya ya da birçok şeye katlanmaya hazır olduğu öğretim üyeliğini bıraktıktan, Adana'ya gelip evlendikten çok kısa bir süre sonra Adana Erkek Lisesinde Fransızca öğretmenliğine başladı: 1943-1944 ders yılında Erkek Lisesinde, 1944-1945 ders yılında ise Adana Kız Lisesinde. Adana'nın genç öğrencilerine Fransızca öğretmek için dirsek çürüttü. Az şey mi?

İyi hoş, kaç lira kazanıyordu bir öğretmen o günlerde? Bu soruma Güzin'in yanıtı şöyle oluyor: "Abidin gazetede 180 Türk Lirası (TL) kazanıyordu. Benim öğretmen ücretim 80 TL idi. Ev kiramız 30 TL. Ama yetmiyordu yine de. Çok dikkat ediyorduk harcamalarımıza...

Başka bir sohbetimizde Güzin "Abidin gazetede 500 TL maaş alıyordu" dedi. Olabilir. Çünkü Abidin 180 TL ile işe başladıktan sonra aylığı artırılmış olabilir. Çünkü o günlerde hayat pahalılığı sürekli artıyordu. Basit bir kıyaslama için şu rakamları vereyim: 1938'de 100 olan fiyat endeksi 1939'da 101, 1943'te 280, 1944'te 459 ve nihayet 1945'te bir parça azalma ile 457'dir. Burada hayat pahalılığının özellikle 1943'ten 1944'e feci biçimde arttığı belli oluyor.

Öte yandan Abidin'in işe başlamasından sonra ondan istenen uğraş sayısı da arttı. Bakın Güzin neler diyor: "Gazeteyi aslında tek başına Abidin çıkarıyor desem yeridir. Gazete sahibi olarak görünen iki kardeşten Ferit Celal Güven devamlı olarak Ankara'da. Adana'ya arada sırada uğruyor. Gazeteyle ilgisi yok denecek kadar. Nevzat Güven gazetenin müdürü ama Abidin'i işe aldıktan sonra Adana Şehir Kulübüne iyice yerleşti. Oradan Abidin'e telefon edip 'Başyazıyı da sen yazıver' diyordu örneğin. Üçüncü bir kardeş daha vardı ama bu kardeş sadece matbaayı idare ediyordu. Yani onun işi gazetede yazı yazmak değil zaten. Üç kardeşin gazetesini Abidin çıkarıyordu."

Bu durumda Abidin'in aylığının belli bir süre sonra artırılmış olabileceği düşünülebilir.

Teletez

Evet, kimi tezler uzaktan yönetilebilir veya uzaktan denetimle yazılabilir. Bunun bir örneğini 1940'ların başında Güzin Dino verdi: Güzin'in doktora tezinin uzunca bir ismi var, önce onu yazmalı: "19. Yüzyılda Tarih Biliminin Fransız Gerçekçi Romanının Doğuşuna Etkisi: Balzac, Stendhal, Flaubert." Yaşar Kemal'in bu üç Fransız yazarını okumasını ısrarla istemesinin nedenini şimdi daha iyi anlıyoruz.

Peki teletez iş nasıl kotarılıyor? Güzin anlatıyor: "Adana'dayken Auerbach tezimi uzaktan yönetiyor. Ben planımı gönderiyorum, O bu konudaki önerilerini, düşüncelerini bildiriyor. Ben diyelim otuz sayfa yazıyorum, kendime güvenmediğim veya onun fikrini almak istediğim parçaları kendisine gönderiyorum. O da okuyup yanıt veriyor: Şunu şöyle yap, bunu böyle düzelt diye. Ama o zaman ben kalkıp kendisini eleştiriyorum. Bazen

oldukça sert bir biçimde. O zaman O kaleme sarılıyor ve bana sert bir cevap veriyor: Örneğin 'Tez hazırlayan ben değilim sizsiniz' diyor. Geçenlerde kâğıtlarım arasında bir mektubunu bulup okudum: Beni fena paylıyor. Bir önceki mektubunda beni biraz sert eleştirince ben de ona yanıt vermişim. Sonra O da cevap veriyor ve beni paylıyor: 'Tezi ben hazırlamıyorum, siz hazırlıyorsunuz' anlamında. Ama ilişkimiz hep dostça sürdü.

Auberbach'ın 'mimesis' diye isimlendirilen bir kuramı var: Daha çok edebi bir yöntem ve inceleme biçemi. Edebiyatı tarihe karışmış olarak anlatma üslubu. O çok hoştur. Örneğin şöyle bir şey diyor: 'Balzac zamanında *Monsieur* tabiri kullanılmazdı, *un citoyen* veya sadece *citoyen* (vatandaş) denir. *Monsieur, Madame* (bay, bayan) tabirlerini aristokratlar kullanıyorlar. Bunların kullanımı zamanla halk tarafından benimseniyor, vb. Auerbach bunu ve buna benzer şeyleri ayrıntılı bir biçimde anlatıyor: *Mimesis* başlıklı kitabında (New-York, 1957). Koca bir kitap. Çok değerli bir kitap. Epey aydınlık getiren bir eser, hem de edebiyatı anlatıyor. İşte doktora tezimi bu yöntemin ışığı altında hazırlıyorum. Sonra Balzac, Stendhal ve Flaubert'den birkaç parça seçtim ve bu ışık altında inceledim. Auerbach'ın getirdiği ışık yolumu aydınlatıyor, bu arada Spitzer metodunu da kullanıyorum. Onun üslup analizi için özel bir metodu var. Spitzer'in metoduyla küçük bir paragrafı okuyunca eserin edebi değeri var mı yok mu hemen çıkar ortaya. Hatta bir cümle okuyunca bile belli olur. Spitzer'i dört sene okudum, şaka değil. Spitzer metinler karşısında saatlerce canımızı çıkarırdı. Canımıza okurdu. Edebiyat Fakültesinde onunla her yıl metin, metin, metin, *texte, texte, texte* okuduk. Dile kolay. Onun yöntemi sayesinde bir paragraf okuyun herhangi bir yazardan derhal ele verir kendini metin. Belli eder ne olduğunu. Değerini. Hani kan tahlili yapıyoruz ve tık diye kendini veriyor ya aynen onun gibi bir işlem. Burada edebi analiz yapıyoruz. Üslup tahlili yapıyoruz. Şimdi bunu dört yıl boyunca okuyunca sonunda giriyorsunuz işin içine. İyi bir roman nedir sorusuna yahıt şudur: İyi yazılmış romandır, ne anlattığı hiç önemli değil, nasıl anlatıldığıdır önemli olan. Fransızcasıyla: *Le style, l'ecriture c'est le roman, pas ce qu'il raconte.* Evet ne anlattığı önemli değil, üslubu ve yazımı önemlidir. Neden Proust'u severim? Çünkü anlatım biçemi, üslubunu beğenirim. Önemli olan ne anlattığı değil, nasıl anlattığıdır.

"Tez çalışmamda hem Spitzer var, metodumun içinde çünkü, hem Auerbach var. Yani o günlerde dünyanın en ileri gitmiş yöntemleri bu iki bilim adamının metotlarıdır. Spitzer üniversiter alanda üslup analizini atıyor ortaya: Bu yöntemin edebiyatta aydınlatıcı bir eleman olduğunu savunuyor. Ondan sonra başkaları onun arkasından geliyor.

Adana'da tezimi hazırlarken Spitzer ABD'ye taşınalı epey oluyordu, ama ne iyi ki Auerbach hâlâ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesindeydi ve tezimi uzaktan bile olsa yönetme kibarlığını gösteriyordu. Aramızda zaman zaman başgösteren tartışmalara, atışmalara rağmen. Bu da işin tuzu biberi olması açısından o kadar da fena bir şey değildi. Beni en azından daha dikkatli ve daha dinamik bir havada tutmaya da yarıyordu. Ne demek yani, koskoca Auerbach'a kafa tutuyorum. Auerbach elbette gerçek bir bilim adamı olarak ilgisini benden esirgemedi. Tezimin başarılı bir biçimde hazırlanmasını ona borçluyum. Auerbach bununla da kalmadı. Daha sonra Ankara'da Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesindeki (DTCF) doçentlik sınavımda jürime katıldı. Sınavın ders verme aşamasında, sınıf tıklım tıklım öğretim üyesi dolu, ben La Fontaine'i Spitzer yöntemiyle sıkı bir biçimde analiz ediyorum ve Spitzer'e teşekkür ediyorum. Oysa tezimi uzaktan yönetmiş ve o sırada ta İstanbul'dan kalkıp benim sınavım için Ankara'ya kadar gelmiş ve o anda orada beni dinleyen Auerbach'a bir teşekkürü çok görüyorum. Spitzer ABD'ye gideli epey oluyor. Auerbach ise hâlâ bizlerle uğraşıyor, bizlere yardımcı olmaya çalışıyor. Ama ben ona bir teşekkür bile etmiyorum."

2004'te Güzin'e Auerbach'ı tanıyan İsveçli bir bilim adamı uğradı, Auerbach'ın İsveççeye çevrilmiş kitabını armağan etti. Bir süre sonra Güzin'i Berlin'de Auerbach üzerine düzenlenecek bir kollokyuma davet ettiler vb. Bütün bunlar yıllarca sonra bile Auerbach hayranlarının, okuyucularının varlığına işaret ediyorlar ve 1940'ların başında İstanbul'da asistanlığını yapmış olan Güzin'in unutulmadığını da ispatlıyorlar.

Hastalıklar Kol Geziyor Adana'da

Abidin, Kemal Sadık Göğceli, tezinin hazırlanması, geceleri *Türk Sözü*'nde mesai, yoksa fazla mesai mi demeli, Güzin'i epey yoruyor ister is-

temez. Bunun çaresi; kimi ev işleri için bir yardımcının zaman zaman eve gelip temizlik yapması, çamaşırları yıkaması. Ama "çamaşırları kaynatan kadının bileğindeki halep çıbanını, geniş, yuvarlak leğende beyazları çivitlerken görüyor" Güzin. Ne yapabilir? "Yeter artık geç oldu. Ben asarım çamaşırı" deyip parasını veriyor, savıyor kadını. Ve Güzin ertesi sabah "baştan yıkamak zorunda kalıyor" tüm çamaşırları.

Sonra eve temizlik için haftada bir veya iki kez gelen kadın ile de bir serüven yaşıyor Güzin: Bu kadın temizliğe gelirken 6-7 yaşlarındaki çocuğunu da yanında getiriyor ve bir ara Güzin'den rica ediyor: "Hanım, evde bebeğim var, izin ver onu da getireyim, şuracıkta yatsın." Güzin peki diyor. Ve bir sonraki gelişinde bebeği de getiriyor. Dört beş aylık bebeğin gözleri akmaya başlamış bile. Trahom başlangıcı... Bir korku daha! Zaten bit ve bit hastalığı korkusuyla faytona binmiyor Güzin. Bazı istisnalar dışında. Güzin bizzat itiraf ediyor *Gel Zaman Git Zaman*'da: "Kent, hastanelerinde yatan yüzlerce tifüslüsüyle insanları giderek hastalık korkusuna alıştırmış." Ne kadar fena. Birdenbire fark ediyor ki "her gün ekmek aldığı kara gözlüklü fırıncı trahomlu. Nasıl da geç anlamış? " (s. 96, 97, 98 ve 99): Güzin'de korku dehşet düzeylerde artık. Neredeyse sokağa bile çıkmayacak!

Ev temizliği için gelen Kıpti kadın, pamuk mevsimi gelince yok oluyor. Sonra tekrar ortaya çıktığında bebeğini getirmiyor. Güzin, "Neden getirmedin? " diye sorunca, "A hanım, çatladı sıcakta, pamukta... Halbuysa ağacın altında bırakmıştım" deyiveriyor, yerleri tahta bezi ile ovalamayı sürdürüyor. İşte böyledir Adana'da "bebek ölmesi."

6 Kasım 1943: Kiev Özgür

Daha önce vurguladığım gibi Abidin artık Moskova Radyosu'nu bile dinleyebiliyor ve Rusçasını konuşturuyor: Hani konuşturması için de sebep çok: Çünkü "Kızıl Ordu" Nazileri her tarafta yeniyor, kentler kurtuluyor peş peşe. Yeniden özgür, yeniden coşkulu kentler. Eylül 1941'de Naziler tarafından işgal edilen Kiev, 6 Kasım 1943'te kurtarıldı esaretten. Ertesi günkü *Türk Sözü*'nde Abidin, Sarı Çizmeli imzasıyla "Kiev" başlıklı bir makale yayınladı. Aynen aktarıyorum *(Yazılar*, s. 508):

"Kiev şehri şafakla başlayan nihai bir hücumla zapt edilmiştir.

Moskova'da mutad olarak 224 top paresiyle selamlanan büyük şehirlerin zaptı, Kiev'in şerefine 324 pareye yükselmiş.

Kiev'le diğer şehirler arasında niçin bu 100 infilak farkı gözetildi? Bu tercihin sebebi rakkama sığmayacak kadar muazzamdır.

Kiev şehri tarih boyunca birçok mücadelenin geçidi, desteği, hedefidir.

Kiev'in istirdadı [geri alınması] Stalingrad gibi sadece bir dönüm noktası değil, Rusya'da Alman hâkimiyetinin kati hezimetine işaret ediyor.

İnkâr edilemeyecek bu iktisadi, siyasi ve askeri olay, Nazilerin 'hayat sahasını' ölümle döşenmiş o hayat sahasını hatırlatıyor.

Kiev 'hayati sahanın' ambarı, merkezi, tahtı, payıtahtı idi.

Almanya'da acıkanlar Kiev ismi ile doyar, doymasalar bile bugün yarın doyacaklarını umarlardı.

İyi pişmiş bir ekmek serabı halinde Nazilerin gözü önünde salınıp duran Kiev dün Sovyetler'e avdet etti [geri geldi].

Kiev tekrar bir Sovyet şehri olarak tarihe geçerken bu şehir uğruna oğlunu, kardeşini, erini kaybeden Alman anası ne düşünür, kimlerden ne sorar?

İşte bu suali hiçbir propaganda, hiçbir vaat, hiçbir nazariye ve stratejik sebep susturamaz.

Naziliğin fütuhat [ele geçirme] hevesi 'hayati sahada' birkaç Alman neslini gömmüştür. Geride mezarlar kalıyor...

Ve Gogol'ün Ukrayna geceleri."

Savaştaki gelişmeler üzerine Müttefikler; yani ABD, İngiltere Krallığı ve SSCB liderleri Roosevelt, Churchill ile Stalin Tahran'da bir araya geldiler: 23-24 Kasım 1943'teki "konferans"ın amacı SSCB'nin Nazilere karşı hücumunda "elini güçlendirmek" için Batı'da yeni bir cephe açılmasıydı. Yani Avrupa'da yeni bir noktadan çıkarma yapılması. ABD ve İngiltere böylece aynı zamanda SSCB ordularının Avrupa'da hızla yayılmasını önlemek istiyordu. Bunun en "dostça" yolu yeni bir çı-

karmadan sonra kendi ordularının Avrupa'nın bir köşesinden içerilere doğru hızla ilerlemesini sağlamaktı. İşte bu stratejik tercihin sonucu olarak Türkiye'nin artık savaşa girmesini bilhassa bu iki "müttefik" ısrarla istiyordu. Nitekim Tahran Konferansı sonrasında 4-6 Aralık 1943'te Kahire'de Türkiye'nin katılımıyla bir toplantı düzenlendi: Ancak Stalin yerine toplantıya katılması beklenen Vişinski son anda gelemeyeceğini bildirdi. Ve bu, İsmet İnönü en başta Türk delegasyonunu fena halde tedirgin etti. SSCB'nin Türkiye'ye karşı saldırgan bir tavır takınmasından çekiniliyordu. Öte yandan İngiltere Türkiye'nin birkaç limanını Müttefik güçlerine açmasını ısrarla istiyordu... İngiltere'nin Yunanistan'ı Nazi saldırısı karşısında yalnız kaderine terkettiğini yakından izlemiş olan Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri işi yokuşa sürdüler... Bunun üzerine işler epeyce soğuk bir havaya büründü ve hatta Churchill İngiltere Krallığı adına Türkiye'ye bir muhtıra takdim etti... Türkiye açısından sıkıntı gittikçe artıyordu...

Hele SSCB yeni cepheye filan ihtiyaç duymadan 14 Aralık 1943'te "Kış Hücumu"nu başlatıp, bütün cephelerden Nazilere bindirince. Ukrayna'dan, Beyaz Rusya'dan ve diğer yönlerden. Kışın soğuğu daha soğuktu Naziler için. Yeniliyorlardı. Ve Abidin dinlediği radyolardan Kızıl Ordunun ve Müttefiklerin kurtardığı yeni kentlerin isimlerini duyuruyordu Adanalı okuyucularına.

Adana'da elbette kış o kadar soğuk olmaz. Ama kış yine de kıştır ve oduna gereksinme duyulur: Sobanızı doldurmak, evinizi ısıtmak için. Önce oduncudan kilo ile odun alınıyor, ikide bir. Odunları satan Abidin Paşa Caddesi'ndeki evin sahibi Mahmut Bey'in kayınpederi. Mahmut Bey bir gün dayanamayıp Abidin ve Güzin'e aynen şunları söylüyor: "Ayol, odununuzu benim kayınpederden alıyorsunuz. Aklınıza şaşayım... Sizin Agba Çiftliği'ndeki küçük ormanınızdan getirip satıyorlar o odunları." Güzin'in deyişiyle "Yani kendi odunumuzu para vererek satın alıyoruz!"

Hemen "çiftlikbaşına"/kâhyaya durum iletiliyor: "Bizim ormandan odun getir! " Devamını Güzin'den okuyalım: "Neyse günler geçiyor... Günün birinde, yağmurlu bir kış günü eve dönerken okuldan, evin önünde Mahmut Bey çıplak ayaklarına takunyalar geçirmiş, elinde şemsiye, yağmurluğunun yakasını kaldırmış, bir aşağı bir yukarı, gidip geliyor. Güzin soruyor:

'Hayrola Mahmut Bey, birini mi bekliyorsun?' 'Kimi bekleyeceğim? Görmüyor musun Allah aşkına yerde yatanı?' Yerde upuzun, belki yirmi metre, belki de daha fazla, dallı budaklı koca bir ağaç yatıyor.

Çiftlikbaşısı yollamış. 'Siz ağaç istemişsiniz çiftlikten...' 'Biz ağaç istemedik ayol, odun istedik... 'Neyse, uzun lafın kısası, kayınpedere haber saldım, adam yollayacak, kesip parçalayacağız ağacı...

Bütün bir gün sürüyor ağacın sobaya, küçük sac sobalarına girebilecek parçalara bölünmesi. Odunluğa sığmıyor, konu komşuya dağıtılıyor, giriş avlusunu dolduruyor, adım atacak yer kalmıyor ortalıkta, ortalık oduna kesiyor velhasıl... Oysa iki oduncukla köz gibi kızarıyor sac sobacık..."

25 Aralık 1943: Noel Gelmiş Neyime

Aralık ayının sonuna doğru Abidin, *Türk Sözü*'nde "Noel Günü" başlığı altında ve pek ünlü Sarı Çizmeli imzasıyla şu yazıyı yayınlıyor:

"Noel gecesi gökte bir yıldız belirmiş, kuyruklu cinsinden, ve o gece bir ahırda İsa doğmuş, rivayet budur.

İsa'nın insanoğluna öğrettikleri tek cümleye sığar:

'Kötülüğe iyilikle mukabele et.'

Bu düstur [kural] sömürgeci Romalıların işine gelmiyor değildi. Mamafih devlet haline gelmiş, Hıristiyan toplulukları daha ziyade; 'iyiliğe kötülükle mukabele' ettiler, sömürgeci oldular.

Bu gece, İkinci Dünya Harbi'nin 1943 Noel gecesi, hür Avrupa insanları namına hava teşkilleri Alman şehirlerini yıkıyor; kısasa kısas.

İşkence edilmiş Avrupa milletleri namına Alman harp mesullerinin idamına başlanıyor; kısasa kısas.

İsa'nın, Gandi'nin, 'pasif mukavemetine' bir zamanlar hayran olan Romain Rolland, tahşit [toplama] kampından çıkıp; 'Kuvvet istimali [kullanımı] ile mukabele edin' diyerek ölmüştür.

Evet, kısasa kısas.

Noel 'aleluya' sesleri ile selamlanır; Hıristiyanlarda âdettir.

Bugün hiçbir Hıristiyan İsa'ya itaat etmiyecek, kaybedilmiş evlada evlat, kardeşe kardeş, ere er ödenecektir.

Kısasa kısas.

Hesaplar kapandığı gün, o gün ve ancak o gün, isterse 'aleluya' densin, hakiki Noel selamlanır, sulh başlar.

Hürriyete âşık Avrupa dün gece hep bir ağızdan, radyolar dolusu şu sözü tekrarlamıştır:

Kısasa kısas.

Çarmıhlar devrinin kapanışı son bir çarmıha bağlı; kısasa kısas."

(*Yazılar*, s. 515).

31 Aralık 1943

Yeni bir yılın başlamasına birkaç saat kala herkes yılbaşını kendi evinde geçiriyor: Yarınların nelere gebe olduğu bilinmez zamanlarda hele yalnızlık ne kadar zordur. Adana'da sürgünseniz hele. Ama iki genç insan, iki sevimli insan, Güzin ve Abidin, Abidin ile Güzin, karar veriyorlar: "İkimiz birlikte yılbaşı gecesi yapacağız." İlk kez baş başa bir yılbaşı gecesi geçirecekler. Evleneli daha kaç ay oldu?

Güzin anlatıyor: "Adana'daki ilk yılbaşımız, dolayısıyla kimse de bizi aramıyor. Hem zaten biz kimselere gitmiyoruz, hani mimlenmesinler, başlarına kötü bir şey gelmesin diye. Kimse de bize gelmeye cesaret edemiyor. Neyse Abidin'le baş başa hazırlıklarımızı yapıyoruz, güzel yemekler yiyoruz, içki de var biraz. Ne de olsa yılbaşı. Saat 23 filan. Kapımız tıktıklandı. Abidin kalktı, açtı kapıyı. Ayol bu Naci Bey! Müze müdürü. Sempatik bir adam, kendisini tanıyoruz, müzeden. Ayrıca gazeteye gelip gidiyor. Evet, çok sempatik bir adam. Alevi. İşte insanlık. Gelmiş 'Bu iki genç insan nasıl, ne yapıyor' diye. Biraz bizimle oturdu. Bir-iki şey içildi. Bu çok önemliydi, çünkü ilk defa kapımız çalmıyordu. İlk defa cesur bir insan bizi ziyarete geliyordu Sonra çok daha ilginç bir şey oldu. Naci Bey ile gidip geldik. Biz ona ziyarete gidince ona da cesaret geldi. Ve dostluğumuz sürdü."

Abidin, Naci Bey'i ve evini unutmadı. Nitekim Kasım 1969'da Adana'yı ziyaret ettiğinde Adana'dan Güzin' e gönderdiği 19 Kasım 1969 tarih-

li mektubunda aynen şunları yazıyor: "Adana Müzesi değişmemiş, Naci Bey'in evi olduğu gibi duruyor" (*Mektuplar*, s. 205).

Güzin bir süre sonra müze müdürü Naci Kum sayesinde yaşadıkları şu hatırayı da asla unutmuyor:

> "Başka bir gün Naci Bey, koşa koşa neredeyse, geldi bize, 'Benim Pîrim geldi, bizim evde, sizi ille tanımak istiyor. Haddim değil ama acaba rica etsem gelir misiniz?' diye sordu. Kibar adam. Biz de tabii dedik ve hemen birlikte çıktık; Naci Bey'in evine gittik. Öğle vakti, aşağı yukarı. Pirî zil zurna sarhoş (Güzin anlatırken gülüyor), 'Aaa' filan deyip Abidin'i öptü. Beni öpmedi. Sonra çok sempatik, çok filozofik bir hava esti. Oturduk. Orada dehşet bir mucize oldu. Siz de (yani, önce ben, MŞG, sonra siz ey okuyucular) epeyi şaşıracaksınız. Müze müdürü Naci Bey'in eşi geldi, uzun saçlı, upuzun bir giysi içinde. O da oturdu. Sohbete başladık. Birdenbire konuşma nasıl geldi, nereye kadar çıktı ki ünlü Hıristiyan filozof vardır, Saint-Thomas d'Aquin, konu ona kadar gitti. Mistik bir filozof, 13. yüzyılda yaşamış. Naci Bey'in eşi konuşurken ona atıfta bulunuyor, 'Zaten Saint-Thomas demiştir' ki filan diyor, Pir de ona yanıt veriyor. Orada büyük metafizik bir sohbet, bir tartışma yaşadık, o seviyede şaşılacak bir şey tabii ki. Ben çok memnun oldum. Biraz afalladığımı da belirtmem lazım. O kadın, yani görünüşte sıradan bir ev kadını, orada Piri ile çok üst düzeyde sohbet etti ki sormayın."

Güzin bunu bana 27 Nisan 2004'te anlattıktan sonra aramızda şu konuşma geçti:

> MŞG: Abidin'in Mecitözü'nde de Alevilerle çok iyi ilişkileri oldu, Pir Halil ve taraftarlarıyla. Mecitözü Adana'ya o kadar uzak değil, hatta bu kesimler arasında git-geller olur. Aleviler göçerler. Göçerdirler. İşçi olarak çalışmaya Çukurova'ya "inenleri"vardır. Bu bağlamda Mecitözü Alevileri Abidin hakkında bir mesaj iletmiş olamaz mı Adanalı tanıdık Alevilere? Bana kalırsa olabilir.

GD: Zannetmiyorum. Sade şu oldu: Pir Halil geldi Adana'ya. Ben de kendisini bu vesileyle tanıdım. Abidin'i özel olarak ziyarete geldi.

MŞG: Eee tamam işte.

GD: Çok hoş bir insan Halil Piroğlu, Pir Halil yani; sonrası da var bu hikâyenin: Babasının vefatından sonra Pir Halil'in çocuğunun Abidin'e, Paris'e mektup yazması. Bunu daha sonra konuşuruz. Adana'ya önce mektup geldi: Pir Halil'den "Şu gün geliyorum" diye. Biz çok sevindik. Çünkü Abidin'i Mecitözü'nde rahat ettiren adam. Kendisi ve adamlarıyla.

7 Haziran 2004'te Güzin ile bu konuyu yeniden konuşurken şunları ekledi: "Piroğlu Halil Abidin'i ziyaret için Adana'ya geldiğinde *Türk Sözü*'ne buyurdu. Orada sohbet ettik. Giyimini çok iyi anımsıyorum: Koyu renk bir elbisesi ve çok hoş bir kravatı vardı. Daha sonra yanılmıyorsam bir lokantaya gidip yemek yedik ve sohbetimizi sürdürdük."

Başka Ziyaretçiler de Var

Kemal Sadık Göğceli'yi anlattım. Birazdan yeniden konuşacağız. Arif de gelince Adana'ya, O da arada bir eve uğrayacak. Güzin'e ikinci evinize Ahmet Dino da geliyor miydi diye sorduğumda yanıtı şu oldu:

"Tabii canım Ahmet de geliyordu. Ama öyle uzun boylu oturmak için değil. Ahmet çok 'discret' bir insandı, kendini empoze etmekten hoşlanmayan son derece kibar bir adam. Gelirdi eve, biraz oturur giderdi. Arif öyle değil. O oturmaya gelirdi. Gelir, oturur, benim moralimi bozmak için de bir sürü bahane yaratırdı. İlle bana takılacak. Bana takılmaya bayılırdı Arif. Bu da onun özelliği canım. Onu da çok severdik tabii."

Bunlar bilinenler. Bilinmeyenler kimler? Güzin'in anlattıkları şöyle:

"Bize gelip giden genç bayan bir öğretmen arkadaş vardı. En başta onu saymalıyım. Herhalde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden öğrencimdi. Adana'ya Fransızca öğretmeni olarak tayin edildi. Ve devamlı bize gelip gitti. Adını maalesef anımsayamıyorum şimdi. (Bu genç bayan öğretmen arkadaş daha önce anlattığım gibi

Meziyet Barutçu'dur.) Ama sonunda onu sürmeye kalktılar. Tayini başka bir yere çıkarıldı. Bizimle görüşüyor filan diye elbette. Ben hemen Sabahattin Eyüboğlu'na yazdım, O da Talim ve Terbiye Dairesi Başkanı, daha önce sözünü ettiğim sempatik insana (Kadri Yörükoğlu. MŞG) durumu aktardı. Böylece eski öğrencimin, yeni meslektaşımın sürülmesini durdurabildik. Ancak biz Adana'da ayrılınca O da Adana'da artık kalmak istemedi. Onu Ankara'ya tayin ettirebildik. Ankara'da da çok sık bizi ziyaret etti."

Meziyet Hanım'dan ve Güzin ile Abidin ile dostluğundan daha önce söz ettim. Güzin'in aktardığına göre o sıralarda "Abidin'e dadanan başka insanlar" da var: Güzin'den aktarıyorum:

"O günlerde Abidin'in çevresinde dolaşan çok girgin bir adam vardı. Adını anımsayamıyorum maalesef. Herhalde 1950'de Adana'dan milletvekili seçildi. Kırca soyadını mı taşıyordu. Öyle bir şey olmalı. Milletvekiliyken, Abidin Ankara'da ondan Nâzım Hikmet'in özgürlüğüne kavuşması için yardım istedi örneğin. Nâzım'ı kurtarabilmek için nerede olanak bulursak oraya başvuruyorduk o günlerde."

Başkalarını da yine Güzin anlatıyor:

"Adana'da bir sağlık müdürü vardı: Seyfi Bey. Çok değerli bir insandı. İnanmış bir Atatürkçü. Hiç kimseden korkusu olmayan gerçek bir devrimci. Toprak ağalarına örneğin 'Sıtmayı önlemek için pirinç tarlalarınızı kentten uzağa götürmeniz lazım' derdi, hiç çekinmeden. Ağalar aldırmadılar. Yine bildiklerini yaptılar. Bunun üzerine Seyfi Bey kente yakın pirinç tarlalarını tek tek dolaşıp, tek tek denetleyip, topladığı pirinç bilmem nelerini alıp Adana Şehir Kulübüne getirdi ve tek tek ağaların masalarının üstüne pat diye attı. Tam ihtilalci bir adam. Ağaları filan hiç umursamazdı. Abidin'i çok sever, çok tutardı. Beni de. Evimize gelip gitmezdi ama *Türk Sözü*'ne uğrardı. Naci Bey dışında, ki O da bir

defa evimize geldi, bu tür insanlardan hiçbiri evimize gelmedi ama bize hepsi çok kibar davranırdı. Abidin ile konuşmak isteyenler gazeteye uğramayı tercih ederlerdi.

Seyfi Bey daha sonra Sağlık Bakanlığında müsteşarlığa atandı. Ankara'da da sağlık konusunda bir derdimiz olunca yardımını esirgemedi. Hele Abidin'in hastalığı ve sonrasında, bilhassa o kapanmayan yarasının kapanması için koştururken. Değerli bir insandı Seyfi Bey."

Güzin devam ediyor:

"Adana'da iken 1950'lerin başında Fransa Cumhuriyeti'nin Ankara'ya büyükelçi olarak atayacağı Monsieur Le Compte ki daha önce de sözünü ettik çünkü Abidin'in kuziniyle evli asılzade, bize Adana'ya, Paris'te çıkan en ilginç dergileri gönderirdi, tasavvur edebiliyor musunuz? Abidin onu daha 1938'te Paris'te tanımıştı. Abidin'in kuziniyle evli. Bu kuzin Abidin'in çok yakından tanıdığı, çok yakını, çok sevdiği bir akraba bayan. Adam da çok kültürlü. Abidin'le 1938'de ahbaplık etmişler filan. Dergilerin isimlerini şimdi anımsamıyorum ama o yıllarda Paris'te yayınlanan en ileri en avant-garde dergilerdi. Bize, ta Adana'ya kadar, sürgün Abidin'e ulaşıyorlar. Postayla." (Gülüyor Güzin, mutlu.)

Güzin'in ismini anımsayamadığı Fransız diplomat Jacques Tarbé de Saint-Hardouin'dır. Daha önce yazdığım gibi, önce 1943 sonunda Fransa Geçici Hükümet temsilcisi olarak Türkiye'ye gönderildi. Ocak 1945'e kadar, önce İstanbul'da, sonra Ankara'da görevini yerine getirdi. 1952'de yeniden Ankara'ya büyükelçi olarak atandı. Bu görevi 1955'e dek sürdü. Güzin adı geçenin 1943-1945 arasında Türkiye'de görev yaptığını ya hatırlamıyor ya hiç bilmiyor. Güzin'in "Abidin'in kuzini" dediği ise daha önce sözünü ettiğim Nesrin Celâl Nuri'dir. Diplomatla evlenince isimlerinin başına İsabelle'i de koyan Nesrin maalesef çok genç yaşta, 39'unda, 1947'de vefat etti.

Bu arada İstanbul'da ve Ankara'da bıraktıkları arkadaşlarından, dostlarından, meslektaşlarından haber ve mektup alıyorlar mıydı? Mutlaka. Ama maalesef Abidin ve Güzin'in o günlerdeki mektuplaşmalarından bugün bilgi ve belgemiz yok. Birkaç istisna dışında. Örneğin Güzin'in annesinden gelen bir mektup ve bir fotograf: Güzin'in annesi belki kızına ailenin iyi olduğunu iletmek, aynı zamanda kendi haberlerini göndermek için bir mektupla birlikte bir de fotoğraf postalıyor: Annesi fotoğrafının sol köşesine bir not düşmüş: "11. 11. 1944, cici Güzin'e. Ferdiye." Güzin bu fotoğrafı bana gösterdiğinde "Ne hoş di mi?" diyerek gülüyor. Evet fotoğraf çok güzel: Foto Sabah'ın gerçekleştirdiği. Annesi de çok güzel.

Herhalde bu mektuba yanıt olarak Güzin annesine Abidin'le birlikte Adana'nın şirin bir sokağında yürürken çekilmiş ve yukarıda takdim ettiğim fotoğrafı, arkasına "Anneme" diye yazarak gönderiyor. Belki aynı zarfta babasına da bir fotoğrafını iletiyor: Hani birlikte bakmıştık: Güzin Adana'daki birinci evde "bahçe"de bir uzun iskemlenin üstünde uyukluyorken çekilen fotoğrafını. Arkasına "Babama" yazmış. Ama Güzin bu fotoğrafını yayınlatmak istemiyor. Çünkü "Bu çok özel" diyor. Pozu oysa çok hoş.

Özgürlük Sesi mi Bu Duyulan?

Savaşın sonunun yaklaşıldığının duyumsanması üzerine Türkiye'de daha çok özgürlük arzuluyan sanatçılar, şairler, gazeteciler, aydınlar, yazarlar seslerini duyurmak için kaleme sarıldılar. Bunlardan biri Sabahattin Ali'dir. 20 Şubat 1944'te *Ulus*'ta Falih Rıfkı Atay'ın bir makalesine yanıt niteliği de taşıyan bir makalesini A. Metin imzasıyla 3 Mart 1944 tarihli *Tan*'da yayınladı. Başlığı "Hürriyet meselesi" dir. "Daha çok demokrasi" isteyen birçok başka makale yayınlandı. Özgürlük ve demokrasi yanlıları çabalarına yeni bir ivme kazandırdılar: Sabiha ve Zekeriya Serteller, Aziz Nesinler, Rifat Ilgazlar ve daha birçokları bu cephede yerlerini aldılar...

26 Mart 1944'te Yunanistan'da Nazilere karşı direnişte bir ayrışma baş gösterdi. İngilizlerin desteklediği bir bölüm farklı bir tavır takındı. Yunanistan Komünist Partisi yanlıları ise daha radikal bir direniş yürütmeye başladılar: Ülkede komünist bir rejim kurmayı amaçlayan. Ve bu ayrışma İngiltere'nin ateşe körükle gitmesi sonucu bir iç savaşa dönüştü. Nazilere

karşı mücadelede en iyi, en cesur çocuklarını yitiren Yunanistan'ı yeni trajediler bekliyordu maalesef.

O günlerde Fransa'daki Direniş de daha geniş boyutlarıyla sürüyordu.

Abidin'in 1960'ların başında yayınladığı, "les partisans" dizisinin kimileri 1941 tarihini taşıyor. Ve Abidin'in el yazısıyla altlarına eklediği açıklayıcı bir-iki sözcük sayesinde bu desenlerin SSCB ordularının kazandıkları zaferleri izlediğini saptamak olası. Bu desenlerin kimi ise daha sonra çizilmiş: Örneğin *Démocratie Nouvelle*'de Kasım 1964'te yayınlanan desenleri bunlara birer örnektir. 1941'de çizilenler ile 1964'te yayınlananlar arasındaki çizim ve çizgi farklılığı çok açık: Dikkatli bir göz veya Abidin'in Fikret Mualla kitabı için kullandığı başlığı alacak olursak "Gören Göz İçin." Ama esas mesele, bakış açısı aynı: Vurulanlar, el bombası atan kadın ve erkek direnişçiler, vurulan ama yıkılmayan ve ayağa kalkanlar yeniden. Türkiye'de *Gerilla Desenleri* (Galeri Nev Yayınları, Ankara, 2005. Metni yazan Rasih Nuri İleri'dir) ismiyle yayınlanmaları bir rastlantı değil kısacası.

Tükiye'de "buluttan nem kapmak" her zaman geçerli bir hastalıktır. Nitekim Yunanistan Direniş hareketindeki yeni gelişmeler ve Türkiye'de daha çok özgürlük isteyenlerin arzularını basın yoluyla dile getirmeleri üzerine 28 Mart 1944'te dönemin ilk ama maalesef sonuncu olmayan "komünist tevkifatı" başlatıldı. Gazeteler "Ankara ve Karabük'te komünist hücrelerin ele geçirildiklerini ve gözaltına alındıkları" haberlerini verdiler. Tutuklamalar elbette İstanbul'a da uzandı. Aralarında şimdiye kadar isimlerini andığımız birçok tanıdık bulunuyor: Reşat Fuat Baraner ve yakınları, Jak İhmalyan ve akrabaları. Örneğin kardeşi Vartan İhmalyan. Vartan İhmalyan gözaltına alındığında gördüklerini anlatıyor (*Bir Yaşam Öyküsü*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 86 vd): "Resmi polis kendi karakoluna gitti, sivil polisle ben de Rumelihisar İskelesinden vapura bindik ve soluğu, doğru Sansaryan Hanın 6. katında aldık. Sivil polis beni koridorda bekletti, kendisi bir odaya girdi ve biraz sonra beni odaya çağırdı.

Gözlüklü bir adamın karşısına çıktım (Zeki Bey); biraz ötede de Hamdi Bey oturuyordu (Parmaksız Hamdi)."

Vartan İhmalyan'ın anlatımını burada kesiyorum. Ama lütfen dikkat Sansaryan Han, Parmaksız Hamdi. Anımsayalım Abidin'i İstanbul'da

gözaltına alıp sürgüne gönderdikleri zamanlardan gelen isimler. "Parmaksız Hamdi" o günlerde ve sonrasında Türkiye Komünist Partisi (TKP) tutuklamalarını yöneten "Komünist Masası" şeflerinden biridir ve Türkiye siyasi tarihinin olumsuz "kahramanlarından" biri olarak çok iyi tanınıyor. (1944 Tutuklamalarının ayrıntılarını Vartan İhmalyan'ın kitabı yanında şu kaynaklarda izlemek olası: Zihni T. Anadol, *Aydınlığa Omuz Verenler*, Yön Yayınları, İstanbul, 1991. Ve Aclan Sayılgan'ın *Türkiye'de Sol Hareketler* isimli kitabı. Aclan Sayılgan, 1944 tutuklamalarından sekiz yıl sonra, 1951 Ekim ayındaki tutuklamalar sonrasında, Eylül 1952'de Ankara'da gözaltına alman ve polisle işbirliği yapan bir insandır. Bu açıdan yazdıklarının ayrı bir önemi var.)

Komünizm karşıtlığı nisan ayında Nihal Atsız'ın ihbarlarıyla daha geniş boyutlar kazandı ve dönem boyunca giderek arttı.

"Arif Dino Üniversitesi"

Adana'ya Abidin'den bir süre sonra gelen Arif Dino, Abidin'in çevresinde var olan gençlerden birkaçıyla tanıştı. Özellikle Kemal Sadık Göğceli ile çok iyi anlaşıyordu. Güzin'in anlatımıyla "Yaşar'ı Arif yetiştirdi. O adam etti." Peki, daha daha neler oldu? Güzin şöyle yanıtlıyor bu soruyu:

> "Arif Adana'ya gelince Yaşar Kemal daha çok Arif'le dolaşmaya başladı. Yaşar Kemal bize daha az uğrar oldu. Böylece evlat yükümüz hafifledi diyebilirim. Arif, çok memnundu. Öylesi bir gencin sürekli, neredeyse sürekli, bir şekilde yanında bulunmasından. Kendini düzenli bir biçimde dinleyen, zeki ve konuşkan bir delikanlı. Arif sayesinde Yaşar Kemal sadece kendisine ait sürekli bir profesöre sahip olmuş gibiydi. Kendisine o zamana, o ana kadar tanıma, öğrenme fırsatı bulamadığı bin bir konuda bin bir şey anlatan bir profesör."

Yaşar Kemal de zaten ne diyor, bakın: "Arif Dino çok ince bir insandı. Dünyanın en kültürlü insanlarından biriydi." Arif Dino'yu tanımasının hayatının en önemli şansı olduğunu belirten Yaşar Kemal, Arif Dino'nun sürekli çizdiğini de ekliyor: "Kahve telvesinden bile resim yapardı. Herke-

se resim yapmayı öğretirdi. Bana bile öğretmeye çalıştı ama ben yazmaktan resim yapmayı öğrenemedim."

Bu açıdan Yaşar Kemal'i mazur görebiliriz. Arif Dino'nun, sanat hayatında ve kısaca yaşamında en çok etkilendiği kişi olduğunu vurgulayan Yaşar Kemal şöyle diyor: "Üniversite diyorsanız, benim üniversitem Arif Dino üniversitesiydi. Yazarlığı ondan öğrendim. Bir insan yetiştiren, o insana bütün bilgisini aktaran/veren insanlar vardır, O da bana karşı aynen bunları yaptı." (Yaşar Kemal bunları "İmbikten Çekilmiş Adam: Arif Dino" sergisinin açılışında anlatıyor: *Özgür Politika*, 9 Nisan 2005).

Evet Arif Dino, Yaşar Kemal'e daha doğrusu o zamanki ismiyle Kemal Sağdık Göğceli'ye pek çok şey öğretti: Rimbaudları, Balzacları, Cervantesleri ve daha pek çok yazarı, yapıtlarıyla. Cervantes deyince aklıma geldi. Yaşar Kemal'e Don Kişot'u tanıtan bizzat Arif'tir.

Önce Abidin'in, Arif Dino'nun *Yüz* isimli kitabına yazdığı başlıksız "giriş"ten bir alıntı yapmak istiyorum: "Daumier'nin, Picasso'nun, Nâzım'ın bunca sevdiği *Don Kişot*, Arif'i de yakından ilgilendiriyordu. Cervantes'in kitabını ömrü boyunca başucundan ayırmamıştı. Delikanlı Yaşar Kemal'e yüz kere okutmuştu bu kitabı Adana'da. *İnce Memed* daha ortada yoktu. Yaşar şiir yazıyordu, düzyazıya geçmemişti daha. Arif'in *Hazin Yüzlü Şövalye*'si yabana atılır bir yorum getirmiyor bence." (Arif Dino, *Yüz*, Norgunk Yayıncılık, İstanbul, 2003. Sayfa numarası veremiyorum, çünkü pek orijinal bir şey yapan yayınevi kitap sayfalarını numaralamamış.)

Don Kişot

Yaşar Kemal'in Arif Dino ve Don Kişot anısı ve *Don Kişot* kitabının sayısı bir anlatısından öbürüne değişir. Arif ona kitapları bir anlatısında hapishaneye girerken verir, bir diğerinde köye giderken. Sayıları bazen üçtür bazen beş. Bu yazarın fiyakasıdır. Ses çıkaramam. Ses çıkarılamaz. Susss.

Buraya Yaşar Kemal'in bu anlatılarından birini alıyorum:

> "Bir gün köye giderken Arif Bey bana bir çuval dolusu kitap hediye etti. Çuvalı açtım ki içinde bir sürü kitap arasında beş tane *Don Ki-*

şot var. Herhalde yanlışlık oldu dedim. Aynı kitaptan beş adet... (Hemen gittim Arif Dino'yu buldum.) 'Yok' dedi Arif Bey, 'Bütün ömrün boyunca okuyacağın için eskir. O zaman başka bir nüshasını okursun.' Doğru söylemiş. Hapiste 34 ay kaldığımda gece gündüz hep *Don Kişot*'u okudum. Bir de *Kamelyalı Kadın*... Arif Dino hep 'Roman sürüklemeli' derdi. Romanın nefes kesiciliğini *Kamelyalı Kadın*'dan öğrendim."

Arif Dino Cervantes'in *Don Kişot*'unun defalarca okunmasını tavsiye etmekle yetinmez. Oturur Don Kişot'u çizer de: 17 üzerine 24 santimetre. Resim kâğıdı üzerine kurşunkalem ve suluboya. Tarihi yok. Ama o günler olabilir. *Çok Yasasın Ölüler*'de sayfa 135'te.

Ah! O Tatlı Sohbetler

Yaşar Kemal'in Arif Dino ile arkadaşlığını Taha Toros'tan dinleyelim:

"Yaşar Kemal (o günlerin Kemal Sadık Göğceli'si) Kadirli'den gelmiş, filizlenmeye hazır bir tohum gibi, Dinoların masasına düşmüştü. Bizler serinlemek için, öğleden sonraları ya Halkevi bahçesine, ya karşısındaki kahveye giderdik. Arif Dino'nun gerek sanatçı, gerekse filozofu andıran sohbetlerinde de zaman zaman bulunurduk.

O günlerde, katıksız saflığıyla, çevremizde çocuk yaşta Kadirli'den gelmiş bir delikanlı peyda oldu. (Kemal) Sadık Göğceli masaya sokulur, Arif Dino'nun sohbetlerini hayranlıkla dinlerdi. Eğer bir tahta iskemle bulamazsa bu tatlı sohbetleri dinlemek için yere çömelerek, bilgiye susamışlığını gidermek isterdi. Kemal Sadık Göğceli, pırıl pırıl bir kır çocuğu olarak dikkati çekmişti. Arif, bununla yakından ilgilendi. (Kemal) Sadık Göğceli, o günlerde derin bir folklor tutkusu içerisinde ağıtlar toplar, eski derebeyler döneminde yakılan türküleri derlerdi. Özetle, okumaya düşkün öğrenmeye susamış bir delikanlıydı.

Dünya çapında bir kaleme sahip olduktan sonra, zaman zaman İstanbul'da rastlaştığımızda, o yılların anılarından bazı yansıtmalar yapar. Onun Halkevinde ve Ramazanoğlu Kütüphanesinde ilk kez görev almasına ve eline ilk paranın geçmesine yardımcı olanlar arasında bulunduğumu

hatırlatarak sıcak duygularını belirtir. Oysa (Kemal) Sadık Göğceli'nin folklor çalışmalarında ve ilerisi için kültürlenmesinde kendi gayreti yanında, Dinoların büyük rolü olmuştur. Diyebilirim ki Arif ile Abidin'in Adana'ya sürgün edilmesi, Yaşar Kemal'in uyandırılmasma, teşvik görmesine ve keşfedilmesine ortam yaratmıştır."

Adana'da Dino kafilesine, yoksa kervanı mı demeli, Bursa Hapishanesinden, Nâzım Hikmet'in yanından gelen Orhan Kemal'in katıldığını daha önce gördük. Abidin ve Güzin çevresinde, *Türk Sözü* gazetesinde bir araya gelen gençler ve Abidin ile bir süre sonra gelen Arif'in "tiryakileri" oldular. Kemal Sadık Göğceli yanında, Taha Toros ile bir süre sonra Adana'da lise öğretmenliği yapacak olan Adnan Turani gibi isimleri de anmak gerek.

Taha Toros 1940'larda Adana'da bulunmasını şöyle açıklıyor: "O yılların bir bölümünü görevim dolayısıyla, memleketim olan Adana'da geçirdim..." Daha sonra Ticaret Bakanlığında Başmüfettiş olan Taha Toros o günlerdeki 'görevinin' niteliğini belirtmiyor ama büyük olasılıkla Ticaret Bakanlığına bağlı bir kurumda devlet memuru olarak çalışıyordu.

1925'te İstanbul'da doğmuş olan Adnan Turani, o günlerde Adana'da lise öğretmenidir. Resim öğretmenidir ve ressamlık da yapıyor. 1993'te Türkiye Sanat Eleştirmenleri Derneği başkanıdır. Abidin'in vefatı sonrasında kaleme aldığı kısa yazıda şunları okumak olası: "Adana'da lisede hocalık yaptım. 1949-1950 ders yılıydı. Orada Abidin Bey'in ağabeyi Arif Bey'le tanıştım. Abidin Bey'i daha önceden biliyordum. Kemik gibi bir irade, sağlam bir irade." (*Cumhuriyet Hafta*, 18 Aralık 1993. *Cumhuriyet* gazetesinin o hafta içinde çıkan yazılarından derlemeyi içeren ve Avrupa'da okuyucularına sunulan bir yayındır *Cumhuriyet Hafta*.) Adnan Turani'nin kısa yazısının başlığı "Okuyan Ressam"dı.

Taha Toros o günlerin Adana'sını anlatırken şunları belirtiyor:

"Dinolar, Adana'daki sürgün hayatlarını, iyi dostluklar edinerek, sabır ve sessizlik içerisinde sürdürdüler. Zaman zaman Halkevi bahçesinde veya onun karşısındaki yazlık kahvede kırık dökük iskemlelerde dost sohbetleriyle çilelerini doldurdular. Arif Dino, bu sohbetlerin baş aktörüydü.

Abidin Dino ise eski Adana'nın konaklarını, çeşmelerini çizer, *Türk Sözü* gazetesine uğrar, oradaki çalışmalara katkıda bulunurdu. Arif Dino,

Ağıtlar'ın ilk baskısının kapağı ve YKY'dan çıkan baskısı. Desenler Abidin'den.

hiç çalışmaz, kır kahvesi niteliğinde herkesin serinlemek için gittiği kahvede, kalın sopasını masanın üstüne koyarak, ya ayran ya kahve içerek, uzaklara dalarak, otururdu. Şayet, çekinmeden onun yanına gelebilenler olursa sohbetlerini sürdürürdü."

Hem Okur Hem Yazar

Göğceli, ortaokulu terkettikten sonra bin bir küçük büyük işte çalışır. Maksat birkaç kuruş para kazanmak: Yeni bir pabuç, yeni bir pantolon, bir gömlek satın alabilmek için. Böylece "Hayat, Sanat ve Halk Üniversitesi"nden mezun olur. Yeni "Okulu"nda, "Adana Akademisi"nde, "öğretmenleri" arasında Arif, Abidin, Güzin bulunuyor. Ve onlar Göğceli'nin dü-

zenli para kazanabileceği bir işi olursa delikanlının yaratıcılığının ürünlerini daha kolay vereceğini biliyorlar. Böyle olur bu işler çünkü. Arif Dino'nun yardımıyla Kemal, Adana Ramazanoğlu Kütüphanesinde işe başlıyor: "Hademe kadrosu" ile. Olsun. Önemli olan çalışmak ve okumak.

Edebiyatımızdan On İnsan Bin Yaşam dizisinden Zeynep Oral'ın kaleme aldığı "Yaşar Kemal" bölümünden okuyalım: "Arif Dino, Halkevi Başkanı Kemal Satır'a 'Bu çocuğu kütüphaneye memur olarak al' demişti. Memurluk kadrosu yoktu ama hademelik kadrosu boştu... Çocuk 'atladı' bu işin üzerine." Kemal Satır 1943-1946 döneminde CHP Seyhan milletvekilidir. 1946-1950 döneminde de.

Göğceli'nin "kadrolu" olması onun çok okumasının belirleyicisidir. Zaten O da bu işe okumak, daha çok okumak olanağı bulabileceği için girdi. Yaşar Kemal o günleri şöyle anlatıyor:

> "Ben orada hademelik yapıyordum. Orada yatıp kalkıyordum. Kütüphanede bir müdür var, bir de ben. Müdür pek uğramaz. Ben kütüphaneyi sabah dokuzda açıyorum, beşte kapatıyorum... Yirmi bin cilt benim gibi deliye kalmıştı!
>
> Kütüphaneye pek kimse gelmezdi. En çok Dinolar gelirdi. Orhan Kemal'i de orada tanıdım. 1943'teydi. Bir gün kütüphaneye geldi *Goriot Baba*'yı istedi. Bizde dışarıya kitap vermek yok(tu). Müdürden izin aldım ve kitabı ona verdim. 15 gün sonra geri getirdi... Sait Faik'i de ilk orada okudum. O zamandan beri benim yazarımdır. Sonradan kendisini de tanıdım... Sait Faik'ten çok şey öğrendim."
>
> Sait Faik'in, tanıştıktan sonra Yaşar Kemal'e imzaladığı kitaplardan birinde "Türklerin en Kürdüne, Kürtlerin en Türküne" yazılıdır. Bir diğerinde ise şu: "Sürülmemiş bir tarla gibi, ellenmemiş kız gibi, bakir hikâyecimiz dostum Yaşar Kemal'e. Sait Faik. 19. 02. 1953."

1940'ların başında Yaşar Kemal'in ilerde mutlaka "bir şeyler olacağı" artık ayan beyandır.

Kemal, kütüphanede hademelik yaptığı üç yıl boyunca hep okudu: Çehov, Dostoyevski, Stendhal, Cervantes...

Arif'in Yaşar Kemal'in yetişmesinde etkisini kimse yadsımıyor. Dino kervanının o günlerin Adana gençlerinden "tiryakileri" olanlarla oluşturduğu Güzin Dino'nun adını "Adana Akademisi" koyduğu, "Adana Okulu" diyebileceğimiz "Hayat, Sanat ve Halk Üniversitesi"nde şiir, düzyazı (aman bilhassa ille şiir yazmak isteyen bu gençlere), resim, karikatür, felsefe, tarih ve benzeri bin bir konu neredeyse her gün programdaydı, pardon gündemdeydi. Üstelik her gece *Türk Sözü* gazetesinde radyodan dinlenen dünya haberleri ve yorumları sayesinde birinci ağızdan savaştaki son durumlar da izleniyordu gün be gün." İlgililer tedirgindi..." Güzin aynen böyle yazıyor. Aman canım ne yapalım yani. Hem bunun ne önemi var? Önemli olan Kemal Sadık Göğceli'nin birinci kitabının, *Ağıtlar*'ın yayınlanması.

Evet ilk kitabı yayınlandı. Ve Güzin'in de, bana değişik tarihlerde belirttiği gibi, "Abidin'in ısrarıyla." Abidin'in ısrarı, teşviki ve neredeyse zorlamasıyla. Karacaoğlan ile Mayakovski mısralarının "akraba"lığını bir makalesinde ilan eden Abidin için bu çok doğaldır: "Cehennem yerinde hiç ateş yoktur / Herkes ateşini bile götürür /" diyen Karacaoğlan'ın torunları değil midir bu ağıtları yakan kadınlar, erkekler. Evet erkekler de ağıt yakar(dı). Uzun sözün kısası "Sanat bir yaşama sanatı olmalıdır" inanışındaki Abidin için, Göğceli'nin yapıtları elbette yayınlanmalıydı. Abidin de hem sanatını icra eder hem Güzin'ini sever. Yaşamı bir sanat biçimine sokmak için. Hem de "bir deri bir kemik" filinta delikanlıyla ilgilenir. Çünkü delikanlı şiir bile yazıyor. Ve bu şiir meselesi biraz dertlidir.

Şiirden Düzyazıya

Meraktır bu bizde. İlle her şeye şiir yazarak girişmek. İlle şiir. Öyle anlaşılır sanat bizde. Şiir çünkü bütün sanatların en gözdesidir. Sadece söylemeye dayalı bile olabilir. Yazılmasa da olur. Arif Dino bu konuda şampiyondur. Ama yanında Abidin veya Göğceli varsa sorun yok. Biri veya diğeri mutlaka not eder. Göğceli kendi şiirlerini de yazıyor ve yayınlıyor.

Abidin onun şiirinden sanki pek memnun değildir ve düzyazıya geçmesini teşvik etmek niyetindedir. Bunu o güzelim Yaşar Kemal yazısında şöyle anlatıyor Abidin:

"Bu sefer de işi azıttı, kendi düzdüğü şiirleri getirmeye başlamıştı, tazı gibi koşup Kadirli'den. Osmaniye'den, Seyhan'dan, Ceyhan'dan kopup gelerek... Yeni çeşit bir âşıktı, sazsız. Çağdaş şairlerden haberi yoktu sanılmasın, Çukurova'ya gelmemizden önce İstanbul'da çıkardığımız tüm dergileri, dergicikleri bulmuş okumuştu. Herkesi tanıyordu. Düzyazıya da merakı vardı ama kendini daha denememişti bu yolda. İlk şiirlerinde, anımsadığım kadarı ile doğa ağır basıyordu. Bunun böyle olması, Çukurova'yı, Toros'u bilenleri şaşırtmaz. Burada doğanın ezici bir baskısı vardır insanoğlunun üstünde. Karacaoğlan'ın bunca doğaya banmış dizeleri nerden fışkırıyorlardı?

Öyle bir doğa ki, efsanelere göre ölüme bile çare bulunurdu; Lokman Hekim bu bölge otlarından faydalanıp hastaları iyi etmişti, Lokman Hekim'den önce Dioskorides buralarda aynı işi yapmış, ölüme oyunlar oynamıştı.

Hem de, bitkiler nasıl gür fışkırıyorsa Toros eteklerinde, Çukur'da sözcükler de öyledir, öyle fışkırır silme güzel. Biliyorum, doğa bir yana, tarihsel nedenleri var bu birikimin, insan selleri kelime tortularını bırakmış ve bunlar Toros imbiklerinden süzüle süzüle en arı Türkçeyi meydana getirmiş. Bir zamanlar şakamsı öğütlediğim 'Çardak köyü Türkçesinin nedeni bu. Benimsenmesinin nedeni bu. Örneğin dil sevdalısı her Fransızın daima söylediği 'en güzel Fransızca, Loire ırmağı çevresindedir' sözü hiç de yadırganmaz Parislilerce... İstanbul'da Süleymaniye Mahallesi'nde ya da Beykoz'da (Orhan Veli'nin köyünde) Türkçe az mı güzel? Değil, ama Türkmenlerden gelme sözcük ve tümce kuruluşu da yabana atılamaz. Hem İstanbul Türkçesi dediğimiz dil, 1453'ten sonra Fatih'in tüm Anadolu bölgelerinden getirdiği toplulukların lehçeler kaynaşmasından, bileşiminden meydana gelmedi mi?

Diyeceğim şu ki, yaman süzgeçlerden geçerek oluşmuş bir dilden faydalanıyordu Göğceli. İyi bir taban...

Aylar geçiyordu. Bata çıka, düşe kalka sözcük avına devam ediyordu kan ter içinde delikanlı. Arada bir, az 'harçlık' edinmek için

şurda burda, pirinç tarlalarında ya da biçerdöverde, daha olmazsa mahkeme kapılarında 'yazıcılık' ediyor, beş on kuruş kazanıyor, son hızla tükettiği ayakkabılarını yeniliyordu. Böylece Adana'ya gelebiliyordu bir süre. Köylü istidaları yazmak belki 'şiirsel' değildi, fakat dinlediklerini yazıya dökmek, kupkuru ve edebiyatsız yazmak öğreticiydi; ayak basıyordu kuru gerçeğe, olaylara, kurallara, direnç ve baskılara. Gün geçtikçe aklı yatıyordu düzyazıya. Gerçeğin şiirine giriyor, erişiyordu.

Şiirden düzyazıya geçişte, belki bir ölçüde başka etkenler de vardı. Hemite'nin arka dağlarında rastlanan kimi iri heykellere benziyordu Arif Dino ve bu bilge adam, Göğceli'ye *Don Kişot* romanını örnek almasını öğütlüyordu, roman yazmasını istiyordu. Roman türünün ana-babasıydı Arif'e göre Cervantes'in *Don Kişot*'u. Arif'in yorumları Lukacs'ın yorumlarından pek farklı değildi. Göğceli'ye 'Kederli Suratlı Şövalye'nin çağ değişimi niteliğini anlatıyor, bölüm bölüm yorumluyordu. İstanbul Edebiyat Fakültesindeki asistanlığını yüzüstü bırakıp Adana'ya gelen Güzin Dino (yeni evlenmiştik) Göğceli'ye Stendhal, Balzac, FIaubert'i bağıra çağıra okutuyor ya da anlatıyordu zorla. Sevmediğinden değil o yazarları, fakat Çukurovalı delikanlı o kadar doluydu ki, Fransa'nın 19. yüzyıl insan ilişkileri onu sabırsızlandırıyordu biraz. Ama örneğin Balzac babanın sosyal bir durumu kıskıvrak yansıtması, onu etkilemiyor değildi, ya da Stendhal'ın kadınları...

Bana da sorular soruyordu hiç durmadan, ben de aklımın erdiği kadar Gogol'dan, Babel'den, Gertrude Stein'dan, Tzara'dan söz ediyordum rasgele. Bir de Sabahattin Ali vardı ortada... Çarçabuk fark etmiştim ki, Kemal Sadık'ın beğeni ve seçenek gücü sözcüklerin ötesine varıyordu."

Coğrafyadan "Kendi Coğrafyasına"

Güzin de az uğraşmadı bu "deli" ile. 1923'te eski adı "Göğceli, yeni adı Gökçedam olan Hemite'de doğmuş olan bu "çocuk" Adana'da ortaoku-

la gitmiş ama son sınıfta bir tek coğrafya dersinden "çakınca" küsmüştü. Ne demek yani kendi coğrafyasını santimetre santimetre tanıyan bir adama coğrafya dersinden "zayıf" vermek. Ayıptır. Zulümdür. Göğceli böyledir işte. Küser. Sıkı küser ama. Güzin kaç defa anlattı: "Yalvardım Göğceli'ye, 'Git şu coğrafya dersinin imtihanından geç kardeşim' geçmedi."

Güzin, *Gel Zaman Git Zaman*'da bu faslı şöyle anlatıyor:

> "Göğceli, Toros Dağları'nı dolaşıp, köylerden inanılmaz renklerde dokunmuş kilimler bulup getirmiş. On yedi yaşında, pesperişan, sıska bir Göğceli. Kadirli köylerinden çıkıp gelmiş, Adana'da dolanıyor, ortaokulu bitirmeye çalışıyor. Renk, çizgi, nakış beğenisinin hiç yabana atılamayacağı, Çukurova'nın bin bir kilimi içinde en güzelini bulup çıkarmasıyla anlaşılıyor. En güzel ağıtları da O topluyor. Yağlıboya resim, desen beğenisinde de, ta o zamanlar şaşmayan hükümleri herkesi şaşırtıyor.
>
> 'Şu yağlıboya iyi olmuş' dedi mi, kuşkusuz en güzelini bulmuş oluyor...
>
> Dere tepe gezdiği köylerden getirdiği ağıtlar, türküler, gördüğü olaylar... Anlattıklarını tutkuyla dinlememek olası değil. Bir tek coğrafya sınavı kalmıştı ortaokulu bitirmek için, girmedi o sınava. Onun coğrafyası başkaydı: Toroslar'ı doruktan eteğe, Çukurova'yı ovadan yaylaya, dere dere, ırmak ırmak, çiçek çiçek, ağaç ağaç, böcek böcek ezbere biliyordu hepsini. Hele pamuğu, elleri kadar iyi biliyordu. Çukurova'yı, kuraklığı ve seli, rüzgârların yönü, hayvanların besini, insanların açlığı, sömürüsü, her çeşitten camuzunu, domuzunu, göçlerini... her şeyi biliyordu. Gerçek coğrafyaydı tutkusu. Göğceli ortaokul coğrafyasını bilemedi, ama kendi coğrafyasını yaşayınca, hele yazınca Yaşar Kemal oldu..."

Peki o günlerin Göğceli'si nasıl giyinir, nasıl kuşanırdı? Güzin anlattı, onun yalancısıyım: "Göğceli pasaklı, giyinmesini bilmeyen, kuşanmasını bilmeyen bir gençti. Müthiş zeki, her şeyi öğrenmeye hazır. Meraklı." Eh o kadar

işin arasında giyime kuşama nasıl zaman ayırsın? Para-pulu nereden bulsun? O kadar yürüyen adama ayakkabı, pantolon, gömlek, ceket mi dayanır?

İsterseniz gelin bir de Göğceli'nin o günlerin Abidin'ini anlattığı şu birkaç satırı birlikte okuyalım:

> "Abidin Dino'nun sanat macerasını kırk yıldan daha çok izledim. O, her gün kendini ve resmini yeniden yaratıyordu. Her gün yeniden doğuyor, zenginleşiyor, her gün resmini zenginleştiriyordu. Bütün soylu, büyük ressamlar gibi durmadan değişiyordu. Antenlerini bütün yeryüzüne germişti. Orta Anadolu, Adana sürgünü en kuytu köylerde, kasabalarda yaşarken bile antenlerini bütün dünyaya tutmuş, kırk günlük yolda yaprak kıpırdasa ondan haberi oluyordu. Ayağı ne kadar Anadolu toprağındaysa, kulakları da yeryüzündeydi. Benim gibi genç bir insan için bu bir tansık insandı. Arif Dino'yla *Sarhoş Gemi*'yi kahve köşelerinde Türkçeye çevirir, Eski Yunan'ı okur; *Don Kişot*'u tartışırken Abidin Dino'yla da Joyce'u, Kafka'yı, Faulkner'ı konuşuyorduk. Halk şiirlerini, Yunus'u, Karacaoğlan'ı, büyük başkaldırı şairleri Dadaloğlu'nu, Pir Sultan'ı ezber ediyorduk. Marks'ı, Engels'i de, büyük sosyalist ustaları da ihmal etmiyorduk.
>
> Abidin Dino her yönüyle büyük bir doğa ve insan birikimiydi. Hep şaşırıyordum, o birlikte yaşadığımız Çukurova'nın (Kilikya) sonsuz renkleri Abidin Dino'nun resimlerine niçin yansımamıştı?
>
> Sonra birden Paris'te, yıllar sonra, Dino'nun çiçeklerini gördüm. İşte 1940'ların Çukurova'sının renkleri bu çiçeklerdeydi. Şaşırmadım. Çukurova bu renklerdeydi ve Dino bu çiçeklerin birçoğunda Çukurova'sını yeniden yaratmıştı.

Abidin "Çiçeklemesi"

O günlerde sadece Arif çizmez. Abidin de onca işin arasında resme zaman ayırabilir. O da çizer: Adana emekçilerini çizer. Eski Adana'nın konaklarını ve çeşmelerini çizer. Taş köprü'nün hemen yanındaki "İşçi Pazarı"ndakileri çizer. Adanalı bürokratları karikatürler. Ve "çiçekler" yaratır: Doğada bile olmayan.

Abidin Dino'nun *Çiçekleme* isimli sergi kataloğuna (Galeri Nev, 1990) "Anadolu Çiçekleri ve Dino'nun Çiçeklemesi" başlığıyla tanıtım yazısını kaleme alan Yaşar Kemal bakın o yılları nasıl yaşatıyor:

> "Yıllar önceydi, uzun boylu Dino çiçekleri çıktı karşıma... Bu çiçekler bu dünyadan değildi... Ayrı, uzak, eski, belki de terütaze, bu daha doğru olacak, bir dünyadandı. Bir büyü dünyasındandı diyeceğim geliyor ya, büyü ne demek, gerçek olmayan mı, gerçeğin üstünde, dışında, ötesinde bir dünyadan mı, gerçeğin arkasında, gerçeğin bir başka yüzü mü? Belki de herkesin yaşadığı düş dünyasının çiçekleriydi bunlar. Uzun boyunlu maviler, uzun boylu kırmızılar, som yeşiller, som sarılar, som yanık sarılar, som aklar, sonsuz uzaklıkta maviler, uçup gitmişler, elle tutulamayıp gözle ulaşılmayanlar... Başdöndürücü, insanı alıp götürücü... Esrikleştirici... Bir büyü, bir düş dünyası... Merihli çiçekler, ayda bitmiş, oradan alınıp getirilmiş çiçekler... Kimbilir ayçiçeği nasıl olur. Abidin Dino karşılığını veriyor, işte böyle olur diyor. Bu bir ayçiçeğidir, renginin adını siz koyun. Ya, Abidin Dino'nun çiçeklerindeki çok rengin adını koyamıyoruz. Koyanın alnını karışlarım. Sarısına sarı, yeşiline yeşil diyebilene aşkolsun. Mavisine de mavi..."

Abidin "eski Adana'nın konaklarını, çeşmelerini çizdi." Taha Toros böyle yazıyor. Adana içindeki "Arap Uşakları"nı da çizdi: Fellahları yani. Yani Felahat çocuklarını. Eken, biçenleri yani.

Abidin'in bir karikatürü vardır, "İdare Meclisi Azası: İbrahim Burduroğlu" yazılı ve adı geçenin imzasının bir boydan öbürüne geçtiği desen/harikatür. Kimdir bu adam? Selçuk Demirel'in yayınladığı *Özel Koleksiyon'da* (s. 66'da) ilk kez gördüğüm karikatürün "kahramanı" terleyen, şişko bir tiptir. Alttaki notta yapılış tarihi olarak "1946-1947" yazıyor.

Yaşar Kemal, Alain Bosquet ile *Konuşmalar*'ında, Adana'ya ilk geldiği günlere ilişkin anılarını aktarırken, bu konuda birkaç şey söylüyor: "Beni fabrikaya almasını Aslan Bey'e öneren kişi, Adana'nın fabrikatörlerinden,

Abidin'in Adanalı "Köylü Kadın" deseni. 1943 veya 1944.

anası bizim kasabadan (Kadirli? MŞG) olan İbrahim Burduroğlu'ydu. O da bana evinde kalarak okuyabileceğimi önermiş, onun da bu önerisini kabul etmemiştim. İbrahim Burduroğlu babamın dostlarındandı. Çok da cömert bir adamdı."

Başka bir kaynakta "Adana Ticaret Odası üyesi İbrahim Burdurluoğlu" ismine rastladım. Soyadda küçük bir değişiklik var. Ama büyük olasılıkla bu iki isim aynı insana tekabül ediyor: İbrahim Burduroğlu'na. Güzin'e değişik tarihlerde sordum, "Bu isim bana hiçbir şey demiyor" yanıtını aldım. Eh bu kadarı da bize yeter.

Bütün bunları şunun için yazdım: Abidin sadece emekçileri, yapıları çizmedi, kimi patronları da çizdi. Onları eleştirmek için: Karikatüre dikkatlice bakın. İbrahim Burduroğlu'nun elinde bir şey var. Bir mendil mi? Göbeği çok acaip bir göbek. Terden sırılsıklam. Ve yanlamasına imzası bile var. Nedir elindeki? Mendil mi? Ter midir akan? Gözyaşı mı?

Çukurova Köylüleri

Adana'da çarşıda, Çukurova'nın değişik köşelerinde, Çardak gibi köylerinde Abidin Yaşar Kemal ile dolaşıyor. Çardak köyünde bir gece kalıyorlar. Ve ertesi gün trenle Adana'ya dönüyorlar. Bütün bunları Yaşar Kemal değişik yazı, anlatı ve konuşmalarında dile getirdi. Burada, onun Abidin'i anmak için 1 Aralık 1996'da düzenlenen "Bir Usta, Bir Dünya: Abidin Dino" başlıklı sergi vesilesiyle yayınlanan aynı isimli kitaptaki

"Mutluluğun resmini yapan adam: Abidin Dino" makalesinden bir bölümü aktarmak istiyorum:

"Bir Mayıs ortasıydı. 'Haydi' dedi 'seninle tarlalara açılalım.' Tarlaların içinde silme gelincikler açmıştı... Çardak köyüne gittik. Köyün evleri portakal ağaçlarından gözükmüyordu. Köyün yöresi de silme portakaldı. Üstte ala karlı Antitoroslar. Dumanlı. Aşağıdaki silme turuncu. Yer gök turuncuya kesmişti. Dino beni unutmuş, portakal bahçelerinin arasına dalmış, başını almış gidiyordu. O gün karanlık kavuşuncaya kadar, kendinden geçmiş gözleri turuncuya doymamış, yürüdü durdu. Yemek yemeyi, su içmeyi unutmuş gitmişti. Dino, bir tapınmadaydı. Ben böylesine bir tapınma karşısında sesimi çıkaramıyordum. O gece Çardak'ta kaldık. Köylüler başımıza birikti. Köylülerle de başka bir macera başladı. Bir âşık geldi köy odasına, türküler söyledi. Köylülerle koyu, gene kendinden geçmiş bir sohbete daldı. Ben yorulmuştum, gece yarısından sonra gittim uyudum. Tan yerleri atarken uyandım, bir baktım ki, köylülerin hiçbirisi evine gitmemiş, Âşık da sazına asılmış çalıp söylüyor.

Köyden bir türlü ayrılmak istemiyordu. Zar zor onu dönmeye kandırdım. Trende öylesine bir coşkuyla, ben uyuduğum sıralardaki konuşmaları, türküleri öylesine anlatmaya başladı ki, beni büyüdüğüm yerlerin dünyasından aldı başka başka, görkemli düş dünyalarına götürdü.

Birkaç yıl Çukurova doğasının taşıyla toprağıyla haşır neşir olduk. Çukurova doğası artık avucumuzun içiydi.

Ardından Kale Kapısı maceraları başladı. Taş köprü'nün önündeki küçük alan, Taş köprü'nün üstü, kale duvarlarının dibi, Orta Anadolu'dan, Güneydoğu Anadolu'dan, Doğu'dan gelmiş ırgatlarla doluydu. Doluydu dediğim öyle abartma falan değil. Yüzlerce, binlerce insanla her gün Kale Kapısı dolup taşıyordu. Kazma zamanı erkekler, kadınlar, pamuk toplama zamanı çoluk çocuk bütün aileler Kale Kapısı'ndaydı. İnanılmaz derecede değişik yüzler görüyorduk. Bu insanları tarla sahipleri, çiftlik sahipleri, onların elçileri buradan alıp tarlalara götürüyorlardı. Bu Anadolu'nun dört bir yanından gelen işçiler ya çapaya ya da sonbaharsa pamuk toplamaya gideceklerdi. Orada çok yüzler gördük. Çok gözler gördük. Uzun, acı, sarı, esmer, kızıl saçlı, buruşuk, örümcek ağı gibi kırışık içinde kalmış, hüzünlü, hep gülen, hep ağlamaklı, sevinç

içinde, üstleri başları dökülen, sakallı, sakalsız. Çok güzel gözlü kızlar. Kapkara saçlılar... kızıl, sarı, güneşe gelince yeşillenen mor belikler...

Sonra da Yeni İstasyon'un önündeki büyük alana, alanda büyük okaliptüsler vardı, bütün Anadolu'nun ırgatları işte burada birikişiyorlardı, dadandık. Bir gün Dino'dan üç binden fazla yeşil sözünü duymuştum. Belki biz burada yüzbinlerce, milyonlarca yüz görüyorduk. Ve Abidin Dino bir gün bu insanları çizmeye başladı. Öylesine bir hızla, yercesine, yutarcasına insan yüzlerini çiziyordu ki Dino, arkasından atlı yetişemez derler ya öyle bir hızla. İnsan yüzleri, insan biçimleri, yerde, ayakta, çömelmiş, bağdaş kurmuş yemek yerken, halay çekerken, ak başörtülü kadınlar, ağlayanlar, gülenler, endişeliler, kuşkulular...

Dino bir insan mahşerinin içine dalmış veryansın ediyordu. Kolları sıvamış sabahlardan akşamlara kadar çiziyordu. Akşam olunca da yapıtları topluyor, eve yollanıyorduk. Dino bu sefer yaptığı resimleri ayıklamaya başlıyor, birçoğunu yırtıyor, çok azını da değiştiriyordu. Beğendiklerini de ayrı bir yere koyuyordu. Yırtılan desenlere o kadar acıyordum ki, herhalde bu yüzümden belli oluyordu, bir sabah gel, dedi birlikte ayıklayalım. Bir desen üstünde belki saatlerce tartışıyorduk. O olmaz diyordu, ben olur diyordum. O kötü diyordu, ben güzel diyordum. Sanıyorum onun elinden birçok güzel desen kurtardım. Şimdi bende o desenlerden bir tane var. Kimi seferler ben de ona uyuyordum, işte o zaman bir desen yırtma başlıyordu. Benim de içim gidiyordu. Sonunda bana dedi ki, artık sen seç. Ben de hepsini seçmeye başladım. Hepsi o kadar güzeldi ki... 'Yani sen, resimlerin hepsi güzel mi demek istiyorsun?' dedi. Ben utanıp sıkılarak, 'Öyle demek istiyorum, peder bey' dedim. Bir tuhaf baktı bana, "Bir insanın yaptığı her şey güzel mi olur, diyorsun?'

'Hayır, öyle demek istemiyorum. Ama bunlarda çok az iyi olmayan resim var.'

Kimi insanlara sonuna kadar güvenirdi. Bunları da ne pahasına olursa olsun sever, korurdu.

Bu sıralar renkli resimler de yapıyordu. Daha da çok yağlıboya... Bu resimlerde, o gözlerini faltaşı gibi açmış, kendinden geçerek, bir doğa tapınmasında dolaşan adamın Çukurova'sından başka renkler, başka biçim-

ler vardı. Çukurova doğası, insanı sanki bütün haşmetiyle Dino'nun üstünden, belki de bir fırtına gibi gelip geçmiş onda en küçük bir iz bırakmamıştı. Bunu anlayamıyordum. Bu binlerce rengin kaynaşmasında, bu binlerce mavinin, morun uçuştuğu, perde perde, arka arkaya sıralanmış Toros dağlarında bir ressamı etkileyecek hiç mi bir şey yokmuş! Abidin Dino'nun bu tutumu beni üzüyor, ben küseğen bir adamım, küserim de kimseye belli etmem, ama yavaş yavaş o insandan uzaklaşırım, bu huyumu en iyi Abidin Dino bilirdi, Dino'ya küsüyordum. Sanki Çukurova babamın malıydı. Sanki bu ülkeyi babam yaratmıştı. Yüzbinlerce mavinin uçuştuğu Toroslar da sanki bana dedemden kalmıştı.

Bir iki yıl sonra işi çakozlar gibi oldum. Küskünlüğüm geçti. Abidin Dino'nun bu resimlerinde Karagözler, Hacivatlar, kesilmiş karpuzlar vardı. Tahta yapılar, Ankara evleri, bomba atan adamlar, ince çizgilerle nonfigüratife benzeyen renkli biçimler."

Abidin'in emekçileri öyle sadece oturup kalmazlar. Sadece ağlamazlar. Bazen bağırırlar: Seslerini buradan duymak olası. Biri bağırırken diğeri eğilir yerden taş toplar. Taş toplar, hınçla. Abidin böylesine kızgın, öfkeli, kararlı köylüler de çizdi o günlerde. Daha sonra bu çizgilerin pek çoğu Louis Bazin tarafından edinildi. Şimdi onun koleksiyonundadırlar: Çukurova'dan köylü ve insan manzaraları her biri.

Resimde Çukurova Emekçileri

Çukurova "sarı sıcağı," "Âşık Kemal"i, köylüleri, emekçileri, sokaklardaki hareketi, çoluk çocuğu, bin bir türlü hastalıkları, hem de bulaşıcı türünden, hem de küt diye alıp götüren cinsinden hastalıkları, dört saatte öldüren "tropikana" yedi saat titreteniyle, trahoma, dizanteri, dizinteri değil, daha neler neler, kadınları, yoksul emekçilerin öldürücü hastalıklarla mücadelesi, yirmidört saatte alıp götüren sıtması ile işte karşımızda. Nâzım Hikmet Bursa'da köylüleri şiirleştirirken, Abidin Adana'da tarım emekçilerini, işçileri, mevsimlikleri, köylüleri çizer durur, durur çizer. Adana'da ve çevresinde, işçi pazarlarında, fabrikalarda, tarlalarda, Abidin köylüleri yakından görmek, emekçileri günlük yaşam ve çalışma koşulları içinde tanımak olanağı buldu: Çorum, Mecitözü, daha öncelerinden Balıkesir ve başka mekân-

larda saptadıklarını, gördüklerini, çizdiklerini saymazsak bu ne büyük bir deneyim, bu ne heyecanlı bir uğraştır böyle Abidin? Abidin her gördüğünü gördü, evet çünkü her bakmak görmek değildir. Abidin buralarda emekçileri, işçileri görmek, izlemek, uzun uzun seyretmek, seyir eylemek olanağı buldu. Seyretmek de bir sanattır sonuçta. İnanmayan Yaşar Kemal'in konuşmalarını okusun: Saatlerce nasıl bir ağaç, bir kuş, bir böcek seyredilir öğrenmek mümkün, Yaşar Kemal'i dinlemesini bilirsek. O en azından öyle yapmış: Yazmadan önce. Abidin de çizmeden önce seyretmek eylemini hakkıyla yapan sanatçıdır. İnanmayan Güzin Dino'yu dinlesin: "Anadolu köylüsünü Adana'da tastamam gördük. Abidin Paşa'dan kalan otlakiyeyi tam yedi köy çevreliyordu. Bunlardan birine gittik: Perperişanlık! Unun içinde fare boku var. İnanmayacaksınız. O undan yapılan ekmeği yedik, bütün köylüler gibi. Ne yaparsın? Sıtma kol geziyor. Çünkü ağalar kente yakın, kentin hemen yanı başında tarlalara pirinç ekiyorlar. Yasak olmasına aldırmadan. Daha önce anlattım, o günlerde Adana'da sağlık müdürü olan Seyfi Bey bu ağalarla uğraşıyordu. Toplumsal mücadele vardı. Ama kesin ve olumlu bir sonuç alınamıyordu.

İşte aynen böyle. Abidin sadece gazetecilik yapmadı Adana'da. Adana'da ırgatları, Çukurova'da köylüleri çizdi, olduğu gibi. Abidin'in köylüsü, emekçisi, çizgileri, resimleri elbette gerçeğe yakın olacaktı. Gerçeğin ta kendisi dememek için. Çünkü içinde bir parça rüya, bir parça ütopya eksik değildi: Abidinik olan. Cicili, bicili, fena halde bakımlı (!), uydurmalardan çıkarılmış köylü tiplerine Abidin'de rastlamak nâ-mümkün. Burası Turgut Zaim resim sergisi değil. O "semiz ve bakımlı köylüler" çünkü sadece ve sadece Turgut Zaim'in hayalinde ve resimlerinde vardı. Var mıydı? Abidin'i böylesine çizmeye gördükleri itti. Anadolu'da, Çukurova'da, Adana'da gördükleri. Abidin döneminin köylülerini çizdi. Ne fazla ne eksik. Bizzat Abidin açıklıyor: "Benim için önemli olan burada ilk kez Türk köylüsü ile karşılaşmam ve onu tanımamdır... Tüm gördüklerim, yaşadıklarım beni resme daha çok bağlıyordu. Sanki resmettikçe görüyordum içinde yaşadığım Anadolu insanının gerçeğini."

S. E. S. (Sanat. Edebiyat. Sosyoloji) dergisinin Eylül 1939 tarihli sayısında yayınladığı "Köy ve Sanat" üst başlıklı makalesinde, sanat ve resim

hakkında birçok şeyi vurguluyor Abidin. Bir yerde aynen şunları yazıyor: "Türkiye'nin rasgele bir ovasında, rasgele bir köyünde işittiğim şarkılar, sanatın nerede saklandığını bana ifşa etti (açıkladı)." (Makalenin tamamı için *Yazılar*, s. 45-52.) Abidin aynı konuya Canan Gerede'nin yaptığı belgesel filmde değiniyor ve şunları söylüyor: "Çizdiğim Anadolu insanları, örneğin Adana'da ister Taşköprü'de, ister başka taraflarda, bakınız şunlara: Bağıran çağıran bir bacı, çocuğu ile başka bir bacı, yine isyan etmiş bir bacı, haksızlıklara isyan etmiş, ağıt yakan bir bacı, yatmış köylüler, ağlayan bir kadın... O zamana kadar sanırım çizilen Türk köylüleri biraz cicibiciydi genellikle. Biraz fazla semiz, biraz fazla sağlıklı. Halbuki o yıllarda müthiş hastalıklar ağır basıyordu Güney Anadolu'da."

Çukurova emekçileri, 1943-1945

Abidin bu meseleye Adnan Benk'le yaptığı televizyon programında da değiniyor: "Köylüler ve gerçekçilik" yaklaşımı içinde. Şu kesin: Abidin Anadolu köylüsü ile Adana'da iç içe oldu. Birleşti onlarla: Acılarında, isyanlarında, günlük yaşam ve çalışma koşullarında. Bilmem yazmalı mı? Adana'da Abidin de bir emekçiydi: Gazeteci, ressam, gezgin, paşa torunu ve daha sayılması uzun sürecek bir dizi başka sıfatları yanında. O da sıtma tehlikesi içinde çalıştı. O da hastalıkların nöbet tuttuğu Adana'da ter döktü: Alın teri bu yoldaş, başka bir şey sanılmasın ne olur. Evet, şakası yok bu işin, emekçiliğin, işçiliğin. Ve böyle bildi Abidin, aynen.

Abidin, Adana köylülerine Andre Velter ile yaptığı söyleşide epey ayrıntılı bir biçimde değiniyor: "Resimlerimde köylü, ilk kez folklorik köylü değildi. Daha önce de Anadolu, köy, köylü temaları üzerine resim yapanlar olmuştu. Ama bu resimlerde köylüler (fazla) sağlıklı, köyler tertemizdi. İneklerin memelerinden süt, çocukların yanaklarından kan damlıyordu... Güzel, dekoratif, o ölçüde de gerçeklerden uzak resimlerdi bunlar. Bu resimlerdeki kadınlar ve erkekler capcanlı, gerçekdışı varlıklardı. Bense, sefalet edebiyatı yapmadan, gördüğüm bütün yoksulları yansıtmaya çabaladım. Hastalıklı, sıtmalı, yoksul köylüleri çizdim."

Abidin yaşayan, kendini anlatan köylü desenleri ve resimleri çizmeyi tercih etti. Çizdi. Bu nedenle olmalı Andre Velter ile konuşmasında şu itirafı yapıyor: "Paris'teyken, ne gariptir ki, Louvre Müzesinde en çok Le Nain kardeşlerin resimleri beni etkiledi. Benim için büyük bir dersti bu. 17. yüzyılın yoksul Fransız köylülerini yoksulluk edebiyatına düşmeden resmeden Le Nain kardeşler... Ben de bunu yapmak istemiştim."

Burada şunu belirtmek gerek: Türkçedeki kimi çevirilerde Le Nain kardeşlerin ismi yanlış olarak "Nains" ve/veya "Les Nains" yazılıyor. Doğru değil. Le Nain soyadları veya markalarıdır. Dolayısıyla çoğul biçiminde yazılamaz. Antoine, Louis ve Mathieu isimlerini taşıyan Le Nain kardeşler 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın ilk yarısında yaşadılar. Kimi resimlerini, tablolarını birlikte yarattıkları için kimin hangi resmin yaratıcısı olduğunu saptamak her zaman kolay olmuyor: O nedenle "Le Nain kardeşlerin resimleri" genel marka biçiminde kullanılıyor. Ve aynen Abidin'in belirttiği gibi dönemin köylülerini, köylü ailelerini, acı ve tatlı, ama daha çok acı yönleriyle yansıtıyorlar.

Abidin Dino o günlerde yağlıboya tablolar da yapmış olmalı. Veya o günlerdeki çizgilerinden, o günlerde izlediklerinden esinlenerek, daha sonra zaman ve olanak bulunca tablolar yarattı. Bunlardan birinin Erol Güney koleksiyonunda bulunduğunu biliyorum: Saz çalan bir köylü. Ama sazını sanki beş parmağıyla çalıyor. (Gülden Aydın'ın Erol Güney ile yaptığı ve 9 Nisan 2005 tarihli *Hürriyet*'in cumartesi ekinde yayınlanan söyleşide bu tablo, renkli olarak, bir fotoğrafta hemen Erol Güney'in arkasındaki duvarda görülüyor.)

Abidin yaşadığı yörenin insanlarının yaşamını, acı ve sevinçlerini, ama maalesef daha çok acılarını, yalın ve şiirsel bir anlatımla, rüya-

sından, ütopyasından bir şeyler katarak ve toplumsal gerçekçi bir biçemle yansıttı. O günlerin, o zorlu yılların çizgileri, Anadolu varlığı, genişliği, göz alabildiğine cömertliği ve sertliğiyle köylüsünün durumu, yaşam ve çalışma biçimi ile yoğruludur. Başka türlüsü de Abidin'de mümkün olamazdı. Çünkü bu adam böyle bir ressam kardeşim, daha ne istiyorsunuz?

Burada şunu da eklemek isterim: Abidin'in Adana, Çukurova, ırgatlar ve köylülerden etkilenmesi sadece o günlerde veya daha sonra oraları ve onları anlatan çizgilerinde, desenlerinde, resimlerinde, tablolarında görülmez. Dahası da var: Abidin' in "(Uzun) Büyük Yürüyüş" (Abidin aynen böyle yazıyor o dizi resimlerinin arkasında) resimleri, tabloları ve "Yeryüzünü" anlatan tabloları da oralardan ve onlardan etkilenmiş, esinlenmiştir: Bir bakınız o resimlere, tablolara hemen fark edeceksiniz: Bu yürüyen bu "Büyük ve Uzun Yürüyüşe" kalkanlar bizimkilerdir. Başkaları değil. O bozkır bizim bozkırdır: Adana, Çukurova, Anadolu tümüyle yola çıkmıştır: Yol oradan başlamıştır ama henüz veya bugünkü zamana kadar diyelim nereye varacağı belli değildir. Bunu da Abidin'e sormak kimsenin aklına gelmedi mi? Geldi de Abidin "Bir dahaki sefere konuşuruz" mu dedi? Bilinmez.

O günlerde yaptığı resimleri sadece yakınları, arkadaşları, eşi Güzin, dostları Yaşar Kemal, kardeşi Arif ve belki Ahmet görebiliyor. Sağlık olsun. Bu da yeter. Ama sürgün sonrası artık o resimleri çekmecelerde, dosyalarda, duvarlarda tutmak mümkün değildi. Ve Ankara'da sokaklara çıktılar. Sokaklara, meydanlara, caddelere. Ve o ürünler kapışıldı. İlk sergisinden kalanlar şimdi özel koleksiyonlardadır. Bu kadar yani.

Mayıs 1944'te, Ankara'da düzenlenen "Cumhuriyet Halk Partisi Yurt Gezisi Resim Sergisi" "toplu bölümünde," Abidin'in 1939'da Balıkesir'de gerçekleştirdiği ve daha önce 1939 ve 1942'de sergilenen eserlerine de yer verildi. Sergi katalogunda da. Katalogda yıllara ve sanatçılara göre 675 eser ve 1943'teki "Yurt Gezisi Sergisi"ne katılanların yarattıkları bulunuyor. Bu serginin bir ay sonra Konya'ya götürüldüğünü de sanıyorum. Abidin'in yapıtları bu arada "Savaş" ve "Barış" dönemin çevre koşullarıyla uyuşum halindeydi: Barış kazanmak üzereyken.

Bazen Güzin hasta oluyordu. O iyileşiyor, bu kez Arif sıtmaya yakalanıyordu. Arif hasta olunca Abidinlerde kalıyordu. Güzin anlatıyor: "Hasta olunca bizde kalıyordu. Yan odada ona bir yer yapıyorduk. Ödümüz patladı sıtma bize de geçecek diye. Arif çok hastaydı. Hatta 'dört saatte ölebilir' bile dendi.'"

Sıtma olunca Arif 120 kilodan 80-90 kiloya düştü.

Sıtma o yılların hatta 1920'lerden beri Türkiye'nin en büyük belası. (Bu açıdan 11 Temmuz 1925'te *Cumhuriyet*'te yayınlanan "Sıtma mücadelesinde ilk zafer" başlıklı haber son derece ilginç.) Bataklık, sivrisinek eşittir sıtma denklemi içinde deviniyor insanlarımız. Adana'da kentin burnunun dibine kadar pirinç tarlalarını dikenler bunun birinci derecede sorumlusu elbette.

Neyse ki Arif kendine göre tedavi usulleri geliştiriyor. Bunu Fikret Âdil yazıyor: "Her gün, bütün Adana'nın yazın şiddetli sıcağında evlerine sığındığı, dükkânların kapandığı öğle saatlerinde parka gider, güneş altında otururdu. Böylece tropikayı yendi."

Birkaç günde kırk kiloyu da böyle kaybetti mutlaka. O sıcağa can mı dayanır? Arif dayanır ama. Ve yanında not edecek birini bulursa şiirini de patlatır:

"Nasıl unutursun
Tropika ile kucak kucağa
Sevgim nüksetti
Zehirli sıtma."

Arif Adana'ya, Çukurova'ya, insanlarına ve kendine ve bize ilişkin başka şiirler de söyledi. Yazdı diyemiyorum. Çünkü Arif, yazan değil söyleyen şairlerimizdendir.

"Cebeli Nur'u görmeyen
Kimya gibi bir otu ile
Şahmeran'ı dirilten
Lokman Hekimi bilmez
Ceyhan suların yaman
Ceyhan suların acı."

Çukurova yansır bir şiirine: 15 Ocak 1950 tarihli *Yaprak* dergisinde yayınlanan "Çukurova" başlıklı şiir, kendine özgü dizilişi ile:

"Çukurova sabır ovasıdır
Lokmasını
göç edenleri
bilir.
Yakmasını
yıkmasını
boğmasını
bilir.
Çukurova sabır ovasıdır."

Arif, daha önce anlattık, büyük Japon şairi Kikau'nun hai-kai'leri gibi kısa ve vurucu şiirleri tercih ediyor. Yazmıyor söylüyor. Yanındakilerden biri, Abidin, belki Yaşar Kemal, belki başka bir arkadaş, örneğin birkaç yıl sonra "Arif Dino Üniversitesi öğrencileri" arasına katılan Tacettin Karan, not ederek yazıya döküyor sonra: Çınar yapraklarıyla uçup gitmesinler diye. Şiir dediğin nedir ki sonuçta? Birer yaprak: Çınar yaprağı belki. Belki başka bir şey. Ama not edilince bize kadar gelebildiler. İyi de oldu.

Arif Dino şiir söyler. Dalga geçer. Ama sadece bu kadar da değil.

Arif genel olarak düşünen, sıkı düşünen bir adam. Çizen. Konuşan ve dinleyen. Takılmayı da seven biridir. Özellikle Güzin'e ve Abidin' e takılmaya bayılıyor. Takılmakla kalmayan, eleştiren de. Güzin'in anlattığına göre, "Arif beni ve Abidin'i eleştiriden geri kalmıyordu. İkide bir kalkıp bize 'Elinizden bir şey gelmez/gelmiyor' türünden şeyler söylüyordu. Onun anladığı anlamda 'elden gelmesi gereken iş' marangozluk filan gibi bir iş. Hani 'altın bilezik' denir ya o tür işlerden biri olmalıydı yapılacak iş."

Arif gazeteye filan uğramaz. Abidinlerde bir süre kaldıktan sonra otele yerleşti. Daha önce babası Rasih Bey'in ve o günlerde Ahmet Dino'nun yaptığı gibi. Ama Güzin hasta olunca, Abidin de gazetede çalıştığı için, Arif eve gelir otururdu. Güzin'e bakmak için. Takılmayı hiç ihmal etmeden. Abidin'in yazdığı gibi, "dadaist şakacı" çünkü Arif. Şair adam ne

de olsa: O Güzin'e takılmayacak da kim takılacak? Güzin bizzat anlattı: "Arif takılmayı severdi. Şakacıydı. Hatta biraz patavatsızdı bile diyebiliriz. Örneğin bir seferinde Abidin kimi işleri için Ankara'ya gidip iki gün yerine dört gün kadar kalınca ve ben (Güzin Dino) tedirgin olunca Arif güya şaka olarak ne dese beğenirsiniz? 'Ankara'da başka bir kadın madın vardır.' (!) Aklımca bana takılıyor. Ben tabii ki başka nedenlerle çok tedirginken bu şakanın (!) tadına pek varamıyorum. Beğenmiyorum kısacası."

Yumurtalık'ta Deniz

Adana'nın güneydoğusunda şirin bir kasaba vardır. İsmi Yumurtalık. Akdeniz'in kenarına iliştirilmiş gibi duran. Adana'da denizi görmek için oraya gidilir. Yaşar Kemal'in yaptığı gibi saatlerce deniz seyredilebilir: Eh yabana atılır gibi de değil hani. Karşınızdaki Akdeniz'dir. Dahası Yumurtalık Kalesi, Kız Kalesi, yoksa Kız Kulesi mi demeli, Balıkçı Barınağı oralarda bir yerde sizi bekliyordur. Yumurtalık denince akla hemen balık yumurtası gelir. Doğaldır bu, çünkü bu yörenin deniz yumurtaları ağzınıza layık. Daha iyisini bulmak nâ-mümkün. O nedenle olmalı *Türk Sözü* gazetesinin muhasebecisi her hafta sonu gider Yumurtalık'a ve balık yumurtaları getirir. Abidin ve Güzin'le de paylaşılan! Yumurtalık ismi de balık yumurtasından gelmiyor mu?

Arif bir gün Abidin Paşa'nın Yumurtalık taraflarında da toprağı, arazisi olduğunu keşfetti. Herkes Amerika'yı keşfedecek diye bir kural yok ki. Ve Yumurtalık tarafına bir sefer düzenlemeye karar verdi. Sözü burada Güzin'e bırakmak zorundayım: "Etrafına bir grup topladı. Biri bizim evde hizmet eden, çalışan kadının oğlu şoför Ahmet, bir kişi daha, bir de şoför muavini, Arif ile toplam dört kişilik bir takım. Gittiler."

Ama işe bakın gider gitmez orada çadırlarda yaşayan Göçerlere rastlıyorlar. Göçerler de o sırada değişik otlardan değişik renkler üretiyorlar. Arif bunu görünce mest oluyor. Bırakır mı? Pardon! Yumurtalık'a gitmesini gerektiren işlerin tümünü bırakıyor: Ama boya ve renk işini bırakır mı demek istiyorum. Tam tersine her şeyi elinin tersiyle bir kenara itiyor ve bu işe dört elle sarılıyor. Ve "Ben mutlaka bu işi yapmalıyım" kararını veriyor. Bu insanların boya yapım tekniğini araştırmak, öğrenmek, yapmak. İyi de

yanında götürdüğü kamyon ve şoförü, onun yardımcısı ve bir üçüncü kişi daha ne olacak? Arif'in umurunda mı? Onlara "Siz ne isterseniz onu yapın!" deyiveriyor. Birkaç günlük bir çalışma bir araştırma için gidilen Yumurtalık seferi birkaç ay sürüyor.

Güzin anlatıyor: "Yanılmıyorsam üç veya dört ay sürdü bu inceleme gezisi (!). O arada bir otele yerleşiyorlar. Arif, şoför ve yardımcısı."

Arif'in yanındaki üçüncü kişi herhalde gelişmelerin seyrini görünce yelkenleri açtı. Ama Arif ve iki adamı oraya yerleşiyorlar. Bu arada Arif'in otele, lokantaya, şoföre ve şoförün yardımcısına borcu artıyor. Adamlar orada ve 'iş' bekliyorlar. Kamyon kirası var, muavinin ücreti var, kendi ücreti var. Varoğluvar! Arif'in borçları artıyor ha bire! Dahası da var ayrıca. İşte dökümü:

> Arif'in peşinden Develi'ye gelen "ailesi" var: Arif Adana'ya gittikten sonra Develi'de kalan ve bakkaldan borca alışveriş yapan ailesi.
>
> Sonra gittikçe biriken ve akıl almaz rakamlara ulaşan bu borcu Arif'ten tahsil etmek için Develi'den kalkıp Adana'ya kadar gelen ve Arif'i bulamayınca, onu beklemek üzere Arif'in oteline yerleşen ve Arif'in "kesesinden"/kasasından otelde kalan, yiyip içen bakkalın giderlerinden oluşan borçlar.
>
> Evet borçlar artıyor ve iş son derece garip bir havaya bürünüyor. Güzin, "Abidin'in ve benim aylıklarımızla bu borçları ödememiz asla mümkün değildi. Öyle bir rakama ulaşmıştı ki akıl almaz."

Neyse zamanı gelince Arif Adana'ya dönüyor. Ama borçları ödemek için ne elde var, ne avuçta, ne de cüzdanda. Otlakiye gelirini tahsil etmenin de mevsimi değil. Durum ciddi. O zaman ne mi oluyor?

Beklenen mucize gerçekleşmiyor: Gökten altın yağmıyor. Borçlara yeni borçlar ekleniyor. Ve otlakiye gelirinin tahsil edilmesi bekleniyor. Onunla borçlar ödeniyor ve elde avuçta hiçbir şey kalmıyor. Borç defterlerinde yeni sayfalar açılıyor. Herkes kendi işine dönüyor:

Develili bakkal kasabasına ve bakkal dükkânına.

Kamyon şoförü ve muavini kendi işlerine.

Arif'e gelince: O da kendi işlerine dönüyor. Neler mi Arif'in işleri? Belki söylemeyi/yazmayı unuttum: Yumurtalık'ta plajda, sağda solda, ama daha çok solda, dolaşırken topladığı, aslında derlediği demek daha yerinde olacak, (ç)akıl-taşları yok muydu? Onlardan heykel/heykelcik yapmaya/yaratmaya ne dersiniz?

Buyrun Heykel Yapalım

Abidin, Arif Dino'nun *Yüz* kitabının girişinde yazıyor: "Arif Adana sürgün yıllarında... ömür törpüsü sabırla eğeleyip kazıdığı çakıl taşları, hayret verici yüzler, heykellerdi hepsi. On-on beş parça. Tam anımsamıyorum." (Galeri Nev, Ankara, s. 3-6)

Selçuk Demirel ile yaptığı bir söyleşide biraz daha fazlasını aktarıyor Abidin: "Arif cesur bir yöntemle küçük taşlar yontuyor, eğeliyor, tam deyimiyle ömür törpüsü şeyler yapıyordu, birbirinden güzel" (A. g. k., s. 242).

Abidin yazıyor: "Kimi gün çok eskiden yaşamış kişiler çıkıyordu ortaya, kutsal ve görkemli, hani Adana Müzesinde bulunan dağ kristali tanrı heykeline (MÖ IV-XII. yüzyıl) benzer... Arif'in neolitiğe kadar uzandığı olurdu, mağaralarda resim çizerdi sanki."

Arif heykel yapınca Abidin boş mu duracak? Elbette O da başlıyor heykel yapmaya. Ne diyor zaten Abidin: "Bir ara 'heykel gibi' resim yapmaktan bıkıp sahiden heykel yapmayı denedim. Sık sık duyduğum bir laf vardı: 'Aaa senin resim heykele benziyor' diyenler oluyordu. Değil mi ki heykele benziyor iyisi mi heykel yapmalı diye düşündüm. Ve heykele böyle başladım. Ağabeyim Arif'le birlikte, 1943-1944 Adana'sında. Bambaşka tekniklerle. Ben kille çalışıyordum. Toprağı elleyerek, elden geçiyordu yine her şey, odukça ilkel, basit bir çalışma tarzıyla. Ama sonuçta ilginç şeyler çıkıyordu ortaya bazı bazı. Yaptıklarımı, aslında elle diklerimi demeliyim, kurutup, sırlıyordum ve Adana'da evimizdeki o sac sobada pişiriyordum. Küçücük parçalardı bunlar. Heykel değil belki heykelcik demek lazım. Pişirdiklerim yenilir yutulur şeyler miydi, orasını bilmem. Kille çalışmamı belki sabırsızlıkla belki de keyif meselesi ile açıklamak gerek. Arif ömür törpüsü iş yapıyordu. Saatlerce, ne saatlercesi günlerce bazen haftalarca çalışıyordu, eğeliyordu, törpülüyordu. Ben onun kadar sabırlı değildim her-

halde ve hemen çıksın istiyordum sac sobada pişirdiklerim. Aslında şunu da belirtmek istiyorum: Kili ellemek, kili yoğurmak, kile bir anlam bir biçim vermek coşkuyla doldurur insanı. Keyif meselesi demem bundan. Evet kille çalışırken keyif alıyordum. Çünkü elinizde doğan, ortaya çıkan iyi veya kötü biçim üç boyutlu ve somut. Elle dokunulabilir. Ele alınabilir.

Resim "gibi"ler dünyasında, resmin arkasına geç, imge kaybolur. Heykellerin etrafında fır dolan, her tarafı anlamlı, somut, ellenir bir varlık. İnsan misali, küçük de olsa elini sürebilirsin heykele. Var olduğu kuşkusuz. Hatta heykelde, insandan, canlı varlıklardan fazlası bile var. Canlılar sonunda toz oluyor, toprağa karışıyor. Heykellerse binlerce yıldan beri yanı başımızda.

Adana Müzesinde gördüğümüz, sergilenen o güzelim heykeller ve müze müdürü dostumuz Naci Kum'un kasalarda saklanan ama bizim için çıkardığı 'arkaik' parçalar heykel işine girişmemde mutlaka belirleyici oldu. Bu Arif için de geçerlidir sanırım. Anadolu uygarlıkları gibi bir ulu kaynaktan biraz olsun güç aldımsa daha ne isterim? "

Güzin'le Abidin ve Arif'in heykel çalışmalarını konuştuğumuz bir gün bana şunları anlattı: "Arif'in ne yaptığını hiçbir zaman göremedim. Abidin küçük şeyler yaptı sanıyorum. Abidin o günlerde uzun boylu çalışamıyordu. Heykele istediği kadar zaman ayıramıyordu. *Türk Sözü*'ndeki çalışması zamanının çoğunu yiyip bitiriyordu. Adana'daki heykeller pek kalmadı sanıyorum. Ankara'ya getiremedi herhalde."

A'dan Z'ye Abidin Dino'da (s. 138) şu satırları okuyoruz: "Abidin ilk heykelini Adana'da yonttu. Bu, üç santimetre yüksekliğindeki insan başından sonra, seramik çalışmaları sayılmazsa, pek az heykel üreten Abidin daha sonra kil ile çalıştı ve değişik boyutlarda 50-60 kadar heykel yarattı."

Ferit Edgü, Abidin Dino'nun *Kültür, Sanat ve Politika Üstüne Yazılar* kitabı için kaleme aldığı "sunu"da şunları belirtiyor: "Bu, ilk kez elime aldığımda, Anadolu'nun neolitik çağına ait sandığım başparmak büyüklüğündeki, pişmiş topraktan yaşlı bir erkek başıydı. 'Bu benim ilk heykelim demişti. Onu Adana'da yaptım.'"(s. 12)

Abidin, geçmiş ve o günkü Anadolu ve Çukurova emekçilerinin, insanlarının heykelleri ile iç içedir Adana'da. Anımsayalım:

"Adana Müzesinde bulunan dağ kristali tanrı heykeli," "arkaik parçaları" ve diğerlerini. Dahası "evin çocuğu" Kemal Sadık Göğceli'nin doğduğu köy Hemite'nin arka taraflarında, sırtını dayadığı dağlarda kimi iri heykelleri, bu delikanlı sözleriyle alıp ta Abidinlerin evinin ortasına kadar getirmemiş miydi? Abidin işte onlarla ve bir heykel kadar azametli "dev adam" Arif'le boş duramazdı: Heykelleri bunun için yaptı. Kalıcı, daha kalıcı olması için: Yaratılanların. Biz gidiciyiz: Toz olacağız, toprağa karışarak. Ama heykeller nöbetteler sürekli: Sanatın, sanatçıların varlığını, yaşamış olduklarını ispat etmek için. Bu da bize yeter: Abidin ve Arif.

Adana'da Fresk

Rasih Nuri İleri bir makalesinde şunları belirtiyor: "Abidin bu dönemde ...Resimlerin yanı sıra Adana Emlak Bankası duvarlarında 'freskler' yapar."

Güzin'e bu meseleyi sorunca yanıtı şu oldu: "Evet, evet. Onu da kim yaptırdı biliyor musunuz? Daha sonra Paris'te UNESCO nezdinde Türkiye temsilcisi, elçisi olan bir kuzeni. Sempatik bir adam. İsmini şimdi anımsayamıyorum. Onun o yıllarda Emlak Bankası Adana Şubesi'nde ilişkileri vardı. Adana'ya geliyor, Abidin'i görüyor, işte o kuzen aracı oldu ve Abidin o freskleri yaptı."

O zaman şu soruyu sordum: Peki bu kuzen kimin nesi? İşte Güzin'in yanıtı:

> "Hahhaha, Dino ailesinin içine girerseniz kaybolursunuz. Bilmem ismini."

Kaybolmadan Dino ailesi içinde bir varsayım olarak bu kuzenin Refik İleri olduğunu buraya bir not olarak düşüyorum.

İlkbahar Gelmiş

"Körükleri sarsak ve bir tarafa çökmüş, koltuklarının çoğunun zembereği fırlak, gübre kokan 'faytonlar', fırdolanıyorlar Adana'yı. Kasketli, fötr şapkalı, poturumsu İngiliz kumaşından şalvarlar giymiş köy babayiğitleri dolaşıyor, arşınlıyor kenti, Taş Köprü işçi pazarıyla istasyon arasında...

Adana'da evlerin tahtalarını suya bir bitki suyu katıp, saman rengi ederler. Yerleri ve merdivenleri gıcır gıcır, büyük, eski Adana evleri... Cephelerinin birinci katı penceresiz, ak, düz duvar olarak, birinci katına tahta kafesli pencerelerine doğru görkemle yükselir."

Abidin ve Güzin böyle bir evde oturmuyorlar. Daha önce yazdım. Güzin de zaten evde öyle uzun boylu oturamıyor: Liseye yürüyerek gidiyor ve iki adım. Gazeteye yine yürüyerek: O da iki adım. Öyle çok uzaklara gidip dolaşmak Abidin ve Güzin için mümkün değil. Arif değil ki. Abidin ve Güzin sabahtan akşama akşamdan sabaha çalışıyorlar. Dopdoludur ikisi de.

Güzin'e bakarsanız "Gar bile çok uzaktı." Ama arada bir bir muhalebiciye kadar gitmemek te olmaz hani. Meziyet öğretmenle. *Gel Zaman Git Zaman'daki* iki ayrı iki takma ismiyle "Zehra veya Nezihe öğretmenle."

Güzin ender olarak da Halkevi bahçesine gidiyor. Dinleyelim:

> "İstasyon Caddesi'ndeki Adana Halkevi bahçesine, gazino gibi, sandalye ve masalar koymuşlar, gençler gazoz, limonata, çay ve kahve içiyor. Kadın olarak, yalnızca bar kadınları ve Güzin... Bir de, onunla (Güzin'le yani. Güzin'in kitabında kendisinden üçüncü tekil şahsı kullanarak sözettiğini artık anladınız sanıyorum. Bir tarz-ı edebiyattır bu. Sorulmaz yazarına. MŞG) oturma yürekliliğini gösteren öğretmen Nezihe."

Adana'daki kadınlık durumu bu kadar değil elbette. İşte Güzin anlatıyor:

> "Çarşı ortasındaki lokantada da durum aynı. O (Güzin. MŞG), sürgün eşi olduğu için zaten 'kötülerden' sayılıyor. Kötü sayılınca da, bir çeşit özgürlük kazanıyor insan. Öte yandan, bazı özgürlükler de Abidin Paşa'nın gelini olduğu için kısıtlı. Aşevinden hazır, pişmiş yemekleri, sefertasıyla öğle zamanı kendi gidip eve taşıması çok ayıplanmış... Kendini değil, Adana eşrafının hanımlarını önemsememek demek bu vurdumduymazlık! Çuval parçasına sarılmış buz kalıbını, suları

akıtaraktan eve koşturması da, eşraf hanımlarını küçük düşürmekten başka bir şey değil! Onlara düpedüz 'istiskal.' düpedüz 'siyaset!

Bütün bunlar ağustos 1943'ten 1944 ilkbaharına kadar akıp giden zamandan kimi görüntüler.

Mersin'de Bir Akşamüzeri

Abidin ve Güzin çok ender bile olsa, Adana dışına çıkma izni alabiliyorlar. Sürgün adam öyle her istediği an istediği gibi gidip gelemez başka mekânlara, köy, kasaba, kentlere. Karakolda masa üstündeki deftere kim imza atacak gün be gün?

Ama ilkbahar yaz insan bir fırsat yaratıp şöyle bir Mersin de yapamaz mı yani? Yapar elbette. Deniz kenarına kadar yürümek, kumsalda taş parçaları, çakıl taşları toplamak. Yalın ayak tuzlu suyla yeniden irtibat kurmak. Anılar yüklü Akdeniz'e ve Marmara'ya bir selam göndermek. Çok mu görülecek bu sevimli ve hoş iki insana? İki gence.

Hem Mersin'de bir tanıdık, bir dost yok mu? Tanıdıklara, akrabalara bir selam göndermekte mi suç bu memlekette kardeşim? Evet sürgünseniz dikkatli olmak zorundasınız. Bunu Abidin'den iyi kim bilebilirdi ki? İşte buyrun Vedat Günyol tanığımızdır:

Vedat Günyol Abidin'i Mersin'de deniz kıyısındaki bir gazinoda gördüğünü belirtiyor ve sonra şunları ekliyor: "Ankara Yedek Subay Okulundan sonra asteğmen olarak Eskişehir İkmal Alayına atandım. Bir yılı aşkın bir süre sonra, savaş dolayısıyla Mersin'de bulunan Deniz Harp Okuluna kapağı attım, Deniz Hukuku hocalığı (Günyol'un İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde iki yıl kadar asistanlık yaptığını anımsatmalıyım. MŞG) ve adli subaylık göreviyle... Askerliğimin paşa dönemini yaşıyorum. Bir gün öğretmen arkadaşlarla deniz kenarındaki bir gazinoya gittik. Ne göreyim? Dino bir iki arkadaşıyla bir masada değil mi? Gemlenmez bir coşkuyla, ona doğru seğirttiğimde beni tanımamazlıktan gelerek kafasını çevirdi. Anında anladım: Siyasal nedenlerle, bir çeşit sürgün (ne çeşidi kardeşim adam bal gibi sürgün, lamı cimi yok bu işin. MŞG) yaşamı sürdürüyordu Adana ve Mersin'de (Günyol'un makalesinde Antalya ve Mersin yazılı! MŞG), beni ta-

nımaz görünmekle, yüreğine taş bağlayıp (basıp? MŞG) dostluğumuzu bir ambargoya bağlamaktı niyeti, bana toz kondurulmasını önlemek amacıyla.

İşte bu davranışı onun ne denli yüce bir insan olduğunu ortaya koyuyordu."

Evet Abidin böyle bir adamdır. Günyol'un anlattıklarına bundan başka eklenecek bir şey kalmıyor/yok.

Bu meseleyi Güzin'e sorduğumda, "O gün Abidin'le Mersin'de değildim" dedikten sonra şunları ekliyor: "Ama Abidin bana anlattı sahneyi. Birkaç asker oturuyormuş. Abidinler varınca, Vedat Günyol Abidin'e doğru bir hareket yapıyor, selam vermek, selamlaşmak, kucaklaşmak için, ama Abidin onun başına bir iş açılmasın diye, mecburen görmemezlikten geliyor. Görmezlikten gelmek zorunda kalıyor."

Abidin o gün Mersin'e kimlerle gitti? Neler yaptı? Bir bilebilsem.

Adana'da Yaz

"Gece, göklerden inmiş cibinliklerin altında don gömlek damlarda yatan ahali, sanki gündüzleri taassup örtülerine bürünen kişiler değil... Kara sıcak gecenin karanlığında uykusuz terler döken büyüklü küçüklü gölgeler kıpırdıyor, eller, kollar, bacaklar uzanıyor, dizler bükülüyor, bedenler dikiliyor, cibinlikten çıkılıp tahta testiden su dökünülüyor. Bir kavga, bir küfür, bir çocuk ağlaması... Gökle yer arasında gündüzü bekleyiş..."

Yaz tatili gelmiş: Gözünüz aydın. Okullar paydos deyince İstanbul'un sesi daha yakından duyulur: Ortaköy, Yeniköy, Nişantaşı, arkadaş sesleri. İstanbul bütün çocuklarını çağırır: Hele genç evlileri. Ana baba hasreti, çocukluk sokakları, ilk gençlik sinemaları, o güzelim meydanlar. Gelin artık derler gelin! Sürgün yerinden kıpırdayamaz, ama Güzin gidebilir İstanbul'a. Haziran sonunda belki temmuz başında. Yıl: 1944: Ayrılalı ne kadar olmuş? Hesabını yapalım. Neredeyse bir yıl. Abidin bir süre yalnız kalır: Güzin'siz. Bakın şimdi Abidin Güzin İstanbul'dayken Mersin'e gitmiş olmasın? Ne dersiniz? Olabilir elbette. Yaz günü bir Mersin. Bir deniz. İki kulaç. Bir bardak bir şey deniz kenarında: güneşi izleyerek. Akdeniz'de gün batımı dillere destan.

İstanbul'da genç evli Güzin annesini buldu: Herkes mutlu. Mutlu herkes. Babasının sağlık durumu iyi. Mina her zamanki gibi. Azra'dan bir

haber var mı? Halet yine Nail'e âşık. Evlenmekle alevlenen bir aşktır bu. Ne hoş. Sonra Nesterin, Bihterinler ve diğerleri var... Sayınakla bitmez.

Hatta geçen yıldan, geçmiş yıllardan öğrencisi Adnan Benk bile geliyor. Bir de yanında, Güzin'in deyimiyle, "çok iyi arkadaşı." İşin komikliği bakın nerede? Adnan Benk ve çok iyi arkadaşı da evlenmişler. Hani bir yıl önce Güzin'in başının etini yiyenler, hani "evlenmek te neymiş" diyerek Güzin'in evlenmesine şiddetli muhalifler var ya o ikisi işte. Eh bizim bildiğimiz Güzin bu fırsatı kaçırır mı? Sorgulamak Ti'ye almak sırası kimin? Güzin'in elbette:

– Niye evlendiniz? Hani evlenmek iyi bir şey değildi?

Adnan Benk bu, hazır cevap, lafın altında kalır mı? :

– Hocamızı örnek aldık!

Bu kadarına da pes denir kardeşim. Ama bir Adnan Benk olayının doğmak üzere olduğu veya daha iyisi doğmuş olduğu bilene ve bilmeyenlere duyurulur.

İstanbul "gezegeni" hep aynı havada: İki adım ötede insanlar birbirlerini boğazlarken, madem ki savaş sürüyor, Nazilerin peşpeşe aldıkları yenilgilere rağmen, İstanbul yine rakısını içiyor: Kumkapı'da, Tarabya'da, Bebek'te. Yine eğleniyor: Beyoğlu'nda, Şişli'de, Yeniköy'de, Moda'da... Bu böyle işte...

Duyduk duymadık demeyin: 4 Haziran 1944'te Roma özgürlüğüne kavuştu yeniden. Moravia artık sansür korkusu olmadan kitaplarını yayınlayabilecek. Gizlenmek zorunda kalan sanatçılar Roma meydanlarını dolduracaklar: "Kahrolsun faşizm!" çığlıklarını duyuyor musunuz? Çocuk sesleri sokaklarda yankılanıyor yeniden. Gençler, saçları rüzgârda birer alev parçası, vespalarında aşk için havalandılar çoktan... Duyduk duymadık demeyin: Mussolini'nin leşi bacaklarından asılı bir meydanda... Duyduk duymadık demeyin Partizanlar türkülerini dağlardan kentlere taşıdılar... Duyduk duymadık demeyin özgürlük koşturuyor sokak, cadde ve meydanlarında Roma'nın. Yeniden. Ve kalıcı tarafından. Duyduk duymadık demeyin Fellini yeni filminde oynayacak iyi bir aktör arıyor...

Ah! İşte Nazilerin de sonu gelmek üzere: 6 Haziran 1944'te binlerce asker çıktı Normandiya plajlarına. Kurşun sesleri arşa yükseliyor. Naziler kaçıyorlar yoldaş. "En Uzun Gün" evet çok uzun sürdü. Naziler tokadı yediler heval. Peşlerini bırakma bu alçakların *camarade! Don't forget comra-*

de! Abidin Dino yirmi yıl kadar sonra gelecek: 1953 yazında: "Bravo çocuklar diyecek, iyi direndiniz, iyi savaştınız, bu zaferi hakkıyla kazandınız! "

28 Haziran 1944'te Fransız Devleti'nin, düşmanla işbirliği yapan aşağılık yönetimin en aşağılık adamlarından, ülkeyi işgal eden ve insanlarını inim inim inleten Nazilerle en berbat işbirliği içinde yaşayan ve bunu en iğrenç yöntemlerle yürüten, kendi halkının insanlarına işgalciden daha işgalci davranan ve dahası Gestapo'nun ayak işlerini yapan ve bununla övünen "Milis Şefi" Philippe Henriot (Dikkat: Herriot değil! Henriot!) DİRENİŞ savaşçıları tarafından yakalandı ve kurşuna dizildi. 6 Ocak 1944'ten beri Vichy hükümetinin "Propaganda ve Enformasyon (Aslında buna Dezenformasyon, yani bilgilendirme değil yalan ve yanlış bilgi verme demek gerek) Bakanlığını" yürüten bu pespaye adam Direnişçilerin elinden kurtulamadı. Nazilerle birlikte, tasını tarağını toplayarak Nazilerin tanklarıyla kaçanlar ise bir yıl sonra saklandıkları delikten birer fare gibi çıkarıldılar ve yargılandılar. Cezalarını aldılar.

Abidin uzaktan da olsa izledi bunların tümünü: *Les Partisans*/Partizanlar resim dizisi o günlerden izler taşır. O günlerin kalıcılaştırılmasıdır bu dizi resimler.

9 Ağustos 1944'te Nâzım Hikmet Bursa Hapishanesi önünde, merdivenlerin hemen dibinde fotoğraf çektiriyor: Güneşe karşı.

Türk Sözü gazetesinde bir haber: İstanbul'da tatilini bitiren Güzin Dikel-Dino Adana'ya döndü. İtiraf ediyorum: Bu haber doğrudur. Ama bu haber o gazetede yayınlanmadı (mı?).

15 Ağustos 1944'te Müttefikiler Fransa'nın güneyine çıktılar: Çoğu Fransa sömürgelerinden seçilmiş gençlerden oluşan Afrika Ordusu 27 Ağustos'ta Toulon'u kurtardı, 28'inde Marsilya'yı: Özgürlük şarkıları bütün ülkede duyuluyordu artık.

25 Ağustos 1944: Özgür Paris

19 Ağustos 1944'te "Cumhuriyetçi Polislerin" başlattığı silahlı eylemler dizisine Direniş Hareketinin çocuk, genç, yaşlı, kadın ve erkeklerinin de canla başla katkısı sonucunda Paris kurtarıldı Nazi belasından. Silahlı çatışmalar günlerce sürdü ve nihayet Paris özgürlüğüne kavuştu.

Abidin'in dört yıl önce öngördüğü gerçekleşti: Halkın Paris'iydi ayaklanan ve başkenti kurtaran. Bu öngörü de herkeste bulunmaz. Evet Paris *liberee est libre*: Paris halkı rövanşını aldı Nazilerden. Teslimiyetçilerden. İşbirlikçilerden. Ve elbette T büyük harfle Tarihten. Abidin öngörüsünden sevindi elbette. Ama bunu asla dillendirmedi. Gerek duymazdı böyle şeylere Abidin.

Paris kurtuldu: *Le Chant des Partisans* artık herkesin dilinde. Paris şenliklerin en güzelinde. Paris dans ediyor. Gençler, hele o en şık giysileriyle şenliği düğün evine çeviren kadınlar. Gençler sonra: Savaş belasından, yani öldürmekten ve ölmekten kardeşim, kurtulmuş olmanın, yakalarını kurtarmış olmanın verdiği coşkuyla dolduruyorlar sokak, cadde ve meydanları, cafeleri bilhassa *mon cher ami*. Aman dikkat bir pencereden, bir köşe başından bir kurşun gelebilir: İşbirlikçileriyle Naziler çünkü Paris'ten tümüyle silinip süpürülmemiş. Düşünebiliyor musunuz? General Charles de Gaulle Paris'in kurtuluşunu Paris Anakent Belediye Binası'ndan/*Hotel de Ville*'den ilan ederken, ara sokaklarda silahlı çatışmalar sürüyordu. Bu çatışmaların içinde birkaç yıl sonra Nâzım Hikmet'le tanışacak daha sonra Abidin'le çok iyi dost olacak Charles Dobzynski de var. Bizzat anlattı bana: Bir küçük kartal gibi, *Republique* Meydanı ile *Temple* Bulvarı arasında gizlenen ve gösteri yapanlara kurşun sıkan Nazileri gagalamakla meşgul o saatlerde. Tarihin elbette bir cilvesi olmalı Mayıs 1958'de Nâzım Paris'i ilk ziyaret ettiğinde aynı meydandan geçen bir gösteriyi bir süre izlemek için Dobzynski'nin evinin balkonunda olacak. Ve koca Nâzım doktorunun kurallarını umursamadan o gösteriye katılacak birkaç adım atacaktır. Adımlarını Fransa emekçilerinin adımlarına katmak için.

Abidin'in 1952'nin son aylarından itibaren başlayan Paris günlerinde en yakın dostu olacak Pierre Biro, işe bakın, Metz taraflarındaki Direniş noktalarından Paris'e girerken Paris'i kurtarmak üzere ve Paris halkının başlattığı ayaklanmanın başarıya ulaşmasını sağlamak için, başkente doğru ilerleyen ordunun içinde bulacaktır kendini: Pierre Biro kamyonla ilerliyor Paris'e doğru. Ama kamyondakiler patates çuvalı değil yoldaş. Bir gün önce gizli olarak İngiliz uçaklarının direniş noktalarına gökten yağdırdığı

"mangırlar" dolu o çuvallarda. Pierre Biro bunları aynen böyle anlattı bana. Gözleri yaşlı. Aynı o günkü gibi: Evet Pierre ağlıyordu o gün orada: Pierre kamyonundaki çuvallarda patates taşıyormuş gibi sakin. Sonrasını bırakalım bizzat kendisi anlatsın:

> "Kurtuluş Ordusu"nun askerleriyle birlikte ilerliyorum. Kamyonumdayım. İlerleyen ordunun tankları, topları da var. Fontainbleau'ya yaklaşınca bir de ne göreyim: Yolun iki tarafı silme insanla kaplı. Dopdolu her taraf. Bütün kent halkı karşılamaya çıkmış. Evler boşaltılmış. Sokaklar doldurulmuş. Karayolu oldum olası böyle kalabalık görmemiştir: Halk kurtarıcılarını görmek için can atıyor: Demet demet çiçekler sunuluyor. Eller, kollar dolunca çiçekleri otomobillerin, tankların üstlerine diziyorlar, seriyorlar. Akıl almaz bir şey. Daha birkaç gün önceye kadar evlerinden çıkmaya cesaret edemeyen insanlar bunlar. Hüngür hüngür ama sessiz ağlıyorum. Kamyonumda tek başımayım. Kamyonuma da çiçekler atılıyor. Hatta bir ara kamyon şoförsüz ilerliyor. Evet aynen böyle. Zaten istesem de görmeme olanak yok: Çünkü çiçek demetleri kamyonun önünden camların en üst sınırına kadar her tarafı kaplamışlar. Ağlıyorum. Evet o zamana kadar hiç tahmin edemeyeceğim ölçüde."

(Pierre Biro daha pek çok şey anlattı. Ama maalesef bu güzel öykünün tümünü buraya alamayacagım. Özür diliyorum: Pierre'den ve meraklılarından. Belki daha sonra başka bir biçimde yayınlama olanağı bulurum.)

Pierre bu şekilde Paris'e kadar ilerledi. Kamyonuyla Paris'e girdi. ve başkentin tam merkezinde, Notre Dame de Paris'in hemen yanıbaşındaki Saint-Louis adasındaki arkadaşı Elisabeth Maupoil'in evine varabildi. "Çuvalları" eve taşıdı. Elisabeth Maupoil da Abidin'in en yakın dostlarından biri olacaktır, Paris'te, 1952'nin sonlarından itibaren. Adını boşuna andığım sanılmasın lütfen. Pierre ertesi sabah ilk iş "emaneti," para dolu çuvalları Paris Sivil İşler Üst Sorumlusu ve General de Gaulle'ün en güvendiği adamlardan biri olan Chaban Delmas'a teslim etti Invalides Binasında. (Chaban Delmas daha sonra birçok kez bakan ve bir ara başbakan-

lık ve uzun süre Bordeaux belediye başkanlığı yapacak de Gaulle taraftarı önemli bir şahsiyettir.)

Pierre Biro aslına bakarsanız başlı başına bir *phenomene* kardeşim: Hem silaha karşı hem de Direniş hareketinin içinde daha ilk günlerden beri. Direniyor ve inanmayacaksınız belki tek kurşun sıkmadan. Haydi belki bir iki kurşun sıkmak zorunda kalmıştır diyelim ama tek kişinin burnunu kanatmadan. Bir Alman askeriyle bir ormanda karşılaşması var: Hikâyesi evlere şenlik: Anlatırsam iş çok uzayacak. Öyle bir davranıyor ki bir-iki kurşun sıkmaktan, "havaya elbette," bir-iki kovalamacadan sonra kaçırtıyor Alman askerini. Tam Şarlo'luk bir sahne. Ama can derdi de var elbette böyle yaşanınca. Pierre savaş yıllarında Fransa'da belgesel film denince ilk akla gelen isim olan Jean Lods ile birkaç belgesel filmin yapımında birlikte çalışıyor. Bu ismi anımsayacaksınız: Abidin'in SSCB'deki sinema çalışmaları sırasında tanıştığı Jean Lods'tur bu. Ve Lods Abidin'in Paris'teki ilk günlerinde birçok kapıyı açan kişidir. Abidin'le Pierre'i tanıştıran odur. Ve daha nicelerini, örneğin Jean Lurçat'yı. Sırası gelince göreceğimiz gibi.

Şimdi artık yeniden Abidin'i ve Güzin'i bulup haberlerini almak için Adana'ya dönmenin zamanıdır. Aslında Adana Paris'e o kadar uzak ta değil. İşte örneğin Adana'da bile kutlandı Paris'in kurtarılması. Güzin anlatıyor:

> "Paris'in kurtuluşu hemen o gece Adana'da kutlandı. *Türk Sözü*'nün hemen karşısında oturan Nevzat Güven'in Fransız eşi Colette elinde bir şişe konyakla gazeteye geldi: Ve zaferin şerefine içildi o gece: Abidin başta, Güzin, Nevzat Güven, Colette Hanım, başmürettip Aziz ve diğerleri hep beraber."
>
> *Gel Zaman Git Zaman'da* Güzin yazıyor: "O zamanın zengin ama kenarda kalmış Adana'sında, Paris'in kurtuluşu, kimi mahalle meyhanelerinde, tek tük de olsa naralar ve türkülerle kutlanmıyor da değil, ta gecenin geç saatlerine dek. Sabaha karşı gazeteyi bağlayıp eve dönerken, sevinçli, tartışmalı sesler duyuluyor şurada burada, sokak aralarında..."

Sulh: Bize de Bekleriz

2 Eylül 1944'te Pablo Picasso, Paris'tedir yine. Savaş boyunca ayrılmadığı Rue des Grands-Augustins'teki atölyesinde bir fotograf çektirdi. Alışkanlıklarından zerre kadar vazgeçmeyen Picasso rahattı. Kimi Nazi subayını arka kapıdan alıp resim sattığını iddia edenler bile var. Fransa Cumhuriyeti ona çok görüldüğü için İspanya Krallığı vatandaşı olarak bir yerde dokunulmazlığı vardı. Franko'nun Hitler ve Mussolini'nin müttefiki olduğunu anımsatmama lütfen izin veriniz. Picasso'nun savaş yıllarındaki tavrı birçok insanın midesini bulandırmıştır. Yazılanlara bakmak, kimi filmleri izlemek yeter. Gabriel Aghion'un *Monsieur Max* isimli televizyon filmi (ARTE'de 14 Eylül 2007'de gösterildi) bu konudaki son örneklerden biridir. Picasso'nun Paris'e ilk geldiği günlerde elinden tutan, kendisine Fransızca öğreten ve tablolarının satılması için yardımcı olan şair Max Jacob'un 24 Şubat 1942'de işgal güçleri tarafından gözaltına alınmasından sonra kılını kıpırdatmadığını sergileyen filmde daha vahimi de var. Max Jacob'un kurtarılması için ressamın yardımını istemek için kendisiyle görüşmeye gelen şairin bir yakınına, Picasso aynen şu cevabı veriyor: "Herhangi bir şey yapmaya ne hacet. Benim bildiğim Max bir melektir. Hapishaneden uçabilmesi için bize ihtiyacı olmaz." Pes!

Oysa aynı Picasso'nun 1905'te yaptığı ve "*A mon ami Max*" diye not düşerek Max Jacob'a hediye ettiği portresi karşımda duruyor. Bakıyorum. Sanki Max biraz üzgün. Yoksa ağlıyor mu Jacob? Kızgın olduğu her halinden belli. Sert bir bakış. Kollarını kavuşturmuş. Saçları dökük ama alnı açık!

Neyse konumuza dönelim. Evet, o 2 Eylül 1944 günü, Paris kurtarıldıktan on gün kadar sonra yani, Picasso fotoğrafını çektiriyor. Birkaç gün sonra Picasso'nun atölyesine birkaç adımlık komşu sokakta oturan Gertrude Stein oradan geçerken Picasso'nun son model otomobiliyle hava atmasını son derece yersiz buldu. Ve sanırım biraz da sinirlendi. Bana kalırsa şöyle bir not düşmüştür günlüğüne, en azından Alice Toklas'a söylemiştir: "Bücür İspanyol bugün pek fiyakalı. Görmemiş işte ne olacak!"

5 Ekim 1944'te Paris'te *Le Salon d'Automne* (Sonbahar Salonu) açıldı: Jacques Villon, Nicolas de Stael, Andre Delvaux ve dikkatinizi rica

ediyorum Picasso'nun tam 74 evet yazıyla yetmiş dört tablosu ile. Adam savaş boyunca sürekli çalışmış: Ne var bunda?! (Evet buraya bir de ünlem işareti şart.)

Az daha unutuyordum. Picasso ekim 1944'te *Le Parti Communiste Français* (PCF) yani Fransız Komünist Partisine (FKP) üye olmayı ihmal etmedi.

"Kurşuna Dizilenlerin Partisi" unvanıyla ve direniş süresince militan ve yöneticilerinin bir bölümünün gösterdiği kahramanlıklar sonucu pupa yelken giden FKP herkesin ilgi odağıydı elbette. İlk seçimlerden nitekim Fransa'nın en büyük siyasi gücü olarak çıktı. Ve kurulan koalisyon hükümetinde FKP'li birkaç bakan yerini aldı. FKP Genel Sekreteri Maurice Thorez Başbakan Yardımcısı görevine getirildi...

"Çıkışlar"

Ağustos 1944'te ve hemen sonrasında Türkiye'de insanlar umutludurlar. Göreceli bir serbestlik kendini gösteriyor.

Güzin'in bana anlattıklarına göre, Abidin'le o günlerde Adana dışına iki yolculuk yapıyorlar. Biri Mersin'e. Güzin "Teyzemin kızına misafir gittik" dedi.

İkinci yolculuk İskenderun'a. Ve bu başlı başına bir öykü. Adana'da trene bineceksiniz. Yemekli vagona oturacaksınız ve uzun zamandır hasretini çektiğiniz, fena halde özlediğiniz Taşdelen şişe suyu ısmarlayacaksınız ve gelir gelmez kana kana içeceksiniz. "Halis Taşdelen suyu bu abla! " Ne suymuş ama. Taşı deliyor resmen. Güzin bu suya bayılır öteden beri. Babaevindeki özel suyu bu muydu yoksa? İskenderun o günlerde "Fransızların yaptırdığı" ve giderken yanlarında götüremedikleri için bırakmak zorunda kaldıkları otelleriyle biraz Avrupa, belki biraz Paris. İskenderun ile Güzin'in üniversite yıllarından gelen bir ilişkisi de yok muydu? Anımsayalım. Güzin, Orhan Veli, Nusret Hızır ve diğer arkadaşlarıyla "Hatay Türktür! Türk kalacaktır! " sloganlarıyla İstanbul'da az mı gösteri yaptılar?

Gözlerimin önünde bir fotoğraf var. Abidin ve Güzin. Aile çay bahçesinde mi çekilmiş? Bilemiyorum. Masanın üstünde hiçbir şey yok. Sağ köşedeki beyaz gömlekli sol eli saymazsak. Kimin eli acaba? Ama bir "el"

işte. Kapalı. Servis yapılmamış henüz. Abidin bıyıklı. Kravatlı. Şık giyinmiş. Pardösüsü dizlerinin üstünde. Sol eliyle hafif kıvırcık saçlarını sanki rüzgârdan korur gibi. Güzin çok şık. Başında sevimli bir şapka. Sırtında manto. Aman Abla tedbiri elden bırakma. Hava soğur filan falan filan soğuk alırsın, ne olur ne olmaz. Akdeniz havası çarpar marpar. Güzin Abidin'e bakıyor. Bakacak başka ne var ki? Güzin tebessüm mü ediyor? Aman bu pozu kaçırmayalım. Abidin sola bakıyor. Neden? Arkada mütevazı evlerle bir manzara. Mersin mi? İskenderun mu? Yoksa İstanbul mu? Güzin hemen atlıyor: "Abidin İstanbul'da bıyıklı değildi! " Yaa, öyle mi?

Bu "çıkışlar" bir parça nefes almaya vesile oluyordu. Biraz da Adana koşturmalarının yol açtığı yorgunluğu atmaya. Ama uzun sürmüyorlardı. Ne de olsa birer "çıkış" sonuç itibarıyla.

Reşat Enis Aygen

Abidin'in Adana yıllarında yakından tanıma olanağı bulduğu ve gazeteciliği kadar yazarlığını da takdir ettiği bir insan var. Bu Reşat Enis Aygen'dir.

Abidin'le 1980'lerin başında Paris günlerimizde bu konuda değişik tarihlerde pek çok kez sohbet olanağı buldum. İşçi hareketi tarihi üzerine çalıştığımı ve buna bağlı olarak işçi eylemleri üzerine öykü, roman ve şiir yazanları da araştırdığımı bilen Abidin Aygen'den defalarca söz etti. O anlattı ben dinledim. Ve dünya kadar şey öğrendim. Bunların bir bölümünü sizinle paylaşmak isterim:

> Aygen'in en çok bilinen yapıtı *Toprak Kokusu*'dur. Abidin bu yapıtı övdü ve daha ilginci Aygen'in bu eserini nasıl hazırladığını da anlattı. Aygen o günlerde Adana'da yayınlanan "Yeni Adana gazetesinde gazetecidir. Toprak ağalarını uzun uzun dinleyerek, notlar alarak çok ciddi bir ön çalışma gerçekleştiriyor. Sonra oturup kitabını kaleme alıyor."

Kitap 1944'te yayınlandı. Ve yayınlanır yayınlanmaz toplatıldı. Bakanlar Kurulu kararıyla. Elbette toprak ağalarının o günkü tek parti CHP ve iktidarı üzerindeki etkisi belirleyici oldu.

Abidin'in *Kel* isimli piyesinin başına da aynı şeyler geldi. Birazdan göreceğiz.

Toprak Kokusu o yıllardaki topraksız köylülerin yaşamını, sorunlarını dile getiren bir eser. Irgatların çalışma, geçinme, aslında geçinememe dertlerini sergiliyor. Hastalıklarla mücadelelerini anlatıyor. Bir süre sonra geniş boyutlarıyla ortaya çıkacak olan köylü romanlarının habercisidir bu kitap. Çukurova emekçilerinin, ırgatlarının çaresizliği, yalnızlığı aktarılıyor, en çarpıcı biçimiyle. (Kitap 2002'de Örgün Yayınevi tarafından okuyucularına yeniden sunuldu.)

Reşat Enis Aygen o yılların en iyi yazarlarından biridir. Abidin'in 1940 başlarında katkıda bulunduğu Servet-i Fünun-Uyanış dergisinde öyküleri yayınlandı örneğin. Abidin'in Adana'dan önce ismini bildiği biridir Aygen. 1930'da *Kılıcımı Sürüyorum* isimli öykü kitabından sonra birçok kitap yayınladı: *Kanun Namına(1932), Gong Vurdu (1933), Gece Konuştu (1935), Afrodit Buhurdanında Bir Kadın (1939)* ve nihayet 1944'te adı andığımız kitabı. Daha sonra da başka kitaplar yayınladı Aygen... 1968 tarihli *Sarı İt* birçok kaynakta "ilk işçi romanı" olarak tanıtılıyor.

Aygen'in gazetecilik ve yazarlık alanında Abidin'e ne tür bir katkısı veya yardımı oldu sorusuna şu yanıtı vermek olası. Gazetecilik mesleğinin getirdiği sıkı bir gözlemcilik yeteneği. Abidin'de bundan bol miktarda var. Ressamdır Abidin ve bakmasını, görmesini, seyretmesini çok iyi bilir.

Çetin Altan "Abidin Dino" başlıklı yazısında (*Sabah* 14(?) Aralık 1994) şu satırları yazıyor: "Ben, Abidin Dino'nun adını, lisede *Yeni Adam* dergisine ilk yazılarımı yazarken Baltacıoğlu'nun arşivinden çıkma birkaç desenle tanımıştım. Bir tanesi sanırım Reşat Enis'in profilden çizilmiş bir portresiydi."

Eh bakıp görmesini bilen adam çizmesini de bilen adamdır.

Abidin'in Aygen'de beğendiği bir nokta daha var. Onun kişilerinin/kahramanlarının çok canlı ve bizden oluşu, canlı halk dilinden faydalanmasını bilmesidir. Evet, daha önce vurgulama olanağını bulduğum gibi, Abidin de kahramanlarını" kendi ağızları," "kendi dilleri"ile konuşturur.

Abidin bu bağlamda "köylü sözlerini mümkün mertebe kendi lisanları ile düşünüp, yazan" Ebubekir Hazım Tepeyran'dan, Mahmut Yesari'den ve nihayet Reşat Enis Aygen'den gelen ve bizzat kendisinin de iyi biçimde kullandığı her kahramanı kendi diliyle, şivesiyle, sözcükleri telafuz

etme tarzıyla konuşturma üslubunu sürdürdü. Bunun en güzel örneğini *Kel*'de görüyoruz.

Kel'in de yayınlanır yayınlanmaz Bakanlar Kurulu kararıyla hemen toplatıldığını biliyoruz.

"Kitap Dediğin Okun-ma-mak İçindir!"

Reşat Enis'in eserinin başına gelenler Abidin'in yapıtının da başına geliyor. Abidin kitabının yasaklanması ve toplatılması üzerine yeğeni Rasih Nuri İleri'ye bir mektup yazıyor. Mektubunda "kahramanlarını" konuşturuyor Abidin. Bu vesileyle kitabının toplam beş yüz adet basıldığını öğreniyoruz. Düşünebiliyor musunuz? O yıllarda yirmi milyonluk nüfusa sahip bir ülkede beş yüz adet kitabın yaratabileceği "tahribatı"? Aman aman el aman!!! Hükümet ne güne duruyor be bilader! (Yazımda hata yoktur.)

R. N. İleri'nin Ocak 1994'te Toplumsal Tarih'te tıpkı basımını yayınladığı Abidin mektubunu deşifre ederek buraya alıyorum. Deşifre ederek diyorum, çünkü Abidin'in o hep bildiğimiz, hat ve resim çizgileri arasında gidip gelen bazen gidip bir daha gele(e)meyen sözcüklerini, harflerini her zaman bulmak, yakalamak(!), hizaya çekmek na-mümkün! Ama denemeye de değer hani. Buyrun:

"Rasihcim

Seni bermutad zahmete sokacağım.

Bizim 'kel' hey'eti vekile (Bakanlar Kurulu) kararı ile aforoz edildi, yani toplattırılıyor.

Sende bulunan –arta kalan– nüshaları gelip isteyecekler, verirsin.

Kitapçılarda bulunanlar da dahil (altını çizen Abidin'dir. MŞG) sende 42 (altı çizili) kitap olacak. Hesabını yaptık.

42 kitapla 500 oluyor. Diğerlerinin toplattırılması zaten bitmiş olmalı.

Bu mes'ele hakkında Ali bey fikrini söylesin:

Ali– Kitap dediğiniz okumamak içindir.

Aktar– Efendim, malum, çok isabet.

Mütekait– Osmanlı bahisnameler dergisinde bile bendeniz...

Selim– Cemiyeti Akvam bir eserimi –dolayısıyla– toplatmıştı, hâlâ acırım...

Berber– Roman mı açık saçık mı?

Selim– Eroin, kar beyaz eroin, Balat'ta ocak kurmuştuk, göz nuru döktük, boru değil, hâlâ acırım, Komsere dedim ki, bu tastamam beyaz eroin, hile yok, nefasettendir, erbabının fikrini dinlemeden vermesin buyurun, bir nebzecik...

Erbabına gittikten sonra insan acımaz. Burun lazım, malumunuz büyük burun lazım...

Berber– Komser ne dedi?

Selim– Hatırın için Selim bey dedi, gönlünü kırmak istemem...

Ali-Kitap dediğin okumamak içindir.

(Bundan sonra Abidin'in bir işareti var, vs. gibi okumak mümkün. Ama başka bir şey de olabilir: Kimbilir belki orak-çekiç işaretidir. Komünist adam kardeşim her şey beklenir!!!)

Gözlerinden öperim.

Biz iyiyiz.

Abidin Dino."

İmzasını Abidin değil Abitdin Dino biçiminde atıyor. Abidin'de adettir. Ciddi işlerinde bu imzayı kullanır. Arif olan anlar. Abidin olmayan da!

Kitabı yasaklanan toplattırılan Abidin'in tiyatroya ilgisi azalmadı. Arttı. Adana'da zamanının elverdiği ölçüde tiyatro ile ilgilendi. Hatta kimi tiyatro çalışmaları bile gerçekleştirdi. *A'dan Z'ye Abidin Dino'da* yazıldığına göre, "Adana Halkevinde, halk oyunlarından esinlenen bir yöntemle, bir tiyatro grubu oluşturdu. Toros eteklerinde, köylülerle birlikte, *Sıtmalı Adam* isimli bir oyun denedi. Bu kez de 'fazla etkili' olduğu gerekçesiyle grup dağıtıldı," (s. 23 ve 284.)

Bu bilgiler dışında Abidin'in Adana'daki tiyatro çalışmaları üzerine bu bilgilerden başkası yok. Yazık. Mutlaka araştırılması gereken bir konu. Belki Abidin'in kâğıtları arasında bu konuda bir şeyler bulunabilir. Kimbilir? Abidin bu, belki birkaç sayfa bir şeyler çiziktirmiştir bu konuda.

Ah! Adana! Ah! Sivrisinekler nefes aldırtmıyor bu kentte.

"Evlerin damlarına kadar yükselen pamuk balyalarını taşıyan kağnıların iniltisi, geceleri saatlerce Abidin Paşa Caddesi'ni dolduruyor. Durmaksızın geçen pamuk balyalarının, bu sıcağın altında toplandığına inan-

mak olası değil..." Güzin işte böyle anlatıyor Çukurova sıcağını, sivsinek saldırısını, sıtmayı, bataklıkları...

Adana'da Senaryo Yazmak

Abidin gazeteciliğini sürdürüyor. Daha ne kadar zaman için demek gerekiyor. Korkumdan. Çünkü iyi saatte olsunların ne yapacaklarını önceden bilmek, tahmin etmek olası değil. Yazarlığı engellendi. Piyesi toplatıldı. Tiyatro yönetmesi de. O zaman ne kalıyor. Film çekmek. Olanakları nereden ve nasıl bulacaksınız? Bu biraz sonraki iş diyelim. Daha önce senaryo yazmak gerek. SSCB'de sinemada bin bir iş yapmış Abidin için kolay. Senaryo yazılacak. SSCB'den ayrıldığından beri sinemada çalışma olanağı bulamadı. Rahat bıraktılar mı? Adana'da senaryo yazarak sinema alanına yeniden dönmek için adım atmış olacak. Hem bir aydın olarak Adana'ya, Adanalılara ve giderek ülke okurlarına bir şeyler iletmek istiyor Abidin.

Abidin'in *Yeditepe Öyküleri* adı altında 1930/ların başlarında ve sonlarında yayınladığı öykülerinin neredeyse her biri birer senaryodur bana kalırsa. Bir okuyun bana hak vereceksiniz mutlaka. Her satır bir görüntü olarak canlanıyor çünkü gözlerimizin önünde. Bir tesadüf olmamalı bu öyküler aynı adla bir kitap olarak 2002'de yayınlanınca, "ek" olarak Abidin'in "üç kısa film öyküsü"ne, yani senaryosuna da yer veriliyor. Bu senaryoların "kısa" olmalarının nedeni, Abidin'in onları ya tam anlamıyla bitirememiş veya sadece birer tasarı biçiminde bırakmış olmasıyla ilgili olabilir. Ama yine çok hoş. Bu senaryolar şunlardır:

Balıkpazarlı Sineğin İnanılmaz Serüveni,

Konserve Kutusu (A'dan Z'ye Abidin Dino'da Rakı Şişesiyle Konserve Kutusu),

Köpek-Köpoğlu Köpekler.

İstanbul kokuludur bu senaryolar. Adana yıllarında da Abidin'in senaryolar yazdığını biliyoruz. Daha önce kendi araştırma, gözlem ve incelemelerine dayanarak kaleme aldığı *Toros Destanı* isimli senaryosundan söz ettim. 1943 veya 1944'te yazıldığını sanıyorum. Abidin bu senaryosundan değişik sohbet ve söyleşilerimizde bahsetti. Aynı zamanda 18 Eylül 1962 tarihli *Ön-*

cü gazetesinde yayınlanan "Savaşta imece" başlıklı makalesinde senaryosunu kısmen anlatıyor. Güzin'in şu sözlerine de yer vermeliyim burada: "Abidin *Toros Destanı*'nın başına gelenlerden çok üzülmüştü. Çünkü çok önem vermişti o işe."

Abidin'in Adana'da *Su Destanı* isimli bir sanaryo yazdığını da biliyoruz.

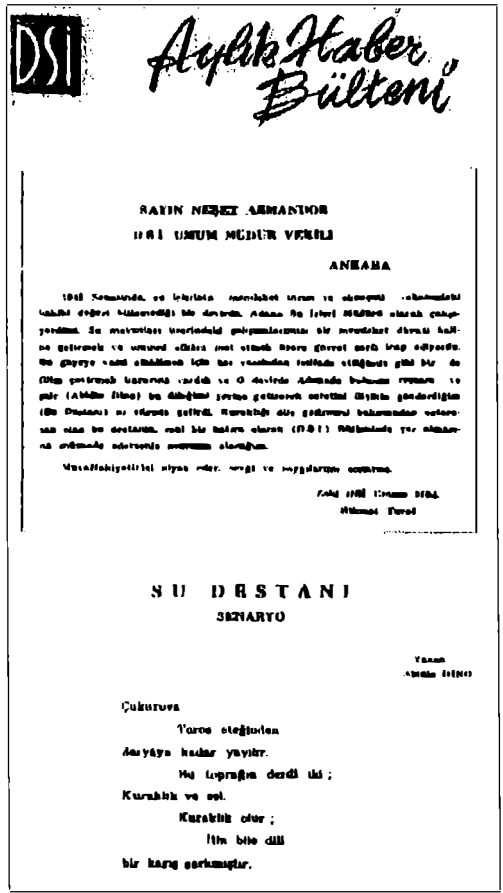
"Su Destanı"

1943'te Adana'da DSİ (Devlet Su İşleri) müdürü olarak çalışan, daha sonhra DSİ genel müdürlüğü görevini üstlenen ve nihayet emekliliğini yaşayan Hikmet Turat'ın, yıllar sonra, DSİ Genel Müdür Vekili Neşet Akmandor'a gönderdiği mektuptan birkaç satırı aktarmak istiyorum: "1943 senesinde, su işlerinin memleket tarih ve ekonomi sahasındaki hakiki değeri bilinmediği bir devirde, Adana'da su işleri müdürü olarak çalışıyordum. Su mevzuları üzerindeki çalışmalarımızı bir memleket davası haline getirmek ve umumi efkara mal etmek üzere... bir de film çevirmek kararına vardık ve o devirde Adana'da bulunan (Sanırsınız ki Abidin tesadüfen veya Paşa Dede'sinin keyfi öyle istediği için Adana'da. İnsanlar sürgün olmasını ona o kadar yakıştıramıyorlar ki bu sözcüğü, ağızlarına almak bile istemiyorlar. MŞG) ressam ve *şair* (Ben vurguluyorum. Hem Abidin'in şair olduğunu anlayan birinin daha çıkmış olması nedeniyle. Hem de belki adı geçen Abidin ile ağabeyi Arif'i karıştırmış olabilir diye dikkatinizi çekmek için. MŞG) Abidin Dino bu dileğimi yerine getirerek... *Su Destanı*'"nı yazıyor. Hikmet Turat mektubunu şu biçimde bitiriyor: "Kuraklığı dile getirmesi bakımından enteresan olan bu destanın *DSİ Bülteni*'nde yer almasına müsaade ederseniz memnun olacağım."

Ve Abidin'in senaryosu *A'dan Z'ye Abidin Dino'da* belirtildiğine göre, yazılmasından "18 yıl sonra," yani 1961'de *DSİ Aylık Haber Bülteni'nde* yayınlandı.

Başlığı şöyle: Su destanı. Altında –senaryo– yazılı. Başlığın sağında "Yazan: Abidin Dino" okunuyor.
Senaryodan birkaç alıntı yapalım mı?

Çukurova
Toros eteğinden
Deryaya kadar yayılır.
Bu toprağın derdi iki:
Kuraklık ve sel.
Kuraklık olur,
İtin bile dili
Bir karış sarkmıştır.
Hikaye anlatılmaya değer.
İşte nehir.
Çay, ırmak derken
Nehir.
Sular kol kol toplanır.
Sular akar,
Türlü topraklardan geçer.
İnsan zekâsı işe
Başlamıştır.
Barajın projesi.
Ve işte kâğıttan toprağa geçiş.
Amele ve mühendis.
Toprak işi
Su işi
Biri erkek
Bir dişi.
Beton
Baraj
Ve tahliye kanalları,
Bereketin kalbi ve damarı var.
Kan kalpten geçer,
Damar tevzi eder (dağıtır/paylaştırır) onu.
Çukurova'nın kanı sudur.
Damarı kanal."

DSİ

Aylık Haber Bülteni

SAYIN NEŞET ARMANDOR

DSİ UMUM MÜDÜR VEKİLİ

ANKARA

SU DESTANI

SENARYO

Çukurova

Toros eteğinden

deryaya kadar yayılır.

Bu toprağın derdi iki;

Kuraklık ve sel.

Kuraklık olur;

İtin bile dili

bir karış sarkmıştır.

Abidin Dino'nun *DSİ Aylık Haber Bülteni*'nde yayınlanan *Su Destanı* senaryosu.

İşte size senaryo. Şiir gibi yazılmış, dizilmiş. Hikmet Turat'ın Abidin'e "ressam ve şair" sıfatlarını birlikte neden uygun bulduğunu şimdi daha iyi anlıyoruz. Abidin'in *Yeditepe Öyküleri* döneminde ve sonrasında da şiirler yazdığını biliyoruz. Örneklerini daha önce sundum.

Yeni Bir Dergi: *Yaratılış*

19 Ağustos 1944'te İskenderun'u "ziyaret eden" ilk ABD gemisinden sonra "Hürriyet"in de gelmesi bekleniyordu. Ama "Hürriyet" maalesef gel(e)medi. Ama ilginç şeyler yaşandı o günlerde.

2 Eylülde Türkiye'deki Nazi Almanya diplomatları, büyükelçilikteki ve konsolosluklarındaki memurları ile işe başlandı. Önce Büyükelçi Von Papen "diplomatik kurallara uygun bir şekilde kendisine tahsis edilen özel bir vagonla Edirne sınırına kadar götürüldü. Ve sınırdışı edildi.

Büyükelçilikteki memurlar da on gün sonra topluca bir trene bindirilip sınırdışı edildiler.

Daha sonra Türkiye'de "memurluk dışında çalışan Alman Devleti vatandaşları"na, "Ülkenize dönmek istiyor musunuz?" sorusu soruldu. Büyük kısmı dönmek istemedi. O zaman pek ünlü sürgün mekânları Çorum, Yozgat ve Kırşehir'e götürüldüler. Ve savaşın resmi bitiş tarihine kadar orada gözaltında tutuldular. Kentten izinsiz çıkmaları yasaktı. Ancak yaşamlarını belli bir düzeyde sürdürme olanağı buldular. (Almanların bu kentlerdeki yaşamları konusunda Altan Öymen'in kitabında ilginç bilgiler bulunuyor, s. 450.)

7 Eylül 1944'te İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi 23 ırkçı ve "turancı"ya "hükümet darbesi hazırlamak" suçlamasıyla dava açtı. Duruşmalar 29 Mart 1945'e dek sürdü. Birçok hapis cezasıyla sonuçlandı. Ancak Askeri Yargıtay bu kararı bozdu ve "sanıkların hemen salıverilmeleri" emri geldi. Bunun üzerine İstanbul 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde duruşmalara yeniden başlandı... 31 Martı 1948'de bütün sanıkların aklanması kararı alındı. Bu şekilde üç yıldan fazla bir zaman süresince kamuoyu bu davayı ve değişik safhalarını izledi... Böylece hükümet ve CHP ırkçılar, "turancılar" ve Nazi yanlıları ile güya hesaplaşmasını yaptı.

1 Kasım 1944'te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü TBMM'yi açış konusında aynen şunları söyledi: "Büyük komşumuz Sovyet İttihadı (Birliği) ile

münasebetlerimiz, yürürlüğünü karşılıklı olarak tanıdığımız ileri muahedelerin hükümleri içinde ve dost mahiyettedir."

Böylece SSCB'ye zeytin dalı uzatılıyordu. Bu nutuk, ülkede demokrasiye ve "hürriyet"e gidişi güçlendirecek, hızlandıracak bir adım gibi değerlendirildi. Algılandı. Bu gidişin kısa ömürlü olacağını bil(e)meden, hem nasıl bilebilirlerdi ki, aydınlar, sanatçılar, yazarlar, gazeteciler, gençler, şairler yayın faaliyetlerine yeni bir ivme kazandırmak için harekete geçtiler.

23 Kasım 1944'te *Yaratılış* dergisinin yayın hayatına başlaması bu bağlamda anlaşılmalıdır. Öte yandan herkes faşizm ve Nazizmin bir daha gelmeyecek biçimde tarihe karıştığına inanıyordu. Eh! demokrasi bütün ülkelerde kazanırken bizde de kazanmaması için hiçbir neden yoktu?

On beş günlük derginin sahibi Mürsel Kalyoncu, yazı işleri müdürü Kenan Kutay. Şair ve yazarları arasında bildik birçok isim bulunuyor: Oktay Rifat, Cahit Sıtkı Tarancı, Bedri Rahmi, Fazıl Hüsnü, Cahit Külebi, Behçet Necatigil, Salah Birsel... Oktay Akbal'da yazarlar arasında. Orhan Kemal'in "Balık" isimli öyküsü beşinci sayıda yayınlandı. Dergi dokuz sayı sonra 1 Mart 1945'te yayına son vermek zorunda kaldı. Çünkü Sıkıyönetim hâlâ yürürlükteydi. "Rus korkusu" ve korkudan daha çok paranoyası hâlâ hâkimdi egemen çevrelerde. Türkiye'de anlaşılan "demokrasiye doğru gidiş" düz, açık bir çizgi izleyemeyecekti. Yazık!

2 Aralık 1944'te Alman "bankalarının" ve "sigorta şirketlerinin" bütün faaliyetleri "her türlü casusluk işlerine" bulaştıkları ve başka bir dizi gerekçeyle durduruldu.

18 Aralık 1944'te *Le Monde* (Dünya) gazetesinin ilk sayısı yayınlandı. Huibert Beuve-Mery'inin yönetimindeki gazetenin fiyatı 3 Franktı. Günde 140.000 adet basılıyordu. Daha sonra çok tutacak gazete, o günlerin "güçlü adamı," "Fransa'nın kurtarıcısı," "En büyük direnişçi" General Charles de Gaulle'ün arzusu ve ısrarı üzerine yayınlandı. Amacı çok basitti: "Fransa'nın çıkarlarını savunmak ve dünyaya bakışını yaymak." İlk yıllarında gazete Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak yayın yaptı, çalıştı. Fakat zaman içinde ve özellikle sömürgelerdeki bağımsızlık mücadeleleri sırasında, gazete, hükümetlerden daha bağımsız tavır takındı, biraz daha farklı bir çizgi izledi ve bağımsızlığını giderek genişletti. Abidin, Parisli yıllarında hem bu gazeteye katkıda

bulundu, hem birçok gazetecisi ile, örneğin Türkiye'de epey tanınan Eric Rouleau ile, çok yakın ve dostça ilişkiler kurdu. Onların ülkemizin sorunlarını daha iyi tanımalarını sağladı. Neredeyse zaman zaman onlara bilgi verdi. Hele Türkiye'de "önemli siyasi olayların" öncesi, esnası ve sonrasında. Özellikle 27 Mayıs 1960 darbesi öncesi ve izleyen günlerde...

31 Aralık 1944: Adana'da Şehir Kulübünde Abidin Dans Ediyor Güzin'le

Adana yeni yıla hazırlanıyor. Yepyeni giysileriyle. Daha az sıcak kent. Sıtma korkusu sanki uzaklaşmış gibi. Havada umut bulutları. Özgürlük şarkıları ağızlarda. Kent biraz rahatlamış belli. Güzin kitabında bakın neler yazıyor: "Adana'da çok önemli bir olay, ilk kez hanımların yılbaşı gecesini, eşleriyle, Şehir Kulübünde geçirmeleri..."

Gerçi Güzin kitabında "Yıl: 1943" notunu koymuş, ama değişik konuşmalarımızda bu olayın 1944'ü 1945'e bağlayan gece geçtiği ortaya çıktı. Burada bu düzeltmeyi yapabilirim artık. Şimdi gelin sonrasını okuyalım birlikte:

"Kulübün oyun salonuna sofralar kurulmuş, her sofranın etrafına da karı koca ve yetişkin genç kızlar, delikanlılar, giyinip kuşanıp, süslü püslü, kibar kibar oturmuşlar... Herkes kendi masasında eğleniyor, dans bile ediliyor. Ancak karı koca birbirleriyle, kimse kimsenin eşini dansa davet etmeyi aklından geçirmiyor. Garsonların arasında çok saygılı bir hava esiyor. Arnavut emektar Malo gözyaşlarını siliyor, yirmi yıl hizmet ettiği Rasih Beyin oğlu Abidin, hanımını, onun gözleri önünde, kollarına almış dans ediyor. 'Eftehar ediyorum' diyor Malo gururla."

Güzin'le 11 Mart 2004'te o geceyi konuştuk.

MŞG: Abidin Paşa'nın Adana valisiyken, bugün Arnavutluk dediğimiz ülkeden, o yıllar için herhalde Epir demek daha yerinde olacak, çok sayıda "Arnavut muhafız" getirdiğini biliyoruz. Malo onların torunlarından mı?

GD: Olabilir.

MŞG: Siz sadece Abidin'le mi dans ettiniz?

GD: O gece ilk kez böyle herkesin katıldığı bir gecede Beyler Hanımlarıyla dans ettiler. Ben Abidin'le, bir de Ahmet'le dans ettim. Evet Ahmet Dino o gece bizimleydi. Ahmet çok kibar insandı. Hiç unutamam Adana'ya

vardığı bir sefer, ertesi sabah hemen eve bir kasa kaysı göndermişti. Üstünde "Ahmet tarafından hediye" yazılı bir kasa. Düşünebiliyor musunuz? Ahmet yılbaşı gecesine tek başına katıldı. O günlerde kimsesi yoktu. Otelde yatıyor, Şehir Kulübünden çıkmıyordu. Ve o gece onun da katıldığı o yılbaşı gecesi Adana'da ilk defa böylesine hoş bir ortamda yaşandı. Unutulamaz.

"Bembeyaz Toros duvarının dibine yayılmış Çukurova'da kış, rutubetli, yağmurlu. Kentin dolaylarında çakalların ulumasıyla, savaştan ötürü karartmasıyla, trenlerin geceleri sanki daha tiz, daha acı düdük sesleriyle" Adana ve insanları 1945 yılına böyle girdiler. Birazcık şenlik. Onca dert, bela, koşturmaca, sıtma, sıcak, baskı ve zulümden sonra veya onlarla birlikte veya onlara rağmen sanki birkaç saatlik bir mola. Birazcık şenlik. Çok görülmesin.

Ocak 1945'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri Genelkurmay Başkanlığının değişmez ismi Mareşal Fevzi Çakmak görevinden alındı. Zorunlu olarak emekliye ayrıldı. Tutuculuğuyla ünlü Çakmak'ın görevinden alınması otoriter devlet yanlılarına vurulmuş bir darbe ve demokrasi yönünde atılmış yeni bir adım olarak yorumlandı. Ancak Çakmak bunu hiç hazmedemedi. Ve bunun sorumlusu olarak gördüğü İsmet İnönü'ye karşı kini gittikçe arttı. "Kendisine bunu nasıl reva görmüştü?"

Bu kin, dönemin siyasi ortamını daha çok gerecek olan bir dizi olaya yol açtı. Çakmak son derece garip, zaman zaman birbiriyle çelişen işlere kalkıştı. Hatta bir ara "İnsan hakları savunucusu, barış yanlısı ve demokrasi hayranı" bir siyasetçi havası bile verdi(!) Hayret!

Onun yerine genç ve dinamik olduğu söylenen 51 yaşındaki orgeneral Kâzım Orbay atandı. Ancak oğlu Haşmet Orbay'ın Ankara'nın ünlü doktoru Neşet Naci Arzan'ı öldürdüğünün ortaya çıkması üzerine görevinden, iki buçuk yıl sonra, ayrılmak zorunda kaldı. Bu cinayet Ankara'nın otoriter valisi Nevzat Tandoğan'ın intiharına neden olması açısından da önem kazandı. Ve o günlerdeki siyasi ortamın daha dengesiz bir biçim almasında da rol oynadı.

Ancak ne olursa olsun, Ocak 1945'te, cumhurbaşkanının isteğiyle, askeri hiyerarşideki değişiklik bir yerde İsmet İnönü'nün kendine özgü ve son derece ihtiyatlı "yenileşme/yenileştirme," CHP ve devlet katdrolarım "gençleştirme" arzusunun işaretlerinden biriydi. Bütün otoriter, askeri dik-

tatörlüklerle yönetilen, faşist, faşizan, Nazi ve/veya Nazi yanlısı devletler tuzla buz olurken CHP'nin Tek-Parti-Devlet yönetiminin de kendisine çeki düzen vermesi dayatılıyordu çünkü. Ancak İnönü o bilinen bir adım ileri iki adım geri yöntemiyle CHP ve devlet bünyesindeki "gençleştirmeyi" asla gerçekleştiremedi.

Fakat savaşın seyrine uygun düzenlemeler yapılıyordu. Örneğin, 13 Ocak 1945'te, Boğazlar Müttefiklere açıldı. Böylece Müttefiklerin hem Alman savaş gemileri ile hem de bölgede kalan Alman askerleriyle mücadeleyi sürdürmeleri mümkün olacaktı. Ayrıca SSCB'ye yardım iletmeleri kolaylaşacaktı.

Whittemore'la Adana'da

Abidin'in, 1930'ların başında Ayasofya taraflarında tanıştığı ve daha sonra yollarının değişik kez kesiştiği ABD'li Whittemore, Adana'da Abidin ve Güzin'i buldu. Güzin bana şunları anlattı:

> "Whittemore, Adana'ya resmi çağrılı olarak geldi. Bir konferans vermek üzere. Gelmeden önce bize yazdı, belki de telefon etti 'Ben doğrudan doğruya size geleyim' diye. İlle bize gelmek, bizim evde kalmak istiyor. Biz Adana'daki ikinci evimizdeyiz o sıralarda. Abidin Paşa Caddesi'ndeki o şangur şungur evde oturuyoruz. Oysa Whittemore o sırada Yeniköy İskelesi'nden Tarabya'ya doğru giderken Boğaziçi'ne tepelerden bakan en şık İngiliz evlerinden birinde oturuyor. Orada misafir olarak oturuyor. İstanbul'da araştırmalarını sürdürüyor. Abidin sürgüne gönderilince olayla ilgilenmiş, beni birkaç kez aramış, birkaç kez görüşmüşüz; olup-bitenlerle ilgilenen sevimli bir insan. Evi ise süper lüks. Dünya düzeyinde süper lüks bir ev, lütfen dikkat buyurunuz. Kendisi yaşlı ve sevimli bir Amerikalı. Örneğin temiz ve kaliteli, fakat diyelim yakasının altındaki bir yırtık, bir delik örülmüş bir gömlek giyiyor. Eskimiş ama kaliteli bir ceket de cabası. Çok şık. Basit ve şık. Rahat. Çok rahat. Çok yaşlı. Bizim yanımızda sevimli bir ihtiyar. Adana'ya geldiğinde bizde kalmasının mümkün olmayacağını anlatana kadar

epey zorluk çektik. Valiliğin davetlisi olarak zaten en iyi şekilde karşılandı, ağırlandı, en iyi mekânda misafir ediliyor. Adana'ya gelir gelmez bizi hemen buldu. Bir araya gelir gelmez tutturdu: 'Abidin konferansımı İngilizceden Türkçeye siz çevirin' diyor. Abidin çok iyi İngilizce biliyor ya, ille çeviriyi Abidin yapmalı ki söyleyecekleri en iyi biçimde dinleyenlere ulaşabilsin. Abidin ise ona 'Aman nasıl olur, ben burada sürgünüm, öyle vali ve benzeri bir dizi resmi kişilerin önünde vereceğiniz konferansta çevirmenlik yapamam, kusura bakmayın, çünkü bu hiç uygun olmaz,' filan deyip onu ikna etti. Epey uğraştıktan sonra. O zaman profesör 'Peki, dedi, ama iki şartla: Bir, konferansıma geleceksiniz. İki, resmi çevirmenin kötü veya yanlış çevirdiğini fark ederseniz bana işaret vereceksiniz. Peki dedik ve bu arada bu 'işaret işi' için de bir tür 'telefon' saptadık. Kibarca kaş, göz, el ve kol hareketlerinden oluşan. Neyse konferansına gittik. Çok güzel geçti. Maalesef konusunu hatırlayamıyorum. Neyse; ille bizim kaldığımız evi görmek istediğini ısrarla belirtince, evimize davet ettik. Abidin Paşa Caddesi'ndeki o meşhur evimize geldik. Derme çatma marangoz merdiveninden üst kata çıktık. Alt katta her zamanki gibi bakkalımız var. Geceleri meyhane havasına bürünen, bol gürültülü. Çıktık, önce ufacık bir platform, karşıda bir oda var, bir de böyle solda, bir de orada bir boşluk var, banyo, duş falan filan (Gülüyor Güzin). Dış kapımız çengelle kapatılıyor filan fıstık (Gülmekten Güzin ve ben kırılıyoruz). Ama işe bakın siz Whittemore bayıldı evimize. Ve tutturdu yine 'Ne olur ben bu odada yatayım.' (Katıla katıla gülüyoruz). Aman Whittemore canım Whittemore siz burada nasıl yatarsınız! Mümkün değil! Falan filan neyse zor bela yine ikna ettik. Ve akşam birlikte yemek yemeye karar verildi. Nehir kenarındaki lokantamıza gittik. Üçümüz yine. Whittemore her zamanki gibi, yani daha önce İstanbul'da bizi davet ettiği iyi ve şık lokantalarda yaptığı gibi, peynirleri özenle yıkadı, bilmemneleri yine özenle/bin bir özenle temizledi ve yemekleri yedik. Çok hoş, çok müthiş bir adamdı. Bembeyaz saçlarıyla, o güzelim giysileriyle."

4-11 Şubat 1945'te "Üç Büyükler," Churchill, Roosevelt ve Stalin Yalta'da buluştular. Dünya haritası yeniden çizildi. Avrupa paylaşıldı. 1990'ların başına kadar sürecek bir paylaşımdı bu. Kimi beklenmeyen, kimi öngörülemeyen oluşumlara rağmen, Avrupa, Afrika ve Asya'nın kaderini, o günlerde, orada, onlar çizdiler, belirlediler...

Artık Türkiye'ye "Mihver'e karşı Harbe girmek" kalıyordu. 23 Şubat 1945'te nihayet Almanya Devleti'ne ve Japonya İmparatorluğu'na karşı savaş ilan edildi. TBMM'de "oybirliği ile" alınan kararın ilginç bir eki var: "Türkiye'nin savaş haline o gün değil 1 Mart 1945'te" gireceği belirtiliyordu. Böylece Müttefikler'in Yalta'da belirlediği son gün savaşa girilmiş oluyordu. Altan Öymen'in vurguladığı gibi, "Böyle –bir hafta sonrasına randevu verir gibi– bir savaş ilanı o vakte kadar pek (hatta hiç. MŞG) görülmemişti ama, Türkiye bununla, o kararı sadece San Francisco Konferansı'na katılmak için aldığını, savaş ilan ettiği devletlere karşı da vurgulamış oldu" (A. g. k., s. 452). Türkiye tedbiri elden bırakmıyor, asla.

24 Şubat 1945 tarihli *Cumhuriyet*, birinci başlığını şöyle attı: "Mihvere karşı harbe girdik Millet Meclisi dünkü tarihi toplantısında Almanya ile Japonya'ya ilanıharb kararını oybirliğiyle verdi." Sonra şunu ekliyor: "Birleşmiş Milletler beyannamesine katıldık, San Francisco dünya nizamı konferansına gideceğiz."

25 Şubatta Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Paktı'nı imzaladı.

Aynı günlerde basın dünyasında bile, gelişmelere uygun, demokrasi rüzgârları esmeye başladı. CHP'nin resmi organı *Ulus*, yanında *Vatan* ve hatta savaş yıllarında Nazi Almanya'sını destekleyen *Cumhuriyet* "demokrasi havarisi" kesildiler. Evet "demokrasiye doğru" gidiyorduk. Amaç "çok partili demokrasi"ydi. Ne güzel. Siyasal ortamda göreceli bir özgürlük, savaşın yükünü çeken emekçilerin ve işçilerin korunması için kimi sosyal güvenlik tedbirlerinin alınması, Çalışma Bakanlığının kurulması güzel şeylerdi. Ama niyet ve ilk yapılanlar güzel de olsa yılların, yüzyılların devlet alışkanlıkları maalesef bir günden ertesine değişmiyordu.

Abidin bıyıklı.
Ağzında (yine!) cigara.
Ağacın yanında
"çok zavallı bir çocuk" var.
Abidin hüzünlü.
M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

Adana'da Bir Ziyaretçi Daha

Sabahattin Eyüboğlu'nun 26 Şubat 1945 tarihinde o sırada İstanbul'da bulunan kardeşi Bedri Eyüboğlu'na yazdığı mektuptan Sabahattin Rahmi Eyüboğlu'nun Şubat ayı ortasında Adana'ya gittiğini, orada Orhan Kemal ve Arif Dino ile karşılaştığını, sohbet ettiğini öğreniyoruz. Bu arada Bedri Rahmi'nin Orhan Kemal'i "beğenmemesi"ne ilişkin birkaç satır da yazıyor. Şöyle:

> "Orhan Kemal'in romanını pek beğenmemişsin. Bu roman gerçekten Orhan Kemal'in ölçüsü değil ama senin de herhalde yalnız kusurları göreceğin tutmuş. Adana'da kendisini tanıdım. Bana yayınlamadığı romanlarından saatlerce okudu. İnsanı hayran eden şeyleri yok, ama çok iyi iş çıkarıyor. Bir türkü tutturmuş. Çalışmasına, işini ciddiye almasına hayran oldum. Ustasını utandırmayacak sanırım. Nelere dayanarak ne konuştuğumu anlatırım. Orhan Kemal diye bir adamın peydah olduğu veya peydah olmakta olduğu muhakkak."

Burada Orhan Kemal'in "ustası" diye anılan Nâzım Hikmet'tir. Sabahattin Eyüboğlu, Adana'da "doğru dürüst kilim" almak için de uğraşıyor.

Ve bu konuda kendisine Arif Dino'nun yardımcı olduğunu yazıyor: "Olur şey değil sana doğru dürüst kilim de bulamadım. İki tane getirebildim. Hem pahalı, hem de yok. Birisini Arif Dino ile aldık. Birini de Mersin'de buldum" (*Kardeş Mektupları*, s. 219-221).

Bu mektubu buraya aldım. Çünkü manidar bir mektup. Şöyle ki Şubat 1945'te Adana'ya giden Sabahattin Eyüboğlu Abidin ve Güzin'den neden söz etmiyor? Oysa ikisini de hem çok iyi tanıyor hem çok seviyor. Abidin askere götürülmüş olabilir mi? Sanmıyorum. Öyle olduğunu varsaysak, o zaman Güzin'den neden söz etmiyor? Yaşar Kemal'den de bahis yok. Aklıma şu geliyor hemen: Bu mektubun tarihi yanlışlıkla "26 Şubat 1945" yazılmış olabilir mi? Olabilir. Çünkü mektubun başında Sabahattin Eyüboğlu "Bir haldeyim ki sorma. Fakülte işinden haber yok, Paris' ten haber yok..." diye yazıyor. Oysa 1945 başında bu tür sorunları bulunmuyordu. Bu sorunlar "Tercüme Bürosu"ndan ayrılınca 1946'nın sonundan itibaren ve özellikle 1947'de kendilerini dayattılar. Eyüboğlu 1947 başında Adana'ya gittiyse Abidin ve Güzin'e rastlaması mümkün değildi. Çünkü her ikisi de o tarihte Ankara'da.

Mektup işini uzattım. Ama belki işin doğrusunu bulmamıza yardımcı olur bu satırlar. Biz yine 1945 başına dönelim isterseniz:

Asya'da savaş sürüyor çünkü. Mart 1945'te Japonya'yı teslime zorlamak için Tokyo bombalandı. ABD Hava Kuvvetlerinin yüzlerce B 29 bombardıman uçağı Tokyo'yu "yerle bir etti." Yüz binden çok insan yaşamını yitirdi. "Uçan Kale" diye adlandırılan bu akıl almaz güçteki uçaklar tonlarca bomba taşıyabiliyorlardı.

15 Mart 1945: Ant Çıkıyor

1930'ların ve 1940'ların sosyalist, komünist, ilerici gençleri, aydın ve yazarları 15 Mart 1945'te yeni bir dergi ile bir deneme daha yapmak istediler. *Ant* yayma başladı. On beş günlük "düşün ve sanat" dergisi olarak yayınlanan derginin "imtiyaz sahibi" Hakkı Bigeç, "neşriyat müdürü" Ulviye Uysal'dır. Yazarları arasında birçok tanıdık isim bulunuyor: İlhan Başgöz, Behice Boran, Nusret Hızır, Adnan Cemgil, Muvaffak Şeref, Hüsamettin Bozok, Kemal Bilbaşar, Niyazi Berkes, Enver Gökçe, Necati Cumalı, Arif

Barikat (Damar), İlhan Berk dikkat çekiyor. Derginin 7. sayısında Nusret Hızır, Nazizmin Nietzsche'nin "üstün insan" kuramını kendisine nasıl malzeme olarak kullandığını, Alman filozofun görüşünün "demokrasi düşmanı bir rejime ideoloji olarak biçilmiş kaftan" gibi oturduğunu vurguluyordu. Dergi sosyalist sanat görüşünü savundu. 1940 kuşağının savaşın bitimine doğru antifaşist coşkularından kaynaklanan şiirlerine yer verildi. Bu arada Fransa'nın ünlü şairi Aragon'un yapıtlarına da. Ayrıca halk edebiyatına ilişkin özgün araştırmalar da yayınlandı. 10 sayı yayınlandıktan sonra Ağustos 1945'te yayınına son verdi.

Kimi kaynaklar *Ant*'ın TKP'nin emriyle Zeki Baştımar yönetiminde yayınlandığını ileri sürüyor; "gençlik hareketinin organı olarak."

Dönemin hükümeti bu tür yayın organlarına karşı sürekli şüpheci tutumundan vazgeçmedi. Dahası, 19 Mart'ta SSCB Türkiye Cumhuriyeti ile 17 Aralık 1925'te imzaladığı "Dostluk ve Tarafsızlık Paktı"nı bozduğunu duyurunca; Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün eski ve yeni paranoyaları hücum ettiler. Eh Stalin ve arkadaşlarının Türkiye'de demokrasinin gelmesini, yerleşmesini bekleyecek halleri de pek yoktu maalesef. Yıllardan beri şu veya bu biçimde, hatta bazen doğrudan doğruya Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerine söylediklerini, bu kez bir notayla ilettiler: İki devlet arasındaki ilişkilerin gözden geçirilmesi ve özellikle Boğazlar'dan geçiş konusunda SSCB'ye kolaylıklar tanınmasını istediler. Daha ne olsun? Bu kadarı yetti de arttı bile. İki devlet arasındaki ilişkiler fena halde gerildi. Bu gerginlik yıllarca sürdü. Ve iç politikaya bir dizi saldırı, hapis furyaları, zulüm ile yansıdı. Abidin Dino'nun apansız askere götürülmesinde bile bu gerginlik rol oynadı.

Mart 1945'te Yunanistan'da iç savaş en dramatik biçimiyle devam ediyordu. Ve komünistlerin iktidarı alması olasılığı konuşuluyordu.

12 Nisanda Roosevelt beyin kanaması sonucu ölünce yerini Başkan Yardımcısı Truman aldı. Ve Stalin'e karşı daha farklı, daha sert bir politikayı benimsedi. Roosevelt'in Stalin'le "iyi ve anlayışlı müttefik" yaklaşımı son buldu. Böylece Avrupa ve Balkanlar'da daha müdahaleci yöntemler geliştirildi. O günlerde SSCB karşısında tek başına kalmamak ve savaş sonrasında kurulmak üzere olan "yeni düzen" içinde tecrit edilmiş

konumda bulunmamak için Türkiye Cumhuriyeti bu politikaya "balıklama daldı."

25 Nisan 1945'te San Francisco'daki "Birleşmiş Milletler Konferansına katıldı. Toplam 47 devlet vardı. "Hür Dünya" içinde yer almak arzusunu böylece belirtti. Aynı gün Leipzig'in 50 kilometre güneyinde Torgan'da ABD ve SSCB askerleri karşılaştılar. Ve el sıkıştılar. Müttefik orduların bu ikisi ilk kez karşılaşıyordular.

28 Nisan 1945'te Mussolini İtalyan Partizanları tarafından vuruldu. Bir kabus sona eriyordu. Neredeyse tam bir ay sonra 30 Nisan'da sıra Hitler'deydi. "Führer"/"Başbuğ" intihar etti. Bir kâbus daha sona erdi. Her biri arkalarında milyonlarca ölü bırakarak. Milyonlarca yaralı, sakat, yetim, öksüz ve dul.

8 Mayıs 1945'te Nazi Almanya teslim oldu. Avrupa'da savaş sona erdi. Bir harabeye dönmüş Berlin'e ilk giren SSCB askerleri orak-çekiçli kızıl bayrağı en yüksek noktasına çektiler. Berlin'e doğru yarışı SSCB kazandı. Ama sonrası başka bir hikâyedir artık.

Mayıs 1945: "Demokrasi" Geliyor

Ocak 1945'ten beri yaptıklarıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasette, iç siyasette "liberalleşmenin ilk belirtilerini" verdiği sonucuna varıldı. Dış ilişkilerindeki yeni arayışları içinde artık tek parti yönetimiyle işleri sürdürmenin imkânsızlığı da belli oldu. Dolayısıyla "çok partili demokrasiye" geçilmeliydi. Ama nasıl? Hangi tarzda?

19 Mayıs 1945'teki nutkuyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, son derece ihtiyatlı bir biçimde ve dikkatli bir dil kullanarak "demokrasi yolunda ilerleneceğini" belirtti. Bu yönde gösterilecek çabalara yeşil ışık yaktığını duyumsattı. Erdal İnönü babasının nutkunun "artık demokrasiye hızlı adımlarla geçileceğinin işaretlerini verdiğini yazıyor (A. g. k., s. 167).

Ve bu kadarcık sözlü ve sözde liberalleşme gösterisi, umut ışıklarını yakmaya yetti.

İşin ilginç tarafı, ilk siyasi partinin, savaş yıllarında ırkçıları ve turancıları maddi ve parasal açıdan desteklediği bir sır olmayan Nuri Demirağ tarafından kurulmasıdır: Milli Kalkınma Partisi (MKP).

Aslında o günlerde CHP'de ve devletin yönetici kademelerinde, yönetici kadrolarında "demokrasiye geçiş," "çok partili rejim" ve ilgili konularda kesinlik kazanmış, açık ve belirgin bir görüş, bir politika yoktur. Gitgeller söz konusudur. Utangaç, sınırlı, çok sınırlı çabalar söz konusudur. Bunun nasıl bir "demokrasi" olacağını göreceğiz.

Parçalı bulutlu bir hava gibidir o günlerdeki "demokrasiye geçiş" arzusu. Bir güneşli, bir fırtınalı, bir karlı, bir rüzgârlı. Bir adım ileri atılıyor, bir adım geri. Bir adım ileri, iki adım geri.

Örneğin MKP'nin fiilen çalışmasına ilişkin izin için 5 Eylül 1945'e dek beklenmiştir. Ve o gün, "güneşli bir gündeyiz" anlaşılan, bizzat Başbakan Şükrü Saraçoğlu MKP'nin çalışmasına izin verildiğini açıkladı. Aynı açıklamasında Saraçoğlu, "tek dereceli seçim (yani seçmenlik koşullarına sahip bütün yurttaşların katılacağı seçim), üniversite özerkliği, demokrasi karşıtı yasaların değiştirilmesi" konularında hükümetin olumlu yaklaşımlarını da belirtti.

Mayıs 1945'te dünyadaki, Avrupa'daki ve Türkiye'deki "liberalleşme," hele "Milli Şef" İsmet İnönü'nün "demokrasiye geçişte" kararlı olduğunu gösteren işaret üzerine ülkede son derece cılız ve maalesef kısa süreli ve göreceli bir özgürlük umudunun esmesine yol açtı. O günlerde hiç kimse bunun kısa süreli olacağını tahmin etmiyordu. Hem öyle bile olsa olumlu esen rüzgârın hızından yararlanmak bir tür gençlik belirtisidir. Nitekim Ankara'daki aydın, gazeteci, yazar, şair bilim kadın ve adamı, çevirmenler Akdeniz taraflarına inmek isteğini somutlaştırma olanağı buldular. Buna daha sonra ilk "mavi yolculuk" adı konulacak. Ve bilindiği gibi mavi yolculuk bir alışkanlık, bir gelenek biçimine dönüşecek. Özellikle Halikarnas Balıkçısı nam-ı diğer Cevat Şakir ve Azra Erhat'ın başı çekmeleriyle. Sabahattin Eyüboğlu'nu da unutmadan.

ASKER ABİDİN: KAYSERİ'DE

O gün öğlen saatlerinde liseden dönen Güzin eve geldiğinde Abidin'in "götürüldüğünü" hemen farketti. Evet, o saatte genel olarak evde Güzin'i bekleyen Abidin evde değildi. Güzin, Abidin'in askere götürüldüğünü anladı hemen. Birkaç zamandır zaten Abidin'in askere götürüleceğini biliyorlardı. Güzin anlatıyor: "Zorla götürülmedi Abidin. Çoktan biliyoruz ki alacaklar askere. Durup dururken almadılar. Bir kere almamaları lazım. Çünkü Abidin ciğerlerinden hasta ve askerlik yapamayacağına ilişkin doktor raporu bulunuyor. Hastalık nedeniyle askerlikten muaf tutulmuş, ama aldılar işte. Ciğerleri hasta, raporlu, ama hiç umursamadılar. Adana Askerlik Şubesi birkaç haftadır bildiriyor:

> 'Gelip askere götüreceğiz.' Gelecekleri gün aşağı yukarı belli. Nitekim bir gün önce 'Yarın geleceğiz' haberini ilettiler. Ama saati belli değil. O gün ben (Güzin Dino) sabah erkenden kalktım lisede dersim var, okula gittim. Abidin de *Türk Sözü* gazetesindeki işinden yine sabaha doğru dönmüş, yatıyor. Döndüğümde Abidin'i belki bulamayacağımı biliyorum ve bu nedenle liseye giderken vedalaşıyoruz biz, ne olur ne olmaz diye. Nitekim öğlen saatlerinde döndüğümde Abidin'i bulamayınca, ben 'evyah' vaziyetinde değilim. Ama yine de sarsılmadım desem doğru olmaz. Çünkü askerlik bu ve hasta adamı alıp götürdüler. Gitmek var dönmek yok bazen. O yıllarda kimi solcunun, adı 'komüniste' çıkmış insanın askerlik yaparken öldürüldüğünü de biliyoruz."

Bütün bu karmaşık duygular içindeyken Güzin, ev sahibinin, kumaşçı Mahmud Bey'in eşi geliyor ve aynen şunları söylüyor: "Hiç gam yeme; biz konu komşu toplandık ve hep ağlaştık bile. Sen üzülme. Allah kavuştursun. Biz ağladık bile... Yazık! "

Evet, gözünü sevdiğimin Anadolu'su işte aynen böyledir. Kendine özgü bir kibarlık. Kendine özgü bir dayanışmacılık. Abidin'i götürürlerken

eşinin yokluğunda, onun ağlama olanağı bulunmaması nedeniyle, bu "görevi" konu komşular yapıyorlar. Güzin bu olayı hiçbir zaman unutmadı. Bana 5 Mayıs 2005'te bir kez daha anlattı. Aynen şöyle: "Ev sahibinin eşi kibarlık olsun diye öyle davrandı. Çok hoştu o davranışı. Unutulamaz anılardan biridir benim için. Evet, çok hoş değil mi? Tam Anadolu insanı işte. Cömert, özverili, paylaşmacı, dayanışmacı."

Bu kadar da değil. Abidin'in askere götürülmesi o gün Adana'da ve elbette Abidin ve Güzin'in ikinci evlerinin altındaki bakkalda, ne bakkalı canım "gizli meyhane"de, o gece gündemin en birincil konusu. Güzin yazıyor:

"Abidin'i askere aldıkları akşam aşağıda şöyle bir konuşma geçiyor:

– Aldılar, yazık adamı...

– Hem de mevcutlu götürdüler askere.

– Hem de iki dil bilirdi...

– İki de karısı bilirdi, etti mi sana dört! . diyor bakkal ciddiyetle.

Tüm mahalle çok üzülmüş Abidin'in askere alınmasına. Çürüğe çıkmış olmasına rağmen."

Güzin'e neden Kayseri'ye gönderildi sorusunu sorunca yanıtı şu oldu: "Abidin'in Kayseri'ye götürüleceğini önceden biliyoruz. Çünkü orada öyle bir askeri birlik var ki Türkiye'nin bütün en azılı canilerine, en azılı hırsızlarına askerliği orada yaptırıyorlar. Yani ipten kazıktan kurtulmuşların askeri bölüğünde Abidin de askerlik yapacak. En belalılarla aynı bölükte. Daha fenası bir ay boyunca Abidin'den hiçbir haber de alamadım. İlk varlık işaretini bir ay sonraki haberiyle verdi."

Abidin büyük olasılıkla Mayıs 1945'te askere götürüldü. Ve Güzin haziran ortasına kadar Abidin'den habersiz kaldı. Burada birkaç noktayı anımsatmak isterim.

Abidin'in "mevcutlu" olarak askere götürüldüğü sırada da Başbakan Şükrü Saraçoğlu'dur. 1943 başında iki kardeşin sürgün cezasını Adana'da çekmeleri için "izin" veren başbakan bu kez bu konuda hiçbir şey yapmıyor veya yapamıyor.

1938'de Türkiye'ye döndüğünde "ciğerlerinden hasta olduğu" için rapor alıp askerliğini tecil ettirmek istiyordu Abidin. Nitekim bu nedenle bir rapor aldı ve o sırada askere götürülmedi. 1938'de Abidin 25 yaşında-

dı. Oysa onu 1945'te yani tam 32 yaşında askere aldılar. Elindeki raporda "askerlik yapamaz" denmesine/yazılmasına karşın. Yani Türkçesiyle "çürüğe çıkmış olmasına" karşın. Abidin hastaydı ve askerliği süresince hastalıklarına yeni tür hastalıklar eklendi. Ve bu açıdan bakınca askerlik Abidin'e bir tür "ceza" biçiminde yaptırıldı. Zorla yaptırıldı. En azından o günün yasalarına aykırı bir biçimde. Neden?

"Abidin Paşa Caddesi'dir, Kara Öküzün Gezindiği Cadde..."

Abidin'in *Türk Sözü*'nde çalışmasından beri birçok insan onu görmek için, ziyaret için, sohbet için gazeteye gidiyordu. Gazete böylece bir tür karşılaşma, tartışma, söyleşme mekânına dönüşüyor. Bu kadar da değil. Abidin'in radyolardan yaptığı çeviriler sayesinde savaş haberleri ertesi sabah en taze biçimde *Türk Sözü*'nde yayınlanınca diğer gazeteler yarış dışı kalıyorlar. *Türk Sözü* gazetesinin satışları artıyor. Gazete her gün hangi kentlerin kurtarıldığını, Nazilerin nerelerde yenildiğini haber yapınca *Türk Sözü*'nün tirajı arttı ve gittikçe daha çok tutulmaya başladı. *Bugün* gazetesinin örneğin satışları düştü. Rakip gazete patronları tedirgindi. Polis ve "yetkililer" tedirgindi. Rasih Nuri İleri'nin bir yazısında şu satırları okumak olası: "Milli Emniyet, (gazetede yayınlanan savaş haberlerine ilişkin olarak. MŞG) 'bu bilgiyi nereden buluyorsunuz' diye gazeteyi birkaç kez sıkıştırmıştı. Oysa Abidin Rus, İngiliz, Fransız radyolarını dinleyip, İstanbul ve Ankara'dan önce savaş haberlerini saati saatine vermekteydi."

Adana yereline ve genel olarak Türkiye'deki gelişmelere bağlı olarak Abidin'in başka bir yere sürülmesi olasılığı bile ortaya çıktı. *Türk Sözü* yöneticisi Nevzat Güven bu nedenle Abidin'e durumu bildirdi. Güzin'in anlattığına göre, "Nevzat Güven de korkuyordu. Ve Abidin'e 'Bu kez seni Adana'dan da sürecekler, nereye gideceksin o zaman? En iyisi sen Ankara'ya git bir görün' filan dedi. Biz de tedirgindik elbette. Çünkü Adana'da onca uğraştan sonra nihayet ikâmet olanağı elde etmişiz, evlenmişiz, kendimize göre belli bir düzen kurmuşuz, Abidin çalışıyor, ben öğretmenlik yapıyorum, düşe kalka yaşıyoruz işte. Bir şeyler kurmuşuz şöyle böyle bir düzenimiz var. Şimdi bu da mı bozulacaktı? Evet ben de korkuyordum. Yetkililerin gazete yöneticisini sıkıştırması ve onun korkusu ve ısrarı üze-

rine Abidin Ankara'ya gitti. Maksat Abidin'i bir süre gözlerden uzak tutmaktı. Ve aynı zamanda Ankara'da yetkililerle görüşmek ve yeniden sürgüne gönderilmesini önlemekti. Ankara'da Abidin İçişleri Bakanlığına filan göründü. İki günlüğüne gitmişti, dört gün kaldı. O günlerde Arif Dino bizim evde kalıyor ve bana takılmayı ihmal etmiyordu. 'Ankara'da kalmasını uzatmasının nedeni Ankara'daki bir kadın olmasın' filan gibi çocukça şakalar yapıyordu. Ben o sırada çok daha ciddi nedenlerden tedirgin olduğum için Arif'in bu soğuk şakalarına gülemiyordum doğrusunu isterseniz. Neyse Abidin döndü. Ama hiçbir şey çözülemedi."

Abidin'in bu iş için Ankara'ya Ocak veya Şubat 1945'te gittiğini doğrulayan bir belge ve bir tanık var. Belge Melih Cevdet Anday'ın 6 Subat 1945'te Şevket Rado'ya gönderdiği mektuptur: "Geçenlerde de kırk yılda bir meyhanede birkaç arkadaş içtik. Abidin Dino burada idi, Cahit de vardı. Kalktık. Gece yarısı vekilin (Hasan Âli Yücel. MŞG) evine gittik?" (*Şerket Radyo'ya Mektuplar*, s. 121).

Anday, mektubunda kısaca aktardığı olayı, hatta olaylar dizisini, *Akan Zaman Duran Zaman*'da biraz farklıca ve uzunca anlatıyor: Böylece Abidin'in Ankara'ya bu işi olumlu bir sonuca ulaştırmak için geldiğini ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in yardımını almaya çalıştığını öğreniyoruz. Anday'ın anlattıklarını aktaracağım: O günlerin Ankara'sından bir manzara yansıtması nedeniyle de çok ilginç bir parça. Ancak Anday, bu olayı 1943'te yaşanmış gibi aktarıyor ve dolayısıyla Abidin'in Mecitözü'nden geldiğini yazıyor. Bu defa da Mecitözü'nün Adana'ya bağlı olduğunu sanıyor ve Güzin'in de Abidin'le Mecitözü'nde bulunduğunu belirtiyor. Hafıza yanılsaması olmalı. Ama bu aynı zamanda Abidin'in, bu olayın yaşandığı sırada, Mecitözü'nde değil Adana'da sürgün olduğunun da dolaylı ispatı. Bu düzeltmeleri yaptıktan sonra Anday'ın hoş anısını aktarıyorum (adı geçen kitabından, s. 101-103):

"Abidin bir gün izin alıp Ankara'ya geldi... Tanıdıklarına başvuruyor bu iş için. Bu arada, konuyu Hasan Âli Yücel'e de açmayı düşünüyordu. Bir akşam O, ben, Cahit Sıtkı Tarancı, Şükran Lokantasından kalktık, Bakanın Yenişehir'deki evine gittik.

Cahit Sıtkı, o sırada Yedeksubay Okulunda olduğu için üstünde asker giysisi vardı.

Kapıyı çaldık, tanımadığımız bir uşak çıktı karşımıza, beyefendinin daha gelmediğini söyledi. Biz de kısa yoldan Yenişehir Bulvarı'nı aşıp karşıya geçtik, Sabahattin Eyüboğlu'nun oturduğu Yeşil Apartmanı'na gittik. Gece yarısına dek kaldık orada...

Meğer neler olmuş... Bizi tanımayan yeni uşak, askerlerin kapıya dayandığını söyleyince aileyi bir telaştır almış. Evine dönen Hasan Âli Yücel de olayı bu heyecan havası içinde öğrenince, emniyet müdürüne telefon eder, açar ağzını yumar gözünü.

Bu kez telaşlanma sırası emniyet müdürüne gelir, motosikletli polisler çıkarır yola. Bakanın evinin çevresi aranır taranır, kimse bulunamaz.

Üç gün sonra biz bu konuyu Şükran Lokantası'nda konuşurken bizi dinleyen sivillerden biri, haberi koşa koşa müdürüne yetiştirir.

Abidin Mecitözü'ne (Hayır. Adana'ya. MŞG) dönmüştü. Emniyetten beni ve Cahit Sıtkı Tarancı'yı istediler. Elbet durumu Bakana da bildirmişler... Yücel:

– Evime gelebilirler, kovuşturmaya gerek yok, demiş.

Cahit'le birlikte, birinci şube müdürünün odasına girdik. Müdürün;

– Gelin bakalım, demesi üzerine Cahit Sıtkı geçti, masanın önündeki koltuklardan birine oturdu.

Sen misin oturan!

– Kalk ulan, diye bağırdı müdür.

Cahit ürkerek kalktı ayağa,

– Senin işin nedir?

Cahit o vakit Çalışma Bakanlığında mütercimdi. Bunu öğrenen müdür birden yumuşadı.

– Otur, dedi.

Bu kez ben de oturdum.

– Birinci şube müdürü "Şimdi içerde ifadenizi alacaklar, dosyayı kapatacağız. Ama kulağınızda (aynen. MŞG) küpe olsun, bundan sonra Bakanın ziyaretine gitmeden önce, evine telefon edin," dedi.

Abidin'in askere götürülmesi büyük olasılıkla o günlerde CHP iktidarının Adana'daki aydın çevreyi dağıtmak arzusuyla ilgilidir. Çünkü askere alman tek insan Abidin değildir. Orhan Kemal de o günlerde askere çağ-

rıldı. Mahkûm edilmesi sonucu tamamlayamadığı kırk günlük askerliğini bitirmesi için. Orhan Kemal o kırk günü Kilis'te askerlik yaparak geçirdi. Bitirdi askerliğini. Ama askerlikten sonra bu defa Orhan Kemal'i sürgüne göndermeye kalktılar. Neyse ki babası imdadına yetişti. Dönemin başbakanına telgraf çekerek ve bütün gücünü kullanarak oğlunun sürgüne gönderilmesini önleyebildi. Baba, sürgünün ne kötü ve ne çekilmez bir bela olduğunu çok iyi biliyordu. Sonuçta Orhan Kemal bir kez daha özgürlüğüne kavuşabildi ve Adana'sına, o çok sevdiği Adana'sına ve ailesine döndü.

Adana aydınlarından, yazar ve çizerlerinden "kurtarılıyordu" (!) Adana, sıcakların da bastırmasıyla ıssız sessiz bir taşra kentine dönüşüyordu yeniden. Ve Güzin'in yazdığı gibi "Abidin Paşa Caddesi'nde kara öküz geziniyordu."

Komşuların Dayanışma Gösterileri

Abidin'in askere alınmasından sonra Güzin tek başına kaldı. Ancak "Nezihe öğretmen," yani gerçek adıyla Meziyet Barutçu, Güzin'in evine gelip yerleşti Güzin tek başına kalmasın diye. Güzin anlatıyor:

> "Birkaç ay birlikte kaldık. Yalnız kalmayayım diye geldi bende kalmaya başladı. O sırada 14 yaşındaki erkek kardeşi de geldi, bir süre O da kaldı. Ama ne olduysa, çocuk bu, belki heyheyleri tuttu ve bir gün kayboldu piyasadan. Kaçmış meğerse. Toros Ekspresi'ne atlamış. İstasyon eve iki adım, belki trenin sesi hoş geldi, belki bir serüven arayışı, her neyse çocuk almış başını İstanbul'a kadar gitmiş. Epey aradık. Bulamadık. Ama neyse ki kendi kendine dönüp geldi. İstanbul çok büyük geldi ona anlaşılan. Nezihe öğretmenin bana bu yakınlığı ve daha önce de bize gelip gitmesi yetkililerin gözünden kaçmadı elbette. Onu da başka bir kente, yanılmıyorsam Karabük'e tayin etmeye kalktılar. Sabahattin Eyüboğlu sayesinde devreye Talim Terbiye Dairesi Başkanı girdi ve kızı bir tür sürgünden kurtardık."

Güzin'i yalnız bırakmayan başka insanlar da var. Ev sahibi ve eşi ile "şoförün annesi." Güzin'i kadınlar matinesinde sinemaya götürüyorlar.

Güzin bir gece, aynı sinema salonunda, Müzeyyen Senar'ı bile dinliyor. Bunları Güzin Dino'dan okumak en iyisi:

"Evet, kadınlar için yapılan sinema matineleri var... Viyak viyak çocukların, terli, şişman hanımların doldurduğu salonda, en kötüsünden yerli filmler... Ama ne büyük hayranlık, daha doğrusu şaşkınlıkla seyrediliyor o filmler... Çoban, koyunlarını otlatmaya götürür beyazperdede, bir çeyrek saat dere tepe, meleyen koyunların peşinden gider ha gider. Derken kaval da çalar. Çocuklar viyak viyak, hanımlar sus pus, seyredilir bu bitmez tükenmez melemeler ve çobanın yürüyüşü. Beyazperdede o kadar çok yürüdü ki çoban, o kadar çok meledi ki koyunlar, filmin sonunda ne olduydu acaba?

Bir gece de Güzin'i Müzeyyen Senar'ı dinlemeye götürdüler, yine o sinema salonuna. Dinleyicilerden önce sivil polis kalabalığı salonun orasına burasına yerleştirilmiş. Kapıları da tutmuş polisler. Abidin'i askere almışlar, ev sahipleri kiracılarını oyalamak için böyle 'eğlence yerlerine' götürüyorlar. Ne olur, ne olmaz, loca tutmayı yeğlemiş Mahmut Bey. Dehşet bir erkek kalabalığı dolduruyor salonu. Tıklım tıklım, içkili, küfürlü, bağırgan. Yanmış sigara izmaritleri uçuşuyor havalarda. Gerçekten de hiç kadın yok salonda. Bir iki hanımlı, çoluklu çocuklu localar var gerilerde. Sahnenin iki ucunda birer sivil polis bekliyor.

Kemençe, keman, ud, tambur ve tefiyle bir orkestra çıkıyor sahneye coşkun alkışlar arasında. Yeterli bir bekleme süresinden sonra, şarkıcı da gözüküyor. Uzun kollu, uzun etekli, kapalı yakalı, kavuniçi renginde bir giysiye bürünmüş. Onun sahneye çıkmasıyla, salonun sesi birden kesiliyor! Ne hayranlık ıslıkları, ne de coşkulu, 'Aman yandım!', 'Canım...', "Vur beni!' filan gibisinden naralar... Hayır, hiçbiri olmuyor. Bir ya da iki dakika gerçeküstü bir durgunluk içinde o 'muganniye' ve o dehşetli kalabalık, 'mephut' bakışlarla, öylece durakalıyorlar karşılıklı. Sonra bal gibi bir ses ortalığı kaplıyor. Sonuna kadar, peşi peşine, arada hiç alkışlanmadan, birbirinden güzel şarkılarını söylüyor, son türküsünü de bitiriyor. Salonu

dolduran o dehşetli kalabalık, sessizce, terbiyeli, uslu, kuzu gibi, camiden çıkar gibi salondan çıkıp dağılıyor.

O yıllarda, Adana'da, sinema salonlarında bir de düğünler yapılıyor. Gelin sahnenin ortasına oturmuş, sahnenin dekoru çepeçevre gelinin çeyizinden oluşmuş. Elbiseler, kışlık, yazlık, iç çamaşırları, işlemeli festonlu gecelikler, ağır işlemeli yorgan ağızları gerilmiş sahnenin duvarlarına. Renkli ajurlu, uzun yastık kılıfları, oraya buraya serpilmiş havlu takımları, kenarları ajurlu sofra örtüleri, peçeteler, kenarı yaldız zırhlı bir tabak takımıyla kurulmuş sofrayı örtüyor. Ortaya çiçekli çay takımı dizilmiş. Bir ipe kulplu tencere takımı asılmış, küçüğünden büyüğüne yan yana. Duvara sırayla dayalı yerli, bakır, kalaylı tencereler, kapakları... Sahnenin önünde dizim dizim gelinin iskarpinleri, dekoltesi, bağlısı, lüstrini, terlikler... Öte yandan, sahnenin perdesine iliştirilmiş, yakasından aşağı çingene pembesi, fırfırlı, mor çiçekli, sim dallı, gelinin uzun sabahlığı. Ve de damadın yandan yırtmaçlı gecelik entarisi... Sahnenin kıyısında kalmış çeşitli, sıram sıram likör takımları. İrili ufaklı, ayaklı ayaksız, kadeh, bardak, sürahiler..." (*Gel Zaman Git Zaman*, s. 106–107)

En çarpıcı dayanışmayı Güzin'in "şoförün annesi" olarak tanımladığı komşu kadın gösteriyor. Abidin'in böylesine askere alınışına çok üzülmüş. Çok da ilgilenmiş Güzin'in asker eşi olarak yalnız kalışına. Sonrasını Güzin yazıyor:

> "Her gün gelir, 'Aldın mı bir haber?' diye sorar. 'Almadım,' deyince kahrolur, oflar, poflar, 'Allah sabır versin. Merak etme, yarın alırsın,' der. Uzun bir süre mektup gelmeyince, bir gün şoförün annesi çıkageliyor ve hemen soruyor: 'Var mı bir haber?' Hâlâ mektup gelmediğini öğrenince de, koynundan bir tomar mektup çıkarıyor: 'Al! Bunları okursun. Oğlumun askerdeyken bana yazdığı eski mektuplar bunlar...'"

Güzin sonrasını şöyle aktardı bana: "Nefis bir insanlık örneği. Çok hoş. Bu mektup faslını Abidin'e anlattım. Ağladı Abidin."

Evet, ne askerlik kolaydır ne de sürgünde asker eşi olmak.

Kayseri, Erciyes Dağı, Gesi köyleri, Sultansazlığı gibi doğal güzellikleri yanında tarihi eserleriyle, tarihi zenginlikleriyle ve hele Koca Mimar Sinan'ın doğum kenti Ağırnas ile Anadolu'nun şirin, sevimli ve cömert kentlerinden biridir. Kayseri ise müzesi, kalesi ve bedesteniyle ünlüdür.

Eski Kayseri evleri de mimarisiyle, iç düzenlemeleri, süslemeleriyle mutlaka görülmeye değer eserlerdir. Selçuklulardan kalan birçok yapıt bulunuyor: Döner Kümbet örneğin. Kayseri'ye otuz kilometre uzaklıktaki Kızılırmak Nehri üzerindeki Selçuklu devrinden kalma Tekgöz Köprüsü de yabana atılmamalı. Hele Gesi Köyleri. Kayseri Malatya karayolu üzerindeki ve Kayseri'ye 17-18 kilometre uzaklıktaki on bir köyü kapsayan bu coğrafya bağ evleri ve kuşluklarıyla ünlüdür. O kuşluklar volkanik tüflere oyulmuştur. Burç adı verilen ve üzeri açık dört köşe taş odalar. Oral Çalışlar bir yazısında ("Gesi'nin güvercin evleri," *Cumhuriyet*, 10 Nisan 2005) ismi üstünde "güvercin evleri"nden söz ediyor.

Bu coğrafya mimar yatağıdır aynı zamanda. Mimar Sinan çok biliniyor. Başkaları da var. Oral Çalışlar, örneğin onun yanında Gesi'nin Efkere köyünden Balyan kardeşleri anıyor: İstanbul'a Ortaköy Camii, Cihangir Camii gibi camiler ve birçok köşk ve binayı kazandıran mimar kardeşler. Ve çevredeki yıkıntılardan söz edip şunları ekliyor:

"Talas ve Gesi vadilerinin yamaçlarına karşıdan baktığınızda büyük yıkıntılar görünüyor. Bu yıkıntılar bu kasabalarda yaşayan Ermenilerin ve Rumların evleriymiş. Ermeniler 1915 ünlü 'tehciri'yle, Rumlar ise 1923 yılındaki 'mübadele'yle bu yöreleri terk etmek zorunda kalıyorlar. Bu yörelerin taş evlerinin ayakta kalanlarının hepsi birer mimari ustalığı ve estetik zenginlik açısından incelenmeye değer özelllikler taşıyorlar."

Kayseri Erciyes'tir. Abidin, *Sinan* kitabında yazıyor: "...nerde ise Kurtçömelten rüzgârı esecek, ayaz artacaktır. Dağ karanlıkta ışıldamakta. Gün ağarırken ilkin Erciyes'in tepesi pembeleşir, sonra da ışık birdenbire ovaya iner" (s. 11)." Döne dolaşa Erciyes hep, yamacımızda. Kayseri vilayetinde her şeyin başı sonu Erciyes" (s. 12). "Erciyes karşıda duman görünür yemyeşil Gesi Bağları derken işte taş gemi Kayseri. Kayseri'nin etrafında sanki nöbetçi kümbetler var, Kayserilileri korurlar çepeçevre." (s. 17)

Abidin'in bizzat gördüğü ve sevdiği Kayseri budur. Evet, Abidin bu kente gezmeye gelmedi. Mimar olarak da gönderilmedi. Biliyoruz "mevcutlu olarak" askere getirildi. Diploması bile olmadığı için askerliğini er olarak yapmak durumunda kaldı İnzibat Muhafız Bölüğünde. En belalıların arasında. Hasta masta alıp getirdiler. Sağlığı daha da bozuldu. Ama Abidin için önemli olan nerede olursa olsun yaşamaktır. Yaşamak ve bakmak, izlemek, seyreylemek, görmek ve fırsat bulursa yazmak ve çizmektir. Fırsat bulana kadar da baktıklarını, gördüklerini, seyrettiklerini, izlediklerini, hafızasına nakşetmektir. Resimlemek önce hafızadadır onda. Yıllarca sonra, orada veya buralarda (yani Parislerde) pat diye kelamsız, bazen merhabasız ortaya çıkıvermek üzere. Hafıza değil kardeşim resim deposu bu. Evet, Abidin askere gitmemek için elinden geleni yaptı ama başaramadı.

İşte bakın Selçuk Demirel'le söyleşisinde bizi o günlere nasıl götürüyor: "Geniş kalçalı o ana tanrıçalar, Kayseri Müzesinin iç avlusunda duran heykeller. Kayseri'de askerliğimi yaparken inzibat muhafız bölüğünün duvarından atlar, bitişikte bulunan Horat Camisini geçer, Selçuk Hamamının iki adım ötesindeki müzeye dalar, iç avluda saçak altında bulunan iyice neolitik heykellere saygıyla dokunurdum. Ne okşanası şeyler... Dünyanın en eski ve en yeni heykelleridir onlar. Evet, en yeni... Bereket versin pek kimseler uğramazdı müzeye. Hem müze müdürü ressamdı ve arkadaşımdı. Heykellerine olan aşkıma göz yumardı biraz." (A. g. k., s. 244.)

Evet, Abidin'dir bu. Bildiğimiz Abidin. Nereye niçin giderse gitsin/götürülürse götürülsün, mutlaka müze, kütüphane, hamam, cami, kümbet kısacası ne varsa arar, bulur, inceler. Ve müze müdürüyle, kütüphanede çalışanlarla arkadaş olur. Ve Kayseri'de Abidin'in arkadaşları pek çoktur.

Abidin'in Asker Arkadaşları

Belalılar melalılar hiç fark etmez, Abidin o bilinen karizmasıyla orada bile kendisine arkadaş edindi. Özel bir gayret göstermeden. Adam sanki mıknatıs, çekiyor insanları. Güzin için hiç şaşırtıcı değil: "Şeytan tüyü var adamda kardeşim ne denir! " Asker arkadaşları arasında İstanbullu bir bitirim var örneğin.

Güzin'in aktardığına göre, "Abidin'in en iyi asker arkadaşı İstanbullu bir kabadayıydı." Sonra "Tahtelbayırcı Burhan" var. "Tayyare Fabrikası'ndan Fahri." Birazdan anlatacağım. Bir de "Er Şükrü" var. Birazdan otuz iki kısım tekmili birden karşımızda olacak. Bir de Abidin'in bir mektubunda sözünü ettiği "Mavi gözlü küçük terzi (. .) askerlik arkadaşım" dediği biri. Ki bu "küçük terzi" Abidin'e 1967 Mart'ında mektup gönderecek kadar vefalı. (*Abidin ve Güzin'in Mektupları*'nda, s. 164)

Abidin kabakulak hastalığından yatanlarla aynı koğuşa konuluyor. Abidin hasta koğuş arkadaşlarına nutuk atıyor: "Yere tükürmeyiniz, suyu kaynatarak kullanınız" filan diye. Abidin'in Güzin'e bir ay boyunca haber verememesi de bu meseleyle ilgili. Güzin yazıyor:

"Abidin'den niçin bir süre mektup gelmediği anlaşıldı, nedense 'kabakulak salgını' koğuşuna kapatmışlardı; dışarısı yasak, yazışamıyor, çıkamıyor, çaresiz bir ay karantina.

Ahırdan bozma, yeri toprak bu on ranzalı, hıncahınç koğuşta herkese yatacak yer yoktu. Beş altı kişinin dışında diğerlerinin hiçbir şeyi yoktu, ama işte acayip bir hapis cezası yaşanıyordu, kabakulak tehlikesi caba... Nihayet sağ salim çıktıktan sonra bu tatsız başlangıçtan, başka zorluklarla karşı karşıya kalmıştı Abidin. Ranza boyuyor (değil mi ki ressam). Kentin dışından 'çim' söküp mahfelin bahçesine dikiyor. İki nöbetçi kulübesi 'inşa' ediyor, taş taş ve bundan çok memnun. 'Mimar Sinan görse darılmaz,' diyor... Ne var ki, göğüs hastalığından çürüğe çıkmış bir er için, talimlere ek, bu çeşit çalışmalar pek yararlı değil. Üstelik zayıf mı zayıf, ama keyfi yerinde, başına gelenlerden şikâyetçi değil, kendine arkadaşlar da bulmuş. 'Tahtelbayırcı Burhan.' Dolabında Nâzım'ın şiirleri bulunduğu için ordudan ihraç edilmiş, hapsedilmiş, sonra da bitmez tükenmez bir askerlik başlamış... Tayyare Fabrikasından Fahri, ayrıca Nâzım'ın şiirlerini ezbere bilen başhekim..."

"Nâzım'ın şiirlerini ezbere bilen," Abidin'den şonra askere alınan ve aşağı yukarı aynı yerde, yakın mekânlarda, askerlik yapan Yaşar Kemal'in sözünü ettiği Doktor Albay Yusuf Balkan mıdır? Yaşar Kemal Alain Bosquet ile söyleşisinde, bu konuda birçok şey anlatıyor.

Kendi askerliğinden söz ederken. Örneğin, 1946'da, askerliğini "Kayseri Askeri Hastanesi'nde" yaptığını belirtiyor (s. 125-126). O sırada Mehmet

Ali Aybar da orada asker. Ve Aybar, Yaşar Kemal'i Doktor Albay Yusuf Balkan'la tanıştırıyor. Kemal şunları belirtiyor: "Albay, Nâzım'ın şiirlerinin çoğunu ezbere okuyordu. Nâzım'ın yazdığı bütün şiirlerinin, birçoğu benim elime geçmemişti, hepsi onda vardı. Bu benim için büyük hazineydi."

Albay Doktor Yusuf Balkan Mehmet Ali Aybar'ın arkadaşıdır, Yaşar Kemal'in yazdığına göre.

Güzin'in Ziyareti

Ders yılı sonunda Güzin Adana'yı terk ediyor. Haziran 1945 sonu olmalı. Veya temmuz başı. Güzin kitabında, asker Abidin'i, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesindeki (DTCF) doçentlik sınavına girmek üzere Ankara'ya giderken ziyaret ettiğini yazıyor. Bir hafta sonunu birlikte geçiriyorlar. Elbette "Er Şükrü'nün" gözetim ve denetimi altında. Han tipi bir otelde Kayseri ile tanışması, Kayserili doktor arkadaş Kemal (Kemal Ağırnaslı, Niyazi Ağırnaslı'nın kardeşi), Talas'taki bağ evindeki piknik, sonra Güzin'in son derece eğlenceli ve tantanalı yolcu edilmesi Ankara'ya. Bunları ve daha pek çok şeyi Güzin, *Gel Zaman Git Zaman*'da anlatıyor. Aziz Nesin'lik kimi yönleriyle bu olaylar/öyküler dizisi okunmayı, birkaç kez okunmayı hak ediyorlar. Beni her seferinde katıla katıla güldüren bu sayfaların sizde de aynı etkiyi yaratacağı umuduyla kimi parçalarını aynen aktarıyorum:

> "Adana'dan Kayseri İstasyonu'na Toros Ekspresi sabahın saat üçünde varıyor. Onu (Güzin'i) karşılamaya izin vermiş yüzbaşı Abidin'e. Yanında bir erle gelmiş Abidin istasyona... 'Bu benim bekçim,' diyor çabucak, 'Hiç ayrılmayacak yanımızdan, o şartla izin alabildim. 'Üçü bir faytona biniyorlar ve yüzbaşının seçtiği, İnzibat Muhafız Bölüğünün kışlasına yakın, hanımsı bir otele geliyorlar. İç avluda eşekler, katırlar bağlı. Üç kat merdiven çıkıp, yere serili yataklarda horlayan kişilerin üstünden atlayarak don gömlek onları karşılayan hancı, bir kapının önünde duruyor. 'Bir dakika müsaade' deyip bir odaya giriyor. Bu da onun (Güzin) için tutulmuş, ama O gelene kadar yatağı iki müşteriye kiralanmış. Zorla uyandırılıp, on-

lar da don gömlek kapı dışarı ediliyorlar, söylene söylene, ellerinde pabuçları, ceketleri, pantolon askıları yerlerde sürünerek uykulu uykulu, sendeleye esneye, iniyorlar merdivenlerden.

Odaya giriyorlar üçü; bekçileri er Şükrü, Abidin ve O. Koca bir siyah demir karyoladan başka bir de sandalye var bu odada. Bir limonluk gibi, çepeçevre camlı bir oda. Camlı bir kapıdan da çepeçevre bir balkona çıkılıyor ve o anda ağaran gökyüzünün pembeliği içinde, bütün görkemiyle serilmiş Erciyes Dağı'nın mor silueti görünüyor. İstasyondan beri içine düştüğü bunalımdan birden bu görüntü kurtarıyor onu. O odada üçü, Abidin'le O, yatağa ilişerek er Şükrü de sandalyeye oturarak bekliyorlar. Altıda, 'kalk' borusu çalmadan kışlaya dönmek gerekiyor. Şükrü bir aralık,' 'İsterseniz ben balkona çıkayım,' diyor istemiyorlar. 'Sakın aranızda yabancı dil konuşmayın hele..' diyor Şükrü, komutan tembihlemiş... Zaten hep Şükrü'yle konuşuyorlar. Bir ara Abidin dışarı çıkıyor, Şükrü 'Yazık! İhtiyarı almışlar askere,' diyor. Abidin 29 (32-33 olmalı. MŞG) yaşında, Şükrü ise 18'lerde (20'sinde. MŞG)... Sonra, Erciyes'in arkası iyice kızarıp aydınlanınca, ikisi kalkıp çabuk çabuk iniyor merdivenlerden, 'kalk' borusu çalmadan. O, yalnız kalıyor. Görkemli dağın ve ışığın yarattığı güzellik ve içinde bulunduğu bu çepeçevre cam kafes, dışarıda, yerde serili yatanların horultusu, gece karanlığında bu bilmediği kente geliş, nöbetçili karşılama, tren yorgunluğu... Güneş neredeyse doğdu, doğacak. Kendisinden önce iki adamın yattığı yatağa uzanmak hiç de içinden gelmiyor, ama yorgunluktan da ezilmiş. Yağmurluğunu çıkarıyor, yatağın üstüne seriyor ve üstüne kıvrılıyor. Tam içi geçecekken, kapı tıkırdıyor. Zaten kitlenmiyor kapı, arkasına iskemle dayamıştı. Kalkıp, kapının yanına gidiyor, soruyor:

– Kim o?

– Kusura kalma yenge, kuşları almaya geldim...

– Hangi kuşları? Ne kuşları?

– Balkonda yenge... Niyet kuşları.

Kapıyı aralıyor, yaşlı, pek utanmış, pek üzgün suratlı bir adam...

– Kusura bakma yenge, kusura bakma. Akşamdan bilseydim, bırakmazdım. Kapıyı açıyor, adam içeri giriyor, hemen balkona çıkıyor. Meğer,

orada pencerenin önünde, tablalarıyla, niyet kâğıtlarıyla falcı kumrularını bırakırmış her gece... Bir sürü özür lafları geveleyerek elinde kafesi, omuzunda kafesin açılır kapanır ayakları, çıkıp gidiyor. Odaya zaten güneşin, Erciyes'in, gökyüzünün yoğun kızıllıkları dolmuş. Gecenin her türlü bunalımları, yorgunlukları üzerinden gitmiş, çepeçevre camlardan koca dağın dehşetli azametini seyrederek bekliyor. Abidin'le Şükrü, tam sekizde geliyorlar. Günlerden cumartesi. Belki o gece yüzbaşı izin verir diye bir ümit var. Abidin geceyi onun otelde yalnız geçirmesini istemiyor. Şükrü, "Başçavuş seninle görüşecek yenge, şimdi onu bekleyeceğiz' diyor. Arada, hancıdan çay istiyorlar. Köşedeki kahveden bir çırak tavşankanı çaylar getiriyor. Başçavuşu bekleyedursunlar Şükrü meraklı, ona sorular soruyor: 'Çocuğun var mı? Anan, baban? Nerelisin?' Epeyce sohbet ediliyor. Vakit geçiyor, saat öğleyi bulacak neredeyse, başçavuş ortada yok. Şükrü halinden hiç hoşnut değil, verilen bu bekçilik görevi ağrına gidiyor. Neyse, aşağıdan sesleniyorlar. Başçavuş gelmiş. İniyorlar. Başçavuş ona askerce bir selam çakıyor, O da hemen, bu handa akşam yalnız kalmak istemediğini, cumartesi olduğuna göre Abidin'in onunla kalmasına izin verilmesini söylüyor. 'Ona ben karışamam...' diyor başçavuş, 'Yüzbaşıdan alırsınız o izni.' 'Yüzbaşı nerede?', 'Mahfelde... Şimdi giderseniz, bulursunuz.' Sonra da 'Siz önden yürüyün, eşiniz er olduğu için yanınızda yürüyemez. Onlar Şükrü'yle iki adım arkanızdan gelir' diye uyarıyor üçünü.

O önde, Abidin'le Şükrü arkada mahfelin yolunu tutuyorlar, önüne geldiklerinde bir sorun daha çıkıyor. O mu girecek kendi başına, elini kolunu sallayarak mahfele? Mahfelin bahçe kapısı önünde uzun tartışmalardan sonra, Şükrü'yü yolluyorlar içeri. Az sonra, hiç bekletmeden yüzbaşı, arkasından Şükrü'yle çıkageliyor. Yüzbaşı ta yanlarına kadar geliyor, ama başı eğik. Hiç suratlarına bakmadan, 'Hangi gün gideceksiniz?' diye soruyor hemen; 'Pazartesi sabahı saat üçte. Toros Ekspresi'yle...' O zaman yüzbaşı, 'O sabah sizi trene bindirirler...' diyor. 'Bu gece için izin isteyecektim.' Kesiyor lafı, 'Olmaz! Yarın bütün günü beraber geçirirsiniz, Şükrü'yü de yanınıza alırsınız' diyor ve arkasını dönüp selam bile vermeden gidiyor.

O cumartesi gününün izlenimleri hep Şükrü'nün anlattıkları, kışları revirde gördüğü olaylara bağlanıyor. Bir teğmen, nasıl bir tokatta kula-

ğını patlatarak bir erin ölümüne sebep olduydu, kimse de bir şey yapmadıydı... Abidin'in çenesinin altında bir iltihaplanma var, askeri doktor bakıyor yarasına hastanede. İnzibat Muhafız Bölüğünün buruşuk üniformasıyla, bekçisiyle, eli kolu bağlı bir kurban gibi duruyor Abidin, çenesinin altında bir de açık yara...

O gün bir ara, doktor arkadaşları Kayserili Kemal, (Dr. Kemal Ağırnaslı. MŞG) gelip onları buluyor. Hastanede nöbetçiymiş. 'Akşam kurtulursam gelir sizi alır, eve, annemlere götürürüm' diyor. Akşam handa bekler oluyorlar Kemal'i. Saat en geç dokuza kadar izin vermiş yüzbaşı, Şükrü getiriyor haberi. Saat dokuza doğru Kemal hâlâ yok, Abidin de 'Bırakmam seni bu handa bu gece...' diye tutturuyor. Şükrü yine yüzbaşıya yollanıyor. Gitmesiyle geri dönmesi de bir oluyor, 'Olmaz! Otelde kalamaz Abidin,' demiş yüzbaşı yine; derken son dakikada, cankurtaran gibi Doktor Kemal yetişiyor. Abidin'le Şükrü kışlaya koşuyorlar, O da Kemal'le annesinin evine gidiyor. Halılarla döşenmiş bir oturma odasının ortasına serilmiş, üç kat şilteli, kar gibi beyaz ve mis gibi kokan çarşafların arasına atıyor hemen kendini. Ta Adana'dan beri sinirleri gergin ve uykusuz olmasına rağmen tüm o geceyi Abidin'in çenesinin altındaki açık yarayı düşünerek geçiriyor. Hanın bitişiğindeki aşçı dükkânından getirtilen yağlı hindiler midesine oturmuş... Kulağı patlatılarak öldürülen Şükrü'nün er arkadaşı... Kimsenin hesap sormaması... tatsız düşler...

Pazar sabahı erkenden Abidin geliveriyor ve yalnız, Şükrü'süz. Beklemiş, Şükrü gelmemiş. Her tarafta aramış Şükrü'yü, bulamamış. Şükrü'süz ne yapacaklarını şaşırıyorlar. Sonunda Kemal, karar veriyor, ne olursa olsun Talas'a, ablasının bağ evine götürecek onları. Talas'ta, o küçücük, beyaz bağ evinde, Ali Dağı'nın eteğinde, gölgeli çardak altında, güneşli üzüm kütüklerini seyrediyorlar... Her şeyi unutup, Talas'ta bir bağ günü yaşıyorlar, sanki olağan bir tatil günü, sanki sorunsuz, dertsiz... Yaylıyla gelmişler bağa. Tabanı keçi postu ve seccade döşeli. Onun için de bir koltuk yerleştirilmiş yaylıya. Hafif ve uçaraktan, gönülleri ferahlamış dönüyorlar han-otele. Çünkü oteldeki odayı, n'olur n'olmaz, bırakmamışlar, orada oturuyor gözükmeli! Geldiklerinde oteli tümden ayakta buluyorlar. Başçavuş, yanında Şükrü, askeri inzibat görevlileri, sivil polisler, hancı ve çırakları, bel-

ki de bazı müşteriler, eşek ve katırlar... hepsi birden onları bekliyor! Meğer n'olmuş? Şükrü, onlara acıyarak, hiç olmazsa pazar gününü Abidin karısıyla yalnız geçirsin diye, ortadan yok olmuş. Kimseler bulamasın diye de ahırda, samanların altına saklanmış. Durum belli olunca, Abidin'in başıboş, ortadan kaybolduğu anlaşılmış. Hem askeri polis, hem de sivil polis olaya el koymuş... Böyle oluyor, Ali Dağı'nın ışıklı eteklerinden geri dönmeleri... (...)

Pazartesi sabahı saat üçte, Kayseri İstasyonu'nda Toros Ekspresi'ni beklerken bir bölük inzibat eri ve birkaç subay sıralanmış... Peron boyunca, birkaç metre arayla dizilmiş erlerden Abidin'in 'koruyucuları' tıklım tıklım gelen ekspresin vagonlarına dalıyorlar, böylece karısına yer buluyorlar... O (Güzin) vagonun penceresinden Abidin'le Şükrü'yü selamlarken, peron boyunca aralıklarla dikilmiş duran, hiç tanımadığı erler, askeri selamla uğurluyorlar. Onunla birlikte pencereden bakan ve sonradan Niğde ceza reisi veya defterdarı olduğunu söyleyen biri, bu garip törene bir anlam veremeyerek, 'Eşiniz herhalde yüksek rütbeli bir subay...' diyor.

O ise, Abidin'in çenesinin altındaki yaranın içine saldığı endişe ve geçirdiği 48 saatlik uykusuzluğun etkisiyle hiç duymamış gibi pencereden görkemli Erciyes Dağı'nın son görüntülerine bakmayı sürdürüyor, bitkin ve dalgın... (...)

Kayseri'den Ankara'ya ulaştığında, istasyonda Azra bekliyor. Tedirgin. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi doçentlik yarışmasına, Keriman Hanımdan başka Vedat Bey de girecekmiş, dilci, bilgin ve ünlü...

Azra'nın tedirginliği boşuna. Güzin'in anlattığına göre, o sınav erteleniyor. Sonbahara. Güzin daha sonra açılacak sınava girecek. Kazanacak ve DTCF'de doçent olarak göreve başlayacak. Ama o günleri beklerken Ankara'dan sonra İstanbul'a gidiyor. Babası biraz hasta. Güzin yeniden Adana'ya gitmek zorunda kalmamak için bir doktor raporu edinmek istiyor. Abidin'in önerisi üzerine Bakırköy Akıl Hastanesinde Doktor Fahri Celal'e başvuruyor ve onun yardımıyla "rapor" alıyor. Bir akşam yemekte Güzin anne ve babasına "Bakırköy'den raporu aldım" deyince babası taşı gediğine koyuyor: "Sen oraya çoktan gitmeliydin." Güzin babasının bunu "Yani sen öteden beri delinin birisin" anlamında söylediğini anlatıyor. Ve anlatırken o günleri anımsayarak gülüyor ve şunları ekliyor: "Azra, Sabahattin

(Eyüboğlu), hepsi beni Adana'dan çıkarmak, DTCF'de öğretim üyesi olarak göreve başlatmak için canla başla uğraşıyorlar. Eylüle ertelenince sınav, Adana'ya dönmemek ve tek başıma yeniden oradaki sorunlarla yüz yüze gelmemek için bu çareyi bulduk. Ve böylece eylülde açılacak sınavı beklemeye başladım."

15 Haziran 1945'te Paris'te "*Art Concret*"nin açılışı yapıldı. Kandinsky, Mondrian, Delaunay, Arp'ın eserleriyle.

26 Haziran 1945'te Birleşmiş Milletler kuruldu. 51 devletin üyeliğiyle.

17 Temmuz-2 Ağustos 1945'te Potsdam "Konferansı" yapıldı. Uzun süren görüşmelerden sonra antlaşmalar 7 Ağustos 1945'te imzalandı. Savaşın galipleri Almanya'nın geleceğini, Polonya'nın sınırlarını ve Avrupa'nın yeni yüzünü, Yalta'da benimsendiği biçimiyle, yazılı hale getirdiler. Bu arada Asya'da savaşı sürdürmekte ısrarlı Japonya İmparatorluğu'na ültimatom verildi. İngiltere Krallığı'nda Konferans sürerken yapılan seçimleri yitiren Churchill, hükümetteki ve konferanstaki yerini İşçi Partisi lideri Attlee'ye bıraktı.

7 Ağustos 1945: Güzin'in Babası

Güzin'in babası o günlerde savaşı günü gününe izliyor. Güzin şunları yazıyor babasının o anları için:

"Petain'in Hitler'le anlaştığı haberlerini baba, iskemlesiyle radyoya sokulmuş, başı önüne eğik dinlemişti. Sonra bir süre, öylece başı eğik kalmıştı. Dönüp kimseye bakmak istememişti. Belki de gözleri dolmuştu da göstermek istemiyordu. Dumlupınar, Afyon zaferlerinde sevinçten zıplayan o baba, sanki kendi ulusunun bir yenilgisiymişçesine, kahrolurcasına benimsemişti bu kaderi. Baba ölmeden Paris kurtulacaktı, ama ne kan pahasına... Öleceği geceden bir gün önce atom bombası atılacaktı yeryüzünde ilk kez. Neye sevinmeli, neye ağlamamalıydı o gün bugün?.. 'Olmaz böyle şey!' demişti Adnan (Adnan Benk. MŞG), o gün geldiğinde, 'Ama başka türlü de biteceği yok bu savaşın' demişti herkes. Babası son saatlerini yaşıyordu odasında. Bombayı söylememişlerdi ona. Hiç olmazsa bunu bilmeden ölmüştü. Durumunun ağır olduğunu doktor gelince anlamışlardı. 'Bu gece bir hastabakıcı getirin' demişti doktor. Getirdiler. Sonra annesi onu (Güzin'i) zorla yatırmıştı, gece saat 3'te de gelip uyandırdı. O an öl-

müştü babası. Daha ılıktı, sanki canlı, rengi pembe, yüzü de huzur içinde. Karnının üstüne çok sivri, keskin, siyah kulplu bir bıçak koydular ve O (Güzin) sabaha kadar başucunda babasının ölüsünü bekledi kederler içinde. Kafasından silinmişti atom bombası da, yüz binlerce ölü de..."

Mehmet Asım Dilek, Güzin'in babası, 59 yaşında vefat etti. Çok genç bir yaşta. Evet ilk atom bombası 6 Ağustos 1945'te saat tam 8. 15'te atıldı. Hiroşima, büyük bir kent, yok edildi. Yüz bin insan öldürüldü. Zaman içinde radyoaktivitenin yol açtığı değişik hastalıklar sonucu ölenlerin sayısı iki yüz bini geçti. O gün Güzin'lerin evde hem atom bombasının yol açtığı büyük üzüntü yaşanıyor hem de babasının durumunun yarattığı büyük üzüntü. Adnan Benk de Güzin'le atom bombasının ne tür bir bela olduğunu konuşmak ve haberlerini almak için geliyor. Güzin anlatıyor, "O gün perişandı. Sadece o gün Adnan'ı öyle gördüm. Adnan'la çok yakın dost olduk zaman içinde." Belki büyük üzüntüleri birlikte yaşamak, taşımaktır büyük dostlukların, uzun süren dostlukların çimentosu.

Japonya İmparatorluğu pes etmeyince ABD ikinci atom bombasını attı, 9 Ağustos 1945'te Nagasaki'ye. Saat 12. 00'de kent yerle bir edildi. Yine on binlerce ölü. Bir felaket. 14 Ağustos'ta Japonya İmparatoru Hiro Hito teslim olduğunu açıkladı. Ama savaş sürdü. Japonya'ya savaş ilan eden SSCB 23 Ağustos'ta Mançurya'da karşı hücuma geçti. Nihayet 2 Eylül'de Japonya teslim olduğunu resmen kabul etti. Savaş bitti. Asya'da da.

Bu arada 1930'larda Nâzım Hikmet'in, Arif Dino'nun ve Abidin'in arkadaşı, dostu roman ve piyes yazarı Mahmut Yesari 49 yaşında İstanbul'da vefat etti. O da genç yaşta göç etti; Meseret Kıraathanesi biraz daha öksüz kaldı.

Güzin'in babası 7 Ağustos 1945'te vefat ettiğinde, ertesi günkü gazeteler Mehmet Asım Dikel'in öldüğünü duyurdular. Hayatın rastlantılarla, iyi ve kötü rastlantılarla dolu olduğunu ispat için Güzin'in kardeşi Behlül'ün o gün, Avrupa'daki eğitiminden vapurla dönerken gazete okuyan bir arkadaşının omzunun üzerinden gördüğü bu haberle babasının vefatını öğrenmesini gösterebiliriz. Behlül baba evine, babasının cenaze töreninden bir gün sonra varıyor. Cenaze kalkmış, üzgün bir ev. Herkesin gözü yaşlı. Güzin da-

ha sonrasını anlatıyor: "Birtakım resmi işler için bankaya giderken, Behlül'le dönüşünden beri ilk kez yalnız kaldık. Behlül bana sordu:

– Evlenmen (Abidin'le neredeyse tam iki yıl önceki evliliğini kastediyor) şart mıydı?

Güzin o zaman şu yanıtı veriyor: Adana Almanya değil ki. İstanbul olsa hadi neyse ama Adana'da evlenmeden olmaz!

Abidin komünist ya, Behlül ve benzerleri komünistlerden vebalı gibi kaçıyorlar, korkuyorlar, onlarla karşılaşmamak için bin bir dereden su getiriyorlar."

Babasının vefatından sonra Güzin Kayseri'ye dönüyor. Abidin'i ziyarete gidiyor yeniden.

Ağırnaslı Ailesi

Güzin Niyazi Ağırnaslı için bana şunları anlattı: "Niyazi Ağırnaslı bize en yakın, en güvenilir ve bizi en çok seven insandı. Hem kendisi hem ailesi. Küçük kardeşi Kemal Ağırnaslı. Kayseri'deki Doktor Kemal. Annesi ve ablaları Mahmuran Hanım, Doktor Kemal'in eşi Fatma Hanım, hepsi evet hepsi bize çok yardımcı oldular. Bizi bir aile üyesi gibi bağırlarına bastılar."

1917 doğumlu olan Niyazi Ağırnaslı, Abidin ve Güzin'i 1938'den İstanbul günlerinden beri tanıyor. Gerçek bir dost. Abidin'in Kayseri'deki askerlik aylarında da, Ağırnaslı ailesi, Abidin ve Güzin için son derece sıcak ve dost bir "yuva" oluşturuyor.

Hatta bir ara Güzin, Abidin'in askerliği boyunca Kayseri'ye yerleşmeyi düşünüyor. Ağırnaslı ailesi hemen seferber oluyor. Güzin önce Anne Ağırnaslı'nın kırevine yerleşiyor. Sonra Abla Mahmuran Hanım'ın Kayseri'deki evine. Güzin anlatıyor: "Çok güzel, tam anlamıyla tipik bir Türk evi. Abidin geceleri geliyor. Tolerans var. Çavuş Abidin'i görmemezlikten gelmeye söz vermiş çünkü. Doktor Kemal Ağırnaslı çavuşun eşinin apandist ameliyatını yapmış çünkü. Bu arada zaman zaman dualar bile ediliyor. Hani çavuşun yeniden doktora bir işi düşsün diye."

Güzin'in evine yerleştiğinin ertesi günü "Mahmuran Hanım bir günlüğüne geliyor. Evin ihtiyaçlarını gidermek ve Abidin'le Güzin'in rahat etmeleri için gerekli önlemleri almak için."

Bir süre sonra ise herhalde Güzin'e yardım için olmalı, Mahmuran Hanım, eşi ve annesi geldi eve. Hep birlikte oturmaya başladılar. Abidin de geceleri aileye karışıyordu.

Akşam hep beraber sofraya oturuluyor. Mahmuran Hanım'ın elinden güzelim mantılar, çeşit çeşit mantılar yeniliyor, şarap içiliyor...

Bu böyle bir ay kadar sürüyor. Güzin'in Kayseri'den çok tatlı anıları var.

Güzin, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi doçentlik sınavını kazandıktan sonra temelli Ankara'ya yerleşmek üzere ayrılıyor Kayseri'den. Ve onu bu kez Ankara'da karşılayan Niyazi Ağırnaslı'dır. Kalıcı dostlukların en güzellerinden biri Ağırnaslı ve ailesiyle yaşanacak.

Kaç Ay Sürdü Askerlik?

Abidin'in askerliği dokuz ay sürdü. Abidin için askerde geçen dokuz ay korkunç bir çiledir.

Söyleşilerinde askerlikten asla bahsetmek istemedi Abidin. Israr eden olunca yanıtı şudur: "Askerlik çok zordu. Ne sürgüne benziyordu. Ne gözaltılara. Bu konuda hiç konuşmak istemem. Yaşamımın bu dönemini asla anımsamak istemem. İstemiyorum. Çünkü genel olarak mutsuz, tatsız-tuzsuz olayları sevmem. Ve bir an önce unutmak isterim. Askerde geçen zaman dilimi bu tür tatsız bir dönemdir. Ve hatta hayatımın en güç, en mutsuz, en belalı parantezidir. Hemen kapatılması gereken. Dahası askerlik sonrasında iki yıl boyunca süren hastalıklarım var. Ankaralı ilk yıllarımı hastane kapılarını aşındırmakla geçirdim desem yeridir. Ameliyatlar ve daha bir dizi ızdırap. Güzin'in üzülmeleri..."

Hastalıklar konusunda, askerde korktuğu başına geldi Abidin'in...

Güzin bana şunları anlattı bu konuda: "Adana'da birlikte yaşamaya başladığımızda, yani her şeye karşın düzenli bir yaşama başladığında, sağlığı bir parça düzeldi. Ama askerlik her şeyi yeniden berbat etti. Yani askerlik yaptırmasaydılar Abidin'e, Eylül 1943'ten itibaren birlikte kurduğumuz ortak yaşamımız içinde her şey yoluna giriyordu, girmek üzereydi. Sağlığı gittikçe düzeliyordu. Ama maalesef askere aldılar ve hastalık hatta hastalık-

lar yeniden başladı. Sürdüler. Ve ancak 1954'ten sonra, Paris'te yeniden bir araya gelebildiğimizde ve Parisli doktorların sevecen, ama sıkı denetim ve bakımı sonrasında bitti verem derdi."

Hemen anımsatayım, biraz önce gördük, Güzin kitabında yazıyor: Abidin'i ilk ziyaret ettiğinde, "Çenesinin altında açık yara" vardır. Abidin "bir deri bir kemik"tir. Abidin yemekten içmekten kesilmiştir. Abidin'in çenesi altındaki iltihaplanma daha sonra başına epey iş açtı. Abidin Ankara'da böbreğinden ameliyat olmak zorunda kaldı. Askerlikten kurtulduktan sonra bu hastalıklarla boğuşacaktır. Tam iki yıl boyunca. Çeken bilir.

Evet Abidin'e askerliğini yaparken çok çektirdiler:

Kayseri'nin o dondurucu soğuk gecelerinde, eksi 10'larda eksi 20'lerde Abidin'e özel olarak belli saatler arasında nöbet tutma görevi verilmiyor. Fakat nöbetçileri değiştirmek göreviyle sorumlu tutuluyor. Böylece her üç saatte bir uyanması zorunlulaştırılıyor. Buyrun bir deneyin bakalım: Uykunun en derin anlarında her üç saatte bir kalkmak ve Mehmetleri, Ahmetleri nöbete göndermek. Söylemesi kolay. Amaç Abidin'in doğru dürüst uyumasını engellemek. Hiç doğru dürüst uyuyamasın. Üşüsün. Nitekim dayanamıyor Abidin ve feci hasta oluyor. Soğuk algınlığı ve bunun ağırlaşması. Şimdi ne de olsa paşa torunu diyenler çıkabilir. Hayır efendim. O değil! Adam zaten hasta. Bilmem anlatabiliyor muyum? "

Askerliğin traji-komik yanları da yok değil hani. Abidin "inzibat bölüğünde" asker ama asla inzibatlık yaptırılmadı. Çünkü "sakıncalı piyade." Ve madem ki "ressam" o zaman, komutanın verdiği ilk emir onu kendi evine göndermek. Komutanın karyolasını BOYAMASI için. Abidin eve vardığında, komutanın eşi yataktadır. Abidin bunun üzerine dönüyor ve komutana "Boyama işini tayyarecilerin boyama bombasıyla yapmalı" diyor. Komutan pekileyince, Abidin'e o zaman bunun gereği olarak, "BOYACI TULUMU" veriliyor. Ve Abidin, Güzin'in anlattığı gibi, "Sevmediği asker üniforması yerine artık işçi/boyacı tulumuyla dolaşıyor."

İşte böylece Abidin işçi oldu/işçileşti. Ve askerliğin nasıl ti'ye alınabileceğini de somutlaştırma fırsatını yakaladı.

Abidin askerliğinde yaşadığını sandığım bir macerasını *Fikret Muallâ* isimli kitabında, askerliğinden hiç söz etmeden, anlatıyor, aynen şöyle: Döner Kümbet midir bu? Bilinmez!

"Biz ressam 'taifesi', doğanın resmini çizerken, çeşitli kent ve yerlerde karakolluk olmuşuzdur, tartaklanmışızdır, tutuklanmışızdır.

Tutalım ki boş bir kümbet resmi çiziyorsunuz Kayseri'nin ortasında. Bir kere kesinkes yararlı olup olmadığı bilinmeyen bir işe giriştiniz demektir. Sizi görenlerin kafasında haklı, çok haklı, bin bir soru birbirini kovalar: 'Netmeye çizer kümbetimizi?' Bu sivri kümbet bizimdir, hiçbir işe yaramaz ama bizimdir, eloğluna neden verelim onu? Hem de nur içinde yatsın Bibi Hatun yaptırmıştır' derler. 'Bibi Hatuna kastı olabilir bu ne idüğü meçhul herifin. Bunlar haritasını çıkarıyor kümbetimizin, define arayacaklar, mümkünü yok vermeyiz...'

Yıllar boyunca kimsenin aldırmadığı çöp dolu kümbet, ressamın gözü ona ilişir ilişmez, birdenbire, yontulmuş bir sivri pırlanta kesilir. Geceleri kentlilerin düşlerine girer! Hakları da var vatandaşların, gerçekten de kümbet Selçuk ustalarının yonttuğu, zaman içre ışıl ışıl bir elmastır, bir pırlantadır, bir yakuttur, bir zümrüttür. Işığına, saatine, mevsimine bakar...

Gerçekten de amacımız o elması edinmektir, biçimini, ışığını, rengini çalmak."

Erciyes Dağı'nın da Abidin'in ilgisini çektiğini biliyoruz. Yaşar Kemal'e bırakıyorum sözü:

"Sonra Abidin Dino Çukurova'dan, Adana'dan, ırgatlarından, bu bin bir renkle kaynaşan ovasından ayrıldı Kayseri'ye gitti. Onu çürüğe çıkardıkları halde asker etmişlerdi. Oysa onu askere almamaları gerekti. Bu da başka türlü bir sürgün ve zulümdü. Abidin Dino hiç şikâyet etmeyen bir kişiydi. Dayanma gücü sonsuzdu. Bu da onun erişilmez alçakgönüllülüğünden geliyordu.

Orta Anadolu'nun uçsuz bucaksız, ot bitmez bozkırının da, Çukurova'nın tadını çıkardığı kadar tadını çıkarmasını bildi. Askerliğini yaptığı Kayseri şehrinin tepesinde dünyanın en güzel piramidi ala karlı 4400 metre yüksekliğindeki Erciyes Dağı bütün görkemiyle ışıklar içinde dö-

nüp duruyordu. Ve bu dağ ulu bozkırdan birdenbire çıkıveriyordu. Dino bu dağa aşkını, onu görür görmez ilan ediverdi. Ediş o ediş. Onun resminde Erciyes bir daha güzelleşti, bir 'kat daha gerçekleşti. Ve görkemi bir kat daha arttı.

Ve bozkırı çizmeye başladı. Bu uçsuz bucaksız, sonsuz bozkır onun resimlerinde ilk olarak başka bir yaşama, başka bir güzelliğe kavuştu, üstündeki görkemli Erciyes Dağı ile. Onun resimlerinde görkemli Erciyes, uçsuz bucaksız alçakgönüllü renkleriyle olgun bozkır kendini bulmuştu. Demek ki milyonlarca yıldan bu yana yüreği sevgi dolu ustasını bekliyormuş.

Boyuna yinelerim, Dino'nun bozkırı gerçekten daha gerçektir, diye. Bozkır gerçeği, doğa ve insan macerası anlatılamayacak kadar gerçek, güzel, yeniden yaratılmış bir gerçekti. Abidin Dino'dan sonra ben de iki yıl bozkırı ve Erciyes Dağı'nı yaşadım. Dino'da Erciyes Dağı, bozkır daha bir bozkır, daha bir Erciyes'ti. Bozkırın düzlüğünden yükselen dağ, Abidin Dino'da başka, yepyeni, yeniden yaratılmış bir dağdı. Bozkırın da gökleri sonsuz bir uzaklıktaydı ve insanlar bu uçsuz bucaksızlıkta karınca gibiydiler."

Mimar Sinan ile Köyünde

Abidin bir yazısında, askerliği sırasında geçtiğini sandığım bir anısını aktarıyor. Elbette askerlikle ve/veya acılarıyla/sorunlarıyla ilintilendirmeden. Biraz önce Güzin'in anlatısında, Abidin'in iki nöbetçi kulübesi "inşa ettiğini" okuduk. Taş taş ve bundan çok memnun. "Mimar Sinan görse darılmaz" diyen Abidin'dir. Ve bu bir rastlantı da değildir. Mimar Sinan'ı anması doğaldır. Çünkü askerlik yaptığı mekân Mimar Sinan'ı yetiştiren Ağırnas köyünün yanı başındadır. Ve Ağırnas'ı ziyarete gitmemek de olmaz.

Abidin'in askerlik anısını aktarıyorum. 1 Haziran 1992 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde ünlü fotoğraf ustası ve Abidin'in kadim dostlarından Ara Güler'in *Sinan, Architecte de Soliman* (Sinan, Süleyman'ın Mimarı) isimli son derece titiz hazırlanmış ve müthiş güzel fotolarla bezenmiş kitabının Paris'te Arthaud yayınevi tarafından yayınlanması üzerine kaleme aldığı yazıda Abidin şunları söylüyor:

"Orta Anadolu bölgesi yüzyıllardan beri taş sanatını sürdürenlerin yatağı. Taş şairleri, 1940'larda Ağırnas köyünde, (Niyazi Ağırnaslı ile) geçirdiğim birkaç gün, unutulmaz bir ders olmuştur benim için. Mimar Sinan'ın köyünde anladım ki, ekmekçi ustasına hamur neyse, taş ustasına taş, öylesine uysal bir nesne!

Sinan'ı yetiştiren Ağırnas köyünde tanıdığım insanlar (bu arada Sinan'ın ailesinden olduklarını söyleyenler), ufak tefek işlerle uğraşıp geçiniyorlardı. Oysa, 16. yüzyılda bambaşka rüzgârlar esmişti Ağırnas'ta, Kayseri'de, tüm memlekette. O devrin gaddarlıklarını, bitmez tükenmez savaşlarını, reayaya çektirilen eziyeti göz ardı etmiyorum, ama imparatorluğun sınıfsal devingenliği içinde sanatçı ile çağ arasında verimli ve anlamlı bir bağ kurulabilmişti.

Sorulması gerek: Kanuni mi Sinan'dan faydalanmış, haşmetine hizmet ettirmişti, yoksa Sinan mı padişahın haşmetinden faydalanıp düşlediği ışığı getirmişti yapı sanatına? Aslında, ikisi birden mi?

Amaçla sonuç arasında çelişkiler, şaşırtmacalar öyle bol ki sanat tarihinde! Evet, Süleymaniye'nin yamacına kendi mezarını kondurmakla, eserine imzasını atmış bulundu Sinan. Olacak şey değil ya, Süleymaniye'ye Sinaniye adını vermek yersiz olmazdı aslında! "

Abidin'in Sinan'a, Koca Mimar Sinan'a ilgisi, sevgisi ve yakınlığı askerliğinden sonra artarak sürüyor. Hemen sonra yazacağı yazılarda bunun izlerini buluyoruz. Sinan üzerine özel olarak yazdığı yazılar ki vakti zamanı gelince *Sinan* adıyla kitaplaşacaklar.

Bu anlaşılabilir bir ilgi, sevgi ve yakınlıktır. Çünkü Sinan da bir "Anadolu çiçeklemesidir," Yaşar Kemal'in deyişiyle.

Güzin Ankara'da: Azra'nın Evinde İki Ay

Güzin DTCF'deki ikinci sınavda kazandı ve DTCF'ye doçent olarak atandı. Büyük olasılıkla Eylül veya Ekim 1945'te.

Abidin'i Kayseri'de bırakıp Ankara'ya vardığından beri en büyük, en çok nazı geçen arkadaşı Azra Erhat'ın evinde kalıyor. Azra Erhat 1 Eylül 1936'dan beri Ankara'dadır. DTCF'de Profesör Georg Rohde ile çalışıyor. Az-

ra Erhat İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Leo Spitzer'in öğrencisi olarak daha ikinci sınıftan üçüncü sınıfa geçmişken, Temmuz 1936'da, Spitzer ve öğrencileri Florya Plajı'na gitmek üzere Sirkeci Garı'nda bekleşirken Prof. Rohde ile tanışıyor. Ve onun ısrarı ve Spitzer'in önerisiyle Ankara'ya gitmeye karar veriyor. Hem Fakülte öğrenimini bitirecek Ankara'da hem de Rohde'ye "mütercim" olarak yardım edecek. (Azra Erhat bütün bunları ayrıntılı ve son derece sevimli bir biçimde anlatıyor: *En Hakiki Mürşit* (Anılar), Cem Yayınları, İstanbul, 1996, s. 139 vd.) Azra Erhat, Prof. Rohde eşi Dr. İrmgard Rohde ile Klasik Filoloji dalında uzmanlaşıyor. Güzin Ankara'ya vardığında artık bir süredir doçent olarak DTCF'de görevdedir. Güzin "ilk iki ay Azra'nın evinde salonda yatıyorum" diyor. Ve Azra'nın evini şöyle betimliyor: "Azra'nın evi Karanfil Sokak'ta bir zemin katı. Karşılıklı iki oda arasından dar bir koridordan geçiliyor, sağda ve solda mutfakla banyoya giriliyor.

Kapıdan başka, pencereden de girip çıkıyor isteyen bu eve. Orhan Veli hep pencereyi yeğliyor. Galiba yalnızca Nurullah Ataç kapıyı kullanıyor... Komşu Sabahattin Ali, uzun pencere sohbetlerine dalıyor sabahın erken saatlerinde. Bar kızlarının ya da siyaset adamlarının yaşantısını, uzun uzun, o pencerelerden hep anlatıyor içeriden dinleyenlere. Mühendis Macar Sabo (Szabo. MŞG) zaten zorla çıkarılıyor Karanfil Sokak'taki ... evden, ama sonunda evlenecekti ... Azra ile..."

Güzin 2004'te bile Szabo için hâlâ "tahammül fersah bir adamdı" diyor. Azra ve Szabo'nun aşkı dillere destandır. Filiz Âli, babası Sabahattin Ali'yi anmak için kaleme aldığı cici kitabında bakınız neler yazıyor: "Bizim Karanfil Sokak'ın başında bir ara Azra Erhat'la Macar mühendis Szabo birlikte yaşadılar. Szabo'nun eşi Roji ile oğlu Matika Sıhhıye'de tek katlı ve bahçe içindeki bir evde otururlar." (A. g. k., s. 67) Roji piyano dersi veriyor. Örneğin Filiz Âli'ye. Bu arada daha önce sözünü ettiğimiz Macar müzisyen Liko Amard, Roji'nin evine uğruyor. Liko Amard Leo Spitzer'in bırakıp gittiği Rose Marie ile yaşıyor. Bir süre sonra Sabahattin Eyüboğlu Roji'ye âşık oluyor. Yani gönül işleri epey sarmaş dolaş olacak. Aşktır bu dayanılır mı? Szabo bir süre sonra kaybolacak. Ama bu arada bir yabancı ile evli olduğu için Azra'nın işine son verilecek. Asıl neden başkadır elbette. Azra yaşamını sürdürecek Ankara'da. Halikarnas Balıkçısı ile İstanbul'da karşılaşana kadar.

Neyse acele etmeyelim. Asıl önemlisi Azra, Szabo, Roji, Sabahattin ve diğerlerinin kesişme noktalarının Karanfil Sokak olması ve Güzin'in tam da merkezde bu evde misafir olarak bulunması. Bu olaylar zaman zaman Kızılay, Yenişehir, Sıhhiye, DTCF taraflarına kadar uzanıyor. Ama "öte"ye geçmiyor.

Azra ve çevresinde o günlerde bakın kimler var: Sabahattin Ali, eşi Aliye Hanım ve kız çocukları Filiz, Niyazi Ağırnaslı, Muvaffak Şeref ve eşi Rebia Şeref, Orhan Veli (biraz önce sözünü ettik Orhan'sız çıkılmaz!), Niyazi ve Mediha Berkes ve diğerleri...

Sabahattin Ali'nin o günlerde bizzat çektiği ve otomatik düzeni sayesinde kendisinin de yer aldığı pek çok grup fotoğraflarında ismi geçenleri buluyoruz. Bunlara Behice Boran'ı, bir süre sonra eşi olan Nevzat Hatko'yu, Pertev Naili Boratav'ı ve eşi Hayrünissa Hanım'ı da katmak lazım. Bir de genç Asuman'ı. Mediha Berkes'in yeğenini.

Güzin önce elbette en çok Azra ile. Bu arada Niyazi Ağırnaslı da her zamanki gibi bir kardeş olarak yanı başında. O tarihlerde TBMM'de kâtiptir. Sıkı solcudur.

Güzin DTCF'de bir süre sonra Behice Boran, Mediha ve Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav ile tanışıyor arkadaş, dost oluyor.

Güzin'in aklında o günlerdeki Azra'nın evine gelenlerden bir de Küçük Bekir kalmış: "O eve bir de Küçük Bekir gidip geliyor. Perşembe günleri Sıhhıye'de kurulan pazardan öteberi taşıyor küfesiyle, sonraları Kızılay Caddesi'ndeki Fotis'in meze dükkânında çıraklık ediyor. Yakışıklı bir delikanlı oluvermiş, tepeden tırnağa beyaz prostelalara sarmalanarak."

Çok Komik Bir Başlangıç

Güzin DTCF'deki sınavı kazanınca ve doçent olarak atanınca, Abidin'e haber verdi. Abidin de dört gün izin alıp Ankara'ya gelme olanağını elde etti. Ama bir aksilik çıktı. Güzin DTCF'den döndüğünde, o akşam, haberi Azra verdi: "Abidin gelemeyecek, çünkü 'Abidin, Ankara'da Güzin isimli bir faşistle mektuplaşıyor' diye bir ihbar gelmiş ve bu nedenle izin kaldırılmış. (Güzin bunu anlatırken ikimiz de gülüyoruz. Güzin nasıl faşist olabilir?) Bu ihbar o günlerde DTCF'deki havayı yansıtması bakımından ilginç. İşte bu tür dedikodular çıkarılıyordu o günlerde. Ki DTCF'ye da-

ha görevli olarak adımımı atmamıştım, kimi resmi işleri sonuçlandırmak için uğruyordum. Böyle bir saldırıya uğrayınca ben bir şey yapmalıyım dedim. Ankara'da tam anlamıyla tek başımaydım. CHP'de etkili bir isim olan aile dostumuz, babamı yakından tanıyan, milletvekili ve o sırada yanılmıyorsam TBMM Başkanı olan Cevdet Kerim İncedayı'ya telefon ettim. Doçentlik sınavını kazandım, size bu haberi iletmek istiyordum dedim. Ayrıca sınavı kazanır kazanmaz dedikodu, ihbar başladı diye kendisine durumu aktardım. Sonra sizinle görüşebilir miyim diye sordum. 'Peki gel' dedi. Hemen gittim. Durumu bir de yüzyüze anlattım. Hemen telefonu aldı ve Emniyet Genel Müdürünü aradı ve ona aynen şunları söyledi:

– Beyefendi sizin adamlar komünistle faşist, komünizmle faşizm arasındaki farkı bile bilmiyorlar.

Sonra başka şeyler ekledi. Ve sonra 'Tamam, gönderiyorum' diye bitirdi. Bana 'Hemen Emniyet Genel Müdürünü gidip görünüz' dedi. Hemen gittim. Adam beni böyle ayakta filan, merasimle neredeyse, karşıladı, hatta titriyordu adam. Ama adamın bürosu padişah odası gibi. Ve 'Efendim, merak buyurmayınız Abidin Bey yarın geliyor' dedi. Ben de eksik olmayın gibi birtakım lafları geveleyip ayrıldım; rahatlamıştım bir parça. Of be! Neyse nihayet Abidin geldi ertesi gün. Dört gün kaldı ve sonra yine Kayseri'ye döndü."

"Çoraplarını Bana Satar Mısın?"

Abidin Anadolu el işi eserlerine öteden beri bayılır. Kilim, çorap, ne varsa artık beğenir, seçer, alır, saklar. Melih Cevdet Anday *Akan Zaman Duran Zaman*'da bir öykü anlatıyor bu konuda. Buraya alıyorum çünkü belki Abidin'in bu gelişinde geçmiştir bu olay. Kayseri'den Ankara'ya trenle gelmek hoş bir biçim alabilir demek. Söz, Melih Cevdet Anday'm:

"Abidin Dino'dan dinlemiştim. Kayseri istasyonunda Ankara'ya gidecek treni beklerken bir köylünün çorapları gözüne çarpmış. Yırtıkmış bu çoraplar, ama bir renk cümbüşü içinde imiş. Dayanamamış Abidin, yanına gitmiş köylünün.

– Çoraplarını bana satar mısın? demiş.

Şaşmış köylü.

– Ne çorabı? Hangi çorap?

– Ayağındakileri...

Bunun ne mene bir alışveriş olduğunu anlayamayan köylü korkmuş ve kaçmış ordan." (A. g. k., s. 216)

Abidin dört günlük Ankara ziyareti sırasında Güzin'le hasret giderdi. Bu arada İstanbullu günlerin arkadaşlarından birkaçını Ankara'da buldu. Bunların pek çoğu o günlerde Tercüme Bürosu ve Milli Eğitim Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğünde bir arada birlikte çalışıyorlardı. Melih Cevdet Anday o günlerin Tercüme Bürosunu şöyle anlatıyor:

> "Milli Eğitim Bakanlığı Yayın Müdürlüğü, Postahane Caddesinde üç katlı bir yapının ikinci katında idi. Birinci kat yayınevi, üçüncü kat Talim Terbiye Dairesi idi. Fransa'daki öğrenimini bitirip İstanbul Üniversitesinde doçent olan Sabahattin Eyüboğlu'nu Hasan Âli Yücel, müfettiş kadrosu ile Talim ve Terbiye üyeliğine getirmişti. Klasiklerin basımına başlandığı yıllardı. Tercüme Bürosu birinci kattaki bir salonda toplanırdı. O günlerin coşkulu çalışmalarını unutamam. Nurullah Ataç Tercüme Bürosu Başkanı, Nusret Hızır Platon Komisyonu Başkanı idi. Yayın Müdürlüğünde Yaşar Nabi Nayır, Vedat Günyol, Şahap Sıtkı, Erol Güney, ben, klasiklerin baskı işleriyle uğraşırdık. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, klasiklerle yakından ilgili idi." (A. g. k., s. 43).

O günlerin Ankara'sında Milli Eğitim Bakanlığı ve ona bağlı Tercüme Bürosu birçok açıdan dikkat çekiyor. Dünya klasiklerinin çevrilmesi, çevirmenlerin nitelikleri, isimleri ve yaptıklarıyla. Daha önce Sabahattin Eyüboğlu'nun Tercüme Bürosunda görevlendirilmesi vesilesiyle bir canlılıktan söz etmiştim. Bütün bunların 28 Aralık 1938'den beri Milli Eğitim Bakanlığı görevini üstlenen İzmir milletvekili, yazar ve saati gelince şair Hasan Âli Yücel'den kaynaklandığı sıkça yazılan ve genel olarak kabul edilen bir gerçek.

Yücel, 5 Ağustos 1946'ya kadar, görevinde kaldığı sürece çevresine döneminin en akıllı çevirmen, yazar ve öğretmenlerini topladı demek

abartma olmaz. Sıkıyönetim, sürgün ve baskılar sonucu çekilmez olan İstanbul'dan "kaçmak" isteyen aydınlar için de bu önemli bir fırsattı.

Sabahattin Eyüboğlu Tercüme Bürosu başkan yardımcısı olarak Oktay Rifat, Melih Cevdet Anday, Orhan Veli Kanık gibi "Garip" şiir akımının en önemli/kurucu isimlerini çevresine topladı. Onların yanına Behçet Necatigil, Orhan Burian, Erol Güney, Servet Lunel, Zeki Baştımar'ı eklemeli. O sırada hapiste olan Nâzım Hikmet'in de kimi çeviriler yaptığı biliniyor.

Örneğin Orhan Veli Kanık, Azra Erhat'la birlikte, Moliere'den *Versailles Tulûatı*'nı çevirdi, 1944'te.

Güzin, Ankara'ya gelir gelmez Tercüme Bürosu'nun ve çevresindeki diğer karşılaşma noktalarının devamlıları bütün yazar, şair ve çevirmenlerle yeniden buluştu, kimileriyle ilk kez karşılaşıp tanıştı, ahbap oldu.

Güzin, bana anlattığına göre, "Tercüme Bürosu toplantılarına hiç katılmıyor. Ama İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde öğrencilerle yaptığım Moliere çevirim o diziye girdi" diyor.

Sabahattin Ali Tercüme Bürosunun "Almanca uzmanı"dır. Bunu Erol Güney de belirtiyor (A. g. k., s. 131-132). Erol Güney bizzat 1940'ta Tercüme Bürosuna girdiğini söylüyor (s. 161). Eşi Dora Güney'in Niyazi Ağırnaslı ile iki kitap çevirdiğini ve "Alman klasikleri arasında yayınlandığını" ekliyor (s. 82). Vedat Günyol Neşriyat Müdürlüğünde ve Tercüme Bürosunda "Üç yıl çalıştım" diyor. Daha sonra Orhan Burian ile *Ufuklar* serüveni başlayacak. Vedat Günyol özellikle Azra Erhat ve Sabahattin Eyüboğlu ile daha yakın arkadaşlık, dostluk ilişkileri kuracak. Özellikle Orhan Burian'ın akıl almaz bir biçimde gencecik yaşında vefat etmesinden sonra.

Bir süre sonra kaçınılmaz bir biçimde Nurullah Ataç ile Sabahattin Eyüboğlu arasında birtakım takışmalar, atışmalar meydana gelecek.

O günlerde, Ankara'daki aydınlar, yazarlar, şairler, çevirmenler Milli Eğitim Bakanı ile birlikte oldukları zaman dilimlerinde bile, polislerle, sivillerle, "gölgelerle" izleniyorlardı. Bu konuda dünya kadar şey yazılabilir. Cüneyt Arcayürek'in kitapları, Mehmed Kemal'in *Acılı Kuşak* isimli kitabı örneğin. Böylesi bir ortamda bile bu gençler canlarını dişlerine takarak çalışıyorlar, yaratıyorlar, yazıyorlar, çeviriler yapıyorlar. İşte Güzin'in vardığı Ankara böyle bir Ankara'dır.

Güzin Fakültede

DTCF, Evkaf Apartmanında öğrenim verme faslını kapatmış ve açılışı büyük törenlerle 1940'ta yapılan yeni binasındadır. Yeni binanın demiryoluna yakın ve caddeye bakan yüzünde Mustafa Kemal Atatürk'ün o ünlü vecizesi duvara nakışlanmıştır: "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir." Güzin ilk günler Azra'nın Karanfil Sokak'taki evinden Fakülteye yürüyerek gidiyor. İki adımlık yer. Fakültede "Fransız Edebiyatı Bölümü"ndedir. Bölüm veya o zamanki adıyla "Kürsü" Başkanı bir Fransız profesördür. M. Bonnaud. Sonra Prof. Bedrettin Tuncel sırada. Sonra Güzin Dino. Bir de Reşat Nuri Darago. Arada bazen bir veya iki asistan da türüyor. Ama uzun boylu kalmıyorlar. Veya biri ikisi gidiyor, yerlerine yenileri alınıyor.

Güzin o günleri anımsıyor: "Prof. Bonnaud hiç sempatik, hiç hoş bir adam değildi. Bana girer girmez birçok ders yükledi; 'Başlayanlara Fransızca' dersi, 'Tercüme', 'Fransız Edebiyatı', 'Roman Tekniği' gibi. Doçent olmuşum bana bu dersleri niye verdirtiyor? Hiç sevmediğim işler. Beni hiç adam yerine de koymuyor. Biliyor ki netameli bir durumdayım, 'Komünist Abidin'in eşiyim', bunu sürekli olarak hissettiriyor. Bu hiç hoş değildi. Bedrettin Tuncel de öyleydi. Tatsız tuzsuz bir adam. Bedrettin Tuncel'in tatsızlıkları anlatmakla bitmez. Bu adam öte yandan Tercüme Bürosu 'idare heyeti üyesi'ydi aynı zamanda. Çeviri filan da yapıyordu. Ama hem O, hem de Prof. Bonnaud berbat heriflerdiler. Nefretengiz mahluklar. Prof. Bonnaud ne yapıp edip bir tek edebiyat dersi dışındaki bütün dersleri bana yükledi. O dersi de zorunlu olduğu için veriyordu. Yoksa onu da bana yıkabilirdi. Öylesine bir mahluk. Dehşet nefretengiz.

Bizim bölümde bizim kürsüde bir tek Reşat Nuri Darago bana karşı dürüst davranıyordu. Darago okutmandı. Yeni gelen öğrencilere Fransızca öğretiyordu. Sempatik bir insan. Osmanlıca şiirleri Fransızcaya çevirirdi. Üçüncü katta Bedrettin Tuncel, Reşat Nuri ve ben aynı büroyu paylaşıyoruz. Çok alafranga bir adam. Çok iyi giyiniyor. Belli bir oturuşu, kalkışı vardı. Avrupalı bir adam hali vardı. Biraz yabancı diyelim, o günün o bilinen taşra kenti Ankara'sında.

Reşat Nuri Darago, Pierre Loti'nin Aziyadeler'inden biri olan Nuriye Hanım'ın kardeşidir. Çok eski Osmanlı ailelerinden birinden geliyor.

Ama kökeni Fransız bir konta kadar gidiyor. Pierre Loti bu köken meselesini ayrıntılı bir biçimde aktarıyor. Evet bu ailenin evveliyatı Fransız. Nitekim Cumhuriyet'le birlikte Nuriye Hanım Fransa'ya geliyor. Paris'e yerleşiyor. *Le Figaro*'da yazılar yazıyor. Vakti zamanında ailece Pierre Loti'yi el üstünde tutmuşlar, o kadar ikram etmişler, ama aile Fransa'ya sığınınca Pierre Loti'nin ödü patlıyor, 'Eyvah gelip beni bulacaklar, benden yardım isteyecekler' filan diye. Zavallı Loti sanıyor ki gelip 'başına bela olacaklar.' Dolayısıyla korkusundan aileye ne sahip çıkıyor, hatta ne de oralı oluyor (Pierre Loti 1923'te Fransa'nın güneybatısında Bask Bölgesi'nde, Hendaye'de öldü. Korkularını birlikte götürdü. MŞG). Nuriye Hanım'ın Pierre Loti'ye de, yardımına da ihtiyacı yok elbette. Ama Loti yine de geçmiş yıllardaki izzet ikramın karşılığını istemelerinden korkmuş. Ama Loti'nin korkusu felaket. Hatta ibretlik."

Bu konuda dünya kadar örnek biliyorum. Türkiye'de kıymet verilen, evlere misafir ve baş tacı edilen Fransızlar, bizimkiler buraya, Fransa'ya ve hele Paris'e geldiğinde köşe bucak kaçıyorlar, neredeyse saklanıyorlar, oralı olmuyorlar. Hele bu duruma düşen birkaç tanıdık bayan arkadaş var ki yaşadıkları roman olur.

Güzin sözünü kaldığı yerden sürdürüyor: "Nuriye Hanım'ın kız kardeşi de vardı. Paris'e geldikten sonra hem Nuriye Hanım ile hem kız kardeşiyle tanıştık. Çok dost olduk. Tam Abidin'in hoşlanacağı insanlardılar. Onlar da Abidin'i çok sevdiler

Nuriye Hanım Parisli yıllarında Polonyalı Kont Rohozinski ile evleniyor. Bir kızları oluyor, ismi Lil. Burada çok önemli olan şey şudur: Nuriye Hanım'ın kızı Lil'in eşi İngiliz Cecil Michaelis ile Abidin'in 1950'lerde tanışması, ressam ve heykeltıraş olan Cecil'in Abidin'e Paris'te gerçek bir dostluk göstermesi. Bunları Abidin ve Güzin'in Parisli günlerinde göreceğiz. İsterseniz tekrar 1940'ların ortasındaki Ankara'ya dönelim:

Evet Reşat Nuri Darago Osmanlı terbiyesi almış çok efendi bir adam ve DTCF'de "Fransızca Kürsü"sünde uygulamalı Fransızca dersi veren bir okutmandır. 1891 doğumlu olan Darago o yıllarda *Varlık* gibi dergilerde zaman zaman makaleler de yayınlıyor. Değişik gazetelerde denemeler ve makaleler de. Klasik ve çağdaş Fransız yazarlarından yaptığı çeviriler

ve sözlükleriyle de tanınıyor. Yapıtları arasında şunları zikretmek olası: *Üç Asırlık Fransız Edebiyatı* (17, 18, 19. yüzyıllar), 3 cilt, 1932; *Fransızcadan Türkçeye Yeni Lügat* (1940, daha sonra başka baskıları yapıldı); *Türkçeden Fransızcaya Yeni Lügat* (1951, daha sonra başka baskıları yapıldı).

İşin ilginç tarafı da şurada, Reşat Nuri Darago faslını bitirirken, bunu burada yazmak şart. Paris'te Abidin'i Reşat Nuri Darago'nun kız kardeşi Nuriye Hanım'la tanıştıran Baron Dard'dır. Kim mi? 1930'lu yıllardan gelen bir tanıdık: Ostrorog Yalısına gelen Galatasaray Lisesi Fransız Edebiyatı öğretmeni. Evet Bay Dard, Abidin'i ablasıyla, kendi ablasıyla tanıştırıyor. Bay Dard'ın ablası, Cecil Michaelis'in ilk eşi yani Bayan Marie-Alix Dard bu hanım ve Bay Dard, Abidin'i Cecil Michaelis ve o sıradaki eşiyle yani Nuriye Hanım'ın kızı Lil ile tanıştırınca 1930'ların İstanbul'u, 1940'ların Ankara'sı Paris'te bir araya gelebildiler. Hafıza her bireyindekileri bir potada eriterek ortak hafızayı yarattı. Bu kadar yeter. Belki biraz karışık, belki biraz zor gelebilir. O zaman lütfen bu birkaç satırı bir kez daha okuyalım. Ben de öyle yapıyorum. Ne önemi var demeyin lütfen. Çünkü Abidin ile Güzin ve Lil ile Cecil arasında başlayan dostluk hayat boyu sürecek de ondan.

Güzin'in Dersleri

Güzin'e, o günlerde DTCF'de kendi bölümünde asistan var mıydı diye sordum. İşte yanıtı: "Bayan bir asistan vardı. Kıdemli asistandı. Benimle birlikte doçentlik sınavına giren iki kişiden biriydi. Yaşlıca bir hanımdı. 35-40 yaşlarında. Bir süre sonra DTCF'den ayrıldı sanıyorum. O zaman iki tane genç bayan asistan geldi. Aslında benim bölümde ahbaplık ettiğim kimse yoktu. Reşat Nuri Darago evet efendi adamdı, ama bana göre biraz yaşlıcaydı ve büyük olasılıkla dünyaya bakışımız da farklıydı. Ama uygar iki insan olarak mesleki ilişkimiz aksamadan sürdü. Yani Bedrettin Tuncel veya Fransız Profesörle kıyaslanamayacak derecede olumluydu ilişkilerimiz. DTCF'de ahbaplarım ve anlaşabildiklerim diğer bölümlerdeydiler. İngilizce bölümündeki Orhan Burian'la arkadaşları, Sosyolojide Behice Boran, Niyazi ve Mediha Berkes, diğer bölümlerden Pertev Naili Boratav gibi.

Ders verdiğim sınıfta elli kadar öğrenci vardı. Çoğu Yozgatlı, Çorumlu, Sivaslı. Bu arada bakan ve milletvekili çocukları da var. Ama hemen

hemen hiçbirinin evinde ne kütüphane ne de çocuklarda kitap okuma alışkanlığı. Üçüncü sınıfta örneğin Fransız Edebiyatı dersini veriyorum. Victor Hugo'yu inceliyoruz. Kimse kitap okumuyor. Kimse Fransızca da bilmiyor. Oysa Fransızca Kürsüsündeyiz. Çocuklara soruyorum:

– Evinizde kütüphane var mı?

– Yok!

– Kitap var mı evinizde?

– Var.

– Nedir?

– Kur'an.

Hepsi taşralı öğrencilerin. Ben oraya İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden (İÜEF) gelmişim. Gerçi o arada Adana'yı da gördüm ama DTCF ile İÜEF'yi kıyaslıyorum. Orada asistanlık yaptım, burada da doçentim. İstanbul'daki öğrencilerim arasında Adnan Benk gibi 'ışık'lar vardı. Hepsi pırıl pırıldı. Kimi Saint-Joseph'ten, kimi Galatasaray, kimi bilmem nereden mezun. Evleri babamın evi gibi, kitap dolu yani İstanbullu öğrencilerle Ankara'daki öğrencilerim arasında müthiş bir fark var. Ve orada o anda fark ettim Anadolu'nun kitapsızlığını. Orada farkına vardım ki Hasan Âli Yücel muazzam bir iş yapıyor, muazzam. Yani hiç unutmamamız lazım Hasan Âli'yi."

Öğretim Üyeleri Resmi Geçitte

Türkiye'nin birçok başka mekânında olduğu gibi DTCF'de de adı "komüniste" çıkmış biriyle kimse merhabalaşmak bile istemiyordu. Hele arkadaşlık. Asla! Güzin DTCF'ye varmadan "ünü" vardı: "Komünist ve sürgün Abidin Dino'nun eşi." Buyrun bakalım. Güzin daha önce söyledi: "1930'larda, 1940'larda ve daha sonra Türkiye'de adı 'komünist'e çıkmışlardan vebalılar gibi kaçıyorlardı." Peki koskoca DTCF gibi bir fakültede durum nasıldı?

Güzin anlatıyor: "Benimle selamlaşan çok az öğretim üyesi vardı. Bir Ekrem Akurgal örneğin, O selamlaşırdı. Arkadaşlık bile ederdi. Çünkü, Osmanlı Bankası Ankara şubesi müdürünün damadıydı ve bu vesileyle babamı tanıyordu. Babam Osmanlı Bankası resmi işler müdürü olduğu için

banka genel müdürü Ankara'ya gittiğinde ona eşlik ederdi. Ve bu yolla Ankara şubesi müdürü ile tanışıklık doğuyor. Ekrem Akurgal da bu ailesel tanışıklık vesilesiyle benimle selamlaşıyordu. Ayrıca insan olarak da efendi biriydi. Uygardı.

Sonra İrfan Şahinbaş aklıma geliyor. Bir rastlantı sonucu kardeşim Behlül (o sıralarda Ankara'daydı) İrfan Şahinbaş'ın yeğeniyle arkadaşlık edip, ilişkileri ciddileşince, Şahinbaş benden bilgi bile aldı, kardeşim hakkında. Hayırsız kardeşim Behlül hakkında."

Güzin'in o ilk zamanlarında en çarpıcı, en ilginç öğretim üyesi mutlaka Muzaffer Şerif'tir. 23 yaşında, ABD'deki öğrenimini bitirip döner dönmez DTCF'ye doçent olarak atanan ve kısa süre sonra profesör unvanını alan ve böylece Türkiye'nin "en genç profesörü" olarak tanınan sevimli insan. Çok genç yaşta profesör olmak kolay değil. Güzin onu anlatıyor: "Çok zeki bir insandı. Çok sempatik. Türkiye'de olup-bitenleri görünce arkasına bakmadan çekip, hatta kaçıp gitmek lazım dedi, gitti. 'Burdakilerin tümü deli' diyordu. Türkiye'deki, insanlardan çekememezliklerden, kıskançlıklardan korktu. ABD'ye gitti. Bir daha ses bile vermedi. O kadar ki Türkçe konuşmaz bile olmuş. Türkiye'den gidenleri görmek istemez hale gelmiş. Yani bu kadar olur işte. Adam herkesten önce, hepimizden önce, Türkiye'de işlerin sarpa sardığını saptadı ve kaçtı resmen.

İngilizce Bölümünde İrfan Şahinbaş gibi benimle selamlaşan, konuşan bir de Orhan Burian vardı. Çok kibar bir insandı. Çok çalışkan.

Profesörler Kurulunda mesela ben böyle tek başıma otururdum bir köşede. Kimse yanıma gelip oturma cesaretini bile gösteremiyordu. Behice Boran'ın yanma da kimse oturmazdı. Sanki vebalıyız. İnanmayacaksınız ama durum aynen böyle. Ama ben gider Behice'nin yanma otururdum."

Behice Boran 1945'te *Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)* başlıklı kitabını yayınlamış o sıralar: "AÜDTCF Felsefe Enstitüsü Sosyoloji Serisi: 3" olarak. Ve kitap Türk Tarih Kurumu Basımevinde başılmış. Boran 31 Mayıs 1939'da DTCF'e sosyoloji doçenti olarak atandığından beri alanında önemli araştırmalarıyla sadece ülkede değil ABD'de de adını duyurmuş.

O günlerde Boran'ın öğrencisi olan Mübeccel Belik (Kıray) onu şöyle anımsıyor: "Harp yıllarıydı ve DTCF'deki hocalar adamı şaşkına çevirirdi. Bazıları çok rafine, çok rasyonel, çok anlaşılır, çok temelli. Bazıları ise tam tersi. Yahu nereye geldik biz, n'oluyoruz filan derken, bunların içinde bir de çok zarif, çok şık ve çok akıllı, kirli pembe birtakım tayyörler giyen birisi ile karşılaştık. (...) Pencerenin de yanında dururdu; sınıfı görebilmek için. Sonra hoca olunca anladım, orada durunca ışık çocukların yüzüne geliyor. Dar zamanda son derece enerjik, başı sonu belli ders anlatan, heyecanlandıran bir hoca (...) Üçüncü seneden sonra biz de epey bilinçlendik ve farkına vardık ki, Behice Hanım'ın anlattıkları, bazı felsefe hocalarımızın anlattıkları ile hiç uyuşmuyordu. Felsefede anlatılanlar çok karışık, anlaşılmayan şeyler oluyordu. Bu arada Behice Hanım'ın şöhreti birden yayıldı. İyi ders anlatıyordu; yalnız içeriğiyle değil, anlatış şekliyle de çok etkiliydi. Siyasal Bilgiler Fakültesi asistanları bile, (...) örneğin Aydın Yalçın falan (...)ya da Aziz Köklü, (...) Behice Hanım'ın derslerini (...) gelip dinlerlerdi; o kadar etkileyiciydi." (Ayşegül Yaraman'ın Mübeccel Kıray ile söyleşisinden: *Biyografya*, Sayı: 2, Behice Boran özel sayısı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2002, s. 101 ve 103.)

DTCF'de o günlerde bayan öğrenci sayısı görece yüksektir. Mübeccel Belik (daha sonra Kıray) ile aynı sınıfta okuyan Rozet Avigdor (daha sonra Rosette Coryell), "kız öğrenci ve arkadaş olarak Nilüfer ve Nezihe Araz'ı sayıyor. (Ercan Eyüboğlu'nun Rozet'le yaptığı ve Behice Boran'ı anmak amacıyla hazırlanan *Bilim ve Sanat* dergisinin Aralık 1987 sayısında yayınlanan söyleşiden aktarıyorum. Söyleşinin başlığı tek başına birçok şeyi açıklamaya yetiyor: "Biz Behice Boran'ın, Niyazi Berkes'in ve Muzaffer Şerif'in en iyi öğrencileriydik...," s. 20-22. Söyleşiyi süsleyen fotoğraflarda bayan öğrencilerin sayısının erkeklerden, en azından o sınıflarda, daha çok olduğunu saptamak olası.)

Rozet Avigdor, 1940'larda "Sol diye bilinenler çok küçük bir azınlıktı, büyük bir yalnızlık içindeydiler "derken son derece önemli bir noktaya dikkat çekiyor. Güzin'in de öteden beri altını çizdiği nokta budur zaten: "O yıllarda çok azdı sayımız çok az" demesi boşuna değil.

Bugünden bakılınca, biraz nostaljik, biraz büyütme arzusu ve eğilimi sonucu ve benzer başka bir dizi nedenle o yılların solculuğunun oldu-

ğundan kapsamlı, olduğundan önemli gösterildiğini, gösterilmek istendiğini biliyoruz. Hepimizin isteği bu yönde olsa bile, gerçek maalesef öyle değildi. Ve burada anlatılanlar da bunu ispatlıyorlar.

Bu bağlamda şu da ortaya çıkıyor: Buna rağmen o yıllarda sol düşünce için mücadele edenlerin gerçekten solcu olanların davranışları birkaç kat daha önem kazanıyor. Çünkü o kadar az sayıda olmalarına rağmen mücadeleden çekinmediler. Mücadele etmekten kaçmadılar. Bu açıdan bakılınca cesaretleri gerçekten bütün övgülere layıktır.

1940'larda Ruhi Su, "Ankara Devlet Operasındaydı. Üniversite öğrencilerinden oluşan bir koro kurmuştu." Rozet Avigdor da bu koronun çalışmalarına katılıyor. Daha sonra Ruhi Su ile evlenecek olan Sıdıka Umut da o günlerde DTCF'de öğrencidir. (Can Kartoğlu Gürses'in dizi yazısında: "Ruhi Su'yla yaşamak," *Cumhuriyet*, 21-24 Eylül 1992.) Nezihe Araz ile arkadaştır Sıdıka Umut.

Boran o günlerde yazılarıyla da etkiliyor. *Yurt ve Dünya*'daki ve *Adımlar*'daki yazıları yanında bazı gazetelerde yayınladıklarıyla.

Boran, öğrencilerini alan çalışmasına götürmeyi ihmal etmiyor. Rozet anımsıyor: 'Boran ile Ankara köylerine sık sık gitmemiz, köylülerle görüşmelerimiz, o zamanlar çok etkin ve gözde Hasanoğlan Köy Enstitüsündeki arkadaşlarımız, hep bu bilimsel yaklaşımın içinde yer alıyordu."

Boran'ın bu tür çalışmaları ve hele öğrencileriyle iyi ilişkiler içinde olması DTCF'de kışkançlıklara yol açıyor. Nitekim gazetelerdeki yazılarını da bahane eden dönemin Millî Eğitim Bakanlığı Yüksek Öğrenim Genel Müdürü ve şair ve DTCF'de 'Türk Edebiyatı" profesörü Necmettin Halil Onan, Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes ve o zamanki eşi Mediha Berkes'in "Fakülte'de kalmamaları gerektiğini" Millî Eğitim Bakanına bildiriyor, 4/6141 sayılı yazısıyla.

Filiz Ali'nin yukarıda andığım kitabında (s. 68'de) bir fotoğraf var; "Fidanlık yollarında": Niyazi Ağırnaslı, Behice Boran, Filiz (küçük bir kız çocuğu daha), Aliye Ali ile Sabahattin Ali. Sabahattin Ali yine makinesini "kurar kurmaz" koşarak gelmiş ve sol tarafta pozunu vermiş. Yüzlerinden düşen bin parça. Ama bu koşullarda çekilen fotoğraf da herhalde başka tür-

lü olamazdı. Bakar mısınız? Kardeşim insan fotoğraf çekiliyor diye bir tebessüm etmez mi? Etmez. O günkü Ankara'da bir tebessüm bile zor. Filiz hariç, çocuk çünkü.

Bu takıma o sırada Atatürk Lisesinde psikoloji öğretmeni olan Adnan Cemgil'i ve eşi Nazife Cemgil'i de katmak lazım. Özellikle Behice Boran'ın yanına.

DTCF öğretim üyeleri arasında Güzin'le selamlaşan, arkadaşça ilişki kuran Pertev Naili Boratav'ı unutmamak gerek. Halk Edebiyatı dersleri ondan sorulur çünkü. Birçok eser yayınlıyor. Çeviriler yapıyor. Makaleler yazıyor.

DTCF "takımı," "bizim takım" diyelim isterseniz, bu kadar işte. Ve iyi saatte olsunlar titremeye başlamışlar bile... Gel de şaşma bakalım bu işe.'

Nusret Hızır

Güzin'in, Mina'nın, Orhan Veli'nin, Azra'nın 1930'ların ortasında ve sonunda İstanbul'daki en yakın, en candan arkadaşı Nusret Hızır, 1942'den beri DTCF'de Felsefe doçenti olarak görevdedir. Güzin, onu da buluyor Ankara'da. Bir sevinç kaynağı daha. Dahası Nusret Hızır takılmayı asla bırakmıyor. Nitekim bir gün Güzin'e aynen şöyle diyor:

"Biliyor musun İstanbul'da Fakültedeyken ben sana âşıktım."

Güzin cevabını çakıyor hemen: "Oh olsun sana. Şimdi mi aklına geldi? Artık çok geç kaldığının farkında değil misin? "

Evet, Abidin'le evlendikten sonra insan ilan-ı aşk (!) eder mi?

Adınız Nusret Hızır'sa edebilirsiniz. Ve bayan öğretim üyesi arkadaşınızla katıla katıla gülersiniz sonra. Güzin ekliyor: "Gerçekten çok sevimli bir insandı. Türkiye'de az bulunan cinsten. İyi aile çocuğuydu, efendi bir insandı. Çok da çalışkandı; DTCF yanında Tercüme Bürosunda da çalışmalarını sürdürüyordu."

O yıllarda Nusret Hızır da evlidir. Ve eşi Neriman Hızır Ankara Radyosunda "Radyo Çocuk Kulübü"nün "Ayşe Ablası" olarak ünlüdür. Neriman Hızır o günlerde çocukların çok beğendiği haftalık "Kimgil Ailesi"nin de yazarıdır.

Nusret Hızır değişik dergilerdeki makaleleriyle felsefeyi herkesin anlayabileceği bir biçimde aktarmanın yollarını arıyor.

İnönü Ansiklopedisi

İlk fasikülü 1943'te çıkan *İnönü Ansiklopedisi* o dönem Milli Eğitim Bakanlığının önemli yayınlarından biridir. Güzin de Ankara'ya gelir gelmez kendisini bu maceranın içinde buldu. Şöyle: "Agâh Sırrı Levend beni çağırdı ve *İnönü Ansiklopedisi* için katkımı istedi. Yeni çıkıyordu. Fasikül fasikül yayınlanıyordu. Bütün Avrupa edebiyatına ve hele Fransız edebiyatına ilişkin maddeleri ben yazdım. O günlerin Ankara'sında herkes tetikte, solcuları yerden yere çalmak istiyorlar. Ben kalkıp Aragon maddesini yazıyorum. Ne cesaret! Tasavvur edebiliyor musunuz? Aragon'u ve edebiyatını tanıtıyorum, Aragon'u okumuş ve beğenmişim."

Güzin *İnönü Ansiklopedisi* çalışmaları içinde Cevdet Kudret Solok ve eşi İhsan Kudret Solok'u tanıyor. Ankara liselerinde edebiyat öğretmenliği yapan Cevdet Kudret, 1945'ten itibaren *İnönü Ansiklopedisi*'nin yayınlanmasıyla görevlendirildi. Güzin anlatıyor: "Çok aramıza giren biri değildi. Fakat sevdiğimiz, beğendiğimiz, saydığımız bir insandı. Kültürlü, bilgili, edebiyatçı bir insan. Özel, aileler arası bir ilişkimiz olmadı. Ne de olsa memurdu ve biz, yani Abidin ve ben, memur olan tanıdıklara bizim yüzümüzden bir sorun yaratılmasını istemezdik. Onunla *İnönü Ansiklopedisi*'ni çıkaran takımdaki çalışmalar vesilesiyle karşılaşırdım."

Yeni Dergiler: Aynı Takımların

15 Ekim 1945'te Fransa'nın o dönemdeki en karanlık siyasetcilerinden Pierre Laval kurşuna dizildi. 1914'te bir sosyalist olarak siyasete giren Laval, zaman içinde ırkçılara yaklaştı ve Nazi taraftarı oldu. Fransa'yı işgal eden Nazilerle işbirliği yapmakten kaçınmadı. Hatta işgalcilerle işbirliğinden asıl kaçınmayan Mareşal Petain'i ve yönetimini "yeterinci işbirliği yapmamakla" suçlamaktan bile kaçınmadı. Böylece işgalcilerin bir numaralı destekçisi ve bir süre sonra da başbakanı oldu. Üç kez başbakanlık, defalarca bakanlık yaptı. Daha önce avukatlık mesleği sonucu ve bütün bu ilişkiler demeti içinde patronlarla ilişkilerinin de katkısıyla müthiş bir servet sahibi olan Laval savaş sonrasında Franko yönetimindeki İspanya'ya sığındı. Ancak Fransa'nın ısrarlı istekleri üzerine, Franko, Laval'ı iade etmek zorunda kaldı. Fransa'da işbirlikçili-

ği ve bin bir başka suçu nedenleriyle yargılandı ve kaçınılmaz kaderiyle başbaşa kaldı.

9 Ekim 1945'te Abidin'in, 1930'ların sonunda yayınlanmasında başı çektiği *S. E. S.* (Sanat. Edebiyat. Sosyoloji) ve hemen sonra *Yeni S. E. S.*, 9 Ekim 1945'te *S. E. S.* adıyla yeniden yayın hayatına girdi. Yine Yusuf Ahıskalı'nın yönetiminde. İlk sayısında Rıfat Ilgaz'ın "Hapishane penceresinden" başlıklı şiirine yer verildi. Yusuf Ahıskalı, Faiz Turhan ve Suavi Koçer'in yazıları da yer alıyordu bu sayıda. Nurettin Eşfak takma adıyla Nâzım Hikmet'in şiirlerine yer verildi: Sayı 5'te "Onlar," sayı 8'de "Türk köylüsü." Bu imzalar yanında Orhan Murat Arıburnu, Attila İlhan, Sabri Soran, Aziz Nesin, Şerif Hulusi, Fehmi Yazıcı ve Tuğrul Tuna derginin sürekli yazarları arasında yerlerini aldılar. Dergi, 1946 Mayıs ve Haziran aylarında kurulan iki sosyalist parti ve sendikaların yanında saf tuttu. 16 Aralık 1946'da kapatılmasına kadar on sayı yayınlandı. Toplumcu gerçekçi akımın o günlerdeki temsilcisi rolünü oynadı. Daha sonra tanınacak birçok yazar ve şaire sayfalarını açması ise tarihi rolünü simgeliyor. Rıfat Ilgaz, Attilâ İlhan gibi. Attila İlhan'ın bir önceki döneminde bu derginin, hangi adla çıkarsa çıksın, "fena halde" meraklısı olduğunu anımsatmak isterim.

3 Kasım 1945'te Esat Âdil Müstecaplıoğlu yönetiminde *Gün* dergisi yayma başladı "Haftalık Kültür ve Aktüalite Dergisi" olarak. İlk sayısında Cami Baykut'un "Sulh ve Türkiye," Esat Âdil'in "Kültür Hürriyeti" yazıları yanında, Sabahattin Ali'nin "Cigara" başlıklı öyküsü yayınlandı. Aynı sayıda Aziz Nesin, Hasan Tanrıkurt ve Lütfiye Güçlü imzaları da görülüyor. Bu ilk takıma daha sonra başkaları da katıldı: Mustafa Börklüce, Hüsamettın Özdoğdu, Sait Faik, Rıfat Ilgaz, Oktay Akbal, Attilâ İlhan

Kasım 1945'te Josip Broz, nam-ı diğer Tito, Ekim 1944'te Kızıl Ordunun kurtardığı Belgrat'ta tek başına iktidarı aldı. Bir süre sonra "Büyük Kardeş/Ağabey" Stalin ile araları feci biçimde bozulacak. Ve "Titocu" veya "Titist" bir tür küfür biçimde kullanılacak Stalin'i ve SSCB'yi destekleyenlerce. Bu da "Sosyalist Blok" taki ilk "çatlamadır."

Bu dönemin en önemli, en ilginç ve büyük olasılıkla Türkiye siyasi tarihinde ender görülen olayı, CHP içindeki muhaliflerle TKP'ye yakınlıkları bilinen, en azından adları "solcuya/komüniste" çıkmış *Tan* gazete-

si yazarlarından bir kısmının bir araya gelerek *Görüşler* isimli dergiyi yayınlamalarıdır.

1 Aralık 1945, Görüşler Çıktı: Tek Sayı. Türkiye Sallanıyor

Dergi için Sabiha Sertel'in Tan'daki köşesinin ismi seçildi. Ve derginin ilk sayısı 1 Aralık 1945'te çıktı. İki baskı yapan ilk sayı hemen tükendi. CHP'de, devlet yönetiminde, hükümette ve ilgili bütün makamlardaki telaşı varın düşünün. Hem nasıl telaşa kapılmasınlar. Daha ilk sayısında yazar kadrosu müthiş. Kapağın sağ üst köşesinde büyük harflerle yazılı olarak şunu okuyoruz: Sabiha Sertel; "Zincirli Hürriyet" yazısı 6. -7. sayfalarda. Bunun hemen altında altı vesikalık foto bulunuyor. En başta Celal Bayar, yanında Tevfik Rüştü Aras, ikinci sırada Fuat Köprülü ve yanında Adnan Menderes. Üçüncü sırada ise Sabiha ve Zekeriya Serteller. Fotoların altında ise şu satırları okuyoruz: "Mecmuamıza yazı yardımlarını vaadedenler:

1- Celâl Bayar
2- Tevfik Rüştü Aras
3- Fuat Köprülü
4- Adnan Menderes
S- Cami Baykut
6- Sabiha Sertel"

Bu altı ismin başına sıra numaraları konulup tanıtıldıktan sonra, şu isimler numarasız sıralanıyorlar: M. Zekeriya Sertel, Pertev Boratav, Behice Boran, Meliha Berkes, Niyazi Berkes, Hulusi Şerif, Adnan Cemgil, E. A. Müstecaplıoğlu, Muvaffak Şeref, Dr. S. Dosdoğru, Dr. Hulusi Dosdoğru, Sabahattin Ali, Kemal Bilbaşar, Nail V., Aziz Nesin vs.

İşte bu isimlerin bir dergi kapağında bile bir arada görülmesi ve ilk sayının içeriği, CHP yönetiminde heyecan ve telaşa yol açıyor. İki baskı yapan ilk sayı tükenince telaş ve heyecanın, koşturmacayla paniğin hızı da artıyor. CHP, önce bayilere bu derginin satılmaması için baskı yapıyor.

CHP iktidarını ve CHP yönetimini tedirgin eden, korkutan sol ile parti dışına atılmak istenen muhalefetin (madem ki o sırada DP henüz kurulma-

mış) birleşmesi sonucunda doğacak dinamiğin CHP'nin sonunu hazırlaması. Böyle bir paranoya CHP ve yöneticilerini tanıyanlar için hiç şaşırtıcı değil. Öte yandan Ankara ve/veya İstanbul'daki mikrotoplumda, küçük evrende, küçük dünyada paranoyanın etki ve tepkisi daha şiddetli olmaya yatkındır.

Aslına bakarsanız 1 Aralık 1945'te başka bir yayın daha okuyucularına merhaba dedi. Bu, Sabahattin Ali ile Cami Baykut'un yönetimindeki *Yeni Dünya*'dır.

Ekim 1945'te *S. E. S.*, kasımda *Gün*'den sonra aralıkta iki yayın birden CHP'yi, tek parti yönetimini allak bullak etti: "N'asolur efendim biz bu adamları inim inim inletmemiş miydik, sürüm sürüm süründürmemiş miydik? " Evet yetkililer fena halde tedirgin ve şaşkındı. Çok sürmedi şaşkınlık. Alışılmış tepkiler henüz terk edilmemişti tamamen. Ama dahası da var. Görüşler dergisinin G harfi "resmen ORAK" değil miydi canım! Evet apaçık ortada resmen ve herkesin gözü önünde büyük bir komünist komplo hazırlanıyordu. Yıllar sonra Abidin'in seramiklerindeki imzasında orak ve hatta çekiç arayan zihniyet işte buradaki bu zihniyettir.

Dahası da var; Celal Bayar "bu dergi ile alakası olmadığını" açıkladı. Ama 3 Aralık 1945'te CHP'den de istifa etti.

CHP, Devlet ve bütün denetim ve bastırma mekanizmaları devreye sokuldu. Bu gidişin önü alınmalıydı. Türkiye'de siyasi tarihin karanlık sayfalarından biri yazılacaktı artık. 4 Aralık 1945'te: "İşi" CHP üye, yönetici ve adamlarının bizzat yapması "uygun" olmazdı. "Olaya kendiliğindenmiş havası" verilmeliydi. O halde, yıllardır izleyen, gözleyen, fişleyen, gözdağı veren, tutuklayan, döven, işkence eden, "konuşturan" polis, siyasi polis, gizli polis "gerekeni yapmalıydı." Hotzotçu, alabildiğine otoriter tek parti/Devlet-Parti emrindeki polis, siyasisi ve gizlisi içinde, zaten CHP'li değil miydi?

O yıllar kimin CHP yöneticisi, kimin polis olduğunun bilinmediği yıllardır. Aynı kişinin hem milletvekilliği, hem parti müfettişliği, hem polisliği, hem de bilmemneliği üstlenebildiği yıllar...

İşte bu tür mekanizmalar devreye sokuldu. Onlar da "gençleri" harekete geçirdiler!

Ve 4 Aralık 1945 Sah günü İstanbul birbirine katıldı. Sıkıyönetim altındaki İstanbul! Tek parti yönetimi altındaki Türkiye! İnsanların, bırakın

izinsiz gösteri yapması, izinli gösteri yapması bile olanaksız. Asla olanaksız! Bir ülkenin en büyük kentinde, her yer darmadağın ediliyor. Bir tek asker, bir tek polis müdahale edip, yakıp yıkmayı, kırıp dökmeyi önlemiyor.

Tan gazetesi binası yanında saldırganlar dönemin solcu, ilerici yayınlarının satıldığı "ABC," "Berrak," "Lena" gibi kitabevlerini de tahrip ettiler.

Bu olaylar son derece önemlidir. Çünkü CHP iktidarı, yasal biçimde bir dergi çıkarmak isteyen yurttaşlarına inanılmaz bir barbarlıkla şiddet uygulayarak gözdağı veriyor. Bu "iş" için, "geleceğin garantisi" olmak üzere yetiştirildiği iddia edilen "üniversite gençliğini" kullanıyor. Ve daha vahimi üniversite gençliğinin büyük bir bölümü bu komployu "koyun gibi" izliyor... Ve yine daha vahimi CHP iktidarının bu tür manipülasyon ve komplolarını 14 Mayıs 1950 genel seçimlerine kadar sürdürmesidir. İstanbul'daki "Tan olayı," benzer birçok "Tan olaylarının" ilkidir. Daha sonra İzmir, Ankara, Adana ve diğer kentlerde sahnelenecek başkaları...

Burada yine en çarpıcı nokta mağdur olanların, mal ve mülkleri paramparça edilen, ekmek kapıları yıkılanların gözaltına alınmaları, tutuklanmaları ve haklarında dava açılması, ama saldırganların kılına bile dokunulmamasıdır. Sıkıyönetim altında kuru yaprakların bile kıpırdayamadığı İstanbul'da kent alt-üst ediliyor ve bir tek saldırgan gözaltına alınmıyor. Olacak şey mi? O günün İstanbul'unda, evet: Sıkıyönetimin kimler için "gevşek" olduğu apaçık ortada.

Hem sıkıyönetim var, hem de, eklemek gerek, o günlerde yürürlükte olan Polis Vazife ve Selahiyeti Kanunu en yüksek mülki amire (vali veya kaymakama) "zanlıyı" veya "zanlıları" altı ay gözaltında tutmak" yetkisini bile tanıyor.

"Gerektiğinde" bu süre, "bir o kadar da uzatılabiliyor. Pes doğrusu. Çünkü bu hükümler zanlılar olarak kamuoyuna yansıtılan Serteller için uygulandı. Evet saldırganlar değil saldırılanlar, mal ve mülkleri paramparça edilenler gözaltına alındılar. Serteller üç ay gözaltında tutuldular. Ve haklarında dava açıldı. Bu kadar olur!

"TBMM'yi ve hükümetin manevi şahsiyetini tezyif ve tahkir"le suçlanıyorlardı. (*Cumhuriyet*, 6 Mart 1946). 23 Mart 1946'da dava sonuçlandı:

Zekeriya ve Sabiha Sertel'e bir yıl, Cami Baykut'a 10 ay hapis cezası verildi. (*Cumhuriyet*, 24 Mart 1946). Yargıtay'a başvurdular kararın gözden geçirilmesi için. Ve ne iyi ki Yargıtay bu kararı bozdu 14 Mayıs 1946'da. (*Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1946).

Tevfik Rüştü Aras'a gelince, O kendi kararıyla 27 Mart 1946'da CHP'den ayrılmayı tercih etti. (*Ulus*, 28 Mart 1946). Bu kararı alması için kendisinden "rica" da edilmiş olabilir.

Zekeriya Sertel artık basm-yayın dünyasında "kara listededir." Ve kendisine kimse iş vermez. Bunun üzerine yurtdışına çıkmanın yollarını arar. Ve bin bir zorluktan sonra çıkar. Onunla 1952 yazında Roma'da randevumuz var. Lütfen not ediniz.

İstanbul'dan Ankara'ya

Tan'a saldırganlık sayesinde CHP tek parti rejimi, CHP içindeki muhalefetin ülkedeki sol ile birlikte hareket etmesini önledi. Artık sırada solcu olarak bilinen isimlere saldırmak vardı: Sabahattin Ali, Adnan Cemgil, Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Mediha Berkes ve diğerleri "dışlanmalıydılar." Ve bütün ülkede ilkel ama akıllara durgunluk verecek bir derecede ilkel antikomünist gösteriler düzenletilmeliydi. Elbette CHP tarafından.

Böylece Aralık 1945'te Sabahattin Ali (Konservatuvar öğretmeni), Doç. Niyazi Berkes, Doç. Behice Boran (her ikisi de DTCF Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi), Doç. Pertev Naili Boratav ve yardımcısı Mediha Berkes, (DTCF Halk Edebiyatı Bölümü), Adnan Cemgil (Ankara Atatürk Lisesi öğretmeni) ve Kemal Bilbaşar (İzmir'de ortaokul öğretmeni) Milli Eğitim Bakanlığı emrine alınmışlardır. (*Ulus*, 17 ve 19 Aralık 1945; Niyazi Berkes: "*Ardından*," *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1980).

Öğretim üyelerinin karşılaştığı bu olay o sırada DTCF'de öğrenci olan Enver Gökçe'ye şunları yazdırmıştı:

"Sizlere selam olsun üniversiteler, öğretmenleri alınmış kürsüler,
Sizlere selam olsun
Hürriyeti yazan eller, dizen eller"
(*Gün*, 15 Temmuz 1946; Gökçe, s. 68).

Aralık 1945'te Doç. Dr. Mehmet Ali Aybar'ın İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Devlet Hukuku Kürsüsündeki görevine de son verildi.

Burada o günlerdeki Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in rolü de vurgulanmalı. Tipik bir devlet adamı (aslında devletinin adamı demeli) olan Yücel, gerektiği zaman "solcuların" tasfiyesini bizzat üstlenmekten çekinmiyor. Daha önce 15 Mayıs 1944 tarihli ve 4/2405 sayılı ve kendisinin imzaladığı yazıyla *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergilerinin kapatılmasını bizzat Başbakanlıktan istiyor (Metni, *Türk Usulü Demokrasi*'de, s. 42-43). Bu olgu Attilâ İlhan'ın "40 Karanlığı" ve/veya "İnönü Cumhuriyeti" diye isimlendirdiği dönemin daha ayrıntılı incelenmesine ve analizine ihtiyacımız olduğunu gösteriyor. Bu bağlamda İlhan'ın bu dönem rejiminin "sosyalist sola karşı bir imha politikası izlemiş" olmasını vurgulaması doğrudur. Ve hele şunu eklemesi oldukça ilginçtir: "Ancak Hasan Âli Yücel 'evcilleştirdiği' göstermelik bir aydın grubunu –o da Reşat Şemsettin Sirer Milli Eğitim Bakanlığına getirilinceye kadar– sözde himayesine almıştır."

Burada şimdiye kadar Abidin Dino için yazdığım birkaç noktayı yeniden dikkatinize sunmak istiyorum: Sabahattin Eyüboğlu'nun 1930'ların sonunda Abidin'i Ankara'ya davet etmesi ve ona Çocuk Esirgeme Kurumu Çocuk Tiyatrosunda dekorları yapma görevini vermesi. Abidin'in büyük olasılıkla beğenmediği bu işi ve çevreyi bırakıp yeniden İstanbul'a dönmesi. Ve bir süre sonra sürgün edilmesi. Ankara'da kalsaydı "evcilleştirilmiş" sayılacak ve büyük olasılıkla sürgün edilmeyecek miydi? Dahası Abidin'in Ankara'ya gitmesi vesilesiyle Sabahattin Eyüboğlu'nun kardeşine gönderdiği mektubunda, "Realiteye uyarak iş çıkarmak güç ve başka türlü iş çıkarmaya da olanak yok" diye yazdığında o günkü koşullarda aydınların, sanatçıların yaratma konusunda nasıl bir zor dönemde bulunduklarının altını çiziyordu sanki. Ankara'da polisin yakın takibine karşın bir şeyler yapmaya çalışanlar ve Tercüme Bürosunu göz önüne alırsak epey şey yapanlar, sürgün edilmediler belki. Ama onlar da çok çektiler. Hele o günlerde duyumsanan tedirginlik: "Sıra bana da gelecek mi, " kâbusları. İşte Güzin Dino genç bir öğretim üyesi olarak DTCF'de böylesine çalkantılı bir ortamın içinde buldu kendini.

5 Aralık 1945: Suphi Nuri İleri Öldü

Tan saldırganlığından bir gün sonra, Leyla Abla'nın eşi, Rasih Nuri İleri'nin babası, Abidin'in büyük halasının oğlu, eniştesi ve kadim dostu Suphi Nuri İleri 58 yaşında vefat etti. Böylece Cumhuriyetin kuruluş dönemindeki CHP iktidarının önemli şahsiyetlerini öteden beri tanıyan İleri ve Dino aileleri üyelerinin son temsilcisi de yakınlarına elvada diyordu. Yeri doldurulamayacak bir boşluk bırakarak.

Cenaze töreninde, Leyla Abla'nın bindiği taksi şoförünün yanında bir genç adam oturuyor ve hüngür hüngür ağlıyor. Tanıyabildiniz mi? Hayır mı? Nitekim cenaze törenine katılanlar da tanıyamıyorlar ve soruyorlar: "Akrabanız mı olur bu genç? " Leyla Abla yanıtlıyor: "Hayır Abidin'in askerlik arkadaşı." Hâlâ tanıyamadınız mı? Pes doğrusu. Hani Güzin, Kayseri'ye Abidin'i ziyarete gittiğinde asker ocağından "Er Şükrü" var ya işte O. Evet böyledir Abidinik karizma. Şükrücük terhis olduğunda, Abidin'den aldığı adres ve tavsiye ile doğru Nişantaşı'na, Leyla Abla'ya gidiyor. Ona iki altın bilezik hediye götürmeyi unutmadan. Eh bu kadar olur yani. Ona bir iş bulunuyor. Ve Şükrü artık evin en yakın adamlarından/en devamlılarından biridir. Şimdi düşünüyorum da Leyla Abla'nın zaman zaman verdiği ve birçok insanı davet ettiği o yemeklerde Şükrü'nün de yüzü gülüyor mu? Güzin ve Abidin'e vakti zamanında "bekçilik" yapan Er Şükrü artık "Abidin'in asker arkadaşı" rütbesini kazanmıştır. Bir Anadolu çocuğu için de bu az bir şey sayılmaz hani. Kıymetini bilene elbette.

Carlo Cafiero'dan çevirdiği *Kapital (Özet)* ile birçok insanın, hatta peş peşe birkaç kuşağın, 1960'ların ortasına kadar, Marksizmle tanışmasına katkısı olan Suphi Nuri İleri, 1936'dan itibaren *Yeni Adam* dergisine düzenli yazılarıyla renk katmıştı. Vefatı sonrasında *Yeni Adam*'ın ruhu genel yayın yönetmeni İsmayil Hakkı Baltacıoğlu onun için şunları yazdı:

"Suphi Nuri İleri'nin ölümüyle, *Yeni Adam* yapısının üzerinde durduğu temel duvarlardan biri yıkılmıştır. Ben bunu söz olsun diye söylemiyorum; onun *Yeni Adam*'a ne getirdiğini ve ölümüyle *Yeni Adam*'dan neler götürdüğünü bilen bir adam olarak söylüyorum. *Yeni Adam*'a yalnız kalemiyle değil, kişiliği, hatta benliğiyle bağlıydı. Hiç kuşkusuz Suphi Nuri bü-

yük bir yazar, büyük bir gazeteciydi. Yazmasını da bilir, okutmasını da bilirdi. Onun bir kelimesine gözünü kaptıranlar yazısını sonuna kadar okumaktan kendilerini alamıyordu.

Kendi düşüncelerine karşı yapılan haklı haksız saldırılara karşı dik, sessiz durur; ilgi, sevgi duyardı. İnceliği, olgunluğu insanüstü bir kertedeydi. Ona karşı herhangi bir haksızlık yapan insan eninde sonunda kesinlikle utanırdı.

Suphi Nuri, hiç kuşkusuz dünyanın en zeki insanlarından biriydi. Zekâsı hep gözle görülür, elle tutulur günlük yaşamsal konular üzerine düşer, onlar üzerinde çırpınır dururdu.

Kabına sığamayan, dünyaya dar gelen insanlar vardır. Yasalar, âdetler, varlıklar, her şey onlar için eksik, yanlış, hatta kötüdür. Yaşamları boyunca iyiliğin, doğruluğun, güzelliğin bütününü ararlar. Bunu bulmak, bulamayınca da yapmak, yaratmak için yaşadıkları süre çırpınıp dururlar. Sonunda da ölüp giderler. İşte bizim sevgili arkadaşımız Suphi Nuri İleri de böyle bir özveri insanıydı."

Rasih Nuri İleri babasının ölümü üzerine iki yazı kaleme aldı: "Babam Suphi Nuri İleri" ve "Hocam Suphi İleri" başlıklı yazılar *Yeni Adam*'da yayınlandı. Tuna Baltacıoğlu'nun kitabından (s. 78-79) bu yazılardan yapılan alıntıları aktarıyorum:

"Babamdan çok şey öğrendim. O bana kısa ve öz Türkçe cümlelerini, akıcı üslubunu aşılamaya uğraştı. Mütarekede işgal ordularının sansürüyle çarpışan Suphi Nuri, asıl bana en ağır şeyleri hafif yazmasını, cesaretin kelimelerde değil, manada olduğunu uygulamayla öğretti. Üstat (yani İsmayil Hakkı Baltacıoğlu. MŞG) kızmasın, babam; 'Baltacıoğlu birçok yazımı *yutturamadın* kaydıyla geri yolluyor, halbuki geçirmek istediğim yazıların farkına bile varmıyor' der, 'sansürler, kelimelere, klişelere bakar, fikirlere değil' diye eklerdi.

Bir örnek vereyim, bir gün babam Kropotkin'in bir yapıtını eve getirdi, 'İstersen bazı cümlelerini tercüme et, kitabıma koyalım' dedi. Seçtiğim cümlelerden biri, 'Bir anarşistin hak uğruna yapacağı bir bombaya karşı devlet fabrikaları her gün binlerce bomba yapar' şeklindeydi. Babam, 'Aman Rasih çıldırdın mı, devlet, ordu, polis sözcükleri burada geçmez' de-

yince, dayanamadım, 'Aman baba anarşizm konusunu yazıyorsun, Kropotkin böyle dediyse bize ne' dedim.

O, 'Olmaz; bilemezsin, bal gibi suçtur, al kalemini yaz' dedi ve sözü geçen cümle 'Bir anarşistin hak uğruna yapacağı bir bombaya karşı burjuva fabrikaları' şeklini aldı. Tüm yazılarım böylece şiddetini kaybetti, törpülendi, ama anlam ve etki korundu. İşte babamdan bunu öğrendim.

Babam her şeyden önce bir gazeteciydi. Özgürlük ve gerçek onun tapınılan varlıklarıydı. Özgürlük, her şeyin açıkça söylenmesi, medeni cesaret demekti. Babamın bir makalesine şiddetli bir cevap yazmıştım. Yazıhanesinin üstüne bırakınca, 'Nedir o, oku' dedi. Beğendi, ertesi günü bastırmak için gazete gazete dolaştı.

Gerçek: Bazen ben, 'Baba, sırası mı, bu eleştiri karşı tarafın işine yarar, yazma' derdim. Babam: 'Rasih, bu taktikalarınızdan bıktım. Söyle yazdığım yalan mı?' diye beni sustururdu. Bu yüzden babam hiçbir devirde parti adamı olamadı. O ancak tehlike anında askerce hizmet etmesini bilirdi, yoksa dalkavukça alkışlamasını değil."

7 Ocak 1946: Demokrat Parti (DP) Kuruldu

Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan nihayet 7 Ocak 1946'da DP'nin kurulduğunu açıkladılar. DP'nin en sıkı savunucusu, hatta sözcüsü *Vatan* gazetesi 8 Ocak 1946 Salı günkü başlığını sekiz sütun üzerine attı: "Demokrat Parti, resmen teşekkül etti. Parti Programını veriyoruz. Hükümet, yeni partinin kurulması hakkındaki müracaatı resmen kabul etti ve partinin kurulduğu hakkındaki resmi ilmühaberi partiyi kuranlara verdi. Demokratik Parti (aynen böyle yazılı. DP'yi tutanlar bile "demokrat" sözcüğüne hemen alışamadılar. Halk ise bunu "demirkırat"a çevirerek "anlaşılabilir" kıldı. MŞG), Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadile kurulmuştur." DP programının "tahlili" ayrı bir sütundadır. Ve dört fotoğraf konulmuştur birinci sayfaya: Bayar'ın iki çocukla, torunlarıyla, çekilmiş büyükçe bir fotoğrafı yanında Refik Koraltan, Köprülü ve Menderes'in "vesikalık" fotoğrafları.

Elbette DP'nin öncelikle toprak ağalarının ve patronların çıkarlarını temsil etmek ve korumak için kurulduğunu bilmek için siyasetbilimci olmaya ihtiyaç yok. Nitekim CHP, durumun farkında olarak, Toprak Kanunu, Ormanların Devletleştirilmesi Kanunundan sonra 23 Ocak 1945'te Toprak Ürünleri vergisinin kaldırılması için yeni bir kanunu TBMM'den geçirdi. İkinci Savaş yıllarında konulan ve köylülerle çiftçilerin ısrarlı muhalefetiyle karşılaşan ve CHP aleyhtarlığının artmasına yol açan Toprak Mahsulleri Vergisinin kaldırılması iyi bir şeydi. Ancak köylülerin ve çiftçilerin DP'ye yönelmesini engellemeye yetecek miydi?

24 Şubat 1946'da Ankara'da Halkevlerinin 14. Bayramı vesilesiyle CHP'nin şiir yarışmasında birincilik ödülünü Cahit Sıtkı Tarancı kazandı. Sanat Ödülünü aldı "Otuzbeş Yaş" şiiri ile:

"Otuzbeş yaş! yolun yarısı eder.
Dante gibi ortasındayız ömrün.
Delikanlı çağımızdaki cevher.
Yalvarmak yakarmak nafile bugün,
Gözünün yaşına bakmadan gider."

Herkesin mutlaka bir kez duyduğu bu şiir şairi ülke düzeyinde tanıttı. Bu çok iyi. Şiiri, genel olarak şiiri sevdirdi. Bu daha çok iyi. Nâzım Hikmet şiirleri sarı defterlerden sarı defterlere kopya ediliyor yatılı liselerde; yeni şiirleri ince kâğıtlara yazılı, bir dergiden öbürüne, bir gazeteciden on gazeteciye dolaşırken, Tarancı şiiri bu ülkede şairler ve şiirleri var diyordu: Yüksek sesle. Az şey mi bu kardeşim?

16 Mart 1946: Behice Boran Evleniyor

Görevden alınmak, göreve yeniden dönmek, DTCF'deki sevimli öğrencilerle köyleri dolaşmak, öğrenim yapmak, sevimsiz öğretim üyelerini görmezlikten gelmek ve karşınıza çıkan sempatik bir insanla evlenmek. İnsan hayatı erkeksiz olur mu diyor kadınlarımız. Olmaz! 36 yaşındaki Behice Boran, Nevzat Hatko ile evlendi. Ankara'da, 16 Mart 1946'da. Hatko o sırada Basın Yayın Umum Müdürlüğünde memur olarak çalışıyor. Behice

Boran gibi, O da birkaç kuruş daha kazanabilmek için kimi çeviriler yapıyor. 1946'da Aristophanes'ten çevirdiği *Kurbağalar* gibi.

Güzin o sırada ev aramakla uğraşıyor. Azra Erhat'ta iki ay kaldıktan sonra. Neyse ki Adnan Cemgil bulduğu bir evi tutmaktan vazgeçince Güzin'e haber veriliyor ve Güzin o evi tutuyor. Babasının vefatından sonra İstanbul'da yalnız kalan annesi Ferdiye Dikel Hanım da yanına gelince Güzin annesiyle bu evde oturuyor artık. Ev Maltepe'de. Güzin şöyle anımsıyor o evi:

> "Maltepe'de, yolsuz, çamurlu arsaların ortasında kocaman, kışlamsı, dört köşe bir yeni yapı... Kayserili Dedeoğlu Apartmanları'nda bir zemin katı, Adnan Cemgil'den devren kiralanmış, annesini oraya getirmiş İstanbul'dan. Bu zemin katta iki oda, yine ortalarında bir koridor, sağda mutfak, solda banyo... Karşıdaki, eş, kocaman, dört köşe yapının giriş kapısının bir yanındaki zemin katta, ev sahibi Dedeoğlu'nun iki karısı oturuyor, genci gebe. Giriş kapısının öteki yönündeki zemin katında Profesör Yavuz Abadan ve yeni evlendiği eşi Nermin (Nermin Siley-Abadan. MŞG) Abadan, balaylarını yaşıyorlar."

Yavuz Abadan o sırada hem CHP milletvekili, hem SBF'de öğretim üyesi, hem de *Ulus* gazetesi yazarlarından. Genç eşi Nermin Siley-Abadan *Ulus*'ta çalışıyor. Yanılmıyorsam o günlerin *Ulus*'larından birinde arka sayfada evlenmelerine özel biçimde yer veriliyor. Nermin Hanım daha sonra SBF'de öğretim üyesi olacak.

Güzin Ankara'da ailesinden birçok insan buluyor. Hele annesi de geldikten sonra. En başta "Küçük Amca" Esat Dikel'i saymalı. Sonra "Büyük Teyze'nin askeri doktor oğlu" Hasip. Güzin *Gel Zaman Git Zaman*'da Hasip yerine Rasih ismini tercih ediyor. O hep kimilerinin rahatsız olmaması için bazı isimleri değiştirmek arzusu sonucu. Amca için sorun yok. Ondan sadece "Küçük Amca" diye bahsediyor kitapta. Onları anlatacağım; ama önce Maltepe'deki eve "sokaktan gelen ve yerleşen" bir canlı var, onu da takdim etmem gerekiyor. Bu bir kedidir ve adı Tekir'dir. Abidin'in askerden döndükten sonra can yoldaşı olacaktır. Şimdiden duyuruyorum.

Abidin'in terhis olmasına az kaldı. Onu Kayseri'de bırakıp İstanbul ve Ankara'larda dolaşıyoruz sanılmasın lütfen.

"Küçük Amca": Esat Dikel

Güzin'in babasıyla anne bir baba bir kardeşidir Esat Dikel. Daha önce sözünü ettim. Ne iyi ki Küçük Amca Ankara'dadır o sıralar. Masmavi bakışlarıyla kadınların başlarını yine fena halde döndürüyor. Güzin'in yalancısıyım. Biraz yaşlı ama olsun. Küçük Amca dört kez evlenmiş, boşuna mı sanıyorsunuz. Asker biliyorsunuz. Savaşlara katılmış, sağır olmuş, esir olmuş, prensesler ona âşık olmuş. O masmavi bakışlara kalp mi dayanır ayol! O nedenle Küçük Amca'nın bir ara bir lakabı bile var: Vronsky. Tolstoy'u boşuna mı okuyoruz sanıyorsunuz. Ailede nitekim adı artık Vronsky kaldı. Eh ne de olsa Bulgaristan'da mı Yugoslavya'da mı esirken hastanede kendisine bir Rus Prensesi bakmış. Boru değil! Güzin bunları anlattıktan sonra ve ben burada biraz özetledikten sonra şunları ekliyor: "Yakışıklıydı amcam. Mavi gözlü. Mavi bakışlı. Yani şaka değil. Ufak tefekti ama müthiş hoş, son derece esprili bir adamdı." (Güzin kitapta çocukluğunda amcasıyla birlikte oynadıkları oyunları falan da anlatıyor. Meraklılarına duyuruyorum.)

Peki, Amca Ankara'da ne yapıyordu? Güzin anlatıyor: "Maliye Bakanlığının Başmütercimiydi. Dil bakımından çok kuvvetliydi. Cin gibi adam. Askerlikten sağırlık sonucu emekli olunca, babam ona iş buldu mütercim (çevirmen) olarak. Babam çok etkili bir insandı, birçok bakanlıkta, genel müdürlüklerde birçok arkadaşı vardı Galatasaray'dan filan. Amcam Fransızca-Türkçe çevirmendi. Çok iyi bilirdi bu dilleri. Nurullah Ataç da bir ara yanılmıyorsam Maliye Bakanlığında çevirmendi. Onun Fransızcası da müthişti. Ezbere Montaigne okuyordu filan.

Küçük Amcam müthiş alkol düşkünü. İçki içmeye bayılırdı. Sarhoş olmaz asla, ama içince, aslında içmeden de çok hoşsohbet, çok şakacı, çok bulunmaz bir adam oluyordu. Ankara'nın o yıllarda meşhur bir meyhanesi var, "Kürdün Meyhanesi" olmalı, herkesin gittiği, geceleri içki içtiği, sohbet ettiği bir mekân. Orhan Veli de gidiyor örneğin. Küçük Amcam da oranın müdavimi. Orada sarhoşluk ediyorlar, sarhoş olmadan asla. Amcam şen şakrak bir insan, bir dizi şey anlatıyor, dönemin gençleri için son derece ilginç;

ağızları açık dinliyorlar. Haftada bir "Enişte"ye, yani askeri doktor Mesih'lere gidiyoruz. Amcam da geliyor oraya. Böyle hoş bir hava doğuyor. Abidin askerden terhis olup geldikten sonra bu havaya bayılıyor. Amcamı da çok sevdi. Amca kahraman. "Kürdün Meyhanesi"nde olan bitenleri anlatıyor."

Güzin ben biliyorum deyince şaşırıyor, hatta biraz kızıyor da: "Sen bilemezsin! " diyor. Güzin "Ben biliyorum" deyince ve "Çünkü Orhan da gidiyor, O anlattı bana" deyip yineleyince, amca:

"– Hangi Orhan diye soruyor.

Güzin: Orhan Veli diyor.

– O senin arkadaşın mı? Olamaz, O sarhoşun biri, O nasıl senin arkadaşın olabilir? Sonrasını Güzin'den dinleyelim:

"Katılıyoruz gülmekten. Amcam da gülüyor ama biraz şoke olmuş gibi. Çünkü 'Yeğenim Güzin, Orhan gibi bir sarhoşun nasıl arkadaşı olabilir?' diye kendi kendine sorular soruyor, belli.

Sonra Orhan'ı görünce ona diyorum. 'Yahu sen benim amcamla meyhaneden tanışıyorsun.' O zaman şaşırma sırası Orhan'da:

– Kim senin amcan?

– Esat Bey.

– O Esat Bey senin amcan mı? Olabilir mi yahu? O sarhoşun teki. (Güzin bunları anlatırken gülüyor. Ben de.)

Yani Orhan Veli de amcam gibi tepki veriyor. Amcam beni Orhan'a yakıştıramıyor, Orhan da Esat Amcama. İkisi de oysa benim en çok sevdiğim mahluklar. Evet Orhan Veli ile Esat Amcam akşamcılık, sarhoşluk yapıyorlardı o yıllarda, birlikte, Kürdün Meyhanesinde."

Askeri Doktor Mesih Enişteyi Güzin şöyle anlatıyor: "Enişte diyoruz ama ne kadar enişte bilemiyorum. Büyük halamın kızıyla evli. Emekli olduğundan beri Ankara'da gönüllü doktorluk yapıyor, para almadan. Bir muayenehanesi var, oraya gelenleri karşılıksız haftada iki gün kabul ediyor ve bedava doktorluk yapıyor. Oraya hasta olmayan pek çok gelen gidenler de var. Küçük Amcam en başta. Ama başkaları da oluyor. Ve orada da öyle hoş bir taraf var. Haftada bir de Enişte'nin evinde toplanılıyor. Sıhhiye'de oturuyor. Orada Ankara'daki bütün aile üyeleri toplanıyoruz. O da çok hoş."

Güzin'in Ankara'da bir de "Küçük Teyzesi" var. Ondan sırası gelince söz ederiz. Bir korkaklık abidesi sanki. Şimdilik bu kadarı yeter.

KURTULDU ABİDİN

Kayseri Ankara'ya o kadar uzak mıdır? Siz bunu Abidin'le Güzin'e sorun hele. Güzin DTCF'ye doçent olarak girince iki "misyonu" tamamlamak için canla başla çalıştı:

Bir: "Çürük" olmasına karşın ille askere götürülen Abidin'in özgürlüğüne kavuşması.

İki: "Adana'da ikamete memur" Abidin'in Ankara'da "ikamet" edebilmesi için izin elde etmek.

Az şeyler değil bunlar. İki kocaman dert. Güzin kararlı ama. Canını dişine taktı desem yeridir. Mutlaka altından kalkacak bu işlerin. Dokuz ay sürdü dertlerin üstesinden gelmek.

Güzin'e birkaç kişi yardımcı olmaya çalıştı. Burada önce Tevfik Fuat Kent'i anmak gerekiyor. 1930'lu yıllarda D Grubu sergisi vesilesiyle makale yazan, öyküler yayımlayan, 1942'de İstanbul'daki Havagazı Şirketinde çalışan, Güzin'le birlikte Mecitözü'ndeki sürgün Abidin'e hediye gönderen Tevfik Fuat Kent'tir bu. Güzin anlatıyor: "Evet o Tevfik Fuat Kent, Abidin'i askerlikten kurtarmak için de uğraştı. Bana yardım etti. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına mı ne, Harbiye'de askeri bir makama başvurmam lazımdı. Ben oraya tek başıma nasıl gideyim, deyince Tevfik beni götürdü oraya. Bir subayla görüştük.

Çok ilginçti. Ve bugün bile unutamıyorum. Bizi kabul eden subay gözlerini yerden hiç kaldırmadan bizi dinledi. Ama hiçbir şey yapmadı."

Nazım Kalkavan ve Rasih Nuri ileri de çok çabaladılar. Güzin'e bu ikisinin Abidin'i askerlikten kurtarmak için neler yaptıklarını soruyorum. Yanıtı şu:

> "Nazım Kalkavan, Abidin Kayseri'de askerken nihayet Türkiye'ye döndü. Bizim evlendiğimizi ve Abidin'in askerde olduğunu duymuş. Ben o günlerde İstanbul'da Nişantaşı'ndaki evimizdeyim, adresimi buluyor ve telefon ediyor ve geliyor. Ben de can havliyle bek-

liyorum. Bakalım belki parayla filan Abidin'i çıkarabiliriz diye bekliyorum. Çünkü Nâzım çok zengin ve ne istersen yapar. Zaten o niyetle geldi. Ve gelir gelmez hemen sordu:
– Ne yapabilirim ? Ne istersen yapmaya hazırım dedi.

O gün çok da garip bir şey oldu. Abidin'in o belalı bölüğünden Nazım bana geldiği gün birdenbire pat diye Abidin'in askerlik arkadaşı İstanbullu yanılmıyorsam ismi İbrahim'di, çıkıp gelmesin mi? Nâzım'a İbrahim varmadan önce Abidin'in böyle bir arkadaşının geleceğini söylemiştim. Şimdi bir düşünün Nâzım süper zengin, süper *elegant*, süperoğlusüper, süper parfümler içinde. İbrahim ise tam bir İstanbul bitirimi, poturla ve askeri üniformayla çıka gelmiş, cezalı asker. Abidin'in iki arkadaşının karşılaşması harikaydı.

MŞG: Rasih Nuri İleri, bana gönderdiği bir mektubunda, "Abidin'i terhis ettirmek için Nâzım Kalkavan'la birlikte çok uğraştık" diye yazıyor. Rasih Nuri neler yaptı?

GD: Hepimiz uğraştık. Herhalde Rasih de. Kalvanç da. Rasih'le o sıralarda aynı binada oturuyoruz. Muhakkak ki Rasih de Nâzım'ın peşine düşmüştür? "Bir şeyler yapalım" diye. Hepimiz bir çare arıyorduk. Ankara'da da epey uğraştık. Amcam oğlu Naim en başta. Tanıdığı herkesin kapısını çaldı. Nurullah Ataç'ın yardımını bile istedik. Naim, Falih Rıfkı'yı tanıyordu. Görüşüyorlardı. Onun da bir şeyler yapması için Naim özel olarak çabaladı.

Güzin'in bana anlattığına göre, o sırada "dönemin en ünlü, en etkili kalemlerinden, CHP resmi organı *Ulus* gazetesi başyazarı ve CHP içindeki "müfritlerden" olan Falih Rıfkı Atay'da "işe yaradı."

Güzin bu konuda bana şunları da söyledi: "Atay, Abidin'e 'Gel, *Ulus*'un kültür sayfasını yönet' önerisini bile yaptı. Ama Abidin kabul etmedi. Abidin'in Ankara'da kalması için Atay yardımcı oluyor. Çünkü Örfi İdare (Sıkıyönetim) henüz kalkmamış ve benim korkum Abidin'in askerlikten terhis edildikten sonra yeniden Adana'ya sürgün gönderilmesi. Ne yapıp yapıp Abidin'in Ankara'da ikamet etmesi için izin koparmam şart. Babam yeni ölmüş ama Ankara'da herkesi tanıyordu, daha önce söylediğim gibi. O arada büyük amcamın oğlu Naim de Ankara'da Krupp'un Türkiye temsilciliğini yapıyor. Onun da yardımı oldu. Siyasetle pek ilgilenmezdi. Ama müt-

hiş bir çevresi var. Cevdet Kerim İncedayı var. Yani ne kadar tanıdık akraba varsa bütün bu ilişkileri bir araya getirip Abidin'i kurtarmaya çalıştım. Aslında Falih Rıfkı Atay sayesinde kurtardık, sonunda. Çünkü anladı durumu, medeni adam. Ben şahsen kendisini tanımadım. Abidin de bir kez görüştü, yanılmıyorsam askerlikten kurtulduktan sonra. İşte bu görüşme sırasında Abidin'e *Ulus*'un kültür sayfasını yönetmesini öneriyor. Abidin kabul etmedi. Abidin solcu çünkü netice olarak. Nasıl *Ulus*'ta çalışsın? Abidin Ankara'da ikamet izni için İçişleri Bakanı ile görüştü. Belki de bakanlıktaki biriyle. Her şeyi hatırlamak zor. Sonuçta Abidin'in Ankara'da ikamet etmesi iznini de kopardık. Böylece Abidin, doktor raporuyla askerlikten terhis edildi. Sağlık sorunları sonucu yapmaması gereken askerlikte dokuz ayını verdikten ve birkaç hastalık daha kaptıktan sonra. Ve Ankara'da oturma iznini koparınca Abidin de Ankara'ya yerleşebildi."

Rasih Nuri İleri ile mektubundan sonra bir telefon görüşmesinde bana bu konuda epey şey anlattı. Aynen aktarıyorum:

MŞG: Abidin, Kayseri'ye "sürgün alayına sakıncalı piyade" olarak götürülüyor, yanılmıyorsam Mayıs 1945'te...

RNİ: Evet 45'te. Kayseri'ye "yoklama kaçağı" olarak götürülüyor. Ondan sonra yoklama kaçağı olmadığı tespit ediliyor. "Çürük raporu" da vardı.

Biz Abidin'i yoklama kaçağı olmadığını ve çürük raporu bulunduğunu ispat ederek kurtardık.

MŞG: Ama yine de dokuz ay askerlik yapmak durumunda kaldı.

RNİ: Ben ve Nâzım Kalkavan işleri halettik. Hatta bende Abidin'in bana ve Nâzım Kalkavan'a teşekkür mektubu bile var. Çok özel bir mektup. Bir aralık Sabahattin Eyüboğlu da yardımcı oldu. Onun da babası Ankara'da. Ama bir şey yapamadı.

MŞG: Nurullah Ataç?

RNİ: Nâzım'la ben yaptık o işi. Sana Abidin'in askerden terhisini de anlatayım: Abidin'in terhisi çok garip bir terhis. Evvela Askerlik Şubesi'nden bir sürü güçlükler çıkardılar. Bir şubeden diğerine evrakı dolaştırdılar, getirip götürdüler, amaç işi geciktirmek. O arada Kayseri'den Abidin'e bir izin veriliyor. O zamanlar buna "memleket izni" deniliyordu. Abidin izinli olarak Ankara'ya geliyor. Çünkü Güzin o sırada DTCF'de doçent

olmuş, zaten iznini de eşinin yanında, yani evinde geçirmek için geliyor. Güzin Ankara'da o sırada. Ve işe bak ki Abidin'in terhis tezkeresi Ankara'ya geliyor, izinle gelmiş olan Abidin'e. Terhis tezkeresinin önemli tarafı şu: Genel Kurmay Başkanlığının emriyle verilmiş olmasıdır. Oysa terhis için Genel Kurmay Başkanlığının emri diye bir şey söz konusu olamaz. Evet Abidin'in askerlikten terhis tarihi Ocak 1946'dır.

MŞG: Abidin'in terhis kâğıdı var mı sizde?

RNİ: Terhis kâğıdı yok elimizde, mektupları var. Ocak 1946'daki bir mektubunda, Abidin, "Ankara'da izindeyken terhis kâğıdı geldi" diye yazıyor.

MŞG: Mektubun tarihini tam anımsayabiliyor musunuz?

RNİ: Maalesef Abidin ve Güzin'in mektuplarından birçoğunda tarih yoktur.

MŞG: Tamamen haklısınız. Doğru.

(Rasih Abi buna gülüyor, birlikte gülüyoruz.)

İşte böyle Abidin'in askerlik serüveni Ocak 1946'da sona erdi. Ankara'da. Ve artık Güzin ve Abidin çifti için Ankara yılları başlıyor.

Bozacılık

Elbette Abidin Maltepe'deki eve gelir gelmez evin önüne bir polis diktiler hemen. Bir sivil polis, "çamurların içinde ve ayazlara karşı dolaşıp duruyor binaların köşelerinde yok olmaya çalışarak." Güzin o günlerde ve Ankara'nın o bilinen soğuk kış gecelerinde bozacılık yapan, yoksa "oynayan" mı demeli, tipin de yüzde yüz polis olduğunu sandığını söyledi. Güzin ekliyor: "Ankara'da sürekli polis gözetimi altında yaşıyorduk."

Abidin, Ankara valiliği de yapmış dedesi Abidin Paşa'nın izini sürüyor dense yeridir hani. İşte buyrun Adana'dan sonra Ankara. Dedenin vali olduğu kentlerde, il merkezlerinde, torun sürgün. Ama bu kadarı da olur artık. Türkiye'deyiz ya kardeşim.

Maltepe'deki evde Güzin'in annesi de var. Güzin'in belirttiği gibi, "Abidin ile siyasal görüşleri uyuşmadığı halde, sevgiyle saygıyla arkadaşlık içinde güzel bir ilişkileri oldu." Abidin, Güzin'in annesini bir anne gibi benimsiyor. *Kısa Hayat Öyküm* de bir anlamda "bütün annelerine" teşekkür etmek umuduyla, Abidin şu satırları yazıyor: "Bir ömür boyu talihim açık

olmuştur bu konuda. Üç annem oldu birbiri ardından. Başlangıçta Cenevre'de daha çok Leylâ Abla, İstanbul'da Kadı Anam. 1940'lardan sonra Güzin'in annesi Ferdiye Hanım annelik ettiler bana."

Ancak evin önünde soğukta öylesine, o soğuk kış günlerinde, Ankara'da, ince paltoyla bekleşen sivil polise anne acıyıp, "Donacak ayol bu adam, ölüp gidecek, bari içeri buyur edelim" deyince, Abidin'le hafif tartışırlar/atışırlar. Abidin, "Bir de evimizin içine kadar girip bizi izlemesinler" filan deyip itiraz ediyor. (1970'li yılların sonunda Mehmet Ali Aybar'ın Ankara'daki apartman katının girişinin önünde, sahanlıkta, hemen kapısının önünde bekleyen, küçük masa ve sandalyesiyle bir tür kendi bürosunu oluşturmuş, çayı, kahvesi ve hatta yiyecekleri Aybarlardan karşılanan polis memuru aklıma geldi.)

O günlerde Abidin, Güzin'le, Güzin battaniyesine sarılı, ya hasta ya da Ankara'nın soğuğunda tedbiri elden bırakmamak için, bir fotoğraf çektiriyor. Ve Abidin fotonun arkasına bir not düşüyor: "Güzin ve ben, 1946." Daha sonra biraz daha alt tarafına, ikinci bir not düşüyor: "Askerlik dönüşü" şimdi oldu işte. Çünkü biz daha Abidin'i bu kadar kısa saçlı görmemiştik hiç. Saçlar kısa, Abidin epey süzülmüş, erimiş dememek için, yüz hatları ancak bu kadar belli olabilir. Gömlek yakası hafif kalkık. İç fanilası beyaz. Delikanlı. Güzin, ne kadar mutluluk bu böyle ayol. Yün bir kazak üstünde siyah yelekle Güzin evet çok mutlu. Dingin. Rahat(lamış gibi) gibi diyorum. Çünkü korku dağları bekleme...

Abidin'in sesini duyar gibiyim: "Bu askerlik dönüşü halim" diyor. Asker dönüşü Abidin'in tek derdi polis, sivil polis, gizli polis değil. Askere hasta hasta götürülmüştü; askerde de bir-iki hastalık ekleyerek çok hasta ve oldukça bitkin bir vaziyette dönmüştü Ankara'ya. Bütün bu dertlerle sırasıyla uğraşması gerekiyordu. Askerlik dönüşü yeni maceralar, yeni dertler kapıdaydı. Ne iyi ki şu Tekir kedi var.

ANKARA-MANKARA

Ankara o sıralar dehşet kardeşim dehşet." "Ankara'nın ilk yazından başlayıp güz sonuna dek, gökyüzünü akşamüzerleri sıvayan bir aydınlık vardır ki, coşku ve mutluluk verir, kendinden geçirir insanı. Başınızı kaldırdığınızda, bakakalırsınız o ışığa... Şimdi kalmadı o ışık, o gök, diyorlar; duman kapladı Ankara'nın göğünü, diyorlar. O günlerdeyse başka dumanlar basardı ortalığı." Güzin aynen böyle söylüyor, böyle yazıyor.

O yılların Ankara'sı kocaman bir taşra kentidir, biraz uykulu, biraz uyanık. Birçok aydının, sanatçının, yazarın, çevirmenin toplandığı, İstanbul ve çevresindeki sıkıyönetimden uzak, görece rahat, görece sadece bir kenttir. Resmen başkenttir ama fiilen henüz değil. Aydınların, yazarların, sanatçıların, çevirmenlerin peşinde sürekli birer "görevli," birer "gölge," birer "hafiye," birer sivil polis veya kısaca resmen polis, birer "polis neferi," Mehmed Kemal'in diliyle; bütün yaptıkları izleniyor, notlanıyor, fişleniyor olsa bile Ankara biraz da mankaradır. Evlere şenlik çalkantılar, heyecanlar, tehlikeler eksik değildir. "Aman abi önüne arkana, sağına soluna dikkat et! " Sobelenmek istemiyorsan.

Hasanoğlan Köy Enstitüsü hemen yanı başındadır Ankara'nın. Hasan Âli Yücel'in, Sabahattin Eyüboğlu'nun iftiharı ve övmekten, İstanbul'dan her gelene göstermekten onur duydukları bir "eser." Milli Eğitim Bakanlığı, Tercüme Bürosu Ulus'tadır ve herkes harıl harıl çalışmaktadır. Klasiklerin çeviri işinde bir tür yarış vardır. Zamanla, geçmişle ve tarihle kısacası.

Ankara bürokrasi kentidir. İdari kenttir. Boşuna başkent değil hani. Ankara fakülteleriyle bir öğrenci kentine dönüşmek üzeredir aynı zamanda. O fakültelerde bin bir renkte, okumayı ve okuma alışkanlığını henüz bilmeyen, henüz özümseyememiş öğrenciler değişik yönlerde sallantıdalar. Devrimci, ilerici öğrenciler var. Dergiler yayınlayan, dergilere şiirler yazan, koşturan, ileri gitmek için çabalayan. Irkçı öğrenciler var. Sayıları belki az ama peşlerinden birçok öğrenciyi sürükleyebilen. Çünkü arkalarında CHP "makinesi." Öğrenciler bölük pörçüktür. Pek açık olmayan bir biçimde.

Ama Ankara iki parçaya ayrılmıştır. Gösterilmek istenmeyen, ama hemen göze çarpan bir çizgiyle. DTCF yanından geçen demiryolu sınırdır sanki. DTCF'nin görkemli, sert ve otoriter duruşlu binası bir denetim noktasıdır sanki. Bir tarafta Ulus, Kale, Kaledibi bulunur. Öte tarafta Yenişehir, Kızılay.

O günlerde genç bir gazeteci olarak mesleğe *Ulus* gazetesinde adım atan Cüneyt Arcayürek, 1940'ların ortasındaki Ankara'yı son derece gerçekçi bir biçimde betimliyor:

"Toplumsal yapı açısından Ankara, adeta ikiye bölünmüştü. Sağlık Bakanlığı ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi arasındaki demiryolu köprüsünün Yenişehir yanı, erişilmesi oldukça zor, kentin ayrı bir köşesiydi. Kentin, büyük sayıdaki insanları ise köprünün 'öte yanında', Ulus alanı yörelerinde yaşardı.

Ulus yanı, eğer değerini birden yitirmiyorsa, egemen kişiler için çekiciliğini sürdürüyorsa, belli başlı üç neden sayılabilirdi: CHP genel merkezi Ulus alanındaydı. Müze yapılmadan önce, Birinci TBMM, bu binada toplanmıştı. CHP merkezinin hemen aşağılarında TBMM binası bulunuyordu. Cumhuriyet tarihinin çeşitli zamanlarında önemli olaylara sahne olan, ağırbaşlı büyüklerimizin uğrak yeri tarihi Ankara Palas, TBMM binasının tam karşısındaydı... Ulus'un öteki özelliği, ünlü Karpiç Lokantası'nın da alanın bir köşesinde bulunmasıydı. İçtenliği söz götürmez dostlukların, arkadaşlıkların odak noktaları bizim için, Posta Caddesi'nin alt başından yukarıya doğru üç merkezde başlardı: Kürt Mehmet'in Meyhanesi, Şükran Lokantası, Palabıyığın ayaküstü meyhanesi..." (Cüneyt Arcayürek, *Açıklıyor:* Cilt I: *Demokrasinin İlk Yılları, 1947-1951*, Bilgi Yayınevi, Ankara, s. 31-34).

"Kürdün Meyhanesi" Paris yıllarında bile Güzin'in aklındadır. Kitabında bir yerde (s. 237) bu nedenle şu güzel formülü buluyor: "Kimi gün, Rue Saint-Jacques'da Guimart bistrosu, Ankara'daki Kürdün Meyhanesi'ne karışır."

Bu meyhane "solcuların" buluştuğu bir meyhanedir. Bunu birçok yazar anlattı. En iyi anlatanlardan biri, o günlerde şairliği yanında gazetecilik de yapan Mehmet Kemal'dir (*Acılı Kuşak*'ta, s. 42 vd.). Solcuların devam etmesi nedeniyle "hafiyeler"in de mecburen "müşteri" kılığında oturduğu

bir mekân. Solcuların arkadaşı olarak bu meyhaneye gelen biri daha vardır: Öykü yazarı olarak tanınan ve zaman zaman avukatlık bile yapan Samet Ağaoğlu. Ama Ticaret Bakanlığı İç Ticaret Genel Müdürlüğünden ayrılarak birden DP'ye giriverince bütün arkadaşlarına, hele ozan arkadaşlarına sırt çeviren Samet Ağaoğlu. Artık kimsenin yüzünü bile görmek istemediği bir mahluktur. "Nefret ettiğimiz bir adamdı. Solcu düşmanı." Hele siz onu bir de Adnan Menderes hükümetlerinde Başbakan Yardımcısı olarak görmelisiniz! Unutulmaz bir yaratık. Elinden gelse bütün eski ozan arkadaşlarını kodese tıkacak!

Kürdün Meyhanesinin hemen üstünde "Çelebi Meyhanesi" vardı. Sahibinin isminden ve "ötekinden biraz pahalı." Mehmed Kemal yazıyor: "Çelebi titiz adam. Her müşteriyi almaz. Hatta müşterilerine kabalık ederdi. Onun için müşteri, para demekti. O da bizde yoktu." (s. 44)

Ama daha "yeni," daha "Avrupai" ve biraz daha geç açılan ve daha geç kapanan yerler de var: "Tabarin Bar," "Yeni Bar" gibi. Genellikle gazeteler, dergiler "bağlandıktan" sonra, gece yarısında gidilen mekânlar. "Hemen köşe başındaki Tabarin Bar'a giderken... Ecevit (Bülent) gelmezdi" diyor Arcayürek (Cilt II, s. 79). "Yeni Bar"da Cahit Sıtkı ile Fethi Giray'a rastlamak ise her gece mümkün. Cahit Sıtkı için evlenene kadar... Sonrası başka bir tarihtir...

Tercüme Bürosunda çalıştınız, gazetede ilk haberleri verdiniz, Kürdün Meyhanesi'nde bir şeyler "attınız" veya "Palabıyığın ayaküstü meyhanesinde" bir yudum bir şey içtiniz, karnınız acıkmaz mı? Acıkır. O zaman hemen Posta Caddesi'ndeki "Şükran Lokantası"na gitmeli karnımızı doyurmak için. Tas kebabı, pilavı, kuru fasulyesi enfestir. Ağzınıza layık. Ama yanınızda Melih Cevdet Anday ve Tercüme Bürosundan arkadaşları varsa Şükran'da "akşamcılık yapılabilir." Oradan o zaman Sabahattin Eyüboğlu'nun Yenişehir'deki Yeşil Apartmanı'na göçmek mümkün. "Bakarsınız Hasan Âli Yücel ile Nurullah Ataç da gelmişler oraya. İşlerimiz, bıraktığımız yerden orada da konuşarak sürerdi. Orhan Veli, elinde bir kadehcik rakı, çoğunlukla ayakta, duvara dayanmış dururdu." (Melih Cevdet Anday, A. g. k., s. 44)

Peki arada bir şöyle Avrupai bir şeylere ne dersiniz? Ulus'taki "Macar Lokantası"na örneğin. Anday anlatsın yeniden:

"Ulus'taki Macar Lokantasında içtiğimiz bir gündü. Orhan Veli, bir iş için dışarı çıkmak üzere ayağa kalktı. 'Şimdi dönerim' dedi. Ben de, bana bir on birlik cigara almasını rica ederek ona on beş kuruş uzattım. Orhan kısa bir süre sonra döndü, cigaramı koydu masaya, sonra da cebinden dört kuruş çıkardı. Ben 'Kalsın' dedim. Teşekkür edip oturdu yerine. Gülüşseydik şakanın tadı kalmazdı ki!" (s. 125-126). Evet ve en güzel şakalar gülünmeyenlerdir. Kıssadan hisse.

Ulus'ta "Zevk Lokantası" yüksek bürokratların uğrak yerlerinden biriydi. Karpiç Lokantası dersen o da öyle. Ama Karpiç'in "Amerikan Barı"na genç gazetecilerin "tünemesine" müsaade edilirdi. Hepsi bu kadar, "öbür tarafa" geçmemek kaydıyla elbette: "Aile var," "iş bitiriliyor, bilmemne."

CHP'li Hıfzı Oğuz Bekata'nın Denizciler Caddesi'ndeki matbaası unutulmasın. Ulus'taki "Oska Mağazası" yeni evlilere bir geceliğine gelinlik kiralıyor, isteyen damatlara da frak. Duyduk duymadık demeyin.

Ulus'tan DTCF'ye doğru giderken, Atatürk Bulvarı'nın başladığı noktada iki kitabevi bulunuyor: Akba Kitabevi, bütün İstanbul gazetelerinin Ankara başbayiidir. Kimi gazeteciye "hesaptan indirilmek şartıyla" defterden borç bile verir. Arcayürek biliyor. Hachette (Haşet) Kitabevi de tam orada işte. Fransızca dergi, gazete, kitap ne isterseniz var. Dünyaya açılan pencere kardeşim. Daha ne olsun. Daha ne mi olsun? Akba'nın tam karşısında size bir sandviççi dükkânı bile açtık. İsmi "Uğrak." Ayaküstü sandviç yemeniz ve bir ayran (tuzlu ve serin) içmeniz için.

Bir dakika. Ulus'tan ayrılmadan önce şu Heykel'e bir göz atalım:

Halkın genel olarak "Ulus Heykeli" deyip geçtiği anıtın asıl ismi "Zafer Anıtı"dır. 24 Kasım 1927'de törenle açılmıştır. *Cumhuriyet* gazetesi kurucusu ve o dönemdeki başyazarı Yunus Nadi'nin, Abidin ailesinin yabancısı sayılmaz, girişimiyle başlatılan ülke boyutundaki kampanya sonucu gerekli para bulunarak yapıldı. Avusturyalı heykeltıraş Heinrich Krippel anıtı yarattı. Açılış töreninden bir gün önce atlı Mustafa Kemal Heykeli üzerine örtülen bayrağın, ip çekilince açılıp açılmayacağı konusunda kuşkuya düşen Yunus Nadi Bey ve arkadaşları gece Ulus Meydanı'na giderek, gizlice prova yaptılar. Neyse ki her şey tıkırındaydı. Derin bir nefes aldılar. Ve anıt ertesi gün törenle açıldı. O tarihten beri de bir

buluşma noktasıdır. Ankara'ya yeni gelenler için bir tür deniz feneri. Karada. Ankara'da.

Ulus'un hemen orada Kaledibi'nde Ruhi Su oturur. Ona bir merhaba demeden ayrılmayalım. Ruhi Su Opera sanatçısı, sesi çok güzel, kendisi güzel. Sesine bayıldığı Ruhi Su'ya ilk plağını Abidin doldurtacaktır. Celal Cündoğlu isimli dostu sayesinde. Cündoğlu Han'ı biraz yukarıdadır. Anafartalar'da. Aklımız da kalsın. Birazdan uğrayacağız çünkü.

"Öbür Yaka"

O günlerde DTCF'de öğrenci olan Mübeccel Belik (Kıray), o sıradaki ikiye bölünmüşlüğü doğruluyor ve "Asıl hudut (sınır) tabii Sıhhiye'dir" diyor. O günlerin küçük bir çocuğu olan Altan Öymen de kitabında "Uluslular" ile "Yenişehirliler" arasındaki farklılığı vurguluyor (A. g. k., s. 75). Evet sınır bellidir. Fark çok açıktır.

Güzin nitekim "Ulus'tan yukarılara sadece bir kez çıktım" diyor. "O da Tekir kediyi aşı için Anafartalar Caddesi'ne götürmek vesilesiyleydi." İki Ankara var o yıllarda. Evet iki Ankara, yani "Eski Ankara" ile "Yenişehir" arasında bu kadar uzaaaak bir mesafe vardır. Aslında Güzin Abidin'in pasaport işi veya kendi pasaport işi için Karaoğlan'a kadar da inmiş. "Posta Caddesi var ya, onun en dibine kadar inerseniz Karaoğlan'a varırsınız. Caddesini bilemiyorum ama semt olarak oraya Karaoğlan deniyordu. Pasaport Dairesi oradaydı. Bir keresinde de Tekir kediyi doktora götürdüm. O yıllarda doktorların, bütün doktorların, bir arada toplandığı bir bina vardı, oradaydı. Her doktorun kendine ait bir muayenehanesi vardı."

Yenişehir'e varıyoruz, Cüneyt Arcayürek'in anlattıklarına kulak kabartalım:

"Demirköprü'ün Yenişehir yanı ise, modern kent bilim kurallarına uygun biçimde kurulmaya çalışılan Ankara'nın 'öteki yüzü' idi.

Sağlık Bakanlığından öteye bahçe içindeki iki katlı evlerle uzanırdı. Kızılay'a doğru geldikçe apartmanlaşan yapılar göze çarpardı. Kızılay alanında bir park, küçük bir havuz. Yeni yeni yapılmaya başlayan bakanlık binalarından yukarılara, Kavaklıdere'ye gelinirken seyrelen konutlar, birden başlayan üzüm bağları, ağaçlıklar, orta yerlerinde küçük evler...

Devrin önde gidenlerinin toplandığı, 'köprünün öteki yakası'ndaki insanların yaşam düzeyi ile Ulus dolaylarında yaşayanlar arasında belirgin bir ayrım olduğu yadsınamazdı...

O yakada gençlerin toplandığı pastaneler daha bir 'Batı'lıydı kuşkusuz...

Oysa, resmi bayramlarda, hele Cumhuriyetin yıldönümlerinde okullarda 'imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz' diye bağırırdık. Bu slogan, Ankara'nın ünlü bulvarlarına asılırdı.

Köprünün iki yakasındaki genç insanlar, hatta yaşlılar, işte böylesine kaynaşamıyorlardı! Biz onlara uyamıyorduk, onlar da bize uymak istemiyorlardı."

Yenişehir'i en güzel anlatanlardan biri de, o günlerde küçük bir kız çocuğu olan Filiz Ali'dir. Çocuk gözüyle baktığı zaman gördüğü Yenişehir şudur:

"1940'lı yıllarda Ankara Türkiye'nin kalburüstü bürokratları, bilim ve sanat adamlarının (ve kadınlarının. MŞG) toplandığı yeni kurulmakta olan bir kentti. Gündelik Ankara hayatı Yenişehir'de Karanfil Sokak, Konur Sokak, Selanik Caddesi, Sümer Sokak, Uçak Sokak ve o sıralarda yeni inşa edilmekte olan Bahçelievler ve Saraçoğlu mahallelerinde geçiyordu" (A. g. k., s. 44). Biraz sonra şunları ekliyor Filiz Ali:

"Ankara, o zamanlar avuç içi kadar bir yer. Yenişehir'in can damarı Atatürk Bulvarı. Bulvarı bir baştan bir başa yürüdünüz mü sağa sola selam vermekten yorulursunuz. Herkes, herkesi tanır. İşte o 'herkes', Sakarya Caddesi'ndeki Laz bakkaldan ya da Bulvar'daki Trakya mezecisinden alışveriş yapar; çocuklar Pekpak Pastanesinin dondurmasına bayılır. Cumartesi günleri Karanfil Sokak'ın tam karşısına düşen Ulus Sinemasında Hollywood filmleri seyredilir. Ya da Ulus'a kadar uzanılır ve Yeni Sinema'da oynayan bir başka Amerikan filmine gidilir, çıkışta da Atlas mağazasından insanın ayaklarını acıtan, topukları vuran rugan ayakkabılar alınır, ayakkabılar küçülünce arkaları kesilir ve terlik niyetine kullanılır.

Haftada bir Karpiç'te yemek yenir. Mızmız Filiz, Karpiç'te bile ızgara köfte ve pilav mönüsünden şaşmaz ama Baba Karpiç'in yemekten sonra savaş zamanında bile özel olarak getirdiği Yafa portakal veya muza da hayır

diyemez. Savaşan Avrupa'dan kaçan müzisyenler Karpiç'te yemek müziği yaparlar. Arkalarında kim bilir ne türlü kariyerler bırakıp gelmişlerdir 1940'ların Ankara'sına. Dönemin kodamanlarının da uğrak yeriydi Karpiç. Babamın (Sabahattin Ali. MŞG), bu kodamanlarla sıkı fıkı gibi görünen ilişkileri, dostları arasında epey eleştirilmiştir. Oysa O komplekssizliğinden kaynaklanan bir rahatlık içindeydi oldum olasıya. Devlet kodamanları ile sıradan yoksul köylü arasında ayırım yapmaz, her iki uçtaki insanın da ilginç yönleri olabileceği varsayımından yola çıkarak taraflara eşit fırsat tanırdı." (s. 59)

Evet o günlerin Ankara'sının "yeni" tarafında "Parisli" veya "parizi-yen" (Paris'i yiyen ama hazmedemeyen) kahveler bile var. "Kutlu," "Mutlu," "Özen." sonra ayrılmalar üzerine ikiye bölünüp "Büyük Özen," "Küçük Özen" ismini alanlar... Aman dikkat yine de; çünkü polisler nöbette. "Çevremizden polis kılıklı bazı gölgeler eksik olmazdı" (Mehmet Kemal, A. g, k., s. 51). O yıllarda "Kutlu"da bir resim sergisi bile açılıyor. Sabahattin Eyüboğlu, kardeşine yazdığı mektupta aynen şöyle diyor: "Asker emeklileri 'Biz bir sergi yapalım da alem resim görsün' demiş olacaklar. Korkunç" (*Kardeş Mektupları*, s. 210).

Bayan öğrenciler bayan öğretim üyeleri de dönemin sevimli ve "entelektüel" kahvelerinin müdavimleri arasındadırlar. O zamanın Ankara'sı ne ki: Kızılay'a çıkılınca bütün dünyayı, herkesi görmenin mümkün olduğu küçük ve sevimli bir taşra kenti. Ve herkes Kutlu'da karşılaşırdı veya hadi bilemediniz önünde hemen, bulvarda. Güzin gider miydi Kutlu'ya: "Tek tük giderdim. Ama öyle devamlı değil. Benim pek vaktim yoktu. Dersler veriyordum bir yandan, öte yandan evle uğraşıyordum. Abidin'in hastalıklarıyla da. Bütün bunlar zamanımı zaten yeterince, hatta fazlasıyla dolduruyorlardı."

Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu elbette aynı saatlerde değil, Melih Cevdet Anday sık sık, neredeyse her gün, oradalar ama.

Evet Ankara o günlerde yan semtleriyle 300. 000 nüfuslu bir başkent. Gençlerin arada bir çıkıp Çubuk Barajı taraflarına gittiği oluyor piknik yapmak bir-iki-beş-on bira içmek için. Ankara'nın Gazi Orman Çiftliği de var elbette. Gençlik Parkı yapımı ya yeni bitmiştir ya bitmek üzeredir. Buralarda da oturulup bira içilebilir ailece. Dostlar, arkadaşlar, çoluk çocuk bir arada. Ne güzel.

Ah bir de şu polisler olmasaydı. Bir de şu dedikodular. Bir de şu kıskançlıklar. Bir de şu ayak kaydırmalar. Kışkırtmalar. Güzin aynen şöyle diyor: "Ankara o yıllar zelzele kardeşim zelzele. Siz o günleri yaşamadığınız için bilmiyorsunuz."

Ben de ekliyorum, Uğur Mumcu'nun dizi yazısı ve kitabı aklımda. Evet o günlerin Ankara'sı bir "cadı kazanı." Bir türlü durulmuyor, durulamıyor. Şöyle bir hızlı dökümünü yapalım mı? 1944 yılı Nihat Atsız'ın ihbarı ve Sabahattin Ali'nin açtığı hakaret davasının S. Ali aleyhine döndürülmesiyle çalkalanıyor. 1944'te başlayan bu saldırganlık 1945 sonunda *Tan* saldırganlığı ile barbarlığa ulaşıyor. DTCF'deki öğretim üyelerinin atılması için bu tarihten 1948 sonuna kadar uğraşılıyor. Ankara ve DTCF ve fakülteler de zelzele hatta Abidin'den alıntılayarak zerzele demek olası. 1949 başında "Otuz Üç Kurşun meselesinin" TBMM'de gündeme getirilmesi üzerine basının ve kamuoyunun çalkalanması. Sabahattin Ali'nin Nisan 1948'de kaybolmasının peşinden Ocak 1949'da "ölüsünün bulunması." Mayıs ve Temmuz 1950'den itibaren "Türk Barışseverler Cemiyeti"nin kurulması ve üyeleri hakkında hemen açılan davanın yankıları, Behice Boran'm, hamileyken, tutuklanması, hapsedilmesi. Yine 1950'de Nâzım Hikmet'in açlık grevleri ve büyük bir hareketlilik sonrasında özgürlüğüne kavuşması ama ülkesini terk etmek zorunda bırakılması. Ekim 1951'de TKP tutuklamaları dizisinin yeni aşaması. Ve daha bin bir serüven, bin bir dert, bin bir acı, bin bir zulüm. Bu zelzele değilse zelzele nedir kardeşim?

Ulan Ankara!

Abidin elbette asker dönüşü mutluydu Güzin'i bulduğu için. Nihayet dokuz aylık aradan sonra aile hayatının koparılmak istenen iplerini bağlayabildiği için. O günlerde olmalı Arif Dino Adana'dan kalktı kardeşini ziyarete Ankara'ya geldi. Hani bir fotoğraf vardır. En üstte Arif, onun elleri Abidin'in başı üstünde, Abidin'in elleri de Güzin'in başı üstünde. Arif'in gözlükleri yine alnında. Ve hepsi, istisnasız, yere bakıyor. İşte bu foto Ankara'da, Maltepe'deki o evde çekildi. Yıl 1947.

Güzin'e bu evden neden ayrıldınız diye sordum. İşte yanıtı:

"Çünkü, galiba, küçük mü geldi? Evet, iki odacıktı. Belki ondan. Annemin odası içerde, böyle vagon gibi. Benim odam. İşte o Arif, Abidin ve benim birlikte fotoğrafımızın çekildiği oda. Fotoğrafa iyi bakınca belli oluyor zaten. Abidin'in saçları da askerden yeni döndüğü için oldukça kısa. O odada hem yemek yiyoruz, hem içiyoruz, bütün o eş, dost, arkadaş kalabalığı geliyor, gidiyor, oda doluyor boşalıyor. Ondan mı? Yani o evin bize artık çok dar gelmesinden mi? Yoksa ikinci evi bulunca mı? Yani orası daha genişçe olunca oraya taşındık. Evet öyle oldu.

Ankara'daki ikinci ev Kavaklıdere'de, TBMM'nin tam karşısında Mecdi Devrim'in evinin giriş katındadır. Bahçe içinde. Çok hoş. Mecdi Devrim çok önemli bir adam, efendi, çok efendi, görgülü falan. Gazeteci. Ev çok güzel, alt katta olmamıza rağmen, bahçenin üstündeyiz. Su akıyor, bahçenin içinde. Bahçeden ötesi bozkır."

Güzin bunları bana birkaç kez anlattı. *Gel Zaman Git Zaman*'da bu evi betimleyen çok güzel birkaç satırı var, buraya almak isterim:

"Mecdi Devrim'in bahçe içindeki evinin alt katında oturdular. O katta da iki oda var, yine ortadan bir dar koridor ufak bir sofacığa açılıyor, sağda ve solda mutfak ve banyo... Sofacıkta yemek yiyorlar. Öndeki iki odayı birlikte ısıtmak üzere soba yanıyor. Odaları iki pencereli ve bahçeye bakıyor. Küçük bir su akıyor bahçenin içinden, bir derecik sanki. Suyun ötesinde ise boş, bayırlı arsalar. Bahçe bakımlı, kışın, uzun haftalar boyunca karla örtülü. Kar, kimi kışlar, dört ay kalkmıyor bahçeden. Kimi geceler kurt mu, çakal mı, iniyor çevre tepelerden, sabahları ayak izleri benek benek karın üstünde. Ankara'nın az ötesi Allahın stepleri değil mi? Bir gün de o bahçede bir karga kovalamıştı dereden atlayarak kaçan bir kediyi, sonra da tepesine binip gagalamıştı kedinin başını. Olayı, pencereden dehşetle seyretmişlerdi."

Bu evi ve gelen gideni bir de Abidin anlatsın. Bilhassa Orhan Veli'yi:

"Kayseri dönüşü Ankara'da uzun süre yatalak kalmam, Orhan'la ikide birde görüşmeme engel olmuyordu.

Yapı halinde bulunan yeni meclis karşısında, caddenin karşı yakasında, iyice çukurda, bir yönü sokağa, bir yönü küçük bir dereye ve bayıra bakan Mecdi Bey Apartmanının bodrum katında oturuyorduk. Evden öte

bozkır başlıyordu! Bizi görmeye gelen dostlar apartmanın kaygan basamaklarını inip, kapımızın zilini çalıyorlardı sık sık. Orhan Veli ise pencereden girmeyi yeğliyordu. Neden olmasın her yiğidin bir yoğurt yiyişi yok mu? Orhan arka bayırı koşarak iner, yarış atı gibi dere hendeğini atlar, pencere kapalıysa upuzun parmağını tık tık cama vurarak Karagöz seslenişleriyle geldiğini haber verirdi. Cam açılınca, upuzun leylek bacağını kolaylıkla içeri sarkıtıp, kendini odada bulurdu. Bu kendine özgü eve giriş yöntemi, Orhan'ın terbiyeden yana kusurlu olabileceğini düşündürmesin size. Orhan kadar terbiyeli kişi pek az gelmiştir yeryüzüne. Tam zamanında gelmesini, tam zamanında gitmesini bilirdi, tüy gibi hafif.

Hasta olduğum için beni kolluyordu ya Orhan" (*Yazılar*, s. 205).

Bu eve gelenlerden biri de Melih Cevdet Anday'dır. O kitabında evin başka bir köşesini, başka bir özelliğini, Abidin'in amatör koleksiyoncu olduğunu, vurguluyor:

"Sözgelişi Kavaklıdere'deki evde iken masaların üzerinde bir yığın lüle vardı, ne oldu? Ben (Melih Cevdet Anday. MŞG) Abidin'in hangi evine gitti isem, yeni başlanmış bir koleksiyonla karşılaşmışımdır. Anladığıma göre, onun için bağlanma tehlikesi yoktu, toplar, sonra bırakır giderdi. Bense, sözgelişi, şu mavi şişelerimden, döğme anahtarlarımdan kurtulamıyorum bir türlü." (A. g. k., s. 209.)

Ankara'daki üçüncü ev Konur Sokak'ta bir pastanenin tam karşısındaki apartmanın giriş katında. Yine giriş katı. Abidin 1952 başında Türkiye'den ayrıldığında bu evde oturuyorlardı.

Abidin, Güzin ve Güzin'in annesine ev işlerinde yardımcı olması için genç bir kız bulundu. Güzin anlatıyor: "Önce Gül Hanım'ın ablası çalıştı bizde. Sonra Gül Hanım. Her ikisi de son derece ketum. Ablası ya evlendi veya başka bir mesele oldu bizden ayrılmaya karar verince, kız kardeşini gönderdi bize. Gül pekâlâ yaptı o işi. Ablasını çevremizdeki tanıdıklara sorup bulmuştuk. Her ikisi de son derece çalışkan insanlar. Karadenizli. Yün, beyaz, koltuk ve yatak örtülerini bu iki kız kardeş sayesinde öğrendik. En önce onlarda gördük sonra tiryakisi olduk. Önce onlar getiriyorlardı. Sonra başkalarına tarif ederek sürekli o örtülerden getirttik. Nitekim bakın burada, Paris'te, bugün bile şuradaki örtü oranın örtülerindendir. O yıl-

larda neredeyse modasını biz başlattık diyebilirim. Ankara'da herkes başladı, bu örtülere tiryaki oldular. Ayrıca çok pahalı da değildiler. Kızların ablaları, anneleri, akrabaları Ankara'ya gidip geliyorlardı. Ya Erzurumluydular ya da Giresunlu. Tam çıkaramıyorum. Ama dediğim gibi çok çalışkan, hoş ve ketum. Ankara'da iken sabah gelir akşam dönerlerdi. 1948'den itibaren İstanbul'a gitmeye başlayınca Gül Hanım'ı da bizimle götürürdük. Ve o zaman orada tuttuğumuz evimizde bizimle kalırdı.

Abidin'in Akrabaları

Abidin Ankara'ya varınca kendisini hem sevimli arkadaşları arasında buldu, hem de Güzin'in baba tarafından akrabalarıyla. Küçük Amca Esat Dikel, "Enişte" ve onların çevrelerindeki diğer aile üyeleri. Abidin, gelmesinden sonraki günlerde "Enişte"nin evindeki haftalık aile toplantılarına katılıyor ve dinliyor. Abidin'in en büyük özelliklerinden birinin dinlemek ama "iyi dinlemek" olduğunu açıklamanın tam sırasıdır. Güzin ne diyor biliyor musunuz: "Abidin dinliyor bir melek gibi." Abidin'in Küçük Amca'dan çok hoşlandığını daha önce yazdım. Küçük Amca 1944'te dede bile olacaktır. Füsun isminde bir kız çocuğu doğdu çünkü. Annesi Küçük Amca'nın kızıdır madem ki. Füsun Akatlı daha sonra Nusret Hızır'ın asistanı oldu, 1966'da DTCF'yi bitirdikten sonra. Güzin'le yakınlığı sadece bir akrabalık değil.

Ankara'da Küçük Amca eşinden boşandıktan sonra kendine göre bir düzen kurdu. Güzin'e bakarsanız: "Boşandı çünkü geçinilecek gibi değildi. Amcam Ulus'ta bir apartmanı katında yahut bir otelde, bir odada kalıyordu. Abidin müthiş protokol meraklısı, saygıda, nezakette asla kusur etmek istemez. Amcama, aileye bu açılardan büyük özen gösteriyor. Örneğin 'Amcanı ziyaret etmelisin veya ziyaret etmeliyiz' diyor. Ve Küçük Amcam'ı ziyarete gidiyoruz. Amcam odasında yatıyor, odasında, etrafta, o zamanın lüks kadın ve moda dergileri var, *Vogue* gibi, Abidin soruyor:

– Bu dergiler neyin nesi?

– Gelip bakıyor hanımlar bunlara diyor (Güzin anlatırken gülüyor). Anla ki orada da kendine göre bir düzen kurmuş. Başka türlü bir adamdı. Müthiş bir adamdı. Şen şakrak ve sıkı şakacı yönü asla unutulamaz."

Sivil polisler Ankara'da evlerin önünde, meyhanelerde, pastanelerde, fakülte dersliklerinde, amfilerinde, sokaklarda, bulvarlarda nöbettedirler, ama yaşam şakayla ve acıyla yoğrularak saat saat, gün gün haftalara, aylara yıllara devriliyorlar. İnsanlarımız dimdik kalıyor. Evet Abidin, Güzin ve arkadaşları, Ankara'da da "iyi saatte olsunlar" ile bir tür köşe kapmaca oynuyorlar. Abidin, Güzin ve arkadaşları için son derece tatsız tuzsuz bir hale dönüşen oyun. Sonuçta Abidin'in Ankara'ya, İstanbul'a ve Türkiye'ye, bu çok sevdiği ülkesine, elveda demesiyle sonuçlanana kadar.

Şuraya bakın, DTCF'de öğretim üyeleri tehdit ediliyor. Konferanslarına Polis Koleji öğrencileri dolduruluyor: Kışkırtmaya kurulu. Ankara Üniversitesi rektörü DTCF'deki bürosunda, evet bürosunda, hakarete uğruyor, tartaklanıyor. Behice Boran'ın cesareti görülmeye değer ama. Enver Gökçe'ye ne demeli? Şapka şair şapka, Anadolu dilinde helal olsun denir ya aynen öyle.

Evet her şeye rağmen dayanmak, yaşamak, çalışmak ve yaratmak. Ne iyi ki arkadaşlar da var Ankara'da.

"Arkadaş Isıkları"

Abidin, Ankara'da İstanbul "Küllük" takımından birçok arkadaşını buldu: Orhan Veli (Ankara-İstanbul arasında mekik dokumayı aralıksız sürdürüyor yine de), Oktay Rifat, Melih Cevdet Anday en başta sayılmalı.

İstanbullu arkadaşlarından Rasih Güran'ı da unutmamalı. "Uzun" Rasih Ankara'yı ihmal etmiyor. Oktay Rifat'ın yakını, akrabası Mehmet Ali Aybar ile de tanışacak Abidin, 1946'da. Ankara'da. Sonra aralarında sıkı bir dostluk kurulacak.

Abidin devlet memuru olan dost ve tanıdıklarla ve arkadaşlarıyla görüşmekten kaçınıyor onlara bir kötülük gelmesin diye. Hatta yine bu nedenle hani bir yerde biriyle karşılaşır selam verir, selam verenin başına bela gelebilir korkusuyla, pek piyasaya da çıkmıyor. Arada bir "Kürdün Meyhanesi"ne uğruyor, ama hızlı çok hızlı bir biçimde. Abidin zamanının büyük bir bölümünü değişik hastalıkları nedeniyle hastane kapılarında geçirmek zorunda kalıyor. Abidin'i siz o günlerde hastane kapılarından sormalısınız. Ne kadar aşındırdı o kapıları. Bir de Güzin bilir.

Abidin Ankara'nın yabancısı da sayılmaz. Sabahattin Eyüboğlu'nun daveti ve önerisi üzerine 1938'de ve sonrasında Çocuk Esirgeme Kurumu Çocuk Tiyatrosu çalışmaları için Ankara'da bir süre kalmış olması nedeniyle Ankara ile bir tanışıklığı var. 1943 Şubat'ında Güzin Dikel ile Ankara'da Azra'nın evinde nişanlandı. Ankara tarihinde yazılı bunlar. Adana sürgünü öncesi uğradı Adana'ya Mecitözü'nden gelerek, izinle. İkamete memur olan izinsiz terk edemez kasabasını, kentini. "Göz hapsi" diye bir şey var bu memlekette. Unutulmasın sakın. Evet Adana'daki sürgün yıllarında da Ankara'ya uğramışlığı var Abidin'in. Bütün bunları alt alta koyup topladığımız zaman Abidin'in başkentle ne kadar alışverişi olduğunu ortaya çıkarabiliyoruz. Belki çok değil ama tanımak için yeterli.

"Rahatı Kaçan Ağaç"

Abidin desen çizer, karikatür ve resimler yapar. İz bırakır Türkçesiyle. İşte Melih Cevdet Anday'ın 1946'da yayınlanan şiirler kitabı: *Rahatı Kaçan Ağaç*. Yeditepe Yayınları olarak yayımlandı (*A'dan Z'ye Abidin Dino*'da, s. 33'te kapağını tıpkı basımında görmek olası.)

Melih Cevdet Anday, o kitabın kapağını ve hemen sonrasını anlatıyor: *Akan Zaman Duran Zaman*'da (s. 187):

"İlk şiir kitabım *Rahatı Kaçan Ağaç* 1946 yılında basılmıştır. Kitabın insana dönüşmüş ağacı, ya da ağaca dönüşmüş insanı gösteren kapak kompozisyonu Abidin Dino'nundur. Ozana karşı duyulan kuşkunun yoğunlaştığı yıllardı (belki de bu kuşku hep yoğundur), kapak resmi polisi fitillendirmiş, uzun aramalardan sonra, kimi çizgilerde orak çekiç bulur gibi olmuşlar. Ama ben, evirdim çevirdim kapağı, büktüm, katladım, orağı çekici ortaya çıkarmayı, başaramadım bir türlü.

Bir gün Gençlik Parkı'ndan geçiyordum, sıralardan birinde oturmakta olan bir genç beni görünce kalkıp yanıma geldi, kendini tanıttı, bir köyde öğretmenmiş, okulu teftişe gelen bir müfettiş kitapları arasında *Rahatı Kaçan Ağaç*'ı görünce soruşturma açmış onun hakkında. Bunu anlattı bana genç öğretmen. Ne diyeceğimi, ne edeceğimi bilemedim."

Belki şunu söylemek olası: *Rahatı Kaçan Ağaç* burada apaçık bir şekilde *Rahatı Kaçan Adam*'a dönüşmüştür, sevimli öğretmenin kişiliğinde.

Cahit Külebi'nin İstanbul'da, 1946'da yayınlanan bir kitabı var. İsmi *Adamın Biri*. Ön kapaktaki desen imzasız ama Abidin'in olmalı, kitabın içindeki desenler ise (s. 7, 16, 24, 29) Abidin imzalı. Abidin'deki kitapta bunlar görülebiliyor. Abidin'deki örnekte birinci ve ikinci sayfalar yırtılmış. Belki Külebi'nin imzalı bir notu vardı. Bilemiyorum. Kitabın arka kapağında ise şunlar yazılı: "Üniversite Matbaası Komandit Şti. Beyoğlu-İstanbul." Ve elbette fiyatı: Aynen şöyle "Fiatı: 75 kuruştur." Kitaba "Yanlış-Doğru Cedveli"(aynen) bile konulmuş, "uçan" küçük bir kâğıtta. Sarı bir kâğıt. Hani bilirsiniz o yılların vazgeçilemez büro malzemesi.

Cahit Külebi'nin 1945-1946'da Ankara'da yaşadığını biliyoruz. Bu sırada Abidin'den rica etmiş olabilir. Bu aynı zamanda Abidin'in Ankara'ya varır varmaz çalışmaya başladığının başka bir örneğidir.

Bu konuyu Güzin'e sordum. Hoşlanmadığı (Bunu benim önceden bilmem elbette mükün olmuyor. Dolayısıyla ne çıkarsa şansıma diyorum. Ne yapalım Gül'ü pardon Güzin'i seven dikenine katlanır) birinden veya bir konudan sözetmek istediğim, bunlara ilişkin bir soru sorduğum zaman yaptığı gibi beni kısa ve çok açık bir "Bilmiyorum"la yanıtladı. Her şey anlaşıldı. Güzin bu konuyu açmak istemiyor. Geçelim. Ama başka kaynaklardan bilgi ve veri bulunur umarım. Nitekim bulduklarımı burada size sunuyorum.

Paris Okulu ve Türk Ressamları. Paris 1945-1960 isimli Türkçe ve Fransızca kitapta (YKY, İstanbul, 2000, s. 128), Abidin'in "1946'da Ankara Halkevi"nde bir sergisi sadece anılıyor. Bu konuda maalesef başka bilgim yok. Güzin'e kalırsa Abidin'in iki sergisi var Ankara'da. Daha sonraki yıllarda. Birazdan göreceğiz. Dolayısıyla bu konunun araştırılmaya ihtiyacı var.

Arif Damar, "Ama Oktay Rifat öldü..." başlıklı ve Oktay Rifat'ı anmak için kaleme aldığı makalesinde (*Hürriyet Gösteri*, Temmuz 1982, s. 10) 1940'ların Ankara'sına götürüyor bizi:

"Oktay Rifat'ı ilk kez 1944'te Ankara'da Abidin Dino'nun evinde görmüştüm. Sabahattin Eyüboğlu da vardı. Bir kişi daha vardı ama o Melih Cevdet mi, değil mi bilemiyorum. Yemek zamanıydı. Yemek yeniyordu. İçki de vardı. O gece onları nasıl tedirgin ettiğimi çok sonra anladım. Sofraya çağrıldım gelir gelmez, Abidin Bey tarafından. Yemek yediğimi, tok olduğumu söyledim. Oturmayı da sürdürüyordum, kalkıp gitmiyordum. Böylece

epey zaman geçti. Ev sahibi için de güç bir durumdu. Bir yandan, uzakta oturan benimle ilgilenmek zorunda kalıyordu. Oktay Rifat, 'Artık bir şeyler yiyebilirsiniz, bize katılın, birlikte olalım' anlamında güzel sözler söyledi. Ötekiler de ısrar ettiler. Direndim, oturmadım. Az sonra da aç geldiğim Abidin Dino'nun evinden aç kalkıp gittim. Oysa Abidin Bey'e ilk gelişim değildi. İlk yemek yiyişim de olmayacaktı... Evet o gece niçin sofraya oturmaktan kaçınmıştım, söyleyeyim: Bıçak tutmasını bilmiyordum. Masadaki yiyeceklerden de çekinmiştim. Böyle beyaz güzel bir sofraya hiç oturmamış, yemek yememiş, içki içmemiştim. Küçük düşmekten korktum."

Olay çok ilginç değil mi? Bir noktaya dikkatinizi çekmek isterim: Bu olayın "1944'te" yaşanmış olması mümkün değil. Çünkü o tarihte Abidin'ler henüz Ankara'da değiller. 1946'da veya sonrasında olabilir.

Evet Arif Damar'ın da belirttiği gibi, Abidin'lerin çevresinde, Ankara'da bulunduğu zamanlarda Sabahattin Eyüboğlu'na da rastlıyoruz. Ankara'ya uğradığı veya kimi zaman bir süre kaldığı dönemlerde Bedri Rahmi Eyüboğlu'na da. Milli Eğitim Bakanlığında yüksek görevler üstlenen ve ilerici genel müdürlere de, Örneğin Hakkı Tonguç'a.

Güzin şöyle aktarıyor: "Daha ziyade Roji'nin evinde buluşurduk. Sıhhiye'de bahçe içindeki evinde. Yoksa Abidin eski arkadaşlarından devlet memuru olanlarla özel ilişkilerden hep kaçınırdı. Onlara zarar vermemek için onlardan hep biraz mesafeli durdu. Szabo'nun eski eşi Roji piyanist, evinde sık sık buluşurduk. Sabahattin Eyüboğlu ailesinde asıl hanım, kız kardeş Muallâ'ydı. Çok parlak bir kadın. Bildiğimiz ve daha çok ilişkimiz olan oydu. Gider gelir filan. Son derece serbest bir kadın. Muallâ, Hasanoğlan köyünün ve çevresinin planını yaptı. Okulu öğrencileriyle birlikte inşa ettiler. Muallâ da orada yaşıyor. Küçük bir köy evi vardı. Oraya götürürdü bizi. Bize bütün köylülere dişlerini fırçalamayı nasıl öğrettiğini anlattı. Bütün köylüler onun sayesinde her sabah dişlerini fırçalıyorlar. Mutluydu Muallâ. Ama onu da rahat bırakmadılar. Ne dediler biliyor musunuz onun planı için? İnanmayacaksınız! Efendim uçaktan bakınca Hasanoğlan köyünün biçimi orak-çekiçmiş! Buyrun bakalım! Bu adamlar da fikr-i sabit var kardeşim. Her yerde orak-çekiç görüyorlar. Ne demeli? Bir süre sonra Abidin'in seramiklerinde de orak-çekiç arayacaklar. Ve daha komiği 'bulacak'lar da. Pes doğrusu ! "

Orhan Veli'nin ve Erol Güney'in İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünden arkadaşları Nezahat Eyüboğlu da var. Güzin ona ilişkin şunları belirtiyor: "Evet, anımsıyorum. Çok hanımdı. Onu çok az tanıdık. Öğretmendi" (Bu konuda *Erol Güney'in Ke(n)disi*'ne bakılabilir, s. 83).

Orhan Veli Gezegeni

"Kuyruklu Şiir...
Uyuşamayız, yollarımız ayrı;
Sen ciğercinin kedisi, ben sokak kedisi;
Senin yiyeceğin kalaylı kapta;
Benimki aslan ağzında;
Sen aşk rüyası görürsün, ben kemik.
Ama seninki de kolay değil, kardeşim;
Kolay değil hani,
Böyle kuyruk sallamak tanrının günü."

Orhan Veli Ankara'da bir ara otelde kalıyor. Mehmed Kemal anımsıyor: "Orhan Veli, İstanbul Pasta Salonu'nun yanında 'Tavukçu Tayfur'un bitişiğindeki ucuz bir otelde kalırdı" (A. g. k., s. 59). Ama bir süre sonra Orhan Veli de baskı ve polis takibinden nasibini aldı. "Orhan'ı... otelinde sıkıştırıyorlar, yokken (odasında yokken. MŞG) odasına giriyorlar, kitaplarını, yazılarını, karalamalarını karıştırıyorlar, otelciye gözdağı veriyorlar. Otelci bir gün dayanamamış:

– 'Orhan Bey, otel parasını bile veremeyen fakir bir insansınız. Polisler ne isterler sizden' diye sormuş. Orhancık bu, ne desin, verecek cevap bulamamış, boynunu bükmüş:

– 'Ne bileyim ben...' demiş" (A. g. k., s. 19).

Polislerden rahatı kaçan Orhan Veli, otelden ayrılmak zorunda kalıyor. Mehmed Kemal'in yazdığına göre (s. 59-60), "Buradan çıkıp kümes gibi bir yere (Ekrem Vardar'ın bahçıvan kulübesine) sığınmak zorunda kaldı." Kümes mümes hiç fark etmez. Orhan Veli oraya yerleşir. Ankara'da bulunduğu ve arkadaşlarında yatıya kalmadığı zamanlar. Bu kümes ayrıca edebiyat tarihinin ilginç sayfalarından birinin dekoru olacaktır. Birazdan göreceğiz.

Orhan Veli'nin çevresinde pek çok insan vardır. Genç şairler öncelikle, ama sadece o kadar da değil: Ankara'nın değişik fakültelerinin özellikle DTCF ile Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin (SBF) öğrencileri. Örneğin SBF'den Mübin Orhon. İşte Abidin'in bakışıyla o yıllardaki/günlerdeki Mübin: "1940'ların sonlarına doğru olmalı, bir ara Orhan Veli'nin yörüngesinde dolaşan, ip ince, uzun boylu, terbiyeli, biraz çekingen, yakışıklı bir genç tanımıştım. Hem Orhan Veli'nin akrabası, hem Tanzimatçı Reşit Paşa'nın torunuymuş (Sahiden bir sakal taksanız, ünlü dedesine tıpkı benziyordu).

Şiir meraklısı değerli bir kaymakam daha yetişecek sanmıştım, ne aldanış! Birkaç yıl sonra Paris'e vardığımda Mübin Orhon'u tekrar göreceğimi hiç düşünmemiştim. Bambaşka bir genç adamla karşılaşıyordum, Mülkiyeden neredeyse hiç iz kalmamış, resim yapma sevdasına kapılmış bir çilekeş çıkmıştı karşıma."

Mübin, Paris'te daha sonra çok ünlenecektir. Ama Ankara yıllarında SBF'de okuyan ciddi bir öğrencidir.

Hiç şaşırtıcı değil Orhan Veli'nin akrabası olan biri için. O Orhan Veli ki "Hürriyete Doğru" şiirinde "git gidebildiğin yere" diyen şairdir çünkü. Aynen şöyle:

"Hürriyete doğru"
"Gün doğmadan,
Deniz daha bembeyazken çıkacaksın yola.
Kürekleri tutmanın şehveti avuçlarında,
İçinde bir iş görmenin saadeti, Gideceksin;
Gideceksin ırıpların çalkantısında.
Balıklar çıkacak yoluna, karşıcı;
Sevineceksin.
Ağları silkeledikçe
Deniz gelecek eline pul pul
Ruhları sustuğu vakit martıların,
Kayalıklardaki mezarlarında,
Birden,
Bir kıyamettir kopacak ufuklarda.

Deniz kızları mı dersin, kuşlar mı dersin;
Bayramlar seyranlar mı dersin, şenlikler cümbüşler mi?
Gelin alayları, teller duvaklar, donanmalar mı?
Heeeey!
Ne duruyorsun be, at kendini denize;
Geride bekleyenin varmış, aldırma;
Görmüyor musun, her yanda hürriyet;
Yelken ol, kürek ol, dümen ol, balık ol, su ol;
Git gidebildiğin yere."

Nahit Hanım'ın Evinde

Ankara'da edebiyat ilgi çekiyor. Edebiyatçılar da. Hele şairler. Güzel Sanatlar Genel Müdürü Halil Vedat Fıratlı sempatik bir adam. Eşi Nahit Hanım, "kedi meraklısı ve kedi uzmanı." Ankara Kız Lisesinde edebiyat öğretmeni. Evinde toplantılar düzenliyor. Bir tür Fransız usulü "salon" türünde. Bir tür "kabul günü" gibi. Kadınlı, erkekli. Rakı filan da içiliyor. Orhan Veli var, Necati Cumalı, Melih Cevdet elbette, daha birçok insan. Kimi eşiyle geliyor. Edebiyat konuşuluyor. Tartışılıyor. Hoş zaman geçiriliyor. Orhan Veli ile Nahit Hanım birbirlerine âşık oluyorlar. Ama ne aşk! Yakıcı cinsinden. Güzin'in anlattığına göre, "Orhan'ın Nahit Hanım'la ilişkisini herkes bilirdi, ama terbiyeli insanlar, kimse söylemezdi, dedikodusu yapılmazdı, en azından yüksek sesle dillendirilmezdi. Nahit Hanım ölçülü bir kadın. Öyle delişmen filan değil."

Orhan Veli şair ve sürekli âşık olacak ruhta bir sevimli mahluk. Nitekim Erol Güney'in genç baldızı Bella'ya da şiirsel bir sevgiyle tutuluyor. Bir dizi şiir yazıyor. Bütün bunları Erol Güney ayrıntılı bir biçimde anlatıyor, Bella'nın bir fotosu ve Orhan Veli'nin Bella için imzaladığı iki kitabın kapağı ve imzalı sayfalarıyla, Bella'nın "Harita ve Metod Defteri"ne Orhan Veli'nin yazdıklarının ve nihayet Bella'ya bir mektubunun tıpkı basımlarıyla (A.g.k., s. 178-183).

Oktay Rifat

O yıllarda Orhan Veli ve Melih Cevdet Anday'ın en yakın arkadaşı Zonguldak valisinin damadı da olan şair Oktay Rifat'tır. Paris Siyasal Bilgi-

ler Enstitüsünü bitirmiş, 1940'ta dönmüş, Basın Yayın Genel Müdürlüğünde bir süre çalışmış ve sonra avukatlık mesleğini seçmiştir. Aslında baba mesleği şairliktir. Trabzonlu şair ve vali Samih Rifat'ın oğludur çünkü. Ve nitekim 1941'den beri Orhan Veli, Melih Cevdet Anday isimli lise arkadaşlarıyla "Garip" şiir akımını ilan etmişlerdir. Eşi Sabiha Hanım ise Güzin'in Fakülteden arkadaşıdır. Abidinler Maltepe'de otururken, komşu bile oldular. Oktay Rifat Abidin'e Fransızcasını işin içine katarak L'Abdüş diyor. Eh o kadar olur artık iki arkadaş arasında.

Rifatların evinde Garip takımı yanında Cahit Sıtkı Tarancı, Necati Cumalı uzun uzun "Toplum için sanat" mı "Sanat için sanat mı" meselesini tartışırlar. Cahit Sıtkı Tarancı o sırada yeni kurulmuş olan Çalışma Bakanlığında çevirmendir. Bir süre sonra kurulacak olan Türkiye Gençler Derneğine üye bile olmuştur. Hatta dernekte şiir üzerine bir de konferans verdi. Nâzım Hikmet için "Kafeste Dolaşan Aslan"lı şiirler de yazıyor.

Rifatların evindeki tartışmalara bazen Behice Boran oradaysa, O ve Muvaffak Şeref de katılıyor. Bu son ikisi Garipçilerin şiirlerini "sağcı şiir" diyerek sıkı eleştiriyorlar. Abidin her üçünün şiirlerini de çok seviyor, onları savunuyor. Behice ve Muvaffak ile Garip takımının tartışması kızışınca Abidin zorunlu olarak hakem rolünü oynuyor. O arada Cahit Sıtkı Tarancı daha çok "nötr" bir tavır takınıyor. Aslında O da Garip akımının bu üç sevimli şairini ve şiirlerini tutuyor ve O da o tür şiir anlayışına yakın şiirler yazıyor. Ama kibarlıktan ve hiçbir şeye ve hiç kimseye karşı olmak istemediği için ve böyle uzlaşmacı ve uzlaştırıcı bir özelliğe sahip olduğu için açıkça taraf tutmuyor. Çekinen, çatışmaya razı olmayan bir adam Cahit Sıtkı; veya en fazla arada bir "Yok canım" diye bütün o çok ciddi tartışmayı, ağız kavgasını tatlıya bağlamaya çalışıyor. Mümkün mü? Bir akşamüzeri Oktay'ın evinde kıyamet kopsun ve bunu Cahit Sıtkı'nın o zayıf ve ince ve kibar "Yok canım"ı durdursun! Asla! Nâ-ümkün !

Oktay Rifat, bilinen hikâyedir, Abidin de anlattı, "Birdenbire sokakta fenalık geçirip ölecek olsam, başıma bir kaza gelse yol ortasında, ne bileyim, hastaneye, bilemedin morga kaldırsalar, beni soyduklarında ya çorabım delik çıkarsa? Felaket! " derdi var o günlerde. Ama ne iyi ki başına böyle bir tatsız macera gelmedi.

Rifatların bir oğulları oldu. İsmini pedere saygı olsun diye Samih koydular. Büyüyünce her parmağında bin bir meslek bulunan mimar, yazar, çevirmen, fotoğraf ustası, belgesel film yönetmeni ve mutlaka unuttuğumuz birkaç iş sahibi daha, Türkiye'nin en efendi aydınlarından biri Samih Rifat kardeşimiz yani.

"Döverim Bak!"

Güzin, Rifatlara ilişkin bir anısını sohbetimiz sırasında anımsadı. Buraya alıyorum: "Kavaklıdere'de Mecdi Devrim'in evine taşındığım gün veya ertesi gün, ev sahibimiz bizi ziyarete geldi. Serbest fikirli bir insan, tabii Abidin'in durumunu, her şeyini biliyor. Hoş geldiniz ziyaretinde adam soruyor:

– Kimleri tanıyorsunuz Ankara'da?

Abidin de hani bu adamın ayarında, düzeyinde, beğeneceği dost ve arkadaşlardan bir-iki isim buldu. İşte Oktay Rifat var, babası validir filan eşinin babası da validir falan. Amaç iyi bir manzara çizmek. Şansa bakın siz! Ertesi gün veya birkaç gün sonra, ev sahiplerimiz karı, koca baloya gidiyorlar. Öyle şeylere tanık oluyorlar ki ertesi gün birinci iş, gelip bunları bize anlattılar. Buyrun kararınızı siz veriniz: 'Yahu sizin Oktay Rifat da Oktay Rifat'mış yani helal olsun' dercesine. Olay şu: Ankara Palas'ta resmi bir balo. Oktay ve Sabiha da orada. Birisi geliyor, ismini anımsamıyorum, Sabiha'yı dansa kaldırıyor. Dünya güzeli Sabiha kibarlık olsun diye kalkıyor. O dansı yapıyorlar. O parça bitiyor, dans edenler orkestrayı alkışlıyor filan, yeni bir parça çalmaya başlıyor. O adam Sabiha'ya teşekkür edip masasına bırakacağına, ikinci dansı da onunla yapmak istiyor ve dans ediyorlar. Vay efendim sen misin tekrar dans eden. Ulan ben insanı fena yaparım, döverim! Oktay bu, kalkıyor yerinden, dans pistinde ikisinin arasına dikiliyor, adamı biraz kenara çekip bir dayak atıyor bir dayak atıyor dillere destan. (Katıla katıla gülüyoruz.) Neyse birileri araya giriyor ve adamı Oktay'ın elinden kurtarıyorlar. Ama adamın pestilini çıkarmış bizimki. Ben adamı böyle döverim! Sonra karı koca otomobillerine binip herkes evine.

Ev sahiplerimiz aslında bunu anlatırken Oktay'ı övüyorlar. Ama biz rezil olduk. Düşünün onca övünerek, seçerek takdim ettiğimiz en yakın dostumuz Oktay Rifat koskoca Ankara Palas'ta herkesin ortasında bir ada-

ma resmen meydan dayağı atıyor. Bu kadar olur. Neyse ki ev sahiplerimiz eleştirmek için değil, neredeyse Oktay'ı övmek için ve bize 'Bravo ne dostlarınız varmış' demek için anlatıyorlar.

Muvaffak Şeref

Güzin'in biraz önce söz ettiği Muvaffak Şeref de Abidin'in çevresinde bulunan insanlardan biri. O ve eşi Rebia Hanım. Güzin, Muvaffak Şeref'i şöyle anımsıyor: "Bilgili, hukukçu bir arkadaşımızdı. Hep bizimleydi."

Filiz Ali'nin yazdığına göre bir ara Karanfil Sokak'ta Adalar Apartmanında oturdular, sonra Saraçoğlu Mahallesi'ne taşındılar (A. g. k., s. 52). Güzin o günleri anlatıyor: "Azra'ya evine gelirlerdi. Onların evine gittiğimizi hiç hatırlamıyorum, başka yerlerde, başkalarının evlerinde sık sık karşılaşırdık. Hep beraberdik diyebilirim. Eşi Rebia Şeref'in Adliyede çok önemli bir görevi vardı. Onu daha az görürdük Muvaffak Şeref hep koşuştururdu."

Şükran Kurdakul'un *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*'nde Muvaffak Şeref'in 1 Mart 1913'te doğduğunu okuyoruz. Demek ki Abidin'le yaşıt. Aynı ayda aynı yılda doğmuşlar. 1941'den 1951'e Ekonomi Bakanlığı Sinai Mülkiyet ve Teşkilatlandırma Şube Müdürlüğünde çalışıyor. Büyük ihtimalle 1951 Ekim ayındaki TKP tutuklamaları vesilesiyle Ankara Savcılığı tarafından açılan kovuşturmanın takipsizlik kararıyla sonuçlanmasına karşın bakanlık emrine alınınca, devlet memurluğundan istifa ederek avukatlık yapmaya başladı. 1940'ın başından itibaren yayınlanan bütün ilerici dergilerde yazılar yayınlıyor: *İnsan, Yurt ve Dünya, Ant, Sendika* gibi. *Tan* gazetesinde de yazıları var büyük olasılıkla, bugün maalesef unutulan eski sosyalistlerden biridir. 1968'de *Türkiye ve Sosyalizm* isimli bir kitap yayınladığını da eklemeliyim.

Eşi Rebia Şeref Nâzım Hikmet'in açlık grevi sırasında ismini herkese duyurdu: 14 Mayıs 1950 tarihli *Son Posta* gazetesinde yayınlanan mektubuyla.

Son Posta Rebia Şeref'i şöyle tanıtıyor: "Eski Cumhuriyet Başsavcısı merhum Fahrettin Karaoğlan'ın kızı ve değerli hakimlerimizden Rebia Şeref." Ve gazete Rebia Şeref'in gönderdiği mektuptan bir parça alıyor. Şöyle: "Babam rahmetli Fahrettin Karaoğlan bana 'Bir hâkim olarak memleketimizde bana en büyük ıstırabı vermiş olan hadise, Nâzım Hikmet'in

hiçbir delile, hiçbir kanun hükmüne dayanılmaksızın 28 yıl hapse mahkûm edilmesidir. Adalet tarihimizi bu günahtan kurtarmak en büyük emelimdir. Ama ne yazık ki buna gücüm yetmiyor' demişti." O günlerde Nâzım Hikmet'in özgürlüğüne kavuşması için herkes koştururken Rebia Hanım da bu şekilde katkı yapıyor.

Canlı ve Heyecanlı Tartışmalar/Atışmalar

Sabahattin Ali'nin Marksist kitaplarla dolu çok zengin bir kütüphanesi var. Onunla Marksizm üzerine hararetli ve sıkı tartışmalar yapılıyor. Abidin ile Sabahattin Ali iddialaşırlardı. Anlaşmazlık çıktığında Ankara'nın o soğuk, o dondurucu havalarında bile umursanmaz, ta Sabahattin Ali'nin evine kadar gidilir, kitaplar tek tek karıştırılırdı, akla takılan sorunun yanıtı bulunana kadar. Abidin, "köy hikâyelerinin büyük ustasını" pek beğenirdi. İyi yazardı çünkü.

Güzin *Gel Zaman Git Zaman*'da bu tartışmalara ilişkin birkaç gözlemini aktarıyor:

"Aslında, aralarında çok keskin eleştiri ve incelemeler, tartışmalar, yargılar sürüp gidiyor. Her okunan kitap, dergi, gazete yazısı, şiir, seyredilen her film, dinlenilen her konser tartışılıyor. Sherhen'in Fidelio'yu sahneye koymasından, Saygun'un Yunus Emre Oratoryosu'na, çevrilen kitaplara kadar aralarında, kimi kez sabahlamayı gerektiren, bazen de haftalarca süren tartışmalar çıkıyor. (...)

Radikal solcu aydınlarla Garipçi şairler, bir de Cahit Sıtkı'nın takımı arasında, basketbol maçı sertliğinde bir sanat kavgası sürmekte. Abidin, hakem olma sevdasında değil, ama bu maçlarda kâh bir takıma, kâh öteki takıma hak verdiği oluyor. Slogancı solculuk o zaman da var, var olmasına... Kimi düşünürün, kimi sözleri ya da çevirisindeki bir yanlış sözcük, ortalığı birbirine katabiliyor. Ankara'nın, sıfırın çok altında, buz kesen gece yarılarında, taksilere binilip, kimin evinde çevrilen kitabın asıl metni varsa, oraya cümbür cemaat gidilip ciltler karıştırılıyor, cümle bulunuyor haklı haksız ayırt ediliyor dostça.

Tartışmaların biri Tonguç'la olmuştu. Küçük Esat'ta, Niyazi'nin apartman dairesinde Tonguç, ağarmış saçları, dinç çehresi, güvenli bakış-

ları ve tok sesli konuşmasıyla çok etkili, önder bir devlet adamı çapında. Bileşimli kısa cümleleriyle, hem Osmanlı'yı hem bugünün kültür sorununu somut örneklerle anlatıyor. Binlerce kız, erkek köy çocuğunu toparlamış, köy köy gezerek. Gün gün anlatıyor çabalarını, bostan, tarla, bozkırları dolaşarak. Ana, baba, köylüleri kız çocuklarını okula göndermeye inandırmak için didinip durmuş. Kültür birikiminin önemine inanıyor. O gece de sabahlanıyor tartışılarak. Solcu aydınlar, iki Sabahattin (Sabahattin Ali ile Sabahattin Eyüboğlu. MŞG) ve Muzafferler (Muzaffer Şenyürek ve Muzaffer Şerif. MŞG), Abidinler ve daha başkaları, sadece eğitimle işin üstesinden gelinemeyeceğini ileri sürüyorlar. Sorun siyasal... Daha Makallar, Baykurtlar, Apaydınlar yok ortada, ama hoşgörülü, güleç ve güvenli bakışlarıyla onları muştuluyor sanki Tonguç o gece."

Burada adı geçen Niyazi'nin Niyazi Ağırnaslı olduğunu anladınız mutlaka. Bu tür toplantılar, Nahit Hanım'm evinde de yapılıyordu. Ve hele o yıllarda bekâr olan Sabahattin Eyüboğlu'nun evinde. Orhan Veli, Cahit Sıtkı Tarancı, Melih Cevdet, Oktay Rifat, Necati Cumalı, yani Ankara'nın bütün şair ve yazar takımı. Nurullah Ataç'a gelince, O, gençleri Özen Pastanesi'nde etrafına toplamaya bayılırdı.

Erol Güney

Abidin ve Güzin'in İstanbul'dan tanıdıkları başka bir dostları daha var Ankara'da: Erol Güney. Tercüme Bürosunda çalışıyor. Güzin "Ankara'da biz Erol'la çok uzak durduk" diyor ve nedenlerini açıklıyor: "Ankara'da Abidin 'kötü kişi' olarak damgalanmış ve öyle yaşıyor. Erol ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı yeni olmuş, Rusya'dan göçmüş Yahudi diye parmakla gösterilenlerden. Eşi Dora ve baldızı Bella ile durumlarını mümkün mertebe düzene sokmak istiyorlar. Baktık ki onlar da çok dikkat ediyorlar bize karşı; biz o zaman büsbütün dikkat eder olduk. Bir de bizim yüzümüzden başına bir iş gelmesini istemiyorduk. Hoş bu kadar dikkate ve özene karşın yine başına dertler açıldı; ama o artık başka bir mesele. Çünkü Abidin nedeniyle adamın başına bir şey gelseydi çok büyük belalar birbirini izleyebilirdi Erol için: Vatandaşlıktan çıkarılmasından sınır dışı edilmesine belki hapsedilmesine kadar.

Bu arada şöyle ilginç bir şey de oldu. Kardeşim Behlül Erol'un baldızı Bella ile arkadaşlık etmeye başlıyor. Behlül o sırada Abidin 'komünist' diye bizden kaçıyor. Ne annemle görüşüyor ne benimle. Son derece hayırsız bir kardeş. Ama şunu da söylemek lazım: Son derece yakışıklı, çok zeki ve çok kültürlü bir insan. Birkaç dil konuşuyor, dünya kadar ülke görmüş, vs. Bir örnek vereyim: Daha 17 yaşındayken Dostovyeski'yi okuyor Fransızca çevirisinden. Beğenmiyor; 'Bunun bir de İngilizcesini okuyayım' diyor. İşte böyle bir mahluk. Galatasaray Lisesinde okurken son derece faşist ve Nazi hayranıydı. Almanya'daki öğrenimi sonrasında Nazilerden nefret etmiş olarak döndü. Ama birtakım hastalıkları vardı, bağırsaklarından filan. Altüst oldu çocuk. Ankara'da Bella ile arkadaşlığı sırasında Bella durumu öğreniyor. Behlül'ün Abidin'in 'komünist' olması yüzünden ailesiyle bağlarını koparddığı meselesini. Bella şaşırıyor: 'Bu kadar zeki, bu kadar kültürlü bir insan nasıl böyle bir şey yapabilir?' diyor. Ve bu iş fazla uzamadı."

Erol Güney'e gelince, O her zamanki gibi çalışkan, birçok dil bilmesi sonucu Tercüme Bürosunun temel direklerinden biri. Özellikle de Rusça çevirilerde uzman. O bu arada bir ara Tercüme Bürosu sekreterliğini de üstleniyor. (Erol Güney'in ne denli çalışkan olduğunu anlatanlardan biri de Orhan Suda'dır: *Bir Ömrün Kıyılarında*'da, Örneğin s. 38-39).

Kadınlar

Ankara'nın sevimli aydın çevresinde bir şey dikkat çekiyor: Aralarındaki kadın sayısının azlığı. Evet Azra Erhat, Behice Boran, Mediha Berkes, Aliye Ali, Nahit Hanım, Rebia Şeref, Dora Güney, Muallâ Eyüboğlu, var. Arada belki başka kadınlar da bu kervana katılıyor. Bir süre sonra Güzin Dino geliyor. Onunla birlikte Adana'daki öğretmen bayan arkadaşı da. Hepsi bu kadar. Herhalde bu kadar.

O yıllarda bu çevreye genç ve güzel bir kadın daha katılacak. Bu Müşerref Hekimoğlu'dur.

1921 İstanbul doğumlu olan Müşerref diğerlerine oranla biraz gençtir. Ve çok güzeldir. Onun Tercüme Bürosuna yaklaşmasını "1949 yılı"nda olmuş biçiminde aktaran Oktay Akbal aynen şöyle yazıyor: "Bir sabah genç bir kız geldi. İlk bakışta göze çarpan bir kişilik. Uzun boy, güzel,

etkileyici gözler. Eski İstanbul konuşması..." ("Müşerref artık yok mu? *Cumhuriyet-Hafta*, 13 Ekim 2004) Güzin anımsıyor Hekimoğlu'nu:

"Müşerref'le çok ahbaptık. Bilhassa Abidin'i çok severdi. Çok kibar bir kadındı. Ankara'da bize, çok sık değil ama arada bir uğrardı. Melih'le (Cevdet Anday) ahbap oldular biraz. Melih Cevdet böyle dostluklara, yakınlıklara meraklıydı. Bir ara arkadaşlık ettiler. Melih de yakışıklı adam o günlerde."

Müşerref Hekimoğlu hemen o günlerde Tercüme Bürosu işlerinden vazgeçiyor ve gazeteciliğe başlıyor. Bunu Erol Güney anlatıyor (A. g. k., s. 195-196). Erol Güney'in kim olduğunu bilmeden ona aynen şunları söylüyor: "O Tercüme Bürosunda Rusça çevirilerden sorumlu bir adam var, ismi Erol Güney. Kendisi çevirileri yalnız dostlarına verirmiş. Bunun için arkadaşımla bana bu klasiğin tercümesi verilmedi."

Hekimoğlu Rusça bilen bir arkadaşıyla bir kitap tercüme etmek ve yayınlatmak istemiş, ama başvurusu kabul edilmemiş. Bunun nedeninin de Erol Güney olduğunu sanıyor. Ayrılırken Erol Güney kendisini tanıtınca Hekimoğlu kırdığı potun farkına varıyor ve ikisi birden gülüyor ve dostça ayrılıyorlar. Ve dostlukları o yıllarda ve sonrasında sürüyor. Erol Güney de onun için şunu yazıyor: "Gözlerinden zekâ fışkıran güzel bir kadındı."

Güzin o günleri anlatırken teyzelerinden birini asla unutamıyor: "Ankara'da çok ender cesur, yerli insanlar bizimle görüşürdü. Birçok insan ise bizimle görüşmekten korkardı. Erol Güney ve eşi ile baldızları, yani Bella ve büyüğü Seza, öyleydi. Başkaları da vardı. Teyzem ve kardeşim bile korkardı. Hem de nasıl. Teyzem bir okulda müdürdü. Bana tesadüfen rastlasa bile ödü kopardı. İstanbul'dan Ankara'ya dönüşlerinde, 'Güzin sakın beni karşılamaya istasyona gelmesin!' diye mesaj gönderen teyzem."

Güzin bu meseleden kitabında söz ediyor (s. 130) ve birkaç teyzesi de olduğu için "korkak" teyzenin ismini soruyorum: "Cudiye Teyze. Annemin küçüğü. Siyasetten uzak durmaya çalışan korkak bir kadın. Ankara Garı'na gidip kendisini karşılamamamı istiyordu ama eve gelip annemi ziyaret ediyordu. Birazcık sinirli filan bir kadındı. Ankara'da Biçki Dikiş Okulu'nda müdürlük yaptı. Bursa ve Ankara'daki müdürlükleriyle çok uzun bir kariyere sahip oldu. Ama feci derecede korkaktı. Emekli olduktan sonra da tek başına yaşadı."

Aslında Ankara'nın o günkü halini yazmakla yansıtmak belki hiç mümkün değil. Bu nedenle olmalı Güzin sık sık "Siz bizi anlayamazsınız. Bizi anlamanız çok zordur. O yıllarda bizim sayımız çok azdı. Herkes birbirini tanıyordu. Solcular parmakla gösteriliyordu. Ve karşımızdakiler çok saldırgan, çok düşmandılar. Çok."

Ama hayat iyi ve kötü yönleriyle yaşanıyordu yine de. Ve onca soruna, derde, polis takibine karşın arkadaş, dost ve tanıdık çevrede canlı ve heyecanlı tartışmalar yapılıyor. Eleştiriler ve özeleştiriler, değerlendirmeler sürüyor. Arada bir ve hele iyi bir fırsat çıkınca ise bu genç takım elbette gırgır da geçiyor. O zamanlar bunun ismi mutlaka gırgır veya "işletme" değildi ama olsun.

"Misuri"/Ankara

Bu işlerin "uzmanı" kaçınılmaz olarak "Garip" hareketinin ele avuca sığmaz, içmeyi ve eğlenmeyi de en iyi biçimde yapmaya meraklı elemanları Orhan Veli, Melih Cevdet ile elbette Abidin'dir. Melih Cevdet Anday'ın 1946'da çıkardığı kitabın ismi *Rahatı Kaçan Ağaç* değil midir? Hani rahatı kaçırılan demedik!

5 Nisan 1946'da ABD savaş gemisi "Missouri," Washington'da bir buçuk yıl önce ölen Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi ve Abidin'in kadim dostu Nesuhi Ertegün'ün babası Mehmet Münir Ertegün'ün cenazesini İstanbul'a getiriyor. Ülkede büyük hadise! ABD'nin "Türkiye'ye elini uzattığının" ispatıdır bu artık. 6 Nisan 1946 tarihli *Cumhuriyet*'in başlığı şudur örneğin: "Filonun gelişi Türk-ABD dostluğunun parlak bir ifadesi oldu." Ve bütün ülkede büyük bir heyecan. ABD neredeyse "kurtarıcı"dır. O sıralarda SSCB'nin Türkiye'den kimi vilayetleri ve boğazlarda üs istediği söylentileri dolaşmaktadır çünkü değişik çevrelerde ve madem ki zaman zaman gazeteler de olayı büyütmektedir.

"Missouri" İstanbul'a geldi. Dolmabahçe önlerinde demirledi. Ertesi, gün ABD'li heyet Ankara'da resmi ziyarettedir. Peki Ankara'ya ya da Ankara'da ne oluyor? Bunu da Güzin anlatıyor:

"Amerikan gemisi 'Misuri' Türkiye'ye geldiğinde, devletçe içine düşülen telaş ve kamuoyundaki yankılar şaşırtıcı. O gece, Ankara Palas'ın kü-

çük yan kapısından girilen barda, gece yarısından sonra, kimi Amerikan misafirler ağırlanıyor. Bar yükünü almış, kapılar kimseye açılmıyor. Orhan, Melih, Oktay, Abidin, Nahit Hanım ve daha birkaç dost, kapıdan dönmek istemiyorlar. Orhan, eğilip, bar kapısının bir deliğinden içeri, 'Missouri... Missouri... Missouri!' diye üç kez sesleniyor ve kapılar açılıveriyor. Buyur ediliyorlar! Ayakta, barın önünde içkiler ısmarlanabiliyor. Hemen kim oldukları biliniyor ve sivil polis çepeçevre kuşatıyor onları belli etmeden. Bunun üzerine, Melih'le Orhan matrak bir sohbet uyduruyorlar. Güya, sınıf arkadaşları olan birinden söz etmeye başlıyorlar yüksek sesle. Tartışmalı bir konuşma: 'Hayır, boyu benden uzun değildi, sen onun yanında bücürdün. Annesi Rumdu. Lise ikide arkamda otururdu. Şimdi hariciyeci olmuş. Olamaz, madem annesi Rum... Anası Rum değil, babası dedik ya... Siviller, annesi ya da babası Rum olan hariciyecinin kim olduğunu belki de ertesi gün saatlerce araştırmışlardır. Oysa, hepsi uydurma..." (*Gel Zaman Git Zaman*, s. 130-131).

İki Sosyalist Parti

Savaş sonrasındaki dengelerin aldığı yeni çehre ve bunun Türkiye'ye yansıması sonucu CHP rejimindeki değişikler sürüyor, 1946'nın büyük bir bölümünde:

7 Ocak 1946'da DP'nin kurulması resmen açıklandıktan sonra, şubatta "öğrencilerin dernek ve birlik" kurmalarına tüzel bir çerçeve getirildi.

10-11 Mayıs'ta CHP Olağanüstü Kurultayını topladı. "Demokrasiye yöneliş" CHP kadrolarına anlatıldı ve hükümetin yapması gerekenler belirlendi.

Türkiye'deki sosyalistler de hareketlendiler: 14 Mayıs 1946'da Esat Âdil Müstecaplıoğlu ve arkadaşları Türkiye Sosyalist Partisini (TSP) kurdular.

26 Mayıs 1946'daki belediye seçimlerinde sosyalistler kimi yerde aday gösterdiler. Örneğin *En Büyük Tehlike* isimli broşürün yazarı Fâris Erkman İleri Demokrat Cephe adayı olarak İstanbul'da seçimlere katıldı.

Gizli TKP, Esat Adil'in TSP'yi kurmasından ve kimi TKP'li işçi önderinin bu partinin kadroları arasında "ortaya çıkarılmasından" hiç memnun olmadı. Bunun üzerine 19 Haziran'da TKP Şefik Hüsnü Deymer ön-

derliğinde Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisinin (TSEKP) kurulmasında başı çekti. Artık bir değil iki sosyalist parti vardı. Ve ikisi arasında ciddi bir yarış söz konusuydu. Esat Âdil'i TKP takımı hiçbir zaman sevmedi. Hakkında "polistir" diye söylentiler de dolaştı.

Şu kesin artık: CHP'den başka partiler de kurulabiliyordu. Tek parti yönetimi bitiyor(muy)du. Tek parti rejiminin sonuna gelindiği açıktı. Bu arada kurulan partilerin yasalara uygunluğunu sağlamak için ve kurulacak derneklere düzenleyici ve elbette kısıtlayıcı hükümler getirmek üzere Cemiyetler Kanunu 5 Haziran 1946'da TBMM'de kabul edildi. 10 Haziran'da yayınlandı ve yürürlüğe girdi.

Bunu izleyen günlerde birçok dernek, sendika ve parti kuruldu.

Bu canlılık içinde kurulan partilerden biri, biraz önce andığım TSEKP özel olarak ilgimi çekiyor. Çünkü bu parti TSP ile rekabet halinde, birçok ilde, özellikle de İstanbul, İzmir, Ankara gibi öteden beri TKP'nin belli bir etkinliğinin olduğu bilinen kentlerde hızla örgütlenmeye başladı. Bu aynı zamanda TKP'nin gizli kadrolarının açığa çıkarılması anlamını da taşıyor.

Ankara'da TSEKP Zeki Baştımar yönetiminde örgütlendi.

TSEKP'nin Adana'daki örgütlenmesi işini yürütmek için, Aralık 1946'da, Adana'ya Rasih Nuri İleri gidiyor. Abidin Dino'nun yeğeni. Rasih Nuri İleri değişik makalelerinde TSEKP'nin "Adana şubesinin bir numaralı üyesinin Arif Dino" olduğunu yazdı. Yani Abidin Dino'nun ağabeyi ve Rasih Nuri'nin dayısı. Peki iki numaralı, üç numaralı üyeleri kimlerdi? Rasih Nuri artık aradan geçen zaman içinde herhangi bir yasal yaptırım da kalmadığına göre bunları bize açıklayabilse ne kadar iyi olacak. Rasih Nuri İleri işçi sendikaları kurmak için de Adana'da uğraştığını defalarca yazdı. Bunları da daha ayrıntılı bir biçimde yazabilir mi bugün? İşçi ve sosyalist hareket açısından çok yararlı olur. Yaşar Kemal, kendisiyle 19 Mayıs 2005'te, Paris'te yaptığım söyleşide, Adana'da geçmiş dönemlerin çok iyi yetişmiş komünistlerinin bulunduğunu, bunların da TSEKP'ye yakın ilgi gösterdiklerini anlattı.

Abidin'in neden TSEKP üyesi olmadığı sorusu akla gelebilir. Büyük olasılıkla şu iki nedenle: Birincisi zaten Ankara'da "ikamete memur" olduğu için, başında yeterince dert var. Ve zaten gözaltında olması. İkincisi Abi-

din'in o sırada TKP üyesi olduğunu varsayarsak, TKP bütün üyelerini yasal bir parti içinde "açığa çıkartmak" istememiş olabilir.

İki sosyalist partinin izinde, birine veya öbürüne yakın pek çok dergi yayınlandı bu aylarda: *Sendika, Dost, Yarın* gibi. Basın-yayın dünyasındaki canlılık 1946 başından itibaren gözlenen siyasileşme ile doğru orantılıdır. Bu yayın organlarına Abidin'in çizgi ve yazılarıyla katkısı elbette araştırılmalı.

Ankara'da "Dada" Gösterileri

1946'nın bahar ve yaz ayları Türkiye'ye de "demokrasi"nin gelebileceğinin ümit edildiği aylardır.

Mayısta belediye, temmuzda milletvekili seçimleri yapılıyor. "Tünelin ucu görünüyor mu" diye soruluyor. Ve ümitler keyiflenmeyi de birlikte getiriyor. İşte o zaman Ankara'nın "haylazları" dalga geçmekte ısrar ediyorlar.

Hakları değil mi? Onca baskı, polislerin yakın takibi ve binbir sıkıntıdan sonra şöyle derin bir nefeslenmek. Fena mı olur yani? İşte Melih Cevdet'le Abidin'den Ankara'da bir otobüs, bir tren yolculuğunda "Dada" gösterileri. Yazan Güzin Dino'dur. Ya olayı sonradan kendisine katıla katıla gülerek anlattılar, ya da Güzin de onlarla birlikteydi. Oyunun içinde:

"Bir gün Kızılay'la Bakanlıklar arası, tıklım tıklım bir otobüsün içinde, Melih'le Abidin uydurma bir dil bulup konuşmaya başlamışlar. Konuşma giderek tartışmaya dönüşmüş: 'Çatalaka odi viro ki? Noki niro olka filo. A! Rimo toto kara iboda fır, fır... Oki oki fıro fıro nan ito! Dar dar, tir tir...' gibi hiçbir anlam taşımayan söz ve sesler çıkararak ciddi bir konuşma havası estiriyorlar. Etraftakiler, yabancı bir dil konuşulduğunu düşünüyorlar, ama hiçbir dile benzemeyen bu sözcükleri dikkatle dinliyorlar. Abidin'le Melih, ciddiyetlerini hiç bozmuyorlar, sonunda gülmelerini tutamayacaklarını anlayarak, kendilerini bir durakta otobüsten dışarı atıyorlar ve çocuklar gibi, kahkahadan kırılıyorlar.

Başka bir gün, uzunca bir tren yolculuğunda, kompartımanın açılır kapanır küçük masasının üstüne bir kutu kibriti boşaltıyorlar ve uydurma bir oyun başlatıyorlar. Önce, kibritler sıraya diziliyor, sonra herkes bir kibrit çöpünü kıpırdatıyor; örneğin, bir çöpü dikkatle ötekinin üstüne yerleştiri-

yor. Beriki, uzun uzun düşündükten sonra, bir kibriti alıp, yine dikkatle, üst üste duran kibritlerin yanına koyuyor. Karşısındaki, ciddiyetle alıyor o kibriti, oyun dışı ediyor. Önce yandaki yolcular, sonra yavaş yavaş, neredeyse tüm vagondakiler gelip, oyunu seyretmeye koyuluyor, kuralları anlamaya çalışıyor. Orada da, o uydurma dille tartışıyorlar... Tüm yolculuk böyle geçiyor.

Matrak, alaylı, şakalı, güldürücü durum ve olaylar... Ancak bunlarla korunabiliyor insan, ağır bunalımlı ve çoğu kez korkunç havadan. Gülmek, gülebilmek gerek dayanabilmek için. Sürekli izlenmeler, kısalı uzunlu tutuklamalar, dayak, hakaret ve çeşitli eziyetlerden, gençliğin dayanıklılığı kurtarıyor insanı, çoğu sağlığını koruyor böylece. Ama kimi de böbreğini, sinir dengesini, yüreğini, ciğerini, bağırsağını çabucak eskitiyor, yitiriyor baskılar sonunda. Oysa ne ki bunlar, sonradan olup bitenlerin yanında? "

Hasanoğlan'ı Ziyaret

Sabahattin Eyüboğlu'nun ve o günlerde onunla birlikte çalışanların övünç kaynaklarından biri de mutlaka Hasanoğlan Köy Enstitüsüdür. Birçok sanatsal eyleme de sahne olan, Anadolu çocuklarının kendi yağlarıyla kavrulup son derece güzel şeyler yaratabilmelerine olanak veren "bilim ve sanat yuvası." Eyüboğlu ve arkadaşları eserlerini herkese göstermekten de özel bir zevk alıyorlar, haklı olarak. Ve herkesin bu esere katkısını sunmasını da bekleyerek. Eyüboğlu'nun kardeşi Bedri Rahmi'ye yazdığı mektupların birçoğu bunu gözler önüne seriyor. Eyüboğlu ve arkadaşları arada bir toplu gezi düzenleyip Ankara'dan öğretim üyesi, sanatçı, yazar, gazeteci ve meraklıları Hasanoğlan'a götürmeye de bayılıyorlar. İşte böyle bir gezi ve ziyarete katılan Güzin o anları aktarıyor:

"Bir sabah, Hasanoğlan Köy Enstitüsüne gidiyorlar, Ankara'dan birçok profesör, yazar, gazeteci... Kıraç bir step yolunda, toz duman içinde 80 kilometre... Bu boz düzlüğün üstünde birden, yine boz, şalvarımsı pantolonlu üniformalarıyla, geniş hasır şapkalarıyla, 30-40 mandolinli genç kız ve erkek... Çoraklık, yalın rüzgâr, kızgın güneş ve mandolinli, türküler... Güleç, sevimli, coşkulu kızlar, oğlanlar. Bozkırın ortasında sevinç fırtınası, kamyonların peşindeler. Enstitünün geniş giriş yolu boyunca, sağlı sollu, Yunan, Latin, Türk, Fransız kültür büyüklerinin yontuları.

Sokrates, Aristoteles, İbn-i Sina, Descartes, Montaigne. Kıraç köy gençlerinin yapıtları...

Kalabalık, kızlı erkekli köylü öğrenciler, sevgiyle, yakınlıkla, akraba gibi... Yemekhane kendi yapıtları, banklar, masalar da öyle. Mısırlar, domatesler, biberler, ayranlar... Hep kendi elleriyle dikilmiş, elleriyle yapılmış. Kendi yapıtları tiyatro, sahne. Oyuncular kendilerinden. Sonra, Hasanoğlan köyünde bir enstitü öğretmeninin evi: Dışı bembeyaz kireç sıva, içi rengârenk kilim, keçe. Civar köylülerin sevgisi, saygısı, sevinci... Yeni görenekleri, diş fırçaları, musluklu tenekeler..."

21 Temmuz 1946: "Hileli Seçimler"

Ama CHP iktidarı korkuyordu. Kararsızdı, DP'nin köylüler, işçiler (DP ısrarla grev ve sendika hakkını savunuyordu örneğin), öğretim üyeleri, sanatçılar ve aydınlar, gazeteciler arasında gittikçe taraftar toplaması üzerine, DP'nin atılımını sınırlamak amacıyla ilk kez genel oyla, tek dereceli genel seçimler düzenledi. Ama DP'nin kazanmasından çekindiklerinden birçok yerde seçim sandıkları önceden doldurulduldular. Ve bu seçimler siyasi tarihe "hileli seçimler" olarak yazıldılar. Seçimlere beklemediği bir zamanda ve erken yakalanan, bu nedenle her ilde aday göster(e)meyen DP, yine de 66 milletvekili çıkardı. CHP 395 milletvekiliyle birinci ve ezici parti konumunu sürdürdü. Bu arada dört de bağımsız aday kazandı. Mehmet Ali Aybar seçimlerde DP'den İstanbul bağımsız adayı olarak girdi ama kazanamadı. O günkü çoğunluk sistemi büyük partinin daha çok milletvekili çıkarmasına neden oluyordu. En çok oyu alan parti o seçim bölgesindeki bütün koltukları kazanıyordu. Adil değildi seçim.

Muhalefetin en yoğun oy topladığı kentlerin başındaydı İstanbul. Nitekim adaletsiz seçim sistemine rağmen DP 18 milletvekili kazandı, CHP beş. Dahası dört bağımsız milletvekilinin üçü de İstanbul'da seçildi (*Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1946). DP seçimlere hile karıştırıldığı için birçok yerde itiraz ettiği gibi, seçimlerin iptalini de istedi. İstanbul ve çevresinde sıkıyönetim yürürlükte olduğu için gösteri düzenleyemeyen DP'liler bunun acısını TBMM'nin açıldığı 5 Ağustos'ta Ankara'da düzenledikleri gösteriyle çıkardılar. Ulus Meydanı'ndan TBMM'ye (eski binasında hâlâ)

giden cadde üzerindeki DP taraftarları önlerinden geçen milletvekillerinden DP'lileri alkışladılar, CHP'lileri yuhaladılar.

6 Ağustos 1946 tarihli *Cumhuriyet* TBMM'deki oylamaları şöyle duyurdu: "Meclis açıldı, İnönü 451 oydan 388'i ile tekrar Cumhur Başkanlığına (aynen böyle yazılı) seçildi. Cumhur Başkanı seçiminde Demokrat Partinin adayı Mareşal Fevzi Çakmak 59 rey aldı. Saraçoğlu kabinesi istifa etti, yeni kabineyi kurmaya İstanbul milletvekili Receb Peker memur edildi."

Evet bizi en çok ilgilendiren nokta burada: Hükümet değişikliği. Recep Peker, 1930'lardaki Tek Parti CHP'nin "katib-i umumi"si ve otoriter bendedimolducu devletçiliğin şiddetli savunucusudur. Onun başbakanlığa getirilmesi "siyasi liberalleşme" açısından felaket anlamını taşıyordu. Dahası bu kadarla da kalınmadı: İçişleri Bakanlığına Şükrü Sökmensüer atandı. Daha önce gördük, Emniyet, İstihbarat ve askeri geçmişi oldukça dolu bir insan. Altan Öymen de ekliyor: "Hatay'ın Türkiye'ye katılması sürecinde önemli görevler üstlenmişti. CHP'nin 'müfrit'lerinden sayılıyordu." (A. g. k., s. 540).

Beterin beteri var: Milli Eğitim Bakanlığına getirilen kişiye bir bakar mısınız lütfen? Reşat Şemsettin Sirer. 1930'lardan bu yana her türlü "ihbar," her türlü kışkırtmanın elebaşlarından. İnanılmaz derecede "müfrit." İnanılmaz ölçüde solcu düşmanı.

Sirer'in İcraatı

Sirer'in Milli Eğitim Bakanlığına getirilmesinin eğer tek nedeni sorulursa yanıtı çok kolay: Hasan Âli Yücel'in yedi yıl yedi ay yedi gündür yaptıklarının yıkılması. Bakanlığın altüst edilmesi. Bakanlık ve genel müdürlüklerindeki ve kimi kurumlarmdaki aydın çevrenin darmadağınık edilmesi. Eh doğrusunu isterseniz tam adamını seçtiler demek yerinde olacak. Sirer silmek ve süpürmek için işe koyuldu.

İsmail Hakkı Tonguç İlköğretim Genel Müdürlüğünden uzaklaştırıldı. Bakanlıkta irili ufaklı bütün kadrolar değiştirildi.

Sabahattin Eyüboğlu Talim ve Terbiye Dairesi üyeliğinden alınıp "müfettişliğe atandı." Yani "garaja çekildi," ilgisiz ve yetkisiz bir görevde iş-

levsiz bırakılmak için. Bu arada kendiliğinden ayrılanlar da oluyordu: "Bu adam(lar)la, yeni gelenlerle çalışılmaz" diyerek.

Bakanlığın Neşriyat Müdürlüğü de "payını" aldı. Ocak 1947'de Tercüme Bürosundaki işleri yürüten Orhan Veli ve Erol Güney işten çıkarıldılar. Yaşar Nabi Nayır, *Varlık* dergisini ve yayınlarını İstanbul'dan yürütmek için Ankara'yı terk etti.

Neşriyat Müdürlüğünde çalışan Melih Cevdet Anday, Konya'da bir memurluğa atanınca istifa etmeye kalktı. Ama o sırada araya Kütüphaneler Genel Müdürü Aziz Berker girdi ve onun Ankara Kitaplığında tasnif memurluğuna" atanmasını sağladı. (Bu konuda Melih Cevdet Anday *Akan Zaman Duran Zaman*'da epey bilgi veriyor, s. 12 ve 114; Erol Güney de: s. 169; Güzin Dino da: s. 129 ve 130) Güzin Dino şunları yazıyor: "Başkent delik deşik edildiği gibi Ankara'da biriken aydın topluluğunu da darmadağın etmek gerekiyor zahir... Tonguç en büyük suçlu; köylere kadar yaydı okumayı melanet! Alaşağı ediliyor. Her şairin peşine bir polis, her ressamın evi gözetim altında gece gündüz." Haksızlık ediyor Güzin Dino: O kadar da değil kardeşim, bakın Orhan S. Orhon da hem şair hem yazar ve de milletvekili CHP'den, hem de madenci ve işçi kenti Zonguldak'tan. Sirer de şair sever ama. Hakkını yememek lazım adamın!

Ankara'da alışılmış biçimde polis takibi sürüyor. Hatta eski bakan Hasan Âli Yücel bile izleniyor. O günlerde hâlâ Bakanlık Basımevinde çalışan, Şahap Sıtkı, Tercüme Bürosunun dağıtılmasını ve Hasan Âli Yücel'in başına örülmek istenen çorapları şöyle dile getiriyor:

"Reşat Şemsettin, Köy Enstitülerinin 'sol yatağı' olduğunu göstermek için, Meclis Başkanı Kâzım Karabekir'i Hasanoğlu'na davet etmiş. Orada geçen bir olay, Sabahattin Eyüboğlu'nun evinde anlatıldı. Ben o sırada Hasan Âli'nin liselerde okutulan *Mantık* kitabındaki terimlerin Türkçeleştirilmesiyle uğraşıyorum. Zaman zaman buluşuyoruz, kitabın tashihleri için basımevine gidiyoruz. Bir gün otomobilde, Sabahattin Eyüboğlu'nun evinde işittiğim olayı kendisine heyecanla anlatıyorum. O durmadan beni tekmeliyor. Sonradan anladım, sözü değiştirdim. İnince 'Ne yaptığının farkında mısın?' dedi. 'Farkındayım, ama çok geç!' dedim. 'Yahu' dedi, benim evin karşısındaki bütün otomobillerde polisler çalışıyor."

Unutmadan eklemeli İstanbul ve çevresinde sıkıyönetim sürüyor. Ve bakıyorsunuz Memet Fuat Hop (Takma isim dediğin böyle olur) ile Tuna Baltacıoğlu'nun *Aşk ve Sümüklüböcek* isimli kitabını yasaklar ve toplatır. Neden mi? "Müstehcen"likten. Memet Fuat çok şaşırır ve ekler: "Açık saçık tek satır yok içinde" diye yazar (*Gölgede Kalan Yıllar*, s. 519). Bu da 1946'da oluyor. O günleri yazan Tuna Baltacıoğlu da bu yasaklama ve toplatma işini anlatıyor (A. g. k., s. 214-217).

Hayat Pahalı

Recep Peker yönetimindeki aşırı sağcı, ırkçı, tasfiyeci ve yıkıcı hükümet iş başında kaldığı 9 Eylül 1947'ye kadar yapabileceğini yaptı. O zamana kadar akla getirilemeyenler de dahil. Örneğin 12 Temmuz 1947'de "din öğrenimini serbest" bırakmayı da ihmal etmedi.

Reşat Şemsettin Sirer, Peker hükümetinin düşmesinden sonra kurulan Hasan Saka hükümetinde de Milli Eğitim Bakanlığında kaldı. Ve böylece silip süpürme işini 10 Haziran 1948'de kurulan Hasan Saka yönetimindeki ikinci hükümete dek sürdürdü. Büyük yıkım.

Ancak Recep Peker hükümeti gönderilmeden önce, bu hükümete iktisadi alanda o zamana kadar Türkiye'de bilinmeyen bir şey yaptırıldı. Tarihe "7 Eylül Kararları" olarak geçen bu olayın en çarpıcı yönü Türkiye'de ilk kez yapılan devalüasyondur. Yani Türk Lirası'nın (TL) değerinin dolara göre "ayarlanması," yani düşürülmesidir. Evet 7 Eylül'de TL'nin değeri % 72 oranında düşürüldü. Korkunç bir "ayarlama"dır bu. Hayat pahalılığı akıl almaz boyutlara ulaştı. 1938'de 100 olan fiyat endeksleri Ağustos 1946'da 386,6 idi, ama 7 Eylül Kararlarından sonra 412,9'a ulaştı. Müthiş bir pahalılık. Savaş yıllarındaki "Geldi İsmet (İnönü) kesildi kısmet" sloganı yeni boyutlar kazandı.

Ekim 1946

TSEKP kendisine yakın aydın, sanatçı, şair ve yazarları bir dergi etrafında bir araya getirdi: *Yığın*. İlk sayısı Ekim 1946'da yayınlanan on beş günlük "düşün ve sanat" dergisinin yazı işleri yönetmeni Adil Yağcı'dır. Abidin Dino derginin 5. sayısında "Sanat ve Politika" başlıklı bir makale ya-

yınladı. Elbette 5. sayının son sayı olacağını bilmeden. Çünkü sıkıyönetimin o denli hızla harekete geçeceği veya geçirileceği tahmin edilmiyordu. (Abidin'in bu yazısı *Yazılar*'da yer almıyor. Önümüzdeki yeni baskılarında konulması umuduyla. Araştırmalarım sırasında bu yazıyı bulabilirsem elbette Turgut Çeviker'e iletmek isterim.)

Yığın dergisinin yazarları arasında İlhan Berk, Ö. F. Toprak, Cahit Irgat (O günlerde Mina Urgan'ın eşi), Ali Karasu (A. Kadir'in o sırada kullandığı takma isimlerden biri) gibi toplumcu şairler yanında, Orhan Kemal, Kemal Bilbaşar gibi gittikçe tanınan öykü yazarları bulunuyor. Hüsamettin Bozok, Aslan Kaynardağ, Rüştü Şardağ gibilerini de unutmamalı. *Yığın*, Nâzım Hikmet'in o günlerde yaratmakta olduğu *Kurtuluş Savaşı Destanı*'ndan parçalar yayınladı. Nâzım Hikmet hâlâ Bursa Cezaevinde mahkûmdur.

18 Ekim 1946'da ise daha ilginç bir gelişme ortaya çıktı: İstanbul'da İnsan Haklarını Koruma Cemiyeti, kısaltılmış biçimiyle İNHAKO Cemiyeti kuruldu. Kurucuları arasında eski sosyalist ve kısa bir süre Mustafa Kemal'in İçişleri Bakanlığını üstlenen ama anlaşamamaları üzerine istifa eden Cami Baykut, sosyalizme yakın duran ama daha çok "liberal demokrat" olarak tanınan Zekeriya Sertel ile Tevfik Rüştü Aras, çiçeği burnunda DP'den bağımsız milletvekili seçilmiş olan Mareşal Fevzi Çakmak ve daha önemlisi adı ırkçıya çıkmış aşırı sağcı ve o sırada DP İstanbul İl Başkanı avukat Kenan Öner bulunuyor. Son derece garip bir kokteyl. Nasıl olur demeyin? Aras ve Baykut bakanlık yıllarından beri tanıdıkları Çakmak'ı ikna edip bu işe katılmasını sağladılar. Aras'ın uzun süre Dışişleri Bakanlığı yaptığını ve SSCB ile dostluk ilişkilerinin kurulmasında ve yaşatılmasında belirleyici rol oynadığı anılmalı burada. Çakmak, cemiyet başkanı oldu, Önen genel sekreteri. Cami Baykut o yıllarda *Yeni Adam*' da düzenli yazılar yayınlıyor. Özellikle dış ilişkiler konusunda. Yani adı geçenlerin tümü tanınan, bilinen insanlar. Sertel'den söz etmiyorum: Daha bir yıldan az bir süre önce gazetesi saldırıya uğrayan dönemin en ünlü gazetecilerinden.

CHP'nin müfritlerden oluşan hükümeti olayın üstüne, DP'yi yıpratmak umuduyla, hemen atıldı: Ve "DP solcularla, komünistlerle işbirliği yapıyor" propagandasına başladı. Şuraya bakar mısınız? DP il başkanı işin içinde. Dahası bir de bağımsız milletvekili var DP'li. Aslında Çakmak'a

herhalde yapılacak en büyük hakaret onu "solculukla" suçlamaktır. 1938'de Nâzım Hikmet'in en ağır biçimde "cezalandırılması" için genel kurmay başkanı ve mareşal olarak bütün ağırlığını koyduğunu anımsatmak yeter. Kenan Öner'e gelince en ilkel antikomünistlerden. Nitekim bir süre sonra DP'nin CHP karşısındaki muhalefetini "danışıklı dövüş" ve "çok yumuşak" olarak suçlayıp Millet Partisi (MP) kurucuları arasında yerini alacaktır. Osman Bölükbaşı'nın partisi. Ki daha sonra Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne (CMKP), o da 1965'ten sonra Milliyetçi Hareket Partisi'ne (MHP) dönüşecektir. 1940'ların ırkçıları 1960'lardakilerle buluşacak ve günümüze kadar geleceklerdir.

18 Ekim 1946, tarihi açıdan, iyi seçilmişti. Siyasi deneyimsizlik veya aptalca bir kışkırtma. Çünkü SSCB, Türkiye Cumhuriyeti'nin birinci notasını reddeden yanıtı üzerine ikinci notasını verip isteklerinde ısrar edince, Türkiye'de tam 18 Ekim'de bu ikinci notaya cevap veriyordu. Göz göre göre lades buna denir. CHP'liler durumu hemen değerlendirdiler. Hele dönemin İçişleri Bakanı "Zehir Hafiye" Şükrü Sökmensüer: Çok açıktı efendim: İNHAKO Cemiyeti eşittir komünistlik o da eşittir "Rusya." Dikkatinizi çekmek isterim artık "Sovyet Rusya" bile denmiyor, sadece Rusya. Böylece Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki karşılıklı savaşlara ve "Rus zulmüne" çok açık gönderme yapılıyor. Bilinçaltına ve Abidin'in söylediği gibi "bilinç üstüne de."

Çakmak ve Öner çok alındılar bu suçlamalara. Hemen gazetelere açıklamalar yaparak "aşırı solcularla anlaşmama imkân yoktur" dedi mareşal. Kenan Önerde "bu cemiyetin kurulmasıyla hiçbir alakam yoktur" diyebildi. Pes: Çünkü 18 Ekim 1946'da Cemiyetin kuruluşu Öner'in avukatlık bürosunda yapılmıştı. Daha öteye bile gittiler Çakmak ve Öner: CHP'lileri "komünistlikle" suçladılar... Ve bu iş uzadı... Ocak 1947'de Hasan Âli Yücel ile Kenan Öner arasında suçlamalara ve adli safhaya kadar gitti.

Kasım 1946: Marko Paşa

25 Kasım 1946'da *Marko Paşa* isimli haftalık gülmece dergisi birinci sayısını yayınladı. Başyazarı Sabahattin Ali'dir. Yayın işini Aziz Nesin'le birlikte kotarıyor. İkinci sayısı 2 Aralık'ta çıkıyor. Ve hemen iki gün sonra

TBMM'de sıkıyönetimin altı ay daha uzatılması için bahanelerden biri olarak ileri sürülüyor. (Bunları ve dahasını Aziz Nesin yazıyor: *TBMM Tutanak Dergisi'nden* alıntılarla. Yazısı ilk kez 1973'te *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı* isimli çalışmada yayınlandı. Sonra *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*'nde: Cilt: 6, s. 1435–1437. İletişim Yayınları, İstanbul,). Sıkıyönetim altı ay daha uzatılıyor. Birazdan ne işe yaradığını göreceğiz. Burada *Marko Paşa'nın* ve Sabahattin Ali'nin başına gelenleri çok iyi biçimde özetleyen bir alıntı yazmak zorundayım.

Marko Paşa gazetesi, o güne kadar hiçbir yayın organının görmediği ilgiyle karşılandı; eleştirel yazılar, gülmece fıkraları ve çizgiler halkın son derece hoşuna gidiyordu. Ama çeşitli yazılardan dolayı dergi sorumluları da mahkemeye veriliyordu. *Marko Paşa* başyazarı Sabahattin Ali, iktidarın inandırıcı olmayan yeni tutumunu eleştirdiği için Aralık 1946'da, 10 Mart 1947'de, 25 Haziran 1947'de ayrı ayrı nedenlerle suçlanıyor ve mahkûm oluyor. Gazetesi, Sıkıyönetim Komutanlığınca kapatıldıktan sonra değişik isimlerle yayınlandı, okurları bu gazeteleri de kapışıyordu.

Ne var ki, "Topunuzun köküne kibrit suyu" başlıklı bir yazıdan dolayı (16 Aralık 1946) Sabahattin Ali, dört ay hapse mahkûm edilmiş ve hüküm Mayıs 1947'de Yargıtayca onanınca, İstanbul ve Üsküdar cezaevlerinde bu mahkûmiyetini geçirmişti.

Hapisten çıktıktan sonra bir yazısında "adaleti tahkir" savının varlığı ileri sürülerek tutuklanmış, 12 gün tutuklu kaldıktan sonra, yargılandığı gün tahliye edilmişti. Ancak son yapıtı "Sırça Köşk" adlı olanı, Bakanlar Kurulu kararıyla toplatılınca Sabahattin Ali'yi saran görülmez baskı, giderek somutlaşıyor ve büyük yazar da eleştiri dozunu dizginlemeye çalışsa bile her yazısı, aklından geçirmediği anlamlarla yorumlanıyordu.

(Kemal Sülker: "Ölümünün 36'ncı yılında Sabahattin Ali," *Somut*, 4 Mayıs 1984).

Filiz Ali'nin kitabında bu konularda geniş bilgi var. Ali'nin mektuplarına dayanan bilgiler birçok şeyi açıklaması açısından önemli. (A. g. k., s. 107 vd.) Bu arada Aziz Nesin'in yazısında gazetesinin değişik kadroları arasındaki isimleri sıralarken, Orhan Erkip isimli kişi için "polis ve milli emniyet ajanı olarak çalıştığı anlaşılmıştır" açıklamasını parantez içinde ver-

mesi çok yerinde. Çünkü birçok dergi, gazete, sendika ve siyasi parti kendi bünyeleri içinde bu tür insanların çalıştırıldığını bile söylemek istemezken Aziz Nesin bu adamın ismini açıklayarak bir gerçeği gösteriyor. İyi ediyor. Bu tür şeylerin günümüzde artık bilinmesinde sayısız yarar vardır. Ajanların ve kışkırtıcıların maskelerinin indirilmesi demokrasi ve insan hakları mücadelesinin olmazsa olmazlarındandır.

Evet CHP hükümeti rahatsızdı gelişmelerden. Çok rahatsızdı.

Sessizlik Hüküm Sürmeli!

Ülke düzeyinde polisiye baskılar artırıldı. Sosyalist partilerin, onların denetiminde kurulan işçi sendikalarının, yayın organlarının çok yakından izlenmesi ve "gerekenin yapılması için." İstanbul'da ise Sıkıyönetim Komutanlığı harekete geçirildi. 16 Aralık 1946'da İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Asım Tınaztepe imzasıyla şu bildiri yayınlandı:

"Sıkıyönetim bölgesi içinde genel güveni sağlamak görev ve sorumluluğu altında bulunan komutanlık, hududu içindeki illerde aşağıdaki tedbirlerin alınmasına lüzum görmüştür:

1. Mahkûm komünistler veya müfrit komünist mefkûreli kimseler tarafından örtülü bir şekil altında kurularak memleket içinde içtimaî bir zümrenin, diğerleri üzerinde tahakkümü tesise ve mevcut iktisadî ve içtimaî nizamları bozmaya çalıştıkları anlaşılan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi merkez ve şubeleri ve mevcut sendikalardan bu partiler veya onlardan aldıkları direktiflerle hareket eden kimseler tarafından kurulan ve kendi maksatlarına göre sevk ve idare edilenleri ve İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve İstanbul İşçi Kulübü kapatılarak faaliyetlerine son verilmiştir.

2. Bu partilerin fikirlerini yayan *Sendika, Ses, Non Or, Gün, Yığın* ve *Dost* gazete ve dergileri ve bunların matbaaları kapatılmıştır.

3. 9 Aralık 1946 tarihli nüshasında belirmiş olduğu veçhile memleketin siyasî ve hukukî nizamını bozma yolunda propaganda yapan *Yarın* gazetesi ve matbaası dört ay için kapatılmıştır.

4. İrticaî mahiyette yaydığı fikirlerle emniyet bakımından zararlı görülen *Büyük Doğu* dergisi ve matbaası dört ay için kapatılmıştır.

5. Komünist propagandasını taşıyan her türlü yazının sıkıyönetim hududu dahilindeki illere girmesi ve bu illerde basılıp satılması yasaktır."

CHP, böylece sosyalist hareketin işçi hareketiyle ilişki kurmasına büyük bir darbe vurdu. En azından İstanbul, İzmir ve diğer kentlerde. Ankara'da TKP "hücreleri" ortaya çıkarılamadı. Bunda Zeki Baştımar'ın "konuşmamasının" rolü büyüktür. Baştımar, 1944 tevkifatında olduğu gibi 1946'da da bir süre gözaltında tutuklu kalıp, sonra serbest bırakıldı.

O sırada Ankara örgütü Zeki Baştımar ve Muzaffer Şerif Başoğlu'nun (daha sonra ABD'ye gidip sosyal psikoloji alanında evrensel üne kavuştu) yönetimindedir.

Zeki Baştımar, Ankara'da; Halil Yalçınkaya İstanbul'da; Mehmet Bozışık İzmir'de örgütlenme çalışmalarını üstlenmişlerdir.

Ankara'da 1947'de ve sonrasında, Baştımar, gizli kadrolara pek çok üye kaydedilmesinde rol oynamıştır. Öğrenci kadrosu Dil Tarih Coğrafya Fakültesi ile Devlet Konservatuarı'ndan sağlanmıştır. Türkiye Gençlik Derneği bu çalışmalara katkıda bulunmuştur. Türkiye Gençlik Derneği (TGD) 1943'te İstanbul'da Mihri Belli tarafından kurulan İleri Gençlik (veya Gençler) Birliğinin devamı gibidir.

16 Aralık 1946, aslında Türkiye'de sola vurulan büyük bir darbe niteliğindedir. Birçok militan ve işçi önderi gece vakti evlerinden alınıp götürülmüşlerdir. Bu günlerde gazetelerin yanlı, yani devleti tutar yayınları ile SSCB'nin "Türkiye'den Doğu illerini ve Boğazlarda üs istediği" söylentileriyle birlikte bütün ülkede ilkel antikomünist isterinin hâkim olmasına yol açmıştır: Baskınlar, güya gösteri adı altında kışkırtılmış öğrenciler ve "gençler" vasıtasıyla muhaliflerin korkutulması, matbaaların basılması... muhalif gazetelerin paket paket deste deste alınıp kent meydanlarında yakılması...

Barbarlar Ankara'da

İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer Ocak 1947 sonunda TBMM'de yaptığı "Türkiye'deki komünist faaliyetlere" ilişkin konuşmasında, DTCF öğretim üyelerinden Pertev Naili Boratav, Behice Boran, Niyazi Berkes ve eşi Meliha Berkes, Muzaffer Şerif Başoğlu, Nusret Hızır ve Azra Erhat'ı "komünistlikle" suçladı. Kenan Öner de aynı şeyi yaptı. Ama mahkeme önünde ve

getirdiği tanıklarla. Bu tanıklar 1944'te yargılanan ırkçı ve turancılardı. Böylece Yücel'in adı geçen "komünistleri himaye ettiği ispat edilmiş" oluyordu. Tanıklar arasında DTCF öğrencileri de bulunuyordu. Böylece Yücel'in Köy Enstitülerini de "komünist yuvası" haline getirdiği, Tercüme Bürosunun zaten öyle olduğu suçlamaları günlerce, haftalarca aylarca basının gündemini kapladı. İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç, Nurullah Ataç, Ankara Üniversitesi rektörü Prof. Şevket Aziz Kansu ve daha birçok kişi "komünist" damgasını yedi. Sanki bir plan içinde İçişleri Bakanı ve Kenan Öner işbölümü yapmışlardı. Şimdi planın yeni bir safhasına geçilmesi gerekiyordu. Bunun için de öğrencilerin devreye sokulması gerekiyordu.

6 Mart 1947'de DTCF'de saldırganlık sergilendi. Antikomünist olduklarını iddia eden ırkçı ve turancılar tarafından kışkırtılmış öğrenciler Boratav'ın dersine engel olmak için DTCF'yi basıyorlar. Boratav dersini yapmayınca Rektör Kansu'ya saldırıyorlar. Tartaklıyorlar. Daha sonra Ulus Meydanı'na yöneliyorlar.

Olayların devamını, 7 ve 8 Mart ile 13 Nisan 1947 tarihli *Cumhuriyet*'ten izleyelim: "Ankara gençliğinin kızıl propagandayı protestosu: Üniversite talebeleri, DTCF'de başlayıp Ulus Meydanı'nda biten bir protesto gösterisi yaptılar. Gençler, miting yapmalarına müsaade edilmediği için grup grup gittikleri Ulus Meydanı'nda *Marko Paşa* ve *24 Saat* gazetelerini yırttılar." Bu arada, göstericiler yolları üzerinde, Denizciler Caddesi'ndeki TGD (Türkiye Gençler Derneği) binasını tahrip edip, yöneticilerini dövmeyi de ihmal etmemişlerdi. Olayların sonunda, "hadisenin mahiyetinde bir suç unsuru bulunmadığından tutuklama" vb. önlemlere başvurulmamış, adli tahkikata gerek duyulmamıştır. Ancak, daha sonra, olaya karışan 80 "genç" mahkemeye verilmiş, tutuksuz yargılanmış ve beraat etmişlerdir.

Bir de Güzin Anlatsın

O günlerde, o olaylar sırasında DTCF'de genç doçent Güzin Dino ise yaşadıklarını, o tehlikeli ve heyecanlı anları şöyle anlatıyor: Önce 4 Mart 1947'de olanları:

"Solcu profesör olarak bilinen Boratav'ın konferansı tıklım tıklım dolu. Gelenlerin çoğu Polis Koleji öğrencisi, hem de kimisi içkili, gergin,

tatsız, elektrikli bir hava. Rektör olay çıkmasından korkuyor, konferansçının salona girmesine izin vermiyor. Dinleyiciler arasında üç aylık hamile, doçent Behice Boran da var, onu korumak için kendi öğrencileri salondan ayrılmasını öneriyorlar. Yanında oturan ve çevresindeki dostlar, belli etmeden, tetikte bekliyorlar, olayların nasıl bir yön alacağını. Ön ve arka sıralar polis öğrencilerle dolu. Uğultulu, saldırgan bir gürültü dalgası içindeler. Uzun bir süre geçiyor, yine ağızdan ağıza, kimi öğrencilerden haber geliyor: Profesör konferanstan vazgeçmek zorunda bırakılmış. Kimse kıpırdamıyor. Kimi olay çıkarmaya gelmiş, boşuna mı geldiler yani? Konferansın verilmeyeceği salona açıklanıyor, ama kimse yerinden kımıldamıyor. Uğultu sürüyor, tek tük laf atmalar başlıyor. Büyük bir yüreklilikle, gebe bayan doçent ayağa kalkıyor, büyük bir soğukkanlılıkla, dostlarının ortasında, kendi öğrencilerinin de uzaktan, belli belirsiz korumasıyla, salonu boydan boya geçerek kapıdan çıkıyor. Ayağa kalktığında, üzerine atlayıp onu ve koruyucularını perişan edebilecek olan o yüzlerce hazırlıklı genç, şıp diye seslerini kesiyorlar ve büyülenmiş gibi, gözlerini sakin ve dik, görkemle yürüyen bayan doçentin grubuna dikip salondan çıkışlarına kadar büyük bir sessizlik içinde, salonun ortasında ilerleyen yürüyüşü seyrediyorlar. Salondan çıkar çıkmaz bayan doçentin öğrencileri, onu apar topar arka kapıdan kaçırıyorlar. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinin büyük giriş holünde Alman Hititoloji profesörü dimdik duruyor. Nazi Almanya'sından kaçmış. Dışarıda sıralanmış polisler, cipler. Alman profesör, dalgın, dinliyor salondan gelen, güya vatansever haykırışları, bağırtıları. Alman profesör ağlamaklı... Belli etmemek için, durmadan, beyaz mendiliyle burnunu siliyor.

O gün olay çıkarılamayınca, iki gün sonra (6 Mart 1947'de. MŞG) Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesine ders saatlerinde hücum ettiriliyor. Başta, yine Polis Koleji öğrencileri... Arka tarafta, bir dershanede, yazılı sınav yapıyor Güzin. Asistanlardan biri geliyor, "Odanıza gidin. Pencerenizden görülecek çok şey var," diyor. Odası, fakültenin ikinci katında, ön tarafta, giriş kapısının üstünde. Aşağıda, yüzlerce genç, caddeye kadar yığılmış, kapıyı zorluyorlar. Rektör, kapının demirlerini taktırmış. Derken, camları şangırtıyla kırmaya başlıyor dışarıdakiler. Rektör hemen kapıları açtırıyor. Kalabalık çılgın gibi içeri dalıp merdivenleri tırmanmaya başlıyor. Doğru

rektörün odasına... Güzin ise ne yapacağını şaşırmış, odasından çıktığında, gerici, tutucu, Almanca profesörü bayan, kendi bürosundan çıkıyor ve "Siz hiç ortada görünmeyin, sınav salonuna gidin," diyor. Oysa kimi kez selam bile vermezdi ona. Nedense, o gün insancıl duyguları mı tuttu?

Sonradan öğreniliyor ki, saldırganlar, birçok profesörün gözleri önünde rektörün üstüne başına, yüzüne gözüne tükürüyorlar, tükürük yağmuruna boğuyorlar, Ankara Üniversitesi Rektörlük makamını.

Kişisel ve fiziksel saldırılar, o günden sonra, kahvelerde, lokanta helalarında da sürdürülüyor. Sabahattin Eyüboğlu zor kurtarıyor canını bir kez."

Olaylar nedeniyle sol eğilimli Türkiye Gençler Derneği Rektör Kansu'ya olayları kınayan bir telgraf çekti.

Derneğin *Memleket Gazetesi*'ne gönderdiği açıklamada da "Türkiye'de yalnız Moskova'nın değil hiç kimsenin uşaklığını yapacak bir genç yoktur" deniliyordu.

Açıklamanın altındaki imza Nihat Sargın'dı.

Olaydan sonra Pertev Naili Boratav, Behice Boran, Muzaffer Şerif Başoğlu ve Niyazi Berkes haklarında soruşturma açıldı.

Soruşturma konuları arasında "Komünist tanınan Ruhi Su ile" arkadaşlık ve dostluk da vardı.

Boratav, yapılan yargılama sonunda aklandı. Boran ve Niyazi Berkes asliye ceza mahkemesince görevi kötüye kullanmak suçundan cezalandırıldılar; Yargıtay bu kararı da bozdu.

Hürriyet ve Zincirli Hürriyet

Çok partili "demokrasi" ile birlikte "özgürlük" geldiği iddia ediliyor. Ocak 1947'de DP "Özgürlük Andı" adıyla bir bildiri yayınlıyor. Seçim güvencesinin sağlanması, cumhurbaşkanlığı ile parti genel başkanlığının ayrılması, demokrasiye aykırı bütün kurumların kaldırılması ve buna benzer bir dizi istek sıralanıyor. DP Birinci Kurultayında "şiddetli alkışlarla" kabul edilen bildiri muhalefet partisi açısından olumlu birkaç puan daha demekti.

Bu arada genel havadaki göreceli rahatlama üzerine Mehmet Ali Aybar da çorbada tuzum olsun misali haftalık bir dergi yayınlamaya karar veriyor. Sonrasını Aybar'dan dinleyelim:

"1947 yılında Şubat başında *Hür* adlı bir haftalık gazete çıkarmaya başladım. Bu gazete 6 sayı çıktıktan sonra İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldı. Bunun üzerine *'Zincirli Hürriyet'* adıyla gazeteyi yeniden çıkarmaya çalıştım. Fakat İstanbul'da hiçbir matbaa gazeteyi basmak istemiyor, korkuyorlardı. Tam bu günlerde İzmir'de bir matbaa sahibinden mektup aldım. Gazeteyi basabileceğini söylüyordu. Kalkıp İzmir'e gittim. *Zincirli Hürriyet* İzmir'de de ancak üç sayı çıkabildi. Çünkü Amerika'nın Türkiye'ye el atmaya hazırlanması üzerine gazetede açılan kampanya CHP iktidarını sinirlendirmişti. O günlerde CHP iktidarı öğrencilere kaba kuvvet gösterileri yaptırarak, hoşlanmadığı görüşleri susturma yolunu denerdi.

İzmir'de *Zincirli Hürriyet'i* basan matbaaya da saldırı düzenlendi. Daha sonra İstanbul'da bir sayı daha çıkarabildim. İzmir'de olduğu gibi, tahrip edilmekten çekinen matbaalar, *Zincirli Hürriyet'i* basmadılar."

(Bk. Koray Düzgören – Yayına Hazırlayan, "Türk Solunun Yakın Geçmişi. Mehmet Ali Aybar'ın Anıları.," *Milliyet* (Almanya basısı), dizi yazı, 23 Aralık 1987 – 12 Ocak 1988. Alıntı 6 Ocak 1988 tarihli yazıdan).

Mehmet Ali Aybar'ın gazetesinin İzmir'de başına gelenleri, dönemin gazeteleri, "Komünizmi tel'in mitingi" başlığıyla verdiler.

CHP'nin kurdurttuğu "9 Eylül Gençlik Derneği" kışkırtmasıyla, 19 Nisan 1947'de İzmir'de "ellerinde bayraklar ve Atatürk'ün resimleri olduğu halde Cumhuriyet Meydanı'nda toplanan gençler, bundan sonra *'İzmirli Hürriyet'* gazetesinin basıldığı matbaaya gittiler, mevcut gazeteleri alarak parçaladılar." Gençler, "Yurdumuza komünizm ruhu giremez. Kahrolsun Komünizm" diye sloganlar atmıştır. Bu miting, birçok bakımdan 4 Aralık 1945'teki *Tan* olayını anımsatmaktadır. 20 Nisan 1947 tarihli *Cumhuriyet*'ten izleyelim:

"İzmir yüksek tahsil gençliğinden bir grup, 19 Nisan 1947'de, öğle vakti okulların tatil zamanında, liselilerin de katılımını sağlayarak komünizm aleyhinde bir miting yapmıştır. Gençler, 'savulun kızıllar, gençlik geliyor' şiirini hep bir ağızdan söyleyerek, yürüyüşe geçmişler; İstanbul kaçağı *'İzmirli Hürriyet'* gazetesinin basıldığı matbaaya giderek orada durmuşlar. Zabıta daha evvel burada tedbir almış bulunuyordu. Birkaç talebe kilitli kapıları iterek (kırarak M. Ş. G.) açmışlar ve Cumartesi olmak münase-

betiyle kapalı bulunan matbaaya girmişler, orada gördükleri *'İzmirli Hürriyet'* gazetesinin paketlerini alıp bunları pencereden gençlik gruplarına atmışlardır. Gazeteler parçalanmış ve bu esnada 'Dağ başını duman almış' marşı söylenmiştir. Gençler, matbaaya bir mektup bırakarak, bu gazeteyi bastığı takdirde doğabilecek akıbetin mes'uliyetini yüklenmiş sayılacağını bildirmişlerdir. Vilayet makamı, gençlerin yaptıkları tezahürlerde kanunsuzluk tespit edilmediğini, bir gazetecinin sualine cevaben bildirmiştir."

Saldırganlara hiçbir şey yapılmazken, Mehmet Ali Aybar, gazetesindeki yazıları ve "Zincirli Hürriyet sahibi M. Ali Aybar'dan İstanbul Valisine açık mektup" başlıklı broşürü nedeniyle, bu dönem sık sık yargılanmıştır. Örneğin, 16 Mayıs 1948'de, broşürü nedeniyle Ankara'da (broşür Ankara'da, Sakarya Matbaasında basıldığında) yargılanmıştır. (*Hürriyet*, 18 Mayıs 1948). Aybar broşürünün bir yerinde şunları söylüyor: "Düşünüyorum Anayasayı kimsesiz bırakmakla bu işe başlayanlar, senelerdir kanunları, keyiflerine göre tatbik ettiler. Milyon vurduğu ısrarla söylendiği halde bir türlü Divanı Ali'ye verilmeyen bakanlar, mahkeme kararlarını kâğıt sepetine atan valiler, köyleri haraca kesen kaymakamlar, hususi bir raporculukla kurtuluveren anlı şanlı katillerden bahsolunmaktadır. Bu ne korku yarabbi! Haftada bir çıkan bir küçük gazeteyi kanun dışı bastırmak için ne kadar korkmak lazım, yanlış anlaşılmasın korkuları *Zincirli Hürriyet*'ten değil, korkuyu yapan ve yaptıranların korkusu millettendir." Aybar, *Zincirli Hürriyet*'in 5 Şubat 1947 tarihli sayısında S. Ali'nin "Asıl büyük tehlike bugünkü iktidarın devamıdır" başlıklı yazısı ve kendi broşürü nedeniyle hapis cezasına çarptırılmıştır.

Bir Mayıs 1947: Ankara

Antidemokratik baskılar akıl almaz, düşünülemez, Kafkamsı boyutlar alıyordu Türkiye başkentinde.

Nijat Özön, Türkiye Gençler Derneği (TGD) üyesidir. Ve 1947'de Bir Mayıs'ı Ankara'da piknik yaparak kutlarlar:

"...1947'nin 1 Mayıs'ında şimdiki Kuğulu Park'ın bulunduğu yerde, piknik yapmaya gittik; az ötesi, Atatürk Bulvarı'ydı ve bir polis kulübesi vardı. Birkaç saat sonra genç ve temiz yüzlü bir polis yanımıza geldi; tedirgin-

di: '... Gürültü ediyormuşsunuz, rahatsız olmuşlar!' diyerek, kimliklerimizi alıp götürmek istedi. Tuhaf şey. Gürültü etsek de, o zaman oralarda ondan başka duyacak kimse yok. Baktık kulübenin yanında bir 'sivil,' tabii hemen anladık. Birinci şubenin memuru, kimliklerimizi saptamak istiyor. Kimliklerimizi vermedik, genç polis de bir şey demedi. Bu ufak olay tam bir yıl sonraki olayın başlangıcıydı..."

Kışkırtmalar Sürüyor

Sabahattin Eyüboğlu bu karmaşa, kışkırtma ve yüksek siyasi tansiyon havası içinde saldırıya uğradı. Güzin Dino'nun bana anlattığı gibi: "Sabahattin Eyüboğlu'nu Ankara'da Kürdün Meyhanesinde, apteshanesinde ırkçılar vurmaya teşebbüs ettiler." *Gel Zaman Git Zaman*'da şunları yazıyor Güzin Dino: "Kişisel ve fiziksel saldırılar, (...) kahvelerde, lokanta helalarında da sürdürülüyor. Sabahattin Eyüboğlu zor kurtarıyor canını bir kez." (s. 127), Eyüboğlu canını zor kurtarıyor ve bu boğucu ortamdan çıkabilmek için de Paris'e atıyor kendini. Belki Paris'e gitmeden önce, İstanbul'da Orhan Veli ve Sait Faik'le birkaç saati birlikte geçiriyorlar. Üçünün o günlerde çekilmiş şirin bir fotoğrafı var. Altında "1947" yazılı. Giysilerine bakılınca mevsimlerden yaz olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Ve o günlerde "Artık şairin tabiatı sevmesi için güzel mevsimlere, 'şairane' manzaralara elverişli ruh hallerine ihtiyacı olmadığı" sonucuna da varabiliriz elbette. Bu üç güzel insan o günlerde ve sonrasında rahat yüzü görmeyecekler uzun süre. Ne kadar yazık.

Sabahattin Eyüboğlu'nun kardeşi Bedri Rahmi'ye Paris'ten gönderdiği ilk mektubun (*Kardeş Mektupları'nda*: s. 232 vd.) tarihi 10 Ağustos 1947, ama anlaşılan bir süre önceden beri Paris'te. Bu mektubunda bakın neler yazıyor: "Aşağılık insanlara kırk katır, kötü niyetlere kırk satır, canlara sevgi, dostlara sıla. Bir de rakı olsa da içsek bu akşam. Pencerenin önündeki ağaca tıpış tıpış yağmur yağıyor, içimde hasret cıvıl cıvıl, dokunsalar boşalıvereceğim." Sabahattin Eyüboğlu, mektubunda âşık olduğundan söz ediyor: Bu Magdi'dır. Daha sonra evleneceği aşkı. İsviçreli güzel. Babası büyük tarihçi. Özellikle Fransız Devrimi uzmanı. Güzin Dino bana şöyle dedi bir gün: "Doğru, bu kadar olur tarihçi dediğiniz, onunla bir defa Ver-

sailles'ı birlikte gezdim. Müthişti. Tam bir tarihçi. Gerçek bir ermiş. Bilmediği şey yok." Evet, Magdi Rufer ile aşk böyle başladı. Ve sürdü. Sabahattin Eyüboğlu İsviçre'ye gidip aileyle tanışıyor, vb. 18 Nisan 1948'de Bedri Rahmi ağabeyine aynen şöyle yazıyor: "Derhal onunla evlen! Ve derhal baba ol!" (s. 274).

Sabahattin Eyüboğlu Paris'te boş durmuyor. Şiirler çeviriyor. Nâzım Hikmet'ten. Mehmet Ali Cimcoz'un gönderdiği şiirleri. 10 Ağustos 1947 tarihli mektubunda yazıyor: "Avukat Mehmet Ali bana Nâzım'dan yeni şiirler gönderecekti, gelmedi, mevcutlardan yaptığım çeviriler beğenildi. Takma adla çıkacaklar." Bu şiirler değişik dergilerde yayınlandıktan sonra, Hasan Güreh'in "notlarıyla" 1951'de Paris'te bir kitapta toplandılar. Tristan Tzara'nın önsözüyle yayınlanan kitap. Eyüboğlu, Paris'te Nâzım'ın tanıtılmasında daha önce Abidin'in başlattığı çalışmayı sürdürdü. Belki Abidin'in tavsiyeleriyle Tzara elbette ve en başta, Aragon, Eluard ve başka birçok şair ve yazarla ilişki kuruyor. Mektuplarında sözünü ediyor (Örneğin s. 268'de). Eyüboğlu Paris'te o günlerde bulunan ve bizim de Abidin'in arkadaşları ve/veya tanıdıkları olmaları vesilesiyle tanıdığımız birçok ressamdan, yazardan, şairden ve bilim adamı ve kadınından söz ediyor: Avni Arbaş'tan, Selim Turan'dan örneğin. Bir ara Cahit Irgat'ın Paris'e geldiğinden söz ediyor (Şubat 1948'de olmalı). Daha sonra (9 Temmuz 1948 tarihli mektubunda) "Mina geldi" diyor. Bu bizim Mina Urgan'dır. Ve o sırada üç aylığına Paris'e gidiyor. Eylül 1948'de Mina Urgan ve Sabahattin Eyüboğlu birlikte ve vapurla Marsilya'dan İstanbul'a dönüyorlar. Eyüboğlu bir yıldan fazla süre kaldığı Paris'te oradaki bizim şair, ressam ve yazar takımıyla iç içe yaşıyor. Doğal: Çünkü, daha sonra Abidin ve Güzin'in de yaşayacakları, Schola Cantarum'da yatıp kalkıyor. Mektuplarında bu mekândan hep "pansiyon" diye söz ediyor. Ve birkaç kez çok iyi biçimde betimliyor: İçindekilerle birlikte. Kısa bir alıntı yapıyorum: "Pansiyon Paris'in en acayip evlerinden biri. Bir Rus romanı kadar zengin. Olmadık insanlar var." Temmuz 1948'deki mektubunda ise şunları yazmaktan korkmuyor: "Pansiyonda Türkler çoğalalı keyfimiz kaçtı. Ama bu pansiyondan çıkmak bir sorun. Kötü alıştık, çok sempatik yanları olduktan başka, ucuzluğundan, serbestliğinden başka Magdi'nin sabahtan akşama kadar çaldığı ve başka

hiçbir yerde çalamayacağı piyano var. Şimdi pansiyonda, Avni ve Selim'den başka Cahit ve Mina var." Eyüboğlu'nun şikayet ettiği "Türkler" burada ismi verilenler değil; daha pek çok insan var o günlerde "pansiyonda."

Eyüboğlu o günlerde Paris'te yaşayan ve bizim daha önce 1939'da Sirkeci'den yolcu ettiğimiz Abidin'in kadim dostu Fikret Muallâ'dan da birkaç kez söz ediyor. Birkaç alıntıyla Fikret Muallâ'yı ve Abidin'e dostluğunu aktarmak istiyorum:

10 Ağustos 1947 tarihli mektubunda: "Fikret Muallâ şimdi gitti. Kardeşinin ölümü ile meşgul. Anasına küfredip duruyor. Sana (Bedri Rahmi'ye. MŞG) mektup yazmış." (Burada söz konusu olan Muallâ'nın üvey annesidir.)

25 Şubat 1948 tarihli mektubundan: "Gelelim Fikret Muallâ'ya. Bir acı hikâye de o. Biçare Paris'te yoksulluktan büsbütün delirmiş. (...) Zavallı Abidin ona bu kadar yardım ettiği halde (O günlerde Abidin Muallâ'nın birkaç resmini satmış parasını ona iletmiş. MŞG) aleyhine söylemedik laf bırakmıyor. Niçin durmadan erzak göndermiyormuş, resimleri niçin satmamış! Pis Arnavut zaten niçin kendisine yiyecek yollamışmış?... Birtakım kaba küfürler de öğrenmiş. İnsanı kusturacak cinsinden. Boyuna onları söyledi. Nasıl yaşıyor diye sorarsan, düpedüz dilencilikle. Rastgeldiğinden para istiyor, arkasından enayiyi vurduk diye şarap içiyor. Kısacası Fikret Muallâ yok artık. Sana bunları yüreğim sızlayarak yazıyorum."

Abidin 1952 sonuna doğru Paris'e döndüğünden itibaren Fikret Muallâ'ya elinden gelen kardeşliği, arkadaşlığı gösterdi, ona çok yardımcı oldu. Özellikle kara günlerinde. Fikret Muallâ'nın kara günleri çoktu o yıllarda.

1947'de Paris'te Maeght Galerisinde "1947'de Sürrealizm" sergisini açtılar: bilmem Sabahattin Eyüboğlu o günlerde Paris'te miydi? Evet Sabahattin Eyüboğlu Paris'e giderek bir süre Ankara'nın boğucu havasından kurtuldu.

1947'de Bedri Rahmi Asmalımescit'te, İstanbul'dayız, kendi adını taşıyan özel bir atölye açtı. Ama Ankara'da baskılar sürüyordu.

Evet, Ankara'da baskılar sürüyordu: O günlerin genç şairlerinden Mehmed Kemal tutuklandı örneğin: Dört buçuk ay. Kitabında bizzat yazdığı gibi "Gözaltında üç ay tutulduktan sonra hâkim karşısına çıkarıldı." (*Acı-*

lı Kuşak, s. 88) 1943'te de bir ay kadar gözaltında tutulan Mehmed Kemal'in 1945'te *Birinci Kilometre* adı altında yayınladığı şiir kitabı hemen yasaklanmış ve toplatılmıştı. Bütün bu "suçları" nedeniyle Mehmed Kemal Yedek Subay Okulundan "çavuş olarak" çıkabildi ve askerliğini çavuş olarak yaptı. O yıllarda lise mezunları askerliği yedeksubay olarak yapıyorlardı.

Güzin o günleri şöyle anımsıyor: "Ama işte yok ediliyor Tonguç hareketi ve o güzelim Köy Enstitüleri... Alaşağı edilen yalnızca o değil... Ankara'daki şair, yazar, çevirmen, romancı, eğitimciler çil yavrusu gibi dağıtılıyorlar."

Abidin Çizi-yor-umluyor

Çevre siyasi koşullarının ağırlaşması, birçok arkadaşının Ankara'dan uzaklaştırılması için bin bir bahane uydurulmasını üzülerek izleyen Abidin, kendisinden yardım isteyen, bir resim, bir desen, bir çizgi rica eden tanıdıklarını, yeni tanıdıklarını da kırmıyor. Örneğin İlhan Tarus'un öyküleri *Tarus'un Hikâyeleri* başlığıyla yayınlandığında, 1947'de, Abidin kapağını çiziyor. İlhan Tarus bir yandan Adalet Bakanlığı'nda memur, öte yandan Ankara'da yayınlanan DP yanlısı *Zafer* gazetesinde fıkra yazarı, beri yandan *Yücel* dergisinde öyküler yayınlıyor.

Abidin Salim Şengil'in *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi'ne* de katkıda bulunuyor. Şükran Kurdakul'un yazdığı gibi, İlhan Tarus,"Sabahattin Ali, Sait Faik kuşağının erken yazmaya başlamış sanatçılarından biri, (...) Türk toplumunun yaşayışını ve düşünüşünü nakletme amacı taşıyan bir yazar kimliği kazanmak istedi."

Bu derginin ilk sayısı 1 Ekim 1947'de yayınlandı. Aylık dergi, isminden anlaşılacağı gibi, uzun süre yalnız öykü ve öykü üzerine makalelere yer verdi. Zaman zaman bir tek öykücü için özel sayılar da çıkararak öykünün daha geniş çevrelerce tanınması, sevilmesi için uğraştı. Sait Faik, Orhan Kemal, Halikarnas Balıkçısı, Necati Cumalı isimlerine dergide sık sık rastlanıyordu. 1950'de yayınlanan 38–39. sayısının (cilt: 5) kapağında "Bu Sayıda" başlığı altında kapağın sol tarafında şu isimleri okuyabiliyoruz: (...) Orhan Kemal, (...) İlhan Tarus, (...), Cahit Sıtkı Tarancı, (...), Mehmed Kemal, Çetin Altan, (...), Şahap Sıtkı, Salim Şengil, A. Dino, (...).

A.Dino bizim Abidin Dino'dur. Çizgileriyle dergiyi süslüyor. O günleri anımsayan Salim Şengil şunları yazıyor: Anlatısında Mecdi Sayman dediği zatın Güzin'in Mecdi Devrim diye bahsettiği insan olduğu açık:

Salim Şengil, Abidin'le önce bir köylü gazetesinin çıkarılması vesilesiyle görüştüğünü ve birlikte çalıştıklarını anlatıyor, daha sonra *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*'nde. Aynen aktarıyorum:

"Toprak Mahsulleri Ofisi yayın işlerinde çalışıyor, bir yandan da *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*'ni çıkarıyordum. O zamanki İktisadi Devlet Kuruluşları – bugünkü KİT'ler – 3659 sayılı yasa ile çalışanlarının sanatla uğraşmalarına izin veriyordu. Buralardaki görevliler isterlerse konser verebilir, resim sergisi açabilir ya da bir sanat dergisi çıkarabilirlerdi.

Ofisin bir köylü gazetesi çıkartması kararlaştırıldı. Eğitici olacak, ofisi sevdirtecek, hoş vakit geçirtecek. Bunun yönetimi bana verildi. Yararlanacağım kişi olarak aklıma ilk gelen Abidin Dino oldu. Onun büyük katkısı olur, zamanın şartlarına göre de azımsanmayacak ölçüde telif parası alma olanağı bulunurdu. Hemen evine gittim. Abidin önerime "Olur..." dedi. Ama imzasını kullanmayacaktı. Zaten kullanmak istese bir çizgi bile çizdirtmezler, böyle birisiyle işbirliğine girdiğim için benim de işime son verirlerdi. Nedeni, onun çok sakıncalı bir kişi sayılmasıydı.

O sıralar *Karagöz* adlı bir gazete yayımlanırdı. Bu köylü gazetesi de onun boyutunda, ilk sayfasında *Karagöz* gazetesinde olduğu gibi beş sütuna renkli bir resim bulunacaktı. Ne var ki Ankara'da trikomi renk ayrımı yapacak bir işyeri yoktu. Bu yüzden Abidin siyah beyaz bir resim yapacak, bunun kimi yerlerini kurşun kalemle sınırlandırarak üzerlerine rengini ve yüzde kaç nokta –tram– verileceğini yazacaktı. Resmin altına da ona uygun düşecek iki üç satır –lejand– düşecekti. Böylece 3-4 kişiden oluşan çok güzel bir renkli basım ortaya çıkıyordu. Gazete ofisin ambarlarına gönderiliyor, bedava dağıtılıyordu. Kimi ambarların ikinci kez istedikleri olurdu. Dino'nun hazırladığı resimler yüzünden gazete sevildi, tutuldu. Resimleri kimin yaptığını soranlar olursa kararlaştırdığımız uydurma bir ad söylüyordum. Ofiste yalnız bir kişi, genel sekreter olan Fuat Pekin biliyordu gerçeği. Çağdaş bir düşüncede, Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Dergisinde çeviri şiirleri çıkardı. (Fuat Pe-

kin arada bir *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*'nde de bir şeyler yayınlıyordu, o yıllarda. MŞG)

Telif hakkını alma yöntemine gelince: Ressamın buraya çalışma saatleri içinde gelemeyeceğini kabul ettirmiştim. Ödeme fişi ile parayı evine yolluyor, kimi zaman da ben götürüyordum. Olayın gülünçlüğünü konuşur dalgamızı geçerdik.

Gazete serüveni, böyle bir zaman sürüp gitti. Sonra bağlı olduğumuz Ticaret Bakanlığı böyle bir gazete çıkarılmasını gereksiz gördü, gazete kapandı, bizim oyunumuz da bitti.

Abidin'in dergisine katkısını şöyle anımsıyor Salim Şengil:

"*Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*'ni çıkarırken, zaman zaman kapağına bir desen yapması için evine giderdim. Ankara'da Atatürk Bulvarı üzerinde Küçükesat sapağını geçince içerlek bir yerde İş Bankası Yayın Müdürü Mecdi Sayman'ın apartmanının giriş katında oturuyorlardı. Şimdi anımsıyorum, beni buyur ettiği odanın sedirinde, koltuğunda, döşemesinde hep kilimler vardı. Diyebilirim ki kilimi sevme zevkim bu eve gelgitlerle güçlendi.

Dergiye girecek ve kapağında bir deseninin bulunmasını istediğim öyküye bir göz gezdirdikten sonra odanın ortasında bulunan masanın üstüne kocaman bir resim kartonunu, dört köşesine birer ağırlık koyarak yerleştirir. Ardından bir çıra parçası getirir. Ucunun iki yanını bıçakla inceltir. Çırayı neredeyse eskiden kullanılan kamış divite dönüştürür. İncelttiği ucu çini mürekkebe batırarak, gözüyle koca kartonu sanki 15-20 parçaya bölmüşcesine elindeki çırayla, beşi altıyı aşmayan vuruşlar atar, kartonun üstünde öylesine güzel desenler belirirdi ki şaşar kalırdım. Sonra bunlardan bir tanesini keser bana verir, geri kalanlarını yırtıp çöp sepetine atardı. Elini tutup onları bana vermesini söylediğimde:

"Olmaz" derdi, "onlar işe yaramaz..." Tatlı bir gülümsemeyle gönlümü almayı da esirgemezdi.

Salim Şengil ile Abidin arasındaki ortak çalışma daha sonraki dönemlerde sürüyor. (Salim Şengil'in şu yazısına bakılabilir: "Abidin Dino üzerine," *Cumhuriyet*, 18 Aralık 1993).

Ekim 1947: Kömürde Abidin

Ankara'da soğuklar bazen erken bastırır ve kömürünüz alınmamışsa zamanında evde hır çıkabilir. Güzin anımsıyor:

"1947-48 yıllarında, Ankara'da, kömür almak için ta yaz başından yazılırdınız, gün ve sıra numarası alabilmek için. Gününüz gelince, kömür tozundan kararmış, başlarından aşağı çuval geçirmiş, çıplak ayak hamalların kömür yığınları arasında, kamyonlar arasında koşuştuğunu izler, viraneler arasındaki dağıtım barakasının önünde uzanan bekleme kuyruğuna girer, yağmurda, ayazda, gün kararmadan kömürünüzü teslim almaya, evinize taşıtmaya uğraşırdınız. Bağrışma, çağrışma, pazarlık, bitkinlik, perişanlıktı bu serüven. Bir yaz başı, gün almayı unuttunuz mu, o kış hapı yutardınız. İşte, evcek unutmuşlardı gün almayı o sene. İstanbul dönüşü, ekim ayının başında, ilk soğuklar başlayınca, ancak on beş günlük kömür kalmış kömürlüğün köşesinde ve evde kıyametler kopmuş. Her biri ötekine atıyor kabahati. Hanımlar (Güzin ve annesi, MŞG) hem birbirlerini suçluyor, hem de Abidin'e yükleniyorlar. Öyle değil mi ya, hiçbir zaman evin hiçbir işine önem vermez zaten! İşte onun (onun, yani Abidin'in, MŞG) yüzünden donacaklar bu kış zatürre, grip, öksürük, hepsi bekliyor onları. Ekim ayında, artık karaborsadan bile bulunmaz kömür, durum felâket... Tiz sesli tartışmalar ve suçlamalar arasında akşam kararmaya başlarken, Abidin kapıyı biraz sertçe çekip gidiyor. Ana kız sert tartışmalarını sürdüreduruyorlar, derken... birbuçuk saat bile geçmiyor ki, Abidin,"Kömürlüğün anahtarını verin, kömür kamyonu bekliyor..." diye dönmüyor mu? Evcek, bu inanılmaz başarı karşısında şaşakalıp, süklüm püklüm, gidip kömürlüğü açıyorlar. Yine, koruyucu melekleri ya da Abidin'in şeytan tüyü işin içinden çıkarmış onu..."

Ekim ayında Orhan Veli bazen İstanbul'dadır bazen Ankara'da. Bedri Rahmi Paris'teki ağabeyine yazdığı bir mektupta Orhan Veli'yi anlatıyor: "Önceki akşam Mehmet Ali Cimcoz'un evindeki toplantıda, (...) Orhan Veli de orada idi. O da içti. Hepimiz içtik. Orhan bir aralık bir portre gibi sessizce uyudu. Hiç kimse farkına varmadı. Bir aralık ben uyandırdım:

– Hadi Orhan, Karagöz istiyoruz, dedim.

– Derhal, 'Perde kurdum' diye başladı.

Orhan dün Ankara'ya gitti. Birkaç gün kalacakmış. Veli Bey hep bildiğin gibi.

Yaz ortası Melihler, Roji sık sık buluştuk, güzel günler oldu."

Bedri Rahmi o günlerdeki siyasi gelişmelerin Güzel Sanatlar Akademisi ve Köy Enstitüleri üzerinde siyah kapkara bulutlar gibi dolaştığını anlatırken, bu işlerde kraldan daha fazla kralcı davranan Halil Vedat ve Burhan Toprak için "finocuklar" demekten kaçınmıyor: "Enstitülerin bu adamlara dayanacağı çok şüpheli. 'Moby Dick'teki köpek balıkları, vurulan balinayı nasıl kemirirse onlar da böyle ısırıyorlar. Burhan Toprak ve benzeri finocuklar." (*A. g. k.* s. 238 ve 239)

Kimileri böylesine uysallaşırken bildiğimiz kahramanlar ise mücadeleyi sürdürüyorlar: Daha çok demokrasi, daha çok özgürlük için:

İşte Sabahattin Ali, 1 Kasım 1947 tarihli Merhum *Paşa'da* aynen şunları yazıyor:

"Namuslu olmak ne zor şeymiş meğer. Bir gün Almanların pabucunu yalayan ertesi gün İngilizlerle takla atan, daha ertesi gün de Amerika'ya kavuk sallayan soysuzlar gibi olmak istemedik. Yalnız ve yalnız bir tek milletin önünde secdeye vardık. O da cefakeş milletimizdir. Meğer ne büyük günah işlemişiz! Kanunlu, kanunsuz baskılar altında ezile ezile pestile döndük. Bugünün itibarlı kişileri gibi, kese doldurmadık, makam peşinde koşmadık. İç ve dış bankalara yatırmadık, han, apartman sahibi olmak, sağdan soldan vurmak ve milleti kasıp kavurmak emellerine kapılmadık. Bütün kavgamızda kendimiz için hiçbir şey istemedik. Yalnız ve yalnız bu yurdun bütün yükünü omuzlarında taşıyan milyonlarca insanın derdine derman olacak yolları araştırmak istedik. Bu ne affedilmez suçmuş meğer! Nerdeyse, yoldan geçerken mide uşakları arkamızdan bağıracaklar: "Görüyor musun şu haini! İlle de namuslu kalmak istiyor ve ahengimizi bozuyor..." Çalmadan, çırpmadan, bize ekmeğimizi verenleri aç, bizi giydirenleri donsuz bırakmadan yaşamak istemek bu kadar güç, bu kadar mihnetli, hatta bu kadar tehlikeli mi olmalıydı. Namuslu olmak ne zor şeymiş meğer! Bereket, zora katlanmasını bilen bu millet de namuslu."

Bu satırlar da Sabahattin Ali'nindir:

"Biz demişiz ki; 'Bu memleketin istikbali her şeyin üstündedir. Milletin oluk gibi kan akıtarak kazandığı bu istikbali siyasi oyunlara alet edip elden kaçırmayalım, sömürücü devletlerin elinde oyuncak olmayalım.'

"Cevap vermişler: 'Hain, satılmış, bolşevik ajanı!'

"Biz demişiz ki: 'Yabancı sermayeye imtiyazlar vermeyelim, memleketin mali ve askeri işlerine yabancılar burunlarını sokmasınlar. Hem soyuluyoruz, hem de bir dünya patırtısı olsa arada biz eziliriz.'

"Cevap vermişler: 'Demokrasi düşmanı, Moskova ağzı konuşan kızıl!'

"Biz demişiz ki: 'Halkın selâmetini sağlamakla görevlendirilmiş olanların siyaset oyunlarına katılmaya, halka zulüm etmeye onu dövmeye ve halkın sırtına binmeye, onu tabutluklara kapatmaya hakları yoktur. Bunun önüne geçilebilir.'

"Cevap vermişler: 'Bozguncu, devlet düşmanı, anarşist!'

"Biz demişiz ki: 'Yıllardan beri arkası gelmeyen dalavereler, arsa oyunları, memleket dışına para kaçırma rezaletleri, esrarı çözülmeyen cinayetler, millet malı soygunculukları alıp yürümüştür. Öte yanda millet karasabanın arkasında donsuz didiniyor. Bu gidişatın sonu hayra çıkmaz.'

"Cevap vermişler: 'Fesatçı, tezvirci, komünist!'

"Biz bir fikir ortaya atmışız, onlar bize cevap yerine küfür savurmuşlar.

"Bu türlü mücadelenin zevkli olmadığı meydanda... Lâkin yüreğimizi ferahlatan şu ki, halk, o iyiyi kötüden, doğruyu eğriden ayırmakta hiç şaşmayan varlık, hep bizim tarafımızı tutuyor. Var olsun."

Abidin'in Böbrek Ameliyatı

Askerden döndüğünden beri birçok sağlık sorunlarıyla uğraşan, sağlık sorunlarını belki yeterince ciddiye almayan Abidin, sonunda böbreklerinden ameliyat olmak zorunda kaldı:

Güzin bana defalarca ve değişik boyutlarıyla anlattı ameliyatı:

"Kavaklıdere'de Mecdi Bey'in evinde oturduğumuz sırada Abidin ameliyat oldu. Böbreğinden. Sıhhiye Sokağı'nda, İşçi Sigortaları Bakımevinde on gün yattı. Ameliyatta Abidin'e bir şeyler yaparlar diye ödüm koptu. Ama doktoru çok iyi, çok efendi bir insan çıktı. Sıhhiye'de o küçük polikli-

nik türü hastanede ameliyat oldu. Ameliyattan sonra eve döndü. Ama yarası kapanmıyor bir türlü. Ateşi düşmüyor. Abidin sürekli hasta. Numune Hastanesinde ürolog Doktor Fevzi Bey böbrek ameliyatı ve sonrasında Abidin ile çok yakından ilgilendi. Ama yarası kapanmadığı için haftada iki üç kez Numune Hastanesine götürmek gerekiyor. Dr. Fevzi Bey'e görünmek için. Pansumanını o yapıyor çünkü. Ama hastaneye gitmek de kolay iş değil o günlerde. Neyse ki her yerde ve her durumda olduğu gibi, hastalık sırasında da Abidin'in bir koruyucu meleği ortaya çıktı. Ve böylece bakıma gidip gelmeler bir ölçüde kolaylaştı. Bu 'melek' o günlerin Ankara'sında ki tek jaguar otomobil sahibi olan Celâl Cündoğlu'dan başkası değil."

Celâl Cündoğlu Jaguarı ile geliyor, Güzin ve Abidin'i alıyor, Numune Hastanesine götürüyor, orada bekliyor ve sonra ikisini alıp eve getiriyor. Haftalarca sürüyor bu gidip gelmeler."Bir kez, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi önünde sağcı öğrenci gösterisinin içine düşüyorlar, araba kıpırdayamıyor kalabalığın içinde. Öğrenciler çepeçevre, haykırarak İstiklal Marşı söylüyorlar. Fakültedeki üç solcu öğretmene (Pertev Naili Boratav, Behice Boran, Niyazi Berkes. MŞG) karşı bir gösteri... Kimse tanımıyor Jaguar yolcularını. Celâl Cündoğlu'nun yüzü kireç gibi beyaz, Abidin sakin, eşinin (Güzin Dino'nun) yüreği çırpınıyor, belki onun da yüzü kireç...

Aylar süren açık yara Abidin'i odaya, yatağa bağlıyor. Doktorlar, giden gelenlere akşam altıdan sonra gelme izni veriyorlar. Bu git gelin denetimi kolay olmuyor. 'Saatiniz bize uymuyor,' diye kızanlar var. En uysalı Orhan Veli; kelebek hafifliğinde kısa ziyaretler yapıyor. Zaten hep pencereden girip çıkıyor eve uzun bacaklarıyla. Yatağın kenarına konmasıyla gitmesi bir oluyor. Kimileri, altıda gelip sekizde odayı sigara dumanına ve yüksek siyaset tartışmalarına boğuyor. Azra, bağıra çağıra kapı dışarı ediyor onları, kimi kez, hem de zorla.

Abidin de uslu oturmuyor, kâh bir dergiye imzalı imzasız yazıyor, kâh resimler yapıyor. Anadolu imgeleri hep kafasında, onları çiziyor."

Abidin o günler için şunları söyledi: "Aşağı yukarı iki yıl, neredeyse iki yıl yatakta kaldım. Zavallı Güzin benimle uğraşıp durdu."

Abidin'in yarası kapanmıyor bir türlü. Bu arada Güzin şartların zorlaması üzerine hastabakıcılık dersi bile alıyor ve "iğneci" oluyor:

"Abidin'in hastalığı sırasında her gece saat tam on ikide bir iğne yapılması lazım Abidin'e. İğneci getirecek olanağımız yok. Ona ödeyecek paramız yok. İğneciye para ödersek iflas edeceğiz çünkü. Ben bunun üzerine iğne dersi aldım. Mecburum. Çünkü günde üç iğne yapılıyor: Bir sabah, bir öğlen, bir de gece yarısı. Gece on ikide hastabakıcı getirmek mümkün değil. O zaman iğneleri bizzat yapıyorum. Ben ki bırakınız iğne yapmayı, iğne görünce titriyorum. Birine iğne yapılırken bile seyredemem, ben Abidin'e iğne yapıyorum! Abidin'e hastabakıcılık yapıyorum. Mecburen.

Abidin'in yarasının kapanması için o günlerde Ankara'ya uzak bir ülkeden, Mısır'mıydı başka bir yer miydi şimdi anımsayamıyorum, bana çocukluğumdan beri bakmış olan askeri doktor Burhanettin Bey geldi. Ne kadar da iyi oldu. Bir de ona danışalım dedik. Ve Burhanettin çareyi buldu. O sıralarda yeni çıkan bir ilaç vardı, yaraların hızla kapanmasını sağlayan. Streptomisin olmalı adı. Ancak Türkiye'de henüz serbestçe satılmıyor; ve bu ilacın alınması için Sağlık Bakanlığından özel izin gerekiyor. Şansımız var, o sırada Sağlık Bakanlığı müsteşarı kim olsa beğenirsiniz? Abidin ve benim Adana'dan tanıdığımız ve çok beğendiğimiz Seyfi Bey. Hani daha önce sözünü ettiğimiz gerçekten devrimci bir insan. Seyfi Bey'e durumu açıklayınca O hemen gerekli iznin çıkarılmasını sağladı. Ama bundan sonrası da çok ilginç: Çünkü bu ilaç o günlerde sadece Ankara Emniyet Müdürlüğünün kadınlar bilmemne şubesinden veriliyor. Bu şubede o sırada Ankara'nın Karaoğlan denilen semtinde, Ulus taraflarında Adliyeden yukarı doğru çıkan yokuşta. Ben oraya gidiyorum: İşe bakın Ankara'nın vesikalı kadınları da orada. Evet, orası hayat kadınlarıyla dolu. Meğerse onlara da bu ilaç veya başka tür ilaçlar izinle ve orada veriliyormuş. O kadınların arasında ben de oturuyor ve sıramı bekliyorum. Son derece etkileyici, çok ilginç bir manzara. Epey gözlem yapma olanağım oldu böylece. Abidin her dönüşümde ilaç kadar bu gözlemime de ilgi gösteriyordu. Abidin'e hep anlatıyordum gördüklerimi, konuştuklarımı. Çünkü şubede sıramı beklerken ne ahbaplıklar yaptım o kadınlarla. Her biri bir roman o kadınların. Bunları evde Abidin'e anlatırken annem arada bir şöyle diyordu: 'Dur bakalım daha neler göreceğiz neler!' Biz de öyle diyorduk aslına bakarsanız. Ama annem hiç böyle şeyleri duymamış,

o nedenle bütün bunlar ona çok alelacayip bir hayat gibi geliyordu: Kapımızda polis bekliyor, Abidin böbreğinden ameliyat oluyor ama yarası kapanmıyor, ilaç için hayat kadınlarının müdavimi olduğu 'eczane'den, hadi buna eczane diyelim, ilaç almak zorunda kalıyoruz, vb. vb. Bu hayat acayip değil de nedir?

Evet öyledir. Dahası o tedaviye rağmen bile hastalık daha iki üç ay sürdü. Askeri Doktor Burhanettin Bey sayesinde. O günlerde Gülhane Hastanesinde çalışıyordu, daha sonra paşa oldu."

O sıralarda, Aralık 1947 – Ocak 1948'de kırk gün kadar Ankara'da yaşayan Bedri Rahmi Eyüboğlu, Paris'teki ağabeyine 31 Ocak 1948 tarihli mektubunda Abidin'in hastalığından şu şekilde şikâyet ediyor: "Abidin bir ameliyat geçirdi. Yara yeri kapanmıyor. Bir iltihap var. Oldukça üzüntülü. İnşallah bugünlerde bir parça toplanmıştır." (Mektubu İstanbul'a dönüşünden on beş gün sonra yazdığı için yakın geçmiş ve gelecek için dileğini belirtiyor. Bedri Rahmi mektubunda, Aralık 1947'de Ankara'da olan-biten bütün olayları özetliyor ağabeyine: O günlerin tarihi açısından son derece önemli niteliğe sahip bir belge niteliğinde.)

Celâl Cündoğlu

Çetin Altan daha önce andığım yazısında şöyle diyor: "Ankara'da gazeteciliğe başladığım yıllarda (1947 ve 1948 yıllarında. MŞG) Postane Caddesi'nden geçerken Gündoğdu (Cündoğlu olmalı) Han'ın vitrin camlarından Abidin Dino'nun duvardaki büyük boy Zeybek (Altı çizili. MŞG) figürlerine bakardım" (*Sabah*, 10 Aralık 1993).

Abidin'in bu figürleri çizerken çekilmiş bir fotoğrafı var: Rasih Nuri İleri Arşivi'nden. Murat Belge bu fotoğrafı *İstanbul Yalıları* isimli kitabında yayınladı: Abidin yüksek merdiven üstüne tünemiş çiziyor.

Rasih Nuri İleri de Abidin'in vefatından sonra kaleme aldığı makalesinde bu konuya değiniyor ve Abidin "Cündoğlu Han'ında freskler yaptı" diye yazıyor.

Biraz önce Güzin, Cündoğlu'nun Jaguarı ile gelip Abidin'i, Güzin'le birlikte, bakım için hastaneye götürdüğünü söyledi. O zaman Güzin'e, Celâl Cündoğlu kimdir sorusunu sorabiliriz. İşte yanıtı:

1946 sonrasında Abidin Cündoğlu Han'ında, freskler döşeniyor.
Rasih Nuri İleri Koleksiyonu

"Celâl Cündoğlu çok iyi ahbabımızdı. Kafa ahbabı değil öyle gönül ahbabı. Arkadaş ama samimi ve Abidin'i beğenen bir arkadaş. Çok zengin. İzmirli. Ayvalık taraflarında zeytinlikleri var. Zeytinyağı ticareti ile uğraşıyor. Bu arada müteahhitlik te yapıyor. Çok para kazanan bir insan. Çok da cömert. Küçükesat tarafında evi var. Büyük bir ev ama. Şahane. Beğendiğim bir ev değil ama gösterişli. Büyük çaplı zeytinyağı ticaretiyle uğraşıyor, iyi para kazanıyor ve evi herkese açık. Geleni gideni var. Gerçekten cömert bir insan. Evinde epeyce kalabalıklar toplanıyor filan. Bürosunu mimar Selçuk Milar'a yaptırdı. Abidin de girişini fresklerle döşedi. (Han'ın şu andaki sahibi Celâl Cündoğlu'nun oğlu olmalı, 2005 başında, bir gazeteye açıklama yaptı: 'Evet Abidin'in freskleri hâlâ duruyor' dedi. MŞG.)

Ruhi Su'yu ona biz tanıttık. Ruhi Su'nun ilk plağını O yaptı. Ruhi Su'yu ona biz götürdük. Orhan Veli'yi de. Orhan'ın şiirlerini ilk kez Celâl Cündoğlu kaydetti."

Sıdıka Su, Celâl Cündoğlu ile Ruhi Su arasındaki dostluğun 1950'lerin sonunda sürdüğünü belirtiyor. Ruhi Su'nun 1951-1952 TKP tutuklamalarından, hapishane ve sürgün faslından sonra, hiç kimse kendisine iş vermezken hatta birçok insan bir selamı bile esirgerken, Celâl Cündoğlu'nun yardım elini uzattığını anlatıyor: "Etimesgut'a iki kilometre kala, Ankara asfaltı üstünde işçi evleri (...) O evler Ruhi'nin dostu olan ve o sırada bizden yardımlarını hiç esirgemeyen işadamı Celâl Cündoğlu'nun işçilerinin lojmanlarıydı. Elektriği, suyu olmayan, zemini toprak işçi evlerinden biriydi bizimki de. Orada 24 ay oturduk." (*Cumhuriyet*, 23 Eylül 1992)

Mimar Selçuk Milar

Güzin'in "zengin işadamı ve çok sempatik" diye anımsattığı Celâl Cündoğlu ile birlikte Abidin ve Güzin'in o günlerde tanıdıkları bir insan daha var, burada mutlaka anlatılması gereken. Bu insan mimar Selçuk Milar'dır. Güzin anlatıyor: "Selçuk Milar ve eşi Emel Hanım çok iyi dostlarımızdı. Milar ve Abidin birbirlerine yardım ediyorlardı. Abidin'in Cündoğlu'nun bürosunda freskleri yapması işi böyle ortaya çıktı. Epeyce bir para aldı Abidin: Öyle zengin bir adamın bürosunda dekor yapmak kolay iş değil."

Selçuk Milar,"İstanbul'da bir vali oğlu olarak doğmuş, büyümüş."Robert Kolej'den, yani Abidin'in de okuduğu okuldan, sağlık nedenleriyle ayrılmak zorunda kalıyor. 1937'de Galatasaray Lisesinden diplomasını alıyor. 1938'de Güzel Sanatlar Akademisinde öğrencidir. 1943'te mezun oluyor. Necip Fazıl Kısakürek'in yeğenidir.

Abidin Selçuk Milar için kaleme aldığı makalesinde İstanbul'da vapurdaki ilk karşılaşmalarını anlatıyor. Sonra Ankara'da buluştuklarında, Milar, Milli Eğitim Bakanlığında çalışıyordu.

Selçuk Milar, 12 Temmuz 1946 seçim kampanyasında DP'nin artık çok ünlü "Yeter! Söz milletindir!" yazılı ve bir elle süslü afişini yapmakla daha çok tanındı. Orada bir "el" bulunması "el" ve "parmak" resimleri denince akla ilk gelen Abidin'in etkisiyle ilgili midir? Bilmek zor. Ama o afişin o günlerde çok ses getirdiği biliniyor. Belki DP'nin daha çok tutulmasında bile belli bir rol oynadı. Şu kesin o günlerde CHP'nin Atatürk ile İnö-

nü'nün resmi kıyafetteki siyah beyaz fotoğraflarıyla süslü afişinden daha etkili oldu. Veya öyle yorumlandı: Milar'ın renkli ve hareketli afişi. Ve hemen bir tartışma başladı: "Afişlerde resim olur mu?" Ve daha sonraki seçim kanunlarında afişlerde resim bulunması yasaklandı. Bu yasak elbette CHP'nin 14 Mayıs 1950 seçimlerinde hezimete uğramasını önleyemedi.

Selçuk Milar ünlü afişi gerçekleştirdiği sırada Millî Eğitim Bakanlığı Teknik Öğretim Müsteşarlığında çalışıyordu. Afişin kendi eseri olduğunun bilinmesi üzerine dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, Milar'ı makamına çağırıyor. Milar bu vesileyle yaptıkları konuşmayı şöyle anımsıyor:

"–Demokrat Parti'nin Yeter Söz Milletindir afişini siz yaptınız değil mi?

– Evet, efendim altında imzam var. (Afişin ilk biçiminde, sol alt köşede, Selçuk Milar imzası bulunuyor. Daha sonra imza kaldırıldı. MŞG.)

– Sizi yürekten kutlarım. İnsanda hayranlık uyandıran çok üstün bir başarı...

– Teşekkür ederim. Özellikle sizin beğenmiş olmanız beni çok mutlu etti.

– Asıl sizden biz yararlanmak isterdik...

–... Siz benden böyle bir hizmet isteseydiniz yapmazdım. Çünkü ben Türk milletinin demokrasi gerçeğini dinlemesinin değil yaşamasının hasreti içindeyim. O nedenle sizin iktidarı halkın oylarıyla kaybetmeniz ve muhalefetteki partinin iktidara gelmesini istiyorum.

– Pekiyi ama yeter sözü ile ne demek istiyorsunuz, ne yeter?

– Muhalifleri destekleyen vatandaşlara yapılanlar yeter; her gün gazetelerde okuduğumuz tatsız olaylar yeter; devletin görevi olan hizmetlerin muhalefetteki vatandaşlardan esirgenmesi yeter...

– Bu afişi sizden kim istedi?

– Onu size kesinlikle söyleyemem Bakanım.

– Neden?

– Başlarına neler geleceğini bildiğim için.

Sayın Yücel ayağa kalktı, 'teşekkür ederim' diyerek elimi sıktı. Ben de kendisine teşekkür ederek odadan çıktım.

Bu olaydan yaklaşık 20 gün sonra Urfa'da bir şantiyeye tayinim çıktı. Teknik Öğretim Müsteşarlığından istifa ettim."

Milar Ankara'nın sevilen ve tanınan bir mimarıdır. Abidin'in o günlerdeki en yakın arkadaşlarından biridir. Nitekim Milar'ın yayınlamaya başladığı ve ilk sayısı 1947'de çıkan *Eser* isimli dergide Abidin Mimar Sinan üzerine yazısını yayınlıyor. Bu makalenin ikinci bölümü ise derginin Nisan 1948'te yayınlanan ikinci sayısında okuyucuya sunuldu.

Vedat Dalokay, Milar üzerine yazdığı makalede bu dergiyi çok iyi hatırlıyor: "Milar çabalarıyla *Eser* adlı –kanımca çok güzel– bir dergi çıkardı. Hepimiz abone olduk. Ancak dergi iki sayı çıktı. Yıllar sonra kendisine abone paramız ne oldu diye sorduğumda, parayı çıkarıp masanın üstüne koyduğunu anımsıyorum."

Abidin'in Koca Mimar Sinan'a ilgisinin 1930'lara kadar indiğini biliyoruz: *Yeni S. E. S.* dergisinin aralık 1939 sayısında yayınladığı "Atatürk ve Sinan" makalesi buna bir örnektir. (*Yazılar*: s. 300 – 301) Sinan'a ilgisi daha sonraki yıllarda sürdü: Örneğin "Kim bu İlhan Koman" başlıklı makalesinde İlhan Koman ile Sinan arasındaki ilişkiyi Koman'ın Edirneli olmasında kurar. (Yazılar: s. 384 – 390. Bu makale *Milliyet Sanat'ta* yayınlandı: Önce 15 Mart 1981'de sonra ikinci kez 15 Ocak 1987'de.)

Abidin'in *Sinan* eserinde (YKY, İstanbul, 1999) Koca Mimar'a yönelik sevimli "güzellemeyi" okumak olası. Böylece Abidin Sinan'a ilişkin yazdıklarının tümünün zirvesini okuyucularına miras bıraktı.

Selçuk Milar ile Abidin ve Güzin dostluğu sürdü. 1948'de Selçuk Milar, Cündoğlu Hanı projesini hazırladı ve inşaatında da işlerin başında bulundu. Selçuk Milar'ı anlatan bir makale yazan Şevki Anlı bu yapıyı bakın nasıl övüyor: "Ulus'taki Cündoğlu İş Hanı, milli mimari akımının sonuna rastlayan çok başarılı bir yorum, nefis bir inşaat örneğidir."Milar'ı yakından tanıma olanağı bulan Vedat Dalokay ise şunları ekliyor: "Yarattığı Cündoğlu Han'ın duvarlarına Abidin Dino'nun resimlerine yer vererek, Onu sanat dünyasına tanıttı. Hanın yapıldığı yıllarda Paul Bonatz yapıyı gezmiş ve detaylarına hayran kalmıştır."

Paul Bonatz Milar'ı yakından tanıyor. Çünkü Milli Eğitim Bakanlığında birlikte çalışmışlardı.

Selçuk Milar dostu Cündoğlu'nun Ayvalık'taki evinin de mimarıdır.

Selçuk Milar'ın eşi Emel Hanım boşanıp, Abidin'in başka bir yakın dostu olan o günlerin genç diplomatı Hami Batu ile evlenince de Abidin ve Selçuk Milar dostluğu sürdü. Hami Batu ise, bildiğimiz gibi, Abidin ile 1938 Paris günlerinden tanışıyorlardı, dosttular, arkadaştılar: Gençlik arkadaşlığı unutulmaz kolay kolay. Emel Hanım ve Hamit Batu ile dostluk hep devam etti. Parisli yıllarda Batular, Paris'e büyükelçi olarak gelince yeni ve sevimli boyutlar kazanarak.

Selçuk Milar yeni eşiyle birlikte Cündoğlu Han'ın çatı katında yaşadı. Abidin'le dostluğu sürdü. Abidin'in Türkiye'yi ender ziyaretlerinde mutlaka görüştüler. 1980'lerin başında Milar Gaziosmanpaşa'da oturuyordu. Her zaman Ankaralı olarak kaldı yani.

Tekir Kedi Dediğin

Hastalık, polisin yakın ve sıkı takibi, görünmeyen ama her zaman duyumsanan baskılar, Ankara'nın o meşhur soğuğu, kömür derdi, geçim derdi, günlük yaşamın bilinen ve bazen hiç beklenmeyen sorunları yanında, küçük fakat önemli zevkler de eksik değil ne iyi ki: Eğer güzel ve sevimli dostlarınız ve bir de bir tekir kediniz varsa. Melih Cevdet Anday yazıyor: "Abidin Dino kedisiyle, parmağını sallayarak, 'Ulan Tekir!' diye konuşurdu. Ruhi su da onun Tekir'le konuşmasını çok iyi taklit ederdi. Bu kedinin resmi, Abidin'in elinden çıkma boyalı resmi bendedir."

Resmi Anday'da dursun, anıları ise Güzin'dedir. Güzin bunları bana değişik seferler anlattı. Bunların tümünü kasetlerinden çözdüm. Şimdi bu satırları yazmadan önce bir kasetlerden çözdüklerimi okudum bir de Güzin'in kitabında Tekir için yazdıklarını. Yazdıkları daha bir içim su. O nedenle burada kitapta yazdıklarını size sunmak istiyorum. Aynen:

"Küçükken sokaktan gelip, ta Maltepe'den beri evlerine yerleşen bir tekir kedileri var. Pencerenin boşluğuna oturup bakıyor sık sık. Gün ağarırken, perdeyi aralayıp, ön ayaklarını göğsüne doğru kıvırarak, kendine göre bağdaş kuruyor oraya, gün iyice ağarınca iniyor pencerenin içinden. Abidin hastaneden döndükten sonra yatağına zıplıyor, göğsünün üstünde yavaş yavaş ilerliyor, burnunu Abidin'in burnuna doğru uzatıyor, nefes aldığına kanaat getirin-

ce geri çekiliyor. Ayakucuna kıvrılıyor, ama bedenini Abidin'in bedeninin bir yerine değdiriyor mutlaka ve battaniyenin üstünde uyuyor herkes uyanana dek. Abidin hastanedeyken, iki ön ayağını yatağın kenarına dayayıp, başını uzatarak, burnuyla koku almaya çalışıyor. Yatağın boş olduğunu anlayınca, inip tekrar pencerenin içine sıçrıyor, uzun uzun, sabırla seyrediyor bahçeyi. Bir köpek sadakati ve huyları var bu kedide. Evdekilerin geldiğini ta uzaktan görünce, hemen fırlayıp karşılamaya koşuyor, havlayarak sevincini gösteremeyeceği için, gelenlerin bacaklarına sürtünüyor, zıplaya hoplaya dolanıyor, önden arkadan koşarak eve kadar eşlik ediyor insana. Bir gün hastalanıp, yemekten içmekten olup, evin bir köşesine büzülünce, bir telâştır almış evdekileri. Geceyarısı, kedi meraklısı ve uzmanı sayılan Nâhit Hanım'a telefon edilmiş... O da, bir sofra dolusu misafiri bırakıp, taksilere atlayarak, Yenişehir'den Kavaklıdere'ye koşmuş... Ertesi sabah da Veteriner Fakültesine götürülmüş Tekir. Bronşit olduğu anlaşılmış. Ancak, o sıralarda, verem savaşı nedeniyle, Tekir'in ciğerlerinin "radyosu" çekilemeden eve bırakılmıyor. Fakültenin radyoloğu ise "bilim ve görgüsünü" artırmak için Viyana'ya gönderilmiş, bir ay sonra gelecek. Telefonla ve arada dostlardan yardım isteyerek, sırayla bir sürü Ankara doktoruna ricalara başlanıyor, kedinin "radyosu"nun yapılması için. Sonunda, İsmet Paşa'nın doktoru Pamir Bey işi kabul ediyor. Kedi sarılıyor, sarmalanıyor, taksiyle Pamir Bey'e götürülüyor. Adliyenin karşısında, doktor muayenehanelerinin bulunduğu hana... Doktor Pamir, az görülen bu kedi ciğeri radyosundan, handaki öbür doktorların da yararlanması için komşu meslektaşlarını çağırmış. Beyaz giysileriyle Ankara'nın ünlü doktorları Tekir'i bekliyor... Kedinin ön ve arka ayaklarından birer kişi tutuyor, hayvanın bedeni upuzun geriliyor. Bir o yana, bir bu yana çevrilerek radyoları alınıyor ve hemen banyo edilerek filmler bir sicime asılıyor. Müjde! İyi haber: Verem değil, ciğerleri tertemiz bizim Tekir'in. Evdeki nekahatinden sonra, ilk kez bahçeye çıkışı, kediyi, sevinçten çiçekten çiçeğe zıplatıyor. Bıyıklı burnunu, yeşillenmiş çalılara uzatıyor, her bitkiyi yanaklarını sürterek okşuyor. Sırtüstü atıyor kendini çimenlere, debeleniyor, zıplıyor, çocuk gibi oradan oraya fırlıyor, yakalamak isteyenlerden kaçıyor, küçük dereciklerden atlayarak, tarlalara, viranelere doğru koşuyor. Gece geç vakit eve dönüyor, halının üstüne upuzun serilip, mutluluktan bitkin, derin uykulara dalıyor."

Aralık 1947: İstanbul Çağırıyor

16 Aralık 1947'de İstanbul'da Leyla Abla'nın evinde akşam yemeğinde epey insan var: Leyla Abla, Rasih Nuri İleri, Rasih'in o gece için eve davet ettiği gençlik ve okul arkadaşları Hıfzı Topuz, Ziya Şav, Faruk Sayar ve "Bibi." Naile Hanım'ı unutmamak lazım. Topuz'a kapıyı açan O zaten. Kamelya Apartmanının 5. katına asansörsüz çıkılıyor o günlerde. Hıfzı Topuz böyle yazıyor (A. g. k., s. 12 vd.). Emlak Caddesi tam Vali Konağının karşısında.

Evdeki insanlar ilginç: Faruk Sayar'dan başlayalım: Galatasaray Lisesini Hasan Esat Işık, Semih Günver, Refik İleri, Selçuk Milar, Mordo Dinar, Cihat Burak ile aynı yılda bitirmiş. İkinci Savaş yılları öncesinde Paris'te. Orada Mehmet Ali Aybar ve Oktay Rifat ile arkadaşlık ediyor. Savaşın başlamasıyla Mehmet Ali Aybar, Oktay Rifat ve diğerleri ülkeye dönerken Sayar Paris'te kalıyor ve Direniş örgütlerinde mücadeleye katılıyor: Nazilere karşı. İki yüz kadar Yahudinin Nazi zulmünden kurtarılmasını sağlıyor. Bu arada daha sonra Fransa'nın en tanınan Türkologlarından biri olacak İrene Melikov ile evleniyor. Bu evlilikten Şirin isminde bir kız çocuğu oluyor...

Faruk Sayar'ın Galatasaray Lisesinden arkadaşları ve burada ismi geçenleri tanımaya çalışalım şimdi:

Hasan Esat Işık, devlet memuru ve diplomat olacak Mülkiyeyi bitirdikten sonra. Paris'te büyükelçilik yapacak. CHP'den milletvekili ve bir ara Savunma Bakanı. Hıfzı Topuz'un kuzeni.

Semih Günver, devlet memuru ve diplomat olacak.

Refik İleri, Sedat Nuri İleri'nin oğlu, Abidin'in kuzeni, Rasih Nuri İleri'nin amcaoğlu. O günlerde Dışişleri Bakanlığında "protokol müdürlüğünde memur." Bu bilgileri Güzin ve Rasih Nuri İleri veriyor.

Selçuk Milar, biraz önce sözünü ettiğimiz sevimli, çalışkan ve yaratıcı mimar. Abidin'in iyi dostu.

Mordo Dinar,"İstanbul'un hali vakti yerindeki Yahudilerinden."

Cihat Burak öykü yazarı ve "iyi ressam." Onu biraz daha iyi tanımak için Ece Ayhan'ı yardıma çağırıyorum. Geliyor Ece Abi: "Galatasaray Lisesi... (yüzyılda da olsa) iki-üç 'adam' çıkarabilmiştir. 'Marjinal ressam' Cihat Burak, 'marjinal yazar' Fikret Ürgüp." Bu kadar. Galatasaray Lise-

si mezunlarına biraz haksızlık ettiği ortada: Ama Ece Ayhan'ın "zor" olduğunu ve öyle kolay kolay "adam" beğenmediğini hepimiz biliyoruz. Bodrum "adamları" hariç... Cihat Burak Paris'te yaşadı bir ara: 1952-1953'te yanılmıyorsam. Sonra epey gidip geldi Paris'e: Abidin'le çok iyi dost oldular o günlerde. Veya dostlukları daha güzelleşti, daha derinleşti diyelim.

Peki "Bibi" kim? Sabahattin Ali'den başkası değil. Ve o sırada hapis yatıp çıktıktan sonra hakkında yeniden tutuklama emri verildiği için saklanıyor. Ve "en sağlam yer" olarak da Leyla Abla'nın evini bulmuş. Bir süre orada kalıyor.

Ziya Şav Galatasaray Lisesi ve Mülkiye o zamanki ismiyle Siyasal Bilgiler Okulu mezunu ve iş arıyor. İstediği gibi bir iş bulacak, merak etmeyin. Daha sonra Fransa'ya birçok kez gelecek, Abidinleri Paris'te ve Akdeniz kıyısında yaz tatilini geçirdikleri mekânlarda ziyaret edecek.

Görüldüğü gibi ismi geçenlerin tümüne yakını o sıralarda ve daha sonra Abidin'in can ciğer arkadaşları olacaklar. Hıfzı Topuz'dan henüz söz etmedim. Çünkü o en çok tanınanı. Ve son yıllardaki birbirinden yararlı kitaplarıyla artık tanımayanlar bile epey tanıyor. Ama Parisli yıllarda mutlaka onunla da yeniden karşılaşacağız.

Peki, o gece neyi kutluyorlar? Bilemiyorum: Belki artık o kış gelmesi dört gözle beklenen "demokrasi"yi. Belki de artık bir daha uzatılmayacağına kesin gözüyle bakılan Sıkıyönetimin yakında bitecek oluşunu. Yoksa birinin yaş yıldönümü mü? Belki de sıradan bir ziyafet: Hani dostların bir araya geleceği güzel bir akşam yemeği ve içmesi.

Ve beklenen oldu: 22 Aralık 1947'de Sıkıyönetim kaldırıldı. İstanbul ve çevresi derin bir nefes aldı. Kaç zaman sürdü Örfi İdare? Kemal Sülker hesabını yaptı: "Tam yedi yıl bir ay on bir gün."

Abidin'in İstanbul Seferi

Abidin yıllardır bugünü bekliyordu: Özlediği İstanbul toprağına varmak. Boğaziçi'ne merhaba demek. Martılarla sohbete oturmak. Çay-simit veya simit-çay sevdasına yeniden kapılmak. 1930'ların seslerini ve izlerini bulmak. Nâzım burada oturdu, burada Neyzen Tevfik ile içildi. Arif'le

şuradan geçerken Arif "Döner kebap dönmez olsun!" dedi. Leyla Abla'yı ziyaret etmek. İstanbul'da yitip gitmemek için İstanbul'a gitmek.

Sıkıyönetimin kaldırıldığını duyar duymaz, Abidin hemen Güzin'in annesiyle konuşup, gara gidiyor ve İstanbul'a üç bilet alıyor: Güzin Fakülteden döndüğünde ev halkı İstanbul seferine çıkmak üzere. Güzin bu seferi kaçıracak değil. Ver elini gar. Ver elini Haydarpaşa: İstanbul'un Anadolu kapısı merhaba.

Güzin anlatıyor: "Abidin, 5 Aralık 1945'te vefat eden Suphi Nuri İleri'nin ölümüne çok üzülmüştü, cenaze törenine katılamamış olmaktan da. O nedenle sıkıyönetim kaldırılır kaldırılmaz sürgünler de kaldırıldı nasıl olsa deyip gittik ve hemen Leyla Abla'ya koştuk: Başsağlığına. Annem kızkardeşinin evine gitti. Biz Nişantaşı'na, Leyla Abla'ya. Kamelya Apartmanına. Trenle gece gittik. Tekir Kedi de yanımızda elbette. Sabah erkenden vardık eve. Evde Rasih var, yirmi altı yirmi yedi yaşında. Leyla Abla var. Naile Hanım var. Yatak hazırlanmış. Naile Hanım o sıralarda yüz yaşında mı ne, öyle bir şey, ama yine koşturuyor her işe: O günü evde geçirdik. Ertesi sabah herkes işinin gereği, görmesi gereken insanlara göre bir yöne gittik. Ben öğlen saatlerinde eve döndüm. Evde kimse yok. Abidin bir not bırakmış sadece: 'Beni götürüyorlar.' Beni bir panik aldı: Polisler demek gelip Abidin'i evden almışlar. Epeydir İstanbul'a gelmediğim için nereye gideceğimi, ne yapacağımı da bilemiyorum. Neyse ki hemen aklıma Mina geldi. Mina o sırada Fakültede Halide Edip Adıvar'ın asistanı. Mina'ya telefon ettim. Durumu aktardım. 'Gel buraya anlatırsın' dedi. Kalkıp Mina'ya gittim. Onunla konuştuktan sonra bana birlikte Halide Edip Adıvar'a gitmemizi önerdi. Halide Edip o sırada Beyazıt'ta oturuyordu. Ona gittik. Bizi can kulağıyla dinledi. Üzüldü duruma. Abidin'i seven biri. Ayrıca kendisi de sürgünün ne bela bir şey olduğunu bizzat biliyor. Sağa sola telefonlar etti, bağırdı çağırdı, epey bir patırdı kopardı, ama sorumlu birini bir türlü bulamıyoruz. Kimse bize Abidin'in nerede olduğunu söyle(ye)miyor. Sıkıyönetim kalkmış kalkmasına ama yine de olsa olsa, 'Abidin'i Harbiye'ye götürmüş olabilirler' dedi. Sıkıyönetim resmen kalkmış ama fiilen büroları hâlâ duruyor ve bazı işleri İstanbul'da hâlâ askerler yönetiyor. Akşam oldu. Halide Edip'in evinden Mina ile çıkıyoruz, hiç unutmam, Halide Edip aynen şunu

söyledi: 'Türkiye maalesef böyledir, bir insanın boyu bir santim geçerse hemen vurulur!' Mina ile çıktık. Mina ayrılırken tutturdu, 'Ben olsam Harbiye'ye gider bakarım orda mı?' Mina evine döndü. Ben Harbiye'ye doğru gittim. Harbiye'ye vardım. Kapıda bir nöbetçi. Durumu anlattım. Beni bir subaya havale etti. Subay bana şurada, şuraya gideceksiniz, orada bilmem kimi göreceksiniz, size sadece o subay bilgi verebilir, dedi. Ve yanımda bir askerle beni o büroya gönderdi. Askerle Harbiye'nin koridorlarında yürüyoruz. Ama beni aldı bir korku. Hava kararmış, Harbiye'nin koridorları karanlık ve daha garibi bana sanki koridorlar gittikçe daralıyor gibi geliyor. Biz yürüyoruz koridorlar daralıyorlar ve diyorum ki böyle yürümeye devam edersek koridorlar üzerimize kapanacak. Ödüm koptu. O karanlık, loşluk ve korku. Birdenbire durdum ve askere ben vazgeçtim bu işten dedim. Sonrasını bilemiyorum, kendimi Harbiye'nin dışında bulunca derin bir nefes aldım, bir daha derin bir nefes aldım. Kâbustan uyanıyor gibiydim. Ne korku, ne panik ama. Leyla Abla'nın evine Nişantaşı'na döndüm.

(Maçka Teknik Üniversitesi binası astsubay okulu olarak yapılmıştı. Yanındaki küçük bina ise Jandarmaya aitti. Bu bilgiyi Murat Belge veriyor: *İstanbul Gezi Rehberi*'nde: s. 264. Güzin'in gittiği bina bunlardan biri ve herhalde ikincisi olmalı. MŞG.)

Orada durumu öğrendik: Abidin'i yine Sansaryan Han'a götürmüşler. Götürenler yine Siyasi Polisten memurlar. Leyla Abla ile hemen bir iki battaniye ve birtakım giysilerle Sansaryan Han'a gittik. Çıktık üst kata. Ama bizi Abidin'le görüştürmek istemiyorlar. Ama olsun Abidin'in orada bulunduğunu öğrendik ya. Ertesi sabah Leyla Abla ile biz ikimiz yeniden Sansaryan Han'a döndük. Sabahın köründe. Biz bir tür sahanlık gibi bir yerde, büroların girişinde, bekliyoruz. Biz beklerken birçok genç geldi. Çoğu sivil giysili hemen hemen hepsinin yakasında Hukuk Fakültesi rozeti. Bu arada bir de ayakkabı boyacısı gelmesin mi? Leyla Abla'nın saflığına ne dersiniz?: Ayakkabı boyacısını görünce ayakkabılarını boyatıyor ve adama para bile veriyor ve daha güzeli adam parayı alıyor. Tam komedi yani. O sabah gördüğüm gençleri ve yakalarındaki Hukuk Fakültesi rozetlerini asla unutamam. Evet sivil polis bulunduğunu biliyorduk, ama sayılarının bu kadar çok ve bu kadar genç insanlardan olduğunu o ana kadar bilmiyor-

dum. O gün orada öğrenmiş oldum. Ayakkabı boyacısı ise bana elbette zaman zaman Ankara'da bizim evin oralarda dolaşan bazen tam evin karşısında tezgah kuran sivil polisi anımsattı. Birbirine ne kadar çok benziyorlardı. Bu kadar olur.

Neyse epey bekledikten sonra nihayet bizi o ünlü 'Parmaksız' Hamdi kabul etti. 'Ankara'ya dönecek' dedi. O arada izniyle Abidin ile çok kısa görüşebildik. Abidin 'Merak etmeyin' filan dedi. Biz çıktık. Artık Haydarpaşa Garı'na gidip beklemek kalıyordu... Annemle gara gittik. Vapur geliyor, yolcular iniyor. Abidin yok. Bizi bir merak sarıyor. Ya gelmezse ya bırakmazlarsa diye. Bir vapur daha geliyor, biz yine merakla bekliyoruz, 'Ya çıkmazsa!' korkusuyla. Abidin çıkıyor nihayet. Birkaç adım arkasında sivil polis. Trene biniyoruz. Ankara'ya dönüyoruz. Ankara'da polis 'Emniyete götürüp teslim etmem lazım' diyor. Annemle ben eve dönüyoruz. Beklemeye başlıyoruz Abidin'i. Abidin birkaç saat sonra eve geliyor. Ve biz yeniden Ankara yaşamımıza kaldığımız yerden başlıyoruz. İstanbul'a bu seferimiz hiç beklemediğimiz bir şekilde sonuçlandı. Ama Abidin Leyla Abla'yı ziyaret olanağı buldu ve başsağlığı dileklerini iletebildi. Bu da az şey değil hani."

Abidin değil mi İstanbul'u şöyle tanımlayan:

"İstanbul kâh sinip yamyassılayan,
Kâh kabarıp gökyüzüne tırmanan
bir yaratık,
bir hayvan cinsi,
bir canavar.
Ne yapacağı hiç belli olmaz."

27 Aralık 1947: Yaslı Ankara

Ankara'da Abidin sürgündür: Her gün karakola gidip imza atması gerekiyor. Ankara'da o günlerde son derece can sıkıcı şeyler de yaşanıyor: Korku dolu günler bunlar: Dile kolay.

Ankara'da ırkçı, turancı ve aşırı sağcı öğrenciler 27 Aralık 1947'de Ankara Üniversitesi Rektörüne saldırıyorlar: Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes ve diğer solcu öğretim üyelerinin mutlaka görev-

den alınmalarını ısrarla ve şiddetle istiyorlar: O günleri yaşayan Boratav'a sözü bırakmak istiyorum. (*Bilim ve Sanat* dergisinin, Aralık 1987'deki Behice Boran özel sayısında Ercan Eyüboğlu'yla yaptığı söyleşiden aktarıyorum):

"1947 Aralık ayında Ankara Hukuk Fakültesi çevresinde hareket eden ırkçılar, DTCF'ni basıyorlar. Yalnızca bir fikir vermesi bakımından söylüyorum, elebaşılar, kışkırtıcılar arasında Behçet Kemal Çağlar da var, İnkılâbın şairi... Tabii, DTCF'de baş hedef, Felsefe Bölümü oluyor, 'Solcu,' 'Komünist' öğretim üyeleri ve öğrencilere saldırılıyor. Dönemin AÜ Rektörü olay üzerine istifa ediyor."

O günlerde Ankara'da bulunan Bedri Rahmi Eyüboğlu, yukarıda andığım 31 Ocak 1948 tarihli mektubunda şunları yazıyor:

"Tam o günlerde aslan gençlik Fakülteye saldırmış ve rektörün saçını başını yolmuştu. Bir sivil polis tabancasını çekmese, adamı paramparça edeceklermiş. Sivil memur rektörü sırtına alarak:

– Dokunursanız gebertirim! diyerek adamın canını kurtarmış."

Olaylar sadece üç öğretim üyesinin kadrolarının kaldırılmasıyla sınırlı kalmıyor. Hirsch bu olaylara şunları ekliyor: "(...) zamanında, Atatürk'ün kesin isteği üzerine, Atatürk'ün dil ve tarih teorisine bilimsel zemini sağlamak amacıyla ilgili kürsülere çağrılmış bulunan bazı Alman profesörlerin maaşları da yeniden onaylanmadı. Sonuçta Profesör Eberhard (Sinoloji), Profesör Güterbock (Hititoloji), Profesör Landsberger (Asuroloji), Profesör Rohde (Klasik Filoloji) ve Profesör Ruben (Hindoloji) Ankara'yı terkettiler. Münhasıran DTCF'ni hedef alan bir temizlik harekâtı söz konusuydu" (A. g. k., s. 426).

Burada ismi geçen öğretim üyelerinden Profesör Rohde'nin Azra Erhat'ın kürsü başkanı olduğunu anımsatmak isterim. Azra Erhat'ın görevden alınmasının nedeni ise, 1947'de Macar mühendis Szabo ile evlenmiş olmasıydı. Yetkililer onu DTCF'den çıkarmak için "devlet memuru bir yabancı ile evlenemez" yasağını anımsadılar. Azra Erhat işinden çıkarıldı. 1948'de ise eşinden ayrıldı. Ama işine geri dönemedi. Ayrılmalarının nedeni elbette işe dönmek değildi. Ama böylesi bir yasağın ne denli yersiz ve haksız olduğunu göstermek için bu örnek son derece öğretici.

Aralık 1947'deki saldırganlıklar sırasında Abidin ve Güzin'in Sıhhiye'de doktordan dönerken otomobil içinde saldırganların ortasında kaldıklarını ve son derece korkulu dakikalar geçirdiklerini daha önce Güzin'den aktardım.

Bu arada Aralık 1947'de görevlerine son verilen öğretim üyelerinden Güzin'in çok iyi arkadaşı Azra Erhat hayatını daha sonra gazetecilik ve çevirmenlik yaparak kazanmaya çalıştı. Uluslararası Çalışma Bürosunun Ankara'daki kitaplığında memurluk yaptı...

Aralık 1947'de "gençlerin sol eğilimlilerle savaşmak için örgütler kuracağı" basma bildirilince; bu haber hükümet tarafından desteklendi ve basın organlarında "memnunlukla" karşılandı. İki örnek olarak Cihat Baban'ın 12 Aralık 1947 tarihli *Tasvir*'deki "Milliyetçi Türk gençliğine muvaffakiyet dilerim" yazısıyla Nadir Nadi'nin 14 Aralık 1947 tarihli *Cumhuriyet*'teki "Komünizmle savaşırken" başlıklı başyazısı anılabilir.

Nadi aynen şunları yazıyor:

"Yüksek öğrenim gençliğinin komünizm tehlikesine karşı ciddi bir mücadele açtığını memnunlukla haber alıyoruz. Milli varlığımızı yok etmek amacını güden bir düşmanı sınırlarımızın ötesinde zararsız bir hale sokabilecek yegâne kuvveti ancak fikir ve iman gençliğimizde arayacağımıza göre teşebbüs doğrudur ve yerindedir. Yarınki büyüklerimiz demek olan bugünkü yüksek öğretim nesillerine savaşlarında aydın başarılar dileriz.

İlk bakışta gençliğin teşebbüsünü belki lüzumsuz göstermek isteyenler çıkacaktır. Türkiye'de komünizm propagandası yasak edildiği ileri sürülerek, tek taraflı bir savaşın uygunsuzluğu üzerinde belki gizlice durulacaktır. Fakat düşmanın pek yakınımızda bulunduğu ve açık emellerini yürütmek için her çareye başvurduğunu hatırlayanlar bu sinsi iddialara kulak asmayacaklar, gençliği mücadelesinde desteklemekten geri kalmayacaklardır."

Bunun devamında, 16 Ocak 1948'de, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti merkezinde, Hüseyin Cahit Yalçın başkanlığında toplanan Türkiye Gazeteciler Birliği Merkez İdare Heyeti,"Komünizmle mücadelede bütün Türk gazetelerinin müşterek ve mütesanid (dayanışma içinde / dayanışık) bir cephe teşkil ettiklerini ve bu mücadelenin aynı uyanıklık, azim ve hararetle devam edeceğini" açıkladılar. *(Cumhuriyet*, 17 Ocak 1948)

Bu gelişmeler, toplantılar, kışkırtmalar, teşvikler 9 Mayıs 1948'de Komünizmle Mücadele Derneğinin kurulmasına yol açtı. 10 Mayıs 1948 tarihli *Cumhuriyet*, adı geçen derneğin kurucuları arasında "emekli valilerden İzzet Tevfik, muharrir Ali Kemal Meram ile Hasan Ekte'nin bulunduğunu bildiriyordu. Dernek bir süre sonra Adana'da (13 Haziran), Zonguldak'ta ve başka kentlerde şubeler açtı...

Solcu aydınların yaşamı zehir edilmek üzeredir.

Güzin, kitabında o günler için şu satırları yazıyor:

"Hocalar fakülteden kapı dışarı. Mahkemeler, tutuklamalar... Eş, dost, hısım korkuyor bizden...

Güzin'in okul müdiresi olan teyzesi haber yolluyor: 'Sakın beni karşılamaya, istasyona gelmesin!'" diye... Fakültede (Güzin'in) odasına kimse uğramaz oluyor. Bir öğrenci, odasına girip, masasının üstüne bir gül bıraktığında, ödü patlıyor arkasından nasıl bir olay çıkacak diye... Evet, çiçekten bile korkar oluyorlar. Sivil polis her yere peşlerinden geliyor; sinemaya, konsere, tiyatroya... Kimselere gidemez oluyorlar. Geceleri kapıda duran bozacıdan, gündüzleri kapılarına dadanan portakalcıdan kuşkulanıyorlar. İşi matrağa almaktan başka çare yok, öyle de yapıyorlar. Her şeye rağmen bir araya gelip, olan bitenlere gülüyorlar ve bu sayede üstesinden geliniyor bunalımın, kendilerine güveni kaybetmiyorlar hiç, en olmayacak olaylar, onlar için eğlence konusu."

Ne iyi ki dostlar, arkadaşlar, tanıdıklar var. Ve o dostlar, arkadaşlar ve tanıdıklar arasında güler yüzlü, geleceğe umutla bakanlar var.

Ankara'daki Fransa

O yıllarda Ankara'da bir Fransız topluluk var: AFP (Agence France Presse. Fransa Haber Ajansı) ve Fransa Cumhuriyeti Büyükelçiliği çevresinde. Ve bilhassa *"coopérant technique"* sıfatıyla Türkiye'de sivil işlerde çalışan ve Fransa yasalarına göre askerlik görevlerini yapan birkaç genç. Fransa'da yabancı bir ülkede sivil bir görevde çalışmayı kabul edenler belli bir süre bu işi yaparak hem o ülkeyi, dilini, geleneklerini, kültürünü tanıma olanağı buluyor, hem de böylece askerlik görevini yerine getirmiş oluyorlar.

AFP en başta Erol Güney ile tanınıyor Ankara'da. Erol Güney Tercüme Bürosundan ayrıldığından beri AFP'de çalışıyor. Bu arada İstan-

bul'da Fransızca olarak yayınlanan *Stamboul* gazetesine katkıda bulunuyor. Ankara'ya uğrayan Amerikalı, Fransız gazetecilerle ilişki kuruyor. Veya onlar Ankara'ya geldiklerinde mutlaka Erol Güney'le de görüşüyorlar. Örneğin *Le Monde* gazetesinin "Ortadoğu Uzmanı" Edouard Sablier. Erol Güney bizzat şunu söylüyor: "Ankara'ya her gelişinde mutlaka bana uğrar ve benden durum hakkında genel bilgi alırdı." (A. g. k., s. 207)

Erol Güney o günlerde Abidin ve Güzin ile düzenli görüşmüyor. İki tarafta diğerinin başına yeni belalar sarmamak için ilişkilerini en aza indirmiş durumda. Ama zaman zaman bir yerlerde karşılaştıkları da oluyor. Belki birazdan sözünü edeceğim *coopérant technique*'lerden (Türkçesini unutmadan yazayım buraya: Teknik İşbirlikçi. Veya daha güzeli bu konuda uzman eleman) birinin evinde. Çünkü Erol Güney bir yerde şöyle diyor: "Clot ile tanıştırdığım Abidin Dino, bize orayı (Kapadokya'yı) ziyaret etmemizi önerdi. O zamanlar Kapadokya'yı pek bilen yoktu." (A. g. k., s. 151)

Burada adı geçen Clot o sırada AFP Ankara temsilcisi olan André Clot'tur. Demek ki Abidin Dino ile André Clot'yu Erol Güney tanıştırdı. Clot 1946 başından 1952'ye dek Ankara'da AFP temsilcisi olarak görev yapıyor. Bu meseleyi Güzin'e sorduğum da şu yanıtı verdi: "Bizi André Clot ile tanıştıran Erol olabilir. Öte yandan Abidin Kayseri'de askerliğini yaparken Kapadokya'yı ziyaret etmiş, biliyor orayı. Ben Abidin'le Kapadokya'ya gitmedim. Ama Abidin adeti olduğu üzere bir yere gittiğinde etrafındaki tarihi mekânları hiç kaçırmaz, mutlaka ziyaret ederdi. Anadolu coğrafyasına, tarihine, ozanlarına, âşıklarına, anlatılarına, efsanelerine bayılırdı Abidin."

Clot ile Abidin'in ve Güzin'in dostluğu çok uzun zaman sürecek Ankara'da ve Fransa'da.

Bu, o günlerde Ankara'da bulunan Fransız cooperant technique'ler için de geçerli. En azından biri için: Louis Bazin için. Bazin o sırada eşi Micheline ile Ankara'da bulunuyor ve Mülkiye'de, SBF'de, Fransızca dersi veriyor. Güzin'in anımsadığına göre, "O sırada Marcel, Bazinlerin ilk çocuğu, sekiz yaşında olmalı. Çok ahbap olduk Bazinlerle. O kadar ki Abidin'in o hastalık günlerinde, o yarasının kapanmadığı ve Abidin'in o nedenle evden pek çıkmadığı günlerde Bazinler eve kadar geliyorlar karı-koca, Abidin'i eğlendiriyorlar. Abidin yatakta bu ikisi onunla birlikte vakit geçiriyor-

lar, Abidin'e arkadaşlık ediyorlar. Hem Abidin hem ben Fransızca konuştuğumuz için Bazinlerle sohbet ve fıkralar gırla gidiyor, her şey var, o tatsız o baskılı günlerde böylece zaman zaman hoş saatler geçirdiğimiz oluyordu. Çok hoştu arkadaşlığımız. Bazin de çok şakacıydı. Müthiş esprili bir insan. Bazin ve Abidin birbirlerini çok beğendiler ve bu arkadaşlık sürdü. Bazin bizim yakın çevremize girmezdi. O sırada Ankara'da bulunan diğer Fransızlarla ahbaptı André Clotlarla ve diğerleriyle.

O sırada başka bir Fransızca öğretmeni daha vardı: Mösyö Giraud. (Erol Güney'in kitabında bu isim yanlışlıkla, mutlaka bir dizgi hatası olmalı, Ciraud biçiminde yazılı. MŞG) Bazin Giraudlarla görüşürdü. Clotlarla da. Bayan Clot müthiş piyanistti. Yanılmıyorsam zaman zaman evinde piyano konseri verirdi. Bayan Clot Romanyalı. Clot daha önce orada, Bükreş'te, AFP temsilciliği yapmış ve eşiyle orada tanışıp evlenmişti. Clot AFP temsilciliği döneminde Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras devletlerin hemen hemen birçoğunda görev yaptı. Nitekim Ankara'dan sonra Atina'ya gitti. Böylece Osmanlı tarihini yakından inceleme, tanıma olanağı buldu. Bu sayede hem Fatih'i yazdı hem Kanunî'yi."

Her biri üzerine birer kitap "yumurtladı." Zamanı gelince göreceğiz. Bayan Clot Romanya Yahudilerinden ve çok iyi piyano çalıyor. Bu açıdan da Erol güney ile bir koşutluk var: Çünkü onun eşi Dora da Romanya Yahudilerinden ve çok iyi piyano çalıyor. Bu ortak yön arkadaşlıklarının pekişmesinde mutlaka rol oynadı.

Güzin'den Giraud ailesini anlatmasını rica ediyorum: "Mösyö Giraud o günlerde çok gençti. Tabii yeni bir başkentte bulunmak, yeni bir çevre içinde bulunmak hoşuna gidiyordu. O da eğlenmeyi, hoşça vakit geçirmeyi seven bir insandı. Eşi Renée Giraud da öyle. Genç insanlar işte. O da yanılmıyorsam Hukuk Fakültesinde Fransızca dersi veriyordu. Bu dersler aslında haftada bir-iki saatle sınırlı kalan şeylerdi. Dolayısıyla epey boş zamanları oluyordu. Ve bunu Türkiye'yi tanımaya ayırabiliyorlardı. Biz Bay ve Bayan Giraud'yu Ankara'da pek sık görmezdik. Görüşmezdik öyle sık sık. Daha çok Paris'e geldikten sonra tanıdım, Bazinlerde birkaç kez görüştük."

Ankara'daki Fransa'nın içinde DTCF'de Fransızca Bölümü başkanı Prof. Bonnaud'yu da saymak lazım elbette. Ama onu daha önce

gördük. Güzin'in onun için "felaket bir adam" dediğini anımsatmakla yetiniyorum.

Fransa Cumhuriyeti Büyükelçiliği ile de birtakım ilişkiler var mıydı? Abidin ve Güzin tek tek bütün büyükelçileri tanımadılar mutlaka. Ama önce 1943'ten Ocak 1945'e kadar, sonra yeniden 1952'den 1955'e kadar büyükelçilik yapan Abidin'in kuzeni Nesrin Celal Nuri İleri ile evli Jacques Tarbe de Saint-Hardouin ile ilişkileri olduğunu ve bunların niteliklerini daha önce aktardım...

Philippe Soupault Ankara'da

Soupault 1944'te AFP'de gazeteci olarak görev alıyor: Ve özellikle AFP'nin Kuzey ve Güney Amerika'da yeniden örgütlenmesi işini üstleniyor. ABD, Kanada Konfederasyonu, Meksika Birleşik Devletleri, Guatemala, Kolombiya, Arjantin, Brezilya Federal Cumhuriyeti gibi devletleri dolaşıyor... 1946'da Fransa'ya dönüşünde radyoda yabancı ülkelere dönük programların müdürlüğüne getiriliyor. 1947'de UNESCO tarafından Güney Amerika, Afrika, Ortadoğu gibi bölgelerde görevlendiriliyor.

1948'de İsviçre, Mısır, Lübnan ve Türkiye'de bu görevi yerine getiriyor.

Bir söyleşisinde görevini şöyle anlatıyor: "Gittiğim ülkelerde basının durumunu araştırıyordum. Ne tür gazeteler yayınlanıyor. Bu arada radyo yayınlarını da izliyordum: Neler yayınlıyorlar, nasıl yayınlıyorlar. UNESCO üyesi devletlerde gazetelerin yayınlanma biçimleri ile radyoların örgütlenme yollarını araştırıyordum." (Bu konuda şu kaynaklara bakılabilir: Henri-Jacques Dupuy: *Phillippe Soupault*, üçüncü baskı, Seghers "*Poetes d'Aujourd'hui*" koleksiyonu, Paris, 1979; Serge Fauchereau: *Expressionisme, Dada, Surrealisme*, Denoel Yayınları, Paris, 1976; Bernard Morlino: *Philippe Soupault, Qui êtes-Vous?*, La Manufacture Yayınları, Lyon, 1987.)

Soupault'un Ankara'ya 1948'de geldiğini sanıyorum. Burada andığım kaynaklar böyle diyorlar. Melih Cevdet Anday, *Akan Zaman Duran Zaman*'da "Ünlü Fransız ozanı Philippe Soupault 1949 yılında Ankara'ya geldi" diye yazıyor (s. 116). Anday'ın yanıldığını sanıyorum. Kitabında daha önce de saptadığım ve daha önce belirttiğim gibi kimi başka hatalar daha

var: Tamamen hafızadan yazılan "amlar"da bu tür hatalar, eksikler doğaldır. Abidin bu konuda yazdığı notlarda bu ziyaret tarihi olarak "1946'dan sonra" diyor. Abidin zaten tek dersten sınıfta kalacak olsaydı bu, öyle bir ders var olabilseydi, rakamlar dersi olabilirdi. Bilmem bunu yinelemenin yararı var mıdır? Abidin ve rakamlar birlikte yürümediler asla. Onun aklı fikri çizgilerdeydi çünkü. Anday'a dönecek olursak Soupault'un ziyaretine üç sayfa ayırıyor kitabında (s. 116-118), ama Abidin'den veya Güzin'den hiç söz etmiyor. Sanki onlar orada değillermiş gibi. Ama anlattıklarını da elbette yabana atmıyorum: Çünkü kimi tarih hatası olsa, kimi unutmaları ve eksikleri olsa da Anday'ın anlattıkları da Soupault'un Ankara ziyaretinden bir sayfayı yansıtıyor. Ama burada önce Güzin'in bu konuda bana anlattıklarıyla başlamak niyetindeyim:

"Ankara'da Philippe Soupault'yu Şaşırttık Yani"

"AFP'nin Ankara temsilcisi Andre Clot, bir gün bize haber veriyor: 'Soupault Ankara'ya geliyor onuruna bir akşam yemeği düzenliyorum sizi de aramızda görmek isteriz.' Gidiyoruz. O akşam yemeğinde kimler yok ki? Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu, Oktay Rifat, Orhan Veli, Melih (Cevdet Anday), Erol Güney ve eşi. Azra (Erhat) var mıydı yok muydu hatırlamıyorum. Epey kalabalık ve hoş bir topluluk. Tabii Abidin ve benle Andre Clot ve eşini de saymalı. Nurullah o akşam sofrada Montaigne okuyor. Ataç ezbere bütün Montaigne'i okur. O akşam dostluk üzerine bir parça seçti ve ezbere okudu. Ezbere, şiir filan değil, Montaigne'den satır satır bir deneme. Hepsi her şeyi biliyor, herkes mükemmel Fransızca konuşuyor. Orhan ve Melih Fransızcayı iyi bilmezlerdi fakat her şeyi biliyorlar. Hele Orhan Paris'te yaşamış gibi Paris'i bilirdi. Hangi cafede ne zaman ne oldu kim kimleydi, ne isterseniz var Orhan'da. O derecede biliyordu yani Paris'i.

Şaşırdı adam. Basbayağı şaşırdı. Sabahattin Eyüboğlu döktürüyor. (O sırada Paris'ten döneli çok az oluyor. MŞG) Abidin bir yandan. Konuşuyorlar hep, aktüalite, sürrealistler, bilmemne, Aragon, Breton, filan fıstık. Onların hepsini yiyip yutmuş bizimkiler. Soupault afalladı, basbayağı afalladı. O akşam yemeği çok dehşetti. Çok iyi geçti.

Sonra biz de onu mutlaka davet etmeliyiz filan dedik. Ve davet ettik."

Melih Cevdet Anday bu davet konusunda başka bir şey anlatıyor: "Biz o yıl *Yaprak* dergisini çıkarıyorduk. Adam bizi, çıkardığımız dergiyi duymuş, tanışmak istediği haberini gönderdi. Ama 'Lokanta istemem, *Yaprak* yönetimevine davet etsinler beni' demiş."

Anday böyle yazınca ve *Yaprak*'ın ilk sayısının 1 Ocak 1949'da çıktığını bilince Soupault'un Ankara'ya geliş tarihi olarak 1949'u veriyor. Ama şu da olabilir: Soupault Ankara'ya önce 1948'de geldi sonra 1949'da. Neyse bunun araştırılması gerek. Biz öykümüze devam edelim: Güzin'in anlattığı biçimde:

"Evet, biz de Soupault'unun davetine davetle karşılık verelim dedik. Orhan Veli'nin ahbabı Nahit Hanım'm Kızılay'da bahçeli bir evi var ve bahçesinde de bahçecilikle ilintili şeyleri bahçe araç-gereçlerini koyduğu büyükçe bir kulübesi var. Diyelim ki bizim evin bu girişi büyüklüğünde. Bir sabah bizimkiler o kulübeye gittiler. Boşalttılar. Bahçe araç-gereçleri çıkarıldı. Abidin duvarları gazete sayfalarıyla bir güzel kapladı. Çepçevre. Herkes yardım etti. Ve sonra donattı Abidin orayı: Boya, renk, basbayağı resimler yaptı. Orası müthiş bir hal aldı. Olağanüstü bir biçime büründü. Neredeyse sürrealist bir hal aldı. Ondan sonra Nahit Hanım'ın bahçesinde veryansın ettik: Her türlü Türk yemekleri yapıldı: Çerkes tavuğundan tut bilmemne dolmasına, puf böreğinden tut bilmemnesine, helvası şusu busu, donattık. Adamı davet ettik. Ve geldi adam. Hepimiz eğlendik. Şanlı bir şey oldu. André Clot gibi isimler vardı. Ve her ikisi de Abidin'e çok yakınlık gösterdiler. Bilhassa Soupault, biliyorsunuz Abidin'in Paris'e geldiği ilk zamanlarda Abidin için gerçek bir dost oldu. Can ciğer arkadaş oldular. Müthiş. Nitekim Abidin'in Paris'teki ilk sergisi Soupault'unun ısrarıyla düzenlendi. Benim hikayem bu: Ankara'da Philippe Soupault'yu şaşırttık yani."

Melih Cevdet Anday, Soupault'ya "Erol Güney'le haber gönderdik" diye yazıyor. Kulübenin oturulabilir hale getirilebilmesi için iki gün uğraştıklarını belirttikten sonra. Artık Anday'dan bir parça alıntı yapabilirim:

"Sıra şiire gelmişti. Orada bulunan ozanlar birer şiir okudular. Sanırım bunların çevirisi daha önce yapılmıştı. Fransızcalarını Sabahattin

Eyüboğlu okudu. Gecenin şaşırtıcı olayı Orhan Veli'den geldi. Kapının yanında ayakta duran Orhan şu şiiri okudu:

Şarkı
Şakir efendi
Koltukçu
Öldü
Dün gece
Çerkeş'te
Öldü
Gitti
Çerkeş'te öldü gitti.

Hesapta yoktu bu; Orhan Veli, Philippe Soupault'dan çevirdiği bir şiiri okumuştu. Hepimiz gülmeye başladık. Konuğumuz ne olduğunu anlayabilmek için bakınıp duruyordu. Sabahattin Eyüboğlu durumu anlattı ona. Soupault çok sevinmişti, şiiri bir daha dinledi Orhan'dan ve 'aslı gibi' dedi.

Bunun üzerine şiirin çevrilip çevrilemeyeceği konusu açıldı. Bu konuda Philippe Soupault şunları söyledi:

"Şiir gerçi bir söz sanatıdır, ama bir öz sanatıdır da. Bu bakımdan başka dile çevrilebilmelidir. Ben şiirin çevrilebileceğine inanıyorum. Giderek daha da fazlasına, şiir dilinin müzik gibi, uluslararası bir dil olduğuna inanıyorum. Dünya ulusları, birbirlerini, belki her şeyden çok şiirle anlayacaklardır."

Yurdumuzdan ayrılırken de bir gazeteciye şöyle demişti: 'Şiiri bütün dünyada aradım Türkiye'de buldum.'"

Başka Tür Dergiler

Oktay Rifat ve Orhan Veli, birçok dergide şiirlerini yayınlıyorlar: Örneğin Nisan 1947'de yayma başlayan ve Kasım 1952'ye kadar çıkan *Aile* dergisinde. Bu arada *Edebiyat Dünyası* isimli bir dergi de 15 Ocak 1948'de yayın hayatına giriyor. 15 Şubat 1950'ye kadar.

Türkiye Sosyalist Partisi'nin (TSP) kimi yöneticileri özgürlüklerine kavuşurken TSP'ye yakın aydın, sanatçı, şair ve yazarlar *Yeni S. E. S.*'i yayınlamaya başlıyorlar: 14 Ocak 1948'de yayınlanan sayıdan sonra 21 Ocak 1948'de bir sayı daha yayınlanıyor. Ve orada kalıyor. Daha sonra 27 Ocak ve 3 Şubat 1951'de iki sayı daha yayınlanacak.

Abidin'in bu dergilerde katkısının olup olmadığını bilemiyorum. Abidin, munis Faik Ozansoy'un 1948'de yayınlanan *Hayal Ettiğim Gibi* isimli şiir kitabı için kapak çiziyor.

2 Ocak 1948'de Ankara Halkevi Salonunda Dokuzuncu Devlet Resim ve Heykel Sergisi açılıyor. 2 Şubata kadar sürüyor. Abidin'in bu sergiyi dolaştığı tahmin edilebilir. Elif Naci gibi tanıdığı birçok sanatçının eserlerini seyretmek için en azından. Abidin mutlaka kendisi de resim yapıyor. Bu arada, daha önce belirttiğim gibi, Paris'e giden ama maddi durumu içler acısı olan arkadaşı Fikret Muallâ'nın birkaç resmini satıyor: Ona bir miktar para gönderebilmek için. Bedri Rahmi Eyüboğlu o sırada Paris'te bulunan ağabeyine yazdığı 3 Şubat 1948 tarihli mektubunda "Abidin ondan (Fikret Muallâ'dan) birkaç resim satmış" diye yazıyor."(*Kardeş Mektubları*: s. 261.)

"Otuz Üç Kurşun"

DP ile CHP arasındaki tartışma değişik konular etrafında sürüyor. 7 Şubat 1948'de DP Kütahya milletvekili Adnan Menderes, Kayseri milletvekili Fikri Apaydın ve Eskişehir milletvekili İsmail Hakkı Çevik TBMM Başkanlığına bir önerge verdiler: Temmuz 1943'te Van'ın Özalp ilçesi yakınında 3. Ordu Müfettişi Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın emri üzerine sorgusuz sualsiz katledilen otuz üç Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının neden, niçin ve kimler tarafından öldürüldüğünün araştırılmasını, bu konuda neler yapıldığının bildirilmesini istediler.

DP milletvekilleri belki gerçekten "hakikatın" ortaya çıkmasını istiyorlardı; belki Kürt vatandaşlara, onların haklarını da savunduklarını gözler önüne sererek oylarını almak istiyorlardı. Ne olursa olsun 1943'ten beri öldürülenlerin yakınlarının o kadar başvurusuna karşın hiçbir yanıt alınamayan hiçbir şey yapılamayan bu mesele birden bire Türkiye'nin gündemine

oturdu. (Bu konuda birçok ciddi araştırma bulunuyor: Şu ikisine örneğin bakılabilir: İsmail Beşikçi: *Muğlalı Olayı / 33 Kurşun*. Günay Aslan: *Yas Tutan Tarih/ 33 Kurşun*, son baskısı: Mezopotamya Yayınları, Köln, 2005.)

TBMM'deki ve basındaki tartışmalar ve katliamın artık saklanamaz hiçbir yönünün kalmaması üzerine ve madem ki demokrasiye gidiliyor" denilerek, Genelkurmay Başkanlığı istemeye istemeye harekete geçti ve Muğlalı'ya karşı dava açmak zorunda kaldı. Askeri Savcı Şerif Çıtak, 9 Eylül 1949'da Genelkurmay Askeri Mahkemesinde başlayan davada, Muğlalı ve emrindeki asker ve subayları ve astsubayları "cinayet"le suçladı ve haklarında "idam cezası" istedi. Muğlalı 33 Kürt köylüsünün sorgusuz sualsiz kurşuna dizilmesi emrini neden verdiğini açıkladı. Bunun yürümeyeceği anlaşılınca avukatı Muğlalı'nın "deli olduğunu" ileri sürdü. Çok komik duruma düştüler. Mahkeme bile bu sav karşısında şaşırdı ve "Ordu komutanlığı yapmış birinin akli dengesinin yerinde olmadığı iddiasını, askerlik makamını rencide edeceği" savıyla reddetti. Duruşmalar birbirini izledi. Ve nihayet 22 Şubat 1951'deki duruşmada Muğlalı kurşuna dizme emrini bizzat kendisinin verdiğini kabul etti. Ve mahkeme kararını 2 mart 1951'de açıkladı: Muğlalı önce idama mahkûm edildi, sonra yaşlılığı göz önüne alınarak idam cezası 28 yıl ağır hapse çevrildi. Muğlalı cezasını sonuna kadar çekemedi Aralık 1951'de cezaevinde öldü.

Bu olay elbette kamuoyunu ilgilendirdi. Abidin'in, Güzin'in ve arkadaşlarının dikkatini çekti. Sadece bu kadar da değil. O günlerde Güzin'in DTCF'deki öğrencisi ve evlerine sık sık gelenlerden olan Ahmet Arif nedeniyle de, bu mesele Abidin ve Güzin'i etkileyecek. Bakın nasıl: Çünkü Ahmet Arif şairdir. 1927'de Diyarbakır'da doğan delikanlı, 1940'ların ortasında DTCF'de Felsefe Bölümünde öğrencidir. Şairdir:

"Alnımızın aklığında puşt işi zulüm
Ve canım yarı geceler
Çift kanat kapılarına karşı darağaçları." diyen bir şair.

Öğrencidir evet. Ama ekmek parasını kazanmak için Ankara'da yayınlanan *Ankara Telgraf*'ta çalışıyor. Türkiye Gençler Derneği üyesidir. Ve hatta derneğin 1949'daki fesih kongresinde feshe karşı oy kullanan tek

üye odur."Kürdün Meyhanesi"ne bile gider: Bilhassa çok sevdiği hocası Nusret Hızır ile.

Evet, Ahmet Arif, Güzin'in de öğrencisidir. Ve elbette Abidin ve Güzin'in dostudur. Kendisinden dinleyelim mi? (Refik Durbaş'la gerçekleştirdiği söyleşi kitabından aktarıyorum: *Ahmet Arif Anlatıyor: Kalbim Dinamit Kuyusu*, Piya Kitaplığı, ikinci baskı, İstanbul, 1997.)

"Abidin Dino'nun evine giderdik. Çünkü Güzin Dino benim hocamdı, doçentimdi, Fransızca öğretmenimdi. Ben o evin oğluydum. O evin iki oğlu vardı. Biri Yaşar Kemal, biri ben. Yani ekmeğini yemişiz, öğrendiklerimizin pek çoğunu orada öğrenmişiz. Özellikle Yaşar Kemal'in çok kahrını çekmişlerdir. Abidin Ağabey gerçekten bir baba gibi kahrını çekmişti.

Nusret Hoca, Nusret Hızır benim çok yakınımdı. Arkadaşımdı, babamdı. Ve şiirden de anlardı. Meyhaneye giderdik. Şeker hastasıydı. Eşi Ayşe Abla peşimize düşerdi. Adamın aylığını elinden alırdı. Ama Nusret Hoca bu, ayda yılda bir olsun içmeden, sohbet etmeden olmuyor. Bana şiirlerimi okutur, gözlerinden böyle ipil ipil yaş dökülürdü. "Hocam özür dilerim" derdim. "Deli misin oğlum" derdi,"Benim duygu alemimi besliyorsun." Ben de ondan rica ederdim, hocam aramızda kalsın bunlar diye...

Dikkat edersen Nusret Hoca o kadar yazı yazmıştır, benden hiç bahsetmez. Oysa diyelim ki dört tane, üç tane yakın öğrencisi varsa, biri bendim.

Orhan Veli de benim şiirlerimi bilirdi. Büyük hayranlıkla büyük saygıyla karşılardı. Cahit Sıtkı da öyle. Hüngür hüngür ağlardı. Kaç kere okutmuştur bana "*Otuzüç Kurşun*'u, *Karanfil Sokağı*'nı... Her seferinde Cahit Abi ağlardı."

Evet, Ahmet Arif bu dayanılabilir mi? Elbette "Otuzüç Kurşun" şiirini O yazacaktır, ondan iyisini de kimse yazamaz zaten. Ama Ahmet Arif'tir bu ve şiirini o sıralar yayınlamaz. Sevdiği, çok güvendiği birkaç dostuna, birkaç arkadaşına okur. Yazılı bir şey de bırakmaz. Çünkü biliyor: Yazılı bir şey "delil" olur. Başa iş açabilir. Herkese okuyamaz çünkü biliyor ki istenmeyen kulaklara kadar gidebilir. Ama o kadar tedbire rağmen nasıl oluyorsa oluyor ve "Otuzüç Kurşun" şiiri polisin kulağına ulaşıyor. Vay sen misin bu şiiri yazan:

Gayrı eşkiyaya
çıkar adımız
kaçakçıya
soyguncuya
hayına...

Polis bu, şiir dinlemekle yetinse ya. Yetinmez. Gelir ve Ahmet Arif'i götürürler. Ahmet Arif anlatmalı:

"İşte bu 'Otuzüç Kurşun' şiiri yüzünden geldiler götürdüler beni. Gece sabaha kadar dövdüler. 'Oku' dediler, okumadım. (...) Hiçbir yerde tek satır çıkmış değil. 'Oku' dediler ya inat ettim, 'ölürüm okumam' dedim. Ne hakkınız var. Küfür edip dayak attılar sabaha kadar...

(...) Şimdi Atatürk Spor Salonu var ya, o zaman spor salonu yok, stadyum berilere kadar geliyor. Antrenman falan yapan çocuklar orada. Çevresi tellerle gerili. Dövdükten sonra o tellerden aşağıya attılar beni: Orada öylece kalmışım. Sabah çöpçüler gelip buluyorlar. Sokak köpekleri gelip gelip kokladılar beni. Ödüm koptu, ölü sanıp yiyecekler diye. Acıyıp oradan çıkarıyorlar. Bir taksi çağırıyorlar. '*Paran var mı oğlum?*' diyorlar, '*Var*' diyorum. Ve eve gelip bir hafta yattım.

Kaldığım yer han gibi bir yer. 20-30 odası var. Ev sahibim 'Mebus Hatçe' derler bir kadıncağız. Çok hoş bir kadındı. Bana çorba getirdi içemedim. Komşular arasında garsonlar, bıçkınlar, lumpenler var. Bir bu kadın acıdı bana, komşuları azarladı. Üniversitede okuduğum için seviyordu beni herhalde, koruyordu. Ancak bir haftada kendime gelebildim. Bir hafta sonra sokağa çıkabildim. Hiç kimseye de anlatmadım bu olayı. En yakın arkadaşlarıma bile... (...)

Dayağı yedikten sonra bu şiiri Salim Amca'ya, Salim Şengil'e verdim, o yayımladı."*Bak abi*" dedim,"*basın yasağı var, başımıza iş açar.*" "*Sen nene lazım*" dedi. Salim Amca ve şiiri tefrika etti.

Şimdi Allahı var Salim Amca'nın. Her seferinde yüz lira verdi. Yani o zaman ben bir işe girsem bu parayı vermezler bana. Memur olsam alamam bu kadar para. Onu da söyleyeyim bir Cahit Sıtkı'ya para verirdi Salim Şengil bir de bana. Başka kimseye vermezdi. Cahit Abi'ye de 10 lira verirdi.

İşte böyle parça parça yayımladı Salim Amca şiiri '*Seçilmiş Hikâyeler*' dergisinde...

Salim Şengil ve dergisinden daha önce söz ettik. Abidin'in katkılarını da anlatarak.

Ahmet Arif gördüğü zulmü Abidin'e anlatıyor elbette. Ahmet Arif birkaç defa gözaltına alındı Ankara'da. Örneğin 31 Aralık 1949'da,"Patriyot" Hayati (Hayati Tözün), İbrahim Erdem ve Hilmi Artan ile. İhbar üzerine gözaltına alındılar ve aylarca tutuksuz yargılandılar, ilk gözaltı ve dayak faslından sonra. (Cezmi Ersöz, *Son Yüzler* isimli kitabında "İhbar edenin 5. Kişi olduğunu belirtiyor. İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 106.)

Ahmet Arif gördüğü işkence, dayak ve rezillikleri Abidin'e anlatıyor. Abidin 1950'lerin ortasında Paris'te sergilediği ve ismini "İşkenceler" koyduğu resimlerinde anlatılanlar, Abidin'in anlattıkları, bunların yansımalarıdırlar. Abidin bunu bana defalarca söyledi şunu da ekleyerek "Ahmet Arif'in anlattığı işkenceleri unutmak mümkün değildir."

Abidin'in "işkence" desenleri, daha sonra, toplu olarak bir resimsever tarafından satın alındı ve İnsan Hakları Vakfına armağan edildi. Vakıf da bütün desenleri *İşkence. Torture* adı altında bir güzel kitapta topladı. (Türkiye İnsan Hakları Vakfı ve Galeri Nev Yayını olan bu eserin yayın tarihi unutulmuş. Yanılmıyorsam 1994 olmalı.) Kitapta "5." Resim "isimsiz" olarak takdim ediliyor. Oysa dikkatli bakılınca resmin sol alt köşesinde dört harfli bir sözcük bulunuyor 5 Mayıs 2005'te bu desene Güzin'le birlikte bir daha baktık ve dört harfli bu sözcüğü çözmeye çalıştık. Güzin'le aramızda şöyle bir konuşma geçti.

MŞG: Bunu nasıl deşifre edebiliyorsunuz?

GD: Keje.

MŞG: Efendim?

GD: K var E var, üstünde nokta var bu J, E var. Keje okunur, yani şöyle bakınca.

MŞG: Evet ben de Keje okudum. Desende sırtüstü uzanmış veya uzatılmış bir erkek var.

GD: Acaba bir şeyin formülü mü? Bilemediğimiz bir işkence formülü mü?

MŞG: Bilemiyorum. Ben de onu merak ediyorum.

GD: Bunu ben de bilemiyorum, Keje, yahut birisinin bir arkadaşı mı?

MŞG: Bir isim olabilir.

GD: Bize işkenceleri tafsilatıyla anlatan Ahmet Arif'tir. Zaten "önsöz"de bahsediliyor.

MŞG: Keje niçin önemli biliyor musunuz? Çünkü bir Kürt ismidir, aynı zamanda.

GD: Ahmet Arif Kürttü.

MŞG: Evet Ahmet Arif Kürttür. Bir de bu işkencelerden önce yazdığı bir şiir vardır "Otuzüç Kurşun" diye; orada geçen kahramanlardan birinin ismi olabilir mi?

GD: Bilmiyorum.

Abidin Dino'nun kitaplığında Ahmet Arif'in o çok sevilen o çok ünlü şiir kitabı: *Hasretinden Prangalar Eskittim* var (Bilgi Yayınevi, Ankara, Kasım 1968). Abidin bir gün gösterdi: Ahmet Arif birinci sayfasına yazmış şu satırları ve imzalamış. Aynen tek harfine dokunmadan aktarıyorum: "Değerli Hocam Prof. Güzin Dino ile sevgili Ağabeyim Abidin Dino'ya, sevgiyle, saygıyla, onurla... 29 Ocak 1969. Ankara." Bu kitabın son şiirinin ismidir "Otuz Üç Kurşun."

"Lo biz seni hapislerde sevdik... Biz seni sürgünlerde..." başlığı altında Ahmet Arif'e özel dosya ayıran *Esmer* dergisinin Haziran 2005 tarihli sayısında, Ahmet Arif hayatını Ferzende Kaya'ya anlatıyor ve bir yerde aynen şunları dile getiriyor: Birçok hapislik dönemlerinden sonra, "Sürünmeye başladım. Birçok işe girip çıktım. Bir ara Abidin Dino bir iş ayarladı, fotokopi işi, onu yaptım. Sonra kömür dağıtımında çalıştım. 16 lira alıyordum, ama hangi işe girersem polis peşimdeydi, beni kovduruyolardı..."

Ahmet Arif daha sonra 1951'de İstanbul'da "48 kişinin tutuklandığı davada" tekrar içeriye alındı: "Dokuz gün dokuz gece dövdüler..."

Sonra Ekim 1951'de İstanbul'da başlatılan TKP tutuklanmalarını izleyen ve Eylül 1952'de Ankara'da başlatılan TKP tutuklanmalarında gözaltına alındı. Önce Ankara'da uzun bir tutukluluk dönemi, sonra İstanbul'a "transferi" ve Sansaryan Handa işkence ve bin bir türlü rezillik...

Abidin de Ekim 1951'de, İstanbul'da, bu tutuklama salgını sırasında bir sabah erkenden gözaltına alındı, akşama kadar tutuldu. Zamanı gelince göreceğiz.

Ahmet Arif'i bir kez daha dinleyelim mi?

"Vurulsam kaybolsam derim
Çırılçıplak bir kavgada
Erkekçe olsun isterim
Dostluk da, düşmanlık da
Hiçbiri olmaz halbuki
Geçer süngüler namluya
Başlar gece devriyesi, jandarmaların."
Ozan'ın *Akşam Erken İner Mahpushaneye* isimli şiirinden.

"Sırça Köşk"

1948'in başında, bir süre önce çıkmış olan *Sırça Köşk* bizim tanıdık aydın çevrede konuşulan kitapların başında geliyor.

Sabahattin Ali o günlerde hakkında açılan bir dizi soruşturma, araştırma, kovuşturma nedeniyle bir daha yargılanırsa hakkında çok ağır bir hapis cezası verileceği korkusuyla saklanıyor. Sabahattin Ali saklanmak için değişik arkadaş ve / veya çiftlerin evinde kalıyor:

Örneğin bir süre evinde kaldığı Asaf Hâlet Çelebi, Hıfzı Topuz'un yazdığına göre,"başına bir şey gelmesinden korktuğu için, Sabahattin Ali, Çelebi'nin Kuzguncuk'taki evinden ayrılmak zorunda kaldı." Aralık 1947'de Abidin'in ablası, Rasih Nuri İleri'nin annesi Leyla Abla'da kaldığını daha önce yazdım. (Hıfzı Topuz: *Eski Dostlar*, s. 11 vd.) O günlerde zaman zaman Adalet ve Mehmet Ali Cimcoz'un evinde kaldığı da biliniyor. Topuz'un belirttiği gibi: "En uzun kaldığı yer Cimcozların Tünel'deki apartmanıydı"(s. 26). Bu arada Mehmet Ali Aybarlarda, bazen Vâlâlarda yatıp kalkıyordu. Cimcozların yardımıyla bir kamyon alıp taşıma işlerine bile giriyor: Ekmek parasını kazanmak için. Ama bu iş istediği biçimde yürümüyor. Sabahattin Ali'nin durumu gittikçe zorlaşıyor. Kamyonla " sondan bir önceki yolculuğunu" (deyim Filiz Ali'nindir: A. g. k., s. 116) Urfa'ya yapıyor. Şubat 1948'de. Sonra yeniden İstanbul'a geçiyor.

2 Nisan 1948: Sabahattin Ali Yola Çıkıyor

Sabahattin Ali yola çıktığı 2 Nisanda mı katledildi? Daha sonra mı? Bunu bugün bile kesinkes bilemiyoruz. Ama onun katledilmesiyle, Abidin ve Güzin başta, onu tanıyan arkadaşları için yaşam tam anlamıyla bir kâbusa dönüştü. Ve korku, bu defa öldürülme korkusu, hapis ve/veya tutuklama korkusu değil, yoğunlaştı. Sabahattin Ali 41 yaşında öldürüldü. Hızlı bir geriye dönüşle son dört yılına bir göz atalım: Sabahattin Ali'nin ülkesini terketmesine kadar geçen süreç Mayıs 1944'te başlatıldı dense yeridir: 3 Mayıs 1944'te Ankara Adliye Sarayı önünde ırkçıların bağırıp çağırmaları, Nihal Atsız'a karşı açtığı hakaret davasının kendisinin "komünistlikle" suçlanmasına dönüştürülmesi. Aralık 1945'te *Tan*'a saldırı sonrasında, Aralık 1945'te görevine son verilmesi. *Marko* Paşa'yı yayınlamaya başlaması ve hemen her sayısından sonra Sabahattin Ali hakkında dava açılması, hapsedilmesi ve daha trajik olanı bu vesileyle hapishanede kendisini kaçıracak şebekenin adamlarıyla tanışması ve onlara inanması...Aralık 1946'da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi tutuklamaları sırasında onun da yeniden gözaltına alınması. Ve baskıların sürmesi üzerine Sabahattin Ali'nin iyice bunaltılması. Bakın kırk bir yıllık ömründe defalarca tutuklandı. İki yıldan fazla hapis yattı. Üç kez askere alındı. Üç kez askerlik yaptırıldı demek daha yerinde olacak. Sayısız kovuşturmalara uğratıldı. Sürüldü. Ve sürekli izlendi. Baskılardan ne kadar yıldığını bizzat kendisi 25 Kasım 1947 tarihli *Ali Baba*'da (Marko Paşa'nın yasaklanması sonucu aldığı isimlerden biri) şöyle dile getiriyor:

"Namuslu olmak, ne zor şeymiş meğer. Bir gün Almanların pabucunu yalayan, ertesi gün İngilizlere takla atan, daha ertesi gün de Amerika'ya kavuk sallayan soysuzlar gibi olmak istemedik. Yalnız ve yalnız bir tek milletin önünde secdeye vardık. O da kendi cefakeş milletimizdir.

Meğer ne büyük günah işlemişiz. Kanunlu, kanunsuz baskılar altında ezile ezile ezile pestile döndük...

Çalmadan çırpmadan, bize ekmeğimizi verenleri aç, bizi giydirenleri donsuz bırakmadan yaşamak istemek bu kadar güç, bu kadar mihnetli, hatta bu kadar tehlikeli mi olmalı idi?"

Sabahattin Ali'nin son günlerindeki bıkkınlığını göstermesi açısından Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun bir mektubundan bir parçayı aktarmak is-

tiyorum. Sabahattin Ali'nin başından geçenlerden o anda haberi olmadığı kesin (çünkü cesedi Haziran 1948'de bulunacak ve ölümü kamuoyuna ancak Ocak 1949'da duyurulacak), Bedri Rahmi o günlerde Paris'teki ağabeyi Sabahattin Rahmi'ye yazdığı 18 Nisan 1948 tarihli mektubunda, Sabahattin Ali'nin büyük olasılıkla İstanbul'daki son günlerinden üzüntülü ve üzücü birkaç manzarayı aktarıyor. Bu satırlar aynı zamanda Sabahattin Ali'nin nasıl bir panik içinde olduğunu da ispatlıyor:

"Bundan yirmi gün kadar önce bir gün Sabahattin Ali bana sergiye uğradı. O günler hep sarhoş dolaşıyordu. Sergide bir sanatçılar toplantısında da o kadar içti ki, fıçı gibi sızdı kaldı. Onu hiç bu kadar kalender ve sarhoş görmemiştim. Son gördüğüm gün de öylesine sarhoştu. Beni dışarı çağırdı. Paltosuz çıktım. Dışarısı müthiş soğuktu. Bana bugünlerde Ankara'ya gidip gitmeyeceğimi sordu. Niyetim olmadığını söyledim. Kendisinin bir işi için gidip gitmeyeceğimi sordu. 'Sergimiz var bırakamam' dedim. 'Senden başka hiç kimse bilmiyor, bilmesini de istemiyorum. Ben artık bu memlekette yaşayamam. Çekip gideceğim. Nereye olduğunu pek bilmem ama. Belki bir gün ağabeyine uğrarım.' (...)

O bunları söylerken ağzından alev gibi votka dumanı çıkıyordu ve ben paltosuz titriyordum. Bu kadar arkadaşı vardı. Böyle bir sırrı açmak için niçin beni seçmişti? Onunla hiçbir zaman dost olacak kadar birbirimize sokulmamıştık. Birçok halleri bana sevimsiz geliyordu. Yalnız son zamanlarda. Adaletlerin (Cimcoz) evinde onu ara sıra görüyordum. Çoğu kez eğlence, içki ve kadın peşinde idi.

Son kitabında (*Sırça Köşk*. MŞG) çok güzel iki üç hikaye okumuştum. Kendisini kutlamıştım. Ama kötüleri de vardı. Her ne hal ise, bana dört beş dakika içinde memleketten çıkmaya karar verdiğini söyledi. Ankara'ya gidemediğime üzüldü. Herhalde karısına bir emanet gönderecekti ve hemen kimseyi bulamamıştı. Benden ayrılır ayrılmaz arkamda Adalet'le kocası Mehmet Ali'yi gördüm. Koşarak köşeyi dönen Sabahattin'i gördüler:

– Ne o bizden mi kaçıyor, dediler. Ben bir parça şaşırdım.

– Vallahi kimden kaçıyor bilmem ama ben dondum paltosuz dedim."

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun mektubu tuhaf, garip ve manidar. Çünkü o günlerde yola çıktığını veya çıkmak üzere olduğunu tahmin ettiği Saba-

hattin Ali'nin anlattıklarını Paris'teki ağabeyine yazması tedbirsizlik. Çünkü bu tür mektupların açıldığını bildiğini tahmin ediyorum. Nitekim Paris'teki ağabeyine yazdığı başka mektuplarında son derece "kapalı," neredeyse "şifreli" bir dil kullanıyor: Bu açıdan ağabeyinin Nâzım'ın şiirlerini çevirdiği günlerde kullandığı dil örnek alınabilir. (Sabahattin Eyüboğlu bu şiirleri bir süre sonra Hasan Güreh takma adıyla yayınlayacak: Fransızca olarak Fransa'da.) Oysa Sabahattin Ali gibi aranan birinin yurtdışına yasal olmayan yollardan çıkmasını bu denli açık yazıyor. Burada kendisini "temize çıkarmak" arzusu yatıyor olabilir? Başka mektuplarında da bu tür bir yöntem kullandığını görmek mümkün. Yazık! Korku dağları sarmış ve kimi "aydınımız, sanatçımız, şair, yazar ve ressamımız" bu tür bir yol izlemek zorunda kalmışlar. Ne demeli? Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun mektubunda yazdığını belki: Onun Sabahattin Ali ile herhangi bir benzerliği, yakın dostluğu yoktur savcı bey, yazın bunu lütfen deftere. Dahası zaten son kitabını da beğenmemiş: Birkaç iyi öykü olmasına rağmen, vs., vs. Gereği düşünüldü: Bedri Rahmi suçsuzdur. Resim yapmaya, şiir ve makale yazmaya devam edebilir. Yaşşa!

Sabahattin Ali'nin Bulgaristan'a sığınmak için yola birlikte çıktığı ve bugün artık Milli İstihbarat Teşkilatı'nın (MİT) adamı olduğu kesinlik kazanmış Ali Ertekin tarafından aldatıldığı biliniyor. Sabahattin Ali'nin "teşhis edilemeyen cesedi" 16 Haziran 1948'de Kırklareli'nin Sazara köyü yakınlarında bulundu. Ancak cinayet (eğer Ali Ertekin tarafından öldürüldüğüne inanılıyorsa!) kamuoyuna aylarca sonra duyuruldu. (*Cumhuriyet*, 12 Ocak 1949). Gazeteler hiç çekinmeden "maruf komünist" Sabahattin Ali'den ve yaptıklarından söz ediyordu. (Örneğin *Cumhuriyet*, 17 Ocak 1949). Cinayet duruşması, Ali Ertekin katil konumunda olarak, Mayıs 1949'da başladı. Ve aylarca sürdü. Ve bu süre boyunca gazeteler komünizm düşmanlığı için yeni bir olanak buldular...

Ali Ertekin'in cinayeti "milli duygularının kabarması sonucu" işlediği anlatılıyordu. O günkü koşullarda ve gazeteler tarafından neredeyse Türkiye'ye yönelik "komünist komplonun" düzenleyicilerinden biri hatta en önemlisi olarak tanıtılan Sabahattin Ali'nin katli neredeyse "haklı" gösterilmeye çalışılıyordu. Nitekim Ali Ertekin son derece hafif bir cezayla paçasını kurtarıyordu...

Rasih Nuri İleri, Şahap Balcıoğlu ile gerçekleştirdiği ve 4 Mayıs 1984 tarihli *Somut*'ta yayınlanan söyleşisinde, bu konuda şunları belirtiyor: "Kendisine (S. Ali'ye. MŞG) Kırklareli'nde örgütsel sorular sorulurken evet bu sırada öldü. Onunla birlikte kaçmak isteyebilecek iki kişinin daha yakalanabilmesi amacıyla ölümü bir süre gizli tutuldu. Sonuç alınamayınca (Yani kaçmaları beklenenler sınırı geçmeye kalkmayınca. MŞG), sınırda öldürüldüğü duyuruldu. Ali Ertekin'e de usulen hafif bir ceza verildi, mesele kapatıldı."

Rasih Nuri İleri'nin söyledikleri önemli; çünkü Sabahattin Ali'nin firarı ve sonrasındaki bir mektup meselesini yakından bilen bir insan. Bunun ayrıntıları bugün artık biliniyor. Hıfızı Topuz da *Eski Dostlar'da* bir kez daha anlatıyor. İyi de ediyor. (A. g. k., s. 36–47. Hıfzı Topuz daha sonra *Başın Öne Eğilmesin* isimli kitabında bilinenleri yineledi.)

Rıfat Ilgaz da bu konuda şunları söyledi: " Sabahattin Ali TKP üyesi değildi. Sınırda yakalandıktan sonra İstanbul'a getirildi. 'Örgüt' ve benzeri konularda sorguya çekilirken öldürüldü."

1980'lerin ortasında, bu mesele yeniden gündeme getirildiği günlerde, Abidin Dino ile bu konuları zaman zaman konuştuğumuz oluyordu. Örneğin 20 Temmuz 1988'deki sohbetimiz sırasında İleri ve Ilgaz'ın söyledikleri hakkındaki düşüncesini sorduğumda, Abidin yeğeni "Rasih Nuri İleri ile Rıfat Ilgaz'ın söylediklerinin doğru olduğunu" belirtti.

Abidin, o gün bana, Sabahattin Ali'nin kendisine ve birkaç arkadaşına Ali Ertekin'den söz ettiğini, hem kendisinin hem de diğer arkadaşlarının Sabahattin Ali'ye "Bu adama inanma, bu adama güvenme sakın. Bu kesinlikle bir polis oyunudur" dediğini de anlattı. Ama zavallı Sabahattin Ali o kadar bunalmış, o kadar zor durumda ve o kadar köşeye sıkıştırılmıştı ki kimseyi dinlemedi, dinleyemedi. Çünkü özgürlüğüne kavuşmak, özgürce dolaşabilmek, yazabilmek istiyordu.

Ama o sıkı polis takibini unuttu mutlaka. Abidin, Sabahattin Ali ile Erdek' e yaptıkları bir yolculuğu ve sürekli olarak polis tarafından nasıl izlendiklerini de anlattı o gün. Evet, her yerde arkalarında bir polis, bir hafiye, bir sivil vardı ve her yaptıkları, attıkları her adım rapor ediliyordu. Böy-

lesi bir durumda Ali Ertekin gibi karanlık bir adama nasıl güvenilir? Sadece Sabahattin Ali gibi zor durumda olunca herhalde.

Sabahattin Ali'nin karmaşık bir provokasyonla katledilmesi, alçakça öldürülmesi ve bunun basın-yayın organlarınca "solcuların" teşhiri amacıyla günlerce kullanılması, arkadaşları ve özellikle Ankaralı bilim adamı ve kadınlarıyla, sanatçılar arasında müthiş bir öfke doğurdu. Kendi gelecekleri için de korkmaya başladılar. Adı "komüniste " çıkarılmış insanlar kimi önlemlerle, canlarını ve özel yaşamlarını güvence altına almaya çabaladılar: Örneğin evini değiştirenler, daha güvenilir evlere taşınanlar, pencerelerine demir parmaklık taktıranlar az değildi. Çünkü gerçekten artık "öldürülme" korkusu söz konusuydu. Sabahattin Ali öldürüldüğünde Abidin hasta yatağındadır. Güzin yazıyor:

"İşte Abidin'in o uzun hastalığı sırasında tuzağa düşen Sabahattin Ali'yi öldürtüyorlar. Kahrı, çaresizliği, yası, kederi, bunalımı çöküyor gazete sayfalarının, ateş nöbetleriyle hasta yatanın üstüne."

Bu arada Ankaralı bilim adamlarından fırsatını yakalayan, Türkiye'yi terk etmekten başka çare bulamadıklarından çıkıp gittiler. Birçoğu bir daha hiç dönmedi. Yurtdışında çalışmalarını devam ettirdiler. Örneğin, N. Berkes, P. N. Boratav ve İ. Başgöz bilimsel çalışmalarını ABD, Fransa ve Kanada'da sürdürmüş ve her biri kendi alanında uluslararası ün kazanmıştır. Bu bağlamda Berkes'ten şu alıntı açıklayıcı olacaktır: "'Bugün' denilen tablo bütün görüntüleriyle Milli Şef'imizin zamanında başlamıştı ve bunlar Nazi rejiminin Batı ve Sovyetler karşısında erimeye başlaması yüzünden oluyordu. En tepedekilerin inançlarının tersine giden sonuç, gözükmeye başlamıştı. Bu inançlara uymayan her insan ya solcu, ya komünist ya Moskovacı, ya da vatan haini oluyordu. En aşağı düzeyde bunu Nihal adlı bir öğretmen, en yüksek düzeyde de İçişleri Bakanı Sökmensüer resmi tanınmışlığı olan bir gerçek biçimine sokmuşlardı. Hiçbirimiz böyle olmadığımız için önceleri gülerdik. Fakat 'öldürülme' korkusu denen şey gelince, işin rengi değişmişti. Tek kurban zavallı Sabahattin Ali oldu. Ötekiler, birer ikişer kendiliğimizden çekilerek daha başka cinayetler işlenmesini önlemiş olduk."

Berkes'in İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'i zikretmesi boşuna değildir mutlaka: Erzincan emniyet eski müdürü CHP milletvekili ve Re-

cep Peker'in İçişleri Bakam olarak bu işlerde mutlaka büyük sorumluluğu vardır. Sabahattin Ali'nin öldürüldüğü sırada bakan değildi. Ama işlerin bildiğimiz yönde gitmesinde başlangıçtaki rolü açıktır.

Sabahattin Ali'nin ölümünün İstanbul'daki aydın ve sanatçı çevrede doğurduğu üzüntüyü Yıldız Sertel'in *Ardımdaki Yıllar* isimli kitabında da (Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990, s. 107-109) bulmak olası:

"Hava zaten ağırdı, kurşun gibi ağır. Sabahattin Ali'nin öldürüldüğü haberi gazetelerde çıktıktan sonra daha da ağırlaştı. Bu haber bizim aydın grubunda bir bomba gibi patladı. Hepsi Sabahattin'in sıkı dostlarıydılar. Hepsi onu çok yakından bütün ayrıntılarıyla tanıyor ve çok seviyorlardı. Bu nasıl olurdu? Sorumlusu kimdi? Çeşit çeşit sorular ortaya atılıyordu. Herkes, Sabahattin'in son günleri hakkında bildiklerini anlatıyor, tartışmalar oluyordu. Artık, akşam sohbetlerinde bundan başka laf konuşulmuyordu.

Genel kanaat şuydu: Sabahattin zekâsına kurban gitmişti. Kendisine çok güvenmişti. Birbirini kovalayan davaların sonunda, 15-20 yıl hapse girmesi bahis konusuydu. Bunun için gizleniyordu. Ama, bu gizlenme çok tedbirsizce bir gizlenmeydi(...)

Kısacası, bizim dünyamızda, Sabahattin'in ölümünün tepkileri büyüktü. Üzüntü çok derinlere gidiyordu. Böylesine değerli bir insanın, bu kadar vahşice bir tuzağa düşmesini kabullenmek zordu. Gazeteler, Sabahattin'in kanlı elbiselerini bastılar. Ali Ertekin değişik değişik laflar söylüyor, çok da akıllı olmadığı için, emniyete hizmet ettiğini gizleyemiyordu...

Bundan sonra ilk akla gelen şey, karısı Aliye ve kızı Filiz oldu. Sabahattin kızını çok severdi. Ana kızın durumları iyi değildi. O halde Sabahattin'e yapılacak ilk dostluk onlarla ilgilenmekti. Filiz'in tahsiline devamı garantilenmeli, Aliye maddi, manevi her türlü desteği görmeliydi.

Derhal onları görmek ve durumlarının anlamak üzere Ankara'ya gidenler oldu. Rahatlıkla diyebilirim ki, dostları Sabahattin'in ailesini ihmal etmediler. Kimse elinden geleni esirgemedi."

O yıllarda askere alman kimi komünistin de askerken öldürüldükleri söyleniyor/ yazılıyor: Örneğin Vartan İhmalyan, *Bir Yaşam Öyküsü* isimli anılarında (Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, değişik yerlerde ve s. 132'de) " O zamanlar Türkiye'de, askerlik yapmayan komünistleri askere alır, türlü iş-

kenceler yapar, hatta öldürüp, anasına babasına bir raporla askerde öldüğünü (intihar ettiğini demek istiyor sanırım. MŞG) bildirirlerdi."

O günlerdeki korkuyu defalarca göz altına alınan Aziz Nesin'den dinleyelim:

"O zamanlar, öyle zor koşullarda, bunalımlı, baskılı bir dönemde yaşıyorduk ki, öyle haksızlıklarla karşılaşıyor, öyle uydurma nedenlerle cezaevlerine atılıyorduk ki, her şeyden kuşkulu, çekinir olmuştuk. Savcı, elinde, bir arkadaşımızın pantolonunu tutuyor ve size, 'bu kimin?' diye soruyor. Altından ne çıkacağı hiç belli değil. Suçsuz olmakla da insan cezadan kurtulamıyor. Suçsuzluğumuz mahkemede anlaşılana kadar beş-altı ay cezaevinde yatırıldığımız çok olmuştu." (*Yansıma*, Mart 1973, s. 145)

Sabahattin Ali'nin Türkiye'yi terk etmeye karar verdiği günlerde ve henüz katledildiğinin bilinmediği, duyulmadığı zaman diliminde, Ankara başta, ülkede, baskılar sürüyordu. Herhalde garip bir rastlantı sonucu olmalı, 2 Nisan 1948'de, Ankara Üniversitesinde "solcular" aleyhine güya "gösteri," aslında bilinen saldırılardan biri daha yapıldı. Bunu ve benzeri olayları, kışkırtma ve saldırıları bahane eden CHP TBMM Grubu 18 Mayıs 1948'de "Türk demokrasisinin aşırı sağa ve aşırı sola kapalı olacağına karar vermiştir."

Bir Mayıs 1948: Ankara'da

Hürriyet gazetesi yayın hayatına girmek için 1 Mayıs 1948'i seçti.

O gün Ankara'nın genç liselileri bir yıl önce yaptıkları gibi 1 Mayıs'ı yine piknik yaparak, belki biraz da solcu bir hava vererek kutlamak istediler. Ve bu isteklerini yerine getirdiler. Ama bir şeyi unuttular: Bir Mayıslarda Türk polisinin ve güvenlik güçlerinin hele hafiyelerin alarm halinde olduklarını. Daha yıllar öncesinde bir mayıs öncesinde adı "komünist"e çıkmış insanlar birkaç gün önceden " tedbir olsun" diye gözaltına alınmıyorlar mıydı? Alınıyorlardı. O halde yeni bir mayıs kutlamaları her biçimiyle mutlaka önlenmeliydi.

Bir Mayıs 1947'yi kendilerine uygun bir biçimde Kayaş'ta kutlayan gençlerden Nijat Özön ve arkadaşları Bir Mayıs 1948'i yine Kayaş'ta kutlarlar. Nijat Özön o sırada DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğrenci-

dir. Yıllar sonra Atilla İlhan, Nijat Özön'ün kendisine gönderdiği mektuba dayanarak şu satırları yazıyor:

"1948'in 1 Mayıs'ı yaklaşınca 1 Mayıs 1947'yi kutlayan gençler oturup nerede piknik yapacaklarını konuşurlar; çoğunluk 'Kayaş' diye 'tutturur.' Nijat Özön bir yıl önceki olayı hatırlatarak Kayaş gibi tenha bir yerin elverişli olmayacağını söyler; ne var ki sözünü dinletemez, bir yıl önceki grup, gruptan ikisinin bu kez üç kız kardeşi de katılmak üzere (ikisi ortaokul öğrencisi) Kayaş'a giderler. Nijat Özön anlatıyor:

'Ben evde kitap okuyordum, iki kız kardeşiyle geziye katılan arkadaşımın ilkokuldaki küçük kız kardeşi geldi: 'Nijat ağabey, ablalarımı, ağabeyimi, arkadaşlarını polis alıp götürmüş, annem ağlıyor seni istiyor' dedi. Eve yaklaştığım anda bir sivilin karşı tarafta nöbet tuttuğunu fark ettim. Çocukların annesiyle konuşurken 'sivil' geldi, 'Şube'ye gideceğiz' dedi; birlikte, o yolu tuttuk.

Beni önce komiser Süleyman Çağlar, sonra onunla birlikte Birinci Şube Müdürü Ekrem Anıt'ın önüne çıkardılar. Bu 'muhteşem ikili'nin (muhteşem ikili diyorum, çünkü tek parti devrinde Ankara'da uçan kuşa solcu deyip kök söktürmeye çalışan bu polisler, sonradan kapağı DP'ye atıp aynı şeyi orada sürdürdüler ve Yassıada'lık oldular.) merakı, benim niye Kayaş'a gitmediğim, arkadaşlarımın 1. Şubeye götürüldüğünü nasıl haber aldığım ve niye o eve gittiğimdi. Gençlik bu ya, çok aptalca bulduğum bu soruları, aptalca bulduğumu duyumsatır kısa, sert bir biçimde yanıtladım, gerçekte de çekineceğim bir şey yoktu zaten; niye gitmediğim belli değil mi, uydurma sebeplerle buraya getirilmek için. Haberi, buraya alıp getirdiğiniz arkadaşımın ve iki kız kardeşinin annesi verdi. Eve gittim, çünkü arkadaşlarımı merak ettim. Anıt, biraz alaycı ve öküz altında buzağı aramış da bulmuş gibi, '–Demek merak ettin?' dedi. '–Evet, merak ettim, onlar benim okul arkadaşım, sınıf arkadaşım, ben de onlar gibi olabilirdim'. Anıt'la Çağlar birbirlerine baktılar. Anıt biraz düşündü sonra Çağlar'a '–Bırak gitsin!' dedi

O akşam 'liseliler'i ve kız kardeşlerini 1. Şubede tuttular. Ertesi sabah öğleye doğru salıverdiler. Bırakıldıktan birkaç saat sonra, bir araya geldik. Bana Kayaş serüvenini ve bırakılmadan önce Vali Avni Doğan'ın karşısına çıkarıldıklarında olanı sıcağı sıcağına anlattılar: Yılmaz Çolpan (1951

TKP tutuklamalarında gözaltına alındı, çok konuştu, polisle işbirliği yaptı, daha sonra Paris'te Basın Müşaviri iken ASALA tarafından öldürüldü. MŞG), Selçuk Şener, Şükrü Ünal, Nevzat Yıldırım, Ferdi Talay ve kızları valinin önüne dizmişler; çiçeği burnunda Ankara Valisi Avni Doğan (Doğan Birinci Bölge Parti Genel Müfettişi iken, ki şimdiki Olağanüstü Hal Bölge valisinden çok daha yetkili, bölgenin tam yetkilisi oluyordu; üç ay kadar önce Ankara Valiliğine getirilmişti) tatlı/sert bir nutuk çekmiş ve bu arada; '...ayağınızı denk alın, bir daha böyle işlere karışmayın. Hem size ne oluyor, bu memlekete komünizm lâzımsa onu da biz getiririz' demiş..."

Nijat Özön, bunları, Atillâ İlhan'a gönderdiği 11 Haziran 1997 tarihli mektubunda yazıyor. İlhan bu mektubu "'O karanlıktan' bir mektup!" başlıklı yazısında aktarıyor. (*Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1997).

Attilâ İlhan'ın da daha çocuk yaşında, 15–16 yaşındayken, 1941'de, "kız arkadaşına" elden vermek istediği mektubunda Nâzım Hikmet'den satırlar döşendiği için gözaltına alındığını biliyoruz. Bunun üzerine artık " okuyamaz" diye bir belge bile veriliyor. Onun hakkında: O sırada Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'dir. Bu Arada İlhan, Manisa Akıl Hastanesine "müşahede gerekçesiyle" gönderiliyor... (Bütün bunları ve sonrasını Öner Ciravoğlu imzalı *Büyük Yolların Haydutu, Fotoğraflarla Atilla İlhan'ın Yaşam Öyküsü* isimli kitapta bulmak olası: Sel Yayıncılık, İstanbul, 1997.) Kitabın 122. sayfasındaki foto, Atillâ İlhan'ı "suç ortağı" Cemşid Hun'la gösteriyor: Yanındakiler mi?: KUTV neslinden 'Tornacı' Ömer Karaman, "idamlık" Altındiş Mehmet (bir süre sonra asıldı), sayılı kabadayılardan Bayraklı Fethi (Kerim Korcan'ın *Linç* isimli yapıtındaki "kahramanı").

Bu olaylar, 1940'h yıllarda çocukların bile gözaltına alındıklarının, "tecrit"e kapatıldıklarının göstergeleridirler. İlhan "çıktıktan" sonra da sürekli takip altında tutulacaktır: "Taharriler günlerce beni izlediler" diye defalarca yazdı...

"Komünizmle Mücadele Derneği"

Aralık 1945'ten bu yana saldırı biçimine dönüşen "komünizmle mücadele" Mayıs 1948'de yeni bir boyut kazandı: Birçok kentte "Komünizmle Mücadele Derneği" (KMD) kuruldu: İstanbul'da, Adana'da ve Zon-

guldak'ta. Hatta Ahmet Yücekök *Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo– Ekonomik Tabam (1946-1948)* (SBF Yayınları, Ankara, 1971) isimli son derece ciddi çalışmasında, ilk KMD'nin Zonguldak'ta 1947'de kurulduğunu belirtiyor. Çok ilginç, çünkü, bilindiği gibi, Zonguldak o günlerde işçi yoğun bir kenttir. Ve öteden beri birçok işçi eylemine sahne olmuştur.

Zonguldak KMD, broşürler yayınlayarak "komünizmle" savaşmaktadır. 13 Aralık 1949 tarihli *Ulus*'taki habere göre, "Zonguldak Komünizmle Savaş Derneği bir broşür yayınladı." Haber şöyle sürüyor: "Komünizm afetiyle savaşmak üzere Zonguldak'ta teşekkül ve Fabrikatör Bahattin Dökerel'in başkanlığındaki dernek, hayırlı ve başarılı çalışmalarına devam etmektedir.

Dernek ahiren 'Nâzım Hikmet meselesinde Ahmet EminYalman'a Cevap' adlı 2 No. lu broşürünü de yayınlamıştır. 24 sayfalık bu broşürde, Yalman'ın N. Hikmet hakkındaki yazılarına karşı derneğin bu hususta görüşü belirtilmektedir. Çok vukufla yazılan bu broşür 30 kuruş fiyatla satılığa çıkarılmıştır."

O günlerde *Vatan* gazetesi ve başyazarı Ahmet Emin Yalman, Nâzım Hikmet'in haksız bir biçimde hapsedildiğini ileri sürüyorlar. Ve bir an önce serbest bırakılması kavgasını veriyorlardı.

Bu arada daha sonra Türkiye'deki ve Ortadoğuda'ki birçok siyasi olayları etkilemesi açsından vurgulanması gereken bir nokta var: 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması.

15 Mayıs 1948: Ankara'da Meydan

Ankara'da genç şairlerden Fethi Giray ile Mehmed Kemal, birlikte *Meydan* isminde bir dergi çıkarmaya karar veriyorlar. Mehmed Kemal, Abidin Dino'yu tanıdığı için ondan derginin iç düzenlemesi, şiir seçimi ve desenlerin çizimi için yardım istiyor. Mehmet Kemal anlatıyor:

Abidin "iki yaprak, dört sayfalık bir dergiyi aldı, evirdi, çevirdi, dehasının parıltılarını ortaya döküverdi. Bu sadece bir dergi değil bir sanat başyapıtıydı." ("Paris'te bir büyükelçiydi...," *Cumhuriyet– Hafta,* 18 Aralık 1993. Mehmed Kemal *Acılı Kuşak* isimli kitabında bu derginin çıkarılmasına ve başından geçen maceraya yer veriyor: s. 97-99. Bölümün başlığı: "Bir derginin hikâyesi").

Dergi tek sayı çıkıyor. Çünkü hemen kapatılacaktır. Bu dergi öyküsü, Abidin Dino'nun o günlerde kendisinden istenen her yardım için kollarını sıvadığını göstermesi bakımından önemli. Elbette belli koşullarda. Derginin yayınlayacağı şairler arasında Abidin ve Güzin'in İstanbul'dan tanıdıkları ve daha önce birkaç kez ismi geçen, sürgün edilen şairlerden ve İstanbul'daki yoğun dergicilik döneminde Abidin'le çok sıkı arkadaş/yoldaş Suphi Taşhan da bulunuyor. Sorunlar da burada başlıyor. Mehmed Kemal'i okumanın tam zamanıdır:

"Dergiyi biz Fethi Giray'la birlikte çıkardık. Fethi memur olduğu için kanuni sorumluluk almıyordu. Fakat mali işlerine o bakacak kanuni sorum da bende olacaktı. İmtiyazını aldık. Vilâyete de bir beyanname verdik.

Mali kısmı, dergide yazı ve şiir yazacak olanlardan sağlanacaktı. Her şair 10 lira verecekti. On lirayı vermiyenin şiirleri dergiye girmeyecekti. Suphi Taşhan oldum olası, paralı görünmeyi severdi. Derginin iki topluk kâğıdını o temin edecekti. Sanırım, kâğıtçı bilmem ne Nedim aile dostları idi, oradan iki top kâğıt aldı ve bize verdi.

Derginin süslenmesi işini Abidin üstüne almıştı. Abidin'le Suphi'nin arası açıktı. Abidin eğer dergiye Suphi'nin şiirleri girerse resim yapmayacağını söylemişti. Ya yardan, ya serden geçecektik. Suphi'nin şiirlerini korsak, Abidin resim yapmayacak, koymazsak kâğıt temin edemeyecektik.

Abidin resimleri yapmış, klişeye vermiştik. Fethi de Abidin'den yana çıkmış, Suphi'nin şiirlerini koydurmak istemiyordu. Suphi de hergün başımıza dikiliyordu. Hatta matbaaya kadar gelmiş, şiirlerini dizdirmiş, provaları görmüş, şiirlerin gireceği yeri bile tespit etmişti.

Fethi de Abidin'e (Suphi Taşhan'ın şiirleri. MŞG) girmeyecek diye söz vermişti.

Şimdi ne olacaktı?

İhtiyatı da elden bırakmamıştık. Son dakikada Suphi'nin şiirlerini sayfadan çıkartacak, dizdirdiğimiz yedek bir yazıyı ötekinin yerine koyacaktık.

Suphi, kendinden emin, matbaadan ayrıldıktan sonra Fethi:

– Suphi'nin şiiri girmeyecek ...diye tutturdu.

– Peki, girmesin... dedim.

Buna razı oldu, ardından:

– Girmesin, ama hiç olmazsa adı da geçsin ... dedim

– Nasıl? dedi.

– Suphi Taşhan'ın şiirleri gelecek sayıda diye bir ilân koyalım.

Bu ilânı koyduk ve dergi baskıya girdi.

Böylece hem Abidin'i hem de Suphi'yi memnun ettik.

Bu dergide Suphi'nin başka bir emeği daha vardır. Galip Dede'den bir beyit bulmuştu. Bunun derginin başına konmasını istiyordu. Onu da koyduk. 'Ser ver ki olasın Seraser Meydanındaki baş için efser.' Dergi çıktı.

Ertesi gün baktım ki Suphi'de de Abidin'de de surat bir karış. Biri şiiri çıkmadığı için kızıyor, öteki 'Suphi Taşhan gelecek sayıda ...' sözüne içerliyor.

Gelecek sayının hazırlığına giriştiğimiz sırada, beni Emniyet Birinci Şubeden aradılar. Verdiğimiz beyannamede matbaanın adını yanlış yazmıştık. Biz şu matbaada basacağız, demişiz. Uyuşamadığımız için başka matbaada bastırmışız. Yanlış beyanda bulunduğumuz için dergiyi kapatıyorlardı. Nitekim allem ettiler, kallem ettiler, oyuna getirip, baskı, tertip dergiyi kapattıklarını bize kabul ettirdiler. Bu oyunu bulanın da adını açıklayayım size: Reşat Akşemsettinoğlu... Hani şu mahpushaneden kaçan zat.

O Vilayet Hukuk İşleri Müdürü idi o tarihte.

– 'Bu dergiyi ne yap, yap kapat...' demişler. O da bu formülü bulmuştu.

Dahası var; Reşat, Suphi'nin uzaktan akrabası da olurdu. Suphi bir çeşit intikamını bizden alıyordu. Ne yalan söyleyeyim, dergiyi çok sevmeme rağmen kapatılmasına memnun oldum. Zira olur olmaz o kadar laf etmişlerdi ki, kapanması ile bu lâflar da bitmişti.

(Mehmed Kemal, Abidin'in vefatı sonrasında onun anısına kaleme aldığı kısa yazısında bu derginin bir örneğinin Seyit Nezir'de bulunduğunu belirtiyor. Ve ekliyor: "Yitmezse ilgilenenler onda bulabileceklerdir." Turgut Çeviker'in ilgileneceğini tahmin ediyorum. Ve bu dergiyi bulursa /edinebilirse, belki Abidin'in katkılarını da gün yüzüne çıkarır.)

Mehmed Kemal Abidin ile Suphi Taşhan arasındaki sorunun ne olduğunu açıklamıyor. Aynı kitapta bir yerde (s. 33) Fahri Erdinç'in bir şiirinin dergide yayınlandığını ve "çok ilgi topladığını" belirtiyor. *Meydan*'a şiir

veren sadece Fahri Erdinç değil. Ahmet Arif, Refik Durbaş ile yaptığı söyleşide bu konuda şunları konuşuyorlar:

AA: O yıllar büyük bir iddiam yok ama kendime güveniyorum. Şiirimin şiir olduğunu biliyorum. *Meydan* diye bir dergi çıktı. Herkes imzasız şiir verdi. Ben de 4–5 şiirimi imzasız verdim. Bir seçim yapacaklar. Ama Abidin Abi (Dino) dedi ki: Seninki belli imzaya gerek yok."

RD: Öteki şairler kimler?

AA: Rifat Abinin (Ilgaz) şiiri var, Fahri Abinin(Erdinç), Niyazi Abinin (Akıncıoğlu) şiiri var. Hepsi sevdiğim şairler bunlar.

RD: Kaç yılları oluyor?

AA: 1947 galiba (1948. MŞG) Abidin Abi (şiirlerimin. MŞG) en küçüğünü yayınladı. Ötekileri saklamış, kapanış sayısı için...(...)

İşte Abidin Abilerde oturuyoruz. Ben Nâzım'dan şiirler okuyorum. Nâzım'ın şiirlerini tabii sonradan öğrendim. Müzehher (Müzehher Va-Nû mu?Yoksa Münevver Andaç da ismi burada yanlış mı telafuz edildi veya dizgi hatası sonucu yanlış mı yazıldı? MŞG) Hanım eliyle geliyor. Abidin Abilere geliyor. Ben alıp bu şiirleri Cahit Sıtkı'ya götürüyorum. Daha başka şairlere götürüyorum. Özellikle şiire tutkun arkadaşlara...

Nâzım hapiste. Özellikle bugün de en çok sevdiğim 'Piraye'ye Mektuplar'ı deli gibi okuyorum. Bir Nâzım sarhoşuyum. Ezbere canımı verebilirim."

Nâzım Hikmet Şiiri Duvarı Aşıyor

Nâzım Hikmet şiirini o günlerde Türkiye'de lise öğrencileri, gençler, üniversiteliler okuyorlar: "Çaktırmadan!" Aman hafiyelere dikkat:

Fransa'da 1930'ların başından itibaren şiirleri değişik dergilerde yayınlanan Şair'in bu ülkede hayranlarının sayısı gittikçe artıyor ve Haziran 1948'de Paris'te *Maison de la Pensee Française*'de Aragon tarafından okunuyor. Bu olayı, o günlerde Paris'te bulunan Sabahattin Eyüboğlu'nun kardeşi Bedri Rahmi'ye 9 temmuz 1948'de yazdığı mektubundan izleyelim:

"Nâzım'ın şiirleri burada hiç düşünemeyeceğin bir gürültü kopardı. Geçen ay bazı şiirleri Maison de la Pense Française'de bin kişilik bir yazar ve sanatçı topluluğu önünde Aragon tarafından okundu. Dinle-

yiciler arasında birçok Türk gibi ben de vardım. Bir Türk şairi okunduğu için gitmezlik edemezdik. Düşüncelerinden bize ne. Yanlış yolda yürümüş, ama iyi şair!

(İzninizle araya girmek zorundayım tam da burada: Yukarıda Bedri Rahmi'nin kendisini "temize çıkarmak" için güttüğü yöntemi burada ağabeyi de uyguluyor: Çünkü CHP iktidarını çok iyi ve "içeriden" tanıyan iki kardeş de mektuplarının açıldığını veya açılabileceğini bildiği için böyle bir yol izlemeyi tercih ediyorlar. Tuhaf ama gerçek. Ve bunu ne eleştirmek için yazıyorum, ne de kınamak için: Sadece böyle bir olay, böyle bir gerçek te yaşandı o karanlık, baskı ve zulüm günlerinde. Bilinsin diye. Unutulmasın diye. MŞG.)

Birçokları Nâzım'ın bugünkü dünya şiirinin ustalarından biri olduğunu açıkça söylediler. Birçok kitapçılar Nâzım'ın şiirlerini basmak istiyorlarmış. Çeviricinin kim olduğunu anlayamadık. Yalnız bir Fransız bana, acaba Nâzım'ın kendi çizdiği resimleri var mıdır? En son şiirleri istenebilir mi, tamamen kendisine verilmek üzere istenebilir mi, şiirlerinin kitap halinde çıkmasına izin verir mi diye sordu. İlgim olmadığını söyledim. Rastgele öğrenirsem, söylerim dedim."

Biraz önce yazdığım gibi, mektubunun okunabileceğinden haklı olarak şüphelenen Sabahattin Eyüboğlu, son derece "tedbirli" yazıyor, "Yanlış yolda yürümüş, ama iyi şair" türü cümleleri bu açıdan değerlendirmek lazım. Öte yandan Nâzım Hikmet'in şiirlerini bizzat kendisi çevirmesine karşın, bu konuda da renk vermemeye çalışıyor. Fakat Bedri Rahmi ağabeyinin çeviri meselesinde dayanamıyor, kendisine özgü coşkuyla, ağabeyine yanıt mektubunda bakın neler döktürüyor: Mektubunda "Yiğidimin" dediği Nâzım hikmet'ten başkası değil. Öte yandan ağabeyine çevirilerindeki başarısı dolayısıyla iltifattan çekinmiyor. Ve dolaylı bir dille Nâzım Hikmet'in, bir piyesinin "Acaba bir piyes Paris'te tutar mı?" diye sorduğunu aktarıyor. "Şiirlerinin orada basılmasına tabii razı olur." Yanıtını da ulaştırıyor. Ve bu şiirler 1951'de derlenip yayınlanacak elbette. Nihayet "Garip Kuş" Sabahattin Eyüboğlu'dur ve o sırada Paris'te epey para sıkıntısı çekerken Nâzım çevirileri ona bir miktar rahat nefes aldırmış olmalı. İşte Bedri Rahmi'nin mektubundan bir parça:

"Senin son mektubunda sorduğun şeylere çok güzel cevaplar var. Yiğidimin son şiirlerinden birkaç tanesi insanı tuttuğu gibi koparıyor. Bizim hiç duymadığımız çok güzel şeyler daha var. Ama senin dönmen yaklaşıyor. Bunları toparlayıp göndermek herhalde uzun sürecek.

Geçenlerde: Acaba bir piyes Paris'te tutar mı? Diye soruyor... Şiirlerinin orada basılmasına tabii razı olur.

Şiir çevirilerini kim yapmışsa döktürmüş yani!... Böyle çevirileri bulsam ben de basarım. Hele üç ilk gelen dergideki şairi tanıtma yazısı. Buna hangi yürek dayanır. Bu çevirmene rastlarsan ellerinden öptüğümü söyle...

Garip kuşun yuvasını Allah yaparmış, Koçyiğitin yuvasını yapmak da bir yiğite düşmüş."

İşte size şifreli bir mektup. Ne Nâzım ismi geçiyor, ne başka bir isim: Ama mesaj yerine ulaştırılıyor. Bilmem anlatabiliyor muyum?

Ah! Canım İstanbul. Ah! Boğaziçi Canımın İçi

Her ayrılığın bir sonu vardır. Ve her ayrılık bir buluşma ile sonuçlanmak zorundadır. Doğanlar doğdukları kente bir gün mutlaka geri dönerler. O toprağa en azından yüzlerini sürmek için. En azından bir borç ödemek için: Sağ olasın toprağım beni bu diyara saldın demek için. Her ayrılış çünkü bir geri dönüşün müjdecisidir. Onca zorluk, onca bela, onca dert, onca hastalık, onca bilmemnelere karşın. Hele ayrılan mekânın ismi İstanbul ise. İşte gerçek kentse. Evet Abidin sıkıyönetim kaldırılır kaldırılmaz 1947'nin son günlerinde belki 1948'in hemen başında geldi İstanbul'a. Ama yüzünü toprağına süremeden. Boğaziçi ile hasret gideremeden, Sansaryan Han'ın kokuları sardı her yeri. Kâbus çöktü İstanbul akşam üzerlerine. Taşkışla koridorlarında nefes alamaz duruma gelen Güzin, o yalnız akşamları bir daha yaşamak istemiyordu. Abidin de istemiyordu artık gözaltılarım, çaysız ve simitsiz sabah yüzlerini polislerin.

İstanbul ah! İşte geldik dayandık surlarına. Aç kapılarını ve kabul et çocuklarını. Gürültünden, akıl almaz insan kalabalığının hareketinden, "balık ekmeğinden," çay simitten, kayıklarından, köprülerinden, havandan ve suyundan onlar da nasiplensinler. Dostlarını görebilsinler: Akrabalarını, arkadaşlarını, yoldaşlarını da. Ne olacak anakent sen değil

misin? Kabul et çocuklarını: Özlemle sarılsınlar. Hasret gidersinler: Kentim benim. Bir tanem.

"Yanılmıyorsam 1948 yılı idi. Nazilerin yenilgisinden hayli zaman sonra 'Örfi İdare' (Sıkıyönetim) kaldırılmıştı nihayet. Böylece Güzin'le birlikte İstanbul'a dönebilmiştik." Bu satırlar Abidin'den. (*Yazılar*: s. 257)

Güzin de yazıyor İstanbul'a gidişleri: Tekir kediyi asla unutmak olmaz: Abidin ve Güzin'le birlikte:

"Yazları, anne (Güzin'in annesi Ferdiye Hanım. MŞG), Gül Hanım ve de kedi İstanbul'a götürülüyor. Kedinin aşı kâğıdı, belediye izni, sepeti... Onun yüzünden, yataklı vagonla gidiliyor İstanbul'a. Kompartımanın yerlerine kat kat gazete kâğıdı seriliyor. Kedi işerse, çeksin diye ve tabii, işiyor kedi. Sabahın erken saatlerinde, o gazeteler, gizlice dışarı atılıyor. Yoksa, bagaja vermek gerek kediyi. Oysa, bir kere verilmiş, ertesi sabah çılgın gibi çıkmış İstanbul'a varınca. Zaten kedi hiç sevmiyor bu yolculukları ve sayfiye sefalarını... Yolculuk hazırlıkları başlayınca Ankara'da, kedi yabanileşiyor, yatakların altına, dolapların üstüne kaçıyor, gizleniyor, hatta evden de kaçıyor. Hazırlık telâşını nefretle seyrediyor. Bir keresinde, sokak sokak aratıyor kendini ve sonunda başka bir mahallede bulunuyor."

Evet Abidin nihayet İstanbul'a dönme izni alabildi. *A'dan Z'ye Abidin Dino*'da belirtildiğine göre, "1949'da, Örfi İdare kalktığı için İstanbul'a dönme izni aldı" (s. 285).

Benim Güzin'in yazdıklarından ve bizzat bana anlattıklarından ve Abidin'in yazdıklarından çıkarsadığıma göre İstanbul'a tatil için 1948 yazında gidiyorlar.

Abidin bir yaz tatili boyunca İstanbul'da kaldı: Güzin, Güzin'in annesi, Gül Hanım (ev işlerine yardım eden genç kız), Tekir kedi. Ve İstanbul. Ve dostlar. Tatil süresince kalabilmek için Caddebostan taraflarında Çiftehavuzlar'da bir ev kiraladılar. Tasvirini Güzin'e bırakıyorum:

"İstanbul'da yaz. Çiftehavuzlar'da Tosun Bey Köşkü'nün eski ahırları. Geniş odalar, yüksek tavanlara kadar uzanan geniş pencereler. Sanki bir odanın değil, bir limonluğun pencereleri... Orman gibi görkemli bir bahçeye açılıyor. Dışarıda ışık yeşil, yüksek, ulu çamların arasından sızıyor. Fıskiyeli, kocaman bir havuz.

Abidin ve Güzin Çiftehavuzlar'da Tosun Bey Köşkü parkında. 1950 yazı olmalı. Güzin yanılarak 1951 yazmış, fotonun arkasına.
M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

Önde, deniz üstündeki köşk ise eski saltanatını kaybetmiş, artık paşalar gidip gelmiyor buralara. Çiçekli muşamba örtülü masanın etrafında, köşkün gölgesine sığınıp maltızda çorba kaynatıyor köşkün yeni, taşralı sahipleri. Kat kat kiraya veriyorlar Tosun Bey'in köşkünü. Ama alt katta İstanbullu zengin kiracı doktor, çoluk çocuk, hanımefendi damat, gelin, Marmara'ya karşı, bu azametli, dört köşe, kocaman evin sefasını sürmeyi biliyorlar. Manolya ağaçlarının altında, beyaz, keten şezlonglara uzanmışlar. Hasır takım masaların üstünde, buğulu sürahilerde limonatalar, Sadakor elbise gitmiş yaşlı büyük bey, beyaz süet, bağlı iskarpin, bagetli ipek çoraplarıyla ortalıkta dolaşıyor. Hanımlara güzel laflar yetiştiriyor, eski havuz, fıskiye kameriyelerden ve hanımefendilerden söz ediyor.

Bu parkın hemen girişindeki ahırdan bozma, limonluğa benzeyen evi tutmuştu Abidinler."

"Ev Adalar'a bakıyor. Bahçe denize değin uzanıyor. Ev Tosun Bey Köşkü'nü sınırlayan büyük demir parmaklığın yakınındadır." Abidin böyle anlatıyor. (*Nâzım Üstüne* : s. 15) Abidin ekliyor: "Kapımızın önünde koca çamlarla çevrili geniş bir su parçası uzanıyordu."

Evet biz de zaten tam oraya varmak üzereyiz: Her yaz. Evet her yaz: Ama lütfen dikkat 1948, 1949, 1950 ve 1951'de dört yaz. (Abidin'in ülkeyi terketmek zorunda kalmasından çoookkkk sonra Abidin ve Güzin İstanbul'a birlikte tatil için ancak 1991, 1992 ve 1993'te üç kez dönebildiler: Bu defa üç yaz. Ne tuhaf. Bu son üç yazın hikâyesini Güzin yazıyor.)

Abidin ve Güzin orada o havuzun başında ve o ulu /koca çamların hemen önünde durup bir yerde bir tür "Yaz Hatırası" fotoğrafı çektiriyorlar. İşte şuna bir bakalım: Abidin'in saçları uzamış, elinde sigarası, gizli bir tebessümle objektife bakıyor. Abidin yalnız. Ama fotoğraf makinasının arkasında Güzin olmalı. Belki de İlhan Arakon: O günlerin arkadaşlarından. Abidin neredeyse tombulca. Kaç yıldır hiç böyle görmemiştik Abidin'i. Nerede o Adana sıcaklarında erim erim eriyen Abidin. Nerede o bir deri bir kemik Abidin. Anlaşıldı: Askerden döndüğünden, ameliyatından beri Güzin ve Güzin'in annesi, Abidin'in de annesi, Abidin'i yedirmiş, içirmişler. Belli. Bakılmış Abidin'e. Tombul ve çok hoş bir Abidin bu. Çünkü daha sonraki fotoğraflarda göreceğimiz Abidin biraz daha incelmiş, biraz süzülmüş bir Abidin'dir.

Abidin ve Güzin'in yazlık evlerine birçok arkadaş gelecek: Melih Cevdet Anday, Vedat Günyol. Gençlik arkadaşları: Celâl ve diğerleri. Akrabaları: Rasih Nuri İleri ve eşi Bedia İleri. Ahmet Dino, her zamanki gibi yine yalnız ve biraz hüzünlü: Demek ki o kadar da yalnız sayılmamalı: Madem ki onun da hüznü var: Elde bir. Ve diğerleri.

Ve Abidin İstanbul'da Leyla Abla'yı ziyaret edecektir. Evine zaman zaman uğrayacaktır.

Kamelya Apartmanına

Yaşar Kemal romanın sürükleyici olması için Arif Dino'nun önerisiyle *Kamelyalı Kadın'ı* okur. Yine okur. Leyla Abla da bilindiği gibi Kamelya Apartmanı'nda oturur: Beşinci katta. Asansör yok, sonra söylemedi di-

yemezsiniz. Nişantaşı'nda Emlak Caddesi'ndeyiz. Bu evde o günlerde çok pek çok insan yaşıyor. Siyah Bacı Naile Hanım veya Nailo. Evin demirbaşlarından. (Fotosu var: Epey uğraştıktan sonra Güzin bir fotosunu bulabildi. 5 Mayıs 2005'te.) Matmazel Dupont: Rasih Nuri'nin *"gouvernante"*'ı. Ona 1920'de Cenevre'de doğumundan sonra bakan ve bu arada belki Fransızca özel ders veren kişi. Evde odası var. O da evin demirbaşlarından. (Onun da bir fotoğrafı var. Arkasına bir de not düşmüş: *"Souvenirs affectueux*, Dupont. İstanbul. 7 Şubat 1950." Fransızlar böyledir işte, tarihi koymayı unutmazlar asla. Çünkü bilirler tarihe iz bıraktıklarını.)

Leyla Abla'nın "evine yemeğe gelenlerden veya bazen yatmaya kalanlar"dan biri de "Dayıko"dur: Abidin'in ve Leyla Abla'nm dayısı Cevat Bey. Hani daha önce konuşmuştuk: Diplomat, *franç-maçon*, yani mason. Güzin'in anımsattığı gibi, kılık kıyafetiyle başlı başına bir olay: "Pabuçlarının üstüne bir defa geyk giyerdi. Papyon kravat takardı. Ve Maurice Chevalier türü şapka. Bir de bastonunu eksik etmezdi."Biraz üstü kaval altı Şişhane havasında. Ama olsun. Güzin ekliyor: "çok duy-

Abidin 1950 yazında Çiftehavuzlar'da, Tosun Bey Parkı'nda.

gusal bir insan aynı zamanda. Romantik İtalyan şarkılar söyler ve onları söylerken gözleri yaşarır ve geçmiş dönem aşklarını anlatırdı: 'Ah! Ben bunları nasıl yaşadım bir bilseniz' filan derdi." (Dayıko'nun fotoğrafını bulduk: Haberiniz olsun!)

Leyla Abla'ya Atina'dan da misafir geliyor: Güzin'in anlattığına göre, "Atina'dan Ali Ekrem Dino'nun kızı Saffet geliyordu örneğin." Belki başka akrabalar da: Atina'dan Adana'dan.

Saffet'in geldiğini ispatlamak isteyen bir fotoğrafımız bile var: Bu evde çekilen: Saffet önde, güzelim bir halının üstüne yayılmış/oturmuş, hoş bir tebessümle objektife bakıyor, genç bir kadın, kulaklarındaki küpeler dehşet, saçlar bir güzel taralı, hoş bir kadın. Arkadaki divanda beş kişi var: Evet tam beş kişi: Rasih Nuri İleri: Kravatlı ve takım elbiseli, ince bir bıyık ve hoş bir tebbesüm. Kucağında çocuklarından biri: Ya Mehmet ya Mustafa Suphi. Çocuğun kucağında kız bebek, gül bebek var. Ortada Naile Hanım: Evet dede Abidin Paşa'dan bu yana Dino ailesinin tarih hazinesi: Açılmayan. O da sevimli bakıyor, ama biraz sağa doğru. İki elini dizlerinin üstünde üstüste koymuş. Sırtında hırka. Hemen yanı başında Bedia İleri: Şık bir giysi içinde genç anne ve onun kucağında ikinci çocuk: İkisinden biri. Demek ki 1950'li yılların ilk yarısındayız. Çocuklar henüz bebek çağındalar madem ki. Fotoğrafa ne olur dikkatli bakar mısınız? Soldaki masanın üstünde bir abajur ve onun hemen altında, gözünüzden kaçmayacaktır küçük bir çerçevede bir fotoğraf var: Bu Abidin Paşa'nın o bildiğimiz fotoğrafıdır. Naile Hanım burda Abidin Paşa da. Öbür tarafta camekanlı bir mobilya var: Aynalı filan. Abidin'in resimleri nerede acaba? Belki karşıki duvarlardan birinde. Ve mutlaka başka odalarda. Fotoğrafın arkasına Güzin not düşmüş, aynen: "Rasih ailesi ve Saffet ve Naile Hanım." Evet işte böyle.

Bu eve gelenler arasında bir de elbette Rasih Nuri İleri'nin babasından kalan aile dostları ve arkadaşları ile bizzat kendi arkadaşları var: Birkaçı ile biraz önce tanıştık. Burada anımsatmak için Faruk Sayar ile İzak Kapuano'yu (bir süre sonra Paris'te karşımıza çıkacak olan çok ünlü matematikçi ve fizikçi), Füreya Koral'ın annesi Hakiye Emin Hanım'ı (Güzin, Hakiye Hanım'ın "çok güzel çantalar yaptığını" söyledi) ve ressam Fahrünisa Zeid ile bu ailenin diğer üyelerini saymalıyım.

Güzin, İzak Kapuano'nun, ismini anımsayamadığı, kızkardeşinin de çok parlak, çok zeki bir insan olduğunu ekledi: "O da çok ünlüydü ve o sıralar çok ünlü bir Alman profesörün asistanıydı."

Parisli yıllarda daha yakından tanıma olanağı bulacağımız bir genç daha var Kamelya Apartmanı'nın "müşterileri" arasında: Ziya Şav. Onun kız kardeşi Şamuş ve Şamuş'un eşi Besim Hıfzı da bu eve zaman zaman gelenler arasında. Ziya Şav'ı daha önce tanıttım sanıyorum: Galatasaray Lisesinden Rasih'in arkadaşı, son derece sevimli ve şaka yapmayı seven bir delikanlı. Abidin'le hayat boyu dost kalacak bir insan.

Rasih Nuri İleri'nin o günlerdeki arkadaşlarından biri de Hıfzı Topuz'dur. Ziya Şav gibi Hıfzı Topuz da Abidin'le bu evde tanışıyor:

Hıfzı Topuz bu tanışmayı *Eski Dostlar'* da anlatıyor:

"Abidin'i 1952 ortalarında (bu mümkün değil. Çünkü Abidin o tarihte Roma'dadır. Dolayısıyla tanışmanın 1948, 1949, 1950 veya 1951'de olduğunu sanıyorum. MŞG) tanıdım. Sürgünden yeni dönmüş, ablası Leyla Teyze'nin apartmanına gelmişti. Yaklaşık sekiz yıl Rasih'ten Abidin'i dinlemiştim. Abidin gözümüzde bir efsane adamdı. Kendisini görünce hiç yadırgamadım. O da Rasih'ten beni duymuş olmalı ki, aramızda hemen sıcak bir iletişim kuruldu. Bu, İstanbul'da Abidin'i ilk ve son görüşüm oldu." (s. 203)

Hıfzı Topuz, Abidin'le Paris'te görüşme olanağı bulacaktır. Parisli yıllarda birbirlerini daha iyi tanıyacaklar. Dost olacaklardır.

Hıfzı Topuz, Leyla Abla'nın evine gelenlerin ismini veriyor (s. 14–15) ve bir yerde şunu ekliyor: "Bir ara Şoförler Cemiyeti başkanlığı yapmış olan, Londra'da ünlü modacı Rıfat Özbek'in babası İsmet Özbek evden hiç eksik olmazdı. İsmet çok yakın arkadaşımızdı."

(Rıfat Özbek yıllar sonra üne kavuştu. 1950'lerin başında belki henüz doğmamıştı veya küçük bir çocuktu.)

Peki Leyla Abla nasıldı o günlerde? Hıfzı Topuz anımsıyor: "Leyla Teyze Rumcayı ve Fransızcayı ana dili gibi konuşurdu, İngilizcesi de vardı. Uzun yıllar İsviçre'de yaşamıştı. Bol bol Fransızca roman okur, sinemaya giderdi. Ama gerçekçi ve sosyal içerikli yapıtlardan hoşlanmaz ve 'Hayat zaten kötü ve karanlık, ben sinemaya gönlümü eğlendirmek için gidiyorum' derdi.

Abidin'in ve Arif Dino'nun kardeşi, Suphi Nuri'nin eşi ve Rasih Nuri İleri'nin annesi olmasına karşın, Leylâ Teyze'nin zerre kadar solculukla ilgisi yoktu" (s. 15-16).

Hıfzı Topuz'un yapıtında evin epeyce ayrıntılı bir betimlemesi var: Onu da artık meraklılarına bırakıyorum. (İsteyenler sayfa 15'te okuyabilirler.) Sadece şu kadarını aktarıyorum: Leyla Abla'nın evi "eski Osmanlı konaklarının, köşklerinin, yalılarının son örneklerinden biriydi. Mobilyalar, yemek ve salon takımları tümüyle batıdan getirilmiş masif şeylerdi."

O yaz özgürlük rüzgârı sıcak havalarda çok iyi gidiyordu mutlaka: Mayıs 1948'de tahliye edilen Türkiye Sosyalist Partisi lideri Esat Âdil, 14 Temmuz 1948'de kararlar açıklandığında TSP'nin varlığına son verilmediği için, partisini 20 Temmuz'dan itibaren yeniden siyaset sahnesine soktu ve çalışmalarını 1952'ye kadar sürdürdü. Abidin'in 1939'da Balıkesir taraflarındayken Esat Âdil ile arkadaşlık ettiğini biliyoruz. Bu arkadaşlık bir süre daha devam etti: Esat Adil'in İmralı Cezaevinde görevli olduğu sıralarda, bir seferinde, İmralı'da kedilerin garip ve biraz yampri yümpri yürümeleri söz konusu edildiğinde, Abidin'in bana anlattığına göre, Esat Âdil,"Doğal demiş, çünkü çok balık yiyorlar."

Ancak bu dostluk maalesef uzun ömürlü olamayacak ve siyasi görüş ayrılığı sonucu Abidin'in Esat Âdil ile arası bozulacak. Birazdan göreceğiz.

Arkadaşlar

İstanbul'da Abidin'in birçok arkadaşı bulunuyor. Biraz önce ismini andıklarıma Bedri Rahmi'yi eklemek lazım. Sait Faik'i de. Abidin o günleri anlatırken bir yerde şöyle diyor: "Dostlara kavuştuk ve Sait candan bir sevinçle karşıladı bizi."Ve sonra şunları ekliyor:

"Sait gündelik basında yazıyor, sabırsızlıkla beklenen hikâye kitaplarını yayınlıyordu. Davetlere hem yetişemiyor, hem de isteksizdi. Rastladığı kimi kişilerin küçüklüklerine, alçaklıklarına sinirleniyor, küplere bindikçe yoruluyordu çok. Gerçi sürü ile ahbapları vardı ama arkadaşı pek az. Ona alkol yasaklanmıştı. Yaramayan şarap mıydı, rakı mı? Ne olursa olsun karaciğeri ağır hasta. Oysa alkolik değildi, sırf ahbaplarla bir-iki kadeh atıyordu, o kadar... Çekinmeden dert yanabileceği seyrek arkadaşları arasın-

daydık Güzin ve ben. Sancıyordu. Hem de pek çok. Artık işin sonu yaklaşıyor gibiydi ama belki Fransa'da bir ameliyatla... Durum açıktı, derhal gitmeliydi Paris'e. Razı oldu sonunda. Birkaç gün sonra Paris yolcusuyla vedalaştık. Duygulandık karşılıklı. Bir hafta geçti geçmedi. Galatasaray postanesi önünde Sait! Geri dönmüştü. Anlattı: 'Tek başıma bıçak altına yatmayı göze alamadım, sizler orada olsaydınız belki...'" (*Yazılar*: s. 257)

Yazla birlikte İstanbul'a dinlenceye gelen Ankaralı arkadaşlarla bile İstanbul'da karşılaşmak mümkün. Örneğin Oktay Rifat ile Sabiha Rifat, Orhan Veli ile Nahit Hanım ve başkaları...

Ankara: Yine

O günlerde Ankara iç siyasetteki yeni gelişmelerle çalkalanıyor:

8 Haziran 1948'de istifa eden Hasan Saka yeniden hükümeti kurmakla görevlendiriliyor. 10 Haziranda işbaşı yapan İkinci Saka Hükümetinde Milli Eğitim Bakanlığına Tahsin Banguoğlu getiriliyor. Reşat Şemsettin Sirer gitti diye çok sevinmemek lazım: Çünkü yerini alan da birçok alanda Hasan Âli Yücel mirasından kalanları yıkmayı sürdürdü. Bu hükümette daha sonra isimleri çok duyulacak olan Kasım Gülek Ulaştırma Bakanıdır. Nihat Erim ise Bayındırlık Bakanı. Bu hükümet aynı zamanda CHP içinde İnönü'nün başlattığı "gençleştirme" girişiminin yeni bir aşaması olması açısından da dikkat çekiyor.

Aynı günlerde Türkiye'nin birçok kent ve kasabasında "komünist şebekelerin ortaya çıkarıldığı" basma yansıyor: 4 Eylül 1948 tarihli *Cumhuriyet*'ten izleyelim: "İnegöl'de komünist propagandası: Komünist propagandası yapmak amacıyla duvarlara afiş asmaktan N. Gökçen ve suç ortağı İnegöl Orta Okulu son sınıf öğrencisi İ. Ekmekçi tevkif edildi. Ortada bir şebekenin bulunduğu şüpheleri uyandı." Vay anasını!

13 Eylül 1948 tarihli *Cumhuriyet* bu konuda şunları aktarıyor: "N. Gökçen'e beş ay hapis cezası verildi."Pes!

12 Eylül 1948 tarihli *Cumhuriyet* ise, Ocak 1948'de Isparta'da yakalanan Romanya doğumlu ve Gönen Köy Enstitüsünün "komünist öğretmeni Görgü Karamut'un yargılanmasından sonra 8 ay 10 güne mahkûm" olduğunu ve "9 aydır mevkuf olduğu için serbest bırakıldığını" yazıyor.

Bir başka örneği 12 Kasım 1948 tarihli *Cumhuriyet*'te buluyoruz."İzmit'te komünizm propagandası yapan gümrük memuru Nazif Tunalı yakalandı, suç ortakları bulunduğu anlaşıldığından İstanbul'a götürüldü."

Komünizmle mücadelenin aldığı boyutlar bunlar.

Ankara'da "Terziler Tevkifatı"

16 Aralık 1946'da Türkiye'de genel bir biçimde başlatılan tutuklamalar TKP'nin Ankara "hücrelerini" ortaya çıkaramadı. Zeki Baştımar'ın gözaltında konuşmaması belirleyici oldu. Baştımar 1944 tevkifatında olduğu gibi 1946 sonunda da bir süre tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakıldı. Şefik Hüsnü Değmer'in Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) lideri olarak hapsedilmesi üzerine Baştımar TKP'nin yeni lideri olarak partisini yeniden örgütlemek için kolları sıvadı.

Halil Yalçınkaya (Hasan İzzettin Dinamo'nun kayınbabası. Hani kızının Dinamo ile düğününe Abidin, Güzin ve birçok dost katılmıştı) İstanbul'da, Mehmet Bozışık ("Boz" Mehmet. Hani Abidin'in Mecitözü sürgününe gönderilirken "başparmak kelepçesi" takılarak birlikte yola çıktıkları yoldaşı: Her iki anlamda da) İzmir'de TKP'nin yeniden örgütlenmesini üstlendiler.

Baştımar o günlerde ve hemen sonrasında, TKP'ye pek çok üye kaydedilmesinde rol oynuyor."Öğrenci kadrosu DTCF ile Devlet Konservatuarı gibi okullardan" olmak üzere. TGD (Türkiye Gençler Derneği) bu çalışmalarda katkıda bulunuyor. (Bu satırları o günlerde TGD üyesi ve büyük olasılıkla TKP üyesi de olan ama 1952'de TKP üyesi olarak yakalanınca işkence ve baskı üzerine "doğru yolu" bulan Aclan Sayılgan'dan aktarıyorum. *Türkiye'de Sol Hareketler Tarihi*: s. 283.)

TKP "Ankara Vilayet Sekreterliğine önce Kemal Ergin getiriliyor. Ancak, O daha sonra İstanbul'a alınınca, yerine TSEKP Ankara militanlarından Ömer Lütfü Tuncay getiriliyor. Onunla birlikte Enver Gökçe ve Bekir Karayel TKP Ankara Vilayet Komitesini oluşturuyorlar. Ö. L. Tuncay özellikle terzi işçiler arasında faaliyet gösteriyor. 1948'de, Ankara'da "Terziler Tevkifatı" olarak anılan tutuklamalara rağmen, çalışmaları belli bir düzeyde sürdürüyor. K. Ergin, daha sonra, yeniden Vilayet Komitesi Sekre-

terliğine getiriliyor ve bu görevde Ocak 1952'de tutuklanana kadar kalıyor. (Sayılgan: 283, ve dönemin savcısı Kazım Alöç'ün *Yeni Gazete*'deki dizi yazısından: 17 ve 19 Mayıs 1967 tarihli *Yeni Gazete*'de.)

TKP, 19 Aralık 1948'de Bulgaristan Komünist Partisinin 5. Genel Kongresi'ne gönderdiği telgrafta şunları dile getiriyor: " Türk irtica hükümetinin ve mürteci Türk basınının bütün baskı ve tezviratına (yalan dolanlarına) rağmen Türk Komünistleri faaliyetlerine devam etmektedirler" (*Cumhuriyet*, 20 Aralık 1948).

Bu telgrafın o günlerde İstanbul gazetelerinden birinde hemen yayınlanması oldukça manidar: Bunu aynı zamanda o günlerin isterik bir hava içinde yaşanan ve yaşatılan "komünizmle mücadele" bağlamında değerlendirmek gerekiyor.

TKP'nin Ankara'da çalışmaları daha çok öğrenci ve aydınlara yönelik biçimde gelişiyor. İşçilerle ilişki "terzi işçilerle" sınırlı kalıyor.

Şurası önemli sanıyorum: TKP'nin yeniden örgütlenmesini ülke düzeyinde üstlenen Zeki Baştımar Ankara'da yaşıyor ve Abidin'i çok iyi tanıyor. Güzin Dino,"Zeki Baştımar'ı tanırdık. Bizim eve gelip giderdi." diyor. Daha önce TGD üyesi olan ve 1949'da feshine tek karşı oyu kullanan Ahmet Arif'in de Abidinlere gidip geldiğini biliyoruz: DTCF'de Güzin'in öğrencisidir. DTCF'nin öğrencisi ve "Denizciler Caddesi'nin çıkardığı en ünlü şair Enver Gökçe de öyle: O da Abidin ve Güzin'in tanıdığı gençlerden biridir. Ve o günlerde Abidin'in Ankara'daki arkadaş, dost ve tanıdık çevrelerinden birini de bu isimler oluşturuyor. Dolayısıyla o yıllarda Abidin'in Ankara'da TKP ile ilişkisini sürdürdüğü sonucunu çıkarabilir miyiz? Ne dersiniz?

Nâzım Hikmet Hâlâ Hapis

TKP denilince ilk akla gelen isim elbette Nâzım Hikmet'tir. Abidin'in kadim dostu. Abidin Nâzım'ın o günlerine ilişkin kimi anılarını aktarıyor: "Dolaylı olarak sürdürdüğümüz haberleşmeler, daha 1948'de, sağlık durumunun ve sinirlerinin, tutukluluğa uzun süre dayanamayacağı işaretini veriyordu bana. Daha o tarihte bir açlık grevi söz konusu olmuş, 1938'den yakın dostum olan Tristan Tzara'ya 1948'de bir mektup yazarak,

şairi hapishanelerden kurtarmak için –açlık grevi ile ilişkili– bir kampanyanın mümkün olup olmayacağını sormuştum."

Evet Nâzım Hikmet artık özgürlüğüne kavuşmak istiyordu. Usanmıştı olmayan suçlardan çektiği bu akıl almaz eziyetten. Bıçak kemiğe dayanır denir ya aynen öyle bir durum. Korkunç bir durum.

Nâzım Hikmet'i o günlerde hayata sımsıkı sarılmaya iten iki önemli etken daha giriyor denkleme: Birincisi hükümetin af kanunu çıkarması olasılığı. İkincisi dayısının kızı Münevver Andaç-Berk'in mektupları. (Bu konuyu Saime Göksu ve eşi Edward Timms'in *Romantik Komünist* isimli çalışmasından izlemek olası: 2. 244 vd.)

Münevver'i iki satırla tanıtmamız gerekiyor: 12 Şubat 1917'de Sofya'da dünyaya gelen Münevver'in babası Mustafa annesi Fransız Gabrielle Taron'dur. Babası Mustafa, Nâzım Hikmet'in annesi Celile Hanım'ın küçük kardeşidir. Ve 1917'de Sofya'da büyükelçilikte görev yapıyor. O günlerde birlikte görev yaptığı Mustafa Kemal'in yakın arkadaşıdır. Baba Mustafa genç yaşta vefat ediyor. Ve Soyadı Kanunu çıkınca aileye Andaç soyadını Mustafa Kemal Atatürk öneriyor. Gabrielle Hanım eşinin vefatından sonra kızları Leyla ve Münevver ile Paris'e taşınıyor. İki kızı da Paris'te büyüyor ve Fransızca öğreniyor. 1926'da Gabrielle Hanım vefat edince, Münevver İtalya'da bir yatılı okula gönderiliyor. 1934'te Marsilya'da da eğitimini tamamlıyor. 1935'te Münevver, ablası Leyla ile birlikte İstanbul'a dönüyor. Bir yandan Hukuk Fakültesinde yükseköğrenimini yaparken Fransızca öğretmenliğiyle hayatını kazanıyor. 1935'te Nâzım Hikmet'le tanışıyor.

Münevver'in Saime Göksu'ya anlattığına göre,"Nâzım tutuklanana kadar süren, üç yıllık oldukça çalkantılı bir ilişki yaşıyorlar. Nâzım o yıllarda evli olduğu için 'işleri zordu'. Nâzım hapishaneye düştükten yedi yıl sonra, 1945'te, Münevver İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde öğretim üyesi ve ressam ve Abidin'in D Grubundan arkadaşı ve dostu, Nurullah Berk ile evleniyor. Ertesi yıl Rennan ismini verdikleri bir kızları dünyaya geliyor.

1948'de Münevver, Nâzım ile mektup göndererek yeniden ilişki kurduğunda ikisi de evlidir. Münevver'in bir kızı vardır. Ve otuz bir yaşındadır: Yaşam muhasebesinin yapıldığı sıkı dönemlerden birincisinin başında. Nâzım ise 48'indedir. Ve on iki yıla yakındır hapis.

Münevver 1948 Ekim başında Nâzım'ı ziyarete gidiyor: Yanında kuzini Ayşe Molcan-Baştımar (Zeki Baştımar'ın kardeşi Dündar Baştımar ile evlidir) ve arkadaşı romancı Peride Celal.

Saime Göksu ve eşi yukarıda andığım yapıtlarında şöyle yazıyorlar: "Münevver'in Nâzım'a beslediği küllenmiş duygular yeniden canlanırken, Nâzım da kendi payına bu özgür kadından büyülenmişti."

Nasıl büyülenmesin? Abidin'in yazdığı gibi "dünya güzeli Münevver" karşısında. Yıldız Sertel onu 1950'de tanıyor, Sertel'in tanımlaması da öyle: "Kibirli, vakur ve çok güzeldi Münevver." Daha ne eklemeli? Kültürlü olması, birçok ülkeyi avucunun içi gibi bilmesi, daha o yaşta, ağırbaşlı ve temkinli tavrı ve davranışı, birçok dili biliyor olması. Aman az daha unutuyordum: Kumral ve yeşil gözlerini. Gel de dayan bakalım! Nâzım aşkların en derinlerinden birine düşüyor anında. Aşkı elbette şiirine de vuruyor: Tutku, arzu ve umut dolu şiirler artık sökün edebilirler yoldaş. Nâzım hemen oturuyor ve Ekim 1948'de "Güz" başlıklı şiirini yazıyor: Aşka ve yaşlı âşıklara imgeler dolu. (Şiir, Romantik *Komünist'te*, s. 246'da.)

Evet Ekim 1948'den itibaren Nâzım Hikmet'in hayatında ve çevresindeki yoldaşlarının ağzında "dayı kızı Münevver" var artık. Ve bir süre sonra Nâzım Piraye'den ayrılmaya girişecektir.

Güzin şöyle yazıyor örneğin: "Nâzım'ın Münevver'le sevişmesi aylardır tartışma konusu sol çevrelerde. Nâzım'ın yakın dostları arasında bile, bu kadar yıl sonra Piraye'den ayrılması yadırganıyor. Güzin ise Nâzım'ı savunuyor. Zaten bu olayı, Nâzım'ın birini bırakıp bırakmaması olarak görmüyor, bir yaşam, mutluluk hakkı, özlemi filan gibi bir duyguyla savunuyor."

Nâzım özgürlüğüne kavuşunca Güzin'le ilk karşılaştıklarında ona, bu işte kendisini savunduğu için teşekkür etmeyi ihmal etmeyecek.

Nâzım Münevver'e âşıktır. Münevver de Nâzım'a. Bunun adı sevdadır ve söylenecek söz bırakmaz ağızda. Akan sular durur: Seyreder âşıkları: Köprüden geçen gelinleri.

1 Ocak 1949: Yaprak Çıkıyor

1 Ocak 1949'da Orhan Veli'nin A'dan Z'ye kadar her şeyi ile uğraştığı ve onun ismiyle birlikte anılan *Yaprak* dergisi yayınlanmaya başladı.

Mahmut Dikerdem'in parasal desteğiyle, Orhan Veli yönetimi ve Sabahattin Eyüboğlu gözetiminde Ankara'da on beş günlük olarak çıkan dergi yurt çapında büyük ilgi gördü." Bu ilgi o dönem edebiyatımızın canlı bir tanığı olmasından kaynaklanıyordu. (Bu satırları Vedat Günyol yazıyor: "Cumhuriyet sonrası sanat ve edebiyat dergileri," *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler, (1849-1984)*, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 102.)

Mahmut Dikerdem dergide M. Fırtınalı imzasıyla yazıyor. Orhan Veli ve Sabahattin Eyüboğlu yanında yazarları arasında şu isimler dikkat çekiyor: Abidin Dino, Cahit Sıtkı Tarancı, Sait Faik, Cahit Külebi, Orhan Kemal, Necati Cumalı, Başaran (Mehmet?), Sabahattin Kudret Aksal, Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat vb. (Vedat Günyol'dan aktarıyorum.)

Yaprak, CHP iktidarına taraftar değildi. Kimi kaynaklara bakılırsa *Yaprak* TKP'nin yayın organlarından biri (?): Yakıştırma. Nitekim daha önce yazdım TKP'ye yakın olan veya sadece solcu bilim kadın ve adamları, sanatçı ve yazarlar, Orhan Veli başta benzeri şairleri "sağcılıkla" suçluyorlar. Dahası dergi, yeri gelince göreceğimiz gibi, Orhan Veli'nin ve sadece onun ve birkaç yakın arkadaşının özverisine, koşturmasına, uğraşma dayanıyor. Ama çok doğal olarak demokrasi, İnsan Hakları ve düşünce özgürlüğü alanlarında olumlu yayınlar yapıyor. Sanat ve edebiyata geniş yer veriyor. Ve bilhassa 1950 başından itibaren Nâzım Hikmet'in özgürlüğüne kavuşması için başlatılan kampanyaya kendi olanakları içinde katılıyor.

Dergi 15 Haziran 1950'deki son sayısına kadar 28 sayı çıktı. Orhan Veli'nin ölümünden sonra arkadaşları, dostları, sevenleri tarafından onun anısını anmak üzere ! Şubat 1951'de *Son Yaprak* adıyla bir sayı daha yayınlandı. Meziyet Bölükbaşı'nın yazı işleri müdürlüğünü üstlendiği bu sayı Orhan Veli için yazılan makalelerden oluşuyor ve *Yaprak*'ın 29. Sayısı olarak kabul edilir. (1 Ocak 1989'da yayına başlayan *Yeni Yaprak* hem Orhan Veli'yi hem *Yaprak*'ı anmak için Ramazan Üren ve arkadaşlarının sevimli bir girişimi olarak edebiyat tarihinde yerini aldı. Bu başka bir hikâyenin konusudur artık.)

Yaprak'ın tanıtımı şöyledir: "Her ayın biriyle on beşinde çıkar, fikir, sanat gazetesi. Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden: Orhan Veli Kanık. "Adresi mi? İşte: "P. K. 179 Ankara."

Sabahattin Eyüboğlu, derginin ilk sayısındaki "Alışveriş" başlıklı şiirimsi makalesinde veya makale şiirinde bakın ne güzel şeyler yazıyor:

"Gül verir yonca alırız/Bülbül verir serçe alırız/Edebiyat verir yalın söz alırız/Şarkı verir türkü alırız/ Tek ses verir çok ses alırız/Halı verir kilim alırız/Kara tahta verir hayat alırız/Diploma verir değer alırız/Lisan verir dil alırız/Tesbih verir pergel alırız. /Hacıyağı verir zeytinyağı alırız/Meta verir fizik alırız/Turan verir memleket alırız/Hemşeri verir yurttaş alırız/Salon verir sokak alırız/Hazırlop verir alınteri alırız/Canan verir dost alırız/Gözyaşı verir ümit alırız."

Bu satırlar aynı zamanda derginin amacını belirtiyordu ilk sayısında.

O sayıda Sabahattin Eyüboğlu "Üç yol," M. Fırtınalı "İleri-geri," Erol Güney "Tarihin hızlanışı ve edebiyat," Jean Cocteau'dan çevrilen "Sinema yazıları," Orhan Kemal'in "İstasyonda" isimli öyküsü, Oktay Rifat'ın "Kervan" şiirlerine yer veriliyor.

Dergi dönemin genç şair ve yazarlarının bütün yayın işlerini birlikte gerçekleştirdikleri, hem Eyüboğlu'nun hem Abidin'in mecnunu oldukları imece yöntemiyle yaratılan bir dergi olmasıyla ilgi çekiyor, sempati topluyor.

Abidin Dino derginin yayınına katılıyor, yardımcı oluyor. Abidin dergide beş yazı yayınlıyor:

"Yaprak yazarlarına mektup," 15 Haziran 1949. (Metin, *Yazılar*'da s. 320-322.)

"Yaprak yazarlarına ikinci mektup," 15 Aralık 1949. (A.g.k.: s. 323-324.)

"Halk türküsü aldı yürüdü," 15 Mart 1950'de. (A. g. k.: s. 325–327)

"Balaban üzerine," 15 Nisan 1950'de. (A. g. k.: s. 328–329.)

"Sanatta kaytarma," 15 Mayıs 1950'de. (A. g. k.: s. 330–331.)

Nusret Hızır, felsefi kavramlara açıklık kazandıran notlar yayınlayarak son derece önemli bir işin üstesinden geliyor.

Erol Güney, eşi Dora Güney'in Orhan Veli'ye *Yaprak* günlerinde nasıl yardımcı olduğunu anlatıyor: Dora Orhan Veli'ye "Çok yardım etti. Derginin çok az olan parasının veznedarıydı. Bazen bizim evde hazırlanırdı *Yaprak*. Dora ile Orhan'ın ilişkileri gittikçe daha yakınlaştı. (Baldızım Bella'nın da öyle. Orhan'ın onu çekici bulduğunu biliyoruz.)" (A. g. k., s. 200.)

Erol Güney *Yaprak*'ın ilk günlerini şöyle anımsıyor: (s. 169):

"1949 yılında *Yaprak*'ı bu kadar kuvvetle çıkarma isteği, *Tercüme* dergisindeki ortamı yeniden yaratmak isteğiydi, sevdiği insanlarla, sevdiği bir iş için. Tabii ki şartlar başkaydı. *Yaprak*'tan gelen parayla yaşamasına imkân yoktu, hattâ tam tersi, mali bakımdan bir yüktü. Bazı özel eşyalarını, kendisine verilen hediyeleri satmak zorunda kalırdı.

Orhan'ın *Yaprak*'taki nesir yazıları, onun entelektüel bakımdan olgunlaştığını gösteriyordu. Sola gidiyordu. Bunda Mahmut Dikerdem'in de etkisi vardı. Onun yalnız bir şair değil, iyi bir düşünür ve iyi bir yazar olduğu da belli olmuştu."

O günlerde Orhan Veli'nin "yörüngesinde dolaşan" gençler de vardı. SBF'de Mübin Orhon gibi. Halim Şefik Güzelson gibi. Orhan Suda gibi.

Orhan Suda, Erol Güney ile can ciğer arkadaştır. Daha önce yazdım. Hem TKP'lidir o günlerde. Hem de arkadaşlık ve dostluk olsun diye derginin her türlü işinde yardımcı olmaya can atan bir gençtir: Kitabında aynen şunları yazıyor: "...ilk susuz rakıyı Orhan Veli'nin elinden içmiştim, Nahit Hanım'ın evinde *Yaprak*'ı paketliyorduk. 'İç bunu adaşım' dedi. Bir dikişte yuvarladım. Boğazım ve midem yanıyordu. Ardından bir tek marul yaprağı verdi. 'Ye bunu iyi gelir' dedi. Sonra da ekledi: 'Rakı benim benzinimdir, içmezsem motorum çalışmaz'" (s. 324).

Orhan Veli'nin ve belki Nihat Hanım'm da akrabası olan Mübin Orhon ile Abidin Paris yıllarında çok iyi dost olacaktır.

Cüneyt Arcayürek, Orhan Veli'ye ayırdığı birkaç sayfada bir yerde şunları belirtiyor: "'*Yaprak*' adlı, küçük, tek yapraklık bir dergiyi yayımlamaya başladı. Bir sanat-edebiyat dergisi olan *Yaprak*'ın yazı işleri müdürü, teknik sekreteri, düzeltmeni, dağıtıcısı tek kişiydi: Orhan Veli.

Dergiyi hazırlar, dağıtır, günü gelince, dağıtımcılardan parayı da bizzat toplardı." (Cüneyt Arcayürek: *Açıklıyor – 2: Yeni İktidar Yeni Dönem, 1951–1954*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1983, s. 35.)

Abidin, *Yaprak* deneyimini 1981'de yayınladığı bir makalede anlatıyor: "'*Yaprak*'ı çevirirken" başlıklı yazısında, Abidin, önce Orhan Veli'nin son derece çarpıcı bir tanımını veriyor. Sonra *Yaprak*'ı ve çok bozuk olan mali durumunu ve Orhan Veli'nin bulduğu "çare"yi:

"Belki garipsenir bu sözüm, bence Orhan Veli Türk şiirinin 'meçhul askeri'.

Ne şiiri – bildiğim kadarı ile – bir araştırma konusu olmuş, dizelerinin iç yapısına iyice ışık tutulmuş, ne de kişiliğinin gerçekten yiğit niteliğine değinilmiştir.

Dünyayı umursamaz haşarı çocuk görüntüsü, perdesi altında Orhan Veli, şiir ve kültür konularında olduğu kadar toplum sorunlarında da ilkelere, tutarlı görüşlere bağlı kaldığını sonuna dek kanıtlayacaktı.

1939 sonlarından başlayarak – şiirsel bir tür içinde – şakanın ciddiyetini yapacaktı. Başka bir kahramanlık örneği oluşturulmuştu. Pek anlaşılmadı o gün bugün. 1949'da, yani tanıştığımızdan 10 yıl sonra, düşünce alanında kavga büsbütün kızışmıştı. 'Yaprak' dergisinin 'sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden' kişi olarak ortaya çıkmıştı Orhan, bir meydan okuyuştu ve böyle algılandı Ankara'da.

Geriye dönük bir yarışma başlamıştı partiler arası ve işte bu yüzdendir ki 1949'da, halktan yana bir demokrasiyi geliştirmenin ilkelerini savunacak kişiler elbette iki ateş arasında kalacak, ağır kayıplar verecekti. 'Yaprak,' bunca güçlü bir siyasal geritepiş karşısında ne kadar dayanabilirdi? Orhan'la arkadaşlarının umurunda değildi. Söylenmesi gereken söz söylenecekti. Ankara Sirkinde ün'ün sert projektörleri –bu genç, incecik, upuzun– ip cambazının üstünde dolaşıyordu; bir ayak sürçmesi Orhan Veli'nin düşüp, paramparça olması için yeterliydi. Hani koruyucu bir ağ da yoktu altında ve bu düşüşü bekleyenler pek çoktu düşmanları ve kimi "dostları" arasında. Orhan bütün bunları biliyordu. 'Yaprak' çıkıyor, çıkıyordu ya, sık boğaz da ediliyordu. Alışılmış yöntem, sicimi bile çözülmemiş, açılmamış iade paketleri yığılıyordu Orhan'ın önüne, Orhan bayiden bayiye koşuyordu Ulus'la, Bakanlıklar arasında.

Kayseri dönüşü Ankara'da uzun süre yatalak kalmam, Orhan'la ikide birde görüşmeme engel olmuyordu. (...)

Hasta olduğum için beni kolluyordu ya Orhan, aslında 'Yaprak' benden çok daha hastaydı. 'Yaprak' 'savunma hattının" bile daha uzun dayanamayacağını söylüyor, apaçık görüyordu durumu.

Nihayet bir gün, pencereden girmişti ya, bozuk çalıyordu besbelli. Yüzü bir karış, upuzun, bembeyaz. Dilinin altında bir şeyler vardı besbelli, bir süre şişe açma aleti gibi kıvrılıp kalmış, sonunda baklayı ağzından çıkarmıştı: Ona hediye ettiğim resimler vardı ya, onları satabilir miyim? 'Son sayıyı çıkarabilmek için başka çare kalmadı' demişti, boğuk bir sesle ve müthiş utanarak... Ne demekti, daha kaç tane resim istiyorsa vermeye hazırdım, yeter ki alıcısı bulunsun! Biraz neşelendi ama, alt tarafı 'Yaprak' dergisinin cenazesine çelenk hazırlıyorduk. Şaka maka.

Orhan son sayıyı, ilk sayıyı çıkardığı gibi tertemiz çıkardı.

Hani Pertev'in şarkısı gibi: 'Ölü yapraklar kürek kürek toplanır...' sicimli 'iadeler' kürek kürek atılmıştı bir kenara, 'Yaprak' faslı bitmişti. Kılık kıyafetine toz kondurmayan Orhan Veli, biraz derbederleşiyordu son zamanlarda. Para sıkıntısı ve işsizlik bastırıyordu besbelli, paltosuzdu, incecik bir yağmurlukla dolaşıyordu kış kıyamette. Oysa karşısında sımsıkı kapalı duran değirmen kapıları bir tek vazgeçme sözü ile yeniden açılabilirdi. Böylesi öğütçüler eksik değildi şairin etrafında. Boşuna zahmet, ne şiirden ne de görüşlerinden vazgeçecek adamdı.

Orhan'ın gözünde 'Yaprak,' bir kuşağın kimlik belgesiydi, ona toz kondurmayacaktı."

Yaprak mali ve başka sorunlarla cebelleşirken İstanbul liselerindeki kimi edebiyat meraklısı gençlerin örnek aldığı bir dergi niteliğini de kazanıyor: 1950'li yılların başında, Kabataş Lisesinde yatılı öğrenci olarak okuyan Hasan Pulur anlatıyor: "'Dönüm' adında bir dergi çıkaracağız, tabii Behçet Necatigil'in 'yüksek himayelerinde'... (Necatigil o sıralarda Lisede edebiyat öğretmenidir). Behçet Hoca'nın himayesinde çıkacak, sanat ve kültür dergisi olacak. Okul maçlarına dergide yer yok:

Örnek, Orhan Veli, Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat'ın çıkardıkları 'Yaprak' dergisi. Önlü arkalı bir yaprak, bizim 'Dönüm'de öyle...

Behçet Necatigil ve birkaç arkadaş yazıları, şiirleri topluyor, seçiyor, girecekleri saptıyor. Sonra bize izin kâğıdı, doğru Cağaloğlu'na, şair Özdemir Asaf'ın 'Sanat' Matbaası'na..." (Hasan Pulur: "Behçet Necatigil'in şiir mirası...," *Milliyet*, 27 Nisan 2005.)

2 Ocak 1949'da Ankara Halkevi Salonunda açılan Onuncu Devlet Resim ve Heykel Sergisi 2 Şubata kadar sürdü. Abidin'in bu sergiyi gezdiğini biliyoruz. Sergide Elif Naci gibi ressam arkadaşlarından birçoğunun yapıtları bulunuyor. Onları görmek ve resim sanatında son yapılanlar hakkında bilgi sahibi olmak için. Nitekim Abidin, *Yaprak*'ta resim üzerine makaleler yazılması üzerine kaleme sarılıyor ve düşündüklerini kâğıda döküyor: Önce "'Yaprak' yazarlarına mektup" başlıklı yazısında. Bu yazı derginin 15 Haziran 1949 tarihli 12. sayısında yayınlandı (s. 1'de). Aynen aktarıyorum:

"'Yaprak' yazarlarının dobra dobra konuşmasına uyarak, düşündüklerimi söylemek istiyorum. Bence resimden hem az bahsediyorsunuz, hem de yazdıklarınız açık değil. Yazı sanatı üzerine yazdıklarınıza aklım eriyor. Yazar diyorsunuz, toplumun içinde ve toplumun içinden geleni yazacak, doğru söyleyecek, ustaca söyleyecek, ustalıkla doğruluk denkleştiği ölçüde eser yücelecek. Resim için de bu böyle değil mi? İşin inceliğine kaçmadan önce bunu söylemek, tekrarlamak lazım. Resim sanatı bizde bir sıkıntı geçiriyor. Resim sanatı bir duraklama, bir bocalama içindedir. Bana öyle geliyor ki Türk resmi – "Yaprak"çıların sözüyle – sorumluluğunu yüklenmiyor. Bu tek bir okula mahsus değil, eskiler de yeniler de öyle. Hiçbirimiz bu sıkıntıdan kurtulmuş değiliz. Bunun böyle olduğunu sayılarla göstereyim mi? Geçen kış gördüğümüz Devlet Resim Sergisinde şu çeşitler vardı: 232 görünüş (paysage), 60 cansız şey (nature morte), 30 boy resmi (figure), 24 benzerlik (portraid), 14 istif (composition). Bundan başka çeşidini seçemediğim birkaç resim daha... Gelelim bunların cinsine: 232 görünüşün 200'e yakını İstanbul, hem de çoğu Adalar ve Boğaziçi. (Nedense tıpkı doktorlar gibi İstanbul'a pek düşkünüz.) 200'den arta kalanlar kasabadan öteye gidemiyor.

232 görünüşü bırakıp da 60 cansız şeye dönünce, görüyoruz ki ressamlar vazolara, çiçeklere, meyvalara pek tutkun. Sanki ortalık gül gülistan. Katıktan, postaldan, testiden haber yok, bunlara tenezzül eden yok. (Bir de Van Gogh'un iğri büğrü iskemlesini düşünüyorum...) Bir zamanlar şiirde hor görülen sözler vardı ya, resimde de bugüne dek hor görülen biçimler var anlaşılan. Boy resimleri ve yüz benzerlikleri derseniz, onlar da gelirli

şehirlilere mahsus. Çalışan halktan, gençlikten söz açan yok. Sergilerde Anadolu halkını aramayın, bulamazsınız. Hele göçten, ırgatlıktan, tarladan, çabadan, dertten ses seda yok. Ya 232 görünüşe karşılık 14 istif? İşte asıl yaya kaldığımız çeşit budur. Nasıl öyle olmasın ki, geniş istiflerde bütün çeşitler birleşir. Çeşitlerin hiçbirinde kıvamı bulamadıktan kelli bu çeşitlerin toplamından bir hayır mı beklersiniz? Eski mi, yeni mi? Tabiat mı, düşünce mi? Fotoğraf mı, nakış mı? Güzel mi, çirkin mi? Picasso'mu, Ingres mi? Kafamızda düğümlenen bütün düşünceler bir yana, yukarda belirttiğim sayılar şunu gösteriyor ki, manzaracıklar uğruna memleketimize yüz çevirmişiz. Eskiler de öyle yeniler de. Ne klasiğin lafı, ne modernin güzafı bu gerçeği saklayamaz.

Siz değil ya, belki başkaları şöyle diyeceklerdir: "Bu adam sanattan mı bahsediyor, istatistikten mi? İstatistik memuru mu ne?" Evet, istatistik memuru gibi konuşuyorum, diyorum ki, ressam, gözüyle, duygusuyla, kafasıyla içinde yaşadığı toplumun doğru bir ortalamasını verebilmeli. Memleketten kıtlık haberleri gelirken şeftali, zerdali resimleri yapmıya aklım ermiyor.

Aslına bakarsanız biz yeniler, eskilerden ancak şekilde ayrıldık. Özde ise eski tas eski hamam. Tanzimat'tan bu yana kendi kendimizi aldattığımız yeter. Yeniliği özde bulmadıkça bütün çabamız boş. Özde yenilik olmadıkça şekil yeniliği nemize gerek. Daha ötelere gitmeden soruyorum, şunda beraber miyiz: Resim sanatında ağır bir sıkıntı var ve bu, özde bir düzensizliğin işareti. Ne dersiniz? Selam."

Abidin, resim konusundaki düşüncelerini, ikinci bir makalesinde daha başka boyutlarıyla aktarıyor."'Yaprak' yazarlarına ikinci mektup" başlıklı ve derginin 15 Aralık 1949 tarihli 16. sayısında yayınlanan makaleyi aynen alıyorum:

"Geçenlerde, size bir mektup gönderip resim sanatına yüz vermeyişinizden şikâyet etmiştim. Sizden, resimden, biz ressamlardan da öyle. Resim sanatı çıkmaza girdi, gerçekten koptu, durakladı diyordum. Sanat mevsiminin başından beri gördüğüm birkaç sergi –ne yazık ki– yanılmadığımı gösteriyor. Gerçekçi sanattan yana taraf tutma kararı ile bundan birkaç yıl önce bir araya gelen 'Yeniler'in sergisi – başlangıçtaki ilkelerine bağlılık bakımından gerilemiş durumdadır. Sergideki resimler kötü mü? Her-

hangi bir sergide olduğu kadar iyi. Ne yapalım ki, ressamların teker teker ustalığı, tutulan yolun verimsizliğini örtbas edemez. 'Yeniler'in topluluk olarak, ilkelerden yana kendilerini toparlamaları, gerçekçi ve halkçı bir sanat uğruna yeniden çalışmaları lazım bence.

Bocalamalar bize mahsus değil; iki yıldır Fransa'da aynı çekişmeler var. Orada da gerçekçi bir resim sanatının kavgası yapılıyor. Yeniliği biçimde arayanlarla özde arayanlar arasında keskin bir ayrılık beliriyor. (Malum nakarat: Özsüz biçim yoktur, biçimle öz birbirinden ayrılamaz vs. evet ama kimi zaman biri, kimi zaman öteki üste çıkar; bunları bu ikizleri denk getirmek şaheserlere mahsus.) Konu aldanmaya elverişli. Bakıyorsunuz karşınızda yeni gözüken bir biçim aslında hiçbir gerçek yenilik taşımıyor. Öte yandan da yepyeni bir öz var: ama olgun bir biçime erişememiş. Bizde de, yabancı ülkelerde de kıyamet hep bundan kopuyor.

Fransa'da Fougeron adında bir ressam var, bilirsiniz, iki yıldır gerçekçi resimler yapmaya çalışıyor. Ne yalan söyleyeyim, yaptıklarını beğenmiyorum. Beğenmiyorum ama doğru yolda, verimli yolda, çıkar yolda olduğunu da biliyorum; varsın bocalasın. Bir Fransız işçisi veya köylüsü bu çeşit bir resmin karşısına geçince ne idüğü belirsiz bir nesne ile karşılaşmayacak. Resmin konusu ona faydalı şeyler düşündürecek. Anlayacak ki hayat hiç de küçümsenecek bir şey değil. Anlayacak ki – o müzelere konan çerçeveli resimler var ya– onlar da kendisinden yana. Bilecek ki sanat denen şey öğrenilmeye değer ve kendisi içindir. Varsın başlangıçta resim o kadar da başarılı olmasın. Zararı yok, telaşlanmayın gelecek sefere Fourgeron daha iyisini yapacak. Ben buna sanatta demokrasi diyorum, ne dersiniz? Bize gelince; öylesine güzel resim yapmak sevdasındayız ki, felaket... Hani güç işe pek gelemiyoruz içimizden ne geliyorsa o. İstiyoruz ki, resim şerbet içmek gibi bir şey olsun. Vurup kafayı çalışamıyoruz; kolayına kaçıyoruz işin. Duvarcı ise oturuyor, bir duvar çekmek için taşları teker teker seçiyor, rengini, biçimini beğeniyor, harcını hazırlıyor; günlerce alın teri döküp bir duvar yapıyor; ama ne duvar! İşte öylesine resim yapmalı...(Bu sitemler, bu öğütler kendime...)

İşte böyle bir ressam, duvar ressamlarından biri öldü geçenlerde. Ölümüne bizde aldırış eden olmadı. İsmi Orozco (Orozko denecek), Jose–

Clemente Orozco. Meksikalıydı. Büyük adamdı. Büyüklüğü şurada ki, üşenmeden, usanmadan, memleketinin duvarlarını halkın resimleriyle donattı. Meksika'nın köylüsüne, işçisine, açık, anlaşılır şeyler söyledi. Ona çektiklerini idrak ettirdi, yol gösterdi. Yeryüzünden büyük bir ressam, gerçekçi bir ressam eksildi. Orozco'nun ölümü ile gerçekçiler bir öncü kaybettiler. Düşünüyorum: Meksika sanatıyla ilgimiz neden bu kadar az?

Duvar resmi babında bizde de yeni davranışlar var. Belki de gazetelerde resimlerini gördüğümüz Radyoevinin duvarlarını şenlendirmek için bir yarışma açılmış. Birinci: Zeki Faik İzer. İkinci: Nurullah Berk-Sabri Fettah Berkel (Beraber çalışmışlar). Ellerine sağlık, emek harcamışlar, asıllarını görmek isterdim.

Sözü uzattım, ressam G. Braque'ın bir sözünü hatırlatıp mektubumu bitireyim: 'Bir nehri yatağından çıkarabilirsiniz; gelgelelim nehri tersine çeviremezsiniz. Gerçekçi sanatı da.'

Selam."

Ocak 1949: Siyaset

Ocak 1949'da dönemin ünlü şairlerinden ve bir süre önce CHP listesinden milletvekili seçilen Behçet Kemal Çağlar, partisinin yöneticilerini "gün geçtikçe altı oktan uzaklaştıkları" için suçlayarak CHP'den istifa etti. Birkaç ay sonra Ahmet Emin Yalman'ın yardım ve desteğiyle *Şadırvan* dergisini çıkaracak.

CHP istifanın yarattığı tepkileri önlemek, yatıştırmak amacıyla yurdun çeşitli bölgelerine parti müfettişleri ve propaganda görevlileri gönderdi. Bunlardan biri adını daha önce birkaç kez andığımız Sinop milletvekili Cevdet Kerim İncedayı'ydı. Ama Aydın Halkevinde öyle bir konuşma yaptı ki o konuşmasıyla CHP'ye tepkilerin daha da artmasına yol açtı. İncedayı Doğu Anadolu bölgesinde yaşayanların, yani Kürtlerin, büyük çoğunluğunun okur yazar olmadığını ileri sürerek aynen şöyle konuştu. "Ben bu bölgelere gittiğimde, birtakım kimselerle öğrencilerin tercümanlık yapması sayesinde konuşabildim. Onları şimdi serbest bırakırsak oylarını ya Hasso'ya ya Memo'ya verirler. Büyük Millet Meclisi'ne Hassoların Memoların dolmasına sizin vicdanınız razı olur mu?"

Burada birçok mantık ve bilgi hatası var:

Bir: Anlaşılan söz konusu vatandaşların derdi okur yazarlık değil. Veya sadece o değil. Konuştukları dili İncedayı'nın anlamamasıdır. Aman bunlar Kürt olmasınlar? Fesüpanallah! Konuştukları dil Kürtçe mi acaba?

İki: O yıllarda, Cumhuriyet kurulduğundan beri, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ve ülkenin diğer bölgelerinde adayları CHP bizzat belirliyordu. Ve genel olarak Yahya Kemal ve benzeri çok ünlü şair ve yazarlar o bölgedeki illerin temsilcisi olarak TBMM'de yer alıyorlardı. Ki tümü seçilmeden önce ve hatta seçildikten sonra o illere adım atmamış insanlar. Çok partili demokrasiye geçişle herkesin kendi adayını kendisinin veya partisinin bizzat saptaması tartışılıyor o günlerde. Ve İncedayı bilinen yöntemin sürmesini savunuyor. Bizde "demokrasi" bu kadar olur hemşerim!

İncedayı'ya tepkiler hemen geldiler: Alper Sedat Aslantaş ile Baskın Bıçakçı'nın *Popüler Siyasî Deyimler Sözlüğü*'nden aktarıyorum (İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 102.):

"İncedayı'ya ilk tepki Sedat Simavi'den geldi. Simavi *Hürriyet* gazetesindeki yazısında, 'Hasso'ya oy veren Hasso'ya güveniyor demektir. Eğer doğuda oturan vatandaşlar cahilse, tercüman aracılığıyla konuşuyorlarsa bunun sorumluluğu herhalde kendilerine ait değildir. Bırakalım bu millet kendi milletvekillerini kendi seçsin' diyordu.

Çeşitli yerlerde düzenlenen toplantılarda İncedayı'nın sözleri protesto edildi. 'Hasssolar Memolar' deyişi hem demokrasiye inançsızlığın ifadesi hem de bir bölücülük olarak algılandı. Örneğin, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliğinin düzenlediği protesto toplantısında öğrenciler 'bu memlekette şark (doğu) garp (batı) yok, Hasso-Memo yok, topyekûn Türkiye ve Türk milleti var' diye bağırıyordu.

Tepkiler üzerine İncedayı bu sözleri söylemediğini öne sürdüyse de –çok sayıda Aydınlının, söylediği yolunda mahkemede 'yeminli ifade' vermeye hazır olduklarını açıklamaları üzerine– inandırıcı bulunmadı.

Neyzen Tevfik'in şu sözleri o günlerde herkesin elindeydi: 'Rızk için Allah kerim, fısk (ahlâksızlık, hak yolundan çıkmak) için Cevdet Kerim.'"

Cevdet Kerim İncedayı'nın Güzin Dino'nun babası Asım Dikel'in iyi dostu olduğunu ve kimi konularda Güzin'in zaman zaman ondan yar-

dım istediğini hatırlıyoruz. Elbette bunların onun kırdığı siyasi potla bir ilişkisi yok. Ancak daha önce adı geçtiği için bu siyasi gafını burada atlamak da olmazdı.

İkinci Saka hükümeti 14 Ocak 1949'da istifa etti. Yeni hükümeti kurma görevi o sırada Sivas milletvekili olan Şemsettin Günaltay'a verildi. Adı geçen zat Güzin Dino'nun Edebiyat Fakültesindeki tarih profesörüydü ve tarih dersinden az daha bütünlemeye bırakacaktı. Araya Leo Spitzer girmeyip Güzin'i Günaltay'ın elinden kurtarmasaydı. Günaltay öteden beri CHP'nin en "has adamlarından" biridir. CHP İstanbul örgütünün kurulmasını üstlenen adam. Türk Tarih Kurumunun kuruluşunda yer aldı ve kurumun belli bir süre başkanlığını yaptı. *Zulmetten Nura, Hurâfeden Hakikate, Maziden Âtiye* gibi birçok eseri bulunan Günaltay tarih yanında ahlâk ve din alanlarında çalışmalarıyla tanınan bir öğretim üyesidir. Yapıtlarında Türkiye'nin içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtarılmasına çare olarak "milliyetçiliğin güçlenmesini" gösteriyor. İslamiyetin ilk dönemlerindeki "saf haline dönülmesini arzuluyor." "Milli ve çağdaş ilimlerle güçlendirilmiş bir eğitimi savunuyor." (Murat Bardakçı: "Avrupa'da fizik okudu, tarih profesörü ve başbakan oldu," *Hürriyet*, 12 Aralık 2004.)

Günaltay hükümetinde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak Nihat Erim'i buluyoruz. O günleri gazeteci olarak çok yakından izleme olanağı bulan Cüneyt Arcayürek bu konuda şöyle bir açıklama yapıyor: "Günümüzün deyimiyle Şemsettin 'hoca' ortanın sağında bir insandı. Dürüstlüğü, üniversiteden parlamentoya gelmiş olması, ılımlı davranışlarıyla İnönü için paha biçilmez –o günler için aranan– bir başbakan idi. Kökende Şemsettin Günaltay, Erim'in önünde koruyucu nitellikte saygıdeğer, yaşlı bir siperdi. Henüz otuzunu aşmış bir insanı, Erim'i İnönü hükümetine başbakan yapamazdı. Parti içi dalgalanmaları hesaba katması gerekliydi. Ustaca oynamış, kendi eğilimleri doğrultusunda bir ekibi Günaltay gibi bir 'hoca'nın şemsiyesi altında toplamıştı.

Muhalefet kanadı da, Günaltay'a sevecenlikle bakıyordu doğrusu. Geçmişi temizdi. Oysa, Çankaya Köşkü ile sürekli ilişki kuran, İsmet Paşa ile Türkiye'nin yeni siyasal yörüngesinin ana çizgilerini hazırlayan Nihat Erim'di. İhtirasının yanı sıra değerli bir bilim adamı kimliğiyle, DP önde

gelenleriyle kurabildiği diyalogla 'günün koşullarına uygun' yeni bir siyasetçiydi. Kamuoyu duyulan her yeni isme gösterdiği ilgiyi Erim'den de esirgemiyordu.

Tünelin sonuna geliyorduk, ışık görünmüştü. 1950 seçimlerinin hükümetçe hazırlanıp Meclis'e gönderilecek yeni bir yasayla yapılması artık kesinlik kazanmıştı. CHP önde gelenleri, Günaltay ile Erim, gizli oya, açık oy sayımına dayalı seçim sisteminin gerçekleşeceğini açıkça söylüyorlardı."(Cüneyt Arcayürek: *Açıklıyor–1 Demokrasinin İlk_Yılları, 1947–1951*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1983, s. 131–132)

Bu hükümetin görevi 1950 seçimlerini demokrasiye yakışır biçimde düzenlemekti. CHP'nin bu dönemdeki son hükümeti oldu. Günaltay, 22 Mayıs 1950'de başbakanlık görevini Adnan Menderes'e devretti. Göreceğiz.

16 Ocak 1949'da göreve başlayan Günaltay Hükümetinde Milli Eğitim Bakanı yine Tahsin Banguoğlu'dur. Önceki yılların Milli Eğitim Bakanlığı yapmış belalı siyasetçilerinden Reşat Şemsettin Sirer ise bu defa yeniden hükümettedir: Çalışma Bakanı olarak. Ulaştırma Bakanı Seyhan (Adana iline o yıllarda verilen isim) milletvekili ve daha önce sözünü ettiğimiz Kemal Satır'dır. Kemal Satır daha sonra ismi çok duyulacak siyasetçilerden biridir. Bu arada yine Seyhan milletvekili Cavit Oral ikinci Saka hükümetinde olduğu gibi Tarım Bakanlığı görevini sürdürüyor.

Günaltay'ın ve hükümetinin ılımlı görünüşü dönemin gazete ve dergilerinin kısa süreli bir ilkbahar yaşamalarına yol açtı sanıyorum. Elbette yayınlamak için mali sorunları çözebildikleri oranda. Ama daha hükümet kurulmadan önce Ocak 1949'da Sabahattin Ali'nin ölümünün kamuoyuna yansıtılması gündeme damgasını vurdu.

12 Ocak 1949 tarihli *Cumhuriyet* birinci sayfasından şu başlıkla duyuruyor: "Bulgaristana (aynen. MŞG) gizlice adam kaçıran bir şebeke yakalandı." Bu başlığın altında ise şunu okuyoruz: "Şebeke efradından (fertlerinden) biri Sabahaddin Ali'yi kaçırırken hudud boyunda vurup öldürdüğünü itiraf etti." Daha sonra şu alt başlık veriliyor: "Hâdisenin tafsilâtını veriyoruz." Ve bu haberin altında S. Ali'nin bir fotoğrafı var. Öyle okurken, yazarken filan çekilmiş bir fotoğraf değil. Olur mu? "Sabahattin Ali İstanbulda yapılan muhakemesi sırasında" yazıyor altında. Bu kadar olur "gazetecilik."

Bir cinayet işlenmiş. Türkiye'nin o günlerdeki en iyi, en ünlü yazarlarından biri öldürülmüş. Gazete bula bula bu fotoğrafı buluyor ve bu başlıkları.

Ve bu böyle devam edecek: Günlerce, haftalarca, aylarca, yıllarca.

Ali Ertekin'in katil olarak yargılandığı duruşmalar 30 Nisan 1949'da Kırklareli Ağır Ceza Mahkemesinde başladı ve 15 Ekim 1950'de sona erdi. "Cinayeti milli duygularımın kabarması sonucu işledim" diyen katil 4 yıla mahkûm edildi. İnsaf! Ve o yıl çıkarılan Af Kanunundan yararlandı. O günlerde yurtdışına adam kaçırmak ve cinayet cezası 4 yıldan fazla elbette, ama katili 4 yılla cezalandırdılar. Rasih Nuri İleri'nin yazdığı gibi, katile "usulen hafif bir ceza verildi ve mesele kapatıldı." O kadar ki karar okunduğunda katil kararı okuyan hâkime "sağolun" diyor! Bu kadar hafif cezanın nedeni herhalde sadece "milli duyguların kabarması" değil. Katilin Milli İstihbarat Teşkilatının (MİT) adamı olduğu biliniyor ve işin gerçek yüzü belki bugün bile öğrenilmiş değil.

O günlerin basını, özellikle günlük gazeteler, duruşmaları düzenli bir biçimde yansıttılar. Böylece "komünizm" düşmanlığı yapmaları için yeni bir olanak buldular. Ve aynı zamanda Türkiye'ye yönelik "komünist komplonun" düzenleyicilerinden biri hatta en önemlisi biçiminde tanıtılan, gösterilmek istenen Sabahattin Ali'nin öldürülmesi nerdeyse "haklı" hale getirilmek istendi.

Sabahattin Ali öldürüldüğünde 41 yaşındaydı henüz. Ve Türkiye'yi terk edemeden, sınırı geçemeden öldürüldü. Bu birçok şeyi açıklıyor: Onun kadar sıkı bir biçimde izlenen birinin ülkeyi terk etmesinin mümkün olmadığını. Çok çok zor olduğunu. Terk etmek isteyenin sınıra kadar ölümle birlikte yolculuk yapması gerektiğini. Ve onun gibi birçok insanın da çok yakından takip edildiğini. Basının sürekli ve yanlı yayın yapması aynı zamanda bu "gerçeği" herkese duyurmaya ve göz korkutmaya yönelikti. Ama ismi "komünist"e çıkmış veya çıkarılmış herkes, her yazar, her aydın, her sanatçı ülkeyi terk etmenin yolunu aramayı da ihmal etmedi. Fahri Erdinç, Tuğrul Deliorman ve Ziya Yamaç gibi genç öykü yazarları, çevirmenler ülkeyi terk etmek olanağını buldular: "Eylül 1949'da Bulgaristan'a geçtiler."

Ziya Yamaç, İstanbul ve bilhassa Adana'da Abidin'in arkadaşı gazeteci Cavit Yamaç'ın kardeşidir. Tuğrul Deliorman o sıralarda *Cumhuriyet*

gazetesinde çalışıyordu ve patronundan Edirne'ye gitmek ve birkaç gün dinlenmek için izin almıştı. (Bu açıdan Nadir Nadi'nin bu olayı anlatması başlı başına ilginç: Emin Karaca *Cumhuriyet Olayı* isimli kitabında aktarıyor, Nadir Nadi'nin *Perde Aralığından* kitabına dayanarak: s. 176-177.) Fahri Erdinç, Sabahattin Ali'yi Devlet Konservatuarından tanıyan biridir.

Ancak yurtdışına çıkmayanlar polis takibi altındadırlar yine. Yılların polis devleti alışkanlığı bir günden ertesine kaybolmuyor: Hele o günkü koşullar içinde. Bir yandan dışarıda "çok partili rejime geçtik ve pek yakında da demokrasi gelecek" diyenler içeride geçmiş yılların alışkanlıklarını sürdürüyorlar.

Birkaç örnek vermek olası: *Yaprak*'ın en çalışkan, en koşturan ve en meraklı genç elemanlarından biri olan Necati Cumalı, 1940'ların sonu için şunları yazıyor: "Hepimizin arkasında bir gözcü, her birimizin arkasında bir gözcü" (*Etiler Mektupları*'nda değişik yerlerde) "Siviller" sürekli izlemektedirler."Taharri memurlarının" izlemesi, o günleri yaşayan herkes tarafından yazıldı. Yıldız Sertel'in *Ardımdaki Yılları*'ndan birkaç satır: " Polis kontrolü altındaydık. Komşu Moda Palas Otelinin sahibi, gizli emniyetin, otelin bizim eve bakan cephesinde bir oda kiraladığını, oradan gözetlendiğimizi haber vermişti. Ayrıca, evin önündeki ağaçlıkların altında da sabahtan akşam kadar bir ayakkabı boyacısı oturur ayakkabı boyamaz, bizim eve girenleri gözlerdi. Telefon dinleniyordu. Bu da yetmiyormuş gibi, sokağa çıktığımız vakit arkamıza bir memur takılırdı."

Güzin'in ve Attilâ İlhan'ın anlattıklarını ve yazdıklarını da anımsarsak en ilkelinden bir polis devletinin en garip uygulamalarının geçerli olduğunu görürüz. Ne iyi ki herkes dönemin sivillerini tanırdı: "Hepsi Sümerbank'tan verilen gri yahut çizgili kahverengi elbiseler giyer. Hepsinin de fötr şapkası gri..."

1 Nisan Şakası: Şadırvan

Türkiye Cumhuriyeti 14 Mayıs 1948'de kurulan İsrail Devleti'ni 28 Mart 1949'da resmen tanıdı. (*Cumhuriyet*, 29 Mart 1949.)

1 Nisan 1949'da Behçet Kemal Çağlar'ın yönettiği haftalık *Şadırvan* dergisi yayınlanıyor. İmtiyaz sahibi ve yazı işleri müdürü olarak görünen

Çağlar'ın birkaç yıl önce kimi gösterilerin düzenlenmesinde rol oynadığını gördük."İnkilap şairi" olarak bilinen Çağlar CHP'den milletvekili seçildi. Daha önce yazdığım gibi, Ocak 1949'da partisinden istifa etti. Sisteme bağlanan şairlerin durumunun ne denli yerinde olduğunu gösteren iyi bir örnektir Çağlar. CHP'den istifası da göründüğü kadar masum değildir. Arkasında muhtemelen DP'nin parmağı var. Çünkü o günlerde DP'nin İstanbul'daki yayın organı gibi çalışan *Vatan* gazetesinin başyazarı Ahmet Emin Yalman, Çağlar'ın ve dergisinin koruyucusudur, mali bakımdan destekleyicisidir. Bu dergide o günlerde çalışan Vedat Günyol yazıyor bunları.

Bu dergide A. Adnan Saygun, Agâh Sırrı Levend ("Fuzuli Akkoyunlu mudur?" makalesi örneğin. Bu makale 1958'de Nâzım Hikmet'in "Azerilerin Fuzuli'ye sahip çıkmak istemeleri" üzerine kapıldığı panikten epey önce ama Fuzuli kimselere kaptırılmak istenmemektedir), Hilmi Ziya Ülken, Samet Ağaoğlu, Ahmet Muhip Dranas, Munis Faik Ozansoy, Ceyhun Atuf Kansu, Fahri Erdinç (Biraz önce adını andığımız genç: Bulgaristan'a Eylül 1949'da sığınan), Ercüment Behzat Lav imzaları dikkat çekiyor.

İsmi geçenlerin birçoğu Abidin'in İstanbul'da ve/veya Ankara'da tanıdığı, birlikte dergi çıkardığı isimlerdir. Hatta Munis Faik Ozansoy, Ercüment Behzat Lav gibi birkaçının kitaplarına kapak kotarmıştır, iç desenlerini yapmıştır. Dergi kadrosunda her renk vardır demek mümkün. DP'ye yakın olanlar ağırlıkta yine de. Örneğin o sırada DP ile birlikte yürümeye başlayan Samet Ağaoğlu neredeyse düzenli makale yayınlamayı ihmal etmiyor: Dava için olmalı. 14 Mayıs 1950'de DP'den milletvekili seçilecek, defalarca bakanlık yapacaktır: DP'nin en önemli isimlerinden biridir yani.

Barış Hareketi

1949'da Fransa'da ve başka ülkelerde Barış İçin Hareket veya Barış Hareketi denilen aydın, şair, yazar, sanatçı, bilim kadın ve adamlarından oluşan grubun Paris'te ve taşra kentlerindeki toplantı, gösteri ve yürüyüşlerle tartışmalarından sonra Paris'te 20–23 Nisan 1949'da "Barış Partizanları Evrensel Kongresi " toplandı. Pleyel salonunda düzenlenen kongreye katılanlar arasında şu isimler anılmaya değer: Aragon ve eşi Elsa Triolet, Emmanuel d'Astier de La Vigerie, Pablo Picasso, Pablo Neruda, (O sırada

Fransa'da sürgün hayatı yaşıyor), Vercors... Barış Hareketinin amacı Nazi belasının insanlık üzerinde yaptığı tahribatı teşhir etmek ve yeni savaşları önlemek. Kongrenin afişini Picasso yaptı: Beyaz Güvercin. Barış Güvercini. Hareketin içinde savaş yıllarında Nazilere karşı direnen birçok direnişçi bulunuyor. İsmindeki "Partizanlar" sözcüğü aynı zamanda bu yakın geçmişe saygı göstergesinin ispatıdır.

Abidin Ankara'da Sergi Açıyor

Abidin'in resimlerini sadece çok yakınları, arkadaşları, tanıdıkları görüyordu. Ama artık resimler ve desenler sokaklara, meydanlara, caddelere çıkmak istiyorlar. Ve Abidin ilk sergisini Ankara'da açıyor. İlk kişisel sergisinin tarihi konusunda değişik kaynaklarda değişik şeyler yazılıyor: Kimi 1946 diyor, kimi 1947 ve 1949 diyor, kimi 1948 ve 1949. Abidin ve Güzin ile konuşmalarımdan, okuduklarımdan ve anlatılanlardan ilk kişisel sergisinin belki Nisan-Mayıs belki Mayıs-Haziran 1949'da Ankara'da açıldığı sonucuna ulaştım. Öte yandan Abidin'in "sergileri" listesinde ilk iki kişisel sergisi için 1949 ve 1950 tarihleri veriliyor. Bu tarihleri kabul edelim diyorum.

Tarihler konusunda sorun var ama konular konusunda yok: Önce Burhan Toprak'ın 1943'te yayınladığı *Sanat Tarihi*'nden bir alıntı yapmak istiyorum. (Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul 1963. Kitabın üçüncü cildinde s. 269'da): Abidin için aynen şunları belirtiyor:

"1942'den 1946'ya kadar Anadolu'da yaşamış, bunun meyvesi Ankara'da 'Köylü Konuları' sergileri olmuştur."

Tarihler konusunda Burhan Toprak'ın yanlışları var ama yazdıklarıyla o yıllarda Abidin'in "Köylü Konuları"na ağırlık verdiğini O da doğruluyor. Daha önce aktardığım Abidin'in *Yaprak* yazarlarına mektubundaki resimlerdeki köylü, ırgat, testi, katık, postal eksikliğini vurgulamasının gerekçesi ortaya çıkıyor. Abidin "resimde hor görülen biçimler"i sergiliyor. "Çalışkan halktan, gençlikten söz" açmak istiyor."Anadolu halkından, göçten, ırgatlıktan, tarladan, çabadan, dertten" de.

Evet Abidin'in Ankara'daki ilk kişisel sergisine "Köylüler "adını vermek olası.

"Anadolu'da geçirdiği yılların izlerini taşıyan, özellikle köylüleri ve ırgatları konu alan sayısız desen ve resimlerinden" bir bölümünü ilk kez 1949'da Ankara'da sergiledi (*A'dan Z'ye Abidin Dino*: s. 30.).

Sergilenen çalışmaları daha çok Anadolu köylülerini, Çukurova ırgatlarını, hani Adana faslında anlattığım insanlarımızı konu almaktadır. Bir tablosunda örneğin sıtmadan yatan bir erkek ve hemen yanı başında ağlayan veya ağlamaklı bir kadın" vardır. *A'dan Z'ye Abidin Dino*'da sayfa 34'te Ankara sergisinden bir görüntü bulunuyor: Irgatlar, İnsanlarımız, beşi bir arada, biri sanki kadın ve kadının elinde bir çocuk (mu?). Ayaklar yalın. İnsanlarımız oldukları gibi. Aynene yakın. Anadolu'dan ve insanlarından Abidin'in esinlendikleri bunlar.

Güzin'le Ankara sergisini 2 Aralık 1989'da konuştuğumuzda bana anlattıkları şunlar: "Sergiye saldırı olabilir, resimler yırtılabilir, falan filan olabilir diye tedbirli olalım dedik. Enver Gökçe örneğin baskın olursa tedbirli olmamız için sopalar götürmemizi önerdi. Ve bunun üzerine ilk gün Abidin bir sopa aldı yanma. Ama açılışa büyükelçiliklerden gelen olunca ve hele Yunanistan Büyükelçisi başta, tabloları satın almaya başlayınca baskın, basma tehlikesinin geçtiği sonucuna vardık. Sergideki on altı tablonun hepsi satıldı."

Güzin'le Abidin'in ilk sergisini 6 Aralık 2006'da bir kez daha konuştuğumuzda şunları anlattı: "Abidin'in ilk sergisinde herkes korkuyordu. Bir şey yapacaklar diye. Ya da haber geldi Abidin'e, 'Yanına sopa almadan sakın gitme!' filan. 'Baskın yaparlar, seni dövmeye kalkarlar!' diye. Abidin kuzeni ve o sırada Dışişleri Bakanlığında protokol müdürü olarak çalışan Refik İleri'ye durumu söyledi. O da protokol müdürü ya, bütün diplomatları sergiye davet etti: *Vernissage* (sergi açılışı) için polis bile geldi, tedbir aldı: Hem trafiği idare etti, hem de orada bulundu. Çünkü düşünün, birçok elçi otomobilleri geliyor, elçileri, diplomatları bırakıp gidiyor, bu trafiğin idare edilmesi gerekiyordu. Sergi tıklım tıklım oldu. Müthiş satış yapıldı. Yunanistan Büyükelçisi Abidin'den tablolar satın aldı. Evet Refik İleri bu işi kotardı: Bütün elçileri davet ederek."

Abidin'in sergisine değişik büyükelçiliklerden epey insanın gelmesi anlaşılır bir şey:

Bunun nedenlerinden biri Ankara'da bu tür kültürel faaliyetlerin son derece az olması nedeniyle doğal biçimde gösterilen ilgidir: O günlerin Ankara gazeteleri mutlaka sergi açılışı öncesinde haberi duyurmuşlardır. Mutlaka bir miktar davetiye de gönderilmiştir: Bu tür işleri çok iyi bilen Abidin herhalde kimlere ve nasıl davetiye göndereceğini bize soracak değildi.

Bir diğeri ise, Güzin'in anlattığı gibi, o günlerde Dışişleri Bakanlığı "Protokol Müdürü" Abidin'in kuzeni, Sedat Nuri İleri'nin oğlu, Refik İleri'nin değişik büyükelçiliklerdeki tanıdığı diplomatları harekete geçirmiş olmasıdır.

Nihayet Abidin'in bizzat kendi çevresindeki ilişkiler demetidir: Örneğin "Ankara'daki Fransa"yı neredeyse bütün elemanlarıyla tanıyor: Biraz önce gördük. Açık konuşmak lazım: Fransızca, İngilizce, Rusça, İtalyanca, Yunanca başta ve belki unuttuğum birkaç dil daha vardır, birçok dil bilen ve o günlerde epey tanınmış ve muhalif bir ressamın kişisel sergisi elbette ilgi odağı olmayı hak ediyordu.

O günkü siyasi çevre koşulları içinde Abidin'in sergisinin basılmasının, Abidin'in dövülmesi olasılığının ve tablolarının yırtılmasının akla gelmesi hiç de şaşırtıcı değil.

Abidin ilk kişisel sergisinde Anadolu köylüsünü konu alarak bir anlamda bir süre sonra gündeme gelecek olan "köylü edebiyatını" muştulamaktadır. Mahmut Makal'ın *Bizim Köy*'ünün eli kulağında. Abidin'in *Kel* isimli piyesinde de bu konuda bir yol açtığını anımsatmama lütfen izin veriniz.

Bedri Rahmi Eyüboğlu, kendisi gibi genç ve üretken ve geleceği parlak bir ressam olarak gördüğü Abidin'in resmi konusunda ağabeyi Sabahattin Rahmi'ye gönderdiği 18 Nisan 1948 tarihli mektubunda yazıyor.

Önce o yıllarda Güzel Sanatlar Akademisinde Resim Bölümü Başkanı ve Bedri Rahmi'nin de "hocası" olan ve bu nitelikleri sonucu dönemin birçok genç ve öğrenci ressamlarını etkileyen Leopold Levy'den söz ediyor: "Levy belki kötü bir örnek ama böyle bir işçilik dalgası muhakkak var. Örneğin, Abidin! Çini mürekkebinden dışarı çıkınca işleri fena halde sarpa sarıyor, ama çini mürekkebini şeytan gibi kontrol ediyor."(*Kardeş Mektupları*: s. 273)

Ancak Abidin'in ilk sergisindeki başarısı Bedri Rahmi'yi yalanlıyor. Daha ilginci Sabahattin Eyüboğlu'nun, Bedri Rahmi'nin ağabeyinin, 1 Haziran 1949 tarihli *Yaprak*'ta Abidin'in resmine ilişkin şu satırlarıdır:

"Dino, durgun, ölmüş doğadan öylesine kurtulmuş ki, resminde yalnız çalkalanış, kıvranış, yürüyüş halindeki insanlar değil, cansız çanak, çömlek, kapı, pencere, elma, armut bile rahat durmuyor: Hepsi telaş içinde. Ama Dino, doğadan uzaklaştıkça gerçekten uzaklaşmıyor, tersine(...)"

Nâzım Hikmet'in 25 Eylül 1949'da Abidin'e Caddebostan adresine gönderdiği mektup da Abidin'in bu sergisiyle ilintili olabilir. Abidin'in resmiyle ilgili veya Abidin'in yazdığı gibi "resimle ilgili." Birazdan aktaracağım.

Şu kesin: Abidin'in ilk kişisel sergisi ses getirdi. O günlerin gazetelerinde, dergilerinde derinlemesine bir araştırma başka "ses"leri duymamızı da sağlayabilir. Niçin olmasın?

Abidin'in Farklı Arkadaşları, Dostları

Abidin'in değişik dönemlerden gelen değişik çevrelerden arkadaşları, dostları hep oldu. Ailesel ilişkiler, akrabalıklar ve o yaşında o kadar farklı ve değişik mekânlarda yaşamış olmaktan kaynaklanan iletişim bağları sonucu. Örneğin Menemencioğlu ailesinden dostları, arkadaşları var. Bu elbette bütün Menemencioğlu ailesinin bütün üyeleriyle dosttu anlamına hiç gelmiyor.

Nermin Hanım Muvaffak Menemencioğlu'nun kızıdır. Nermin Hanım 1910'da İstanbul'da doğdu. ABD'de Brown ve Columbia üniversitelerinde okudu. İngilizcesi mükemmeldir. 1939'da New -York'ta açılan ve İstanbul'daki hazırlık aşamasında Abidin'in sanat danışmanlığını üstlendiği Türkiye bölümünde çalıştı. Sonra Türkiye'ye döndü.

Ankara'da *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergilerine çeviri, eleştiri, inceleme ve araştırma yazılarıyla katkıda bulundu. Bu bakımdan da Abidin ile ortak noktaları bulunuyor. Ortak noktaları ve ortak arkadaş ve dostları.

Eşi İngilizdir. Ve bir İngiliz şirketinin Ankara'da yaşayan Türkiye temsilcisidir. O tarihlerde Ankara'da yaşıyorlar. Daha sonra eşinin İngiltere'ye dönmesi üzerine Londra'ya yerleşiyorlar. Orada da Abidin ve Güzin'le

dostlukları sürüyor. Zamanı gelince göreceğiz. Ankaralı yıllarda neler yapıyorlardı? Güzin'in bu soruya yanıtı şudur:

"Eşi ve kendisi, ikisi de çok ahbabımızdı. Nermin asıl Abidin'in arkadaşıydı. Çok eski arkadaşı. Ankara'da neredeyse komşu gibiydik. Onlar Kavaklıdere'de oturuyorlar, biz biraz aşağısında. Nermin Nâzım Hikmet'i İngilizceye çeviren ilk kişidir. (Hem çeviren hem de Nâzım'ı tanıtan son derece yetkin bir makalenin yazarıdır Nermin Hanım. MŞG). Müthiş bir Anglosakson terbiyesinden geçmiş bir bayan. Ankara'daki birkaç yıllık arkadaşlığımızda bu yönü hep çok belirgindi. Eşi pilottu. İkinci savaş yıllarında İngiltere Hava Kuvvetlerinde Romanya üzerindeki çatışmalarda büyük filonun komutanı, kahramanlıklar göstermiş bir insan. Ankara'da çok az kalıyordu. İşi gereği sık sık başka taraflara gitmesi gerekiyordu. Bir işadamıydı artık ve Ankara'da çok az görürdük onu. Nermin'i sık sık görürdük. Onu Melih (Cevdet Anday), Orhan (Veli) ve Oktay ile de tanıştırdık. Evinde çok gösterişli, çok şık yemeklere davet ederdi. Kavaklıdere'deki en güzel apartmanlardan birinde oturuyorlardı. Oktay orada bir gece yediğimiz yemeği 'haricot bilmemne'yi diline doladı aylarca ve snopluk olsun diye zaman zaman 'Ne yemek yiyeceğiz çocuklar?' diye sorar sonra da 'haricot bilmemne mi?' diye işi dalgaya alırdı açıkçası. Nermin ve ailesi köklü bir aileden geliyor, ailenin kökünün Kanunî'ye kadar dayandığı söyleniyordu. Oktay da böyle sultanlık filanla, snopluklarla alay etmeye onları ti'ye almaya bayılırdı. O günleri esprileri hoş, bu genç insanlarla yaşamak gerçekten bir zevkti. Çok hoştu. Nermin'in yemeklerinde Abidin, Melih, Oktay, Orhan çok güzel zaman geçirirler, çok eğlenirdik. Nermin'in eşini bir-iki kere gördük. Londra'ya taşındıklarından sonra ise yanılmıyorsam o kadar sık gitmemize ve bir ara 1966'da Abidin'in *Goal* (Türkiye'de *Altın Goller* adıyla gösterilen belgesel film) çekimi için orada bir süre yaşamamıza rağmen, eşini bir kere görebildik. Ticaretle uğraştığı için sürekli gezilerdeydi."

Ankara'da Güzin'in annesi İstanbul yıllarından tanıdıkları Suphi Ziya Özbekkan ve eşi Neriman Hanım'ı buluyor. Güzin anlatıyor: "Suphi Ziya Özbekkan babamın çok yakın arkadaşıydı. İstanbul'da ailece görüşürdük. Eşi Neriman Hanım da annemin çok iyi arkadaşıydı. Onlar birbirleriyle görüşmeye başlayınca, biz de, yani Abidin ve ben de, Özbekkan aile-

sinin Ankara'daki çevresine girdik. Suphi Ziya ve eşi annemin kuşağından insanlar. Evlerinde davet olunca annemi de çağırıyorlar. O vesileyle bizi de davet ediyorlardı. Böylece onlarla yakın dost olduk. Ahbap olduk.

Suphi Ziya Özbekkan ikinci savaş yıllarında Vatikan'da Türkiye Büyükelçiliği yapmış bir diplomat. O sırada Dışişleri Bakanlığında çalışıyor. Çok geniş bir kültüre sahip çok sevimli bir insan. Suphi Ziya'mn kızı Güzin ve damadı Sabih Bey de çok sevimli insanlar çıktılar. Damadı Ankara yüksek sosyetesinin gözde dişçisi. Damadı çok şık kokteyller veriyor evinde, bizi davet ediyor. Şöyle bir bakın, davet edilenler arasında İtalya Büyükelçisi, Fransa Büyükelçisi, bakanlıklardan çok üst düzeydeki memurlar var. Bir de biz: Abidin ve ben. Biz evden çıkıyoruz davete gitmek için. Peşimizde sivil polis. Suphi Ziya Bey'in damadının evine gidiyoruz. O kadar seçkin bir toplulukta Abidin ve ben ve annem. (Güzin bunları anlatırken gülüyor.) Polisler peşimizde varıyoruz eve. Çevrede hep bakanlıkların, büyükelçiliklerin resmi otomobilleri ve yaya gelen üç kişi: Abidin, annem ve ben. Polisler heyecanlanıyor elbette: 'Ne yapacaklar burada? Niçin geliyorlar buraya?' Kafaları karışıyor elbette. Ve biz diğer davetliler gibi giriyorduk eve ve paşa paşa orada görüşüyor, sohbetlere katılıyorduk. (Yıllar sonra Paris'te Suphi Ziya Özbekkan'ın oğlu Hasan Özbekkan ile bir araya geleceğiz.) Ankara yıllarında Suphi Ziya Özbekkan, eşi Neriman Hanım, kızı Güzin ve damadı Sabih Bey ile ahbaplığımız sürdü."

Suphi Ziya Özbekkan'ı müzikseverler hemen tanıyacaklardır: Çünkü Türkiye'nin en ünlü bestecilerinden biridir. Çocuk yaşından itibaren müzikle ilgilendi, ancak öğrenimi ve daha sonra Dışişleri Bakanlığındaki görevleri nedeniyle kendini istediği ölçüde müziğe adayamadı. Besteciliğe epey geç başladı. Nota bilmeden elli kadar şarkı ve ayrıca başka tür yapıt besteledi. İşte sevilen bir şarkısından bir parça:

"Feryad ediyor bir gül için bülbül-i şeyda
Mecnun'u gönül zencirine bağladı Leyla
Her zerrede bin aşk eseri oldu hüveyda
Sevmekle sevilmek, ezeli maksad-ı aksa
Kanun-ı mahabbet ediyor hükmünü icra."

O yıllarda Ankara'da Abidin ve Güzin'in Fethi Okyar'ın oğlu Osman Okyar ile de dostluklarını sürdürdüklerini tahmin ediyorum.

Eralp ailesinden Yalım Eralp, Orhan Eralp ile ilişkilerinin olduğunu sanıyorum. Ancak bu konularda kesin bilgim yok. Araştırmak gerekiyor.

Yaz Geldi: İstanbul'da

1949 Haziran sonunda Abidin, Güzin, Güzin'in annesi, Gül Hanım, Tekir kedi, hep birlikte İstanbul'a taşındılar. Buna taşınmak demek lazım, çünkü bütün aile en azından üç aylığına geliyor Dersaadet'e. O yaz İstanbul'a başkaları da taşındı: Behice Boran, annesi ve eşi Nevzat Hatko örneğin. Ankara'ya veda zamanı gelmişti onlar için: DTCF'deki sorunlar ve tasfiye davasının sonunda. Artık ekmek parasını çıkarmak için İstanbul'un kapısını çalmak gerekiyordu. Kapısını çalan herkese ekmeğini kazanması için yol gösteren kent: İstanbul.

Abidinler yine Caddebostan Çiftehavuzlar'da Tosun Bey Köşkündeki eve yerleştiler. Abidin Güzin'le havuzbaşında fotoğraf çektirmeyi ihmal etmedi. Bir anlamda İstanbul'a tekmil vermek niyetiyle: İşte geldik şen olasın, sağ olasın İstanbul şehri demek için.

Haziran ayında Nâzım Hikmet'ten gelen haberler iç açıcı değildi: Nâzım'ın çok ciddi sağlık sorunları vardı. Sinirleri bozuktu. Evet Nâzım'ın on iki yıldır haksız yere hapis yatması sağlığının kötüye gitmesinin en önemli belirleyicisiydi.

Haziran ayı başında o zamana dek akla gelmeyecek biri Nâzım'ı ziyaret etti. Bu *Vatan* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'dır. Yalman'dan daha önce söz ettim. İstanbul'da Güzinlerin ve Suphi Nuri İlerilerin oturduğu binanın karşısındaki binada oturuyor. Anımsayınız. Yalman 1943'te Varlık Vergisi'ne karşı *Vatan*'daki kampanyası ile de adından epey söz ettirmiş, CHP'nin oklarını üstüne çekmişti. Ve yine daha önce yazdığım gibi *Vatan* gazetesi DP kurulmadan önce bile Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan'a sayfalarında yer veriyordu. DP kurulduktan sonra ise açıkça bu partiyi tutuyor. *Vatan* o yıllarda 80 bin kadar basıyor. Ve dikkatle izleniyordu. Muhalefetin sesi olması açısından özel bir ilgi çekiyordu. Sadece DP muhalefetinin değil bütün muhaliflerin sesi olmaya da gayret sarfediyordu. İşte bu bağ-

lamda *Vatan*'ın ve başyazarının Nâzım Hikmet'e özel ilgi göstermesi oldukça manidar. Hemen akla gelen şu: Nâzım Hikmet dosyasını açarak CHP iktidarını biraz daha sıkıştırmak ve DP'yi "sola daha yakın" bir havada sunmak. Böylece "demokrasi yanlısı" oldukları konusunda somut bir örnek vermek.

Nâzım'dan Mektup Var

Nâzım o günlerde kadim dostu Abidin Dino ile de mektuplaşıyor. Abidin "Nâzım Hikmet ve resim" başlıklı ve ilk kez *Yazılar*'da yayınlanan (s. 369–370. Sonra Abidin'in *Nâzım Üstüne* isimli kitabında: s. 52–53.) yazısında,"1949'da Nâzım'dan aldığım iki mektubu, gittikçe ağır basan tutukluluk koşullarında yorumlamak, hem resim sanatı aracı ile biraz oyalanma, hem de 'dışarısı' ile –resim yoluyla– ilişkilerini sürdürme çabası olarak anlamak lazım." diyor.

Güzin'le, arşivinde yaptığımız araştırmada Nâzım'dan Abidin'e, 1949'da gönderilen bir mektup bulabildik! Birazdan sunacağım. İkinci mektup nerede? Belki bir yerlerdedir ve bir gün çıkar ortaya.

Abidin'in 2 Kasım 1949'dan itibaren birkaç arkadaşıyla yayınlamaya başladığı *"Nuhun Gemisi"* (Haftalık dergide aynen böyle yazılıyor başlığı; ben de uyuyorum; o yıllarda üstten ayraç çok ender kullanılıyor) 12 Nisan 1950 tarihli 24. sayısını neredeyse tümüyle Nâzım Hikmet'in özgürlüğü için toplanan imzalara ayırmıştır. Ana başlığı "Türk aydınları adaletle beraber"dir. Bu sayının ikinci sayfasındaki "Nâzım'a ait fıkralar: Şiire, söze, dile, resme dair" başlıklı makalede iki bölüm dikkatimi çekiyor. Ve sanki bu iki bölümün Nâzım'ın Abidin'e yazdığı bir mektuptan alındığı izlenimini ediniyorum. (Alıntıları hemen aktaracağım. Siz de kararınızı verebilirsiniz). Bu mektup 1949'daki "iki mektuptan" birincisi olmasın? Bana kalırsa böyle. Şimdi iki alıntıyı sunuyorum:

Birincisinin başlığı "Amatör": "Nâzım'ın bir arkadaşına yazdığı mektuptan:

'Benden yeni yaptığım resimleri istiyorsun. Yaptığım yok. O öyle bir hevesti geldi geçti. En nefret ettiğim şey amatörlüktür, öyle olduğu halde bazan (aynen böyle yazılı. MŞG) bu çukura ben de düşüyorum. Amatörlükten maksadımı ters anlama.

Nice profesyonel sanatkârlar vardır ki hakikatte sadece amatördürler, çünkü mesuliyetli bir iş yaptıklarının farkında değildirler. Mesuliyetini idrâk etmeyen sanatkâr amatördür.'"

İkincisinin başlığı "Resim": "Yine bir mektuptan":

'Sanat kolları içinde resim, gerçek resim, yani hem titiz, en bilgili, en namuslu, en profesyonel ressamın kusursuz bulacağı, hem de, belki ömründe hiç resim görmemiş halktan insanın anlıyacağı, ona bir şeyler söyliyen, onu düşünmeğe, heyecanlanmağa, götüren resim, müthiş bir şey.'"

Güzin Dino'nun arşivinde bulduğumuz mektuba gelince, onun tarihi 25 Eylül 1949. 27 Eylülde postalanmış. Üstünde Abidin Dino'nun İstanbul'da yaz tatilini geçirdiği mekânın adresi bile var: "Caddebostan. Çiftehavuzlar Caddesi. İstanbul." Daha ne olsun? Evet o tarihlerde/günlerde Abidin ve Güzin o adreste oturuyorlar. Bu mektubu aynen aktarıyorum: Vir-gül-üne dokunmadan:

"25 Eylül 949
Bursa Hapisane

Kardeşim,

Mektubuna ve resimlere teşekkür etmekte geciktim. Fakat, sen 'on beş güne kadar İstanbuldan ayrılacağım' diye yazıyordun, ben de dönmeni bekledim. Her halde dönmüşsündür.

Natürmortların hepsine, ele ve dinlenen, yatan insanlar serisine bayıldım: yani hem çok, ama pek çok beğendim, hem çok ama pek çok sevdim. Şimdi, her gün onları, karşıma dizip içimi aydınlatıyorum. Ellerin nur olsun. Fakat, ötekileri beğendimse de sevmedim. Berikileri niçin hem sevip, hem beğendiğimi, yani hayran olduğumu, bunları ise niçin sadece beğendiğimi, bir hesap meselesi gibi izah edebilirim, yani sevgimde o kadar şuurluyum.

Sana yine birkaç parça çizgi gönderiyorum. Tabii utana utana yolluyorum bunları, ustalığının hoşgörürlüğünü bilmesem cesaret edemezdim.

Şiir hakkında öteberi yazmama gelince, sana yeni hiçbir şey öğretemeyeceğimi bildiğim halde bu işi gelecek mektubumda başarmağa çalışacağım.

Hasretle gözlerinden öperim kardeşim."

Nâzım Hikmet'in böylece, resim sevgisinde ikili aşama söz konusu olduğunu saptıyoruz: Sadece "beğenmek;" "hem beğenmek ve sevmek," "yani hayran olmak." Ve sevmekte şuurlu olmak. Abidin'in o günlerde Nâzım'ın çizgileri için neler yazdığını maalesef bilemiyoruz. Ama yukarıda andığım ve 1977 tarihini taşıyan "Nâzım Hikmet ve resim" çalışmasında Nâzım'ın resmi için yazdığı şu satırları aktarmak lazım:

"Bursa Hapishanesinden yazılan, resimle ilgili küçük iki mektup Nâzım'ın resme karşı gerçek sevgisini, giderek 'tutkusunu' yansıtmak bakımından önemli. Nâzım'ın kimi resmi, profesyonel nice ressamın yapıtlarından daha güçlü bence. 1921'de, İnebolu'ya gidişinde yazdığı şiirler, kendi deyimi ile: şiir yolunda 'peizaj' (manzara) denemeleridir. Annesi Celile hanımın ressam olması, kuşkusuz şairin daha genç yaşta resme karşı ilgisini uyandırmış bulunuyordu. Çocukluk çizgileri hayli ilginç bu bakımdan. (...)

Nâzım'ın cömertliğine sınır yoktu, olamazdı, coşku, yaşamasının yaratmasının kesinkes akaryakıtı idi. (...)

Burada kısaca değindiğim Nâzım ve resim sorunu, derinlemesine, bilimsel bir yaklaşım gerektiriyor; ciddi bir araştırma, şiir ve resim alanında ilginç sonuçlara varır kanısındayım."

Nâzım'ın mektubunda, Abidin'in daha önce kendisine gönderdiği mektupta "on beş gün kadar İstanbul'dan ayrılacağını" belirttiğini öğreniyoruz. Abidin İstanbul'da dinlencedeyken başka yerlere de gidiyor demek. Ama nereye? Ne yapmak için. Aldı bir merak beni. Bir dahaki sefere Güzin'e mutlaka sormalı. Bir şeyler öğrenirsem sizinle paylaşırım. Söz.

Nâzım Serbest Bırakılmalı

1949 Eylül sonunda veya Ekim başında Ahmet Emin Yalman, eşi ve şair Behçet Çağlar ile birlikte Nâzım Hikmet'i Bursa Cezaevinde tekrar ziyaret etti. Yalman iki yıl içinde serbest bırakılacağı konusunda Nâzım'a ümit veriyor. Fakat Nâzım iki yılın çok uzun bir süre olduğunu ileri sürerek buna karşı çıkıyor. Behçet Kemal Çağlar'ın Yalman'ın yanında bulunması da ilginç. Ve doğal: O sırada *Şadırvan* dergisi yayınlanıyor ve Yalman desteğini sürdürüyor çünkü. Birkaç ay öncesine kadar "solcu,"

"komünist" dergi, gazete, matbaa, kitabevi baskınlarının düzenlenmesinde başı çekenlerden olan ve daha çok kısa bir süre önceye dek CHP milletvekili Çağlar'daki "değişim" çarpıcı. *Şadırvan* Kasım 1949'da 35. sayısıyla tükendi.

Yalman, Nâzım'ın serbest bırakılması için verdiği mücadele nedeniyle kendisini eleştiren kimi sağcı çevrelere, kendisini ve gazetesini tehdit eden kimi isimli veya isimsizlere karşı da kendisini savunmak zorunda kalıyor. Bu arada Nâzım'a yeni bir avukat seçmesini öneriyor. Nâzım Hikmet, Yalman'ın bu önerisini benimsiyor: Yeni bir avukat seçiyor: Mehmet Ali Sebük. Sebük o günlerde DP üyesidir. Ve Fransa'da kriminoloji okumuş ve konunun uzmanı olarak yurda dönüp avukatlık yapıyor. *Vatan*'ın hukuk danışmanıdır. Zaman zaman kendi dalında yazılar yazıyor. Sebük, Nâzım davasına bir tür yerli Dreyfüs Davası olarak bakıyor. (Sebük'ün şu kitabına bakılabilir: *Korkunç Adli Hata ve Nâzım Hikmet'in Özgürlük Savaşı*, Cem Yayınları, İstanbul, 1978. Sebük ile 1987'de bir süre kaldığı Paris'te birkaç kez epey uzunca söyleşiler yaptım. Ses alıcıda kayıtlı tümü. Genel olarak kitabında yazdıklarını anlattı, ayrıca Nâzım'ın o günlerdeki yaşamını ayrıntılı bir biçimde aktardı.)

Sebük o günlerde şöyle üçlü bir yol izliyor:

Önce Nâzım davasını yeniden açtırmak istedi. Olmadı.

Sonra Nâzım'ın sağlık sorunlarını ön plana çıkararak tedavisi için İstanbul'a nakledilmesini talep etti. Başvurusu reddedildi.

O zaman özel bir af için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye başvurdu. İnönü ile yüz yüze, baş başa görüştü. Bir sonuç alamadı.

Her şeye rağmen yılmadı: Sebük, Şubat 1950'de Nâzım'ın davasının yeniden açılması için hem Yargıtay'a hem TBMM'ye resmen başvurdu. Bu girişimi de sonuçsuz kaldı.

Nâzım Hikmet'in açlık grevi bütün yollar tükendikten sonra girmek zorunda kaldığı bir eylemdir. Göreceğiz.

Nâzım Hikmet'in özgürlüğüne kavuşması, için Türkiye'de Ahmet Emin Yalman başta kimi gazeteci, yazar ve şairler ile avukatları İrfan Emin Kösemihaloğlu, Mehmet Ali Sebük en başta, hukuki alanda uğraşırken, Abidin ve Güzin en önde arkadaşları, özellikle Ankara ve İstanbul'da her

yolu denerken, Fransa ve dünyanın birkaç ülkesinde kimi aydın, yazar, sanatçı, tiyatro ustası, şair de yardım için ellerini uzatıyorlar: Nâzım'ın bir an önce serbest bırakılması için.

Abidin o günleri *Nâzım Üstüne* başlıklı kitabında dile getiriyor (s. 17):

"Her iki cephede de olaylar kendiliğinden gelişti: Türkiye'de şairin lehine yazılar yazılıyor, protestolar yapılıyor, imzalar toplanıyordu; öte yandan da Paris'teki genç Türk öğrencilerin (Aralarında öğrenciler gibi öğretim üyesi olanlar, genç araştırmacılar da var: Örneğin Fahri Petek, Tacettin Karan, Cahit Güçbilmez, Gün ve Necil Togay, Hasan Akkuş, Attilâ İlhan. MŞG) gecikmeden başlattığı ve Tristan Tzara'nın, Aragon'un ve tüm Fransız solunun (Abidin biraz abartıyor burada: Nerede "tüm Fransız solu" kardeşim, sadece FKP'li veya FKP'ye yakın olanlar desteklediler. MŞG) kuvvetle desteklediği bir kampanyanın etkisiyle dünya kamuoyu tepki veriyordu. Bütün bunlar çok çabuk, neredeyse anında olup bitiyordu. Ne var ki dünya çapında yürütülen bir kampanya ağır, ölçülemeyecek kadar ağır bir mekanizmadır. Süleymaniye Camisi'ni yerinden oynatmak gibi bir şeydir...dünya çapındaki bir kampanya kaprislidir, aylarca hattâ yıllarca çırpınıp durursunuz, hiçbir sonuç çıkmaz, sonra kimi zaman birden marş basar, makine sarsılmaya başlar, hafifler, hızlanır ve sizi geride bırakarak geçtiği her yeri silip süpürür; çığdan beter hale gelir!"

("Açlık grevi" başlıklı bu bölüm daha önce *Les Temps Modernes* isimli dergide Ağustos– Eylül 1963'te yayınlandı. Fransızcadan Türkçeye çeviren Aykut Derman'dır.)

Nâzım 29 Ekim 1949'da Cumhuriyet Bayramı vesilesiyle genel bir af çıkacağını bekliyordu. Ancak bu beklentisi gerçekleşmedi. Nâzım'ın ümitleri suya düştü. Umudu azaldı. Ve yapacağı tek şey kalıyordu: Açlık grevi. Kasım 1949'da Nâzım açlık grevine yatmayı düşündü. Avukatı İrfan Emin Kösemihaloğlu bunu doğruluyor; 7 Nisan 1949'da düzenlediği basın toplantısında şunları belirtiyor: "Nâzım Hikmet daha kasım ayında açlık grevine yatmak kararı vermişti. Ziyaretine gittiğim zaman içi kapkaranlıktı, mutlak surette kararını tatbik edeceğini, hiç değilse ölüsünün hapishaneden çıkarılacağını ısrarla söylüyordu. Kendisine bu adli hatanın tamir edileceğini ve adalete inanmasını söyledim, ancak bunun bir zamana bağlı olmasını da anlattım. Çekişe çekişe bir yıl vade koparttım. Ayrılacağım sı-

rada bana dedi ki: 'Bir gün sana bir telgrafım gelebilir, o zaman iki elin kanda bile olsa derhal Bursa'ya gelmeni rica ederim.' Anladım ki bir gün apansız açlık grevine başlayabilir. Nitekim çok geçmeden o yola döküldü."

2 Kasım 1949: Nuhun Gemisi Geliyor! Hey!

DP yanlısı yayını ile tanınan hatta DP'nin resmi yayın organı olarak anılan ve Ankara'da yayınlanan ve *Ulus*'a karşı denge olmaya çabalayan *Zafer* gazetesi Kasım 1949 başında "Türkiye'de mahkûm sayısının 35000'e yükselmiş olması dolayısıyla bir umumi (genel) af temayülünün belirdiğini" yazıyor. Tam o günlerde işte Abidin Dino ve arkadaşları yeni bir yayınla merhaba diyorlar. Abidin, anlaşılan İstanbul'daki yaz tatilini sadece denize girerek, ziyaretler yaparak, dolaşarak geçirmedi. Hazırlandı: Nâzım Hikmet'in özgürlük mücadelesinde yerini almak üzere. Bunun adıdır "*Nuhun Gemisi*." Bir mücadele aracı olarak haftalık bir dergi. Tam yedi ay süren. Evet, son sayısını 31 Mayıs 1950'de çıkardılar.

Birinci sayısı 2 Kasım 1949'da yayınlandı. En üstte şu yazılı "Nuh der peygamber demez." Sonra derginin başlığı: "Nuhun Gemisi."Solunda "Alan bir pişman..." sağında "almayan bin pişman...." Çarşamba günleri çıkar." "Hediyesi 10 kuruş"tur. Ve müsaadenizle "siyasi mizahı dergisi"dir. Birinci sayının ana başlığı şudur: "Nuhun gemisi geldi!.." (Ünlemden sonra iki nokta konmuş, aynen aktarıyorum.) Altında "gazeteciler bugün Nuhla görüştü." Sonra "Gemi limanımızda." Ve bir karikatür: imzasız ama Arif olan anlar. Abidin olan da. Evet, yedi ay boyunca bir, belki iki istisnayı saymazsak, bu dergideki bütün çizgiler Abidin'den. Tam bir şenlik. Gerçek bir sergi. Ve epey eser var: Karikatür, desen. Ve elbette abidinik makaleler, iğnelemeler, "muziplikler" ve daha neler de neler. Göreceğiz birkaçını. Belki. Vakit ve yer kalırsa.

Abidin'in daha ilk sayıdan itibaren bazen ikinci sayfada, bazen ikinci ve üçüncü sayfada birden, dört kareden oluşan bir karikatürü var: Buna karikatür denmez *krikatür* veya *başyazıkarikatür* demek lazım. Yıllar sonra, çok yıllar sonra *Le Monde* gazetesinde Plantu'nun yapacağı cinsten şeyler:

Örneğin birinci sayıda, ikinci sayfada,"Halk Partisi Tarihi"üst başlıklı ve yazısız dört karelik bir *başyazıkarikatür* var, müthiş: birinci karede

"Kuvayı milliyeci bir subay elinde tüfeğiyle," ikincisinde tombul gözlüklü ve yüksek fötr şapkalı siyasetçi koltuğa kurulmuş, üçüncüde tesbihli, sakallı takkeli/türbanlı bir müslimin, nihayet dördüncü karede ABD tipi, ağzında piposu, başında kovboy türü fötrü ile çizmeli bir tip. Hepsinin sol yakasında bir rozet: CHP'nin altı oku.

Bu *başyazıkarikatür* de imzasız. Ama Abidin'in çizgisi olduğu aşikâr.

Birinci sayının başlığı ve başlıkla ilişkili "haberler," çok açık bir biçimde Missouri'nin İstanbul'a gelişi ve gerek siyasi çevrelerden ve basından, gerek her türlü esnaf ve tüccardan gösterilen "ilgi" ile ince bir alay. Genelev kadınları bile es geçilmeden.

"Babıâlinin doktoru" başlığı altında,"siyasi mizahı dergisi" çıkarmanın ne kadar "anormal" bir şey olarak karşılandığı anlatılıyor.

Derginin sürekli sütunları var: "Mektup: Nuh Dede Eliyle Dokumacı Ahmed'e," (Çukurova'dan epey söz ediliyor), "Mektup: Nuh Dede Eliyle Veli Yılmaz'a" vb.

Dergi ilk sayısında ve sonra "yazarları"nı takdim etmekten hiç mi hiç çekinmiyor. İşte yazarları: "Baş yazarımız: Nuh," "Oğlu Ham, Bay Maymun, Fil Oğlumuz" veya genellikle "Fil," sonra "zaman zaman ABD ile ilgili haberlere ve makalelere imza atan 'Sam.'" Unutmadan söylemeli: Dergi dehşet biçimde ABD ve emperyalizm karşıtı. Abidin olsaydı "*Ça va de soi*" derdi. Diğer yazarları ise "Ahmet, Hikmet Uydurur" isimleri dikkat çekiyor(!) Fotolar ise "foto Nuh"tan.

Dergide iç siyaset ağırlıkla işleniyor. İstanbul'un gecekonduları, Haziran 1949'dan beri yapılan gecekonduların yıkılması emri ve girişimi de. Üniversiteler. İrtica meseleleri. Partilerin dini siyasete alet etmeleri de. Bu arada işçi sorunlarına da epey yer ayrılıyor.

Sendikalara, patronlara da. O günlerde kurulmakta olan Sosyal Sigorta Kurumu, İş ve İşçi Bulma Kurumu'na da. CHP'nin sendikaları nasıl kurdurttuğu ve/veya nasıl ele geçirdiği sık işlenen konulardan.

ABD ve "Marşal Planı" ile epey alay ediliyor."Mak Komik" isimli zatla da. Spor bile var. Spora ilişkin gelişmeler ve boks maçları vb. Bu arada tiyatro ve sinema da eksik değil. Şarlo'dan bahsetmeden mizah olur mu? Abidin tiyatro ve sinema konusunda fırsat buldukça yazıyor. İmzasız.

Evet Abidin yazıyor, çiziyor. Anlaşılan derginin birçok şeyiyle uğraşıyor. Adana'da *Türk Sözü*'nü nasıl çekip çevirdiyse burada da öyle. Ama Abidin bu, kendini öyle kolay kolay ele vermez. Çizgileri epeyce bir süre imzasız çıkıyor. Sonra "Celâl" diye imzalıyor: Hata yok. Çünkü kahramanımızın iki isminden biridir Celâl. Anımsayınız boşuna mı taa başlarda Celâl Abidin Dino diye yazdım? "Nüfus Cüzdanı"nda aynen böyle yazıyor nitekim.

Sonra çizgilerin altında Abidin imzası görülüyor. Ama bu imza daha orak çekice kendini benzetip komünizm propagandası yapacak imza değil. Kendi halinde bir imza. İlk Abidin imzası 10. sayıda ortaya çıkıyor. 4 Ocak 1950'de. Sonra Abidin Dino imzası bir kez kendini gösteriyor, evet sadece bir kez: Bir ara Esat Adil ile başlatılan ve epey süren bir tartışma/atışma var. Esat Adil de kendisinin ve partisi TSP'nin (Türkiye Sosyalist Partisi. Hani bir süre önce yeniden faaliyete geçen parti) yayın organı *Gerçek*'te karşılık verince ve Abidin'e ismini vererek saldırınca, Abidin kalemi alıyor eline ve yazıyor yanıtını. Esat Adil alınmasın diye de ismini de soyadını da koyuyor. Artık bu kadar olur.

Derginin ilk sayısından son sayısına kadar "sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden" bir kahramanı vardır: İsim ve soyadını vermek zorundayım: İşte: Nahit Üstemir. Dikkat hem "üst" hem de "emir" var. Kimdir? Henüz teşhis edemedim. Edersem size de bildiririm.

Dergiye Abidin ile birlikte katkıda bulunan hatta dergiyi birlikte çıkardıkları değişik kaynaklarda belirtilen iki isim var: Mehmet Ali Aybar ve Rasih Güran.

Abidin Dino, Selçuk Demirel ile yaptığı söyleşide aynen şöyle diyor: "Ankara'da Mehmet Ali Aybar'la birlikte *Nuhun Gemisi'ni* (Abidin ile şaka yapılamaz: Derginin ismini ilk günkü gibi yazar. MŞG) çıkarttık, tam yılını söyleyemeyeceğim, sanırım 1948'lerde veya 1949'larda. (Abidin'de tarih aramayınız, işte bir örnek daha. Ama gerçek tarihten de pek uzak değil yine de. MŞG) *Nuhun Gemisi*'nde yazı ve çizgilerim vardı, belki kimisi ilginç." Bu son cümle de Abidin'in vazgeçemediği alçakgönüllüğünün ispatıdır (Selçuk Demirel: *Özel Koleksiyon*: s. 228).

"Aybar" "maddesini," *A'dan Z'ye Abidin Dino'da* okuyunca şöyle bir cümle karşımıza çıkıyor: "Abidin'in 1946'dan sonra, yani Ankara'da yaşar-

ken tanıştığı Aybar, o günlerde (Ankaralı olmasa da) en sık görüştüğü kişilerden biriydi. Abidin, 1948'de, Aybar'la birlikte çıkardıkları *Nuhun Gemisi* adlı dergide 'Sarı Çizmeli' takma adıyla yazılar yazdı."

Burada bir soluklanalım: Derginin çıkış tarihinin 1948 olmadığını biliyoruz. Doğrusu 2 Kasım 1949–31 Mayıs 1950. Ayrıca "Sarı Çizmeli" takma adını Abidin *Nuhun Gemisi*'nde hiç kullanmadı. En azından benim okuduğum sayılarında. Benim koleksiyonumda bir tek 17 Mayıs 1950 tarihli dergi eksiktir. Bu sayıda Abidin "Sarı Çizmeli" takma adıyla bir şey(ler) yazdı mı? Hiç sanmıyorum. Ancak kesin bir şey söyleyebilmek için bu sayıyı görmek gerek. Dolayısıyla bu sayıdan elinde bulunan, bir fotokopisini iletebilirse minnettar kalacağımı belirtmek isterim.

Bir kaynakta şöyle bir şey okudum: "Abidin Dino o günlerde Rasih Güran yönetiminde yayınlanan *Nuh'un Gemisi* (Böyle yazmışlar) isimli dergiye de katkıda bulundu."

Şimdi Rasih Güran Nahit Üstemir olmasın diye sormaz mısınız? Sorarız. "Uzun" Rasih, bildiğiniz gibi, öteden beri Abidin'in yakın arkadaşıdır. Nâzım Hikmet'in de çok yakınıdır. Ve herkesin bilmediği gibi TKP'lidir. Daha önce sık sık sözünü ettim. Ben de zaten oraya geliyorum: *Nuhun Gemisi*'nin TKP'nin desteklediği yayın organlarından veya kısacası yayın organlarından biri olduğu yazılıyor. O günlerde ve sonrasındaki TKP tutuklamalarındaki ifadelerde bu yönde konuşanlar oldu. Bu kadar da değil, daha önce sözünü ettiğim gibi, Rasih Nuri İleri, *Yeni Edebiyat Sosyalist Gerçekçilik* isimli kitaba yazdığı önsözde bakın neler diyor: "Sonraki illegal dönemde ise Ankara'da, Parti (TKP demek istiyor. MŞG) yine Zeki Baştımar ve Abidin Dino yönetiminde, bu defa 'Nuhun Gemisi' isimli bir mizah (düzeltiyorum: "siyasi mizah dergisi"dir. MŞG) dergisi yayınlayabilmiştir (1949–1950)." (s. 10)

Evet durum budur: *Nuhun Gemisi* konusunda ismi geçen ve tanınan, bilinen isimler bu kadar: Abidin Dino, Rasih Güran, Mehmet Ali Aybar, Zeki Baştımar ve Nahit Üstemir. Bu sonuncu hakkında hiçbir şey bilmediğimi yineliyorum.

Yedi ay yayınlanan dergi özel bir "görevle" yayınlanmış olabilir mi? Hani görevi bitince kapatılan/kapanan. Bilemiyorum. Eğer öyle bir "göre-

vi" varsa bu Nâzım Hikmet'in özgürlük mücadelesinde şaire, büyük şairimize yardımcı olmaktır diyebilirim. Elbette başka dergiler, *Yaprak* gibi, birçok gazete, *Vatan* yanında Vâ-Nû'nun çalıştığı *Akşam*, o günlerde yeni bir yönetimle yayınlanan *Tan* ve başkaları örneğin İzmir'de çıkan *Yeni Asır*, var. Ama bir de böyle bir derginin Nâzım'ı çok yakından tanıyan iki, yani Abidin ile Aybar, belki dört, yani ilk ikisi yanında Zeki Baştımar ile Rasih Güran, yoldaşı yönetiminde yayınlanması iyi olacaktır diye düşünülmüş olabilir. Öyle de oldu. *Nuhun Gemisi*, yedi ay boyunca Nâzım'ın mücadelesini birinci derecede iyi biçimde ve tarihte kalacak belgeleriyle kamuoyuna duyurdu. Çok da iyi etti.

Şu Bin Dokuz Yüz Elli Yılı

Nâzım Hikmet Türkiye siyasi tarihinin değişik dönemlerine imzasını atmış, mührünü vurmuştur. Ama herhalde en çok 1950 ve 1951 yıllarına. Evet 1950 ve 1951 Nâzım'la dolu yıllardır. Türkiye'nin en önce. Neredeyse doğal demek geliyor içimden. Çünkü bir daha geri dönmemek, dönememek üzere ülkesini, bu canından çok sevdiği güzelim ülkesini terk etmek zorunda bırakılacaktır, kısa ve yoğun bir özgürlük döneminin tadına doyamadan: Münevver'le, yeni doğan oğlu ile, arkadaşları, yoldaşları, dostlarıyla. Denizle, Marmara Denizi ile önce elbette. Çünkü Karadeniz başka türkülerin denizidir. En iyilerini Refik Erduran söyletir ona. Evet Nâzım 1950 ve 1951'e damgasını vuracaktır. Vurdu.

Bu kadar da değil: Kore Savaşı 1950'de patlak verdi. Atom bombası korkusu da var. Ve BARIŞ arzusu yükseltildi: Dünyanın bütün ülkelerinde ve kendi ülkemizde: Behice Boran ve arkadaşları Türk Barışseverler Cemiyetini kurdular. Ve devlet devletliğini gösterdi: "Bize barış gerekirse biz getiririz(!)" Tutuklamalar. Hapishane. Aybar da hapishanededir 1950 başlarken.

Abidin *Nuhun Gemisi*'ndedir. : Karaya oturtmadan dümende; Biraz latife, biraz alay, ciddiyetle ve Nâzım ile yüklü olarak.

Genel Af Kanunu tasarısının sarpa sardığını gören arkadaşları, her türlü yolu denemek için hareketleniyorlar: Güzin'in bana değişik tarihlerde anlattığına göre, "Bizim evde Mahmut Dikerdem'in de katıldığı toplantılar yapıyoruz. İsmet İnönü'nün iki oğlunu da iyi tanıdığı için onlar nez-

dinde bir şeyler yapmasını kararlaştırıyoruz. Mahmut Dikerdem durumu Erdal İnönü ve kardeşine aktarıyor: Babalarına anlatsınlar, Nâzım için özel bir af çıkarsın diye. Ama sonuç alınmıyor."

Mahmut Dikerdem mutlaka iki kardeşe Nâzım'ın durumunu aktarmış ve yardımlarını istemiştir. Hiç kuşkum yok. Ama iki kardeşin durumu babalarına ilettikleri konusunda çok kuşkum var.

15 Mart 1950 tarihli *Les Lettres Françaises'de* ise "*Solidarité avec le poéte turc* Nâzım Hikmet" başlığıyla *"Le Comité National des Ecrivains"*in (CNE. Yazarlar Ulusal Komitesi'nin) Nâzım'ın özgürlüğü için mücadele eden Uluslararası Demokrat Hukukçular Derneği'ne desteğini duyuruyor. Aragon'un yönetimindeki *Les Lettres Françaises* ile CNE'den başka şey de beklenmezdi zaten. Direnişçilerin ve Fransız Komünist Partisi'nin desteğindeki dergi ve komite öteden beri Nâzım'ın mücadelesine sempatiyle bakıyor ve yardımlarını esirgemiyordu.

Uzaktan destek ve dayanışma bir metinin yayınlanmasıyla bitmiyor. Birçok aydın, sanatçı, yazar ve şair Nâzım için imza kampanyasına katılıyor: En başta Albert Camus, Jacques Prevert, Jean-Paul Sartre, Pablo Picasso, Bertold Brecht, Pablo Neruda, Louis Aragon, Halldor Laxness ve başkaları bulunuyor. Bu isimler ellerinde iri makaslar ve tüfekle af kanunu tasarısını kuşa benzetmeye çalışanların kulaklarına "yerli mi"? Değil. Yabancı!

Âşık Veysel'le Bir Gece

Abidin Dino koşturuyor. Mart 1950 dopdolu bir ay. Yazmak, çizmek, Nâzım için imzalar toplamak, birazdan göreceğiz. Ama bütün bu koşturmacalar arasında Ankara Halkevi'nde Âşık Veysel ve ayrıca Ruhi Su konser verse gitmez misiniz? Ben giderim. Abidin de. Zaten nitekim gitmiş. Dahası üşenmemiş bir de yazı döşenmiş. Hayır *Nuhun Gemisi*'nde değil *Yaprak*'ta yayınlanmış. Başlığı "Halk Türküsü aldı yürüdü." *Yaprak*'ın 15 Mart 1950 tarihli 22. sayısından aynen aktarıyorum:

"Ankara Halkevinde Âşık Veysel için görülmemiş bir kalabalık toplanmıştı, halk şairi Veysel'e büyük bir sevgi gösterisi yapıldı. Kendi derdini bırakıp dünyanın haline hayıflanan Âşık Veysel'in en çok tutulan türküleri 'Taşlamaları' olmuştur. Bu da halkla aydınların, taraf tutan şiire karşı ilgisi-

ni gösteriyor. Âşık Veysel gecesinin başta gelen özelliklerinden biri de, Ruhi Su'nun bu şenliğe katılmış olmasıdır. Ruhi Su'nun senelerden beri halk türküleri üzerinde yeni bir anlayışla çalıştığını biliyoruz. Aydınlarımız bu çalışmalara karşı türlü tepkiler göstermişlerdir. Kimine göre halk türküleri gününü bitirmiş bir sanatın kalıntılarıdır, halk şairlerinin sesiyle tekrarlanmaları gerekir, sadece bir folklor konusudur. Kimine göre de halk türküleri Garp musiki anlayışı içinde, hammadde olarak kullanılacak ve geliştirilecek sesli hareket noktalarıdır. (Nasıl yeni şiir de bunlardan faydalanmasını bilmişse.) İşte böyle, kimine göre dokunulması, kimine göre de yeni baştan ufalanıp pişirilmesi icabeden halk türkülerine karşı Ruhi Su'nun tavrı nedir?

Ruhi Su'ya göre, yaptığını iyice anlayabildimse, halk türküleri melodi ve şiir bakımından tam kıvamını bulmuş sanat eserleridir, ses ve okunuş bakımından pürüzlerinden ayıklanınca – Garp musiki anlayışı ile bağdaşan – klasik denecek kadar sağlam ve belirli bir ses mimarisine erişmiş şaheserlerdir bunlar. Melodi ile ses, şiirle okuyuş arasında gözetmek istediğim fark meydanında; melodiye tam hakkını veren, Garplı anlamda terbiye edilmiş bir ses yoktur halk âşıklarında, sesleri çoğu zaman pürüzlü, yayvan ve uyuşturucudur. Şiire de hakkını vermiyor âşıklar, yarattıkları mısralara karşı sanki kayıtsızdırlar, aralarında öze göre değişen bir okuyuşa rastlamak pek güç. Şu var ki folklorcu görüşle yetinen kimseler, bu eksikleri "halislik" bakımından seviyorlar, türkü sanatını yaratanlara karşı saygı yönünden bu ilişmeme kaygusunda haklıdırlar bir bakıma. Bir bakıma da sesli musiki için halk türkülerine dayanmak isteyen musiki yaratıcıları da yanlış düşünmüyorlar, şekilcilikten uzak, zengin melodili, özlü bir yeni musiki yaratmak için elbetteki halkın ses mirasına sahip çıkmaları lazımdır. Ruhi Su'nun yolu apayrı görünüyor. Ruhi Su, seçilmiş, ses ve sözü süzülmüş halk türkülerinin – mesela klasik Alman musikisindeki 'lied'lere kadar – dört başı mamur sanat eserleri olduklarına inanıyor. Ruhi Su, kendi anlayışı içinde söylediği bu türkülerin sürekli değerlerine, gelecekte de canlı kalacak değerlerine bel bağlıyor. Türk halkının ses yolundan söz yolundan tarih boyunca yaşayacak eserler verdiğine inandığı içindir ki Ruhi Su, bunları arıyor, buluyor, ayıklıyor, değerlendiriyor, bu arayışın zorluğu ve önemi üzerinde söylenecek çok söz var.

Ruhi Su bu son konserde iki aşkı peşinde, Âşık Veysel'den önce türkülerini söyledi. Karşılaştırmamak elde değil. Veysel'in güçlü şair oluşu bir yana, *musiki olayı* bakımından Ruhi Su'nun çabasında haklı olduğu, gün gibi meydandaydı o gece. Halkevinde bulunanların kıyasıya alkışı, bir halk sanatının yeni zamanlara uymasını selamlamıştır. Bu biçim halk türküsü, alaturka – alafranga çatışmasının dışında ileri bir kültüre dayanan, herkese açık bir çeşit olarak artık geleceğini sağlama bağlamıştır bence." (*Yazılar:* s. 325–327.)

Abidin Âşık Veysel'in birçok resmini çizdi. Âşık Veysel o günlerde Ankara'daki aydınlar tarafından sevilen, eve davet edilen halk türküleri ustasıdır. Örneğin Erol Güney, eşi Dora'nın "evimize birkaç kez gelen Âşık Veysel'le çok sıcak bir bağı" olduğunu ve "ondan (...) türküler öğrendiğini" yazıyor (A. g. k., s. 200). Sabahattin Eyüboğlu da Âşık Veysel'i çok beğeniyor: Elimde nerede ne zaman çekildiklerini bilemediğim birkaç tane Eyüboğlu ve Veysel fotoğrafı var: Birbirlerine sarılmış iki dost. Nitekim o günlerde kardeşi Bedri Rahmi'ye yazdığı ve tarihi konulmamış mektubunda şunları yazıyor: Ne mükemmel bir insan şu Veysel, bilsen. Anadolu toprağının kendisi'... Yanık, durgun, olgun... Yalnız çehresini görmek kafi. İnsan dağların sırrıyla karşılaşmış gibi oluyor. Sıcaklarda bile sırtından çıkmayan eski yamalı bir paltonun içinde Veysel muhteşem bir dilenci gibi dolaşıyor. Önceki gün bu odadaydı. Çaldık... Söyledik..." (*Kardeş Mektupları:* s. 160.)

Af Çıkmıyor

"Yurt çapında olağanüstü ilgiyle izlenen af kanunu çıktı, çıkmak üzereydi. Gazeteler, işin bittiğine o denli inanmışlardı ki, ertesi gün manşetleri bile düzenlenmişti: Genel af yasası çıktı!

Meclis'teki görüşmelerin geceye uzandığı bir saatte, bir olay oldu, garipsenecek, yorumlanması çok güç bir olay.

Adalet Komisyonu Başkanı Hulki Karagülle, birden söz istedi, kürsüye geldi:

'Arkadaşlar!' dedi, Komisyonumuz, genel af yasasının bazı maddelerini yeniden incelemek kararındadır. Bu nedenle tasarıyı geri alıyoruz.'" (Cüneyt Arcayürek: 1. Cilt, s. 163).

Evet aynen böyle, 22 Mart 1950'de tasarı geri alındı. Görüşmeler durduruldu. Ve daha kötüsü TBMM 14 Mayıs 1950 seçimleri vesilesiyle tatile girdi. CHP bir vaadini daha rafa kaldırıyordu.

22 Mart 1950 tarihli *Nuhun Gemisi'nin* 3. sayfasında bir karikatür var: Başlığı "İki gazeteci..." Altta iki kareden birincisinde bir erkek, elinde içki bardağı sanki Ankara Kalesi'ni seyreyliyor. Bu "Yabancı Gazeteci." Yanındaki karede ise başka bir erkek var: Elleri ve ayakları kelepçeli. Penceresi demir parmaklıklı. Zindanda olmalı. Bu "Türk Gazeteci." Çizen belli değil. Abidin olabilir mi? Herhalde çizen Abidin değil. Çizgilerine hiç benzemiyor.

İkinci sayfasında Abidin'in ilk kez Abidin Dino olarak imzasını görüyoruz: "Esat Adil'e" başlıklı kısa cevap yazısında: Abidin, Esat Adil'in 22 Mart 1950 tarihli *Gerçek* dergisindeki "Nuh çarpıldı" başlıklı yazısına yanıt verdiğini belirtiyor. O zaman *Nuhun_Gemisi* 22 Mart tarihini taşımasına karşın ertesi gün yayınlanmış olabilir. Yani Af Kanunu tasarısının geri çekildiği öğrenildikten sonra. Elbette derginin başhaberini ve içeriğini değiştirmek mümkün olmuyor. Ama 29 Mart 1950 tarihli *Nuhun Gemisi* başhaberini bu konuya ayırıyor: "Af Kanunu işkence oyunu oldu..." diyerek. Hemen altında şunu okuyoruz: "Rüya gibi bir şey. Acaba torpil (bomba anlamında. MŞG) nereden geldi. Gaflet bizde."

Nâzım Hikmet Ne Yapacak?

Defalarca açlık grevine yatmak isteyen ama her seferinde af çıkacak diye eyleminden vazgeçirilen Nâzım Hikmet'in o sıradaki durumunu, ruh halini en iyi yine Abidin anlatıyor:

"Nâzım, dostlarını 1948 yılından bu yana uyarıp durmuştu; direnci azalıyor, sağlığı tekliyordu, bir şeyler yapmak gerekiyordu. İyi güzel de ne yapmalıydı? Bu konuda klasik tartışmalara girilmişti: dünya ölçeğinde bir kampanya yararlı olur muydu ya da böyle bir girişim otoriteleri daha da sert davranmaya mı iterdi? Gerçek şu ki, işin ucunda hücreye kapatılmak, mutlak yalnızlık vardı. Ziyaretleri yasaklanabilir, korkunç, kimi zaman buz gibi soğuk, kimi zaman cehennem gibi sıcak korkunç bir cezaevine nakledilebilirdi. Bursa ne de olsa başkaydı; orada iklim ılımandı. Her şey bir yana o kadar kötü de sayılmazdı. Sivas'la ya da Çorum'la karşılaştırıldığında örneğin;

ayrıca onu orada görmeye kim giderdi? Piraye (...) daha şimdiden, İstanbul'dan Bursa'ya gidebilmek için borç alıyordu. Önce Mudanya'ya kadar küçük bir vapur, sonra çocuk oyuncaklarına benzeyen bir tren. Otele para ödemek, tutukluya küçük bir armağan almak gerekirdi; mevsimiyse küçük Bursa şeftalileri örneğin, ama hangi parayla? Ya Sivas, Sivas'a kim gidebilirdi? Tüm bunlar gerçekti; ama bunlar kadar gerçek olan bir şey daha vardı: Nâzım neredeyse tamamen tükenmişti. Uzun süre içerde yatanlar söyler: Bunalım aşama aşamadır; yıllar geçtikçe insan aynı şeye aynı biçimde tepki vermez. Koca bir yıl, bir solukta geçip gider, sonra birden bir hafta gelir ki katlanmak, önceki on iki, yirmi dört, kırk sekiz aya katlanmaktan çok daha zor gelir insana. Bunalım kapıyı çaldığında, dizlerinizin bağı çözülür, göğsünüzün derinliğinde bir yanardağ ağzı açılır, kalbiniz küt küt atar, bir şeyler gemi azıya alır ve insan kendini sırtüstü yerde bulurdu; bir tür yer çekimsizliği paniği yakanıza yapışır ve bu sizi bedensel bir hareket yapmaya zorlardı:

Ve birden
atlıyormuş gibi boşluğa bir pencereden
fırlayıp çıktı resmi çerçeveden;
ayakları yere vurdu.

Üstelik şu kalbiniz, göğsünüzdeki şu anjin, şu siyatik, şu kaşınmalar, şu halsizlikler, şu terlemeler ve insanın yalnızca kendi özüyle besleniyor olması... Ve sonra kadınsızlık; insan, bir keşiş gibi, bir ağaç yaprağına dokunduğunda şehvetle irkilecek hale geliyor. On iki yıl, insanı delirtecek bir süre: öfke, şiir, iğrenme delirtir insanı; duvarda ezilen tahtakurularının pis kokusu, akşam olduğunda dışardan gelen çocuk ağlamalarının sizi içine düşürdüğü umutsuzluk..."

Nâzım Hikmet artık bıçak kemiğe dayandı diyerek aylardır yapmak istediği açlık grevinden başka çaresi kalmadığına kesin karar verdi. Başka ne yapabilirdi? Seçimlerden önce af çıkacak diye bekleyen Nâzım Hikmet'in diğer mahkûmlar gibi ümitleri tuzla buz edilmiş ve şaire başka yol bırakılmamıştı. Ama dostları, akrabaları, arkadaşları, yoldaşları, yakınları Nâzım'ın açlık grevini kaldıramayacağını, o kadar yıl hapislikten sonra bo-

zulan sağlığı sonucu açlığa dayanamayacağından ve sağlığının daha beterleşmesinden korkuyorlardı. Nâzım'ın özgürlüğüne kavuşması için Türkiye'de imza toplanılmasına karar verildi. İmza toplama fikrinin Nâzım'ın dayısının kızı ve sevgilisi Münevver Andaç-Berk ile Sare Teyzesinin kızı Ayşe Mocan-Baştımar'dan çıktığı anlaşılıyor. Ayşe'nin babası Şevket Mocan'ın Af Kanunu tasarısı TBMM'de görüşülürken komünistleri "suçlu değil haindirler" diye nitelerken kızının Nâzım Hikmet'in serbest bırakılması için imza kampanyası başlatması ne kadar hoş ne kadar anlamlı. Böylece yurtdışından ünlü isimlerin imzalarına "yabancıdırlar" diyerek yüz vermeyenlere Nâzım'ın yakınları "Bir dakika yerlilerimiz var bunlara ne diyeceksiniz?" sorusunu sorma olanağını da bulacaklardı.

Münevver ve Ayşe'ye başlangıçta Sare Teyze ve kız kardeşi yani Nâzım'ın annesi Celile Hanım destek veriyor. Böylece meseleye bu aşamada doğal olarak ailesel bir boyut katılıyor. Çünkü artık söz konusu olan sadece Nâzım'ın özgürlüğü değil hayatıdır. Mehmet Ali Aybar'ın ve Oktay Rifat'ın imza kampanyasında, Abidin, Melih Cevdet Anday, Orhan Veli ve diğerleri yanında, önemli rol oynamalarında da akrabalık ve ailesel boyut aramak olası. Çünkü Aybar ve Rifat da Nâzım ile akrabalık bağları olan insanlardırlar. (Hepsinin aynı zamanda Kuzguncuklu olması sonucu Murat Belge'nin "Kuzguncuklu Sosyalistler" diye bir deyim üretmesine bile yol açan bir akrabalıktır bu.)

İmza Kampanyası Başlıyor

İmza kampanyası İstanbul'da başladı. Önce Adnan Adıvar ile Halide Edib Adıvar'a imzalatılan ve "Cumhurbaşkanlığı Yüksek Katına" diye başlayan dilekçeyle ulaşılabilen aydınlardan imza toplanıyor.

Ankara'da imza toplama işinde Abidin Dino'yu buluyoruz, doğal olarak. Ve o kadar işi arasında bunu da yapıyor: Abidin anlatıyor:

"Ankara'da kapı kapı dolaşıp imza toplayacak çok kişi vardı. Ben, bir yılı aşkın bir süredir yatakta yatmasına karşılık Orhan Veli ile ekip oluşturmuş, karşıma gelen ilk kapıyı çalmıştım. Ankara gibi küçük ve güvenilmez bir kentte herkes bize kucak açmıştı! Kendisinden imza istendiği için sevinçten ağlayan insanlar vardı. Hem de önümüze çıkan ilk evdeki herhangi bir insan...

O günlerde Abidin ve Orhan Veli'ye imza toplama konusunda yardımcı olan Melih Cevdet Anday anımsıyor:

"Refik Fersan'a bağış dilekçesini ben götürmüştüm. Yenişehir'de sanırım Necatibey Caddesi'ndeki bir apartmanın ikinci katında oturuyordu. Ziyaretimin nedenini anlayınca ağlamaya başlamıştı. Zayıf, uzunca saçlı, çok nazik bir insandı. 'Nâzım Hikmet'in hapiste yatması benim derdimdir' demişti. Sonra imzasını atıp içeri seslenmişti. 'Fahire, gel, sende imzala!' demişti eşine.

Sonra Orhan Veli ve Abidin Dino ile birlikte Falih Rıfkı Atay'ı aradık; bize Ankara Palas'ta randevu verdi. Gittik. Falih Rıfkı Atay, dilekçeyi okuduktan sonra, 'Bunu bu akşam bende bırakın, baştan yazayım' dedi. Biz, Cumhurbaşkanına seslenen dilekçeyi 'rica ederiz' diye bitiriyorduk, o ise bu sonu sertleştirdi, 'istiyoruz' diye bağladı." (*Akan Zaman Duran Zaman*: s. 119–120.).

Cüneyt Arcayürek, kitabında (Cilt: 1, s. 158 ve 160–161), "Kimi ozanlar başta Orhan Veli, Nâzım Hikmet hapisten çıkıncaya değin sakallarını kesmeyeceklerini ilan etmişlerdi. Açlık grevi yerine 'sakal grevi.'"

Arcayürek şairleri, en başta Orhan Veli'yi takip ediyor,"başkaları" da Arcayürek'i izliyor.

13 Mayıs'ta Nâzım'ın durumunun, sağlığının çok kötüleşmesi üzerine hemen Cerrahpaşa Hastanesi Cerrahi Kliniği'ne kaldırılıyor. Kendisine serum takılıyor. Daha sonra Verem Pavyonu'ndaki tek kişilik bir odaya yatırılıyor. Nâzım Hikmet 15 Temmuzda özgürlüğüne kavuşana kadar bu odada kalacaktır. Daha önce reddettiği Cerrahpaşa'da kalmayı bu kez kabul ediyor. Başka türlüsü sağlığı açısından derin sorunlar doğuracaktı çünkü.

14 Mayıs 1950: Nâzım Hapis. Seçimler "Serbest"

Seçim günü yayınlanan *Son Posta* gazetesinde Abidin ve Güzin'in yakın dostlarından Rebia Şeref'in mektubu yayınlandı. Gazetenin "Eski cumhuriyet Başsavcısı merhum Fahrettin Karaoğlan'ın kızı ve değerli hâkimlerimizden" biçiminde tanıttığı ve bizim bildiğimiz gibi, Muvaffak Şeref'in eşi ve aynı zamanda Adalet Bakanlığında yüksek memur olan Rebia Şeref mektubunda şunları söylüyor:

"Büyük Türk şairi Nâzım Hikmet'in adım adım ölüme yaklaştığı bu anda, babam Cumhuriyet Başsavcısı merhum Fahrettin Karaoğlan'ın bana Nâzım Hikmet için söyledikleri bugün gibi hatırımda. Babam, 'Bir hâkim olarak memleketimizde bana en büyük ıstırabı vermiş olan hadise Nâzım Hikmet'in hiçbir delile, hiçbir kanun hükmüne dayanılmaksızın 28 yıl hapse mahkûm edilmesidir. Adalet tarihimizi bu günahtan kurtarmak en büyük emelimdir. Ama ne yazık ki buna gücüm yetmiyor' diyordu.

Babam bu duygu ve düşüncelerini yalnız yakınlarına söylemekle kalmadı. Yanılmıyorsam 1945 yılında TBMM Adalet Divanında da açıkça belirtti. Ve bir gün Hipodromda Sayın Cumhurbaşkanına da açtı.

Bu hatıraları delaletinizle Türk halkına nakletmek imkanı bulursam, yalnız bir insan, bir Türk olarak Nâzım Hikmet'e karşı değil, bir evlât olarak hak ve adalet âşığı babama ve asil bir yargıç olarak şerefim saydığım Türk adaletine karşı olan vazifemi de yapmış olacağım."

Rebia Hanım'ın mektubundan söz ettiğim 13 Nisan 2005'teki söyleşimizde, Güzin, aynen şunu söyledi: "Evet böyle bir hatundu, aramızdaydı boyna."

Siyasi tarihte Türkiye'deki "ilk serbest seçimler" olarak anılan 14 Mayıs 1950 seçimlerinin en çarpıcı yönü katılımın %88, 88 ile müthiş bir orana ulaşmasıdır. Halk gerçekten dananın kuyruğunun koparılmasını istiyordu. Öyle de oldu: 3. 176. 000 seçmenin oyunu alan (%39, 9) ama bizzat kendisinin saptadığı seçim yasasındaki çoğunluk sisteminin azizliğine uğrayan CHP feci bir hezimete uğradı: Sadece 69 milletvekili çıkarabildi. DP ise 4. 241. 000 seçmenin oyuyla (%53, 3) 408 milletvekilliği kazandı. Türkiye'yi kimin yöneteceği çok açık bir biçimde ortaya çıktı: DP'liler.

Abidin bakın bu gelişmeyi nasıl değerlendiriyor: "(...) beklenmedik bir şey oldu; ikinci açlık grevi oldukça ilerlemiş, iktidarın güç yitirmesine katkıda bulunmuştu ki seçimler yapıldı. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ülkeyi yöneten tek parti devrilmişti. Bu, halkın tamamının sınırsız bir sevince boğulmasına neden oldu (ardından ne geleceğini henüz kimse bilmiyordu). Bu öyle bir sevinçti ki, kimse artık bir şey düşünmüyordu; seçimler demek ki her şeyin anahtarıydı, bir kutunun içine bir kâğıt parçası atıyordunuz, hükümetler düşüyor, her şey yoluna giriyordu! Nâzım'ın gre-

vi mi? Ha, evet, Nâzım'ın grevi, ama o seçimlerden önceydi... İnsanlar sevinçten ağlamak istiyordu, işte o kadar" (*Nâzım Üstüne:* s. 20–21).

Bu İşi Ancak Abidin Çözebilir

Arkadaşları, dostları, yoldaşları, sevenleri Nâzım'ın açlık grevine son vermesini istiyorlar artık. Abidin, Nâzım'ı açlık grevine son vermesi veya ara vermesi konusunda ikna etmekle görevlendirildi. "Seni kırmaz" dediler yakınları Abidin'e. Yakınları dediğim Güzin en başta Orhan Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet Anday. Güzin *Gel Zaman Git Zaman*'da o günleri anımsıyor:

"Yeni hükümetin kurulması, sorumluluk taşıması için bir iki ay geçecek. Nâzım'sa gün geçtikçe zayıflıyor, hayatı tehlikede. Bir şey yapmak lazım ama ne? Üç şairle Abidin açlık grevinin ertelenmesini her bakımdan zorunlu buluyorlar. Tek çare Abidin'in İstanbul'a gidip durumu Nâzım'a anlatması, onu ikna etmesi... İkinci açlık grevinin 16. günü dört arkadaş Güzin'i de ikna ederek karar veriyorlar. Abidin ne olursa olsun uçağa binip İstanbul'a gidecek, Nâzım'ı görüp onunla bir çözüm bulacak, bu yeni siyasi durum karşısında. Çok zor bir yolculuk yapıyor Abidin, hasta, ateşi var, ama çaresiz gidilecek."

O günleri Abidin de yazdı: *Nâzım Üstüne'den* aktarıyorum: "Nâzım'a gelince, kendi hesabına açlığa ve ölüme gömülüyordu. Onu Avrupa yakasındaki Cerrahpaşa Hastanesi'nde özel bir bölüme nakletmişlerdi. Âşık olduğu, tirşe rengi gözlü, güzel yeğeni Münevver onu her gün ziyarete geliyordu; dostları onunla yeniden temas kurmuştu; Fransız gazeteleri yatağının ucuna kadar geliyordu; Yunanistan'daki, İspanya'daki, daha birçok yerdeki cezaevlerinden mesajlar gelmişti. Ne var ki Türkiye'de olay bitmişti. Neden? Çünkü ortada bir hükümet yoktu, yenisi de kurulmamıştı; kurulması için bir ay gerekiyordu. Nâzım bu arada ölecekti. Gerici takımın istediği de tam olarak buydu.

Ankara'da kapı kapı dolaşmalar ve sonu gelmez tartışmalar beni tüketmişti. Bu yüzden yeniden yatağa düşmüştüm, açlık grevinin on altıncı gününe giriyorduk. Nâzım'ın kız kardeşi bana şöyle demişti: "Boşu boşuna ölecek; birisinin oraya gitmesi gerek." İyi de kim? Yeniden tartışıldı: üç şair, kız kardeşi ve Güzin. Bu konuda benim bir şansımın olduğuna karar

verildi. Bunun üzerine, tarif edilmez bir baş dönmesi içinde, öğleden sonra kalkan uçağa bindim; İstanbul'a vardığımda, bir taksiye atlayıp Nâzım'ın avukatına gittim: yine ve yine kanıtlar, ne var ki fazla umut yok. Nâzım geri dönülemeyecek kadar ileri gitmişti, artık hiçbir şey anlamıyordu, ayrıca kazanacağı zafer bir kez elinden alınmıştı ve aynı hatayı yeniden yapmak istemiyordu. 'Ölmek mi? Böylesi çok daha iyi...'"

Bu konuda okuduklarımdan ve dinlediklerimden anladığıma göre, Abidin büyük ihtimalle 15 Mayıs 1950'de Ankara'dan İstanbul'a uçtu: Nâzım'ı ölümden kurtarmak umuduyla. Çiçek Palas toplantısının yapıldığı pardon yapılamadığı gün yani, eğer hesabım yanlış değilse.

16 Mayısta Nâzım'la görüştü.

17 Mayısta Nâzım'ı açlık grevinden vazgeçirmek için gerekli imzalar toplanıyor.

18 Mayısta İrfan Emin imzaları, telgrafları, mektupları Nâzım'a taşıyor ve okuyor. Nâzım ertesi güne kadar süre istiyor.

19 Mayısta Nâzım Hikmet ikinci açlık grevine son verdiğini açıklıyor.

İstanbul'da Dostlar da Var

Nâzım'ın açlık grevi süresince bozulan sağlığı İstanbul'daki dostlarını da tedirgin ediyor. Zekeriya ve Sabiha Serteller en başta, Yıldız Sertel adını andığım kitabında bu gelişmeleri şöyle aktarıyor:

"Ne var ki, hükümet bir türlü kurulamıyor, Nâzım için herhangi bir karar alınmasını sağlamak zorlaşıyordu. Grev uzadıkça, şairin durumu kötüleşti ve nihayet hastaneye kaldırıldı. Babam sık sık ziyaretine gidiyor ve bize kötü haberler getiriyordu: "Nâzım'ın durumu iyi değil, her ne kadar, Nâzım, ortada bir sorumlu hükümet yok. Bu işin sonunda ölüm var, vazgeç bu grevden! diyorsam da dinlemiyor. 'Ben, dünya halklarına söz verdim, vazgeçemem.' diyor."

Akşam sohbetlerinde artık, başka bir laf konuşamıyorduk. Herkes bir çıkar yol göstermeye çalışıyor, bir türlü işin içinden çıkılamıyordu. Eylem yapmak iyiydi ama, eylemler de bir sonuç vermiyordu. Göz göre göre Nâzım'ın ölmesine de müsaade edemezdik. İlgilenen herkes sorunun bizim evde tartışıldığını biliyor, bize geliyordu, ama bir türlü bir çare buluna-

mıyordu. Aydın grubu her akşam toplanıyordu. Bir ara, Karaköy köprüsünün üstünden her gün bando müzikayla geçen bir bahriye bölüğünün peşine takılıp, bir gösteri yapmayı bile düşündük.

Geceleri uykum kaçıyordu. Nâzım benim için ne sadece bir dev şair, ne davası için kahramanca savaşan bir idealistti. Ben gözümü dünyaya onunla açtım, onun şiirleriyle büyümüştüm. O benim, bir ağabeyim, bir kardeş gibi yakınımdı. Bunun üstüne de insanlığı ve büyüklüğü ekleniyordu." Nâzım için, canımı da vermeye hazırım, ama faydası ne?" diye düşünüyordum, kendi kendime. Bir gün, hastane dönüşü, babam "Nâzım'ın hali fena, karnı şişti, ateşi yüksek" deyince dünyamız tersine döndü. Derhal, dost aydınların katılmasıyla bir toplantı yapıldı ve Nâzım'a Türk aydınları adına bir başvuru yapılmasına karar verildi. Bu başvuruda Nâzım'a, Türkiye'de siyasi durumun istikrarsızlığı anlatılacak, kendisinden, durum açığa çıkana kadar, grevi bırakması istenecekti ve bu başvuru basında yayınlanacaktı. Bu, başvuruyu Nâzım'a babam iletti. Anlattığına göre, Nâzım ilk evvela diretmiş, "Beni dünya efkârı önünde, rezil mi etmek istiyorsunuz?" demiş, babam çok ısrar edince kabul etmişti."

Nitekim Güzin de kitabında Abidin'in İstanbul'a gider gitmez Sertellere uğradığını yazıyor:

"İstanbul'a gider gitmez, Nâzım'ın yakını birkaç dostla, Sabiha Sertel'le, avukat İrfan Emin'le meseleyi tartışıyorlar... Herkes yeni kurulacak hükümetin iktidara gelmesini beklemenin şart olduğu görüşünde, fakat doludizgin açlık grevini sürdüren Nâzım'm kimseyi dinlemeyeceğini düşünüyorlar. Abidin kararlı, ertesi sabah Sertel'le hastanenin başhekimine çıkıyorlar, diller döküyorlar ve böylece Abidin'e tek başına Nâzım'la görüşme izni veriyor doktor bey."

Abidin 16 Mayıs 1950'de Nâzım'ı ziyarete gidişini şöyle anlatıyor: On yıldan beri ilk kez görecek Şair'i:

"Ertesi gün İrfan Emin (Nâzım'ın avukatı) taksiyle hastaneye kadar bana eşlik etti. Ah! Ne kadar da geveze şu İrfan Emin! Konuşuyor, durmadan konuşuyor, Nâzım'dan ezbere şiirler okuyordu; sevgili avukat kendini edebiyata kaptırmıştı...

Kısa kesiyorum. Başhekim, benim Nâzım'ın bulunduğu odaya girmemi çok istiyordu. 'Onun ölümünün tek sorumlusu ben olacağım, anlıyorsunuz değil mi, buysa hoşuma gitmiyor, çoluğum çocuğum var benim, meslek bilinci olan bir insanım ben, ayrıca (gözleri incelikle parlıyordu) onu, Nâzım Hikmet'i çok seviyorum ben, siyaset bir yana, onu çok seviyorum...'

Beyaz önlüklü bir asistanla birlikte gri renkli pavyonların arasından geçiyoruz. Küçük modern bir yapı. Nâzım orada. Birinci kattaki koridorda iki jandarma var. Köylü usulü çömelmiş, silahlarını bacaklarının arasına almışlar. Asistan yumuşak bir ses tonuyla bana, "Haydi gidin," dedi ve beni yalnız bıraktı. Kapıyı vurup içeri girdim. Gözlerim kamaştı. Küçücük odanın içinde kocaman bir pencere vardı, pencerede de gökyüzü ve deniz, ışıl ışıl bir aydınlık ve Nâzım. Onu görmeyeli on yıl oluyordu. Nâzım beyaz bir yatağın üstünde boylu boyunca yatıyordu. Yüzü süzülmüştü. Hınzır ve kaygısız bir çocuğun mavi gözlerini taşımasa, yüzü bir ölünün yüzü, bedeni bir ölünün bedeni denebilirdi. Onu oraya, denize bakan o odaya özellikle koymuşlardı.

Nâzım'a son durumu açıkladım; Ankara'daki ve ülkedeki havayı anlattım. Ne var ki, anlattıklarımdan çok, bana kâğıt parçalarının üzerine çiziktirdiği şiirlerini okumak onu çok daha fazla ilgilendiriyordu sanki. Nâzım, bir saat boyunca ateşli biçimde konuştu: bir tür doruk noktasıydı bu; terliyordu, tükenmişti. Pencerenin önünde, dışarıda, terasta iki jandarma gidip geliyordu; kendilerine zaman zaman dostça el eden bir hastanın başında neden beklemek gerektiğini çok iyi anlayamayan iki köylü çocuğu...

Kimi zaman, camın ardında güzel bir hemşirenin ya da bir asistanın gizlenmiş bir dostluğu ifade eden yüzü beliriyordu... Nâzım şu öneriyi çok büyük zorlamalar sonucu kabul etti: kurulacak olan hükümetin sorumluluklarını açıklayan çok açık seçik bir metin hazırlanacak, bu metni ön planda adı geçen en az otuz kişi imzalayacaktı. Onun önüne de açlık grevini geçici olarak bırakmasını isteyen bir kâğıt gelecek olursa, bu konuda uzun uzun düşündükten sonra karar verecekti.

On yedinci gündeydik: gerçekten çok uzun bir süre geçmişti. İrfan Emin'le birlikte hastaneden koşa koşa çıktık. Otuz imza; geçen her dakikanın önemli olduğu bir durumda, o imzaları arayın da bulun bakalım! İmzaları toplamak – hiç unutmayacağım – yirmi dört saat sürdü."

İlk imzalar çok önemli. Her zaman olduğu gibi akla kim geliyor? Güzin anlatıyor:

"İlk akla gelen saygın iki kişi. Halide Edip'le kocası Adıvar. Minâ Urgan'la Abidin gidiyorlar hemen evlerine, tekrar bir tartışma başlıyor fakat sonunda imzalar alınıyor, üst tarafı çorap söküğü gibi... Ayakta duracak hali kalmayan Abidin Ankara'ya dönüyor, mutlu. Nâzım ölmeyecek 1950 yılında."

En başta Halide Edib Adıvar ile eşi Adnan Adıvar'ın imzaladığı metinde şunlar yazılıdır: "Nâzım Hikmet, Cerrah Paşa Hastanesi, İstanbul. Sizi haksız yere hapiste tutan idare halkın oyu ile iktidardan uzaklaştırılmış bulunuyor. Bugün ise haklı taleplerinizle ilgilenecek sorumlu makam henüz teşekkül etmemiştir. Yeni iktidar kuruluncaya kadar ve bu hususta ki durumu aydınlanıncaya kadar açlık grevinize fasıla vermenizi ısrarla rica ediyoruz."

Bu metnin altında iki ünlü ve onurlu insanın yanında onlar kadar ünlü ve aydınlık onurunu en kutsal biçimde taşıyan şu imzalar da bulunuyor: Orhan Veli, Sabahattin Eyüboğlu, Fikret Âdil, Mîna Urgan, Abidin Dino, Ahmed Hamdi Tanpınar, Sait Faik.

Menderes Hükümetini Kuruyor

Kimi subayın iktidarın DP'ye devrini önleme arzusunu belirtmelerine karşın, ülke yönetimi seçim sonuçlarının gerektirdiği bir biçimde çoğunluğu kazanan DP'ye bırakıldı. Celâl Bayar cumhurbaşkanı seçildi. O da Adnan Menderes'i başbakanlığa atadı. Yeni hükümet 22 Mayıs 1950'de işbaşı yaptı. İktidar İnönü'den Bayar'a, CHP'den DP'ye geçiyor. Ama köklü değişim bekleyenlerin umutları uzun ömürlü olmuyor.

Menderes'in Birinci Hükümeti 8 Mart 1951'e kadar sürdü. Bu hükümette dikkati çeken bakanların başında Samet Ağaoğlu geliyor: Manisa milletvekili seçilen eski öykücü Ağaoğlu birinci hükümette "Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı"dır. Hükümetin ikinci adamı. Daha beş-altı yıl önce Ankara'da Kürtün Meyhanesi'nde şair, öykücü, roman yazarı ve gazeteci arkadaşlarıyla ucuz şarap içen bir insan için bu "yükseliş" baş döndürücü. Nitekim Ağaoğlu'nun da başı fena halde dönüyor. O kadar ki eski arkadaşlarını bırakın tanımak neredeyse onlardan bilinmeyen "yenilgilerin"

acısını çıkarmaya çalışıyor. (Memet Kemal'in *Acılı Kuşak'ta* ismini vermeden Ağaoğlu'nu anlattığı sayfalar bu bağlamda çok eğlenceli: A. g. k., s. 58 – 61.) Ağaoğlu 9 Mart 1951'de göreve başlayan ve 14 Mayıs 1954'e kadar süren İkinci Menderes Hükümetinde doğrudan doğruya Başbakan Yardımcısı olarak atanıyor artık. Evet hükümetin yine ikinci adamı.

Birinci Menderes Hükümetinde devlet bakanı olarak atanan Manisa milletvekili Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu da dikkat çekiyor.

Birinci Menderes Hükümetinde Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'dür. Ve bu görevi Menderes'le kavga edip DP'den ayrılana kadar sürdürüyor.

Birinci Menderes Hükümetinde İçişleri Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu'dur. İkinci Menderes Hükümetinde bu göreve önce İzmir milletvekili Halil Özyürek atanıyor. Bir süre sonra ise Devlet Bakanlığından bu göreve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu geçiyor. Abidin'in pasaport işlerinde bu ismin önemi var. Birazdan göreceğiz. Daha sonra İçişleri Bakanlığına Ethem Menderes getirilecek. Bu bakanlıktaki bunca sık değişiklik aynı zamanda polis ve istihbarat kurumlarıyla DP'lilerin bir türlü anlaşamamaları ve DP iktidarının bu kurumlar üzerinde otoritesini hemen kuramaması ile yakından ilgilidir.

31 Mayıs 1950'de son sayısını yayınlayan ve okuyucularına hoşçakalın diyen *Nuhun Gemisi'nin* ana başlığı "Halkımız harp istemiyor"dur.

Nâzım'ı Unutmamak

Birçok aydının, yazarın, bilim kadın ve adamının aklında sadece DP'nin "yeni iktidarı" değil, aynı zamanda Nâzım Hikmet'in artık özgürlüğüne kavuşması isteği var. DP'nin bu konuda daha samimi olduğu tahmin ediliyor. Adalet Bakanlığının genel af kanunu tasarısını yakında TBMM'ye sunacağı bekleniyor. Bunun bir an önce gerçekleşmesi arzulanıyor.

Nitekim 15 Haziran 1950 tarihli *Les Lettres Françaises'e* yansıdığı gibi, Adalet Bakanı Halil Özyürek'in genel af kanunu tasarısını hazırlayan komisyona başkanlık ettiğini öğreniyoruz. Ve şunu ekliyor Fransız dergi: "Fakat, hemen tutucu basın, komünistlerin – ve böyle adlandırılanların – tasarı kapsamına alınmaması için baskı yapıyor."

Barış

Barış dergisinin ilk sayısı büyük olasılıkla 1950 Mayıs ayında çıktı. Logoda Beyaz Güvercin var. Picasso'nun "güvercini" olmalı. Ama çizen yüzde yüz Abidin.

21 Mayıs 1950'de, Türkiye Cumhuriyeti'nin NATO'ya üyelik başvurusundan on gün sonra, İstanbul'da Türk Barışseverler Cemiyeti kuruldu. Resmen faaliyete geçiş tarihi 14 Temmuz 1950'dir. Kurucuları bildiğimiz, tanıdığımız isimlerdir:

Adnan Cemgil (Felsefe doçenti), Behice Boran (Sosyoloji doçenti), Nevzat Özmeriç (mimar), Vahidettin Barut (avukat), Fuat Toprakoğlu (avukat), Turgut Pura (heykeltıraş), Affan Kırımlı (mimar), Reşat Sevinçsoy (dekoratör), Muvakkar Güran (ev kadını, Rasih Güran'ın eşi).

Behice Boran Derneğin başkanlığını üstleniyor. Dernek üyeleri arasında başka isimler de anılıyor. Örneğin kendisiyle yaptığım bir söyleşide ney ustası Ali Dede Altıntaş, "Fuat Toprakoğlu'nun arzusuyla Barış Derneği üyesi oldum" dedi.

25 Haziran 1950'de Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırmasıyla başlayan Kore Savaşı ve Kore'ye Türk Silahlı Kuvvetlerinin gönderilmesi Barış meselesini gündeme oturttu. Ve dolayısıyla Cemiyetin attığı her adım dört gözle izleniyor oldu. Zaten izlenen Cemiyet nefes alamaz hale getirildi. Bu saldırganlık o günlerdeki ilkel antikomünizm salgın hastalığının doğal sonucuydu. Hatta Kore'ye asker gönderilmesi bile bu açıdan değerlendirilebilir. Adnan Menderes ve hükümetinin NATO'ya ne pahasına olursa olsun girme isteği yanında.

Cemiyetin savaşa karşı bildiri dağıtması hemen hakkında dava açılmasına, yönetici ve kurucularının tutuklanmasına vesile olarak kullanıldı. Bu dava Abidin'i yakından ilgilendiriyor. Çünkü Cemiyetin çıkardığı *Barış* dergisinin kapak karikatürünü Abidin çiziyor: İmzasız yayınlanan karikatür desende bir Türk köylüsü görülüyor ve yanında şu soruya yer veriliyor: "Kore nere?"

Abidin yıllar sonra, Selçuk Demirel ile yaptığı söyleşide, o günleri şöyle anımsıyor: "O sırada iki yıl süren uzun bir hastalık geçiriyordum. O yüzden kovuşturmanın zahmetine katlanacak durumda değildim. Ve böylece imzamı atmamıştım, resmin altına. Resim benimdir."

Burada izninizle bir noktaya dikkatinizi çekmek istiyorum: Abidin'in "iki yıl süren uzun bir hastalık geçiriyordum" cümleceğini şimdiye kadar hemen hemen her belalı konu için kullandığını görüyoruz. Oysa 1950'de "iki yıl süren uzun hastalık"ın epeydir bittiğini biliyoruz. Başka bir hastalığının o günlerde başlayıp "uzun sürdüğünü" ise hiç bilmiyorum. Olabilir mi? Sanmıyorum. O zaman Abidin neden imzasız yayınlıyor kimi çizgilerini? Kanımca şu veya bu biçimde TKP'ye yakın ve/veya onun teşvikiyle çıkarılan veya çıkan yayın organlarında imza atarak kendisini gereksiz yere sergilemek istemiyor. Abidin bu konularda çok dikkatlidir. Bunu kendisini tanıyan herkes biliyor. O günlerde ve daha sonra da TKP'li olduğunu en yakınlarından bile saklayan bir insandır Abidin. TKP yayın organlarında imza atmaz ama bu onun bu dergilere katkısını sunmayı da asla engellemez. Mesele boşu boşuna risk almamakla açıklanmalıdır sanıyorum. Çünkü Abidin "Bu işlerin çok belalı olduğunu" hepimizden, herkesten iyi biliyor: Unutmamalıyız 1942'den beri sürgündür. Bunun ne anlama geldiğini ona biz anlatacak değiliz mutlaka. Dahası Nâzım gibi büyük bir şairin yıllardır zindanda tutulmasının nedenlerini de hepimizden, herkesten iyi Abidin biliyor. Bu ülkede kardeşim suç sadece komünist olmak değildir. Bu ülkede ünlü olmak, yakışıklı olmak, özgürce yaşamak bile suçtur. Bilmem anlatabiliyor muyum? Kıskançlıkları, en ucuz tarafından dedikoduları asla unutmamak gerek. Ve hemen eklemeliyim: Dedikodu kadınların tekelinde değildir bu ülkede, erkeklerimizde haklarını yemeyelim şimdi, çok sıkı çok iyi dedikoducudur ve başa bela kıskançtırlar kardeşim. Bunu bilmeyen mi var diyebilirsiniz. Haklısınız. Ama burada bir kez daha yazılması da zaruri bir hal aldı. Bağışlayınız.

Sadece o resim/desen/karikatür değil *Barış* dergisinin logosunun solunda yer alan beyaz güvercin de Abidin'in kaleminden çıkmıştır. Bakanlar görebilir.

Cemiyet kurucuları hakkında açılan dava değişik tutuklamalar, sorgulamalar sonrasında hapis cezalarının verilmesiyle sonuçlandı.

Abidin Dino hapis cezasını Ankara Cezaevinde çekmek durumunda kalan Behice Boran'ı düzenli ziyaret etti. Güzin Dino bana şunları anlattı bu konuda: "Ben Behice'yi ziyaret etmek istiyordum. Ama Abidin ba-

na 'Sen devlet memurusun, doçentsin başına bir iş açabilirler' diyerek ziyarete gitmemi istemedi. Ama O Behice'yi, ikimiz için de, muntazam bir biçimde ziyaret etti."

Bu olaylar ve Kore'ye asker gönderilmesi Türk basınında varolan ilkel antikomünizm bunalımının/hastalığının sürdürülmesini kolaylaştırdı: Türk basınında "Kızıllar" sözcüğü bir tür küfür biçiminde sürekli bir şekilde kullanıldı. Ve elbette bütün basın kayıtsız şartsız DP hükümetinin arkasında hiç tanımadıkları Kuzey Kore'ye karşı savaşa giriverdi: Ne hikmetse!

Bu arada ABD'nin Türkiye'ye birçok konuda yardım yapacağı propagandası da eksik olmuyor: Örneğin 13 Şubat 1951 tarihli *Vatan* şöyle bir başlık atıyor: "Türkiye'ye yapılacak fevkalâde yardımlar. Marshall planı ve askeri yardım dışında 1 milyar dolar istedik. 120 tepkili uçak alıyoruz." vs. vs. ... Bu koşullardaki bir Türkiye'de bütün çarklar ABD için dönüyor, döndürülüyor artık. Nâzım Hikmet bu şartlarda elbette kaleme sarılacaktır: "'23' sentlik askere dair" şiirini patlatıyor. Bildiğiniz gibi.

İki Zaman İki Mekân Arasında Nâzım Özgür

1950 Haziran ayı sonunda veya temmuz başında, Abidin, Güzin, Güzin'in annesi Ferdiye Hanım, ev işlerinde yardımcı olan genç Gül Hanım ve elbette Tekir kedi İstanbul'da Çiftehavuzlar'daki kiralık evdedirler. Bu kez Melih Cevdet Anday ve eşini de misafir ediyorlar.

Abidin ve Anday boş duracak değiller ya, imece usulü bir tiyatro işine girişiyorlar. Bu çalışmanın izini Sabahattin Eyüboğlu'nun o sırada Paris'te bulunan kardeşi Bedri Rahmi'ye yazdığı bir mektupta buluyoruz. Aynen şöyle: "Melih'in (Melih Cevdet Anday'ın. MŞG) piyesini (Salıpazarı'nda arıyor. MŞG) aramamızın nedenine gelince: Mehmet Ali (Cimcoz olmalı. MŞG) Ses Tiyatrosu sahibi ile bir anlaşma yapmış. Sahneyi çok elverişli koşullarla bir ay için verecekmiş. Melih'le gidip sahneyi gördük. Melih kendi piyesini amatörlerle sahneye koymak üzere harekete geçti. Dekorlarını Abidin yapacak."

Ne oldu sonrası? Bir bilene sormalı.

Nâzım özgürlüğüne kavuşunca, bu evde, O da imece yoluyla *Kuvay-ı Milliye Destanı*'nın kısa bir bölümünü oluşturacak. Abidin'in 18 resim çizdiği destan. Anday'ın Nâzım için kütüphanede belge topladığı günler.

Temmuz 1950'de yeni hükümet eski hükümetin izinde gittiğini bir kez daha gösterdi: Dincilere göz kırparak. Evet çünkü radyoda dini program yasağı kaldırıldı.

13 Temmuz 1950'de TBMM Genel Kurulu Genel Af Kanunu tasarısını görüşmeye başladı. İki gün süren tartışmalardan sonra tasarı kabul edildi.

Nâzım Hikmet af edilmedi. Evet bu nokta çok önemli. Nâzım Hikmet af kapsamı içine alınmadı. Çünkü TBMM Genel Kurulunda onun af kanunu kapsamı dışında bırakılması kabul edildi. Birçok milletvekili, aralarında bir-iki bakanla, Nâzım'ın affını adli hatayı düzeltmek yerine uluslararası siyasal çekişme çerçevesinde bir tür inatlaşmaya dönüştürmek gayreti içindeydi. Ve milletvekilleri de bu adamların, bu ilkel antikomünistlerin, bu ırkçıların, bu aşırı sağcıların etkisinde kaldılar. Ancak sonraki celsede, bağışlanmayan, af kapsamına alınmayan mahkûmların cezalarından yapılacak indirimin, verilen cezanın üçte ikisi olması önerildi ve kabul edildi. İşte ancak bu sayede Nâzım Hikmet serbest kalabildi: Çünkü 12 yıl 7 ay hapishanede tutulmuştu ve 28 yıl 4 aylık "cezanın" geri kalan 16 yılını "yatmayacaktı." İşte böyle.

15 Temmuz 1950 tarihli *Resmî Gazete* Genel Af Kanununu yayınladı. Ve kanun yürürlüğe girdi. O gün avukat, M. A. Sebük, savcılık ve cezaevinde gerekli işlemleri yaptıktan sonra Cerrahpaşa Hastanesi'ne geldi: Nâzım, avukatı ve vasisi İrfan Emin ile Münevver onu bekliyorlardı.

Saat tam "14. 15'te on üç yıllık tutsaklık sona erdi. Başhekim Doktor Esat Durusoy ile Nâzım'a yaşamının çeşitli dönemlerinde yakınlık göstermiş olan Doktor Tarık Temel de bu mutlu anı izleyenler arasındaydılar. Avukat Mehmet Ali Sebük, Nâzım ile Münevver Andaç'ı hastaneden otomobiliyle alıp Vâ-Nûların Salacak'taki evine götürdü."

Nâzım Hikmet "çıktığında," özgürlüğüne kavuştuğunda 48 yaşındaydı. Ve hayatının tam 17 yılını "içeride" geçirmişti.

Nâzım Hikmet bir süre Vâ-Nûlarda kaldı. Daha sonra Cevizlik'te annesi Celile Hanım'ın evinde. En sonrasında ise Kadıköy'de Sular İdaresinin karşısındaki bir apartmanın zemin katında. 17 Haziran 1951'de ülkesini terketmek zorunda kalıncaya kadar geçen on bir ayını Münevver ve 26 Mart 1951'de doğan oğlu Mehmet ile yaşadı. Yoğun bir özgürlük dönemi; ama, maalesef çok kısa ömürlü.

14 Temmuz 1950 tarihli *Nâzım Hikmet* dergisi "Nâzım Hikimet'i Kurtarma ve Yapıtlarını Yayma Komitesi Başkam" Tristan Tzara'nın fotoğrafıyla ve onu tanıtan bir yazıyla çıkıyor. Nâzım'ın özgürlüğüne kavuşması için son günlerde yapılanları da aktarıyor.

15 Temmuz 1950 tarihli *L'Humanité "Nâzım Hikmet libre"* ("Nâzım Hikmet özgür") başlığı ve şairden bir şiirle yayınlanıyor. Birinci sayfadan.

20 Temmuz 1950 tarihli *Les Lettres Françaises* ise birinci sayfasının büyük bir bölümünü Nâzım'a ayırıyor: Dergi logosunun üstünde *"Victoire!"* ("Zafer!") yazılı. Daha sonra ise şu okunuyor: *"Le grand poéte turc Nâzım Hikmet Libéré"* ("Büyük Türk Şairi Nâzım Hikmet serbest"). Nâzım'ın kara kalem bir portresi geliyor sonra. Çizen belli değil. Abidin olabilir mi? Daha sonra Tristan Tzara'nın açıklamasına yer veriliyor: Tzara artık komitenin varlık nedeni kalmadığı için kendi kendini feshettiğini açıklıyor. Madem ki amacına ulaştı. Daha sonra bu mücadelede komiteye yardımcı olan CNE (Yazarlar Ulusal Komitesi), Demokrat Hukukçular Uluslararası Birliği ve İlerici Jön Türkler Birliği'ne teşekkür ediyor. Mücadelesindeki başarısının barış için verilen genel mücadele çizgisi ile çakıştığını vurgulamayı ihmal etmiyor.

Dostlarla Bir Arada

Temmuz 1950'de Abidin ve Güzin yaz dinlencesi vesilesiyle İstanbul'dalar: Çiftehavuzlar'da Tosun Bey Köşkü'nün girişinde "ahırdan bozma, limonluğa benzeyen evi" tutmuşlar yine. Güzin ve Melih Cevdet Anday ve başka dostlar Nâzım'ı ilk bu evde görüyorlar.

Abidin, *Nâzım Üstüne'de* (s. 15 vd.) "Açlık Grevi" başlıklı bölümde anlatıyor: "Nâzım açlık grevinin başlangıcını ve sonrasını, bize Caddebostan'da, bizim evde, Anadolu yakasında Adalar'a karşı, yazlık olarak tuttuğumuz o küçük evde anlatmıştı. Bahçe denize değin uzanıyordu. Ahşap bir saray yavrusu olan Tosun Bey Köşkü, en dipte, neredeyse suyun içinde bembeyaz yükseliyordu. Kullanılmayan eski bir müştemilat olan bizim küçük evimizse, köşkü sınırlayan büyük demir parmaklığın yakınındaydı. Kapımızın önünde, koca çamlarla çevrili geniş bir su parçası uzanıyordu. (...) Nâzım son derece zayıftı, yüzünde ve ellerinde kırmızı lekeler vardı. İkinci açlık grevinden henüz çıkmış, özgürlüğüne yeni kavuşmuştu."

Melih Cevdet Anday ise *Akan Zaman Duran Zaman'da* (s. 121) aklında kalanları aktarıyor:

"O yaz Abidinler, Caddebostan'da, Ragıp Paşa'nın, kızı için yaptırdığı yalının bahçesindeki, belki eski zamanda aşçının ya da bahçıvanın oturduğu küçük bir evi tuttular, eşimle beni de konukladılar. Bu küçük, taştan evin önünde, üstü hep yapraklarla dolu bir havuz vardı. İşte Nâzım Hikmet'le ilk orada tanıştık. Boynuma sarıldı, kısaca, 'Teşekkür ederim' dedi.

Sık sık buluşuyorduk. Dostlar, arkadaşlarla bir arada geçen gecelerimizin tadını unutamam."

Güzin'den daha güzel kimse anlatamaz yine de Nâzım'ın o eve ilk gelişini: Gelin Güzin'i dinleyelim/okuyalım: "Evde Melih Cevdet ve ilk karısı Sabahat misafir o gün. Güvenlik nedenleriyle, kimseye haber verilmemiş Nâzım'ın o gün Çiftehavuzlar'a geleceği. Nâzım, Vâla Nurettinlerde oturduğu için onlar da Münevver'le beraber gelecekler. Bir gün öncesinden ev halkını müthiş bir heyecan kaplıyor. Bir Gül Hanım belli etmiyor duygularını, ama çok önemli bir kişinin geleceğini kestirmiş. Çünkü gazete okuyor Gül Hanım, her gün tek satır bile kaçırmamacasına. Ve de o günlerde tüm gazeteler, 13 yıldan sonra aftan yararlanarak serbest bırakılan Nâzım Hikmet'ten söz ediyorlar durmadan. Evde de günlerdir yalnızca onun sözü ediliyor.

Tosun Bey'in denize karşı görkemle duran köşkünü, orman gibi koca bir park ayırıyor Abidinlerin havuz başındaki ahırdan bozma evlerinden. Yanı başlarında, yüzyıllık, ulu çam ağaçları, havuzun çevresinde yükseliyor. Nâzım için oraya kuruluyor küçük bir rakı sofrası. Melih, Güzin'in heyecanını kavramış. Nâzım için havuz başında ayrılan şezlongun bitişiğine küçük bir tabure koymuş. 'Sen buraya, Nâzım'ın dizinin dibine otursun,' diye tatlı şakalar yapıyor. Oysa O (Güzin. MŞG) da, aksi gibi öksürük olmuş. Boğazı da yanıyor. Heyecandan mı, sinirden mi, sabırsızlıktan mı, nedense, neredeyse nefes alamayacak durumda.

Sonunda, akşamüzeri dört misafir geliyor. Anne (Güzin'in annesi Ferdiye Hanım. MŞG), Gül Hanım'ı yanma alarak, bahçeyi devriye geziyorlar. Gündüzleri büyük, demir bahçe kapısı açık durduğu için, ne olur ne olmaz, yabancı dolaşmasın Nâzım oradayken...

Ne uzun boylu Nâzım! Soluk benizli, zayıf, yüzünde hafif beyaz lekeler... Ter, kan ve sevinç içinde, herkesle sarmaş dolaş. Havuzun başındaki koltuk ve iskemlelere oturuluyor, her şey birden konuşuluyor. Nâzım'ın Münevver'le sevişmesi aylardır tartışma konusu sol çevrelerde. Nâzım'ın yakın dostları arasında bile, bu kadar yıl sonra Piraye'den ayrılması yadırganıyor. Güzin ise Nâzım'ı savunuyor. Zaten bu olayı, Nâzım'ın birini bırakıp bırakmaması olarak görmüyor, bir yaşam, mutluluk hakkı, özlemi, filan gibi bir duyguyla savunuyor. Havuz başında, dizinin dibine çökmüş olan Güzin'e, 'Duydum, sen bizi savunmuşsun. Teşekkür ederim,' diyor Nâzım. O (Güzin. MŞG) ise, sevincinden düşüp bayılacak. Bir ara Nâzım, şezlonga upuzun yatıyor ve tepesinde yükselen ulu çamlara sadece bir an için dalıyor ve birdenbire gerisin geriye doğrulup, 'Olacak şey değil,' diyor, 'İnanamıyorum. Ne bu ağaçlara, ne bu havuza, ne bu duyguya... İnanamıyorum, fazla geliyor.'"

Ruhi Su, Nâzım ve Diğerleri

Güzin anlatımını sürdürüyor:

"Hayret! Arada rastlantı bu ya, Ruhi Su uğramış eve. Nâzım ise Ruhi'nin sazına bayılıyor; hapiste, radyoda dinlemiş. Oysa saz yanında değil Ruhi'nin. 'Git, getir,' diyorlar. Söz verdirtiyorlar Ruhi Su'ya, kimseye bir şey söylemesin diye. Ama Ruhi Su dayanamıyor, Behice'ye (Behice Boran. Hani daha önce İstanbul'a geldiğini duyurduğumuz. MŞG) haber veriyor. O akşam, saat dokuzda, Çiftehavuzlar'daki evde elliye yakın dost toplanıveriyor... Duyan koşmuş, kopup gelmiş. Kocaman oda tıklım tıklım. Yerlerde, pencere içlerinde, dolapların üstünde oturuluyor. Dışarıda, karanlıkta, iri dallar sarkıyor. Evden biri zaman zaman devriye geziyor bahçeyi ne olur ne olmaz diye... İçeride, Ruhi Su durmadan saz çalıp herkesi ağlatırcasına türkü söylüyor, gür, tok ve coşkulu sesiyle. Ağlayanlar da var gerçekten. Nâzım da zaman zaman gözyaşlarını tutamıyor. Sadece buluşma, kurtuluş sevinci gözyaşları değil bunlar, daha öte, daha karmaşık bir duygunun dürtüsü. Mutluluk da değil, keder de değil; olağanüstü bir an yaşamanın coşkusu: 'Gelin canlar, bir olalım...'

Geceyarılarını geçiyor saat. Hayret, Güzin'in öksürük ve boğaz ağrısından eser kalmamış!"

Tekir Kedi ve Nâzım

Güzin Dino, Nâzım'ın bakışını şöyle betimliyor: "Masmavi, kimi kez koyulaşan bakışları, insanın yüreğine işliyor; hemen düşünmeye, duyguya, davranışa dürtüyor... Hemen o gün olan bitenlerin sorumlusu oluveriyorsunuz, günün olayları bütün boyutlarıyla sizi kavrıyor, hem de yarını düşünmek gerek... Ne yapmalı?" (s. 138)

Abidin ve Güzin'in bir de kedileri var: Hani adını anmıştık daha önce: Tekir Kedi. O kedinin görüntüsü Nâzım'ın kucağında verdiği bir poz sayesinde ölümsüzleşti. Fotoğrafı bütün dünyayı dolaştı. Ve tekrar Çiftehavuzlar'daki eve geliverdi.

Deniz ve Nâzım

Abidin anlatıyor: "Özgür kalışından üç hafta sonra, doktor denize girmesine izin verdiğinde bizim eve geldi. Çok çekingen bir hali vardı: on üç yıl sonra yeniden denize girmek! Yüzmeyi becerebilecek miydi? Cılız ve akça pakça bir damadı andırıyordu; ürkek bir yeni damat.

Biz girdikten sonra, Nâzım da suya atladı. Başını sudan çıkardığında yüzünü görmeniz gerekirdi: O zamana kadar hiç görmediğim, en mutlu, bütünüyle kendinden geçmiş bir yüzdü bu. Kısa bir süre güçlü kulaçlar attı. Birden kıyıya yaklaştı ve panik içinde sudan çıktı:

– Dayanılmaz bir şey bu, gerçekten müthiş güzel. Köpoğlusu, müthiş..."

Güzin de o an orada ve bakın nasıl aktarıyor o sahneyi: "Hep birden kalkıyorlar. Tosun Bey'in iskelesinden Nâzım denize girmek istiyor, fakat 10 yıldan fazla süren bir ayrılık denizden! Önce Vâla giriyor, sonra Abidin'le Nâzım. Ötekilerin hepsi iskeleden seyrediyorlar bu buluşmayı, heyecanla. Biraz tedirginlik de var, deniz fazla gelmesin, diye 'agina pectoris'e. Fazla gelmiyor, Nâzım denizde mutlu."

O günlerde Nâzım'ın Abidin ve Güzin'le, Münevver ile ve hepsinin topluca çekilmiş fotoğrafları var. Güzin'e soruyorum "Kuzum kim çekti bunları?" İşte yanıtı: "Bütün o fotoğrafları çeken İlhan Arakon'dur. Abidin'in o günlerdeki can ciğer arkadaşı. Abidin, Nâzımların geleceğini İlhan Arakon'a haber verdi: 'Gel fotoğraflarını çek' demiş olabilir. Bütün o güzel

fotoğrafları Nâzım Münevver ile, Nâzım bizimle, Abidin ile ve benimle, bütün onları işte o gün İlhan Arakon çekti. İlhan Arakon çok sempatikti. Bizi çok severdi. Abidin'i çok seven bir insandı."

Abidin'in İlhan Arakon ile arkadaşlığının 1930'larm başından beri sürüp geldiğini biliyoruz. Hani saatlerce bekleyip Süleymaniye Camii'nin bir fotoğrafını çekmeye çalıştıkları gençlik yıllarından beri. Abidin, 1950'de İlhan Arakon ile kimi senaryo yazımına çalışıyor. Örneğin *Aşk-ı Memnu*'nun senaryosunu birlikte yazıyorlar. Abidin ülkesini terketmek zorunda kaldıktan sonra, epey zaman sonra, Arakon bu senaryodan bir film çekti. Abidin'in ismini senaryo yazarı olarak belirtmekten çekindi mutlaka ve o nedenle Abidin ismi senaryo yazarı olarak o filmde yer almıyor.

1950 Temmuzunda Arakon'un çektiği o fotoğraflara bakın lütfen: O ne gençliktir, o ne güzelliktir öyle: Abidin'in, Güzin'in, Nâzım'ın mutluluğu, gençlikleri yüzlerinden okunuyor. Münevver biraz kederli gibi.

"Hapishane Usulü Uskumru" Yer misiniz?

Nâzım Hikmet zaman zaman öğlen saatlerinde uğruyor Çiftehavuzlar'a. Güzin birini anlatıyor:

"Bir keresinde, ressam Balaban'ı da getiriyor. Abidin, o sıralarda Ankara'ya, pasaportunu almak için uğraşmaya gitmiş. Nâzım'la Balaban, gelirken, Kadıköy çarşısından uskumru almışlar. Öğle yemeğine, hapishane usulü uskumru pişiriyorlar. Bol sebzeli, bol suda kaynatarak, hanımların hiçbirinden yardım istemeksizin, nefis bir yemek çıkarıyorlar ortaya."

Melih Cevdet Anday, Ressam Balaban'ı anımsıyor: "Ressam Balaban da çıkmıştı onunla birlikte, yanlarında kalıyordu. Nâzım'ın evinde kalıyordu. 'Baba' diyordu Nâzım Hikmet'e. O zaman bu söz şimdiki gibi yaygın değildi, kabasaba da kaçmıyordu, sadece saygı bildiriyordu. O 'Baba' sözcüğü şimdilerde kullanıldığı anlamda yaşlılığı vurgulamıyordu, sahici 'baba' anlamında idi." (A. g. k., s. 40 ve 121.)

Çiftehavuzlar'daki havuz başı şöleninin oldukça sık yinelendiğini belirten Anday şunları anlatıyor ve bilhassa *Kuvay-i Milliye Destanı*'nın bir bölümünün nasıl ortaya çıktığını da aktarıyor:

"Sonraki günler hemen her akşam buluşur olduk. Havuz başındaki şölenimize Zekeriya Sertel ile Sabiha Sertel de arada bir katılırdı. Hatta bir gün Zekeriya Sertel bir gazete çıkarma önerisinde bulundu. Hepimiz düşündüklerimizi söylüyorduk, o da bunları cigara paketinin arkasına not ediyordu. Benim, 'Siz dalgınlıkla o paketi atarsınız, notlar da gider' demem üzerine Zekeriya Sertel'i bir gülme tuttu. Ne var bunda gülecek! Meğer Amerika'dan dönüşünde, Ankara'da bir gün Köşk'e çağrılmış, Atatürk'ün buyruklarını gene böyle cigara paketinin arkasına yazdığı için paylanmış bir temiz.

O günlerden birinde Nâzım Hikmet'in benden bir isteği oldu. *Kuvay-i Milliye Destanı*'nı yazıyordu, bir bölüme 16 Mart Şehitleriyle başlayacaktı, bana, 'Belgeler lâzım, ben rahat dolaşamıyorum, ne olur, bir kitaplıktan gerekli bilgileri buluver' dedi.

Ben de kalktım, ertesi gün Beyazıt Kitaplığına gittim, müdüre 1920 yılının gazetelerini görmek istediğimi söyledim. Müdür, 'İlgili memuru çağırayım' diyerek zile bastı. A... biraz sonra içeri Asaf Hâlet Çelebi girmez mi? 'Emrediniz efendim' dedi müdüre. Durumu anlayınca da beni kendi odasına götürdü.

1920 yılının ciltleri getirildi. 16 Mart Şehitleri ile ilgili haberi kolayca buldum. Götüreceğim bilgi, bilimsel bir yapıt için değildi, bir şiir içindi, ona göre seçmeliydim. Nâzım Hikmet'in şiirini biliyordum, hangi çeşit bilgi ile neler yapacağını kestirmeliydim. Okuduklarım içinde şunlar bana ilginç göründü: Erlerden üçü uyurken süngü ile öldürülüyor, ikisi kurşuna diziliyor, altıncı şehitin nasıl öldürüldüğü belli değil ve adı bilinmiyor. İki şehit mezarı belli değil.

Bunlardan Nâzım Hikmet'in nasıl bir şiir çıkaracağını merakla bekledim.

'Uykuda kesti kâfir üçümüzü
Kurşuna dizdi kâfir ikimizi'

dizelerinin yinelenmesi ile süren parça Beşinci Bapta'dır, başlığı da şu:

'920'nin 16 Martı
Ve
Manastırlı Hamdi Efendi

Ve
Reşadiyeli Velioğlu Memet'in Hikâyesi'
şöyle bitiyor:
'Arama bulamazsın ikimizin kabrini
belki maşrıkta, belki magrıpta,
biz de bilmeyiz yerini
uykuda kestiler üçümüzü
Kurşuna dizdiler ikimizi
Ahmet oğlu Nasuh arkadaşımın adı,
Reşadiyeli Veli oğlu Memet benimkisi.
Bir de altıncımız var,
kara kaytan bıyıklı bir şehit,
son mekânı şöyle dursun,
adını da bilen yok'

Güzin'in yazdığına göre, Nâzım Hikmet, "*Kuvay-i Milliye Destanı*'nın o küçük bölümünü Çiftehavuzlar'daki evde bitiriyor. İlk kez oradaki ev halkına okuyor şiiri. Herkesin fikrini soruyor; annenin (Güzin'in annesi Ferdiye Hanım. MŞG), Gül Hanım'm, misafir Mahmuran Hanım'ın (Niyazi Ağırnaslı'nın ablası. Abidin'in askerlik günlerinde evini açan hanım, MŞG)... İlle de herkesin eleştirisini istiyor."

Abidin 1950'de, belki o günlerde, Destan için "Kuvay-i Milliye İnsanları" adını verdiği onsekiz desen / resim çizdi. Abidin bunları Selçuk Demirel'e şöyle anlatıyor: "Kurtuluş Savaşından kalma bütün fotoğrafları elden geçirmiş, notlar almıştım; Mehmetçikleri çizmiştim, bütün ayrıntıları ile. Nâzım'ın destanını resimlemek için epeyce uğraştım böylece. Nâzım resimleri kapıp, Sakarya'da, Dumlupınar'da savaşmış bir asker akrabasına götürüp göstermişti, hiçbir şey söylemeden. Uzun uzun baktıktan sonra resimlere, 'Hangi cephede, hangi bölükte bulundu bu arkadaş' demişti deneyimli asker, kimliğimi sorarak. Bizim eve gelmişti Nâzım, sevinçten tepinerek, 'Tamam' demişti, 'imtihanı geçtin...'" (A. g. k., s. 239.)

Sonra o resimler o dizelerle yayınlandılar: Ve meraklıları merak, sevgi ve heyecanla seyretti o resimleri, o dizeleri okuyarak.

Biraz önce Güzin'in temmuz sonu veya ağustos başında "Abidin, o sıralarda Ankara'ya, pasaportunu almak için uğraşmaya gitmiş." diye yazdığını gördük. Evet, Abidin Türkiye'den çıkmak için pasaport almaya uğraşıyor. Abidin'in, 1938'de Türkiye'ye dönerken, bir an önce askerlik işini bir sonuca bağlayarak hemen Paris'e geri gelmek istediğini anımsıyorsunuz. Ancak ülkeye vardıktan sonra başından geçenler veya daha doğru bir deyimle başına sarılanlar sonucu arzusunu gerçekleştiremedi. Ama her şeye karşın 14 Mayıs 1950 seçimleri sonrasındaki iktidar değişimini izleyen günlerde beliren özgürlük ve daha geniş özgürlük olanaklarından yararlanarak, hemen pasaportunu çıkarmak için harekete geçti. O günlerde Abidin Türkiye'den ayrılmaya kesin kararlıydı.

Hele son birkaç yıl içinde olan-bitenler onun bu kararında ısrar etmesini de birlikte getirdi: Sabahattin Ali'nin alçakça tuzaklarda katli, birkaç kez gözaltı, sürekli polis takibi, Nâzım'ın başına çorap örülmek istenmesi ve bizzat Abidin'i bekleyen olası sorunlar.

Temmuz 1950 sonunda veya daha sonraki bir tarihte Sabahattin Eyüboğlu'nun Paris'teki kardeşi Bedri Rahmi'ye yazdığı mektupta şu iki cümle dikkat çekiyor: "Abidin hâlâ Ankara'da pasaport işleri ile uğraşıyor. Bir yerlerde takılmış." Nerede takılmış acaba?

Peki ne demek oluyor bütün bunlar kuzum? Şu demek: Abidin 8 Ağustos 1950'de pasaportunu alıyor ama yurtdışına çıkması ancak 25 Ocak 1952 sonrasında gerçekleşiyor. Birazdan göreceğiz. Peki, neredeyse on yedi ay boyunca neden çıkmadı ya da çıkamadı? İşte soru budur. Ve bu soruya doyurucu bir yanıt bulabilmek için neler okudum neler. Ve Güzin ile kaç defa konuştuk kaç defa. Anlaşılan şöyle bir gariplik oluyor: Affedersiniz o günkü Türkiye'de buna gariplik demek bile doğru değil. Sıradan bir olay aslında. Ama anlatılmasında yine de yarar var:

Abidin'e pasaport veriliyor. Ama birkaç gün, belki bir hafta sonra Abidin, "Bir şey eksik" denilerek Emniyet Genel Müdürlüğü Birinci Şubesi (Siyasi Polis) tarafından çağrılıyor. Abidin paşa paşa gidiyor. Siyasi Polis sorumlusu pasaportunu alıyor, "Siz gidin size daha sonra haber veririz." (!!) deniyor. Buyrun bakalım! Burada elbette İçişleri Bakanlığı Pasaport

Hizmeti ile Emniyet Genel Müdürlüğü Birinci Şubesi arasındaki anlaşmazlık söz konusu. Ve daha komiği Abidin "yurtdışına kaçar" diye kapısına penceresine bir de sivil polis dikiyorlar. Hele Ankara'da.

Evet böylece Abidin yasal biçimde elde ettiği pasaportuna el konulması sonucu yurtdışına çıkamıyor. Abidin'in, pasaportunu geri alabilmesi ve yurtdışına çıkabilmesi için iki yıla yakın süre daha boğuşması gerekti. Göreceğiz. Ama şunu kesinkes biliyoruz: Eğer Abidin'e verilen pasaportuna siyasi polis el koymasaydı Abidin daha önce çıkacaktı.

8 Ağustos 1950 tarihli pasaportuna bir hafta sonra el konuluyor ve Abidin'in pasaportunu özgür bir vatandaş olarak kullanabilmesi için iki yıla yakın bir süre daha mücadele etmesi gerekiyor. Nerede olabilir böyle bir muamele, 1950'nin Türkiye'si dışında?

Şunu da hemen belirtmek gerekiyor: Abidin'e o gün pasaportu verilmiş olsaydı, Abidin yurtdışına temelli çıkacak değildi. O da bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları gibi istediği zaman ülkesinden çıkmak, yurtdışında yapması gerekenleri yapmak, gezmek, görmek, çalışmak ve dönmek istiyordu. Yani o günkü Abidin için ülkeden çıkıp bir daha geri dönmemek söz konusu değildir. Dahası o günlerde ve daha önce birçok tanıdık yazar, sanatçı, ressam, bilim kadın ve adamı yurtdışına, bu arada Fransa'ya ve/veya Paris'e, gidip geliyorlar. Gidip gelebiliyorlar demek neredeyse daha yerinde olacak. Örnekler birçok: bu kitabın başından bu yana andıklarımı sıralamak bile yeterli olabilir: Bedri Rahmi Eyüboğlu, Sabahattin Eyüboğlu, Selim Turan, Nurullah Berk, Avni Arbaş, Atıf Kaptan, Cahit Irgat, Mina Urgan ve daha niceleri. O halde Abidin de doğal olarak pasaportunu almak ve anayasada yer alan "seyahat etmek özgürlüğünden" yararlanmak istiyor. Başka bir şey değil. Hele 14 Mayıs 1950 seçimleri ile yeni bir hükümet işbaşı yapmışken. Aman unutmadan tekrarda yarar var: Hükümeti kuran partinin ismi Demokrat Parti'dir.

Abidin'in pasaportunu alıp çıkmak ve geri dönmek istediğinin birçok gözle görülür, elle tutulur nedenleri, ispatları var: Bir defa eşi Güzin Dikel-Dino DTCF'de öğretim üyesidir: Yani düzenli ve hayat boyu garantisi olan bir iş sahibidir. Ve daha önemlisi Güzin bu mesleği isteyerek, bilerek seçmiştir. Yani bir rastlantı sonucu bu işe girmiş de-

ğildir. Ve daha önemlisi mesleğini bırakıp bir yere gitmesi söz konusu değildir.

Öte yandan pasaportunu çıkarmak için Abidin bir yandan Ankara'da uğraşırken, öte yandan Güzin'le birlikte İstanbul'da yazın geldiklerinde kalabilecekleri ve kendi zevk ve seçimlerine göre donatacakları bir ev aramaktadır. Bunu birazdan daha yakından görmek olanağı bulacağız. Burada söylemek istediğim şudur: Abidin, eşiyle birlikte kışları, eylül veya ekimden haziran sonuna Ankara'da, yazları, haziran sonundan eylül sonuna kadar İstanbul'da kalabilecekleri bir düzen kurmak niyetindedir. Bunun gerçekleşmesi için çabalamaktadır.

Yani Abidin bırakın ülkesini temelli terk etmeyi ülkesine temelli yerleşmek istemektedir. Bu Abidin'in ve eşi Güzin'in en derin isteğidir o günlerde. Ama gelin görün ki yetkililer öyle şeyler öyle şeyler sahneye koyacaklar ki ve Abidin 1952 başında çıktıktan sonra da bu şeyler yeni boyutlarıyla öyle bir şekilde sürdürülecektir ki bir süreliğine yurtdışına çıkan Abidin bir daha kolay kolay dönmeyecektir. Dönemeyecektir. Sırası gelince göreceğiz. Ama şimdiden şu kadarını yazmama izin veriniz: Siz siz olsanız ve yetkililer seramiklerinizde "orak-çekiç görüntüleriyle komünizm propagandası yaptığınızı" iddia etseler ve bunu ispat için (!!!!) bilirkişi bilmezkişi bilirkişi bilmezkişi oyunu oynasalar onlara itimat edip ülkenize döner misiniz? Dahası da var: Abidin gittikten sonra 1954 yazma kadar Ankara'da işinin başında öğrencilerine bildiklerini öğretmek için canla başla çalışan Güzin iki yıldan fazla bir süre dayanabilecektir ancak. Çünkü O da özgürlüğün tek yolunun "ülkeden çıkmak olduğunu anlayacaktır. Zorunlu olarak. *Gel Zaman Git Zaman*'da Güzin'in uçakla yurtdışına çıkmak üzereyken yaşadıklarını ne olur bir kez daha okuyunuz. Göreceksiniz: Dayanmanın da bir sınırı var. Ve o sınıra varınca çıkmak dayatır kendini. Bir an önce çıkmak. Ve derin bir nefes almak. O kadar çok korktuğunuz bir uçak yolculuğunda bile: Oh be dünya varmış! diyebilmek.

Ana-Oğul Resim Tartışır. Daha Ne Olsun?

Pasaport işleri, resmi dayatmalar Ankara'nın, başkentin damgasını, rengini, havasını taşırlar: Simsiyah. Siyahı da elbette renkten sayıyoruz. Pi-

casso değiliz çünkü. İstanbul ise başka, bambaşka bir dünyadır: Mavi ve mavinin bütün boyutlarıyla bu kent sanki biraz daha özgürlük, biraz daha arkadaşlık, dostluk ve yoldaşlık dünyasıdır: Hele onlarla birlikte olduğunuz anlarda. Evet Abidin, Güzin, Nâzım ve Münevver'le olunca örneğin:

O günlerde Abidin ve Güzin Nâzım ve Münevver'i Nâzım'ın annesinin evinde ziyaret ediyorlar. Güzin o günü anlatıyor:

"Başka bir kez, Abidin'le Güzin, Kadıköy'de Nâzım'ın annesinin evine gidiyorlar, dehşetli bir resim tartışması içine düşüyorlar. Annesi, Celile Hanım, Balaban'ın öküz resimlerini eleştiriyor, Nâzım'sa, annesinin havuz başında serili çıplak kadınlarını... Ana oğul, kendinden geçmişçesine kıpkırmızı kesilmişler. Üstelik Nâzım kan ter içinde... Atıp tutuyorlar, birbirlerine, resim sanatı üstüne bir çekişmedir gidiyor...

O gün, 'Yusuf ile Menofis' piyesini okuyor. Nâzım Abidin'le Güzin'e. Büyük bir heyecanla okuyor, yine kan ter içinde. Dinleyenler de bunca güzellikten gırtlakları düğümlü, gözlerinden yaş boşandı boşanacak. Piyesin eşsizliği mi, ilk dinleyicileri olmak mı, Nâzım'ın coşkusu mu?... İnanılmaz saatler yaşanıyor. Masanın üstünde Nâzım'ın ünlü, eski model, emektar, Bursa'dan gelme yazı makinesi, duygusuz, ilgisiz duruyor. Antik bir aletin iskeleti gibi..."

Güzin'le bunları konuştuğumuz 13 Nisan 2005'te *Berfin Bahar* dergisinin Mart 2005 sayısını gösteriyorum: Balaban özel sayısı. Aynı günlerde, Mart 2005'te, Balaban'ın Yurt ve Dünya Galerisi'ndeki "Yaşamın Çizgileri 1949'dan 2004'e" başlıklı desen sergisinin 12 Mart 2005'te *Radikal*'de yayınlanan duyurusundaki deseni de. Sırtüstü uzanmış bir insan, sol eli biraz kalkık. Ve çırılçıplak. Adı mı: "Vurulduk ey halkım, unutma bizi." Güzin aynen şunları söylüyor: "Şu çizgilere bakın, ne kadar güzel. Ne kadar iyi." Evet Güzin önceden de sonradan da Balaban'ın resimlerini, desenlerini beğeniyor.

Nâzım Hikmet o günlerde Mübeccel Belik ile de tanışıyor. Daha sonra Kıray soyadını alan ve tanınan bilim kadını. Bu tanışmanın önemi şurada: Güzin'e bırakıyorum sözü: "Mübeccel DTCF'deyken tanımadım. Çünkü ben DTCF'ne doçent olarak atandığımda, o ABD'de doktorasını yapıyordu. Behice'nin öğrencisi. Onun tavsiyesi yol göstermesi üzerine ABD'de

sosyolojide uzmanlaşmaya gitmişti. Daha sonra tanıdım. Çok kültürlü, biraz çok bilmiş bir insan. Marksist: Çok sıkı bir biçimde. Ama öyle siyasetçi filan değil. Kendinden çok emin. Nâzım'ın bize uğradığı gecelerden birinde Mübeccel de bizdeydi. O gece evde yine birçok insan var: Bizlerin, yani Abidin, Annem, Gül Hanım, Mahmuran Hanım, Melih Cevdet Anday ve eşi dışında epey insan bulunuyor. Mübeccel uçtu sevinçten: Nâzım'la tanışacak diye. Neyse Nâzım geldi. Bir ara Nâzım bir şiir okudu. Şimdi hangisi olduğunu hatırlamıyorum. Tabii oradaki herkes şiire hayran kaldık. Nâzım alışılageldiği gibi herkesten fikrini sordu. Herkes bir şey söyledi. Melih de bir şey söyledi. Mübeccel böyle kenarda duruyor, susuyor. Nâzım bu, Gül Hanım'ın bile düşüncesini aldıktan sonra Mübeccel'e de sordu: 'Ne diyorsun?' Mübeccel başladı bir nutuk atmaya: Çok sıkı marksist bir nutuk attı yerlerde yuvarlanacağız. (Güzin bunu anlatırken ikimiz de katıla katıla gülüyoruz, biz de neredeyse yerlere yıkılmak üzereyiz!) Nâzım böyle hayran hayran dinliyor. Evet, Nâzım Mübeccel'in oradaki o marksist nutkuna hayran kaldı. Ama biz katılıyoruz gülmekten. Mübeccel işte aynen böyle bir kadındı." Güzin hemen ekliyor: "Ama tahmin ediyorum ki sonradan çok çok önemli şeyler yaptı. Parlak bir bilim kadınıydı."

Evet aynen öyledir: Mübeccel Bilek – Kıray'ın hakkını kimse yemek istemez. Türkiye'de sosyoloji/toplumbilim alanında bizzat yaptıkları, eserleri ve yetiştirdiği genç, şimdi biraz daha az genç bilim kadın ve adamları ile unutulmaması gereken bir isimdir.

O gece orada Nâzım'ın şiirini marksist açıdan irdeleyerek güzel bir "giriş" yaptı. Nâzım'ın şiirlerinin "analizi" uzmanını hâlâ bekliyor. Yapılanlar az değil. Ama yol çok uzundur. Çok.

İstanbul'da Bir Ev Satın al ve Yan Gelip Yat!

Abidin ve Güzin "bir ev almak durumuna geldiğinde" sanırım 1950 yazının içindeyiz. Onca koşturmaca içinde ev aramak hem kent tarihiyle sohbettir, hem de coğrafyanızla sarmaş dolaş olmaktır. Güzin bu bir dizi serüveni *Autrement* dergisinin İstanbul özel sayısı olarak yayınlanan Mart 1998 sayısında yazdı. Fransızcası bir içim sudur. Sonra *Gel Zaman Git Zaman'da* bunlar bir kez daha ve bu defa da Türkçe olarak zuhur ettiler (s. 42–46).

Ev aramanın da keyfi ayrı. Bu keyfi Abidin Güzin'le paylaşıyor. O günlerde bu işler için "tellallar" var. Bizimkilerin aradığı "eski bir ev." Güzin şöyle yazıyor: "(...) ne Boğaz'dan, ne Marmara'dan, ne de limandan vazgeçebileceğinden, Üsküdar'dan başlamıştılar ev aramaya. Umutları ise 'Salacak'ın üstlerine düşen yörede eski bir ev bulmak..." Üsküdarlı bir tellal ile epey dolaşıyorlar o yörede. Hatta bir ara tellal onlara, Abidin ve Güzin'e, "köprünün ayağını satmaya" kalkıyor. Gelin bu kısacık bölümü Güzin'den okuyalım:

Ev Üsküdar'da, Paşakapısı Cezaevi yakınında. Nâzım'ın daha birkaç zaman önce "yattığı" Cezaevi.

"Ve galiba, o zaman için pek pahalı olan, üç oda için 35 bin lira istiyor hanım. Tellal da hanımdan taraf oluyor; evin önemini ve istenen paranın fazla olmadığını ispat etmek için, hanım kalkıyor, perdeyi aralıyor ve az ötede, selvili bir meydancığı göstererek, 'Yapılacak köprü ayağı efendim, tam şu önümüze düşecekmiş' diyor. Vilayette çalışan yakın bir akrabası söylemiş, istenirse gidip soruşturabilirmiş. 'Köprünün ayağı tam önümüze, tam arkamıza, şuracığa, hatta tam da satılan evin üstüne düşecek... böylece kârlı çıkılacak...' sözleri destanlaşmış zaten. Tellallar ev satmıyorlar; köprünün ayağını satıyorlar, daha 1950 senesinde!... Köprünün ayağını satın alacak güçte olmadıklarını anlayınca, hanım çok canı sıkılıyor."

Ancak umudunuzu yitirmemek lazım ev arıyorsanız İstanbul'da: Nitekim aranan ev bulunuyor: "Salacak, İhsaniye, Şemsipaşa, Paşakapısı semtlerini çok istedikleri halde, sonunda karşı kıyıda, Kabataş'ta, Setüstü'nde, araba vapuru iskelesine bakan, katlı, yarı ahşap, dar, uzun bir ev buluyorlar. Burası, Beyoğlu'nun Boğaz'a inen etekleri. (...) Evin manzarası dehşet... Karşıda Üsküdar, yanar söner camlarıyla. Marmara, Adalar'a kadar ve de Kız Kulesi. (Boğaziçi'ne cinler periler girmesin diye nöbette. Ne olur ne olmaz. Burası İstanbul çünkü. MŞG) Önlerinde akıp duran Boğaz'ın git geli... kayık, mavna, çatana, vapur ve gemiler, takaların 'pat pat'ı, kalın öten gemi bacaları, dumanları... Solda Kabataş Camii ve Boğaz'ın Marmara'ya açılışı. Setüstü'nde, arnavutkaldırımı taşından merdivenlerden çıkılan bir yokuşta bu evleri. Sağda ahşap, büyük bir konak bozması. Limanın bir bölümünün manzarasını kapatıyor. Önlerinde Çürüksuluların kâgir konağı upuzun serilmiş. Dedesi (Gü-

zin'in dedesi. MŞG) Kemal Paşa'nın (Eğer Kemal Paşa ise Güzin'in dedesi değil dedesinin babası olmalı. MŞG) Abdülaziz'in çeşitli nazırlıklarını ettiği sıralarda, hizmetinde 43 uşak ve kâhya koşturduğu konak.

Neredeyse evin tam içinden vapurlar geçiyor. Üsküdar'a araba götürüp getiriyor, evin arkasında yükselen küçük minareden sabah akşam ezan okunuyor. Berber, muhtar (Birazdan göreceğiz, aslında berber aynı zamanda mahallenin muhtarıdır da. MŞG), bekçi ve imamdan başka eşraf yok görünürde" (s. 46, 47 ve 171).

Abidin ve Güzin'in satın aldıkları ev ahşap ve üç katlı. Güzin evi satın aldıklarında eski püskü olduğunu söyledi. Ayakta duruyor ama oturulabilir olması için sıkı bir onarıma ihtiyacı var. Ve bu işi Abidin ile Güzin ancak 1951 yazında yapabilecekler. Çünkü tatil bitti ve Ankara'ya dönüş vakti geldi artık. Birazdan göreceğiz.

Eylül 1950

15 Eylül 1950'de Güzin Abidin'in portresini çizdi. Evet, yine yanlış okumadınız. Ressam değil portreyi çizen. Ressamın ressam olmayan eşi. Eh ne de olsa gözü resme değmiş. Bu işler böyledir yoldaş: Avni Arbaş ve Bedri Rahmi, Güzin'in portresini çizer Güzin de Abidin'in portresini.

Evet döndük dolaştık İstanbullarda ve başka mekânlarda; ama yine Ankara'ya geldik. Abidin ikinci kişisel sergisini Ankara'da açtı. Acaba Eylül – Ekim 1950'de mi? Ah! Bir bilebilsem. Araştırıyorum. Bulunca size de söylerim. Ama şunu biliyoruz: Bu sergisinde "Anadolu insanlarını, köylüleri, emekçileri, ırgatları" yansıttı yine: Desenlerinde ve resimlerinde. Ne zaman çizdi bunları Abidin? Adana'da. Ankara'da. İstanbul'da. Ama herhalde bilhassa Ankara'da. Sergi de orada açıldı zaten. Zaten Güzin ve Abidin Ankara'da oturuyor kışları.

Ankara deyince Ankara arkadaşları, dostları arasında Can Yücel'i anmadan geçmek olmaz. Bakan çocuğudur ve aynı zamanda son derece özgür ve uyanık bir gençtir. Dahası şairdir. Her zaman şair. Eski Bakan Hasan Âli Yücel'in Yenişehir'de İsmet Paşa Caddesi'ndeki evine biraz da Can için gidilir. Abidin'in Can Yücel ile dostluğu eksilmeden sürdü. Daha son-

raki Paris yıllarında da: Tanığıyım. Abidin ki Paris'teki ev-atölyesinin bulunduğu mahalleden kolay kolay çıkmaz. Abidin'dir Can Yücel'i görmek için taaaa Bobingy'deki bir açık oturuma, bir "festivale" kadar gitti: Onu görmek hal ve hatırını sormak için. Paris'in taaa Kuzey banliyölerinden Bobingy'ye. Dile kolay.

Sinemada: Polis Seansı

Ankara'daki evin önünde sivil bir polis bekliyor. Her an peşlerinde. Yetkililer tedirginler: Ankara'da Abidin'in ve Güzin'in çevresindeki gençlerin, DTCF öğrencilerinin git-gellerinden. Ahmet Arif, Enver Gökçe örneğin. Evin misafirleri arasında. Nisan 1951'de de dev cüssesiyle Yaşar Kemal geçecektir buradan. Daha kimler mi? Zeki Baştımar örneğin. Mehmet Ali Aybar: Ankara'ya uğradığı günlerde. Oktay Rifat. Melih Cevdet Anday. Daha birçok insan. Ev değil ev olmasına sanki bilgi-bulgu-düşünce üretme merkezi. "İyi saatte olsunlar" fena halde korkuyorlar. Polis evin önünde kışın titriyor. Yağmur çamurda evlerin köşelerinde bitti bitecek. Yok canım yetkililer kültürel canlılık istemiyorlar. Aydınlıktan korkuyorlar. Aydınlanmayı aydın-lamba gibi algılıyorlar. Korkuyorlar canım işte bu kadar. Tartışmak, yaratmak da çok korkutuyor. O zaman ne yapacaklar? Her zamankini: Baskılar artırılacak. Gözetim ve denetim de.

Güzin anlatıyor: "Bir gün annem, Abidin ve ben sinemaya gitmek için evden çıktık. Bizim çıktığımızı gören sivil polis de hareketlendi. Kızılay'a vardık. O da peşimizde. Biz gidiyoruz. O da gidiyor. Durup bir vitrine mi bakıyoruz, polis şaşırıyor, ne yapacağını bilemiyor: Ayakkabısının bağını mı bağlasın, yoksa ıslık çalarak gökyüzüne mi baksın? Hiçbirini yapamıyor, felç olmuş gibi durup duruyor, alık alık bize bakıyor: Sanki aptallığının kabahati bizdeymiş gibi. Aslına bakarsanız biz de ne yapacağımızı bilemiyoruz: Gülsek mi? Ağlasak mı? Böyle bir durum yani. Sinemaya vardık. Biletimizi alıyoruz. O da peşimizde. O da biletini alıyor. Sinema salonuna giriyoruz. O da giriyor. Biz ortalarda bir yerlere oturuyoruz. O arkalarda bir koltuğu tercih ediyor. Ve hep beraber paşa paşa filmi izliyoruz. Abidin'in hiç öyle 'kaçmaya' filan niyeti yok. Şimdi elbette burada bir polisi sinemaya götürüp polislerin kültürel donanımını artırmak gibi yüce bir görevi ye-

rine getirdiğimizi iddia edecek değilim. Çünkü filmin ismini anımsayamıyorum. Ah! İsmini bir hatırlayabilseydim! O polisin o gün Abidin'i izlemesi sonucu kültürünün ne kadar arttığını size ispat edebilirdim. Ama maalesef bu mümkün değil. Ah! Hatıralar!"

Ne iyi ki Güzin var: Bütün bunları bize anlatmak için. İkide bir hafızasından dertleniyor ama bu hafıza da herkeste bulunmaz. Örneğin bu polisli sinema faslını kaç kişi biliyor? Kaç kişi biliyordu?

Şaka bir yana Güzin sözü alıyor yeniden: "Polisler evin önünde neredeyse iki yıl beklediler kardeşim. Hani Abidin gizli bir yoldan yurtdışına çıkar mıkar diye. Pasaportuna el konulmuş, yasal yoldan çıkması mümkün değil. İstanbul'da Nâzım'ın evi önünde seyyar karakol kuruluyor, bizim evin önünde sivil polis nöbette. Bu arada arkadaş, eş, dost işkencede, hapiste, intihar edenler bile oluyor. Abidin pasaportunun kendisine teslim edilmesi için başvuruyor ama kimse oralı olmuyor."

O günlerin Ankara'sıdır bu. O günlerin Ankara'sında başka bir mesele daha var: Her gün her sokağa her caddeye çıktığınızda karşılaştığınız. Güzin yazıyor:

"Ankara cadde ve sokaklarının kaldırımları boydan boya sökülmüş ve derin hendekler açılmış. Meğer lağım boruları mı, elektrik hatları mı, telefon telleri mi ne, unutulmuş kent yapılırken... Seke seke, hoplayıp sıçrayarak yürümek zorunluluğu var. Aylarca, seneyi aşkın günlerce böyle, hoplaya zıplaya yürünüyor Ankara sokaklarında. Hendeklerin içinde Anadolu köylüleri kazma kürek sallıyor. Ayaklarınıza toprak ya da çamur savruluyor. Kimi, hendeğin içine oturmuş, öğle vakti zeytin ekmek yiyor; kimi, mezarına uzanmış gibi, kestiriyor; kimi de bir türkü tutturmuş. Caddeler ve yollar boyunca toprak yığınları, otobüse binip inmeyi bir serüven haline dönüştürüyor" (*Gel Zaman Git Zaman*: s. 128–129).

Cadde ve Sokaklarıyla Ankara

İşte böyle bir Ankara'da, Kasım 1950 başında Orhan Veli, Ankara'ya bir aylığına gelmişken, düşüyor bir çukura. Yapım için açılmış ve üstü kapatılmamış bir çukura. O güzelim Orhan Veli ne olurdu ya o gece de bir resim gibi uyuyakalsaydı gittiği yerde. Düştü Orhan Veli çukura ve ba-

şı yarıldı. Ama bu Orhan Veli'dir. Ve öyle bir baş yarılması nedeniyle hastaneye gidecek adam değildir. Bakın Orhan Veli'nin yakın geçmişinde düşmek, baş yarılması ve kalkmak birlikte çekiliyor: Örneğin 1943'te askerlik yaparken attan düşüyor. Birkaç gün acı çekiyorsa da iyileşiyor. Ve kalkıyor. Daha önce, Ağustos 1939'da Melih Cevdet Anday'ın kullandığı otomobil devriliyor zor kurtuluyorlar ölümden. Orhan Veli yirmi gün komada kalıyor. Ankara'da bir çukura düştüyse düştü. Orhan Veli müthiş ihmalci ve bir doktora görünmüyor bile. Sonra kalkıp İstanbul'una çok sevdiği Beykoz'una dönüyor. Ama yanındakilere "vücudundaki sızılardan söz ediyor. Geçer sanıyor ama geçmiyor." Ve hiç kimse de "Kalk bir doktora gidelim" demiyor. Neden desinler: Otuz altı yaşındaki insan ölür mü? O yaşta mümkün mü bu? Daha bilmiyoruz henüz: "Otuz beş yaş(ın) yolun yarısı"ndan daha fazla olduğunu: Hem Orhan Veli için hem de bu güzel şiiri yazan Cahit Sıtkı için. Otuz beş yaş onlar için yolun sonuna çeyrek varın Türkçesi maalesef. Ama bilmiyorduk ki. Nasıl bilebilirsiniz? Nasıl? 14 Kasım 1950 Salı günü Orhan Veli bir arkadaşının evinde öğle yemeği yerken birden fenalık geçiriyor. Hastaneye kaldırılıyor. Çok geç maalesef. Orhan Veli o gece saat 23'e doğru beyin kanamasından ölüyor. Şiirimiz "Garip" kalıyor kendi çocuğuna.

Abidin Dino sevimli arkadaşı Orhan Veli için en güzel satırlarından birkaçını yazdı desem yeridir. Abidin her zaman en güzelini en sevdiklerine saklamıştır. Hepimiz biliyoruz. Orhan Veli'nin Mayıs 1950 sonrasındaki günlerini ve bir "sırça ölüm haberi"ni de anlatıyor önce:

"Orhan'ın durumu tatsızdı, aşkları da yaver gitmiyordu görünüşe göre. Ortadan yok oluyordu sık sık, kendini İstanbul'a atıyordu. Günün birinde Büyükdere'de mi, Kavaklar'da mı ne Orhan Veli'nin boğulduğu haberi patlak verdi, yıldırım hızı ile yayıldı İstanbul'a. Dostlar ayaklanmış, haber almak için koşuşmuştu her tarafa. Bereket versin işin aslı bambaşkaydı. Ahmet Hamdi (Tanpınar) ile Orhan bir sandala binerken Orhan'ın ayağı kaymış, denize düşmüştü. Hepsi bu kadar.

Beykozluydu Orhan Veli, uskumru gibi yüzen adama denizde ölüm yoktu elbet. Fakat işe bakın, olayın ağızdan ağza bunca büyümesinden, abartılmasından, dostların velvelesinden, ağıtlarından son derece hoşlan-

mıştı Orhan. 'Demek beni sevenler varmış, bunu bilmem için ölmem lazımmış' sonucuna varmıştı göğsü kabara kabara.

Acayip bir genel prova niteliğindeydi bu sırça ölüm haberi. Ölüm tekrar omuz vuracaktı Orhan'a, bir hendeğe düşürecekti Ankara'da.

Sonra? Sonra tekrar İstanbul'a dönüş ve son." (*Yazılar*: s. 206 – 207).

Abidin daha güzelini de yazdı arkadaşı için: Bu, onun 1 Şubat 1951'de arkadaşlarının Orhan Veli'yi anmak için çıkardıkları *Son Yaprak*'taki yazısıdır. Ve bu yazıyı buraya aynen almak en iyisi olacak:

Abidin için Orhan Veli "Yeni Şair"dir. Hepsi bu iki sözcükle ifade edilebilir. Bir de yazılanları okumalı: Evet Abidin'in makalesinin başlığıdır "Yeni Şair":

"Tanzimattan önce tekkeye, saraya, beylere kapılanmış şair, Tanzimat ertesi, saraya karşı koyabilmek için muhalif prenslere, paşalara, azınlık sarrafına sırtını dayamıştı. Kavgadan kaçınanların ileri gelenlerine bir sefaret, bir devlet memurluğu bahşedilirdi. Cumhuriyet devrinin de kendine göre sefir-şair, mebus-şairleri olmuştur. CHP'nin, tek parti baskısına boyun eğmeyenler de vardı. Sanatlarını doğrudan doğruya halkın hizmetinde bilenler, sanat tarihlerimizin yepyeni bir çağını açtılar. Bu sanatçılar ne padişah ihsanı, ne Mustafa Fazıl maaşı, ne Sarraf Zarifi sermayesi, ne sefir payesi, ne mebusluk ödeneği tanımışlardı. Bu sanatçılar Evliya Çelebi'nin bahsettiği, Kadıasker alayında kasideler okuyarak geçen sekiz yüz adet "esnaf-ı şairan"dan değillerdi. Görünüşte tek başına, aslında bütün milleti ile birlik, yepyeni şair, gerçek vatansever şair ortaya çıkmıştır. Orhan Veli bu bakımdan yeni çağ şairlerinden biridir. Orhan Veli düşman bildiklerine karşı olduğu kadar işinde de uzun süren zorlu bir savaşa girişmiş, düşünce ve sanatını halka yabancı unsurlardan ayıklamağa çalışmıştır. Bir yandan katıksız bir halk dili kullanmak, halk şiir geleneğinin yenileşmesini sağlamak, öte yandan yerleşmiş düzme şairanelikle didişmek, kalıplaşmış, donmuş duygu ve düşüncelerden şiiri ayıklamak Orhan Veli'nin başlangıçtaki (İkinci Dünya Savaşı ertesine kadar) en büyük kaygısı olmuştur.

Keskin bir sınır çizmek mümkün olmasa bile, denilebilir ki bundan sonra Orhan Veli'nin sanat endişeleriyle topluma alt düşünceleri gitgide bütünleşmeye doğru gitmiştir.

Kişi duyguları, avareler, şehir artıkları yerine, çalışanların, sıkıntı içinde bulunan halkın duyguları şiirinde günbegün daha önemli bir yer tutmuştur:

Denizlerimiz var güneş içinde,
Ağaçlarımız var yaprak içinde,
Sabah akşam gider geliriz,
Denizlerimizle ağaçlarımız arasında,
Yokluk içinde.
(*Yenisi*, s. 10)

Orhan Veli çalışan insanlar arasında, kelimelerle çalışan bir insan olarak yer aldı.

Ama hepiniz, hepiniz...
Hepiniz geçim derdinde.
Bir ben miyim keyif ehli içinizde?
Bakmayın gün olur ben de
Bir şiir söylerim belki sizlere dair
Elime üç beş kuruş geçer
Karnım doyar benim de.
(*Karşı*, "Galata Köprüsü")

Orhan Veli yiğitçe safını seçti: Yobazlığa, ırkçılığa, inkılap düşmanlığına karşı koymak için kendini cömertçe harcadı. Neden açıkça söylenmesin? Tek serveti, sevdiği birkaç yağlıboya resmi satarak, yemekten giymekten geçerek işine devam etti. Çeşitli curnallara, hapis tehditlerine kulak asmadan, yılmadan dergisini çıkardı. Hem de nasıl, bir halk türküsü söylercesine.

Canı acısa bile gülümsemesini bilen, hayata bağlı, kavgasından dönmez bir şairdir Orhan Veli. Mücadelesinde olduğu kadar şiirindeki başlıca davranış da bu değil mi?

Bu düzen böyle mi gidecek
Pireler filleri yutacak

Yedi nüfuslu haneye
Üç buçuk tayın yetecek
(*Karşı*,"Pireli Şiir")

Bir bakıma ne kadar, yalnız, bir bakıma ne kadar kalabalık bir dünyada yaşadı Orhan Veli."

(Bu yazı *Yazılar*'da yer alıyor: s. 145 – 147. Sayfa 147'de yazının bitiminde "*Son Yaprak*, 1951" notu bulunuyor. Ama kitabın 660. sayfasında bir yanlışlık sonucu bu yazının künyesi için şu açıklama yapılıyor "*Son Yaprak*, 15. 8. 1941, Sayı: 20, s. 2." *Orhan Veli'ye Saygı* isimli kitapta s. 11, ve başka kaynaklarda belirtildiği ve benim daha önce vurguladığım gibi, bu dergi tek sayı olarak 1 Şubat 1951'de yayınlandı.) O halde Abidin'in bu yazısı 1 Şubat 1951'de okuyucusuna sunulmuş oluyor.

Orhan Veli'nin vefat ettiği günlerde Ankara'da bulunan Abidin ve Güzin cenaze törenine katılamadılar. Güzin söyledi.

A'dan Z'ye Abidin Dino'da şöyle bir not buluyoruz: "Abidin, ağabeyi Adnan Veli (ağabeyi değil, küçük kardeşi. MŞG) ile birlikte Orhan Veli'nin Rumelihisarı'ndaki kabrini ziyaret etti ve Orhan Veli'nin mezarı için bir proje yaptı."

Orhan Veli'nin iki yaş küçüğü Adnan Veli Kanık, 1953 Kasım'ında yayınladığı *Orhan Veli İçin* isimli kitabında (Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1953, s. 21) şu satırları yazıyor:

"Abidin Dino, Orhan için bir mezar projesi hazırladı. Mimar Nevzat Kemal inşaatı bizzat başardı. Orhan Veli şimdi, siyah taşlarla örülen ve kademe kademe yükselen setler üstünde, bembeyaz taşlarla örülmüş bir mezardadır. Cephe duvarının sağ köşesinde, mermer bir plak üstünde Profesör Emin Barın tarafından yazılan şu satırlar okunuyor:

ORHAN VELİ 1914 – 1950

Orhan Veli üç yıldan beri orada, baharları kıpkırmızı çiçek açan bir erguvan ağacının gölgesinde yatıyor."

Anlaşıldığı gibi, Abidin, 1952'de Türkiye'yi terketmeden önce arkadaşına sevgisini bir de böyle iletiyor.

"Biliyorum kolay değil yaşamak, / Gönül verip türkü söylemek yar üstüne; / Yıldız ışığında dolaşıp geceleri, / Gündüzleri gün ışığında ısınmak; / Şöyle bir fırsat bulup yarım gün, / Yan gelebilmek Çamlıca tepesinde... / / Her şeyi unutabilmek maviler içinde. / Biliyorum, kolay değil yaşamak; / Ama işte / Bir ölümün hâlâ yatağı sıcak, / Birinin saati işliyor kolunda. / Yaşamak kolay değil ya kardeşler / Ölmek de değil; / Kolay değil bu dünyadan ayrılmak."

(Orhan Veli: *Bütün Şiirleri*, YKY, İstanbul. Bu kitapta Şairin tüm şiirleri yer alıyor: *Garip, Vazgeçemediğim, Destan Gibi, Yenisi, Karşı ve Kitaplara Girmeyen Son Şiirleri.* Daha ne olsun. Orhan Veli'yi tanımak için asla geç kalınmış olunamaz.)

Bizde Böyle Olur Barış

Kasım 1950'de Orhan Veli Rumelihisarı'ndaki mekânına çekildi. 22 Kasım 1950'de Dünya Barış Hareketi II. Genel Kurulunu Varşova'da topladı. Nâzım Hikmet, Pablo Neruda, Pablo Picasso, Paul Robeson ve Wanda Jekubowaka ile birlikte "Barış Ödülü"ne layık görüldü. Ancak Nâzım'ın toplantıya katılmak için yaptığı pasaport başvurusu geri çevrilmişti ve Şair toplantıya katılamadığı için ödülünü de alamadı. Ödülünü onun yerine alan Pablo Neruda onu bir yıl sonra Nâzım'a sunacaktır.

Ancak Nâzım'ın pasaport istemesi üzerine yetkililer askerlik işini gündeme getirdiler. Nâzım'ın yurtdışına çıkmaması için yetkililer ellerinden geleni arkalarına koymadılar. Yetkililer Nâzım'ın "askerlik hizmetini tamamlamadığını anlayınca, bu durumu yalnızca pasaport vermemek için değil, Şairi askere almakla tehdit etmek için bir bahane olarak da kullandılar."

Nâzım o günleri "Bir Hazin Hürriyet"te şöyle dillendiriyor:

"Büyük hürriyetinle çalışırsın el kapısında,
ananı ağlatanı Karun etmek hürriyetiyle,
hürsün!

Yapışır yakana kopası elleri Valstrit'in,
günün birinde, diyelim ki, Kore'ye gönderilebilirsin,

büyük hürriyetinle bir çukuru doldurabilirsin,
meçhul bir asker olmak hürriyetiyle,
hürsün!"

Bu herkes için geçerli.

Türk Barışseverler Cemiyetinin duruşmaları sonucunda, Cemiyetin Başkanı sıfatıyla Boran'a reva görülen nedir bakalım? 30 Aralık 1950'den itibaren Ankara Kapalı Cezaevi'nde mahkûmiyet. Karar çıkmıştır mahkemeden: Behice Boran'a barış istediği için hapis cezası verilmiştir. Türkiye'de barış diyenlere hapis cezası veriliyor. Polonya'da Dünya Barışseverleri Nâzım'a barış ödülü veriyor. Burada bir yerde yanlışlık var. Ama nerede?

Behice Boran'ın 7 Nisan 1951'e kadar süren hapislik döneminde Abidin onu düzenli bir biçimde ziyaret etti. Dostluk, arkadaşlık ve yoldaşlık gösterisi bu kadar olur. Elbette Abidin bunu gösteri olsun diye yapmadı. Ama dayanışma o günlerde çok ender bir nesnedir. Bu nedenle vurgulanmasında yarar var. Behice Hanım'ı ziyaret edenler arasında Mediha Berkes'i de anmadan geçmeyelim. Evet böyle: Bizim ülkemizde barışın davası olur, barışa ödül verilmez. Savaşa gidenler kendi ödüllerini bizzat kendileri alırlar: Kimine bir kurşun, bir "çukur." Kimine buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon vesaire. O günlerin gazetelerini anımsıyor musunuz? Hani birinci sayfalardan gösterilen güler yüzlü, elleri, cepleri, valizleri, çanta ve çuvalları dolu askerleri. Veya kasabanıza, köyünüze, kentinize arabalar (at arabaları, otomobiller gibi) dolusu malla dönenleri anımsıyor musunuz? Ve hele yüzlerce askerin kırıldığı yenilgilerin "zafer" diye kutlanmasını... Ah! Kore Ah!

Ankara'da Seramikler Eylemde(!)

Abidin'in seramiklerle ilişkisi 1940'ların sonlarına doğru başlıyor. Abidin ve Güzin'in dost, arkadaş, tanıdık ve akraba çevresinde hukukçu ve yazar, bir ölçüde de gazeteci ve o günlerde DP milletvekili Zeyyad Ebüzziya bulunuyor. Güzin'in hala tarafından ahbaplığı bulunan bir ailenin üyelerinden biri. Zeyyad Ebüzziya, daha sonraki yıllarda ve günümüzde ünlü

seramik ustası, Alev Ebüzziya'nın babasıdır. Alev o günlerde henüz bebek. Daha sonra Alev, Abidinlerin Paris yıllarında en yakınlarından biri olacaktır. Abidin'in deyişiyle "Bu evin bir kızı var: Alev. Bir de oğlu: Şehmus." Bu "çocuklara" birkaç ismi daha katmak lazım: Selçuk Demirel en başta. Gaye Petek'i hiç ihmal etmeden. Eskileri şimdilik saymıyorum: Ama unutulduklarını sanmasınlar lütfen: Yeri ve zamanı gelince anılacaklar. Eşitlik tarih içindeki eşitliktir bizde. Abidin'den öğrendiğimiz biçimiyle.

Evet Paris'li yıllarda "Evin kızı" olacak Alev'in babası Zeyyad Ebüzziya 1950 sonunda, 1951 başında, Abidin'i bir gün Ankara'daki "Seramik Enstitüsü'ne" götürüyor. Zeyyad Ebüzziya oldum olası seramiğe çok meraklı çünkü. Abidin'in seramik alanında yenilik getireceğinden emin. Seramik Enstitüsü Müdürü Hakkı İzzet ses çıkarmıyor, kabulleniyor, ama ikircikli, coşkusuz: DP milletvekiliyle gelen adama ses çıkarması mümkün mü? Hatta "başlangıçta sevinir gibi bile oluyor." Bunu Güzin belirtiyor.

Yine Güzin'in söylediği gibi,"Zeyyad Ebüzziya ile Abidin'in ilişkisi milletvekili ressam ilişkisi. Resmi. Dost olmadık. Eve gidip gelme söz konusu değil. Ama Abidin'i bir anlamda koruması altına aldı. Abidin'e şunu söyledi: 'Osmanlı seramikleri iyi, dehşet filan ama sen artık bunları modernleştir. Bir de modern katkısı olsun Türk seramiğinin.' İşte bu amaçla Abidin Seramik Enstitüsü'nde çalıştı. Ve doksan kadar parça yaptı. Modern oldu olmasına ama o seramiklere 'komünist' damgası vurdular."

Güzin bunu söylerken gülüyor. Ben de gülüyorum. Seramiklerde "orak-çekiç" araştırılması çünkü başlı başına bir karamizah eseridir. Sırası ve zamanı gelince göreceğiz.

Abidin o günlere ilişkin şunları söylüyor: "Ankara'da (...) bir dostumun isteği üzerine hiçbir iddiası olmayan küçük seramikler gerçekleştirmiştim."Ferit Edgü, bir yazısında aynen şu satırları kaleme alıyor: "Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsünde Hakkı İzzet adında bir hoca kendi özel fırınını yapmış, ya da yaptırmış, öğrencilerine ve ilgilenen sanatçılara fırının kapağını açmış. (Abidin Dino bu fırında pişirmektedir ekmeklerini!)." (Ferit Edgü: "Füreya'nın gerçek öyküsü yapıtlarında," *Cumhuriyet Kitap*, 15 Ekim 1992).

O günlerde polis izlemelerinden dolaylı ve/veya dolaysız baskılardan usanan Abidin belki bir parça huzuru yeni bir sanat alanında, yani seramik

yapımında, aramış olabilir: Kökü eski Anadolu uygarlıklarına Abidin'in bayıldığı Anadolu uygarlıklarına dayanan geleneksel anlayıştan esinlenerek seramik çalışmaları yapmak. Ne güzel bir buluş. Ankara'da Seramik Enstitüsü'nde Hakkı İzzet'in bizzat yaptığı fırında. Abidin'den sonra aynı fırında seramik ustası olacak başka sanatçılar da çalıştılar: Füreya gibi. Füreya Koral'ı ve yapıtlarını anlatan yazısında Ferit Edgü'nün Abidin'in seramikleri pardon "ekmekleri" ile Füreya'nınkiler arasında ilinti kurması boşuna değil.

Abidin haftalarca enstitüye taşınarak seramiklerini bir bir yarattı: Güzin'in yazdığı gibi,"ilk kez çağdaş çizgi ve renk anlayışıyla seramikler" yaptı."O yıllarda henüz kimse yapmamış böylesini."

Abidin'in eski Anadolu uygarlıklarının etkisi, yol göstermesi sonucunda gerçekleştirdiği doksan kadar eser, modern Türk seramik sanatının Anadolu halk kaynaklarından güç kazanacağı, kazanabileceği tezine yeni bir kanıt getiriyor. Getirir.

Çok güzel. Ama herkes bu kanıda değildir elbette. Ve bilinen çekememezlikler de devreye girince Abidin'in ve seramiklerinin başına polisiye bir çorap örülmek istenir. Burası Türkiye kardeşim. Ve 1952 yılındayız, müsaadenizle. Evet, Abidin'in Türkiye'den ayrılmasından hemen sonra, bu seramikler "komünizm propagandası" yapmakla suçlanacak ve "gözaltına" alınacaklardır. Bilirkişilerin, bilmezkişilerin denetlemesi için. Çünkü efendim Abidin'in imzasında orak-çekici çağrıştıran çizgiler varmış(!!!) Vay başımıza gelenler! Zamanı gelince göreceğiz...

Unutmadan eklemeli: O "suçlanan" seramikler var ya onlardan birkaçının fotoğrafı kalacaktır bize: Ankara'da çekilmiş mutlaka. Kimi çatı katında, kimi balkon duvarının kenarında: Uçmaya hazır! Pırrr! Prrr! Şimdi seramik uçmaz diyenler olabilir. Onlara yanıtım çok basit: Siz ki seramiklerin orak-çekiçlerle işbirliği içinde "komünizm propagandası" yaptığına inanıyorsunuz, uçtuklarına niye inanmayacaksınız? Niye? Nasreddin Hoca'ya sormalı mı? Nasreddin ile Abidin arasında az benzerlik de yok hani.

1951 Yılı

1950 sonu ve 1951 başı,"Çukurova Okulu"nun İstanbul'a "taşındığı" zamandır bir bakıma: Önce Orhan Kemal geliyor. Onun peşinden Ya-

şar Kemal. Ve bir süre sonra bu "Okul"un ordinaryüs profesörü Arif Dino. Böylece "Çukurova Okulu," "Adana Halk Üniversitesi" tam takım İstanbul'dadır. Ankara'daki Abidin ve Güzin'in de bir ayaklarının, İstanbul'da bulunduğunu unutmadan elbette.

Adana'dan İstanbul'a gelişin bir nedeni Dersaadet'in edebiyat ve yayın dünyasına girmektir. Bir nedeni de Adana ve çevresinde başlatılan ve artık dayanılmaz dereceye gelen ilkel antikomünizm isterisidir. Evet bir an önce İstanbul'a gitmek ve yaratmaya orada devam etmek.

15 Ocak 1951'de nitekim *Nokta* isimli yeni bir dergi yayınlanıyor: Sahibi Ömer Edip Cansever'dir. Şair. Yazı işlerini fiilen idare eden Nevzat Üstün'dür: Oktay Rifat'ın yakın dostu. Aylık olarak çıkan dergi 15 Kasım 1951'e dek sekiz sayı dayanabildi. İlk sayısında birçok tanıdık var: Fikret Âdil, Nurullah Berk, Salâh Birsel, Oktay Akbal...

O günlerde Abidin senaryolar yazıyor: *Çingeneler* gibi...

1948'den beri askerlik yapan Rasih Nuri İleri1950'de askerden döner dönmez evleniyor ve 1951'de baba oluyor. Abidin ve Güzin'in takılmak için "nunurcuk" dedikleri Rasih artık aile babasıdır. Büyüdü mü o ayrı bir konu. Ama böyle bir hayatı da herkes yaşamamıştır mutlaka... Anlatması ona kalıyor artık.

Baba olanlar pek çok 1951'de: Bunlara 49 yaşında baba olan çok iyi tanıdığımız birini de eklemeliyiz: Nâzım Hikmet'i. Evet 26 Mart 1951'de Mehmet Hikmet Ran doğdu: Mehmet Nâzım yani. 23 Mart 1951'de Kadıköy Asliye 2. Hukuk Mahkemesinden alınan kararla Nâzım Hikmet Piraye Hanım'dan boşandı. O duruşmada avukatlarla tanıklardan Kemal Sülker bulundular. Üç gün sonra Memet doğdu özel bir klinikte, İstanbul'da. Ama Nâzım Hikmet, oğlunun anası Münevver ile nikâh yapmak olanağı bulamadı.

Nâzım Hikmet, "Hapisten Çıktıktan Sonra" şiirinde "Doğum" başlıklı bölümünde Memet'in dünyaya gelişini bakın nasıl aktarıyor:

"Anası bir oğlancık doğurdu bana;
kaşsız, sarı bir oğlan,
masmavi kundağında yatan
bir nur topu, üç kilo ağırlığında."

Vâ-Nû ise şöyle anlatıyor o günleri: "Nâzım, piyasada hayli tutan filmler yaptı imzasız. Paralar kazandı. Parasını verip mütevazı, fakat modern bir zemin kat tuttu, Kadıköy'de Sular İdaresinin karşısında. Doğacak çocuk için hazırlıklarını tamamladılar.

Nihayet bir gün Memo (Mehmet) özel bir klinikte doğdu. Nâzım'ın kopyası, mavi gözlü, sarı saçlı, gürbüz bir oğlandı.

Ana baba, arabaya koyup çocuklarını gururla gezdiriyorlardı. Mühürdar kıyılarında, parklarda, sokaklarda..."

Nâzım taksitle aldığı mobilya ve ev eşyalarıyla evini döşemeye çalışıyor. Münevver güzel güzel evini donatıyor. Evet doğan bir çocuktur: "güneşten kopmuş gibi afacan ve sarışın."

1951'de Paris'te Nâzım Hikmet'in şiirleri yayınlanıyor, daha önce sözünü ettiğim gibi. Şöyle: *Poemes* (Şiirler). Kitabın sunuşunu yazan Tristan Tzara'dır. Şiirlerin pek çoğunu çeviren Hasan Gureh, yani Sabahattin Eyüboğlu, ismi de geçiyor: Notları yazan olarak. Bu da şundan olmalı: Kimi şiirin çevirisi daha önce ve başkaları tarafından yapıldığından. Kitabı yayınlayan EFR'dir: Editeurs Français Reunis: O yıllarda Fransız Komünist Partisine yakın yayıncıların yayınevi.

Ama bu güzel haberler bu mutluluk manzaraları maalesef uzun ömürlü olamayacaklar. Maalesef.

Dünyada savaş birçok yerde sürüyor: Kore'de örneğin. Vietnam'da ve daha başka mekânlarda. Barış ne zaman gelecek?

Gazeteci Olacak Yaşar

Yaşar Kemal, Kadirli hapishanesi ve buna bağlı olarak gelişen maceralar sonrasında, hapishaneden paçasını kurtardı. Ve bir fırsatını bulunca, yani Ankara'ya giden bir kamyona atlayınca, ver elini başkent. Yanında Arif Dino'nun armağanı iki resimle Ankara'ya vardı ve hemen soluğu Abidin ve Güzin'in evinde aldı. Vardığında evde Oktay Rifat da vardı. Bir ara Abidin ve Güzin, Yaşar Kemal'i Oktay Rifat'la başbaşa bırakıp odalarına geçtiler. Yaşar Kemal Oktay Rifat'la sohbet ede dursun, Abidin ve Güzin bütün kumbaralarını kırdılar, ellerindeki avuçlarındaki bütün paralarını Yaşar Kemal'e verdiler. Çünkü O yolcu: İstanbul'a. Evet

Yaşar Kemal İstanbul'a gitmeye kararlı. Gazeteci olacak çünkü. Kafaya koymuş.

Yaşar Kemal'i otobüs garına kadar götüren Abidin, cebinde beş kuruşu kalmadığı için evine dönemezken, Yaşar Kemal durumu fark ediyor ve dönüş parasını Yaşar Kemal veriyor: Abidin ve Güzin'in bütün kumbaralarını silip süpürdüklerinin ispatıdır bu. (Bütün bunları Yaşar Kemal anlatıyor: 19 Mayıs 2005'te yaptığımız söyleşide. Ve daha önce yayınladığı *Konuşmalar*'da yazdı.)

Mayıs 1951'de Arif Dino'nun da İstanbul'a dönmesiyle Yaşar Kemal, onun yardımıyla *Cumhuriyet* gazetesinde "Yurt Haberleri Servisi"nde gazeteciliğe başlıyor.

Yaşar Kemal bana, Nadir Nadi ile daha önce eşiyle Adana'ya geldiklerinde Arif Dino'yu evinde ziyaret ettiklerinde tanıştığını söyledi. İstanbul'da ise Nadir Nadi'nin genç gazeteciye verdiği ilk görev Diyarbakır'a gidip röportaj yapmasıdır. Hemen Diyarbakır'a doğru trenle yola çıkan Yaşar Kemal, Ankara'da Abidinlerde mola veriyor. Ve işte bu mola sırasında, o gün Ankara'da Abidin, ona ismini değiştirmesini ve gazeteci olarak Yaşar Kemal ismini almasını öneriyor. O da kabul ediyor. Böylece Yaşar Kemal ismi doğuyor. Daha önce yazdım, burada bilmem yinelemeli mi? Abidin'e "peder" veya "peder bey" diye hitap eden tek insan Yaşar Kemal'dir. Gerçek babası mı? Değil elbette. Ama başka yardımları yanında Abidin'in onun isim babası olduğu artık aşikâr.

Yaşar Kemal'in tadına doyum olmaz röportajlarından birincisi "Kaçakçılar arasında" başlığıyla *Cumhuriyet*'te 22 Ağustos 1951'de yayınlanıyor. Ve daha birçokları onu izliyorlar...

Sonra Yaşar Kemal Abidin ve Güzin'i İstanbul'da ziyaret ediyor elbette: Kabataş'taki evde ve kaldıkları başka mekânlarda. O artık gazetecidir. Giyim kuşamına da önem vermek zorundadır. Kıravat takması bile bazen şaşırtır. Yaşar Kemal'in hiç mi hiç sevmediği bir şey.

Şimdi şaşırtabilir: *Cumhuriyet* gazetesi yönetimi, bir yandan Kore savaşı, Vietnam savaşı, Türkiye'deki tutuklamalar vesilesiyle "Kızıllar" diyerek/yazarak veryansın ederken, öte yandan Yaşar Kemal gibi adı "komüniste" çıkmış, bu yüzden hapis yatmış birine iş veriyor. Bunun birçok nedeni var elbette:

Hemen akla şu geliyor: Belki hiç kimse Yaşar Kemal isminin "komünistlikten" hapis yatmış Sadık Kemal Göğceli olduğunu bilmiyordu. Ve bu böyle sürüp gitti. Veya onun öbürü olduğunu öğrendiklerinde de izlemeyi sürdürdüler ama yazdıklarında suçlanacak herhangi bir şey bulamadılar.

Dahası Nadir Nadi, DP listesinden bağımsız milletvekili seçildiği için zaten öteden beri ailece sahip oldukları iktidarlarını biraz daha pekiştirme olanağı bulmuştu ve kimse gazetesinde çalışan birine müdahele edemiyordu, etmiyordu, etmek istemiyordu.

Ve nihayet Nadir Nadi o günlerin şartları içinde gazetesinde bir "solcunun" bulunmasının o kadar da kötü bir şey olmadığını bizzat itiraf ediyor: *Perde Aralığından* başlıklı kitabında (Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1965) Nadir Nadi aynen şunları yazıyor:

"(...) 1950'lerin başında köy öğretmeni Mahmut Makal'ın *Bizim Köy*'üne sahip çıkmamız (1950 Mayıs sonunda Makal, *Cumhuriyet* gazetesi tarafından İstanbul'a davet edildi, gezdirildi, kimi yazar ve şairle tanıştırıldı. MŞG) birkaç yıl sonra (1951'de. MŞG) Adana'dan gelen Yaşar'ın elinden tutmamız hep Cevat Fehmi'nin düşüncesiyle olmuştu. Bunlar 27 Mayıs (1960) sonrasına kadar bizim solculuğumuzun en önemli kanıtları oldu."Evet son derece açık: Yaşar Kemal'in işe alınması gelecek için bir tür "yatırım."

En nihayet bir kez daha Yunus Nadi'nin Abidin'in ve Arif'in dedesi Abidin Paşa tarafından oğlu gibi, oğlu ile aynı koşullarda, oğlu ile birlikte okutulduğunu eklemek lazım. Yani Abidin ve Arif'in babası ile Nadir ve Doğan Nadi'nin babası neredeyse kardeş gibi yetiştirilmişlerdi. Bu nedenle iki aile arasında sıkı bir akrabalık ve bunun sonucu sıkı bir dayanışma ve/veya yardımlaşma söz konusuydu. Ve dolayısıyla Arif Dino'nun arzusunu kıracak değildiler Nadi kardeşler. Ve Yaşar Kemal bu çerçeve içinde işe alındı. Ve alınır alınmaz da kalemini konuşturdu. Sonra gazetenin vazgeçilmez yazarlarından biri oldu.

Abidin'e gelince, pasaportunun kendisine iade edilmesini beklerken, Ankara'da ve zaman zaman gittiği İstanbul'da, senaryolar yazıyor. Bu senaryo çalışmalarına bazen Yaşar Kemal de katılıyor. Yaşar Kemal, *Konuşmalar*'da (s. 70) şöyle diyor: "Abidin Dino'yla İstanbul'a geldiğinde bir iki senaryoda çalışmıştım." Abidin'in on üç belki on dört senaryo yazdığını sa-

nıyorum. Hangilerine Yaşar Kemal katkıda bulundu? Bunu bir dahaki sefere Yaşar Kemal'e sormalıyım.

Abidin, Türkiye'yi terk etmeden önce, İstanbul'da bırakacağı birçok şey gibi, senaryolarını da kutulara doldurup Leyla Abla'sına emanet etti. Bugün duruyorlarsa, bu senaryolar, Rasih Nuri İleri'de olmalılar. Onları da Rasih Nuri İleri'den sormalı, bir gün.

Nâzım Hikmet Türkiye'den Ayrılmak Zorunda Kalıyor

15 Nisan – 15 Mayıs 1951'de Ankara'da Sergievi Salonunda "Onikinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi" açıldı. Abidin mutlaka gitmiştir, dolaşmıştır sergiyi. Daha önceki yıllarda yaptığı gibi.

10 Haziran 1951 tarihli *Milliyet* yazıyor: "İsveç ile Türkiye arasında oynanan milli maçı 3–1 kaybettik. Millî takımımızın golünü penaltıdan Lefter attı. Çok güzel bir oyun çıkaran kaleci Turgay cansiperane kurtarışlarıyla millî takımı hezimetten kurtardı."

17 Haziran 1951 tarihli *Milliyet*_birinci sayfasından duyuruyor: "Yüz bin kişi önünde oynanan milli maç: Türkiye-Almanya millî futbol maçını 2-1 kazandık." Haber aynen şöyle: "Almanya Olimpiyat Stadı'nda yüz bin kişi önünde oynanan Almanya-Türkiye maçını 2-1 kazandık. Güzel bir oyun çıkaran milli takımımızın gollerini Recep ve Muzaffer attı. Maçın ikinci yarısının büyük bölümü kalemiz önünde geçti. Genç kaleci Turgay, Almanların ataklarını müthiş kurtarışlarıyla savuşturdu."

Aynı gün, yani 17 Haziran 1951 Pazar günü, Nâzım Hikmet çok sevdiği vatanını terketmek zorunda kaldı:

"1951'de bir denizde genç bir arkadaşla/yürüdüm üstüne ölümün."

Yıllar, çoook yıllar sonra, bu "genç arkadaşın" Refik Erduran olduğunu öğrendik: Nâzım'ın baba bir anne ayrı küçük kızkardeşi Melda'nın eşi ve o sırada askerlik görevini yapmakta olan Refik Erduran, bir sürat motoruyla Nâzım'ı Bulgaristan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne götürmek üzere Boğaz'dan yola çıktı o gün. Ama Karadeniz'e çıktıklarında Romanya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti bayrağı taşıyan "Plekhanov" vapuru ile karşılaşınca Nâzım bu vapura geçti ve Romanya'ya yöneldi.

Neden çıktı Nâzım Hikmet? Refik Erduran yazıyor: "Nâzım Ağabey'i askere alma hazırlığı sözkonusuydu! Önce kimse inanmadı. Zaten Bahriye Mektebi'nden çıkmış olan, elli yaşında, kesin kalp hastası bir insan nasıl askerlik yapardı? Hem de –söylentiler doğruysa– er rütbesiyle, Doğu'nun sarp bir dağbaşında... Kendisine özel kolaylıklar gösterilmeyeceği de kesin olduğuna göre, dayanamayıp kısa bir süre sonra öleceği besbelliydi. Kör kör parmağım kabalığıyla nasıl yapılırdı böyle bir şey? Nitekim çok geçmeden söylentiler doğru çıkmaya başladı. Hasta şair şubeye çağrıldı, karar kendisine resmen tebliğ edildi."

Vâ-Nû şunu da ekliyor: "Nâzım'ın sezgisi İstanbul'daki gizli güçlerin kendisini öldüreceğini söyledi."

Evet Nâzım Hikmet İstanbul'da veya askere alınınca gittiği yerde öldürüleceğinden, öldürülebileceğinden kuşkulanıyordu. Ve haksız değildi mutlaka. Ülkeyi terk etmeye karar vermek zorunda kaldı. Çıkışından bir gün önce Kadıköy'de Mühürdar Gazinosu'nda çekilmiş bir fotoğraf var: Münevver, çocuk arabasında Memet, Müzehher Vâ-Nû, Nâzım Hikmet, Zekeriya Sertel ve öndeki sandalyede ismini bilmediğim (için özür diliyorum) bir çocuk. Bu ülkedeki son anılardan biridir. O günü Zekeriya Sertel şöyle anımsıyor: "Memleketi terk edeceğinden bir gün önce Kadıköy'de Mühürdar Gazinosu'nda görüştük. Karısı ve çocuğu ile son defa olarak buraya gelmişti. Orada beraber son bir fotoğraf çektirdik. Kendisine hayırlı ve başarılı yolculuk diledik."

Son cümlesine katılmak zor. Çünkü Nâzım'ın ülkeyi terk edeceğini en yakınları bile bilmiyordu. Nitekim bizzat Vâ-Nû yazıyor: Münevver Hanım bile habersiz. Nâzım o gün,"Ankara'ya gidiyorum diye evinden" ayrılıyor.

İki kişi biliyor gidilecek yönü: Nâzım Hikmet ve Refik Erduran.

17 Haziran 1951'de evden çıktı Nâzım, polislerin dikkatini çekmeden. Veya onları atlatarak. Ayrıntısını Refik Erduran kitabında anlatıyor. Hapishaneden çıkışından, özgürlüğüne kavuştuktan sonra bir yılını bile dolduramadan, yakınlarına doyamadan, ülkesini adım adım dolaşamadan, oğlunun büyümesini günü gününe izleyemeden. O kadar sevdiği eşini, koklamaya doyamadığı oğlunu, hayran olduğu ülkesini, yoldaşlarını, arkadaşlarını, dost ve arkadaşlarını terk etmek zorunda kaldı Nâzım.

Nâzım Hikmet'in ülkeyi terk ettiği birkaç gün sonra duyuldu. 21 Haziran 1951'de Bükreş'te olduğu haberleri yayıldı. Türkiye'de yayınlanan günlük gazeteler, haftalıklar ve ne varsa onlar, ilkel antikomünizm hastalığı, isterisi ile sarsıldılar. Günlerce, haftalarca komünistlere, Nâzım Hikmet'e, "solculara" ağıza alınamayacak laflar söylediler/yazdılar, küfürler ettiler.

Örneğin 24 Haziran 1951 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde, Nadir Nadi, biraz önce adını andığımız, "Bırakın gitsinler" başlıklı başyazısında bakın neler yazdı:

"Nâzım Hikmet'in kaçmasına kızmadım. Arkasından "vatansız, hain, satılmış adam!" diye bağırmayacağım. Maddi, manevi yeryüzündeki bütün kıymetleri inkârla işe başlayan komünizm, bugün tam manasile bir din olmuştur ve Nâzım Hikmet bu dine yürekten bağlılığını saklamaya hiçbir zaman lüzum görmemiş, fanatik denecek kadar ateşli müminlerden biridir.

Komünizm bir dindir diyoruz. Bu hükmü sadece bir benzetiş sanmamalıdır. Sosyolojik manasile komünizm bir dindir. Tanrı fikrini reddetmesine, manevi değerleri tanımamasına rağmen bu dine de ötekilerin yanında bir yer ayırmak bilimsel düşünce metoduna uygun bir hareket olur. Komünizmin kitabı vardır, peygamberi vardır, kilisesi vardır, ayinleri vardır; velhasıl bir din müessesesini meydana getiren her türlü unsurlar bu rejimin bünyesi içinde yer almıştır. Onun için komünistlerle münakaşa edemezsiniz. Bugünkü sosyal ve ekonomik teşkilatın ferdlere daha fazla refah sağlayan bir şekle sokulması, milletlerarası münasebetlere yaklaştırıcı, birleştirici bir mahiyet verilmesi konuları onları ilgilendirmez. Kilise (Kominform) nasıl tesbit ederse öyle hareket eder, Papa (İstalin) (Stalin. MŞG) ne emrederse öylece amel eyler.

Her din gibi komünizm de tarihsel gelişme şartları içinde döne dolaşa bugün bir emperyalizmin aleti haline gelmiştir. Onun hür milletler hesabına korkunç bir tehlike olması da sırf bundan ötürüdür. Yoksa vicdan hürriyetinin hüküm sürdüğü ülkelerde hiçbir devlet bir kısım fertlerin şu veya bu inanca bağlanmasına ses çıkarmaz, hatta bu dinin propagandasını bile hoş görebilirdi. Ne çare ki komünizm sosyal veya ekonomik bir inanç meselesi olmadığı gibi, bir vicdan işi olmaktan da çok uzaklaşmış kurnaz ve usta ellerde dünya hegemonyasını hedef bilen bir vasıta olmuştur. Bu

vasıta, her memlekette oranın sosyal bünyesine göre kalıplanmakta, kemirici, yıkan, parçalayan bir rol oynamaktadır. Demokratik memleketlerde komünistlerin en büyük silahı söz, yazı ve vicdan hürriyetidir. Bütün bu hürriyetleri yok etmeyi amaç bilen bir rejimin mensuplarına bu hakları tanımak demek, demokrasinin kendi kendini inkârı demek değil midir? Bu suale 'Hayır Değildir!' cevabını vermek güç olduğu içindir ki bazı Batı Avrupa memleketlerinde ve nihayet Birleşik Amerika'da da komünizm kanun dışı ilan edilmiştir. Komünistlere parti kurmak, propaganda yapma, hatta kamufle bir şekilde çalışmak imkânları verilmemektedir (Tümüyle yalan/uydurma. MŞG).

Fakat unutmamak lazımdır ki, gizli faaliyet bahsinde Kominformanın (!!! MŞG) geniş tecrübesi vardır. Maksada varmak uğruna her vasıtayı mübah sayan, yukarıdan gelen emirlere körü körüne boyun eğen ajanlar sırasına göre milliyetçi, ırkçı, liberal, mason, terakkiperver, barışsever, her kılığa girmeye hazırdırlar.

Bu itibarla komünizme karşı savunma kararı veren hürriyetçi milletlerin bir araya gelerek beraberce tedbir almaları lüzumuna inanırız. Bir defa Rusya'ya göçmek isteyen samimi komünistlere (dönüşlere müsaade etmemek hakkını elde tutmak şartiyle) kolaylıkla pasaport verilmelidir."

24 Haziran 1951 tarihli *Cumhuriyet* bu başyazının hemen yanındaki haberine şu başlığı uygun görüyor: "Nâzım da Moskofların şakşakçı peyki oldu." Sonra da şunu ekliyor: "Rumanyaya kaçan kızıl şaire göre, sulh bayrağını Stalinin eli tutuyormuş." (Yazış biçimine dokunmuyorum.)

25 Haziran 1951 tarihli *Vatan* gazetesinde Nâzım Hikmet "hain" ilan edildi. Daha önce Nâzım'ın özgürlüğüne kavuşması için mücadele eden gazete ve başyazarı çark ediyorlar. Nitekim Ahmet Emin Yalman, 21 Temmuz 1951'de komünistleri aşağılayan, bu yola girenlerin tümünün dengesiz olduğunu ileri süren bir yazı yayınlıyor.

5 Temmuz 1951'de, Hukuk Fakültesinde okumuş o günlerin genç gazetecisi Çetin Altan, *Yeni Adam* dergisinde Nâzım'ı "karaktersiz," "iradesiz," "uşak," "haysiyetsiz," "şerefsiz," "canı cehenneme" gibi küfürlerle aşağılayan bir yazı yayınladı. Çetin Altan, ne olursa olsun "vatanın bırakılmaması gerektiğini" savunuyor ve Şair'in yurt dışına bir "kapris uğruna"

gittiğini iddia ediyor: "Nâzım eğer mert bir insan olsaydı vatanını terk etmeye tenezzül etmezdi. Vatan ne pahasına olursa olsun bırakılmaz. Vatan kötü idare edilse de, düşman istilasına uğrasa da, geçim temin etmese de gene bırakılmaz. Değil Nâzım gibi bir kapris uğrunda, böyle büyük zorluklar karşısında dahi vatanı terk edenler küçük, iradesiz, güçsüz insanlardır."

Çetin Altan gençliğin verdiği cesaret ve cahillikle yazıyor. Türkçede ne güzel deyişler var: "Bekâra boşanmak kolaydır" gibi. Veya "Sahura kalkana oruç tutmak kolay gelir" gibi. Çetin Altan vatanın terk edilmemesi gereken halleri sayıyor. Ama hepsini değil. Saydıklarını dikkate alırsak Nâzım'ın o hallerde ülkesini terk etmediğini görüyoruz. Ama Çetin Altan'ın saymadığı veya aklına gelmeyen durumlar da var: Ve Nâzım işte o durumlardan birinde kaldığı için terk etti vatanını. Herhalde Çetin Altan kadar seviyordu vatanını Nâzım Hikmet. En azından. Dahası Nâzım'ın başına ne geldiyse vatanını çok sevmesinden geldi. Neyse; şunu da eklemeli: Çetin Altan ustanın hakkını yememek için: Zamanı gelince O da en zor koşullarda bile Nâzım için "Nâzım Hikmet büyük vatan şairidir." demesini bildi.

Nâzım'a saldırılar Temmuz 1951'de sürdü: 12 Temmuz 1951'de *Cumhuriyet* gazetesi, Nâzım'ın Moskova'ya vardığında kendisini karşılayan SSCB Yazarlar Birliği genel sekreteri Aleksandr Fadeyev ile kolkola fotoğrafını yayınlıyor, "Nihayet resmi de geldi" başlıklı bu haberde aynen şunları yazılı:

"Kendi tabirile Stalin'in yarattığı Nâzım Hikmet, Moskova'ya varınca hepimizin nefretle okuduğumuz mahud beyanatı verdi. Kızıl propagandasını plağa aldırdığı bu demeçten bol bol istifade etmeye çalıştı. Nihayet onlar da rahat ettiler, biz de rahata kavuştuk, derken bu sefer resim faslı başladı. Sovyetler, Nâzım Hikmet'in Moskova'da aldırdıkları boy boy, şekil şekil resimlerini bütün dünya fotoğraf ajanslarına dağıtmaya başladılar. Yukarıda gördüğünüz resim, bunlardan biridir. Bu fotoğrafı sütunlarımıza geçirirken şair Eşref'in Abdülhamid'e yaptığı tavsiye aklımıza geliyor. Bu tavsiye 'resmini teksir ettirip dağıt ki millet doya doya yüzüne tükürsün' mealindedir. Biz de yukarıdaki resmi Nâzım hesabına aynı gaye ile basmış bulunuyoruz."

25 Temmuz 1951'de DP Hükümeti, Nâzım Hikmet'in Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkarılmasına karar verdi.

31 Temmuz 1951'de *Hür Adam* gazetesi, İrfan Emin ile Mehmet Ali Sebük'ün fotoğraflarını yayınlayarak, "Nâzım Hikmet gitti, lakin memlekette bıraktığı vasileri, avukatları, ajanları ne olacak?" sorusunu soruyormuş gibi yaparak, Nâzım'ın avukatlarını hedef gösterdi.

Nâzım Hikmet'in Türkiye'yi terk etmesi konusunda, yıllar sonra, Attilâ İlhan en güzel soruyu soruyor: "Nâzım Hikmet, acaba neden gözü kara bir gencin yardımı, bir komşunun motoruyla, tek başına Karadeniz'e çıkmak zorunda bırakıldı? O 'Moskova'nın adamı' olsa, bu epeyce muhataralı maceraya gerek mi kalırdı?" (*Cumhuriyet*, 1 Şubat 2002). Attilâ İlhan şunu ekliyor: "Yukarıya (SSCB demek. MŞG) intikal gerekti mi, 'Partililer' daima, tereyağından kıl çeker gibi, sessiz sedasız Moskova'ya kayabilmişlerdir."

Nâzım Hikmet'in ülkeyi terk etmesinin yan etkileri de oldu: Bir tanesi çok ilginç: Arif Damar anlatıyor: Nâzım Hikmet Türkiye'yi terk edince "O sırada İstanbul'da Orhan Kemal'i evinde misafir eden, korkup, Orhan Kemal'i evinden atıyor."

Nâzım'ın ayrılmasından sonra Münevver ve Memet'in kaldığı evin önünde tedbirler artırılıyor: "Bir jeep, bir şoför ve iki sivil polis gece gündüz takip ettiler ana ve oğlunu." Nâzım'la mektuplaşmaları yasaklanıyor: 1955'e dek.

Bir de ilginç ve sevimli bir olay anlatmalıyım: Kosta Daponte'nin eşi Athena Daponte ile Abidin'e ilişkin anıları için sohbetimiz sırasında söz döndü dolaştı Nâzım Hikmet'in ülkeyi terk etmesine geldi. Athena Daponte o günlerde İstanbul'da ORİTAB isimli tütün şirketinde çalışıyor, bana anlattıkları aynen şunlar: "ORİTAB (Orient Tabac'dan: Doğu-Tütün Limited Şirketi) isimli şirketin Ortaköy'deki merkezinde sekreter olarak çalışıyorum. Herkesin bildiği gibi tütün ihracat şirketlerinde çok sayıda kadın işçi çalışıyor. Ve tabii içlerinden pek çoğu solcu. Komünist. Çok tuhaf bir şeydi. Nâzım'ın Türkiye'yi terk etmesinden sonraydı, bir gün bir kadın işçi geldi ve bana aynen şunu söyledi: 'Artık Nâzım'ı da kaybettik, bizi kim himaye edecek şimdi?' Ben hemen idrak edemedim. Ne anlatıyor bu kadın dedim; çünkü o kadar tuhafıma gitmişti ki. Çok ilginç bir şeydi. Ben Nâzım'ın ismini duymuştum, kim olduğunu biliyordum. Ama yine de o kadın işçinin o sözü çok tuhafıma gitti. Hele bana öylesine açıkça söylemesi çok tuhaftı. O kadının yüzünü, o andaki yüz halini, hâlâ hatırlıyorum: Çok ince, zarif

bir yüz, saçlarını toplamış, başında siyah bir tülbent. Öyle bir tülbent işte, dini filan değil. Hep gözümün önünde o kadın ve o ince ve zarif yüzü."

İstanbul'da Ev-Atölye

Nâzım Hikmet Türkiye'yi terk etmek zorunda kaldığı sıralarda, Abidin Dino Türkiye'ye iyice yerleşmek üzere kesin karar vermiştir. Evet bu nedenle Abidin ve Güzin, Kabataş'ta Setüstü'nde, 1950 yazında, satın aldıkları "üç katlı, yarı ahşap, dar, uzun" evle, 1951 yazı başından itibaren uğraşmaya koyuldular: Onarmak/onartmak ve kendilerine uygun bir biçime sokmak için. Güzin, evi satın aldıklarında epeyce eski püskü olduğunu söyledi, değişik söyleşi ve sohbetlerimizde. Evet ev ayakta duruyor ama oturulabilir olması için sıkı bir onarıma ihtiyaç duyduğunu bilmek için Portekizli duvar ustası olmaya gerek yok. Onarım işini Güzin *Gel Zaman Git Zaman*'da anlatıyor (s. 46–48 ve 171–173). Biz ise bu meseleyi birkaç kez birlikte konuştuk. Epey kaset doldurduk. Kasetlerden çözdüklerimin ve Güzin'in yazdıklarının karışımından oluşan şu satırlar evin nasıl yıkıntı olmaktan çıkıp, abidinik ve güzinik bir biçime dönüştüğünü gözler önüne seriyorlar:

Bu güzelim evi bu hale sokabilmek için Abidin ve Güzin bazen birlikte, bazen ayrı ayrı Kapalıçarşı senin yıkıcıların pazarları benim, İstanbul kazan onlar kepçe dolaşıp durdular. 1950'de ve 1951'de. Çünkü evin onarımı işine Adana'daki vereseden para gelmesi gerekiyordu. Abidin'in sergi satışlarından elde ettiği mütevazı katkıya da ihtiyaçları vardı.

Güzin'e, "Setüstü'ndeki evi Adana'dan, 'verese'den gelen parayla mı aldınız?" diye sorduğumda bana şu yanıtı verdi:

"Herhalde öyle oldu."

1951'de Arif Dino da Adana'dan İstanbul'a döndükten sonra Kuzguncuk'ta "küçük bir ev" alıyor. Anlaşılan o yıl "verese"den gelen para bu alımları ve Abidinlerin evinin onarımını karşılayacak kadar.

Evin onarımına büyük olasılıkla 1951 yaz mevsiminin başında başladılar. Güzin birkaç defa "Onarımı yakından takip edebilmek için 1951 yazında İstanbul'daki tatilimiz için Bebek'te bir ev kiraladık. O yaz Çiftehavuzlar'daki evi kiralamadık" dedi.

Abidin bu konuda şunları anlatıyor:

"İstanbul'da çok güzel bir yerde oturduk. Bebek'te. Bebek sırtlarında. Çok güzeldi.

Sonra Kabataş'ta bir ev satın aldık. Harika bir yer: İskele'nin, şimdiki Kabataş İskelesi'nin karşısında, yukarıda biraz, tepede. Setüstü'nde. Çok güzeldi.

Buradaki evi, atölyemi bir süsledim bir süsledim ki anlatılamaz. Neler yoktu ki? Bir Osmanlı çeşmesi bile bulup taraçaya yerleştirmiştim.

Kapalıçarşı'dan bir dizi şey bulup yerleştirmiştim.

Güzin'in odası ayrı güzel. Güzin'in annesinin odası ayrı güzel.

Maalesef fazla oturamadım ben bu ev-atölyede. Çünkü baskılar başladı, tatsızlıklar başladı. Ondan sonra da terketmek zorunda kaldık. Bir sürü hikayeden sonra, çok çapraşık olduğu için anlatmıyorum."

Burada bu "çapraşık" gelişmeleri anlatmaya çalışalım diyorum. Önce ev-atölyenin onarımından başlamak lazım:

Yaz tatilini geçirmek için Bebek'te tutulan ev Kabataş'a iki adım, böylece, Abidin, istediği zaman, evin onarımını izlemek, denetlemek, yapılanları görmek amacıyla, birkaç dakikada Bebek'ten Setüstü'ne ulaşabiliyordu. Çünkü onarımı bir taşeron yapıyor ama direktifler Abidin'den. Boşuna mı Len Film Stüdyolarında dekoratör olarak çalıştı. Adana ve Ankara'da boşuna mı fresklerle donattı banka senin Cündoğlu Han'ı benim. O canım freskler. Şimdi Abidin kendi evinin, ne evi kuzum kendi kuş yuvasının, o da değil kendi ressam atölye– ev– yuvasının yaratılması için kolları sıvadı. Kolay gele Abidin Usta!

Önce Kurban Şart

Taşeronu Abidin ya bizzat kendisi buldu. Ya da tanıdıklardan biri tavsiye etti. Güzin "Onarım altı ay sürdü, epey uzunca bir zaman aldı. Çünkü hayatımızı artık bu evde ve Ankara'daki kiralık evimizde geçirmek arzusundaydık. Ama gel gör ki Abidin maalesef bu evde, onarımı bittikten, oturulabilir hale geldikten sonra, sadece bir ay yaşayabildi. Ve evimizin ilk ziyaretçileri polisler oldu. İnanmayacaksınız!" Bunu birazdan göreceğiz.

Önce taşeronun bir arzusu var: Onu yerine getirmek şart, evet taşeron işini bilir, adetlerini tanır bir usta: "Esas onarıma başlanıldığı gün, sanki temel atılıyormuş gibi mahalleyi hoşnut etmek için kurban kesiliyor, konu komşuya dağıtılıyor. Barsakları, 'hayırlı, uğurlu olsun' diye mahallenin geleneklerine uyularak, yeni yapılacak beton merdivenin dibine gömülüyor. Bu sihirli önlemler işe yaramıyor. O evde çok oturmayacaklardı, yerleştiklerinin ilk haftasında polis, (...) evde arama yapıyor" (*Gel Zaman Git Zaman*: s. 47–48).

Güzin bu kurban meselesini bana şöyle anlattı: "Taşeron iyi filan, ahbap falan ama işe başlamadan önce bir koyun kesmek lazım dedi. Adettir dedi. Zaten mahalle öyle bir mahalle, epey popüler bir yer. Koyun kesmek şart. Taşeron adamlarını topladı, bekçiyi filan da çağırıp, koyunu kesti, etini çevre halka dağıttı."

Kabataş İskelesi'nin tam karşısında, biraz yüksekçe sette, o nedenle ismi Setüstü ya, üç katlı ahşap evde onarım başladı sonra:

Güzin şunları anlattı: "Biraz düzeltim yaptırdık. Eski bir evdi. Biz onu nasıl kendimize uydurabiliriz diye yeniden düzenledik. En alt kattaki kâgir kat ayrı bir apartman dairesi olarak düzenlendi. Ayrı bir daire gibi olunca kiraya vermemiz mümkün oldu. Ahşap iki üst katı ise kendimize göre onardık ve düzenledik. Üst katları alt kattan ayırmak için dıştan beton bir merdiven ekliyoruz. Alt kat ile üst katlar arasındaki iç merdiven kaldırılıyor. Ama iki üst kattaki iç merdiven duruyor. Bizim evin içinde artık o. Böylece bir kattan öbürüne geçmek mümkün: Dışarıya çıkmadan. Bizim evin birinci katında, eski evin ikinci katı, büyük bir giriş yaptık. Çok büyük bir sofa. Mutfak ve banyo ve annem için geniş bir oda. Yanında büyük bir yemek odası, salon gibi bir mekân. En üst kat ise boydan boya atölye ve yatak odası, ortasında filizi çini, yüksek bir soba. Balkon var sonra: Balkon geniş, özel seçilmiş, kahverengi, beyaz karması döşeme taşlarıyla kaplanmış. Bir köşesinde yıkıcılardan bulunmuş küçük, mermer bir Osmanlı çeşme. Kurnasıyla, oymalı süslü, kar gibi beyaz. Abidin balkon duvarındaki çimentoya yerleştirilmiş taşları bilhassa kendisi tek tek seçti. O çeşmeye hortumla su bile bağladık. Her şeyi kendi zevkimize göre düzenledik, yerleştirdik. Eski biçimiyle evin ikinci katından, bizim düzenlediğimiz biçimiyle birinci katından üst ka-

ta bir iç merdivenle çıkıyorduk. Atölye ve yatak odamız: Hem Abidin'in atölyesi hem de yatıyoruz, hem de balkon. Hem de her şey. Bir manzara seriliyor orada gözlerimizin önüne nefesimiz kesiliyor. Veya coşuyoruz: Duruma ve saatine göre: Boğaz, Adalar, İstanbul limanının bir bölümü, ta karşıda Üsküdar'ın yanar söner pencereleri/ışıkları. Bir genişlik, bir büyüklük, bir sevda, bir zevk, bir akşamüstü sadece Setüstü'nde. Abidin ve Güzin baş başa."

Evin badanası ve boyası yapıldıktan sonra sıra iç dekorasyonuna geliyor: Gelsin! "Evin içini dekore etmek için çok dolaştık. Ve çok güzel şeyler bulduk." Güzin yazıyor: "Haftalarca aranıp bulunmuş eski kapı tokmakları, mutfak, banyo muslukları, tek tek yıkıcılardan aranıp bulunmuş eski tokmaklar, sade, pirinç, kimininse özenerek çizilip yaptırılmış biçimleri var. Yıkıcılardan aranıp bulunmuş oymalı, eski tavan göbekleri, rüzgârların esintisine göre açılan kapanan büyük pencere kanatları, baba evinden kalmış köşe kanepeleri, sade, iddiasız Abdülaziz devrinden kalma koyu yeşil renkleri soluk çiçeklerle bezenmiş üç gözlü demir konsollar, eski fanuslardan lambalar, oraya buraya serpiştirilmiş cam rengi, açık sarı ya da buzlu..."

Güzin'in annesinin "Hamadan ve Gördes halıları, Abidin'in Kapalıçarşı'da bulduğu yelkenli Çanakkale çanakları, yeşil, kahverengi iri sürahiler, ibrikler..."

Her şey ve her şeyi ile ev "eski konakların havasını taşıyan parçalarla dolu." Rüzgârlarla dolu konakların iç sesleri ve havasıyla.

Onarım bitti. Yapı paydos. Badana ve boya da. İç dekorasyon da tamam. O zaman buyrunuz: Önce bayanlar: Beton dış merdivenden çıktınız. Tak tak. Kapıyı ya Abidin açar ya Güzin. Ama bana kalırsa mutlaka Abidin açar. Dostlar için. Giriş kapısı başlı başına bir eser. Tarihi. "Kapıya dikkat edin," diyor Güzin. "Bunları biz yaptırdık." Kapının tokmağı çok özel. Çok güzel. Eve girdiniz: Yerde kilimler. Bir tarafta mutfak. Öte yanda Ferdiye Hanım'ın odası. Holden girilen yemek odası salon var: Orada Ferdiye Hanım'ın "Dünya Evi"nden getirdiği iki koltuk: Güzelce örtülü. Biraz yaklaşın lütfen: Fanus lambalarını görebiliyor musunuz? Girişin hemen sağında duvara dayalı, köşeleme bir divan var. Bir masa, tam karşı duvara dayalı. Masa Fransız usulü, kapalı gibi. Sandalyeler var yanında. Üç ayaklı bir lamba daha: Elektrik lambası yandı yanacak. Tavana açık, dönük. Gelin bu

salona girelim: Antikacıda bulunup alınan demirden konsollardan biri değil mi şu? Evet o. Bir, iki, üç, dört geniş çekmecesi var: Ve evet "koyu yeşil renkleri soluk çiçeklerle bezenmiş." Konsolun üstünde kitaplar, Abidin'in bir tablosu, yine kitaplar. Kibarca ayakta duruyor kitaplar. Abidin'in tablosu dedim ama bu bir Abidin "çiçeklemesi" de olabilir. Bir "Uzun yürüyüş" te. Artık ne zaman uğradığınıza kalıyor bu. Köşedeki yatak güzelce örtülü bir divan azametinde kuruluyor. Haydi çıkalım. Ama bir dakika o demir konsolun üstünde bir fotoğraf görmedik mi? Bu Leyla Abla'nın fotoğrafı değil mi? Acele etmeyin canım yerdeki halıyı da görmemezlikten gelmeyin: Ya Hamadan ya Gördes. Holden geçerken aynamız var: Şöyle kendimize bir çeki düzen versek nasıl olur? Ah şu saçlar! Ne kadar isyankârlar. Ne olacak işte ressam saçları bunlar yoldaş. Yahu bu aynanın çerçevesini nereden buldunuz? O nakışlar nereden? Hele tam ortadaki o fiyonk! Mest.

O hep kapalı duran o kapı: Açan pişman açmayan pişman kapısı olmasın? Tokmağa bir göz atar mısınız lütfen. Biz o kapıyı açarız ve oradan, o iç merdivenden üst kata çıkarız: Kimse de bizi engelleyemez. Evet kapı önünde veya bir cipte polisler olabilir. Ama evin içinde henüz karakol kurulmamış. O kapıdan üst kata çıkıyoruz. Evet o iç merdivenden. Şu genişliğe bakar mısınız? Kapı tokmağı çok hoş ama bu büyüklük, bu ışık dolu mekân daha hoş. Işık, deniz, gökyüzü cümbür cemaat sizi içlerine alıyor: Harmanlıyor. Yoğuruyor. Pestilinizi çıkarıyor. Ama kendinizi kapıp koyvermeyiniz. Daha taraça var: Taraçada da bir çeşme. Üçüncü Ahmet Çeşmesi zaten iki adım altta. İskele ile asfalt yol arasında değil mi(ydi)? (Burada geçmiş zaman kullanıyorum: Çünkü 1960'ların lise yıllarımın değişmez durağı Kabataş'tan ve adı geçen Çeşme'den kimbilir belki hiçbir şey kalmamıştır. Burası İstanbul kardeşim: Her şey olabilir: Galata Kulesi'ni bile satabilirler. İşbilenler hele bir devreye girsinler!) Tamam kardeşim işte taraça nihayet: Beyaz çeşme haşmetle kuruluyor. Sağ ve solunda birer bitki, gül, çiçek, ağaççık? Ama öksüz. Ve karlı bir gündeyiz. Ama olsun taraçanın yarım duvarlarında Abidin'in özenle seçtiği küçük taşlar yerli yerinde duruyor. Ne kadar çok taş var. Ne kadar çok taş var. Ve hemen öbür tarafta kareye giren başka bir ahşap bina. Pencere kanatları yarı açık yarı kapalı. O da öksüz.

1951'de bu eve, her şey yerli yerini bulunca, yerleşen Abidin ve Güzin çok mutluydular. İstedikleri evi en sonunda yaratabilmişlerdi. Ne mutluluk. İşte "Hayatımızı artık bu evde geçirmeye başladık" diyor Güzin. Ama biliyoruz "o evde çok oturmayacaklardı." Evet 1951 yazı sonunda, belki sonbaharında, bitti evin onarımı vesairesi. Ve tam bir hafta sonra evi polisler bastılar: Bu kadar olur işte! Yetkililer çok iyi iz sürdüklerini elaleme göstermek için bundan güzel fırsat mı bulacaklardı? Bir ressam, bir bilim kadını ve bilim kadınının annesinin son derece mütevazı bir mahallede oturduğu evi gece geç saatte basarak. Eller yukarı!

İlk Misafirler: Polisler

Eve yerleştiklerinin ilk haftasında evi polis basıyor. Güzin bu meseleyi kitabında anlatıyor (s. 172–173). Birlikte birkaç kez bu olayı konuştuk. Şöyle oluyor:

"Bir gece Abidin ve ben dışarıdayız. Beyazıt taraflarında bir yere gittik. Benim tanımadığım Abidin'in tanıdığı bir kitapçı mı, terzi mi, böyle bir yere gidiyoruz. Birtakım ciddi meseleler, siyaset filan konuşuluyor. Gece saat 01'de eve dönüyoruz. Annem pür hiddet oturuyor evde. Henüz uyumamış. Hayra alamet değil. Bize çok fena halde kızmış. Belli. Olan-biteni anlattı:

Anne yine hırçın ve sinirli. 'İki herif geldi. Polismişler. Kartlarını gösterdiler. Ama güvenmedim. Bekçiyi de muhtarı da alın öyle gelin dedim.'

İki polis saat sekiz veya dokuzda eve geliyorlar. Kapıyı çalıyorlar. Soruyorlar:

– Abidin Dino'nun evi mi?

Annem yanıtlıyor: Evet.

– Polisiz biz evi gezeceğiz (sanki evi satın almaya gelmişler), diyorlar.

Ama annem sokmuyor eve:

– Ben yalnızım...

– Biz polisiz, diyorlar. Polis kimlik kartlarını çıkarıp gösteriyorlar.

Ama annem Nuh diyor Peygamber demiyor:

– Olmaz ben yalnız bir kadınım, sokmam sizi içeri.

– Ne yapalım peki hanımefendi?

– Gidin muhtarı, bekçiyi alın öyle gelin.

Polisler gidiyorlar. Muhtarımız aynı zamanda berber mahallede. Onu ve bekçiyi alıp geliyorlar. Bu iş onbire kadar sürüyor. Yeniden dikiliyorlar evin kapısına. Annem o zaman kapıyı açıyor ve bütün bu takımı içeri buyur ediyor. Polisler, iki kişi, iki katı tepeden tırnağa arayıp tarıyorlar. İki katı iyice "geziyorlar." Evin her yanını, kıyı köşe bucak her yeri arıyorlar. Dişe dokunur bir şey bulamayınca Abidin'in o sırada yazmakta olduğu *Verese* piyesinin birinci perdesini alıp götürüyorlar. Ortada duruyormuş *Verese*'nin ilk perdesi. Ne olduğunu anlamamışlar. Anlayamamışlar. El yazısıyla doldurulmuş bir defter. Herhalde 'ihanet doludur' diyerek götürmüşler. Bir daha da iade etmediler. Abidin, *Verese*'yi daha sonra olduğu gibi baştan sona yeniden yazdı. Ama o dönemde yayınlanmadı bile zaten. (Birinci baskısı 1996'da !!! yapılabildi: *Kel* ile birlikte Adam yayınlarınca. *Kel*'in ikinci baskısıydı bu. MŞG) İşte böyle. Dön dolaş polisle yine burun buruna geldik. İşte böylesine evinize geliyorlar. Yazılı piyesinizi alıyorlar ve götürüyorlar."

Ne olursa olsun, "Polis gözetimi altında olmak, evde oturanların karşıda Üsküdar'ın gece gündüz pırıltısını, gemi, vapur, taka, çatana, git gelini koca gemilerin bacalarından salınan kara bulutları seyretmesine engel değil. Adalara doğru açılan deniz, özgürlük duygusunu koruyor. Kabataş, Setüstü'nde, arka mahalleli, küçük esnaf ve memurların kararmış, küçük ahşap evleri, gündelik, tekdüze git geli, sütçü, saka, Silivri yoğurtçusuyla bileyci ve Çingenenin 'Mühliye... Mühliye!' sesiyle, güven veren bir barınak..."

Bu kadar da değil. Bakın daha neler duyumsar insan o evde:

"Kabataş vapur iskelesine bakan Setüstü'ndeki evin penceresinden Marmara ile Boğaz'ın arasındaki git geli seyretmek, zamanı alıp götürür ve böylece gün geçer. Geceler ışıkla dolup boşalır; dertler, üzüntüler, hasretler, korkular, o küçüklü büyüklü vapur, gemi, sandal, mavna, taka ve çatanalara binip Adalara açılırlar. Dolaşır, dolaşır, Karadeniz'in ağzına kadar ulaşır. Dert yok olmaz; hafifler, eziciliğini kaybeder, ertesi günü bekletir insana ve ertesi gün, yeniden, Boğaz'la Marmara'nın kavuştuğu yerdeki git gel cümbüşüne dalınır. Kız Kulesi, hep oradadır, derdinizin, kahrınızın bekçisidir, güvenceli, sadık, hep karşınızda durur. Üsküdar'da, cam ve ayna oyunlarıyla, akşamdan akşama, mehtaptan mehtaba yanıp tutuşan, sö-

nüp giden parıltıları sergiler. Kimi kez, sönmemiş tek bir cam kalır Üsküdar'da; parıltısı sürer, uzar gider. Oysa güneş batmıştır çoktan, ay ise daha doğmamıştır...

Haymana Ovası, Hüseyin Gazi Dağları, Orta Anadolu, Erciyes ve de Toroslar, Çukurova'nın buğulu yeşili, düzlüğü, sıcağı, rutubeti, bire bin veren bereketli toprağı, ırgat pazarları, İstanbul'un kibar mahallesinden çıkıp bu coğrafyanın gerçeğini yaşamak, günü gününe ve ertesi günün ne getireceğini bilmemek..."

Ah çok afedersiniz evin adresini vermeyi unuttum. Hani yolunuz düşerse Abidin ve Güzin'e bir merhaba demeyi ihmal etmeyesiniz diye işte adres:

Taşlıçıkış 4/3
Setüstü
Kabataş
İstanbul-Turquie

Bu adresi Abidin veriyor. 23 Eylül 1952 tarihinde İtalya'dan Güzin'e gönderdiği bir kartın arkasında. Haydi bu kadarını yazdım, kartta Abidin'in Güzin'e seslenişini de not edeyim: "Güzinciğim, Resimde tanıdığın bir fener göreceksin. Kayalar meğer Neron'un yazlık evi. Bir türlü oraya kadar uzanamadık. Hepinizi öperim. Abidin."

Evet kartın altı ve üstü bu kadar. Ama üstü biraz daha fazla: Kartın gönderilmesiyle polislerin evi basması arasındaki zaman dilimini neyle ölçerseniz ölçün en fazla bir yıl: Ondan önceki bir yılını bu evi satın almak, bu evi onarmak, bu evi döşemek, dayamak için harcayan Abidin,"İşte nihayet zevkimize uygun, eşimle, Güzin'imle yaşayabileceğim, her birimizin istediği biçimde çalışabileceğimiz bir yuvamız-atölye-evimiz oldu" bile diyemeden ülkesini terk etmek zorunda kaldı. Neden? Nasıl? Ne zaman? Ne oldu? Ah! Türkiye(m) ah! Ah! Yöneticilerimiz, yetkililerimiz! Ah! O polisler ah! Ahoğluah!

Şimdi biz aslında biraz koşturmaca usulü gittik: Abidin'i taaaa İtalyalara kadar gönderdik. Oysa hikayemizin anlatılış dizimi içinde biz 1951 yazı içindeyiz. Şu ev işi bizi aldı götürdü. Ama olsun ev çok güzel. Adresi uygun. Çat kapı arkadaşlar, dostlar. Çat kapı gelen gidenler. Pek çok. Melih Cevdet

Anday, F. Celâl, Mayıs 1951 sonrasında Yaşar Kemal, Arif Dino ve daha birçok arkadaş. Gelenlerden geç kalanlar olur, dönmesi zor olanlar bulunur. O zaman onlara "Gitme kal" denir. Fakat anne evdeyse arkadaşlar "Olmaz, annenizi rahatsız etmeyelim" diyerek yine de giderler. Güzin'e soruyorum bunu, işte yanıtı: "Arkadaş odamız vardı elbette ama hatırladığım kadarıyla kimse kalmadı yatıya. Zaten evimizde biz bile fazla yatıya kalamadık!"

Güzin'le o günleri konuşuyoruz:

MŞG: Arif evinizi sık sık ziyaret eder miydi?

GD: Arif bambaşka bir adamdı. Arif İstanbul'a dönünce Kuzguncuk'taki evi satın alıyor. Bize öyle sıkı fıkı gelip gitmezdi, ama görüşürdük. Mesela bir gün Melih (Cevdet Anday) bize gelecekti. Geldi, hatta herkesten önce geldi. Arif gelecek akşam yemeğine. Geldi ve o akşam yemeğini hep birlikte yedik. Böylesine tatlı günlerimiz, gecelerimiz eksik değildi. Ama ne yazık ki bunlar çok az sürdüler.

MŞG: Peki alt katta kiracılarınız kimlerdi?

GD: "En önce yabancı gazeteci bir bayan kaldı orada. Sonra bir Türk'e kiraladık. Eşi galiba Almandı. İsimlerini maalesef tamamen unuttum; ama bizim çevremizdendiler. Çok uygar, çok nazik, çok kültürlü insanlardılar. Onlara inerdik. Birlikte sohbetler yapardık. Çok hoş insanlardılar gerçekten. Keşke isimlerini anımsayabilseydim."

Birinin ismini bulduğumu sanıyorum. Setüstü'ndeki evin taraçasının kar altındaki fotoğrafını çekip 2 Nisan 1954'te Abidin'in Ankara adresine gönderen mutlaka kiracılardan biridir: İsmini ve kartta ne yazdığını Nisan 1952 dönemini anlatacağım sayfalara kadar saklıyorum: Ama söz: İsmini ve kartta yazdıklarını açıklayacağım.

İstanbul'daki Son Yaz

Setüstü'ndeki evin onarımı ve iç donatımı sürerken, Abidin ve Güzin 1951 yaz aylarını Bebek'te kiraladıkları bir evde geçirdiler: Yaz dinlencesi vesilesiyle o günlerde İstanbul'da bulunan veya zaten İstanbul'da yaşayan akraba, dost ve arkadaşların sık sık ziyaret ettikleri kiralık evde:

1930'ların arkadaşı Celâl, hani Mina Urgan'ın komşusu, yani "Hayat Apartmanı müşterilerinden" Celâl örneğin gelenlerden biri. Hatta bir

seferinde Abidin'i yere seriyor, çimlerin üstünde, çocuklar, ne çocukları canım bebeler gibi debeleniyorlar. Abidin yerde ve ayaklarını kullanıyor, ellerinden, "el"lerinden sonra, kendini savunmak umuduyla.

Abidin'in Ağabeyi, ama az görülenlerinden, Ahmet Dino bile bir gün çıka geliyor: Evin bahçesinde, elleri cebinde, dolaşıyor: Beyaz gömleği hemen dikkat çekiyor.

Arif Dino bile geliyor canım: Arif Kuzguncuk'ta oturuyor. Ve Eminanım hâlâ yanında. Taa İstanbul'dan Develi'ye, oradan tekrar İstanbul'a Eminanım canım.

Melih Cevdet Anday bir gün Leyla Abla ile iskambil oynuyor. O sıralarda bir güneş ışığı, gölgedeki bankın üstünde oturan Abidin ile Güzin'in arasından geçiyor. Leyla Abla iskambil işinde çok dikkatli. Melih Cevdet dikkatlice kâğıtları diziyor. Güzin, Abidin, Melih de beyaz gömlekler içinde. Az daha unutuyordum: Tekir kedi kaçırır mı fırsatı, güneş ışığında ve Abidin'in kucağında. Abidin'in gözleri Güzin'de. Güzin'inkiler bizde. Yani objektifte. Ayol bu fotoğrafları kim çekiyor?

Rasih Nuri İleri olmasın? Hani askerliğini bitirmiş gelmiş, evlenmiş ve bir çocuk babası olmuş Rasih Nuri. Bir fotoğraf karesinde zaten onu da görüyoruz: Abidin ve Rasih çime oturmuş, arkalarında üç bayan: Rasih'in eşi Bedia Hanım, Gül Hanım ortadaki mutlaka ve elbette Güzin. Herkes beyazlara bürünmüş. Beyaz anlaşılan yılın pardon o yazın rengi.

Abidin Bebek'ten Kabataş'a ikide bir gidip bakıyor: Setüstü'ndeki evde işler ne alemde diye.

Bu arada Güzin ve Abidin İstanbul'a da iniyorlar. Arada bir Çiçek Pasajı'na, Hacopolo Pasajı'na. Orada Orhan Veli yok artık maalesef. Ama belki Oktay Rifat, belki Sait Faik çıkabilir karşınıza. Güzin anımsıyor: "Öyle dadanmış filan değildik. Yani bir-iki kere gittik sanıyorum. Galatasaray'da. Lise'ye çok yakın, işte biliyorsunuz o dört yol ağzında."

O günleri, o ayları Güzin'le konuşalım mı?

MŞG: O günlerde İstanbul'da Adalet Cimcoz çevresinde toplanan insanlar var: Sait Faik, Bedri Rahmi ile Eren Eyüboğlu, Vala Ebüzziya, yani Zeyyad Ebüzziya'nın eski eşi ve Alev'in annesi, Fikret Âdil gibi. Adalet Cimcoz Marlene Dietrich gibi giyiniyor. Özenli kadınlar ve erkeklerden

1950'lerin hemen başında Abidin ve Güzin Taksim Meydanı'nda bir "şipşakçıya" yakalanmışlar yine: Bir foto Abla!
"Abla" hiç memnun değil.
Abidin çok şık.
M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

oluşan bir çevre. Abidin ve siz onlarla görüşür müydünüz, İstanbul günlerinizde?

GD: Fikret Âdil'le çok az görüştük. Adalet'le de çok az görüştük. Mehmet Ali Cimcoz üzerine şüpheler vardı. Adalet çok hoş bir kadındı. Ama özel olarak görüşmeye de çabalamadık. Sabahattin Ali meselesi henüz çok canlıydı. Ve kocası üzerindeki şüpheler nedeniyle ailece görüşmemiz söz konusu olamazdı. Olmadı da. Galeri Maya'ya hiç gitmedik mesela. Yani Adalet Cimcoz'la çok samimi değildik.

Bedri Rahmi ve Eren'le evet samimiydik. Eren son derece hoş son derece sevimli bir mahluktu. Çok severdim onu. Eren iki portremi yaptı.

(Bu portreler büyük olasılıkla Mehmet Eyüboğlu'nda olmalı. MŞG). Onlara gidip gelirdik. Bedrilerle yaz tatilinde birbirlerine yakın evler kiralardık, Çiftehavuzlar'da. Böylece daha sık ve daha çok görüşürdük.

Alev'in annesi Vala Ebüzziya'yı tanımadım. Abidin'in tanıyıp tanımadığını ise çok kesin bilmiyorum. Sanki tanımıyordu. Zeyyad Ebüzziya ile ilişkimiz, Ankara'da, resmi bir ilişkiydi.

MŞG: O günlerde Mina Urgan'la görüşür müydünüz?

GD: Mina Urgan, Mühürdar'daki evinde oturuyordu o sıralarda. Kendi evinde, çok hoş bir apartmanı vardı. (Şu anda kızı oturuyor. Bunu ekleyen Güzin. Sohbet tarihimiz: 1 Nisan 2005. MŞG)Mina ile elbette görüşürdük. O her zamanki gibi en candan, en sevdiğimiz arkadaşımızdı.

Abidin, 1950'lere doğru ve 1950'lerin başında, İstanbul'a gittiğinde, Jean Ostrorog ile 1930'ların dostluğunu sürdürdüğünü bana birkaç kez anlattı: "Yine her zamanki gibi, çok kibar, çok iyi giyinen, çok iyi konuşan ve çok nazik bir insan. Ostrorog Yalısı'nm iç dekorasyonu sanki her zamankinden daha zengin: Bir müzede bile o kadar göz alıcı, o kadar çekici antika bulmak olası değil."

Abidin'e soruyorum: Kenarları ortancalarla, güllerle nakış gibi işlenmiş bahçesinde akşam yemeğine kaldınız mı hiç?

İşte yanıtı: "O yıllarda eskisine göre daha öz görüşüyorduk. Belki birkaç kez."

Abidin her halde o günlerinde fötr şapka takmaya başladı. Taksim filan gibi bir yerlerde yine bir şipşakçıya yakalanmışlar anlaşılan ve Abidin hafif gülümseyerek şapkasını çıkarıyor."Yine yakalandık" der gibi. Güzin ise gözlüklerine rağmen neredeyse kızgın: "Ayol rahat rahat dolaşmak, yürümek olanağı da kalmadı bu memlekette" der gibi.

O 1951 yazı biraz uzun sürdü sanıyorum: Abidin için en azından. Belki kasım başına kadar kaldı İstanbul'da Abidin. O günlerde İstanbul Güzel Sanatlar Akademisindeki kimi arkadaşlarıyla da görüştü. Örneğin o sırada Paris'ten dönen İlhan Koman ile. Abidin nitekim Koman'ı anmak için kaleme aldığı bir makalesinde yazıyor: "Yontularını ve kendisini otuz yıldır tanıyorum." (*Milliyet Sanat*, 15 Mart 1981). Koman ve Abidin'in ortak arkadaşları var: Mimar Tarık Carım, Sevgi ile Sencer Divitçioğlu gibi.

Akademiden arkadaşları arasında Bedri Rahmi'yi de unutmamalı. Ancak, Güzin'in çok yerinde saptadığı gibi," Akademide Abidin'i pek tutmazlardı, Bedri Rahmi hariç."

Abidin o günlerinde dergi ve yayın işleriyle ne kadar ilişkideydi? Bu konuda Arif Damar'ın anlattığı bir olayı biliyoruz: İlk sayısı 15 Ekim 1951'de yayınlanan *Yeryüzü* dergisinin çıkarılması için uğraşan Arif Damar, derginin logosunu Abidin'e yazdırmayı düşünüyor. Ve bu konuyu Abidin'le konuşuyor. Abidin dergi ismi için "Yön" veya Yeni Yön" gibi bir isim öneriyor böyle bir ismin daha yerinde olacağını belirtiyor. Sonuçta logoyu Orhan Peker çiziyor; ama Arif Damar'a şunu da söylüyor: "Ben birkaç tane çizeyim, beğenmezseniz, Abidin Bey'e yazdırırsınız." Arif Damar daha sonra şunları yazıyor: "Orhan'ınkini beğendik. Derginin adını da kolay koymadık." Ama sonuçta "adını ben buldum" diyor. "Benim önerdiğimi Şükran (Kurdakul) da güzel bulunca *Yeryüzü* oldu." (Arif Damar: "*Yeryüzü* dergisi ve..." *Adam Sanat*, Nisan 1989, s. 34-43).

Arif Damar daha sonra yayınladığı başka bir yazısında şunları belirtiyor: "Abidin Bey beni her zamanki gibi güler yüzle karşıladı. Güzin Hanım da evde idi. Dergi konusunu açtım. Biraz konuştuk. Sordu bana:

—Şevki Akşit'in haberi var mı?

Yani TKP'nin (haberi var mı? MŞG) demek istiyor. Olumlu yanıtım üzerine destekleyeceğini söyledi. Birkaç yıl önce *Nuh'un Gemisi* dergisini çıkarırken Akşit'le birlikte çalışmışlar. Ben bu dergiyi göremedim. Çünkü üç yıl süren askerlik döneminde yayınlanmıştı. Abidin Bey'le derginin ismi üzerine konuştuk. Bugün gibi anımsıyorum 'Yön' ve 'Yeni Yön' adlarını önerdi. (Arif Damar: "*Yeryüzü* diye bir dergi," *Cumhuriyet Pazar*, 15 Şubat 2004).

15 Ekim 1951'de rastlantı bu ya, Bükreş Radyosu, Nâzım Hikmet'in Romanya'ya sığındığını duyurdu. Bundan veya genel gidişten memnun olmadığı için Adnan Menderes, Adalet Bakanı Halil Özyürek'i görevden aldı. 20 Ekim 1951 tarihli *Ulus* gazetesinde karikatürcü Ratip Tahir, bu görevden alınmayı bir trafik kazasına benzetiyor ve "Yazık oldu Halil Efendi"ye altyazısıyla da Orhan Veli'ye gönderme yapıyor.

Ekim 1951: Sıkıntı

Doktor Sevim Tarı, 13 Mayıs 1950'de İstanbul'dan Marsilya'ya vapurla gidiyor. Bir süre Paris'te kalıyor. Orada "İleri Jöntürkler" ile ilişki kuruyor. Sonra ABD'ye gidiyor. Oradan yine Paris'e dönüyor. Ağustos 1951'de Doğu Berlin'de "Gençlik Festivali'ne katılıyor. Tanınmamak için "Banu" takma ismini alıyor. Yanındaki arkadaşları ise şu isimleri seçiyorlar: Yıldız Sertel için doğal olarak "Sitare," Halim Spatar "Haşim," Erem Esen "Melike," Necil Togay "Ali," Gün Toğay "Nil." Epey de fotoğraf çekiliyor. Sonra Bayan Tarı 19 Eylül 1951'de uçakla İstanbul'a dönüyor. Ankara'ya uğruyor...

Dr. Sevim Tarı, 26 Ekim 1951 günü, İstanbul'dan, Galata'dan "Ankara" vapuru ile Marsilya'ya hareket etmek üzereyken gözaltına alınıyor. Anlaşılan polis iz üstündeydi. Dr. Sevim Tarı'nın babası İsmail Hakkı Tarı'nın "eski bir emniyet mensubu" olması nedeniyle kızının polisin izlemesini fark etmemesi ve dahası onca eleştirilen ve İnsan Haklarına saygısızlığı nedeniyle "karnesi zayıflarla dolu" olan bir ülkede bunca " demokratça" davranması çok pahalıya mal oldu. Mutlaka başka nedenler de bulunuyor. Elbette tek sorumlu Bayan Tarı değil. Ama onun üstünde Türkiye Komünist Partisi'ne ilişkin birçok "belgeyle" gözaltına alınması, pek ünlü "1951 Tevkifatı"nın başlangıcı oldu. (Bu konuda zengin bir kaynakça var: Burada sadece ismini andığım için Sevim Tarı'nın kitabını hatırlatmak istiyorum: *Boşuna mı Çiğnedik?*, Cadde Yayınları, İstanbul, 2006. Çocukluğundan başlayarak anılarını aktaran Tarı, birçok açıdan döneminin değişik özelliklerine yer veriyor: Son derece faydalı bir kitap.)

Tarı'nın gözaltına alınmasından hemen sonra TKP'nin o günlerdeki genel sekreteri olduğu söylenen Zeki Baştımar ve "askeri öğretmen Yüzbaşı Abdülkadir Demirkan" (daha sonra Vedat Türkali ismiyle tanınacak), gözaltına alındılar. Evet 26 Ekim 1951'den itibaren İstanbul'da TKP'li sanılan birçok insan, kimine göre "250 kişi, Emniyete çekildi."

O günlerde İstanbul Emniyet Müdürü Kemal Aygün'dür. TKP davası nedeniyle tutuklanan Ulvi Uraz ile "anne tarafından akraba"dır. Ulvi Uraz ve eşi Selçuk Uraz da tutuklananlar arasındadırlar. (Dokuz yıl sonra, İstanbul Belediye "reisi" ve valisi olarak Kemal Aygün de tutuklanacak ve

Yassıada'da DP liderleriyle, siyasetçileriyle hapsedilcektir. Ama 1960'tan önce Kemal Aygün ile Ankara valisi iken de karşılaşacağız maalesef!)

O günlerde 1. Şube Müdürü yine pek ünlü "Parmaksız" Hamdi'dir: Hamdi Özdemir. Ancak TKP tutuklamalarının Ankara faslında, Eylül 1952'de, gözaltına alınan ve tutuklanan sonra polisle işbirliği yapan Aclan Sayılgan,"Parmaksız" Hamdi için aynen şunları yazıyor "...İstanbul Emniyet Müdür Muavini Parmaksız Hamdi (Hamdi Özdemir)" (A. g. k, s. 330 ve dip not: 91).

Peki müdür kim? Arif Damar'ın yazdığına göre, Müdür Ahmet Toplaoğlu'dur. Ve hatta bakın neler yapıyor Bay Topaloğlu:

Arif Damar yazıyor: (...) ben 1951 tevkifatına kadar Arif Barikat'tım. Cezaevinden 1953 sonunda çıkınca eski dostum (...) Yaşar Kemal anlattı. 1. Şube Müdürü Ahmet Topaloğlu, yazılarından tanıdığı Yaşar'ı, gözaltına alındığım (5 Aralık 1951. MŞG) günlerde çağırıyor ve 'Arif Damar'ı tanır mısın?' diye soruyor. Yaşar 'tanımam' diye yanıtlıyor. 'Pekiyi' diyor Topaloğlu, 'Arif Barikat'ı tanır mısın?' Yaşar Kemal 'tabi tanırım' diyor. Topaloğlu akıl erdiremiyor. Nasıl olur falan dediyse de Yaşar ısrar ediyor. Ahmet Bey'in öğrenmek istediği benim Damar Arıkoğlu ile bir akrabalığım var mı yok mu? Damar Arıkoğlu Kurtuluş Savaşında Atatürk'ü desteklemiş, savaşa katılmış sonra da uzun yıllar mebus olmuş saygın bir kişi. Eğer ben Arıkoğlu'nun yakını olursam bana bunu göz önünde tutarak davranacak. Değilsem o zaman!... Tabii ki değildim. Gelibolu'luyum ben. İşte öyle." ("*Yeryüzü* diye bir dergi," *Cumhuriyet Pazar*, 15 Şubat 2004).

Dikkatinizi rica ediyorum: Burada adı geçen Arif Damar daha bir iki ay önce Abidin'i ve Güzin'i ziyaret eden, Abidin ile *Yeryüzü* dergisi için söyleşen, Abidin'e danışan Arif Damar'dır.

Gözaltına alınan ve tutuklananlar arasında Abidin'in başka birçok arkadaşı, dostu, tanıdığı bulunuyor: Zeki Baştımar en başta, Güzin her zaman anlatıyor: "Zeki Baştımar Ankara'da evimize çok sık gelen insanlardan biriydi. Hep tek başına gelirdi. Çok efendi bir kişiydi. Eve gelir bir köşede efendi efendi oturur, dinlerdi."

Kemal Engin, Enver Gökçe, İlhan Başgöz, Halil Yalçınkaya, Mehmet Bozışık, Fazıl Berkan (Veya *Nuhun Gemisi*'ndeki birkaç karikatürünü

imzaladığı biçimiyle Fazıl Barkan), Reşat Fuat Baraner, eşi Saadet Baraner nam-ı diğer Suat Derviş'i de sayabiliriz.

3 Kasım 1951'de tutuklananların sayısı 30 kadardı: TKP Merkez Komite üyeleri ve birçok militanı. Sonra sayı zaman içinde arttı. 1950 sonunda 167'ye ulaştı. Daha sonra Ankara'da başlayan tutuklamalarla 184'e vardı. Ama birçok yazar için 1951 tevkifatında gözaltına alman ve tutuklananlar "167"ler adıyla kaldılar. O günlerde günlük gazeteler ve iyi saatte olsunlar dergiler bir kez daha "kızıllar" diyerek veryansın ettiler: "Kızıllar yakalandı," "kızıl uşakları hesap veriyor" ve buna benzer binbir başlık.

Abidin Gözaltına Alınıyor

Daha birkaç hafta önce evi polislerin "gezmesine" sahne olan Abidin, 26 Ekim ile 3 Kasım 1951 arasında gözaltına alınanlar arasındadır. Güzin bana bu olayı değişik tarihlerde birkaç kez anlattı. Abidin'in gözaltına alınması ve sonrası şöyle oluyor:

"İstanbul'da Kabataş'taki evdeydik. Bir sabah erkenden, saat 06 gibi, evi basıp, Abidin'i gözaltına aldılar. Nereye götürdüklerini bile söylemeden. Abidin akşamüzeri saat 18. 30 veya 19'da eve döndü. Bugün benim en kötü günümdür. Devletin hıyaret-ullah adamları gelip aldılar Abidin'i sabahın köründe. Annemle ben evde tek başımıza, kendi kendimize ve perişan bir halde kaldık. Ne olacak? Nerede? Başına ne getirecekler? Ne zaman dönecek? Dönecek mi? Nasıl dönecek? Hangi hallerde? Ve benzeri binbir sorular. O gün bizi ziyarete gelen en büyük teyzem de halimizi görünce bizimle kaldı. O gece de seramik sanatçısı Füreya'nın evinde kokteyl var, oraya davetliyiz. Bizim aklımız fikrimiz Abidin'de. Daveti filan çoktan unuttuk bile. O günün nasıl geçtiğini siz gelin bir de bana sorun. Abidin akşam 18. 30 veya 19'da çıkageldi. Bizi rahatlatmak için olmalı, 'Bir şey yok' türünden şeyler söyledi. Sonra 'Haydi gidiyoruz geciktik' deyip, bir taksiye attığı gibi bizi, Füreya'nın evine götürdü. Bütün günü üzülerek, sıkıntılar ve korkular içinde ve son derece tedirgin bir biçimde geçiren annemi ve beni dışarı çıkarmak için Abidin bizi Füreya'nın kokteyline götürdü. Gittik. Füreya o sıralarda Parmakkale'de oturuyor, Dame de Sion'un sokağının yakınındaki Cumhuriyet Sokağı'nda. Binanın ismi bir şenlik: 'Salve Apartmanı'.

Merhaba Apartmanı. Bundan iyisi olur mu şimdi? Çok lüks bir apartman, son derce özel bir seçimle ve zevkle dayalı döşeli, iyi donatılmış. Füreya'nm evine girince, hemen kapının orda bir boy aynası var: O aynada üçümüzün, yani Abidin'in, annemin ve benim, yüzünü gördüm: Bir yüz mü üç yüz mü? Bilemiyorum. Rengimiz felaket: Gri mi? Yeşil mi? Yoksa grinin yeşilimsi bir tonu mu? Hiç unutmam o rengi. O yüzlerimizi."

Evet, o sabah Sansaryan Handa" sidik kokusu" içinde sorgulanan Abidin o gece Avrupa kokusu içindedir. Tercihi size bırakıyorum.

Evet şimdi bu "işleri iyi bilenler," " ne olacak canım altı üstü bir gözaltı, hatta bir gün bile değil" diyecekler. Şom ağızlılar! Özgürlük düşkünü Abidin için on iki saat değil on iki saniye bile önemli. Şunu söyleyenler de bulunabilir: "O kadar insan gözaltından sonra tutuklanırken Abidin neden tutuklanmadı? Çünkü paşa torunu!" Bu tür şeyleri yazanlar bile oldu. Kara cahiller! Bunları ve benzerlerini bir kenara bırakalım Abidin neden tutuklanmadı sorusuna soğukkanlı bir yanıt vermeye çalışalım. Olanaklarımız ölçüsünde elbette:

TKP "İstanbul İl Sekreteri" olarak tanıtılan/bilinen Tevfik Dilmen "çok konuşuyor" gözaltında. TKP dilinde ve devrimcilerin deneyimlerinde buna "çözülmek" denir. Tevfik Dilmen feci biçimde çözülüyor. Nitekim bir örnek vermek gerekirse, Arif Damar'ın Dilmen için "itirafçı" sıfatını uygun gördüğünü/yazdığını anabilirim. Arif Damar bu konuda ne tektir ne de istisna. Abidin anladığım kadarıyla o günlerde, eğer TKP üyesi ise, İstanbul'da değil Ankara'da bir hücre içinde. Oysa daha önce de yazdım, Ankara'daki TKP tutuklamaları Eylül 1952'de başlıyor. O zamana kadar Abidin Türkiye'yi terk etmiş olacak. Terk etmemiş olsaydı ne olurdu?

Öte yandan İstanbul'daki tutuklamalarda her hücre sorumlusu hücresindeki bütün yoldaşlarını da "vermedi." Bu konuda en iyi örneklerden biri Şevki Akşit'tir: Dövülüyor, zulüm görüyor, eziliyor ama çözülmüyor. Onun sayesinde birçok insan, TKP üyesi birkaç kişi tutuklanmıyor. Örneğin Fethi Naci. Bunu söyleyen bizzat Fethi Naci'dir."Mart 1975'in soğuk bir günü Şevki Akşit'i Fethi Naci'yle birlikte toprağa verdik, sonsuzluğa uğurladık. Naci'nin ağzından o gün, 'Şevki çözülseydi benim de hayatım kaymıştı!' sözleri dökülünceye kadar TKP'li olduğunu bilmiyordum. Naci

bu konuda tek değil, sonraları Enver Aytekin'in, Kerim Korcan'ın, Dr. Müeyyet Boratav'ın kendi açıklamalarında Akşit'e bağlı TKP'liler olduklarını öğrendim. Belki daha başkaları da vardır." (Arif Damar: a. g. y., *Cumhuriyet Pazar*, 21 Mart 2004)

Öte yandan Abidin, öteden beri, siyasi ilişkileri konusunda son derece ketumdur. Ve yoldaşlarının da ketum olmalarına itina ediyor. Nitekim dikkatinizi çekmiştir, kendisiyle ilişki kuran dönemin yeni kuşak yazar ve şairleri hep "Abidin Bey" diyorlar. 1980'lerde tanıdığımda Abidin kendisine "bey," "sayın" denmesine fena halde içerlerdi ve "Beni lütfen bey veya sayın yapmayınız" derdi. Yinelenince "aaa beni yine sayın yaptın" der ve işi tatlıya bağlardı. 1950'lerin başında bu konuda ne yaptığını, ne dediğini bilemiyorum; ancak gençlerin ona "Abidin Bey" diye hitap etmesi geleneksel ve yerleşmiş saygı kurallarımızdan kaynaklanıyor. Doğru, ama, aynı zamanda Abidin'in de zaten kendisine saygı ve özen gösterilmesini kendiliğinden getiren bir duruşu, davranışı, oturuşu, susuşu, kalkışı var(dı).

Bu konuda bir şeyi de daha vurgulamak isterim: Çok genç yaşından beri TKP'li olan, birçok insanı TKP'ye üye yapan, onlardan ödentileri toplayan, TKP'nin birçok yayın organındaki isimsiz kahraman Rasih Güran, Memet Fuat'ın yazdığı gibi "Yıllarca bu işlerin içinde yer almasına karşın, hiç tutuklanmadı, kovuşturmaya uğramadı."(A. g. k., s. 562). Demek ki ille TKP'li diye herkes te tutuklanmadı. Polis ağlarının arasından, polis eleğinin deliklerinden geçebilenler de oldu. Abidin de bir yerde, çektiği sürgün belasını, birçok gözaltını asla es geçmeden, bu başarıyı gösterenlerden biri.

Bir nokta daha var: Dedesi Abidin Paşa'nın ve kardeşi Veysel Paşa'nın bakanlıkları dönemlerinde zabıta/polis kadrolarının oluşturulması için "Arnavutluk'tan getirttikleri çok sayıda silahşörün," geçen zamana kadar özellikle İstanbul polisi bünyesinde belli bir ağırlıklarının bulunduğunu sanıyorum. O günleri anlatan değişik anı kitaplarında bu nokta çok açık bir biçimde ortaya çıkıyor. Polis teşkilatında, özellikle yüksek kademelerinde, çok sayıda "Arnavut" var. Abidin'e de billhassa düşmanlarının "Arnavut" veya "Pis Arnavut" dediklerini biliyoruz. Bu çok önemli değil. Ancak o günlerde poliste Abidin'in ailesine duyulan saygı polisi ona karşı daha saygılı olmaya itmiştir diyebilirim, Elbette bu suçlu olduğu halde

serbest bırakıldı biçiminde yorumlanmamalı. Ancak Abidin'in "TKP'li olduğunu da kimse ispat edemeyince" İstanbul polisi neden onu gözaltına alsın? On iki saatten fazla süren sorgulamadan sonra Abidin polisin sorularına gereken yanıtları verdi ve serbest bırakıldı. Abidin'in değişik kişisel deneyimleri sonucu çok iyi hazırlıklı olduğu polis sorgusu başka türlü bitemezdi sanıyorum.

Dahası o aylarda seçimleri kazanmış, hükümetini kurmuş olan DP iktidara henüz tümüyle hâkim değil. Polis teşkilatı bünyesinde DP'nin göreve getirdikleriyle CHP'liler ve/veya CHP döneminden kalan alışkanlıklarını sürdürmek isteyenler arasında bir "hırlaşma" da eksik değil. DP yanlıları belki bir parça "liberal" davranmak istiyor. Belki birkaçı aynı zamanda kendi "istikbali için" siyasi "yatırım" peşinde. Bunun sonucu olarak başla ayaklar veya ayaklarla baş arasında zaman zaman çelişkiler, çatışmalar, atışmalar hırlaşmalar ortaya çıkıyor. Biraz önce Arif Damar bir örnek vererek, İstanbul Emniyet Müdürlüğünde Birinci Şube Müdürü Ahmet Topaloğlu'nun, ismi kendisi açısından "önemli" birini tutuklamadan önce bilgi topladığını ve ancak bilgi aldıktan sonra kararını verdiğini anlattı. Eh! Abidin için bilgi almaya bile ihtiyaç yok: Dosyası ellerinde zaten: "Osmanlı İmparatorluğu'nda vezirlik yapmış büyük bir devlet adamının" torunu, "polis teşkilatına büyük hizmetler yapmış" bir diğerinin de küçük yeğeni. Topaloğlu veya bir başkası, Abidin için, "ileride, gelecekte büyük adam olabilir" sonucunu çıkarmış olabilir. Daha ne olsun? Dahası sergiler açmış, birçok makale yazmış tanınan, bilinen biri.

Bütün bunları Abidin'in tutuklanmamasının mümkün olabileceğini, polisin ağlarının arasından gözüaçık bir balık gibi geçebileceğini anlatmak için yazdım. Bilmem ikna edebildim mi?

İkna olanlar olmayanlardan asla sorumlu değildirler. Dahası "Çözülenler çözülmeyenleri asla affetmezler." Bu Mihri Belli'den. Benzetme yoluyla şunu da söylemek mümkün: Hapsedilenler hapsedilmeyenlerden hep kuşkulanmışlardır. Nitekim 1968'de göreceğiz, burada adı geçenlerden Mihri Belli ve Şevki Akşit, Abidin'e neredeyse "Niye hapsedilmedin?" "Hapsedilmediğine göre kuşkulu bir durum söz konusu" türünden garip suçlamalarla saldıracaklar...

Kasım Tedirginliği

Gözaltından sonra Abidin ve Güzin'in tedirginliği büyük ölçüde arttı. Güzin o günleri anlatırken sık sık şu sözleri yineliyor: "Siz bunları 1960'larda yaşadığınızda hiç değilse yüzlerce kişi yaşadınız. Biz o günlerde yüzlerce kişi değildik maalesef."

Kasım ayında Arif Damar ve arkadaşları *Yeryüzü*'nün yayınını sürdürüyorlar. Dönemin edebiyat ustalarına sorularla dolu bir anket bile hazırlıyorlar. Ve Sait Faik'in ankete verdiği yanıtları derginin 15 Kasım 1951 tarihli sayısında yayınlıyorlar.

18 Kasım 1951'de Elif Naci, İstanbul Radyosu'nda 'D Grubu' ile ilgili "önemli ve ayrıntılı bir söyleşi" yapıyor. Bu söyleşiye ilişkin yazısını Tunç Yalman 19 Kasın 1951 tarihli *Vatan* gazetesinde yayınlıyor.

22 Kasım 1951'de, İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneğinin 15 Mayıs 1950'de İstanbul Laleli'deki Çiçek Palas Salonunda düzenlediği ve ırkçıların saldırısıyla yapılamayan Nâzım Hikmet'in kurtarılmasına ilişkin toplantı sonrasında haklarında dava açılan ilerici ve Şevki Akşit gibi birkaçı TKP'li gençlerin davası sonuçlandı: Dikkatinizi rica ediyorum, toplantıya saldıranlar değil, yasal ve izinli toplantıyı düzenleyen gençler cezalandırılıyor. (Bu karar daha sonra Yargıtay tarafından bozulacak. Ama İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi ilk kararda ısrar edecek. Fakat Yargıtay Ceza Genel Kurulu kararı yeniden bozacak ve bütün sanıklar aklanacaklar. Bu daha sonraki hikâye.)

Kasım 1951'de Eisenhover Ankara'yı ziyaret ediyor. Gazetecilerin sorularına yanıt verirken çekilmiş bir fotoğraf var: Erol Güney hemen önlerde görülüyor. (Fotoğrafı Erol Güney yayınladı: *Erol Güney'in ke(n)disi*: s. 152'de).

İyi, hoş; Kasım 1951'de "Hür Dünya"nın lideri ABD'den bir misafir geldi. Ama demokrasinin ne zaman geleceğini hâlâ bilmiyoruz. Nitekim bakın Abidin 8 Ağustos 1950'de en yasal biçimde elde ettiği, ama hemen sonra siyasi polis tarafından el konulan pasaportunu geri almak için neler yapmak zorunda bırakılıyor:

Nihayet Pas-a-port

Bu pasaport safhasını Abidin'den hiç dinleme olanağım olmadı. Güzin'den dinledim Güzin anlatırken Abidin yanımızda mıydı? Belki de de-

ğildi. Güzin *Gel Zaman Git Zaman'ı* hazırlarken, yanılmıyorsam 1989'da, Abidin'in pasaport serüvenini ayrıntılı bir biçimde anlattı. Tarihsiz ve büyük olasılıkla Abidinlerden dönerken, metroda, aldığım notlarımdan, Güzin'in kitabında yazdıklarından ve nihayet son birkaç yıldır konuştuklarımızdan saptadığım birçok aşamadan sonra Abidin en sonunda pasaportuna kavuşabiliyor. Aşamalar pek çok:

Bir: Abidin 8 ağustos 1950'de pasaportunu Ankara'da aldı.

İki: Ancak birkaç gün sonra, Abidin "bir şey eksik" denilerek Emniyet Genel Müdürlüğü Birinci Şubeden çağrılıyor. Ve pasaportuna el konuluyor. Burada Siyasi Polis ile bağlı olduğu İçişleri Bakanlığı arasındaki çatışma söz konusudur: Siyasi Polis Abidin'in çıkmasını engellemek istiyor.

Üç: 1952 sonuna doğru, belki Kasım 1951'de, polisin kendisini sürekli bir biçimde izlemesinden ve aylardır ısrarla ve düzenli olarak istemesine karşın pasaportunun kendisine iade edilmemesine artık dayanamayan Abidin, bir sabah kendisini izleyen polis peşinde, İçişleri Bakanına, evet bizzat İçişleri Bakanına çıkıyor: Pasaportunu istiyor.

Dört: İçişleri Bakanının bizzat devreye girmesi üzerine pasaportu geri veriliyor. Ama hemen yine elkonuluyor. Birazdan ayrıntısını göreceğiz.

Beş: Yeniden bakanlık olaya müdahale ediyor ve Abidin pasaportunu geri alabiliyor.

Altı: Abidin kimi işlerini yoluna koyduktan sonra. İstanbul'dan uçakla Roma'ya uçmak üzereyken, pasaportuna yeniden el konuluyor. Çıkışı engelleniyor. Eşyası uçaktan indiriliyor. Abidin bir gece daha kalacak İstanbul'da.

Yedi: Abidin havaalanından İstanbul'a geri dönüyor. Hemen bir kahveden Bakanın özel kalem müdürüne telefon ediyor. İstanbul Emniyet Müdürü Kemal Aygün Abidin'i kabul ediyor ve pasaportu tekrar iade ediliyor.

Sekiz: Abidin ertesi gün uçakla Roma'ya uçuyor: Pırrrrrrrrrr. Nihayet! Prrrrrrrrrr.

Bilmem bu safhaları okurken kalbiniz sıkıştı mı? Güzin'in kitabından bu aşamaların birkaçını okursak, Abidin ve Güzin'in ve yakınlarının, Leyla Abla en başta, o günleri nasıl bir tedirginlik içinde yaşadıklarını daha iyi anlama olanağı bulacağız:

Önce şunu eklemek lazım: Abidin'i kabul eden ve pasaportunu geri almasını sağlayan İçişleri Bakanı, O zamanki ismiyle Dâhiliye Vekili, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'dur. Ve adı geçen kişi Leyla Abla'nın eşi Suphi Nuri İleri'nin "İstiklâl Savaşı ve *İleri* gazetesi dönemindeki arkadaşlarından biridir." Bu bilgiyi Leyla Abla ve Suphi Nuri İleri'nin oğlu, Abidin'in yeğeni Rasih Nuri İleri veriyor. (A. g. y., *Toplumsal Tarih*, Ocak 1994)

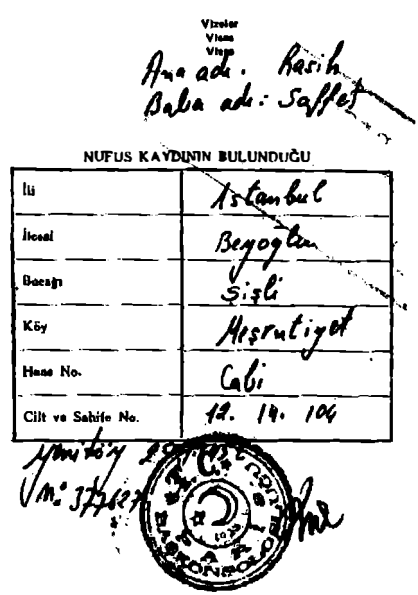
Burada hemen şunu da eklemeli: İçişleri Bakanının tavrı o günkü koşullarda son derece doğaldır, normaldir. Çünkü neticede bakanın yaptığı vatandaşa özel muamele değildir, onlara "arka çıkmak" değildir. Onların anayasada ve yasalarda düzenlenmiş olan seyahat etmek özgürlüğünün ve pasaport edinmelerinin önüne bizzat devletin siyasi polisinin yasadışı bir biçimde koyduğu engelin ortadan kaldırılması için işe karışmasıdır. O polisin o bakanlıktan emir aldığını unutmamak lazım. Hele Abidin'in örneğindeki yasadışı uygulamanın kabalığı, kocamanlığı bu denli ortadayken siz bakan olsaydınız aynı şeyi yapmaz mıydınız? Ancak keyfi polis davranışlarına son verilmesi için bizzat bakanın müdahale zorunda kalması CHP mirası polis devletinin veya polisin kötü alışkanlıklarının sürmekte olduğunun ispatıdır.

Şimdi gelin Güzin'den birkaç satır/sayfa okuyalım: "Sürekli polis baskısı, evin sabah akşam polis gözetiminde olması, nereye gitse polisin peşinde gelmesi hiç de rahatlatıcı değil. Pasaportunu da bir türlü vermiyorlar Abidin'e. Aylarca süren pasaport dairesine git geller karabasan olmuş evin içinde. Kimi gün cipli üç polis izliyor Abidin'i... Sonunda bir sabah kalkıp zaten yakında, Konur Sokağının bağlandığı Meşrutiyet Caddesinin karşı semtinde bulunan İçişleri Bakanlığına gitmeye ve Bakana çıkmaya karar veriyor Abidin. Yine arkasına takılan bir polis, Abidin İçişleri Bakanının odasına doğru merdivenleri çıkmaya başlayınca, başlıyor bağırmaya: 'Durdurun şunu! Nereye gidiyor?' Ama geç kalmış, Abidin özel kalem müdürünün odasına girmiş bile... Haftada bir gün, bakanı herkes ziyaret edip, derdini doğrudan doğruya anlatabiliyor o günlerde. Demokratlar iktidara yeni gelmişler... İçişleri Bakanı Feyzi Lütfü Karaosmanoğlu. Abidin'i merakla dinliyor, nezaket gösteriyor. Suphi Nuri'nin yani Abidin'in eniştesinin ahbabı... Abidin derdini anlatıyor, 'Ya tutuklayın beni ya da pasaportumu verin...'" Sabah akşam polis izlemesini de anlatıyor, 'isterseniz açın kapıyı, dışarıda bekliyor polis...'

Karaosmanoğlu, bu beklemediği çıkışlar karşısında heyecanla kapıya davranacak oluyor, sonra çaresiz, 'Beni de böyle izlemişlerdi,' diyerek yerine oturuyor. O sıralarda, 167'lerin, İstanbul'da işkence ve falaka olayları var. Bunlara da değiniyor Abidin. 'Her gün birkaç kez telefon ediyorum, durdursunlar dayağı, dinletemiyorum,' diye karşılık veriyor bakan ve uzun lafın kısası Abidin'e pasaportunun hemen verilmesi için özel kalem müdürüne emir veriyor sonunda. Ertesi gün, Karaoğlan'daki pasaport dairesinden Abidin, nihayet iki yıl önce istemiş olduğu (ve kendine verilen; ama hemen sonra elkonulan pasaportu. MŞG) pasaportunu alıyor, ama iş bununla bitmiyor ki...Pasaport iki yıl önce istenmiş olduğu için, sadece üç aylık geçerliliği kalmıştır, ama ne olursa olsun geçerli bir pasaporttur işte...Evde sevinç, bayram...İzleyen polis de yok olmuştur evin önünden. Abidin Adana'ya gidip biraz para bulmaya hazırlanırken, bir sabah pasaport dairesinden telefon geliyor, 'Üç ayı kalmış pasaportunuzun süresini iki yıl uzatacağız.' Diyorlar. Bir kuşku çöküyor eve. Bu telefon ne demektir acaba? Ama çaresiz gidilecek... Belki de polis içişlerinden gerçekten çekinip, durumu düzeltmek istiyordur...Abidin pasaport dairesine gidiyor. Kızıl saçlı, çiyan gibi bir şube müdürü, pasaportu alıp, ucundan şöyle bir tutarak salladıktan sonra, yepyeni çelik bürosunun sessiz, kaygan çekmecesinin içine atıyor. Elinin tersiyle itip kapatıyor çekmeceyi. 'Ne olacak şimdi?' diyor Abidin. 'Hiiç! Bugünlerde bir uğrayın... Hele bir bakalım...' O uğramaların dördüncü ya da beşincisinde anlaşılıyor ki, polis nereden almışsa emri, git gelleri uzatarak pasaportu vermeyecek. Yine Karaosmanoğlu'na başvuruluyor. Orada, kimsenin olaydan haberi yoktur. Karaosmanoğlu, hırslanıp pasaportu yine verdiriyor Abidin'e. Arada, Abidin Adana'ya oradan da dosdoğru İstanbul'a geçiyor." (A. g. k.: s. 156-158)

25 Ocak 1952: Yeniköy'de Nüfus Hüviyet Cüzdanı

Kasım-Aralık 1951'de, Abidin, bağıra çağıra pasaportunu alıyor. Ama bir buçuk ay kadar daha uğraşması gerekti. Sonra hemen Adana'ya para pul işlerini çözmeye gidiyor. Adana kurtarıcı gibi. Oradan dosdoğru İstanbul'a: Ülkeden ayrılışın son hazırlıklarını yapmak için. İşte bu vesileyle Abidin'in izini buluyoruz: 25 Ocak 1952'de Yeniköy Nüfus Dairesinden aldığı/verilen "377627 sayılı nüfus hüviyet cüzdanı sureti."

TR-D- № 739352 - 60 -

Vizeler
Visas
Visas

Ana adı. Rasih
Baba adı: Saffet

NUFUS KAYDININ BULUNDUĞU

İli	İstanbul
İlçesi	Beyoğlu
Bucağı	Şişli
Köy	Meşrutiyet
Hane No.	Cebi
Cilt ve Sahife No.	14. 104

25 Ocak 1952'de
Yeniköy Nüfus Müdürlüğü'nden verilen
377627 sayılı nüfus hüviyet cüzdanından
alınan kayıtta ana ve baba adları karıştırılmış,
belgedeki yanlışı düzeltince
kayıt şu biçime dönüşüyor.

"Baba Adı: Rasih,
Ana Adı: Saffet,
İli: İstanbul
İlçesi: Beyoğlu
Bucağı: Şişli
Köyü: Meşrutiyet
Hane No: 12
Cilt No: 14
Sahife: 104."

İstanbul'da Öğle Üzeri: Bir Çift

Abidin işlerini tamamen bitirdiğine inandığı bir anda, Ankara'da DTCF'deki öğretim üyeliği görevini sürdüren eşine telefon ediyor. Güzin yazıyor: "'Hemen gel. Öbür gün gidiyorum.' Eşi (Güzin. MŞG) palas pandıras Yeniköy'e, Leyla Abla'nın yalısına gidiyor. Abidin onu Beyoğlu'nda, Bursa Sokağındaki İtalyan lokantasında bekleyecek. Saat 12. 00'de, bomboş İtalyan lokantasında buluşuyorlar. İkisi de bitkin. Hiç istemedikleri bir şeyin gerçekleşmesi ve bu gerçekleşme için uğraşmanın bitkinliği... İkisi de hiçbir şey söylemiyor, ne söylenir ki? Türkiye'yi bırakıp gitme günü gelmiş..."

Güzin bana o anı anlatıyor: "Abidin istiyor ki tenha, kimseye rastlamayacağımız bir lokanta olsun. Keyfimiz hiç yok. Bir yandan seviniyoruz ama öte yandan ne olacağımız belli değil ve tedirginiz aynı zamanda. Çünkü Abidin gidiyor, ben kalıyorum. Türkiye'de biz o günlerde neyi yaşıyoruz?

Abidin ve Güzin İstanbul'da. 1951 yazı veya sonbaharı olmalı. Abidin şapkalı. Güzin gözlüklü ve fotoğraf çekilmesinden hiç memnun değil.

Zor günleri yaşıyoruz. Siz (bana ve benim kuşağıma hitap ediyor Güzin Dino. MŞG) başka türlüsünü yaşadınız, çok vahim bir şekilde, ama biz o yıllarda çok azınlıktık, yani boğsalar kimsenin haberi olmaz. Nitekim boğdular da. İşte Sabahattin Ali. İşte bu karmaşık duygular içinde Abidin'in seçtiği o lokantaya gittik. Lokantada kimse yok, bizden başka. Oturduk, karşılıklı, hiç konuşmadık başlangıçta, sadece, ağladık, karşılıklı. Evet çok güzel ağladık o an, karşılıklı ve sessizce. Söyleyecek bir şey bulamıyoruz. (Güzin'le sohbetlerimizde epey güldüğümüz oldu; ama inanın bu anı anlatırken ikimiz de ağlamaklı olduk, niye yalan söyleyeyim. Evet ikimiz de ağlamaklı olduk, Güzin'in sesi inceldi, inceldi, koptu, kopacak; benim gözlerim yaşardı, görünmesinler diye gözlüklerimi yukarı aşağı çekip silmeye çabalıyor pozlarındayım; ne iyi ki gözlüklerim var, yoksa erkeklik elden gidecek laf aramızda. MŞG). Oraya o noktaya kadar geldikten sonra sevinelim mi? Neye sevinelim? Zaten o kararı, gitme kararını verdikten sonra çok üzüldük. Yani neye üzülüyoruz? Ben o kadar çalışmıştım, o kadar koşturmaca, müsabakaya girmiştim, kazanmıştım (DTCF'deki doçentlik sınavı. MŞG), üniversiteye öğretim üyesi olarak girmiştim, ders veriyorum, Anadolu'nun insanlarını yetiştirmeye çabalıyorum, güya yani kendimize bakarsanız Türkiye'ye faydalı olmaya çalışıyoruz, Türkiye'ye faydalı olacağız, bilmem ne. Böyle son derece hoş ama epeyce ütopik inançlarımız var. Öğrencilerimin durumu aklıma geliyor: Evlerinde kitap yok, kitaplık yok. Okumak diye bir şey bilmiyorlar. Bu çocuklara bir şeyler öğretmek arzusu insana, en azından bana, müthiş bir güç veriyor, bir teşvik getiriyor. Ve bütün bunları gerçekleştirmeden yurtdışına gitmek zorunda kalmak fena koyuyordu. Bunları ve benzeri birçok şeyi düşünerek orada Abidin ve ben bir güzel ağladık kardeşim."

O Gece

İyi hoş ta yola çıkan adamı da böyle ağlamaklı, ağlayarak yolcu edemezsiniz. Leyla Abla düşünmüş yine: Güzin yazıyor: "O akşam, yalının her zamanki kalabalığı, beklenmedik misafirleri, yine on kişiden fazla. Oturuluyor sofraya; kimi hısım akraba, Abidin Avrupa'ya gidiyor diye sevinçli... Dışarıda, Boğaz'ın kış gecesi ıslak ve ayaz. Kocaman, kara gemiler geçiyor, az ışıklı, sessiz..."

Güzel gemiler sessizce geçsinler. Misafirler Abidin ve Güzin'le sohbetlerini sürdürsünler. Gelin biz de bir hesap yapalım: Abidin denen adam, canından çok sevdiği ülkesinden ayrılmadan önce, 1952'de 39 evet otuz dokuz yaşındadır. Düşünebiliyor musunuz? Ülkesini terk etmek zorunda kalan insan daha gencecik bir kocadır. Güzin'le daha onuncu evlilik yılını kutlayamadılar. Çocuk yapmaya bile fırsat bırakmadılar: "İyi saatte olsunlar." "Gölgeler." Abidin ülkesini terk ettikten sonra 1993 Aralık ayına kadar yaşadı: Çok basit bir hesap daha: Çocukluğundan sonsuz yolculuğuna giden seksen yılın sadece, evet sadece 23 veya 24 yılını ülkesinde geçirebildi. Yani yaşamının dörtte birinden birazcık fazlasını. Ve bu 23 veya 24 yılının dokuz yılını iç sürgün yedi, bitirdi. Dahası var mı kardeşim? Sabahattin Ali'yi öldürdünüz. Nâzım Hikmet canını zor kurtardı: Karadeniz onurludur çünkü: çocuklarını boğmaz, çocuklarını öldürmez. Abidin'in ne yapmasını bekliyordunuz? Celladın gelip ipi boynuna geçirmesini mi? Evet ne yapmasını bekliyordunuz?

Abidin efendi insandır. Neden ülkesini terk etmek zorunda kaldığını soranlara yanıtı da efendicedir: "Baskınlar başladı. Aramalar başladı. Tatsızlıklar başladı. Sonrasında terk etmek zorunda kaldım. Günün birinde çektim gittim. Bir sürü hikâyeden sonra."

Güzin de bakın kibarca neler söylüyor: "Abidin, Türkiye'den ayrılmak zorunda kaldı. Çünkü hiçbir şey yapmasına olanak verilmiyordu. Sinema yapmak ister 'olmaz' derler, tiyatro yapmak ister 'hayır' derler, senaryo yazar yasaklarlar. Kitap yayınlar toplatırlar. Olacak iş değildi yani."

Roma'ya Yolcu Var

O gece Leyla Abla'nın Yeniköy'deki yalısında dostlar, arkadaşlar ve akrabalar hoş ve aynı zamanda tedirgin saatler geçirdiler. Yenilip içildi. Abidin bu arada birçok kitabını, eserini, çizgilerini, karton kutulara yerleştirdi ve Leyla Abla'nın evine bıraktı. Sonra ertesi sabahı beklemek kalıyor. Sonrasını yeniden Güzin'den okumaya davet ediyorum:

"Ertesi sabah, erkenden, Leyla Abla, Arap Bacı Naile Hanım, Abidin ve Güzin, Yeşilköy Havaalanına geliyorlar. Pasaport işlemi, gümrük, öpüşmeler... Binanın yanındaki bir tel örgünün arkasından, Leyla Abla,

Güzin ve Naile Hanım, Abidin'in bineceği büyük, dört motorlu uçağı gözlemeye başlıyorlar. Yolcular binerken, Abidin'i görecekler ve ellerini sallayacaklar... Uzun bir beklemeden sonra yolcular uçağa doğru, birer ikişer yöneliyorlar. Bir türlü Abidin'i göremiyorlar. Vah! 'Kaçırdık. O da bizi göremedi mi? Görseydi, şöyle bir el sallamaz mıydı?' filan diye konuşurken, tüm yolcular binmiş oluyor uçağa. Ama bu kez de uçak bir türlü kalkışa geçmiyor. Onlar, 'Bari uçağın kalkışını görelim, belki bizi uçağın içinden görür...' diye çaresizlik içinde telâşlanırken, birden, uçağın altındaki bagaj bölümünün kapıları açılıyor ve de Abidin'in kocaman, lâcivert gardrop bavulu ve daha bir iki parça eşyası indiriliyor, bir yük arabasına konuyor, gerisin geriye, havaalanı binasına getiriliyor. Tam o sırada Abidin gözüküyor, binanın beri tarafındaki kapının önünde. Onlara işaret ediyor, 'Gelin,' diye. Uçak ise, bir dönüş manevrasıyla yol almaya başlıyor. O anda, üç kadının duygularını anlatmak zor... Abidin'in yanma koşuyorlar. 'Pasaportta bir eksik varmış. Aldılar, geri vermiyorlar...' Maksat besbelli, pasaport gitti gider...

Hiç vakit kaybetmeden, Leyla Abla ile Siyah Bacı Naile Hanımı oracıkta bırakarak, bir taksiye biniyor Abidin'le Güzin; doğru, Sirkeci'de, Sansaryan Hanı'nın yanındaki,... kahveden hemen İçişleri Bakanlığına telefon ediyorlar. Abidin, özel kalem müdürüne durumu anlatıyor. Müdür, 'Yarım saat sonra, Sansaryan Hanında, Emniyet Müdürüne gidin,' diyor. Tek laf etmeden yarım saati geçiriyorlar kahvede. Emniyet Müdürlüğüne geldiklerinde, daha aşağıdayken, giriş kapısından, neredeyse yerden temennalarla karşılanıyorlar, 'Müdür Beyefendinin emirleri var, hemen kabul edileceksiniz...' Abidin yalnız giriyor Müdür Beyin yanma. Müdür Bey, Kemal Aygün, sonradan Yassıada sekenesinden olacak... 'Yanlışlık olmuş, efendim,' diyor büyük teşrifatla Abidin'e, 'Kusura bakmayın, yanlışlık...' Bu kez, pasaport dairesi müdürünün odası. Orada, uçak bileti sorunu hallediliyor. Bilet yanmazmış. Yine büyük teşrifat. Ancak ertesi gün Air Brasil'in bir constellation uçağıyla gidebilecek Abidin. Yine, Leyla Abla'nın Yeniköy'deki yalısına gidiliyor. Orada herkes şaşkın. Sevinsin mi, şaka mı etsin, yakınsın mı? Naile Hanım perişan. Yeşilköy'den Yeniköy'e, yalnızca gidip gelmek bile başlıbaşına bir serüven o sıralarda..."

"Perişan" olan sadece Naile Hanım değil. Güzin ve Abidin de öyle: Güzin aynen şunları söylüyor: "Yorgun olarak döndük ve perişan döndük. İşte o banka oturduk. Çok iyi hatırlıyorum o anı ve bankı. Banka varmadan öncesi var: Leyla Abla'nın yalısından Abidin'le çıktık. Biraz hava almak istiyoruz. Yeniköy'de yolda asfalt başlarken sahilin ufak bir çıkıntısı vardır, o sahilin, orada işte bir bank vardı o zaman (sonradan gittiğimizde, yani 1991'de, kaldırılmıştı o bank). Abidin'le gittik o banka oturduk. O akşamüstü hava durgun. Boğaz'ın göğü de suyu da sedef. Yeniköy'ün bitiminde, İngilizlerin yalısı olan yapının önünde genişleyen rıhtımdayız, O bankta oturuyoruz. Hava soğuk. Şubat ayının başındayız. Şubat soğuk olur İstanbul'da. Akşamüzeri saat beş gibi olmalı. Deniz sedef gibi. Hiç unutamıyorum onu. Böyle ikimiz de nasılız bir görseniz, halimiz kalmamış, tasavvur ediyor musunuz? (Gülüyor Güzin). Onu yaşamak lazım. Abidin'le Türkiye'de birlikte geçireceğimiz son akşamdır o akşam. Abidin bana dönüp dedi ki 'Kimbilir ne zaman döneceğiz tekrar?' Bense 'Dönersek' filan dedim. Abidin hemen atıldı: 'Yoo, döneceğiz döneceğiz. Belki ikimiz de sarsak ihtiyarlar olarak geliriz bu banka. Tabii bu bank, bu rıhtımda kalırsa...' Ve sonra ekledi Abidin, bana hınzırca takılarak, 'Sen yine şimdiki gibi kıskanç, bilmemne olarak' dedi ve ikimiz de güldük. Şaka yapmayı ihmal etmedi hiçbir zaman Abidin; onca belayı biraz da, belki birazdan da fazla, bu sayede yani hayatımızla şaka yaparak, birçok şeyi ti'ye almasını bilerek atlatabildik.

Sonra çook sonra, 1991'de, ilk kez birlikte, döndüğümüzde, varışımızın ertesi günü, evinde bizi misafir eden Şehnaz Akıncı (15 Mayıs 1950'de Çelik Palas eylemi sonrasında tutuklanan genç kadın, hani duruşmasında Nâzım'dan şiir okuyan genç kadın. MŞG) tutturdu, 'sizin orada, yani o rıhtımın o köşesinde o bankta fotoğrafınızı çekeceğim' diye. Gittik. Fakat bank yoktu. Ama biz randevumuza gelmiştik. Ve Şehnaz o anda çekti fotoğrafımızı: Biz yine Boğaz'ın karşısında mest olmuş durumdayız. Ayaktayız."

Boğaz'ın önünde evet ayağa kalkılır da ondan.

Abidin sırtını Marmara Denizi'ne dönmüş.
M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

"Kuş uçtu yuva kaldı/Gökyüzü mavi kaldı."

O gecenin ertesi sabahı Abidin'i yeniden yolcu etmek için kalkıyor ev halkı. Vedalaşmalar Leyla Abla'nın yalısında yapılıyor. Sonra Naile Hanım ile Güzin Abidin'le Yeşilköy'e gidiyorlar: Yolcu etmeye. Güzin şöyle yazıyor: "Ertesi sabah, bu kez sadece Naile Hanımla Güzin gidiyorlar Abidin'i yolcu etmeye. Gel gör ki, Air Brasil'in constellation uçağı, teknik bir arızadan ötürü dört saat gecikmeyle kalkacak. Havaalanının bekleme salonunda, üçü, bu dört saati geçiriyorlar. Hiçbiri, bu uçağın Abidin'i alıp götüreceğinden emin değil. Ama dört saat sonra Abidin biniyor o uçağa ve uçak, gökyüzünde süzülerek, gözden kayboluyor.

Güzin yalnız kalıyor, annesi ve kedi Tekir'le."

Güzin bu olayı bana 1989'da anlattığında, Abidin'in uçakla ayrılmasından sonra, sol kolunun saatlerce ağrıdığını söyledi.

Abidin bizzat kendisi, kimi yerde, Türkiye'yi 1951'de terk ettiğini yazdı veya söyledi. Leyla Ablasının oğlu, Abidin'in yeğeni, Rasih Nuri İleri 29 Aralık 1996 tarihli *Radikal* gazetesindeki yazısında, Abidin'in Türkiye'yi 26 Ocak 1952'de terk ettiğini yazıyor.

Güzin, biraz önce gördük, Abidin'in gidiş tarihi olarak "1952 Şubat ayının başını" veriyor. Tarih bu bağlamda çok önemli değil. Önemli olan Abidin'in 1952 başında Roma'ya varmasıdır. Bu elbette başka bir ciltdin konusu olacak. Abidin'in Paris'li yılları ile birlikte. Şunu da eklemeli: Abidin Türkiye'yi terk ederken birçok kutuyu, kitap dolu birçok kutuyu, gazete ve dergi dolu birçok kutuyu, senaryolarını, belgelerinin bir bölümünü Leyla Ablasının ve yani aynı zamanda Rasih Nuri İleri'nin evine bıraktı. Bu açıdan Rasih Nuri İleri Dino ailesinin bir tür "arşivi" konumundadır. Daha önce gidenlerden de kimi şeyleri biriktirdiğini biliyoruz. Bizzat kendim, 1982'de o sırada bitirmek üzere olduğum bir çalışma için görüştüğüm ve uzun boylu söyleştiğim Rasih Nuri İleri'nin arşivinin zenginliğini saptama olanağı buldum. Bu arada kibarca birkaç dergi ve gazeteyi hediye etme inceliğini de gösterdi, bir kez daha kendisine teşekkür etmek isterim. Öte yandan Rasih Nuri İleri, 1984'te Şahap Balcıoğlu ile gerçekleştirdiği söyleşide,"Abidin Dino'nun altı yüz yapıtı"na ve bütün aile-

den, yani Dino ve İleri ailesinin toplamından, kalan kitaplara sahip olduğunu belirtiyor. (4 Mayıs 1984 tarihli *Somut*'ta.)

Güzin,"Abidin'in dört yüz elli kadar resim tualinin Rasih Nuri İleri'de bulunduğunu" bana söyledi, 26 Nisan 1997'de. O gün Güzin'de misafir Canan Gerede de bunu doğruladı. Abidin Dino belgesel filmini çekerken, Rasih Nuri İleri ile görüştüğünde, Abidin'e ait birçok resim ve tuali gördüğünü söyledi. Nitekim bunların birkaçını o belgeselin ilgili bölümünde seyredebiliyoruz. Özellikle Abidin'in 1930'larda yarattığı yapıtları Rasih Nuri İleri'de olmalı. Elbette onların da bir gün yolunu bulup meraklılarına merhaba demelerini bekliyoruz. Sıkı ve derinlemesine bir inceleme kimbilir neler ortaya çıkarır. Abidin konusunda araştırmacılara daha çoook iş düşüyor. Daha yazılacak çoook şey var. Ha gayret!

Abidin Dino özgürce yaşamak ve yaratabilmek ve artık usandığı polis izlenmesi ve denetiminden uzaklaşabilmek için Türkiye'yi terketti. Bu, başlangıçta ille gidilip bir daha dönülmeyecek bir karar biçiminde de alınmadı mutlaka. Güzin, yıllar sonra, o günleri düşünürken,"Paris'e sevinerek gitmedik. Ağlayarak gittik desem yeridir. Türkiye'de kalsak daha yararlı olacaktık: Hem ben, hem Abidin." deyip, peşinden "Ama kalsaydık ölecektik." cümlesini ekleyince bu gerçeğe parmak basıyor.

Güzin sürdürüyor düşüncesini: "Türkiye'de polis, sürgün ve benzeri sorunlar 'bizi yutuyordu'. Abidin'in gitmesi çok iyi oldu. Çok üzüldük. Ama başka çaresi yoktu. Sağlamdı ama birçok hastalığı vardı. Türkiye'de kalsa mutlaka ölürdü. Moral açıdan Fransa'da daha iyi bir ortam vardı. Ve bu ortam Abidin gibi bir sanatçı için çok çok önemliydi."

Abidin, önce İtalya'da sonra Fransa'daki yaşantısı için sürgün sözcüğünü kullanmadığı gibi, bu sözcüğün kendisi için kullanılmasına da taraftar değildi. Bu sözcüğü asla sevmedi. Kendisi için sürgün denmesini de asla istemedi.

Peki o zaman nasıl isimlendirdi bu yaşantıyı? Sırası gelince göreceğiz.

Abidin, Türkiye'yi terk ettiğinde sadece 39 yaşındaydı. Yaşamının bu bölümünün yarısına yakınını yurtdışında, geçirmişti: İsviçre'de, Fransa'da, SSCB'de, yeniden Fransa'da... Türkiye'deki yirmi yılının ise dokuz

yılını, yani yarısına yakınını iç sürgünde, polisin sürekli gözaltında, büyük gözaltında yaşamak zorunda kalmıştı. Abidin'in Türkiye'ye ancak 1969'da kısa bir süre için gelmesinin ve sonra yeniden Paris'e/evine dönmesinin altındaki nedenler işte buralarda yatıyor...

Abidin elbette ülkesini, insanlarını, İstanbul'u, Ankara'yı, Adana'yı, Mecitözü'nü, Çorum'u, Kayseri'yi, Balıkesir'i ve insanlarını seviyordu: Belki çok az insanın, aydının, sanatçının sevebileceği kadar. Çok seviyordu ülkesini ve ülkesinin değişik insanlarını: Kadın, erkek ve çocuklarını, yaşlı ve gençlerini...

Abidin'in *Fikret Muallâ* isimli kitabında bir sayfa var: Arkadaşının, İstanbul'u terk etmesinden önceki zamanını anlattığı: Fikret Muallâ'nın İstanbul'la vedalaşması sahnesidir bu. Ama bana kalırsa, sadece Fikret Muallâ'nm değil, biraz da Abidin'in İstanbul'a veda etmesinin betimlemesidir. Onun için bu sayfayı buraya aynen aktarmak istiyorum, bu bölümü bitirirken:

"İndi yokuş aşağı Mimar Sinan'ın küçük türbesine doğru. Bir taşa oturdu, belki, baktı uzun uzun Süleymaniye'ye. Kubbeye, ordan da minarelere, kayıp giden güvercinlere baktı... Ola ki camiye girip, Sarhoş Mustafa'nın renkli camlarını son bir kez seyredeceği tutmuştur, belki, kimbilir?

Bir gün Rumelihisarı'na, bir gün Eyüp'e, bir gün Haliç'e, bir gün Kariye Camii'ne, bir gün Topkapı Sarayı'na, bir gün Karacaahmet'e, elhasıl İstanbul ananın ayaklarına yüz sürüyordu, koltuğu altında resim kartonu ile tek başına bir genç adam...

Çekip gidiyordu işte, helâlaşıyordu anlayacağınız giderayak, İstanbul şehriyle helâlaşıyor, kucaklaşıyordu. Duvarları, ağaçları, kubbeleri – hele kubbeleri – okşuyor, elini denize batırıyor, tuzlu tadını dilinin ucuna alıyor, kokluyordu lodosu, vapurların dumanını, martıları selamlıyordu, yunus balıklarını, sandalları, motorları, dubaları, Köprü'yü, Köprü'de balık tutanları, tuttukları balıkları öpüyordu, deniz suyu dolu kovalarda ölü balıkları elliyordu, mor akşamlar çökünceye dek ordan oraya koşuyordu tek başına, yarı karanlıkta bakıyordu sevgilisine, resim gibi İstanbuluna, Türkiyesine, acı bir esriklik içinde, doymak bilmez bir bakışla...

Gidiş tarihi yaklaşmıştı böylece...

Ştaynbruh'ta bir 49'luk yuvarladıktan, gider ayak martı çığlıklarını son bir kez durup dinledikten sonra, bir elinde küçük bir bavul, bir elinde resim cilbendi, bindi (uçağa Abidin)... Ağlamaklı.

...(Uçak) kalkınca, alnını... (uçağın) camına dayadı mı (Abidin), baktı mı son bir kez Üsküdar'a, Haydarpaşa'ya, Kadıköyü'ne, Moda'ya, Adalara? Kaçta kalkmıştı (uçak)? Akşam olmalıydı... Çığlıksız, sessiz sedasız... kayıverdi (uçak), surlara sürünerek geçti, hiç durmadı, gittikçe hızlandı, gittikçe hızlandı, ver elini Paris... Gidiş o gidiş..."

Abidin'in uçak yolculuğu nasıl oldu acaba? Abidin anlatmaya zaman bulamadı. Ama "Balıkpazarlı Sineğin İnanılmaz Serüveni" başlıklı ve maalesef yarım kalmış "kısa film öyküsü"nde bir bölüm var: Pat Abidin'in pardon "Çat-Sinek"in yolculuğu (*Yeditepe Öyküleri*, s. 86-87). Aynen aktarıyorum:

"Bense Çat-sinek kulunuz, kendime beli ince bir Fransız uçağı seçtim, gittim önce kanadına kondum. Bir de baktım ki yolcular teker teker merdivene tırmanıyorlar, uçağa giriyorlar. Haydi ben de onlara uydum, uçağın kapısından içeri daldım. Sesi baldan tatlı bir hostes karşıladı beni, sarı saçlı, mavi şapkalı güzelim bir kız.

Çat ensesine kondum, aman Allah, bir güzel kokulu ki buğday rengi saçları, başım döndü. İşte, ondan sonra olanlar oldu, hostesin peşinden fır dolanıp uçağın burnunda bulunan Kaptan bölümüne gittik birlikte. Nasıl olsa uçağın kalkmasına daha çoook vakit vardı hesapça, içimde korku kalmamıştı. Hostesle üç pilot konuşadursun, ben bir o tarafa, bir bu tarafa uçup durdum. Kendi kendine yanıp sönen ışıklı makine göstergelerine kondum. Ne çok kontrol aygıtı var bir uçakta, hepsi tıkır tıkır işliyordu. Uçağın burnu tıpkı sinek gözü gibi bir şeymiş, her yanı birden görüyor, besbelli ki uçağı yapanlar, biz sinekleri örnek almışlar, bizden öykünmüşler. Doğrusu sinek milleti namına kıvanç duydum bundan.

Baktım, hostes, pilot bölümünden çıkacak oldu, ben de arkasından. Ön kameraya girdik, burası bir salon gibi, hep önemli kişiler oturmuş. Derken iri göbekli biri, hostesten bir şeyler istedi, o da seyirtti, az geride, daracık mutfak bölümüne girdi, ben de beraber... Baş başa kaldık hostesle."

"İkiletmezdi. Kapıyı çalar çalmaz açardı Abidin. Daha açmadan 'geldim, geldim!' sesleri arasında. Beklendiğinizi anlatmak için. Girerken, ilk kez gördükleri de dahil, herkesi kırk yıllık arkadaşı gibi karşılardı. Hemen eşitlik sağlansın, aradaki buz dağları, olası buz dağları, bir anda eriyip gitsin diye. Abidin Dino işte böyle bir can arkadaştı... Adana yıllarından İstanbul'a, oradan Paris'e uzanan otuz iki kısım tekmili birden maceralarıyla Abidin'le dünya kadar şey konuştum. Sohbetlerimizin 'davetlileri' arasında Nazım Hikmet'i, Yaşar Kemal'i, Ostrorog ailesinin bütün fertlerini ve misafirlerini, Pierre Loti'yi, Georges Simenon'u, Fikret Muallâ'yı, Neyzen Tevfik'i, elbette Arif Dino'yu ve diğerlerini bulabilirdik... Sonra Paris yılları: Yani Tzara, Picasso, Elsa, Aragon... Ve Güzin. Ondan çok şey öğrendim. Abidin 23 Mart 1913'te İstanbul'da doğdu. 7 Aralık 1993'te Paris'te aramızdan ayrıldı. 80 yıllık ömrüne çok şey sığdırdı... Ressam, heykeltıraş, gazeteci, karikatürist, yazar ve saati gelince de şairdir Abidin... Resimleri hat sanatının, rüya dünyası ile kendi düşünce dünyasının karışımıdır. Gerçekle yaşananın, dünyadan ve kendisinden gelenlerin gösterimidir... Yaşamın bütün belalarını tattı, güzelliklerini es geçmeden. Güzel yaşadı Abidin... Onunla sohbetlerimden, söyleşilerimden ve değişik kaynaklardan Abidin Dino için yazılanlardan oluşturduklarımı sizinle paylaşmak istiyorum. Hem Abidin'i bir kez daha ve hep beraber anabilmek, hem de ona bir arkadaşlık armağanı sunabilmek arzusuyla. Anılara saygı gerek çünkü. Anılar uçup gitmesinler. Uçup gitmeden önce iz bıraksınlar bir yere: İşte buraya, bu kitaba..." M. Şehmus Güzel, Eylül 1982'den bu yana Fransa'da yaşıyor. Fransa ve Nijer'de öğretim üyeliği yaptı. Devlet-Ulus, Devletsiz Halklar, Yakındoğu Tarihi, Türkiye'de İşçi Hareketi Tarihi, Toplumsal Mücadeleler Tarihi ders ve seminerlerini yönetti. Otuzdan fazla kitabı yayınlandı.

Anı ve Yaşam Dizisi

Kitap Yayınevi

ISBN 975-6051-85-6 (Takım)
ISBN 975-6051-87-0 (2. Kitap)

